

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΑ ΜΑΘΗΣΗΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΥ
ΥΛΙΚΟΥ»

ΜΑΚΡΗ ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ
Η ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΑ ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑΤΑ
ΚΑΙ ΤΙΣ ΒΙΟΓΡΑΦΙΕΣ: Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ *ΕΝΤΟΛΗΣ* ΤΗΣ Δ. ΣΩΤΗΡΙΟΥ ΚΑΙ
ΤΟΥ *ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΜΕ ΤΟ ΓΑΡΥΦΑΛΟ* ΤΟΥ Π. ΠΑΡΑΣΚΕΥΠΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΠΟΠΤΕΣ ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ: Α. ΣΜΥΡΝΑΙΟΣ
Μ. ΠΑΠΑΡΟΥΣΗ
Ε. ΒΑΣΙΛΑΚΗ

ΒΟΛΟΣ, ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ ΕΤΟΣ 2014-2015

Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών
Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης
Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
«Σύγχρονα Περιβάλλοντα Μάθησης και Παραγωγή Διδακτικού Υλικού»

Μακρή Ευαγγελία

Η διδακτική της Ιστορίας μέσα από τα ιστορικά μυθιστορήματα και τις βιογραφίες: Η περίπτωση της *Εντολής* της Δ. Σωτηρίου και του *Ανθρώπου με το γαρύφαλλο* του Π. Παρασκευόπουλου

Επόπτες καθηγητές: Α. Σμυρναίος
Μ. Παπαρούση
Ε. Βασιλάκη

Βόλος, Ακαδημαϊκό έτος 2014-2015

Περιεχόμενα	
Περίληψη	7
Πρόλογος	9
Εισαγωγή	11
ΜΕΡΟΣ Α΄	
1. Σχέση Ιστορίας-Λογοτεχνίας	13
2. Μεθοδολογία	23
3. Ιστορικό συγκείμενο	27
3.1. Οι ΗΠΑ και η Βρετανία στον ελληνικό εμφύλιο	48
3.2. Η υπόθεση του Ν. Μπελογιάννη	50
ΜΕΡΟΣ Β΄	
4. Ιστορικό μυθιστόρημα – το θεωρητικό πλαίσιο	59
4.1. Ορισμός του ιστορικού μυθιστορήματος	59
4.2. Στόχος του ιστορικού μυθιστορήματος και οι λόγοι ανάπτυξής του	67
4.3. Γραφή της ιστορίας από την αρχαιότητα μέχρι τον Sir Walter Scott	72
4.4. Η ιστορική αλήθεια στο ιστορικό μυθιστόρημα	74
4.5. Το ιστορικό μυθιστόρημα στη σύγχρονη Ελλάδα	76
5. Το ιστορικό μυθιστόρημα <i>Εντολή</i> της Δ. Σωτηρίου	79
5.1. Η συγγραφέας Διδώ Σωτηρίου	79
5.2. Ο τίτλος του έργου <i>Εντολή</i>	83
5.2.1. Το έργο <i>Εντολή</i>	86
5.2.2. Η διάρθρωση του έργου	86
5.2.3. Η αποκάλυψη	90
5.2.4. Η αφήγηση	90
5.2.5. Η εστίαση	92
5.2.6. Ο εμφύλιος και η Αριστερά μέσα από τα πρόσωπα	94
5.2.7. Οι ξένες δυνάμεις	103
5.2.8. Οι απόψεις της Αριστεράς και της Δεξιάς	105
5.2.9. Οι δίκες, οι απολογίες, τα επιχειρήματα της Αριστεράς και της Δεξιάς	108
5.2.10. Οι δηλώσεις του πρωθυπουργού για τις εκτελέσεις, το Κέντρο και η Δεξιά	119
5.2.11. Ο Πλουμπίδης και ο Βαβούδης	127
5.2.12. Οι υπαίτιοι	128
5.2.13. Κριτική στο έργο <i>Εντολή</i>	129
6. Η βιογραφία – το θεωρητικό πλαίσιο	131

6.1. Ο ορισμός και τα χαρακτηριστικά της	131
6.2. Η ιστορία της βιογραφίας	136
7. Η βιογραφία <i>Ο Άνθρωπος με το Γαρύφαλο</i> του Π. Παρασκευόπουλου	139
7.1. Ο συγγραφέας Πότης Παρασκευόπουλος	139
7.2. Ο τίτλος του έργου - η ιστορία με το γαρίφαλο	139
7.3. Το έργο <i>Ο Άνθρωπος με το Γαρύφαλο</i>	140
7.3.1. Η διάρθρωση του έργου	141
7.3.2. Οι περιγραφές	144
7.3.3. Η αφήγηση	145
7.3.4. Ο Ζαχαριάδης και το ΚΚΕ	148
7.3.5. Ο Μπελογιάννης, η σύλληψη, οι δίκες και η καταδίκη	157
7.3.6. Οι ξένες δυνάμεις, η Δεξιά και η κυβέρνηση	162
8. Διδακτική πρόταση	171
9. Συμπεράσματα	191
10. Βιβλιογραφία	201
11. Παράρτημα	211

Περίληψη

Μέθοδος που έχει χρησιμοποιηθεί και στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα τα τελευταία χρόνια για την εκμάθηση της Ιστορίας είναι η ανάγνωση και η μελέτη μέσα στη σχολική αίθουσα λογοτεχνίας και συγκεκριμένα ιστορικών μυθιστορημάτων. Με αυτόν τον τρόπο, οι μαθητές και οι μαθήτριες μπορούν να διαβάσουν ευχάριστα και να μάθουν κάποια ιστορικά γεγονότα, αλλά και στοιχεία που παραλείπονται από τους ιστορικούς κατά τη γραφή της επίσημης Ιστορίας. Ωστόσο, η μέθοδος αυτή δεν αποτελεί πανάκεια, καθώς όσοι διαβάζουν ιστορικά μυθιστορήματα δεν μπορούν να μάθουν σημαντικά ιστορικά γεγονότα και με αυτόν τον τρόπο η λογοτεχνία δεν αντικαθιστά την επίσημη ιστορική αφήγηση. Οι ιστορικοί μυθιστοριογράφοι προτιμούν να χρησιμοποιήσουν στα έργα τους δευτερευούσης σημασίας ιστορικά γεγονότα, έτσι ώστε μαζί με το μυθοπλαστικό στοιχείο να κατασκευάσουν κάτι που δεν θα διαστρεβλώνει την ιστορική αλήθεια. Ένα μυθιστόρημα μπορεί να χαρακτηριστεί ως ιστορικό, σύμφωνα με την ελληνική και αγγλική βιβλιογραφία, όταν υπάρχει χρονική απόσταση τουλάχιστον 40-60 χρόνων του γράφοντος από τον χρόνο που τοποθετείται το ιστορικό γεγονός, αν το περιβάλλον στο οποίο διαδραματίζονται τα γεγονότα είναι ρεαλιστικό, όταν ανάμεσα στους χαρακτήρες υπάρχει τουλάχιστον ένα αληθινό πρόσωπο. Μέσα από αυτά τα έργα οι αναγνώστες μπορούν να γνωρίσουν στοιχεία σχετικά με τους ανθρώπους που έζησαν την εποχή στην οποία λαμβάνει χώρα η πλοκή του έργου, τις νοοτροπίες τους, τον τρόπο ζωής τους και άλλα.

Από την άλλη, η βιογραφία είναι λογοτεχνικό είδος που έχει ως στόχο να παρουσιάσει τη ζωή κάποιου ανθρώπου, τον χαρακτήρα, τις σκέψεις, τα συναισθήματα και την προσωπικότητά του. Όλα τα στοιχεία που παρουσιάζονται στη βιογραφία είναι αληθινά, καθώς ο στόχος του βιογράφου είναι να συνθέσει την αληθινή εικόνα του βιογραφούμενου και μάλιστα δεν ξεχνά να παρουσιάσει και τις πηγές που χρησιμοποίησε κατά τη συγγραφή του έργου του.

Στη συγκεκριμένη εργασία προτείνεται η ανάγνωση ιστορικού μυθιστορήματος και βιογραφίας, για να γνωρίσουν οι αναγνώστες τι συνέβη στην Ελλάδα κατά τα έτη 1950-1952 μετά από τη λήξη του ελληνικού εμφυλίου πολέμου και την «υπόθεση Μπελογιάννη». Αναλύονται το ιστορικό μυθιστόρημα της Διδώς Σωτηρίου *Εντολή* και η βιογραφία του Πότη Παρασκευόπουλου *Ο Άνθρωπος με το Γαρόφαλο*. Κατόπιν ανάγνωσης των δύο λογοτεχνικών έργων οι αναγνώστες αναμένεται να γνωρίσουν τον Νίκο Μπελογιάννη και την ιδεολογία με την οποία λειτουργούσαν οι κομμουνιστές υπό τις εντολές του Ν. Ζαχαριάδη, την ελληνική κοινωνία, το μετεμφυλιακό κλίμα και την

πόλωση Αριστεράς-Δεξιάς, τους Έλληνες, τον πρωθυπουργό Πλαστήρα και την κυβέρνηση με τα μέτρα επιεικειάς, και άλλα.

Τέλος, προτείνεται αυτά τα δύο έργα να μελετηθούν στην Γ΄ Λυκείου και πέρα από την ανάγνωση των δύο λογοτεχνικών έργων οι μαθητές και οι μαθήτριες να εντρυφήσουν σε κάποιες επιμέρους θεματικές που προσφέρονται τόσο για την εκμάθηση Ιστορίας σε συνδυασμό με την επίσημη ιστορική αφήγηση και άλλες πηγές από εκείνη την εποχή, όπως Τύπο, φωτογραφίες, στατιστικούς εκλογικούς καταλόγους, όσο και για μελέτη και ανάλυση λογοτεχνίας με αφορμή τα δύο έργα. Βοηθητικά, προτείνονται κάποια σχέδια μαθήματος προς τους εκπαιδευτικούς με την εφαρμογή των οποίων μπορεί να επιτευχθεί η προσέγγιση του συγγραφέα, του αφηγητή και της εστίασης, του χώρου και του χρόνου, της ιδεολογίας και των χαρακτήρων και με αυτόν τον τρόπο αναμένεται οι μαθητές και οι μαθήτριες να καλύψουν το κενό στο σχολικό εγχειρίδιο της Ιστορίας της Γ΄ Λυκείου για το διάστημα 1950-1952.

Πρόλογος

Ανέλαβα να εκπονήσω μεταπτυχιακή εργασία με θέμα *Η διδακτική της Ιστορίας μέσα από τα ιστορικά μυθιστορήματα και τις βιογραφίες: Η περίπτωση της Εντολής της Δ. Σωτηρίου και του Ανθρώπου με το γαρύφαλλο του Π. Παρασκευόπουλου*. Το θέμα μου πρότεινε ο καθηγητής μου Α. Σμυρναίος, Επίκουρος Καθηγητής Νεοελληνικής Ιστορίας στο οικείο τμήμα (Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης) του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας· συνεπότες ανέλαβαν η Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Μ. Παπαρούση και η Λέκτορας Ελληνικής Γλώσσας Ε. Βασιλάκη, διδάσκουσες επίσης στο οικείο τμήμα (ΠΤΔΕ). Τους ευχαριστώ θερμότατα για τον χρόνο που διέθεσαν, ώστε να πραγματοποιηθεί η συγκεκριμένη εργασία. Η συμβολή τους υπήρξε για μένα πολύτιμη και καθοριστική.

Εισαγωγή

Η παρούσα εργασία εντάσσεται στο πεδίο της Διδακτικής της Ιστορίας και εξετάζεται κατά πόσο είναι εφικτή για τη διδασκαλία της ιστορίας των πρώτων μετεμφυλιακών χρόνων (1950-1952) στο σχολείο η χρήση του ιστορικού μυθιστορήματος και της βιογραφίας σε συνδυασμό πάντοτε με το κείμενο του σχολικού βιβλίου. Η μέθοδος αυτή διδασκαλίας της Ιστορίας στοχεύει πρωτίστως στην κατανόηση της στενής σχέσης ιστορίας/μυθιστορίας με την ιδεολογία και πώς η πρώτη επηρεάζεται από τη δεύτερη και στην ανάπτυξη της κριτικής ικανότητας των μαθητών και των μαθητριών. Επιπλέον, μέσω αυτής της μεθόδου το μαθητικό κοινό θα έχει τη ευκαιρία να γνωρίσει ιστορικά γεγονότα και να καλύψει το κενό των ιστορικών γνώσεων για τη συγκεκριμένη περίοδο, ενώ ταυτόχρονα μπορεί να ψυχαγωγηθεί, να καλλιεργήσει την ιστορική του περιέργεια και να οξύνει την ιστορική του σκέψη. Αναμένεται μέσω αυτής της διαδικασίας να συνειδητοποιήσουν ότι τα ιστορικά γεγονότα είναι άρρηκτα συνδεδεμένα με το κοινωνικό περιβάλλον και αυτά τα δύο πεδία αλληλοεπηρεάζονται. Ακόμη, μπορούν να κατανοήσουν ότι υπάρχουν ιδεολογικές και πρακτικές διαφοροποιήσεις μέσα στον ιδεολογικό χώρο, πώς η ιδεολογία του ιστορικού και του ιστορικού μυθιστοριογράφου επηρεάζουν στην απόδοση των γεγονότων και ποιους μηχανισμούς μπορούν να αναπτύξουν οι αναγνώστες, ώστε να κατανοούν την ιδεολογία που λανθάνει. Μέσα από τη μελέτη της ιστορίας και της λογοτεχνίας οι μαθητές και οι μαθήτριες έχουν την ευκαιρία να παρακολουθήσουν την εμπλοκή των ξένων παραγόντων στα ελληνικά ζητήματα. Τέλος, πρέπει να κατανοήσουν την ορθότητα των ιστορικών αναλογιών.

Στην Ελλάδα έχουν δημοσιευθεί μελέτες εκπαιδευτικών που χρησιμοποίησαν κάποιο ή κάποια ιστορικά μυθιστορήματα παράλληλα με το σχολικό εγχειρίδιο. Ο στόχος αυτών των εκπαιδευτικών ήταν να διαπιστώσουν αν και σε ποιο βαθμό είχε επιτευχθεί η διδασκαλία και η καλύτερη αφομοίωση ιστορικών γεγονότων συγκεκριμένης χρονικής περιόδου και κατά πόσο πέρα από τα ιστορικά γεγονότα οι μαθητές και οι μαθήτριες έμαθαν κι άλλα παραπληρωματικά στοιχεία. Για παράδειγμα, αν γνώρισαν καλύτερα την κοινωνία, το παρελθόν του πολιτισμού τους και πώς αυτό συνδέεται με το παρόν τους, την έννοια του χρόνου, αν ανέπτυξαν κάποιο ή κάποια χαρακτηριστικά γνωρίσματα, αν κατάφεραν να γνωρίσουν και να αφομοιώσουν στην ολότητά τους τα ιστορικά γεγονότα και άλλα. Το συμπέρασμα στο οποίο προσπαθούν να καταλήξουν, τόσο οι εκπαιδευτικοί που χρησιμοποιούν αυτή τη μέθοδο, όσο και οι μελετητές νέων τρόπων διδακτικής της ιστορίας, είναι αν τελικά ο συνδυασμός αυτών

των δύο πεδίων (της ιστορίας και της λογοτεχνίας) μπορεί να συνδράμει έτσι ώστε η ιστορία να συμπληρωθεί από τη λογοτεχνία με τις λεπτομέρειες που χρειάζεται και να προσφερθεί πιο ολοκληρωμένα στον αναγνώστη και όχι μόνο ως «στεγνή» αφήγηση που αποτελείται μόνο από ημερομηνίες, ονόματα και γεγονότα.

Στην εργασία αυτή προτάσσεται η θεωρητική μελέτη της χρήσης ιστορικού μυθιστορήματος και της βιογραφίας σε συνδυασμό με το ιστορικό κείμενο του σχολικού βιβλίου. Προσεγγίζεται θεωρητικά η έννοια του ιστορικού μυθιστορήματος και της βιογραφίας και παρουσιάζονται τα χαρακτηριστικά τους καθώς και στοιχεία σχετικά με την ιστορική τους εξέλιξη ως λογοτεχνικών ειδών με την πάροδο του χρόνου. Στη συνέχεια, βάσει της μεθόδου του G. Genette περί αφηγηματολογίας αναλύονται το ιστορικό μυθιστόρημα της Δ. Σωτηρίου *Εντολή* και η βιογραφία του Π. Παρασκευόπουλου *Ο Άνθρωπος με το Γαρύφαλο*. Παρουσιάζονται τα ιστορικά γεγονότα και άλλα στοιχεία που παρέχουν τα δύο έργα στους αναγνώστες, βάσει της ιδεολογίας και των μεθόδων που επέλεξαν οι συγγραφείς τους, για να τα προβάλλουν. Στα πλαίσια της ανάλυσης των δύο έργων προτείνονται κάποια σχέδια μαθήματος, τα οποία στοχεύουν στην προσέγγιση των συγγραφέων των δύο προαναφερθέντων έργων, του αφηγητή, της εστίασης, του χωροχρόνου, των χαρακτήρων και με αυτόν τον τρόπο να καταφέρουν να γνωρίσουν καλύτερα τα γεγονότα των χρόνων 1950-1952 που έλαβαν χώρα στην Ελλάδα, το τι συνέβη στο πολιτικό παρασκήνιο και τις άγνωστες πτυχές της «υπόθεσης Μπελογιάννη». Στο τέλος, γίνεται προσπάθεια παράθεσης των θετικών στοιχείων από τη χρήση των δύο αυτών λογοτεχνικών έργων στο σχολείο παράλληλα με την ιστορική αφήγηση.

ΜΕΡΟΣ Α΄

1. Σχέση Ιστορίας-Λογοτεχνίας

Ο όρος «ιστορία» παράγεται από το αρχαιοελληνικό ρήμα «οἶδα» που σημαίνει «γνωρίζω» και στον όρο «ιστορία» εμπεριέχεται η έρευνα και η ανάλυση. Γνωρίζουμε μέσω της όρασης και παρατηρούμε, ερευνούμε και αναλύουμε τον χωροχρόνο των στοιχείων μιας ιστορικής εποχής.¹ Διαφορετικά, η Ιστορία είναι γνώση του παρελθόντος με επιστημονικά κριτήρια και επιστημονική μέθοδο – είναι η έρευνα, η συγκέντρωση και η μελέτη των πηγών και η ανάλυσή τους στην προσπάθεια του ιστοριογράφου να συντάξει το επίσημο ιστορικό κείμενο.² Εξαρχής πρέπει να διευκρινισθεί ότι η Ιστορία ενδιαφέρεται για το παρελθόν από τη στιγμή που εμφανίζονται σ’ αυτό ανθρώπινα όντα. Η προϊστορία δεν ενδιαφέρει τους ιστορικούς και από την άλλη δεν μπορούν να είναι σίγουροι για το τέλος της προϊστορίας και την αρχή της ιστορίας.

Από την άλλη, η λογοτεχνία μπορεί να οριστεί σύμφωνα με τον Matthew Arnold ως «οτιδήποτε είναι γραμμένο με γράμματα ή τυπωμένο σε βιβλίο. Τα *Στοιχεία* του Ευκλείδη και τα *Principia* του Νεύτωνα είναι λογοτεχνία. Όλη η γνώση που φτάνει σ’ εμάς μέσω των βιβλίων είναι λογοτεχνία.»³ Για τον Herder είχε ιδιαίτερη σημασία κάθε ανθρώπινο ον να γνωρίζει τη γλώσσα του και να έχει μελετήσει λογοτεχνία.⁴ Ακόμη, για τους Προτεστάντες η λογοτεχνία θα μπορούσε να γίνει το μέσο, για να κατανοήσει ο καθένας τον λόγο του Θεού.⁵

Ήδη από τα ομηρικά χρόνια η ιστορία έκανε την εμφάνισή της μέσα σε ποιήματα και λογοτεχνικά κείμενα. Αυτό ερμηνεύτηκε ως η τάση των λογοτεχνών να βιώνουν και να προσλαμβάνουν με ιδιαίτερο τρόπο τα γεγονότα και τις μεταβολές στην κοινωνία. Ακόμη, όπως έχει αποδειχθεί οι λογοτέχνες μετέχουν σ’ αυτά τα γεγονότα άμεσα ή έμμεσα, καθώς είτε συμμετείχαν οι ίδιοι στα γεγονότα, είτε τα ένιωσαν λόγω της ιδιότητάς τους και της ευαισθησίας που τους χαρακτηρίζει. Από αυτό το πεδίο αντλούν υλικό για τα έργα τους.⁶ Ανάλογα ο Αργυρίου διαχωρίζει τα ιστορικά μυθιστορήματα σε δύο ομάδες. Θεωρεί ότι υπάρχουν μυθιστορήματα όπου τα ιστορικά

---

¹ Γ. Σ. Βαγιανός, *Η διδασκαλία της Ιστορίας μέσα από τα λογοτεχνικά κείμενα: συμβολή στη διδακτική του μαθήματος*, Αθήνα: Έλλην, 1996, σελ. 39.

² Βαγιανός, ό. π., σελ. 41.

³ L. Gossman, *Between History and Literature*, Cambridge, Massachusetts and London: Harvard University Press, 1990, σελ. 32.

⁴ Ο. π., σελ. 33.

⁵ Ο. π., σελ. 34.

⁶ Βαγιανός, ό. π., σελ. 106-107.

γεγονότα τα γράφει ο μυθιστοριογράφος έτσι όπως τα μελέτησε και τα έμαθε από την επίσημη Ιστορία και υπάρχουν και αυτά των οποίων τα γεγονότα ο λογοτέχνης τα βίωσε και τα αποκαλεί «βιωμένα περιστατικά και συνθήκες».⁷ Στη δεύτερη ομάδα έργων ανήκουν οι συγγραφείς που δυσκολεύονται να διαχωρίσουν τον πραγματικό χρόνο – τον χρόνο που έχει καταγραφεί το γεγονός στην επίσημη Ιστορία – από τον μυθοπλαστικό χρόνο. Συνεπώς στο λογοτεχνικό δημιούργημα συμμετέχει και η Ιστορία και η φαντασία, αλλά με ποσοστά που ποικίλλουν.

Για να κατανοήσει κάποιος τη σχέση Ιστορίας-Λογοτεχνίας και κατά πόσο ο συνδυασμός μπορεί ή όχι να χρησιμοποιηθεί αποτελεσματικά στην εκπαίδευση, η Αθανασοπούλου θέτει πρώτα κάποιες διευκρινίσεις.⁸ Πρώτον, η Ιστορία περιλαμβάνει δύο πραγματικότητες: τη βιωμένη πραγματικότητα, όπου συνέβησαν τα γεγονότα και τη μη βιωμένη πραγματικότητα, όπου εντάσσεται ο χρόνος που έγραψε ο ιστορικός για αυτά τα γεγονότα. Δεύτερον, όσοι ασχολούνται με την Ιστορία κάνουν αναδρομή σε συγκεκριμένη στιγμή του παρελθόντος. Ωστόσο, η αιτία αυτής της αναδρομής προέρχεται από το παρόν που βιώνει το άτομο και το αναγκάζει να στραφεί στο παρελθόν. Όλοι, όμως, αναζητούν μέσα από την πορεία αυτή να μάθουν κάτι που θα τους βοηθήσει να κατανοήσουν καλύτερα το παρόν τους. Τρίτον, δεν πρέπει να παραβλεφθεί το γεγονός ότι όταν κατά τον 19^ο αιώνα το ιστορικό μυθιστόρημα έγινε αρκετά δημοφιλές, διότι ήταν έργο εύκολο στην κατανόησή του και κατ' επέκταση για κάποιους μη γνώστες Ιστορίας ήταν μέσο εκμάθησης Ιστορίας. Τόσο η λογοτεχνία όσο και η Ιστορία ανάλογα με τον σκοπό που θέλουν να επιτύχουν προβάλλουν και την ιδεολογία του συγγραφέα τους. Με βάση αυτό δεν είναι σίγουρο αν υπάρχει μια πραγματικότητα ή περισσότερες, αλλά ο καθένας μπορεί να δει από διαφορετική οπτική την πραγματικότητα. Τέλος, πρέπει να γίνει κατανοητό ότι δεν καλείται κάποιος να μελετήσει Λογοτεχνία, για να καταλάβει την Ιστορία ή να μελετήσει Ιστορία, για να καταλάβει τη Λογοτεχνία, αλλά ο συνδυασμός τους θα βοηθήσει στην πολύπλευρη κατανόηση των πτυχών ενός γεγονότος.

---

⁷ Αλ. Αργυρίου, Αποδόσεις της ιστορικής εμπειρίας στο Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, *Ιστορική πραγματικότητα και νεοελληνική πεζογραφία (1945-1995)* – Επιστημονικό Συμπόσιο, Αθήνα: Επιστημονικό Συμπόσιο, Αθήνα: Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, 1997, σελ. 60-61.

⁸ Α. Αθανασοπούλου, *Ιστορία και Λογοτεχνία στο σχολείο. Μια διεπιστημονική πρόταση διδασκαλίας για την κριτική αγωγή των μαθητών Σύγχρονο πολιτισμό στο Κ. Αγγελάκος, Γ. Κόκκινος (επιμ), Η διαθεματικότητα στο σύγχρονο σχολείο & η διδασκαλία της Ιστορίας με τη χρήση πηγών*, Πρακτικά Επιστημονικού Σεμιναρίου, Αθήνα: Μεταίχμιο, 2004, σελ. 102-107. Το πρώτο στοιχείο παρουσιάστηκε και από τον Αργυρίου –στην προηγούμενη παράγραφο αυτού του κεφαλαίου.

Συνδυαστικά με τις διευκρινίσεις της Αθανασοπούλου, ο Collingwood παρουσίασε τρεις κανόνες βάσει των οποίων οι ιστορικοί πρέπει να λειτουργούν, όταν γράφουν την ιστορική αφήγηση. Συγκεκριμένα, ο χώρος και ο χρόνος της ιστορικής αφήγησης που γράφει ο ιστορικός πρέπει να είναι ίδιοι με τον χώρο και τον χρόνο της ίδιας ιστορικής αφήγησης που έγραψε άλλος ιστορικός. Οι μυθιστοριογράφοι που επιλέγουν να χρησιμοποιήσουν κάποια ιστορικά γεγονότα στα έργα τους συνηθίζουν να χρησιμοποιούν τον χώρο και τον χρόνο της ιστορικής αφήγησης. Δεύτερον, ο κόσμος της ιστορίας μπορεί να ειπωθεί ως *regulative idea* (ρυθμιστική ιδέα) παρά ως δήλωση της πραγματικότητας. Τρίτον, ο ιστορικός, σύμφωνα με τον Collingwood, είναι περιορισμένος να χρησιμοποιήσει αποδεικτικά στοιχεία – κείμενα, έγγραφα, και άλλα – τα οποία αποδίδει στην ιστορική αφήγηση, καθώς σε αυτά στηρίζεται, για να γράψει.⁹

Αντίθετα, η Τζούμα εξετάζει τη σχέση Ιστορίας-Λογοτεχνίας από την οπτική της λογοτεχνίας μελετώντας πώς το ιστορικό γεγονός καταλήγει να παρουσιάζεται μέσα σε κάποιο λογοτεχνικό έργο. Εξαρχής θέτει τρεις άξονες με βάση τους οποίους αξιολογούμε το λογοτεχνικό κείμενο με τον ίδιο τον εαυτό του και από την άλλη, τη σχέση με την υπόλοιπη πραγματικότητα εκτός κειμένου. Ο μελετητής και ο αναγνώστης πρέπει να κατανοήσει ότι κάθε λογοτεχνικό κείμενο έχει τον δικό του χαρακτήρα, ότι συνδέεται κάπως με την ιστορική και κοινωνική πραγματικότητα και προσλαμβάνει κάποια μορφή το πραγματολογικό γεγονός όταν γίνει λογοτεχνική πραγματικότητα.¹⁰ Η συζήτηση γύρω από τη σχέση της ιστορικής και κοινωνικής πραγματικότητας ξεκίνησε στην Ευρώπη τον 19^ο αιώνα.¹¹

Το 1934 ο Mukařovský αναφέρθηκε στη διπλή φύση του λογοτεχνικού σημείου, που είναι αυτόνομο και λόγω της γλώσσας και του λόγου από τα οποία αποτελείται μπορεί να επικοινωνεί με την εξωκειμενική του πραγματικότητα – με το υπόλοιπο περιβάλλον. Το λογοτεχνικό κείμενο δημιουργείται μέσα στην κοινωνία και επηρεάζεται από κοινωνικές, πολιτισμικές και οικονομικές δομές και κατά συνέπεια κάποια στοιχεία από αυτές τις δομές εμφανίζονται στη λογοτεχνία. Ανάλογα και ο Bakhtine εντοπίζει στο λογοτεχνικό έργο την ιστορική και κοινωνική πραγματικότητα.¹² Αυτή η πραγματικότητα δεν είναι ιδεολογικά απομονωμένη, όπως και η γλώσσα στη λογοτεχνία. Κατ' επέκταση, όταν η λογοτεχνία περιλαμβάνει

---

⁹ Gossman, ό. π., σελ. 248-249.

¹⁰ Άν. Τζούμα, *Ιστορία και Λογοτεχνία στο Μνήμων* 19 (1997), σελ. 111.

¹¹ Άν. Τζούμα, *Η διπλή ανάγνωση του κειμένου. Για μια κοινωνιοσημειωτική της αφήγησης*, Αθήνα: Επικαιρότητα, 1991, σελ. 13.

¹² Τζούμα, 1991, ό. π., σελ. 25 και η ίδια 1997, ό. π., σελ. 114.

ιστορικά γεγονότα υπάρχει και σειρά άλλων στοιχείων που εμφανίζονται, όπως συναισθήματα, συγκρούσεις οποιουδήποτε επιπέδου, αλλαγές στην κοινωνία, την πολιτική, την οικονομία, τη νοοτροπία του κόσμου.¹³

Στην περίπτωση που η λογοτεχνία ασχολείται με κάποιο ιστορικό γεγονός ή κατάσταση πρέπει αυτό το γεγονός να αποδοθεί με τη σημειωτική γλώσσα της λογοτεχνίας. Πρέπει το γεγονός να μεταβεί από τον χώρο της πραγματικότητας σε άλλο σημειακό σύστημα – τη λογοτεχνία – και πρέπει να συμβεί «η έκπτωση και η μετάταξη (της ιστορικής ή/και κοινωνικής πραγματικότητας) στον χώρο της λογοτεχνικής σημείωσης, δηλαδή στις μορφές και στις συμβάσεις που ορίζουν το λογοτέχνημα ως ιδιαίτερο έργο με τη γλώσσα και πάνω στη γλώσσα».¹⁴ Την αναγκαία μεσολάβηση της γλώσσας στη μετάβαση κάποιας ιστορικής πραγματικότητας στη λογοτεχνία επεσήμαναν οι Ρώσοι φορμαλιστές και οι Τσέχοι δομολόγοι στον όψιμο 19^ο και πρώιμο 20^ο αιώνα. Ακόμη, η γλώσσα διαδραματίζει τον ρόλο της κι όταν κάποιο γεγονός πρέπει να γραφτεί σε ιστορικό κείμενο. Το ιστορικό κείμενο είναι αφήγηση και στηρίζεται στους αφηγηματικούς τρόπους που χρησιμοποιούνται στη λογοτεχνία και συνεπώς στο χαρτί αποδίδεται κάποιο προϊόν φαντασίας σε συνδυασμό με την ιδεολογία – του λογοτέχνη και της εποχής που γράφει ο λογοτέχνης. Ανάλογα, στον χώρο της Ιστορίας, το ιστορικό κείμενο είναι αφήγηση που εμπεριέχει την ιδεολογία του ιστορικού και της εποχής που έγραψε ο ιστορικός. Η αφήγηση παρουσιάζει τον κόσμο χρησιμοποιώντας τη γλώσσα και ταυτόχρονα επιλέγει – και απορρίπτει – ποια σημεία θα παρουσιάσει. Συνεπώς το ιστορικό κείμενο δεν είναι εύκολο να διαχωριστεί από τη λογοτεχνία, καθώς αυτά τα δύο πεδία μοιράζονται μεταξύ τους τις αφηγηματικές τεχνικές και από την άλλη δεν διαχωρίζεται από τη φιλοσοφία με την οποία μοιράζεται την ιδεολογία βάσει της οποίας ο ιστορικός αφηγείται το ιστορικό γεγονός. Από την άλλη, το λογοτεχνικό έργο περιέχει ιδεολογία και είναι γραμμένο με κριτικό τρόπο.¹⁵

Τα λογοτεχνικά έργα μιας εποχής είναι φορείς ιστορικών και κοινωνικών συμφραζομένων αυτής της εποχής, η οποία καθορίζει την ερμηνεία αυτών των στοιχείων. Κατ' επέκταση ο αντικατοπτρισμός της εποχής συνδέεται με την απήγηση που έχει το συγκεκριμένο λογοτεχνικό έργο στην εποχή του, ενώ σε άλλη εποχή μπορεί

---

¹³ Τζούμα, 1991, ό. π., σελ. 21, 24-25.

¹⁴ Τζούμα, 1991, ό. π., σελ. 24 και η ίδια 1997, ό. π., σελ. 113.

¹⁵ Τζούμα, 1991, ό. π., σελ. 21 και η ίδια 1997, ό. π., σελ. 115.

να μη γνωρίσει την ίδια αναγνώριση από το αναγνωστικό κοινό.¹⁶ Ωστόσο, δεν είναι γνωστό το πότε συνδέονται η ιστορική/κοινωνική πραγματικότητα με τη λογοτεχνία και το πώς το ιστορικό γεγονός μετασχηματίζεται σε λογοτεχνικό έργο, σε τι βαθμό το ιστορικό γεγονός όταν μεταγράφεται σε λογοτεχνικό παραμένει πιστό και τελικά μετά από αυτή τη μετάβαση από την Ιστορία στη λογοτεχνία ποια μορφή έχει το ιστορικό γεγονός.

Τα λογοτεχνικά έργα μπορούν να διαχωριστούν – σύμφωνα με τη Τζούμα – σε έργα με εμφανή και μη εμφανή ιστορικά και κοινωνικά συμφραζόμενα. Ωστόσο, είτε είναι εμφανή είτε όχι τα ιστορικά στοιχεία μέσα στο λογοτεχνικό έργο, στο τελευταίο υφίσταται συγκερασμός ιστορικών στοιχείων με αφηγηματικά στοιχεία. Ο ιστορικός λόγος είναι τα ιστορικά γεγονότα, τα πρόσωπα, ο χωρο-χρόνος, οι αιτίες και οι αφορμές και όλα είναι πραγματικά, ενώ ο μυθιστορηματικός λόγος είναι οι αφηγηματικές προτάσεις που φέρουν πολλές ερμηνείες είτε η καθεμιά ανεξάρτητη από τις άλλες, είτε όλες μαζί. Ο συνδυασμός αυτών των στοιχείων στο ίδιο έργο δημιουργεί τη μυθοπλασία, η οποία κινείται στο επίπεδο των σημαινόντων και των σημαινομένων. Συνεπώς στο λογοτεχνικό κείμενο με ιστορικά και κοινωνικά στοιχεία «συναρθρώνονται» δύο λόγοι ετερόκλητοι μεταξύ τους και η «συνάρθρωση» πραγματώνεται μέσω της κίνησης του αποτελέσματος-της μυθοπλασίας.¹⁷ Ωστόσο, πρέπει να διευκρινιστεί ότι η σχέση ιστορικού και αφηγηματικού λόγου στο ίδιο λογοτεχνικό κείμενο δεν είναι ανάλογη με τη σχέση πραγματικού-φανταστικού μετά από προσεκτικότερη ματιά.¹⁸

Ο ιστορικός δεν είναι δυνατό να γράψει ιστορικό κείμενο με αντικειμενικό και αμερόληπτο τρόπο, αλλά περισσότερο προβαίνει στην κατασκευή μιας αφήγησης.¹⁹ Το ιστορικό στοιχείο δεν είναι στον μέγιστο βαθμό και αληθές, καθώς το «πραγματικό» στο ιστορικό λογοτεχνικό έργο έγκειται στο τί κατανόησε ο ιστορικός και τί έγραψε. Ο ιστορικός καλείται να επιλέξει ποιες πηγές θα μελετήσει. Οι πηγές είναι γραπτά ή προφορικά κείμενα, τα οποία γράφτηκαν με διαφορετική ιδεολογία το καθένα και συνεπώς η επιλογή των προς μελέτη πηγών θα γίνει σύμφωνα με την ιδεολογία στην οποία πιστεύει ο ιστορικός – βάσει αυτής της ιδεολογίας θα προβεί στο τέλος στην αιτιολόγηση των γεγονότων. Ακόμη, οι πηγές είναι συχνά αποσπασματικές, ενώ

---

¹⁶ Τζούμα, 1991, ό. π., σελ. 44.

¹⁷ Ο. π., σελ. 154-155.

¹⁸ Ο. π., σελ. 154-155.

¹⁹ Τζούμα, 1997, ό. π., σελ. 116.

ασχολούνται μ' ένα μόνο ζήτημα και μπορεί κάποιο άλλο – που ίσως θεωρείται δευτερεύον – να μην μνημονεύεται, κάτι που συνδέεται άρρηκτα με την ιδεολογία. Στη συνέχεια καλείται τα όσα έχει διαβάσει να τα αποτυπώσει στο χαρτί. Κατά την αποτύπωση, όμως, παρεμβαίνει ο ιστοριογράφος ως υποκείμενο και δεν καταγράφει απλώς τις πληροφορίες, αλλά επιτελούνται διεργασίες, όπως η κατανόηση του υλικού που έχει μελετηθεί, η ανάλυσή του, η σύνθεση και τελικά η γραφή του ιστορικού κειμένου.

Από την άλλη, για τα ιστορικά γεγονότα που τοποθετούνται μέσα στο λογοτεχνικό έργο τίθεται το ζήτημα της πρόσληψης από τον μυθιστοριογράφο. Λόγω των αλλαγών που έχουν γίνει στην κοινωνία που ζει ο μυθιστοριογράφος και στην οποία απευθύνεται το λογοτεχνικό έργο με την πάροδο του χρόνου συντελέστηκαν φυλετικές, γλωσσικές και γενικά πολιτισμικές αλλαγές. Αυτές οι αλλαγές στις συνθήκες είναι μεγαλύτερες και ουσιαστικότερες όταν είναι αρκετά μεγάλο το χρονικό διάστημα στην εποχή που γράφει ο μυθιστοριογράφος και στην εποχή που διαδραματίστηκαν τα ιστορικά γεγονότα. Με βάση αυτό η Ιστορία ως κείμενο είναι «προϊόν παραγωγής» και «αποτέλεσμα πρόσληψης».²⁰ Το «πραγματικό ιστορικό πλαίσιο» ενώ παραπάνω ειπώθηκε ότι δεν επιτυγχάνεται, τελικά είναι δυνατό να επιτευχθεί «το παρακείμενο της πρόσληψης (από τον μυθιστοριογράφο) του κειμένου της σύνθεσης (από τον ιστορικό), το οποίο με τη σειρά του βασίζεται στην αποσπασματικότητα των πηγών, μέσα από τις οποίες μεταφέρεται το Συμβεβηκός».²¹ Ακόμη, το ιστορικό πλαίσιο εσωκλείει ιδεολογία. Το ζητούμενο δεν είναι μόνο να εντοπιστεί η ιστορική περίοδος στην οποία συνέβησαν τα γεγονότα, αλλά και η ιδεολογία εκείνης της περιόδου και κατ' επέκταση πώς παρουσιάζονται αυτά τα στοιχεία από τον λογοτέχνη – ποια επιλέγονται να παρουσιαστούν και με ποιον τρόπο. Τελικά το προς εξέταση ζήτημα είναι πώς συναρθρώνονται τα ιστορικά και τα μυθιστορηματικά στοιχεία σε κείμενο που είναι «ενδεδυμένο» με ιδεολογία.

Το ιστορικό κείμενο είναι αφήγηση ιστορικών γεγονότων που αποτελεί προϊόν κατασκευασμένο από τον ιστορικό. Συνεπώς είναι κατασκευή, την οποία χρησιμοποιεί εν μέρει – συνήθως – ο μυθιστοριογράφος στο λογοτεχνικό του έργο. Η έκπτωση της ιστορικής πληροφορίας στη μυθοπλασία οδηγεί στην παραμόρφωση του ιστορικού κειμένου ή αντίθετα η μυθοπλασία επιδρά διαφορετικά στο ιστορικό κείμενο, και τελικά στο παραχθέν κείμενο – το ιστορικό λογοτεχνικό έργο – παρουσιάζονται

²⁰ Τζούμα, 1991, ό. π., σελ. 155-156 και η ίδια 1997, ό. π., σελ. 116-117.

²¹ Τζούμα, 1991, ό. π., σελ. 158.

διαφορετικές αιτιάσεις και σημασίες. Στο λογοτεχνικό έργο με εμφανή ιστορικο-κοινωνικά συμφραζόμενα ο μυθιστοριογράφος γράφει κάποια γεγονότα μιας συγκεκριμένης εποχής και ο μελετητής πρέπει να εξετάσει την οπτική από την οποία παρουσιάζονται τα γεγονότα, και πώς καταλήγει να παρουσιάζεται στο έργο η άποψη του μυθιστοριογράφου – με ποιες αλλοιώσεις. Ο Βαλτινός υποστηρίζει ότι μέσα στη σχέση λογοτεχνίας-Ιστορίας δεν πρέπει να παραβλεφθούν δύο ακόμη παράγοντες: ο χώρος στον οποίο ζει ο συγγραφέας και η γλώσσα που αυτός μιλά.²² Η μυθοπλασία επιδρά στο πεδίο των σημαινόντων και των σημαινομένων.²³

Η μυθοπλασία ορίζει αρχικά το επίπεδο των σημαινόντων, τους γραμματικούς τρόπους για την παρουσίαση του μύθου – τον χρόνο που χωρίζει την αφήγηση από τον μύθο, τον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζεται η αφήγηση και τη θέση του αφηγητή προς τον δέκτη της αφήγησης, τη σχέση ανάμεσα στον πομπό και τον δέκτη της αφήγησης. Οι γραμματικοί τρόποι τυπολογικά χωρίζονται σε τρεις κατηγορίες: τον χρόνο – χρονικές σχέσεις μεταξύ αφήγησης και μύθου, την έγκλιση – τρόπος και βαθμός μετάδοσης πληροφορίας μέσω της αφήγησης και τη φωνή – φορέας ή φορείς αφηγούμενης ιστορίας.²⁴ Η μυθοπλασία μεταβάλλει τις ιστορικές αιτιάσεις και σκοπός είναι να χρησιμοποιήσει το ιστορικό κείμενο ως εργαλείο, για να παρουσιάσει τη δική της ιδεολογία. Σε αυτό το σημείο πρέπει, και πάλι, ο μελετητής να είναι προσεκτικός, γιατί ο μύθος καθώς ξεδιπλώνεται περιλαμβάνει φανταστικά και πραγματικά στοιχεία, οπότε οι χρονικές σχέσεις ανάμεσα στην αφήγηση και τον μύθο ερμηνεύονται ως οι χρονικές σχέσεις ανάμεσα στην αφήγηση και τα πραγματικά γεγονότα και ανάμεσα στην αφήγηση και τα φανταστικά στοιχεία. Τα ιστορικά στοιχεία εμπλέκονται με τα φανταστικά μέσα στην αφήγηση, αλληλοεπηρεάζονται και ταυτόχρονα η μυθοπλασία λειτουργεί έτσι ώστε να επιφέρει η φαντασία την ιδεολογία που η μυθοπλασία «επιθυμεί» πάνω στην ιστορική «πραγματικότητα».

Πιο συγκεκριμένα, υπάρχει χρονική απόσταση μεταξύ του αφηγούμενου και του αφηγητή. Ο χρόνος της αφήγησης είναι μεταγενέστερος του χρόνου του αφηγούμενου κι έτσι γίνεται η εξιστόρηση στο παρελθόν – ξεκινά από κάποια στιγμή στο παρελθόν

---

²² Θ. Βαλτινός, Πέρα από την πραγματικότητα. Το ιστορικό γεγονός ως στοιχείο μύθου στο Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, *Ιστορική πραγματικότητα και νεοελληνική πεζογραφία (1945-1995)* – Επιστημονικό Συμπόσιο, Αθήνα: Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, 1997, σελ. 330.

²³ Τζούμα, 1991, ό. π., σελ. 162.

²⁴ Το λογοτεχνικό κείμενο προσεγγίζεται με βάση τις τρεις έννοιες – χρόνος, έγκλιση και φωνή – από τον Genette στο έργο του, όπως θα παρουσιαστεί στη συνέχεια στο κεφάλαιο «Μεθοδολογία».

και «κινείται» προς το παρόν, όπου είναι πιθανό να ταυτιστούν.²⁵ Ωστόσο, η μυθοπλασία στην προσπάθειά της να παρουσιάσει την ιδεολογία δεν ακολουθεί αυτές τις προϋποθέσεις. Πρώτον, ο χρόνος της αφήγησης και του αφηγούμενου συμπίπτουν και με αυτόν τον τρόπο ο αφηγητής εισάγει στην αφήγηση στοιχεία του παρόντος της αφήγησης, όπως πρόσωπα και γεγονότα. Δεύτερον, κατά την αφηγούμενη ιστορία είναι δυνατό να παρεμβάλλεται άλλη σύγχρονη αφήγηση. Τρίτον, είναι δυνατόν η αφήγηση των γεγονότων του μύθου να μην γίνεται με γραμμικό τρόπο.²⁶

Ταυτόχρονα η αφήγηση ορίζει και το επίπεδο των σημαινομένων. Η ιστορική «πραγματικότητα» αναδιατυπώνεται και μεταβάλλεται σημασιολογικά, επειδή βρίσκεται σε άρρηκτη σύνδεση με τη μυθοπλασία. Η ιστορία προβάλλεται στο λογοτεχνικό έργο με τον δικό της τρόπο τοποθετώντας στο προσκήνιο την ιδεολογία της, αλλά η μυθοπλασία προσπαθεί να λειτουργήσει αντιθετικά και να θέσει στο επίκεντρο της προσοχής τη δική της ιδεολογική άποψη. Σε αυτό το πρότυπο η μυθοπλασία μπορεί να αναπτύξει κάποιο στοιχείο ανάλογο με την ιστορία, τοποθετώντας σε άλλη κατάσταση, ή διαμορφώνοντας διαφορετικά κάποιον παράγοντα, ώστε η μυθοπλασία να τεθεί στο προσκήνιο. Με αυτόν τον τρόπο η ιστορία και η μυθοπλασία καταλήγουν να εναλλάσσονται στο προσκήνιο και στο παρασκήνιο.²⁷

Τα πρόσωπα για τις ανάγκες του έργου και σύμφωνα με τη βούληση του μυθιστοριογράφου μπορούν να υποδυθούν έναν ρόλο, ή πολλούς ρόλους συμπληρωματικούς ή και αντιφατικούς, ή μπορεί να αλλάξει ρόλο κατά την εξέλιξη της πλοκής του έργου. Επίσης, δημιουργούνται παράλληλα στοιχεία προς την αφήγηση συμπληρωματικά, αντιθετικά ή επεξηγηματικά. Αυτά μπορούν να συνδέονται μεταξύ τους και μπορούν να κινούνται παράλληλα ή αντίθετα το ένα προς το άλλο.²⁸

Σε αντίθεση με την άποψη που παρουσιάστηκε παραπάνω αναφορικά με το κατά πόσο μπορεί να υφίσταται ιστορική πραγματικότητα, η Αποστολίδου έχει υποστηρίξει ότι όποιος αναζητά την ιστορική πραγματικότητα δεν μπορεί να τη συλλάβει και να τη γνωρίσει χωρίς να προσεγγίσει και τη λογοτεχνία, η οποία βρίσκεται μέσα στην πραγματικότητα. Συνεπώς μέσα από τη σχέση της ιστορικής

---

²⁵ Τζούμα, 1991, ό. π., σελ. 162-163.

²⁶ Ο. π., σελ. 163-165.

²⁷ Ο. π., σελ. 171-173.

²⁸ Ο. π., σελ. 177-178.

πραγματικότητας με τη λογοτεχνία είναι εφικτή η γνωριμία του ενός από τα δύο προαναφερθέντα αντικείμενα.²⁹

Αναφορικά με τον ελληνικό εμφύλιο πόλεμο, οι μελετητές του πίστευαν ότι κάποια στιγμή με την πάροδο των ετών θα καταφέρουν να τον προσεγγίσουν αποστασιοποιημένα και αντικειμενικά και συνεπώς και οι λογοτέχνες θα στηρίζονταν σ' αυτήν την αντικειμενικότητα έτσι ώστε να γράψουν στα λογοτεχνικά τους έργα γι' αυτά τα γεγονότα. Ωστόσο, όπως διαπιστώνεται για τον ελληνικό εμφύλιο δεν έχουν εντοπιστεί αντικειμενικές μελέτες, η Ιστορία αυτής της εποχής είναι ιδεολογικά προσανατολισμένη με μια δόση ψευδούς αντικειμενικότητας με χρήση πολλών πηγών – που περιλαμβάνουν και αντιθετικές πληροφορίες – και αναφερόμενη στα βιώματα πολλών Ελλήνων.³⁰ Πολλοί απ' όσους έζησαν τον εμφύλιο δεν θέλουν να θυμούνται και τους είναι δύσκολο να μετατρέψουν την εμπειρία τους σε αφήγηση, όταν δεν τίθεται ως θέμα συζήτησης στο σύνολο της κοινωνίας ή όταν υπάρχει λογοκρισία.³¹ Γι' αυτόν τον λόγο, δεν υπάρχει μεγάλος αριθμός λογοτεχνικών έργων που αναφέρονται στην εποχή της Αντίστασης, καθώς ο λογοτέχνης θα έπρεπε σε αυτήν την περίπτωση να αναζητήσει τα βαθύτερα αίτια που οδήγησαν τον λαό σε Αντίσταση, τις συμπεριφορές και τα αποτελέσματα της Αντίστασης. Από τους λίγους λογοτέχνες που έγραψαν για αυτήν την εποχή, έχει ειπωθεί ότι πέρα από λογοτέχνες λειτούργησαν και ως ιστορικοί, διευκρινίζοντας ότι αξίζει το έργο όσων αντιμετώπισαν τα γεγονότα στο χαρτί αποστασιοποιημένα από οποιαδήποτε ιδεολογία και στη λογοτεχνία κατά την Αποστολίδου κατέφυγαν οι ηττημένοι – αυτής της Αντίστασης και του εμφυλίου, για να γράψουν τη δική τους Ιστορία.³² Συνεπώς στα λογοτεχνικά έργα που περιλαμβάνουν στο εσωτερικό τους ιστορικά στοιχεία ο μελετητής και οποιοσδήποτε αναγνώστης αφήνοντας κατά μέρος την ιστορική πραγματικότητα, μπορεί να «γευτεί» «την αίσθηση της παρελθούσας εποχής» που παρουσιάζεται στη λογοτεχνία.³³

---

²⁹ Β. Αποστολίδου, Λαϊκή μνήμη και δομή της αίσθησης στην πεζογραφία για τον εμφύλιο: από την Καγκελόπορτα στην Καταπάτηση στο Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, *Ιστορική Πραγματικότητα και νεοελληνική πεζογραφία (1945-1995)* – Επιστημονικό Συμπόσιο, Αθήνα: Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, 1997, σελ. 113-114.

³⁰ Αποστολίδου, 1997, ό. π., σελ. 114-115.

³¹ Ο. π., σελ. 116.

³² Ο. π., σελ. 118.

³³ Ο. π., σελ. 125.

2. Μεθοδολογία

Στη συγκεκριμένη εργασία η ανάλυση της αφήγησης των δύο έργων – *Εντολή* της Δ. Σωτηρίου και *Ο Άνθρωπος με το Γαρύφαλο* του Π. Παρασκευόπουλου – έγινε με βάση την ταξινόμηση του G. Genette στο έργο του *Figures III* (τίτλος στα ελληνικά *Σχήματα III-ο λόγος της αφήγησης: δοκίμιο μεθοδολογίας και άλλα κείμενα*, μτφρ. Λυκούδης Μπ.). Εξαρχής πρέπει να οριστεί ο όρος *αφήγηση*. Σύμφωνα με τον Genette, για τους θεωρητικούς της λογοτεχνίας η αφήγηση έχει ερμηνευθεί πρώτον, ως *αφηγηματικό εκφώνημα* – περιλαμβάνει τον γραπτό και τον προφορικό λόγο, δεύτερον ως *διαδοχή γεγονότων τόσο πραγματικών όσο και πλασματικών* και συνεπώς ασχολούνται και με τις μεταξύ τους σχέσεις και τρίτον, αφήγηση είναι *η ίδια η αφηγηματική πράξη* – η πράξη ότι κάποιος εξιστορεί κάτι. Για να ερμηνεύσει το λογοτεχνικό κείμενο, ο Genette το προσεγγίζει βάσει τριών κατηγοριών· του *χρόνου*, της *έγκλισης* και της *φωνής*.

Ο χρόνος έχει διαιρεθεί στον χρόνο της αφηγημένης ιστορίας (χρόνος του σημανόμενου) και στον χρόνο της αφήγησης (χρόνος του σημαίνοντος). Ο Genette μελέτησε τον χρόνο βάσει τριών ουσιωδών προσδιορισμών· της *χρονολογικής τάξης ή σειράς* (*ordre*), της *μεταβλητής διάρκειας* (*durée*) και της *συχνότητας* (*fréquence*).

Όσον αφορά στην *τάξη ή σειρά*, είναι δυνατό η αρχή της αφήγησης και η αρχή της ιστορίας να συμπίπτουν χρονικά, αλλά μπορεί να εντοπίζονται και διάφορες μορφές δυσαρμονίας ανάμεσα στην τάξη της ιστορίας και σ' αυτήν της αφήγησης. Αυτές οι δυσαρμονίες ονομάζονται *αναχρονίες* και εξαρτώνται από την *εμβέλεια* (*portée*) και το *εύρος* (*amplitude*). Η *εμβέλεια* είναι η χρονική απόσταση της ιστορίας από το παρόν μέχρι το παρελθόν ή το μέλλον που μεταφέρεται και τοποθετείται. Το *εύρος* είναι η χρονική απόσταση που καλύπτει μικρότερη ή μεγαλύτερη διάρκεια της ιστορίας.³⁴ Οι *αναχρονίες* διαχωρίζονται σε *αναλήψεις* και *προλήψεις*. Με τον όρο *ανάληψη* ορίζει «την κάθε εκ των υστέρων ανάκληση ενός συμβάντος προγενέστερου του σημείου στο οποίο βρισκόμαστε».³⁵ Οι *προλήψεις* είναι προαναγγελίες.³⁶

Η *διάρκεια* (*durée*) είναι άλλο ένα χαρακτηριστικό του χρόνου και συνδέεται με τον ρυθμό, τη διάρκεια των γεγονότων στην ιστορία. Έχουν αναγνωρισθεί τέσσερις

---

³⁴ G. Genette, *Σχήματα III: Ο λόγος της αφήγησης: Δοκίμιο μεθοδολογίας και άλλα κείμενα*, μτφρ. Λυκούδης Μπ., Αθήνα: Πατάκης, 2007, σελ. 109.

³⁵ Ο. π., σελ. 100.

³⁶ Οι αναλήψεις και οι προλήψεις χωρίζονται σε επιμέρους κατηγορίες βάσει της εμβέλειας και του εύρους τους. Στην ανάλυση των δύο έργων στην παρούσα εργασία δεν θα παρουσιαστούν αυτές οι επιμέρους κατηγοριοποιήσεις.

αφηγηματικές ταχύτητες εκ των οποίων οι δύο είναι ακραίες καταστάσεις – *έλλειψη* και *παύση* και δύο ενδιάμεσες καταστάσεις – *σκηνή* και *περίληψη* (ή συνοπτική αφήγηση). Η έλλειψη, η παύση και η σκηνή έχουν καθορισμένη ταχύτητα, ενώ η περίληψη έχει μεταβλητή ταχύτητα και τοποθετείται ανάμεσα στη σκηνή και την έλλειψη.³⁷

Η *συχνότητα* (fréquence) είναι το τρίτο γνώρισμα του χρόνου και συνδέεται με την επανάληψη – πόσες φορές κάποιο γεγονός συνέβη και εμφανίζεται στην αφήγηση. Το αφηγηματικό εκφώνημα παράγεται και αναπαράγεται. Ανάλογα με το πόσες φορές αναπαράγεται και το πόσες φορές παρουσιάζεται στην αφήγηση εντοπίζονται τέσσερις τύποι συχνότητας: η *ενική ή μοναδική αφήγηση* κατά την οποία υπάρχει μια αφήγηση για κάτι που συνέβη μια φορά, η *αναφορική ενική αφήγηση* για πολλές φορές αφήγησης περιστατικού που συνέβη πολλές φορές, η *επαναληπτική αφήγηση* για πολλές φορές στην αφήγηση γεγονότος που συνέβη μια φορά και η *θαμιστική αφήγηση* για μια φορά στην αφήγηση γεγονότος που συνέβη πολλές φορές.³⁸

Η *έγκλιση ή τρόπος* (mode) είναι το δεύτερο στοιχείο με βάση το οποίο ο Genette προσέγγισε το αφηγηματικό κείμενο. Αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο αφηγείται κάποιος κάποιο γεγονός – ποια πληροφορία επιλέγει να αφηγηθεί, αν επαναλαμβάνεται ή όχι, ποια είναι η απόσταση αφηγητή από την πληροφορία που δίνει, αλλά συνδέεται και με την έγκλιση του ρήματος.

Ήδη ο Πλάτωνας από το έργο του *Πολιτεία* διαχωρίζει τη διήγηση από τη μίμηση και το ποιός μιλάει από αυτόν που βλέπει και γνωρίζει. Ανάλογα με την εστίαση του αφηγητή δίνεται η πληροφορία με διαφορετικό τρόπο. Για τον Genette υπάρχουν τρεις διαφορετικές περιπτώσεις εστίασης. Κατά τη *μη εστιασμένη ή μη μηδενική εστίαση αφήγηση* ο αφηγητής δεν υιοθετεί την προοπτική κάποιου αφηγηματικού προσώπου και φαίνεται ότι είναι ο παντογνώστης αφηγητής – γνωρίζει όσα γνωρίζουν οι ήρωες του έργου και κάποια περισσότερα στοιχεία. Κατά την *αφήγηση με εσωτερική εστίαση* ο αφηγητής μεταδίδει αυτά που γνωρίζει και τότε η εστίαση ποικίλλει: είναι *σταθερή*, όταν σε όλο το έργο υιοθετεί την οπτική γωνία ενός προσώπου, *μεταβλητή* όταν υιοθετεί την οπτική γωνία διαφορετικών προσώπων και *πολλαπλή* όταν παρουσιάζει κάποιο γεγονός από την οπτική γωνία διαφορετικών προσώπων. Τέλος, κατά την *αφήγηση με εξωτερική εστίαση* ο αφηγητής παρέχει λιγότερες πληροφορίες στον αναγνώστη από όσες πιθανόν γνωρίζει κάποιο αφηγηματικό πρόσωπο και δεν δίνονται πληροφορίες σχετικά με τις σκέψεις, τα

³⁷ Genette, ό. π., σελ. 151-179.

³⁸ Ο. π., σελ. 181-185.

κίνητρα, τα συναισθήματα και άλλα των ηρώων. Ωστόσο, πρέπει να ληφθεί υπ' όψιν ότι η εξωτερική εστίαση κάποιου μπορεί να οριστεί ως εσωτερική εστίαση σε άλλο πρόσωπο.³⁹

Το τρίτο χαρακτηριστικό βάσει του οποίου εξετάζεται το αφηγηματικό κείμενο είναι η φωνή. Η *φωνή* (voix) αναφέρεται στο ποιος μιλάει – ποιος αφηγείται και είναι η σχέση ανάμεσα στην αφηγηματική πράξη και την ιστορία. Σε αυτή τη σχέση εντοπίζονται αφηγηματικά επίπεδα βάσει των οποίων χαρακτηρίζεται ο αφηγητής. Ο *εξωδιηγητικός αφηγητής* είναι επιφορτισμένος με την αφήγηση γεγονότων που συνιστούν το κείμενο και ασχολείται με τις συνθήκες διήγησης των γεγονότων. Ο *ενδοδιηγητικός αφηγητής* ασχολείται με την αφήγηση των γεγονότων που αποτελούν την κύρια αφήγηση. Ο *μεταδιηγητικός αφηγητής* ασχολείται με τις δευτερεύουσες αφηγήσεις μέσα στην κύρια αφήγηση· επεξηγεί την κύρια αφήγηση ή αναλαμβάνει επιβραδυντικό ή αποτρεπτικό χαρακτήρα. Στην περίπτωση που ο αφηγητής μεταβαίνει από το ένα επίπεδο στο άλλο χωρίς να επισημαίνεται τότε το φαινόμενο ονομάζεται αφηγηματική μετάληψη.⁴⁰

Ο τύπος του αφηγητή ορίζεται βάσει της συμμετοχής του στην ιστορία που αφηγείται (ετεροδιηγητικός ή ομοδιηγητικός) και βάσει του αφηγηματικού επιπέδου στο οποίο ανήκει (εξωδιηγητικός ή ενδοδιηγητικός). Για τον Genette υπάρχουν τέσσερις τύποι αφηγητή· ο *εξωδιηγητικός-ετεροδιηγητικός* είναι αφηγητής πρώτου βαθμού που διηγείται την ιστορία στην οποία δεν συμμετέχει, ο *εξωδιηγητικός-ομοδιηγητικός* είναι επίσης πρώτου βαθμού αφηγητής που αφηγείται τη δική του ιστορία, ο *ενδοδιηγητικός-ετεροδιηγητικός* είναι αφηγητής δεύτερου βαθμού που δεν είναι δρών πρόσωπο, αλλά συμμετέχων στην κύρια ιστορία που οδηγείται ο εξωδιηγητικός αφηγητής και ο *ενδοδιηγητικός-ομοδιηγητικός* είναι επίσης δεύτερου βαθμού αφηγητής που αφηγείται τη δική του ιστορία.⁴¹

Στην παρούσα εργασία η ανάλυση των δύο έργων έγινε με βάση τα δύο τελευταία χαρακτηριστικά του αφηγηματικού λόγου, κατά τον Genette· η έγκλιση ή ο τρόπος και η φωνή.

---

³⁹ Genette, ό. π., σελ. 256-266.

⁴⁰ Ο. π., σελ. 302-312.

⁴¹ Ο. π., σελ. 319-329.

3. Ιστορικό συγκείμενο

Στο παρόν κεφάλαιο παρουσιάζονται ιστορικά γεγονότα που συνέβησαν στην Ελλάδα από την εισβολή των Ιταλών στην Ελλάδα μέχρι και την εκτέλεση του Ν. Μπελογιάννη την 30^η Μαρτίου 1952. Τα έργα που επελέγησαν να αναλυθούν αναφέρονται σε γεγονότα που συνέβησαν αμέσως μετά από τη λήξη του εμφυλίου πολέμου στην Ελλάδα κάνοντας, όμως, συχνά αναδρομή σε γεγονότα που έλαβαν χώρα κατά την Κατοχή και κατά τον εμφύλιο. Συνεπώς κρίθηκε απαραίτητο να παρουσιαστούν κάπως συνοπτικά τα γεγονότα της δεκαετίας του 1940 μέχρι και τον Μάρτιο του 1952.

Από το 1938 ο Άξονας προσπαθούσε να πείσει τον Μεταξά να εμπλακεί η Ελλάδα στον Δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο, ενώ εκείνος επεδίωκε την ουδετερότητα. Στις 13 Απριλίου 1939 οι Ιταλοί κατέλαβαν την Αλβανία. Στις 28 Οκτωβρίου του 1940 οι Ιταλοί επιτέθηκαν στην Ελλάδα, αλλά οι Έλληνες αντιστάθηκαν και απώθησαν τους Ιταλούς στο αλβανικό έδαφος. Λίγους μήνες αργότερα έφτασε στην ελληνική κυβέρνηση τελεσίγραφο από τους Γερμανούς με το αίτημά τους να εισβάλουν στα ελληνικά εδάφη. Στις 6 Απριλίου 1941 οι Γερμανοί εισέβαλαν στην Ελλάδα κατακτώντας τη Θεσσαλονίκη και στις 26 Απριλίου έφτασαν στην Αθήνα.⁴²

Ο ελληνικός στρατός συνθηκολόγησε στις 21 Απριλίου 1941. Η Ελλάδα στην ουσία διαιρέθηκε σε τρεις ζώνες. Κάθε ζώνη ελεγχόταν από διαφορετική ξένη δύναμη που εισέβαλε σε ελληνικό έδαφος. Η Βουλγαρία προσάρτησε την ανατολική Μακεδονία και τη Θράκη και ακολούθησε πολιτική εκβουλγαρισμού. Η Γερμανία είχε οικονομικού χαρακτήρα ενδιαφέροντα, όπως εκμετάλλευση πρώτων υλών και μεταλλείων. Κατέλαβε την Αθήνα, τον Πειραιά, τη Θεσσαλονίκη και τις γύρω τους περιοχές, την Κρήτη και τα νησιά Λήμνο, Λέσβο, Χίο, Σκύρο, Κύθηρα, Αντικύθηρα και Μήλο και μια περιοχή της Θράκης στα σύνορα με την Τουρκία. Από την άλλη, η

---

⁴² Γ. Χόνδρος, Η Ελλάδα και η γερμανική Κατοχή στο Ντ. Κλόουζ (επιμ.), *Ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος 1943-1950: μελέτες για την πόλωση*, μτφρ. Γ. Σπανδωνής, Αθήνα: Φιλίστωρ, 2000, σελ. 65-68. Με την εισβολή των Γερμανών ο βασιλιάς και ο πρωθυπουργός της χώρας έστειλαν τα δικά τους μηνύματα στον Τύπο της εποχής στην προσπάθειά τους να εμψυχώσουν τον ελληνικό λαό. Ο βασιλιάς κατά την εισβολή των Ιταλών καλεί τον ελληνικό λαό σύσσωμο να αγωνισθεί «υπέρ βωμών και εστιών μέχρι της τελικής νίκης», ενώ ο Μεταξάς με επίκληση στο συναίσθημα καλεί τον λαό να αποδείξει «αν πράγματι είμεθα άξιοι των προγόνων μας και της ελευθερίας, την οποίαν μας εξησφάλισαν οι προπάτορές μας». Χαρακτηριστική είναι η εξαγγελία ότι η Βρετανία θα βοηθούσαν τη χώρα (Εφημερίδα *Ασύρματος*, Δευτέρα 28 Οκτωβρίου 1940, σελ. 1 και 4.). Ανάλογα στις 6 Απριλίου 1941 «ο άτιμος Χίτλερ προσέβαλε ... δολοφονικώς τα σύνορά μας» με την κυβέρνηση να ενημερώνει τον ελληνικό λαό ότι «προ των χαρακωμάτων σωροί τα γερμανικά πτώματα» και «ο στρατός μας θραύει τας λυσσώδεις επιθέσεις του εχθρού» (Εφημερίδα *Ελληνικόν Μέλλον*, Δευτέρα 7 Απριλίου 1941, σελ. 1.).

Ιταλία εποφθαλιμούσε τα Ιόνια νησιά, αλλά κατείχε και όλες τις υπόλοιπες περιοχές της Ελλάδος. Μετά την ήττα και αποχώρηση των Ιταλών στις 8 Σεπτεμβρίου 1943 οι περιοχές που ήταν υπό ιταλική κατοχή περιήλθαν στην κυριαρχία των Γερμανών.⁴³

Την περίοδο 1941-1942 ολόκληρη η Ελλάδα, εκτός από την ανατολική Μακεδονία και τη Θράκη, ανήκε στη δικαιοδοσία των Ιταλικών στρατευμάτων κατοχής. Η πρώτη αυτή φάση της Κατοχής και κατ' επέκταση της Αντίστασης στις δυνάμεις των κατακτητών (Βουλγαρία, Γερμανία, Ιταλία) σημαδεύτηκε από την πείνα⁴⁴ που αποτελούσε και το μείζον πρόβλημα στα μεγάλα αστικά κέντρα και σε μερικά νησιά των Κυκλάδων.⁴⁵ Τα αίτια της πείνας ήταν η μειωμένη αγροτική παραγωγή, η αρπαγή και η λεηλασία των αρχών Κατοχής με επίταξη οχημάτων και τροφίμων, η διαίρεση της χώρας σε ζώνες Κατοχής, ο πληθωρισμός, με τη Γερμανία να επιβάλλει στο ελληνικό δημόσιο τα έξοδα συντήρησης των γερμανικών στρατευμάτων, και η επισιτιστική κρίση, λόγω του ναυτικού αποκλεισμού που επέβαλαν στην Ελλάδα οι Βρετανοί, εξαιτίας του φόβου τους ότι τα σιτηρά θα κατέληγαν κυρίως στους Γερμανούς και όχι στους Έλληνες.⁴⁶ Σε αυτό το μείζον πρόβλημα που ανέκυψε η ελληνική κυβέρνηση δεν βρήκε κάποια λύση και ο τότε πρωθυπουργός Τσολάκογλου δήλωσε στον ελληνικό λαό ότι η χώρα δεν μπορούσε να εισαγάγει προϊόντα και έπρεπε να επιβιώσει από τους δικούς της πόρους.⁴⁷

Με αφορμή το ζήτημα της πείνας δημιουργήθηκαν οι πρώτες εστίες Αντίστασης κυρίως στις πόλεις, καθώς εκεί δεν έφταναν τα τρόφιμα, ενώ στην ύπαιθρο ακόμη είχαν τη δυνατότητα να είναι αυτάρκεις⁴⁸. Το 1941 εμφανίστηκε το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο (ΕΑΜ) μέσα από το ΚΚΕ, ως οργάνωση που προσπαθούσε να βοηθήσει και

---

⁴³ Χόνδρος, ό. π., σελ. 68-69.

⁴⁴ Οι Γερμανοί είχαν ορίσει ποια τρόφιμα επέτρεπαν στα εστιατόρια να μαγειρεύουν με ρητή την απαγόρευση συμπληρώματος και δεύτερης μερίδας (Εφημερίδα *Ο Βιοτέχνης*, Πέμπτη 1 Ιανουαρίου 1942, σελ. 2.).

⁴⁵ Ντ. Κλόουζ, *Οι ρίζες του εμφυλίου πολέμου στην Ελλάδα*, μτφρ. Ρ. Χρυσόχου, Αθήνα: Φιλίστωρ, 2003, σελ. 109. Χ. Φλάισερ, *Στέμμα και σβάστικα – Η Ελλάδα της Κατοχής και της Αντίστασης, 1941-1944*, τόμος Α', Αθήνα: Δημοσιογραφικός οργανισμός Λαμπράκη, 2009, σελ. 214.

⁴⁶ Ντ. Κλόουζ, *Ελλάδα 1945-2004: πολιτική, κοινωνία, οικονομία*, μτφρ. Γ. Μερτίκας, Θεσσαλονίκη: Θύραθεν, 2007, σελ. 38.

⁴⁷ Εφημερίδα *Ακρόπολις* Σάββατο 18 Οκτωβρίου 1941. Λίγο μετά από την εισβολή των Γερμανών χαρακτηριστική ήταν η δήλωση του πρωθυπουργού Τσολάκογλου – του πρώτου δωσίλογου πρωθυπουργού – ο οποίος δήλωσε ότι «ο γερμανικός στρατός δεν ήλθεν ως εχθρός μας» (Εφημερίδα *Αθηναϊκά Νέα*, Δευτέρα 5 Μαΐου 1941, σελ. 2.) και «οι Γερμανοί στρατιώται ήλθον εις την Ελλάδα όχι ως νικηταί αλλ' ως φίλοι» (Εφημερίδα *Η Πρωΐα*, Παρασκευή 9 Μαΐου 1941, σελ. 2.). Φλάισερ, ό. π., τόμος Α', σελ. 220.

⁴⁸ Μ. Μαζάουερ, *Στην Ελλάδα του Χίτλερ – Η εμπειρία της Κατοχής*, μτφρ. Κ. Κουρεμένος, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 1994, ό. π., σελ. 52-53.

να καλύψει την ανάγκη των Ελλήνων για εξεύρεση τροφής.⁴⁹ Στις 9 Σεπτεμβρίου του ίδιου έτους δημιουργήθηκε ο Εθνικός Δημοκρατικός Ελληνικός Σύνδεσμος (ΕΔΕΣ) με αρχηγό τον Ναπολέοντα Ζέρβα. Αρχικά ο ΕΔΕΣ είχε αντιμοναρχικό χαρακτήρα και διακήρυττε ότι ο στόχος του ήταν η εγκαθίδρυση δημοκρατικού πολιτεύματος σοσιαλιστικής κατεύθυνσης, ενώ στόχευε και στην εκκαθάριση του κρατικού μηχανισμού, του στρατού και άλλων κρατικών φορέων από άτομα που θεωρούνταν πιθανόν να απειλήσουν τη δημοκρατία.⁵⁰

Το 1942 η Αθήνα αντιμετώπιζε ξανά μεγάλο πρόβλημα πείνας. Η κυβέρνηση ήθελε να αποκτήσει τον έλεγχο στην ύπαιθρο και τότε άρχισε να συγκρούεται με τους ντόπιους. Την άνοιξη και το καλοκαίρι του 1942 εμφανίστηκε ο Εθνικός Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός (ΕΛΑΣ) με στόχο να υπερασπιστεί τους αγρότες και να ελευθερώσει τη χώρα. Η πρώτη μεγάλη ενέργειά του ήταν η ανατίναξη της γέφυρας του Γοργοποτάμου στις 25 Νοεμβρίου 1942,⁵¹ στην οποία συμμετείχαν ο ΕΛΑΣ, ο (ΕΔΕΣ) και η Βρετανική αποστολή. Με αυτήν την ενέργεια ξεκίνησε η Αντίσταση και έτσι σηματοδοτήθηκε η εμπλοκή των Βρετανών στο ελληνικό πολιτικό σκηνικό.

Το ΕΑΜ ήταν εξοικειωμένο με τη συγκρότηση παράνομων οργανώσεων και σε συνθήκες Κατοχής, όπως τότε στην Ελλάδα, αναπτύχθηκαν παράνομες οργανώσεις.⁵² Το ΚΚΕ, έχοντας την τεχνογνωσία, ήταν το πρώτο κόμμα που οργάνωσε βάσεις στις γειτονιές και σε χώρους εργασίας και κινητοποιούσε τον κόσμο.⁵³ Το ΕΑΜ, κατά συνέπεια, αναδύομενο μέσα από το ΚΚΕ, εκμεταλλεύτηκε το πολιτικό κενό, δηλαδή το γεγονός ότι τα πολιτικά κόμματα δεν ήταν οργανωμένα και ενωμένα απέναντι στον εχθρό που είχε εισβάλει στην Ελλάδα, αλλά και ότι οι κυβερνήσεις λειτουργούσαν κατά τη βούληση και τα συμφέροντα των κατοχικών δυνάμεων. Το ΕΑΜ και ο ΕΛΑΣ σε αντίθεση με άλλες ομάδες δεν είχαν στρατιωτικό σκέλος και στόχευαν στην κινητοποίηση όλου του πληθυσμού. Σταδιακά λοιπόν κινητοποιήθηκαν οι γυναίκες,

---

⁴⁹ Κλόουζ, 2007, ό. π., σελ. 38. Φλάισερ, ό. π., τόμος Α', σελ. 137. Πρέπει να διευκρινιστεί ότι το ΚΚΕ και το ΕΑΜ δεν ήταν ταυτόσημα. Ωστόσο, για τον ελληνικό λαό επικράτησε αυτή η ταύτιση (ΕΑΜίτης=οπαδός του ΚΚΕ), καθώς το ΕΑΜ υποστήριζε τις ακραίες ιδέες του ΚΚΕ και έπρεπε να απομακρυνθεί από την Ελλάδα, γιατί ήταν επικίνδυνο για το πολίτευμα. Αυτή η εξίσωση εξυπηρέτούσε την ελληνική κυβέρνηση να τη χρησιμοποιεί, για να δικαιολογεί τις πράξεις της εναντίον της αριστεράς, αλλά παράλληλα και το ΚΚΕ έτσι ώστε να ερμηνεύει τις ήττες και τις εσφαλμένες αποφάσεις που έλαβε. Ρ. Σ. Κούνδουρος, *Η ασφάλεια του καθεστώτος: πολιτικοί κρατούμενοι, εκτοπίσεις και τάξεις στην Ελλάδα 1924-1974*, Αθήνα: Καστανιώτη, 1978, σελ. 124-126. Η διαφοροποίηση του ΕΑΜ από το ΚΚΕ γίνεται έκδηλη κυρίως μετά τη συμφωνία της Βάρκιζας, όπου υπάρχει μόνο ΚΚΕ.

⁵⁰ Φλάισερ, ό. π., τόμος Α', σελ. 159.

⁵¹ Κλόουζ, 2003, ό. π., σελ. 129-130.

⁵² Φλάισερ, ό. π., τόμος Α', σελ. 139.

⁵³ Ο. π., τόμος Α', σελ. 139.

καθώς και η νεολαία, η οποία συγκρότησε την «Ενιαία Πανελλαδική Οργάνωση Νέων» (ΕΠΟΝ), ενώ κινητοποίησε και μειονότητες.

Το αντάρτικο στηρίχθηκε στους τοπικούς μηχανισμούς, όπου οι τοπικές κοινωνίες τούς πρόσφεραν άνδρες για στρατολόγηση, τρόφιμα και πληροφορίες σχετικά με τις δραστηριότητες των Γερμανών, πληροφορίες για το χωριό στα οποία βρίσκονταν και τους ανθρώπους που υποστήριζαν την Αριστερά. Τα χωριά, όμως, που υποστήριζαν τους αντάρτες, μετέπειτα υπέστησαν και τα αντίποινα των Γερμανών. Οι Γερμανοί στρέφονταν εναντίον των αμάχων, των συγγενών αυτών που συμμετείχαν στο ΕΑΜ ή εναντίον αυτών που συνεργάζονταν με αυτό. Έκαιγαν χωριά και εκτελούσαν τον πληθυσμό αυτών στην προσπάθειά τους να αποδυναμώσουν τους αντάρτες και γενικά προέβησαν σε εκκαθαριστικές επιχειρήσεις.⁵⁴

Ακόμη, οι Γερμανοί προέβησαν σε πολιτική επιστράτευση τον Μάρτιο του 1943, δηλαδή ανάγκασαν γύρω στους 100.000 εργαζομένους να μεταφερθούν από την Ελλάδα στη Γερμανία και να δουλέψουν εκεί.⁵⁵ Οι Γερμανοί επέτρεψαν επίσης τη δημιουργία των Ταγμάτων Ασφαλείας υπό τον πρωθυπουργό Ι. Ράλλη – τον τελευταίο δωσίλογο πρωθυπουργό – την περίοδο 1943-1944,⁵⁶ ένοπλα δηλαδή σώματα Ελλήνων, που συνεργάζονταν και βοηθούσαν τους Γερμανούς.⁵⁷

Η εξόριστη κυβέρνηση αποτελούσε πρόπλασμα για την κυβέρνηση που έφτασε στην Ελλάδα στις 18 Οκτωβρίου 1944 – μετά την αποχώρηση των Γερμανών. Δεν είχε εκλεγεί – δεν είχε νομιμοποίηση – από την κατεχόμενη Ελλάδα, αλλά παρουσιαζόταν ως ο νόμιμος εκπρόσωπος του ελληνικού λαού, ενώ και το ΕΑΜ ήθελε να συμμετάσχει σε αυτήν. Τον Μάρτιο-Απρίλιο του 1944 το ΕΑΜ διοργάνωσε εκλογές, όπου ψήφισαν

---

⁵⁴ Σύμφωνα με τον Κλόουζ, «οι άμαχοι υπέστησαν το μένος των γερμανικών αντιποίνων, όπως δείχνουν τα στοιχεία των Γερμανών: 21.255 Έλληνες σκοτώθηκαν, 20.000 συνελήφθησαν, 1.918 όμηροι εκτελέστηκαν και 1.700 χωριά καταστράφηκαν την ίδια περίοδο (γύρω στα τέλη του 1943)». Κλόουζ, 2003, ό. π., σελ. 167.

⁵⁵ Φλάισερ, ό. π., τόμος Α', σελ. 326-327. Χαρακτηριστική είναι η προπαγάνδα στις εφημερίδες της εποχής που παρουσιάζονται οι πολύ καλές συνθήκες εργασίας στη Γερμανία, λόγω του γεγονότος ότι οι Έλληνες δεν επιθυμούσαν να εγκατασταθούν στη Γερμανία (Εφημερίδα *Λαρισαϊκός τύπος*, Κυριακή 24 Ιανουαρίου 1943, σελ. 1. Εφημερίδα *Αθηναϊκά Νέα*, Πέμπτη 9 Σεπτεμβρίου 1943, σελ. 2.).

⁵⁶ Κλόουζ, 2003, ό. π., σελ. 148.

⁵⁷ Κάποιοι τάχθηκαν στα Τάγματα Ασφαλείας για βιοποριστικούς λόγους, καθώς μέσω των εκκαθαριστικών επιχειρήσεων έκαναν πλιάτσικο και αποκτούσαν τρόφιμα και ρούχα, κάποιοι ήταν Έλληνες-Ναζιστές, ενώ κάποιοι ήταν αντίπαλοι στο ΕΑΜ και ΕΛΑΣ και ουσιαστικά ήταν αντίπαλοι του κομμουνισμού, και κάποιοι από τους ενταχθέντες στα Τάγματα Ασφαλείας προήλθαν από τις διαλυμένες από τον ΕΛΑΣ αντιστασιακές οργανώσεις του ΚΚΕ, τον ΕΔΕΣ και την Εθνική και Κοινωνική Απελευθέρωση (ΕΚΚΑ) που δρούσαν στην Ήπειρο και τον Παρνασσό αντίστοιχα. Τέλος, κάποιοι λόγω εθνοπολιτισμικής διαφοράς εντάσσονταν σε αυτά τα Τάγματα έτσι ώστε να διαφυλάξουν κάπως την κοινωνία από την οποία προέρχονταν, όπως οι Τσάμηδες, οι Σλαβομακεδόνες, οι Σλάβοι της Θράκης και οι Τουρκόφωνοι χριστιανοί στη δυτική Μακεδονία (Χόνδρος, ό. π., σελ. 76-77.).

για πρώτη φορά οι γυναίκες. Από αυτές τις εκλογές αναδύθηκε η κυβέρνηση των ανταρτών – η Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης (ΠΕΕΑ).⁵⁸ Στις 17-20 Μαΐου 1944 έγινε η Διάσκεψη του Λιβάνου, όπου η εξόριστη κυβέρνηση υπό τον Παπανδρέου κάλεσε τους εκπροσώπους των αντιστασιακών οργανώσεων και κυρίως του ΕΑΜ – με τη δήλωση ότι «*ενότητα θα πη κοινός αγώνας κατά του κατακτητή, θα πη ένταση της εθνικοαπελευθερωτικής πάλης*».⁵⁹ Το ΕΑΜ κατηγορήθηκε από την κυβέρνηση για τη διάλυση της ΕΚΚΑ και τη δολοφονία του Δ. Ψαρρού,⁶⁰ ηγέτη της ΕΚΚΑ και επίσης ότι διεξήγαγε εμφύλιο πόλεμο σκοτώνοντας Έλληνες. Το ΕΑΜ πάντως θα συμμετείχε στη νέα αυτή κυβέρνηση, αλλά σε ελάχιστο σημασία υπουργεία – όχι αυτά που ήλεγχαν τον στρατό και τη διοίκηση.⁶¹ Με αυτόν τρόπο η κυβέρνηση του ΕΑΜ υπαγόταν στην εξόριστη κυβέρνηση και η ΠΕΕΑ έχανε πλέον την ανεξαρτησία της. Στην Ηπειρωτική Ελλάδα, ωστόσο, σε μεγάλο βαθμό κυριαρχούσε το ΕΑΜ, το οποίο είχε δημιουργήσει δικούς του θεσμούς εξουσίας υπό το σύνθημα «*λαοκρατία*».⁶² Η ισχυροποίηση του ΕΑΜ και του ΕΛΑΣ δημιουργούσε φόβους ότι το ΕΑΜ θα επέβαλε κομμουνιστική εξουσία στην Ελλάδα.⁶³ Το τελευταίο αποτελούσε τον φόβο τόσο της ελληνικής κυβέρνησης όσο και των ξένων δυνάμεων – Βρετανίας και ΗΠΑ, οι οποίες θέλησαν να βοηθήσουν τη χώρα. Παράλληλα, η αποδοχή από τον

---

⁵⁸ Στις εφημερίδες της εποχής δημοσιεύτηκε η ιδρυτική πράξη της ΠΕΕΑ (*Δελτίον πράξεων και αποφάσεων*, σελ. 1.).

⁵⁹ Εφημερίδα *Απελευθερωτής*, Τρίτη 30 Μαΐου 1944, σελ. 1.

⁶⁰ «*απέθανεν ένας Πατριώτης Έλλην πολεμιστής δολοφονηθείς από καλουμένας έλληνας, τους ΚΑΚΟΥΡΓΟΥΣ που έκαμαν την εθνικήν ΕΑΜ συμμοριάν Γκεπεού*» (Εφημερίδα *Ελεύθερος τύπος*, Σάββατο 15 Ιουλίου 1944, σελ. 6.).

⁶¹ Κλόουζ, 2003, ό. π., σελ. 181.

⁶² «*Οποιοσ δεν ήταν με το μέρος τους (των ανταρτών) ήταν φυσικό να θεωρείται αντίπαλος*» επισημαίνοντας, όμως, οι μελετητές των εγκλημάτων της αριστεράς ότι οι αντάρτες πολλές φορές δεν σκότωσαν πραγματικούς δωσιλόγους, αλλά και ανθρώπους που θεωρούσαν ότι μπορεί να συνεργάζονται με τους κατακτητές (Μ. Mazower, *Τρεις μορφές πολιτικής δικαιοσύνης: Ελλάδα, 1944-45 στο Μ. Μαζάουερ (επιμ.), Μετά τον Πόλεμο – Η ανασυγκρότηση της οικογένειας, του έθνους και του κράτους στην Ελλάδα, 1943-1960*, μτφρ. Ε. Θεοφυλακτοπούλου, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 2004, σελ. 36.). Συνεπώς η τρομοκρατία και η βία που εντοπίζεται στις πρώτες ενέργειες της αριστεράς είναι κάπως «*αυθαίρετη*». Επιπλέον, οι αντάρτες επέλεξαν να σκοτώσουν ανθρώπους που διέθεταν εξουσία στα χωριά και μπορούσαν να στρέψουν τις κοινότητες ενάντια στο ΚΚΕ και το αυθαίρετο αυτής της τρομοκρατίας τονίζεται και με εκτελέσεις που έγιναν τότε για ξεκαθάρισμα λογαριασμών (Στ. Ν. Καλύβας, *Κόκκινη τρομοκρατία: Η βία της Αριστεράς στην Κατοχή στο Μ. Μαζάουερ (επιμ.), Μετά τον Πόλεμο – Η ανασυγκρότηση της οικογένειας, του έθνους και του κράτους στην Ελλάδα, 1943-1960*, μτφρ. Ε. Θεοφυλακτοπούλου, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 2004, σελ. 178-179. Κλόουζ, 2007, ό. π., σελ. 56.). Ωστόσο, το ίδιο το ΕΑΜ και οι υποστηρικτές του επικαλούνται τη βία που δέχτηκαν προπολεμικά και έτσι εξηγούν τη βία που άσκησαν αυτήν την εποχή (Καλύβας, ό. π., σελ. 182. Κούνδουρος, ό. π., σελ. 123.).

⁶³ Λίγο πριν την έναρξη του εμφυλίου πολέμου θα αρχίσουν να αποκαλούν την Αριστερά ως «*εθνική απειλή*» και «*θέλουν να δημιουργήσουν ζήτημα Μακεδονίας*» (Εφημερίδα *Η Βραδυνή Παρασκευή* 11 Ιανουαρίου 1946, σελ. 1.).

Παπανδρέου του αιτήματος της Αριστεράς να συμμετάσχουν στην ελληνική κυβέρνηση οδήγησε τις ξένες δυνάμεις στη διατύπωση σχολίου που ανέφερε ότι ο Παπανδρέου επεδίωκε τη συμφιλίωσή του με την Αριστερά.⁶⁴ Για κάποιους αυτή ήταν η πρώτη προσπάθεια του ΚΚΕ να καταλάβει βίαια την εξουσία. Παράλληλα υποστηρίχθηκε ότι το ΚΚΕ ήταν υποκινούμενο από το Βελιγράδι ή τη Μόσχα και ήταν κατά βάση προδοτικό κόμμα, γιατί επεδίωκε την αυτονομία της Μακεδονίας από την Ελλάδα και τη δημιουργία ανεξάρτητου κράτους.

Στις 26 Σεπτεμβρίου 1944 υπεγράφη η Συμφωνία της Καζέρτας μεταξύ των Βρετανών, της εξόριστης κυβέρνησης, του ΕΑΜ, του ΕΛΑΣ και του ΕΔΕΣ, όπου το ΕΑΜ συμφώνησε να θέσει τον ΕΛΑΣ υπό τις διαταγές του Βρετανού διοικητή Σκόμπυ και ταυτόχρονα έθεσε τις δυνάμεις του υπό τις διαταγές του αντιπάλου και δεσμεύτηκε να μην προβεί σε εχθροπραξίες και αντίποινα σε βάρος των Ελλήνων. Τα Τάγματα Ασφαλείας θεωρήθηκαν εχθρικές δυνάμεις και έπρεπε να παραδώσουν τα όπλα. Με την υπογραφή της Συμφωνίας της Καζέρτας το ΕΑΜ και ο ΕΛΑΣ έχασαν το δικαίωμα αυτοδιοικήσεώς τους και αυτή ήταν η βασική επιδίωξη των Βρετανών μετά την απελευθέρωση. Τότε, ο Σκόμπυ γρήγορα τοποθέτησε φιλοβασιλικούς αξιωματικούς στον στρατό, ενώ η εξόριστη κυβέρνηση υπό τον Παπανδρέου συμάχησε με τους Βρετανούς, έτσι ώστε να μην κυριαρχήσει το ΕΑΜ στην Ελλάδα. Στη συμμαχία θα προστίθετο και ο στρατός τον οποίο στελέχωναν αρκετά μέλη των Ταγμάτων Ασφαλείας.

«Η μυαρά Γερμανική σημαία με τον αγκυλωτόν σταυρόν υπεστάλη εκ του ιερού Βράχου της Ακροπόλεως σήμερα την 9.45' π.μ.». ⁶⁵ Οι Γερμανοί υποχώρησαν στις 12 Οκτωβρίου 1944, ενώ την ίδια ημέρα υπεγράφη η «Συμφωνία των ποσοστών», όπου ο Στάλιν αναγνώριζε τη Βρετανία ως τη χώρα που θα είχε τον πρώτο λόγο στα τεκταινόμενα στην Ελλάδα.⁶⁶ Με την απελευθέρωση, η εξόριστη κυβέρνηση επέστρεψε στην Ελλάδα στις 18 Οκτωβρίου 1944. Ουσιαστικά η κυβέρνηση ήλεγχε μόνο την

---

⁶⁴ «έρριξαν πεπονόφλουδα» πολιτική στον κ. Παπανδρέου, ο οποίος βάζω τους κομμουνιστάς εις την Κυβέρνησίν του φοβούμεθα πως αν ήδη δεν την επάτησε, θα την πατήση ασφαλώς εις το μέλλον, με κίνδυνον θανασίμου δια την όλην Κυβέρνησιν γλυστηρήματος στην κατάλληλη δια τα κομμουνιστικά σχέδια στιγμή» (Εφημερίδα *Ελεύθερος τύπος*, Σάββατο 2 Σεπτεμβρίου 1944, σελ. 6.).

⁶⁵ Εφημερίδα *Ελληνικόν Αίμα*, Πέμπτη 12 Οκτωβρίου 1944, σελ. 1. Ιδιαίτερο είναι το φύλλο της συγκεκριμένης εφημερίδας την 12^η Οκτωβρίου 1944 έφερε μόνο την έκτακτη είδηση. Ωστόσο, η νίκη δεν οφειλόταν εξολοκλήρου στον ελληνικό στρατό, αλλά ο «απελευθερωτής» ήταν ο «Βρετανικός στρατός» (Εφημερίδα *Ανεξαρτησία*, Σάββατο 14 Οκτωβρίου 1944, σελ. 1.).

⁶⁶ L. Baerentzen, D. H. Close, Η ήττα από τους Βρετανούς, 1944-45 στο Ντ. Κλόουζ (επιμ.), *Ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος 1943-1950: μελέτες για την πόλωση*, μτφρ. Γ. Σπανδωνής, Αθήνα: Φιλίστωρ, 2000, σελ. 107. Κλόουζ, 2003, ό. π., σελ. 218-219. Κλόουζ, 2007, ό. π., σελ. 40.

Αθήνα και όλη την υπόλοιπη Ελλάδα την ήλεγχαν το ΕΑΜ και οι Βρετανοί. Έτσι η κυβέρνηση θα προσπαθούσε με τον έλεγχο των όπλων να ελέγξει και την υπόλοιπη χώρα. Ταυτόχρονα, υπήρξαν διενέξεις και στο θέμα της συγκρότησης του στρατού⁶⁷ και το αποτέλεσμα ήταν τα μέλη του ΕΑΜ να παραιτηθούν από την κυβέρνηση.⁶⁸ Με την υπόνοια ότι το ΕΑΜ ήθελε να διαλύσει τη νέα κυβέρνηση και να ανέλθει μόνο του στην εξουσία της χώρας το ΕΑΜ συγκάλεσε τον ελληνικό λαό σε συγκέντρωση διαμαρτυρίας ενάντια στην κυβέρνηση στις 3 Δεκεμβρίου 1944. Ταυτόχρονα για τις 4 Δεκεμβρίου οργάνωσαν απεργία. Ο Σκόμπυ έδωσε τηλεσίγραφο στον ΕΛΑΣ να παραδώσει τον οπλισμό μέχρι τις 10 Δεκεμβρίου.⁶⁹ Στις 3 Δεκεμβρίου έγινε το συλλαλητήριο⁷⁰ και κατά τη διάρκειά του η αστυνομία πυροβόλησε εναντίον των διαδηλωτών σκοτώνοντας δεκαέξι άτομα από το πλήθος. Το ΚΚΕ θεώρησε ότι αυτή η ενέργεια ήταν προσχεδιασμένη και γι' αυτό αποφάσισε να επέμβει δυναμικά.⁷¹ Στις συμπλοκές που ακολούθησαν ενεπλάκησαν οι Βρετανοί με οπλισμό που δεν διέθετε ο ΕΛΑΣ. Οι Βρετανοί συνέλαβαν δυνάμεις του ΕΛΑΣ και κατέλαβαν υψώματα στα οποία τοποθέτησαν πυροβολικό και από τις 7 Δεκεμβρίου ξεκίνησαν αεροπορικούς πυροβολισμούς.⁷² Στις 5 Ιανουαρίου 1945 ο ΕΛΑΣ υποχώρησε.

---

⁶⁷ Το ΚΚΕ ήθελε το 50% του στρατού να αποτελούνται από πρώην μέλη του ΕΛΑΣ, ενώ οι Βρετανοί πρότειναν η δύναμη του ΕΛΑΣ στον νέο στρατό να ήταν το 1/3 – ποσοστό γύρω στο 30%.

⁶⁸ Σχετικά με τη ρήξη που επήλθε εκείνες τις ημέρες μεταξύ ΕΑΜ και κυβέρνησης Παπανδρέου βλ. Baerentzen, Close, ό. π., σελ. 116-117.

⁶⁹ Ο Σκόμπυ είχε λάβει εντολές από τον Τσόρτσιλ «να ενεργήσει σαν να ήταν σε κατεχόμενη πόλη όπου βρίσκεται σε εξέλιξη εξέγερση των ντόπιων» (Κλόουζ, 2003, ό. π., σελ. 222.).

⁷⁰ Σύμφωνα με ανακοίνωση που δημοσίευσε η εφημερίδα *Ελευθερία* (Κυριακή 3 Δεκεμβρίου 1944, σελ. 1) «η Κυβέρνησις υποχρεουμένη όπως εξασφάλιση την τάξιν και αποφυγή την δημιουργίαν εκνόμου καταστάσεως, απηγόρευσε την συγκρότησιν του συλλαλητηρίου». Συνεπώς το συλλαλητήριο έγινε παρά την απαγόρευση της τελευταίας στιγμής.

⁷¹ «Είναι πολύ γνωστή στον Ελληνικόν Λαόν η τακτική του Κομμουνιστικού Κόμματος. Τοποθετούν στις πρώτες σειρές γυναικόπαιδα. Πίσω από τα αθώα αυτά ανθρώπινα προχώματα κατά των αστυνομικών για να τους φέρουν στην ανάγκη να αντιπυροβολήσουν και έτσι να υπάρξουν λίγα θύματα. Γιατί είναι απαραίτητο στο Κομμουνιστικό Κόμμα να υπάρξουν μερικά θύματα ώστε να διαλαλήσουν την άλλη μέρα πως η Αστυνομία δολοφονεί τον Λαόν!!! Αυτό έγινε και τώρα. Επετέθησαν πρώτοι χωρίς να ενοχληθούν από κανένα εναντίον της οικίας του κ. Πρωθυπουργού, [...] άρχισαν να πυροβολούν κατά της Αστυνομίας ώστε να αναγκασθούν οι Αστυνομικοί να πυροβολήσουν. [...] Τα θύματα στην πραγματικότητα ήταν λίγα. Μόνο 10 νεκροί. Αυτό όμως δεν βοηθούσε καθόλου τους Κομμουνιστάς. Για μια πειστική προπαγάνδα χρειαζόταν περισσότερος αριθμός θυμάτων και περισσότερα φέρετρα [...] επρόσθεσαν αρκετά άδεια φέρετρα!!! [...] Ο ελληνικός Λαός όμως τους γνωρίζει τώρα καλά, και ξέρει ποιοι είναι οι εχθροί του Λαού, ποιοι δολοφονούν τον Λαόν, ποιοι θέλουν να στραγγαλίσουν τις λαϊκές ελευθερίες...» (Εφημερίδα *Η Ελλάς* Τετάρτη 6 Δεκεμβρίου 1944, σελ. 2.).

⁷² Κλόουζ, 2003, ό. π., σελ. 222. Κλόουζ, 2007, ό. π., σελ. 41.

Ο επίλογος των Δεκεμβριανών⁷³ ήταν η υπογραφή της Συμφωνίας της Βάρκιζας στις 12 Φεβρουαρίου 1945 με στόχο να καθοριστεί το πλαίσιο του μεταπολεμικού βίου. Η Συμφωνία της Βάρκιζας υπεγράφη μεταξύ του ΕΑΜ και της κυβέρνησης Παπανδρέου. Ο πιο σημαντικός όρος ήταν ο αφοπλισμός του ΕΛΑΣ και όλων των αντάρτικων οργανώσεων. Ο ΕΛΑΣ διαλύθηκε και μέρος του οπλισμού παραδόθηκε, ενώ μέρος του οπλισμού κρύφτηκε και το ΚΚΕ εν μέρει καταπάτησε τη συμφωνία. Η Συμφωνία αυτή προέβλεπε και την αμνηστία για τα αδικήματα που διεπράχθησαν στα Δεκεμβριανά, εκτός από όσα δεν έγιναν για την επίτευξη του πολιτικού σκοπού αλλά ήταν καθαρά ποινικά. Η Συμφωνία της Βάρκιζας σήμαινε την ήττα του ΕΑΜ και του ΕΛΑΣ στα Δεκεμβριανά.⁷⁴

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι κατά τον Απρίλιο του 1945 ξεκίνησαν οι δίκες των δωσίλογων⁷⁵ και συγκεκριμένα κανένας δωσίλογος πρωθυπουργός δεν πέθανε μέσα στη φυλακή. Μόνο είκοσι εννέα άτομα εκτελέστηκαν ως δωσίλογοι στην Ελλάδα.⁷⁶ Οι δωσίλογοι που φυλακίστηκαν και καταδικάστηκαν⁷⁷ ήταν γύρω στις 2.000, με την κατηγορία της ένοπλης συνεργασίας, του οικονομικού δωσιλογισμού, της συνεργασίας των Σλαβομακεδόνων με τους Βουλγάρους – κάποιοι Σλαβόφωνοι επέλεξαν να συνεργαστούν με τους Βουλγάρους, επειδή πίστευαν ότι θα κινδύνευαν από τους αντάρτες λόγω του ιδιώματος που μιλούσαν.⁷⁸

Η κυβέρνηση προσπάθησε να ακολουθήσει την τακτική της αποΕΑΜοποίησης – «η ελληνική άκρα Δεξιά επιζητεί πρώτα τον αφοπλισμό του ΕΛΑΣ κι έπειτα την εξόντωση της Αριστεράς»⁷⁹ – με τη συμμετοχή παραστρατιωτικών ομάδων, που ανέλαβαν να τρομοκρατήσουν τον κόσμο της Αριστεράς. Παράλληλα, το ΚΚΕ μετά

⁷³ Κλόουζ, 2007, ό. π., σελ. 41.

⁷⁴ Π. Βόγλης, Ανάμεσα στην άρνηση και την αυτο-άρνηση: Πολιτικοί κρατούμενοι στην Ελλάδα, 1945-50 στο Μ. Μαζάουερ (επιμ.), *Μετά τον Πόλεμο – Η ανασυγκρότηση της οικογένειας, του έθνους και του κράτους στην Ελλάδα, 1943-1960*, μτφρ. Ε. Θεοφυλακτοπούλου, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 2004, σελ. 88.

⁷⁵ Η κυβέρνηση Πλαστήρα ψήφισε τον νόμο 6 το 1945 που όριζε την ποινή όσων συνεργάστηκαν με τον εχθρό. Ειδικότερα, τα άρθρα του νόμου όριζαν ποιες ενέργειες χαρακτήριζαν τον δωσίλογο: όσοι ήταν υπουργοί ή υφυπουργοί στις κατοχικές κυβερνήσεις, όσοι κατείχαν αξίωμα σε όργανα διοίκησης, όσοι παρείχαν πληροφορίες στους κατακτητές και πρόδιδαν συμπολίτες τους, όσοι ενεπλάκησαν στην προπαγάνδα εκείνης της περιόδου και όσοι ενεπλάκησαν σε οικονομικού χαρακτήρα σχέσεις με τον εχθρό. Οι δωσίλογοι δικάστηκαν σε ειδικά δικαστήρια, αλλά μπορούσαν να προσφύγουν στο Συμβούλιο Χαρίτων. Οι ποινές σύμφωνα με τον νόμο ήταν καταδίκη σε θάνατο, ισόβια ή πρόσκαιρα δεσμά (Ε. Χαϊδιά, *Δωσίλογοι: Από την Κατοχή στην Απελευθέρωση στο Μαζάουερ Μ. (επιμ.), Μετά τον Πόλεμο – Η ανασυγκρότηση της οικογένειας, του έθνους και του κράτους στην Ελλάδα, 1943-1960*, μτφρ. Θεοφυλακτοπούλου Ε., Αθήνα: Ολκός, 2004, 53-55.).

⁷⁶ Κλόουζ, 2007, ό. π., σελ. 49-50.

⁷⁷ Το πλήρες κατηγορητήριο στην Εφημερίδα *Βραδυνή* Δευτέρα 12 Φεβρουαρίου 1945, σελ. 2.

⁷⁸ Χαϊδιά, ό. π., σελ. 56.

⁷⁹ Εφημερίδα *Ριζοσπάστης* Σάββατο 3 Μαρτίου 1945, σελ. 1.

από τα Δεκεμβριανά και τη Συμφωνία της Βάρκιζας προέβαλε την πρόθεσή του να ακολουθήσει πολιτική νομιμότητας. Ήδη τα Δεκεμβριανά είχαν προκαλέσει κρίση στο εσωτερικό του ΕΑΜ, διότι δεν προκλήθηκαν υπό το αίτημα του ελληνικού λαού για απελευθέρωση. Σταδιακά συρρικνώθηκαν οι δυνάμεις του. Στις εκδηλώσεις βίας και τρομοκρατίας όσοι συλλαμβάνονταν είχαν τη δυνατότητα να υπογράψουν δήλωση μετανοίας, αποκηρύσσοντας τα πολιτικά τους φρονήματα και το Κομμουνιστικό Κόμμα.⁸⁰ Όσοι υπέγραφαν δηλώσεις μετανοίας διαγράφονταν από το κόμμα, έμεναν στιγματισμένοι για το υπόλοιπο της ζωής τους ως «δηλωσίες» ακόμη κι αν αργότερα γίνονταν δεκτοί στο κόμμα⁸¹ – καθώς όταν υπέγραφαν δήλωση μετανοίας το κόμμα τους διέγραφε – και οι δηλωσίες εντός των φυλακών τιμωρούνταν με απομόνωση από τους υπόλοιπους κρατούμενους.⁸² Ωστόσο, πολλοί αναγκάστηκαν να γίνουν δηλωσίες αν και αρκετοί από αυτούς συνέχισαν να αποδεικνύουν ότι ήταν ένθερμοι υποστηρικτές του ΚΚΕ.

Στο πολιτικό σκηνικό της Ελλάδος δεν είχαν γίνει εκλογές κατά τη δικτατορία του Μεταξά και κατά την Κατοχή. Η ημερομηνία των εκλογών του 1946 απετέλεσε αντικείμενο διαμάχης. Τον Ιανουάριο του 1946 πρωθυπουργός ήταν ο Σοφούλης. Οι εκλογές ορίστηκαν για τις 31 Μαρτίου 1946, ενώ το ΚΚΕ πρότεινε οι εκλογές να γίνονταν δύο μήνες αργότερα, λόγω του κλίματος βίας και τρομοκρατίας που επικρατούσε και δεύτερον πρότεινε τη συγκρότηση αντιπροσωπευτικής κυβέρνησης, το οποίο σήμαινε ότι το ΚΚΕ επιθυμούσε να συμμετάσχει στη νέα κυβέρνηση έτσι ώστε να γίνονταν αδιάβλητα οι εκλογές.⁸³ Στην δύο μηνών αναβολή των εκλογών δεν

---

⁸⁰ Οι δηλώσεις μετανοίας ήταν ήδη γνωστές από την εποχή του Μεταξά. Η υπογραφή δήλωσης μετανοίας σήμαινε ότι ο κρατούμενος έπρεπε να αποκηρύξει τις ιδέες του – κάτι που ο ίδιος δεν επιθυμούσε και αυτομάτως να δράσει σύμφωνα με τη βούληση των εχόντων την εξουσία. Ουσιαστικά έπρεπε να υποστηρίξει και γραπτά ότι παραστράτησε και χωρίς να το καταλάβει στράφηκε ενάντια στο συμφέρον της πατρίδας του. Παράλληλα, όσοι υπέγραφαν τέτοια δήλωση έπρεπε να προβούν και σε μια σειρά ενεργειών, για να υποστηρίξουν την πραγματική τους μετάνοια: έγραφαν και δημοσίευαν επιστολές, που αποκήρυσσαν το ΚΚΕ και τις ιδέες του, προσπαθούσαν να πείσουν κι άλλους συγκρατούμενους με ομιλίες να αποκηρύξουν τον κομμουνισμό και πολλές φορές οι αξιωματούχοι στα στρατόπεδα των εξοριστών, όπως στη Μακρόνησο, τους ανάγκαζαν να ξυλοκοπούν και να βασανίζουν τους υπόλοιπους αμετανόητους κομμουνιστές (Βόγλης, ό. π., σελ. 88-92.).

⁸¹ Ανάλογη είναι η περίπτωση του Άρη Βελουχιώτη, που υπέγραψε δήλωση μετανοίας την εποχή της δικτατορίας του Μεταξά και διεγράφη από το ΚΚΕ. Αργότερα το κόμμα τον δέχτηκε ξανά. Όμως, το ΚΚΕ δεν δίστασε να τον διαγράψει με τη διαφωνία που είχε με τον Ζαχαριάδη για την υπογραφή της συμφωνίας της Βάρκιζας και τον αφοπλισμό του ΕΛΑΣ (Βόγλης, ό. π., σελ. 94. Κλόουζ, 2003, ό. π., σελ. 263.).

⁸² Βόγλης, ό. π., σελ. 88, 93-94.

⁸³ Ηλ. Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική δημοκρατία: κόμματα και εκλογές, 1946-1967*, Αθήνα: Πατάκης, 2010, σελ. 61.

συμφώνησαν η κυβέρνηση Σοφούλη και οι Βρετανοί.⁸⁴ Στις 8 Φεβρουαρίου το ΕΑΜ δημοσίευσε την απόφασή του να απέχει από τις εκλογές θέτοντας υπό εξέταση το αίτημα για δημιουργία αντιπροσωπευτικής κυβέρνησης – «κυβερνήσεως ευρείας δημοκρατικής συνεννοήσεως», τον αφοπλισμό των τρομοκρατικών οργανώσεων, τη γενική αμνηστία για όσους συνελήφθησαν για εγκλήματα κατά την Κατοχή, την εκκαθάριση των εκλογικών καταλόγων – «αποκαθάρσις των πλαστών και νόθων εκλογικών καταλόγων και χορήγησις βραχείας παρατάσεως των εγγράφων», καθώς πολλοί είχαν πεθάνει, και την εκκαθάριση των σωμάτων ασφαλείας, επειδή είχαν στρατολογηθεί δωσίλογοι.⁸⁵ Αποχή από τις εκλογές ανήγγειλε το ΚΚΕ και στη 2^η Ολομέλειά του στις 12-15 Φεβρουαρίου. Στην ολομέλεια επικύρωσαν την εισήγηση του Ζαχαριάδη ότι η συμφωνία της Βάρκιζας ήταν ορθή για την πορεία προς την πολιτική ομαλότητα που διαταράχθηκε από τους Βρετανούς, οι οποίοι έπρεπε να αποχωρήσουν από την Ελλάδα.⁸⁶ Ωστόσο, όταν δημοσιεύτηκαν οι αποφάσεις του κόμματος κάποιο τμήμα της απόφασης δεν δημοσιεύτηκε. Έχει υποστηριχθεί ότι αυτό το κομμάτι περιελάμβανε την απόφαση για σχηματισμό στρατιωτικής επιτροπής και την κήρυξη εμφυλίου πολέμου.⁸⁷ Δεν είναι πλήρως σαφές το τι αποφάσισε το ΚΚΕ σε αυτήν την Ολομέλεια, αλλά σίγουρα το ΚΚΕ αποφάσισε να ακολουθήσει διπλή τακτική· να μην εγκαταλείψει την πολιτική νομιμότητας, αλλά και να αναπτύξει αυξημένη αντάρτικη δράση.⁸⁸ Τα αιτήματα του ΚΚΕ σχετικά με τη διεξαγωγή των εκλογών δεν ικανοποιήθηκαν και γι' αυτό τελικά απείχε. Προκαταβολικά επίσης, δεν αναγνώριζε το αποτέλεσμα των εκλογών και θεωρούσε ότι η κυβέρνηση δεν είχε νομιμότητα. Τέλος, η

---

⁸⁴ Η βρετανική κυβέρνηση είχε προτείνει στην ελληνική κυβέρνηση να διεξαχθούν εκλογές μέχρι το τέλος του Μαρτίου 1946 και δημοψήφισμα κατά το έτος 1948 και αφού η τελευταία το δέχτηκε έπρεπε η συμφωνία να τηρηθεί. Λόγω της μη αναβολής των εκλογών υπουργοί που ανήκαν στα υπόλοιπα κόμματα και ομάδες του Κέντρου παραιτήθηκαν (Νικολακόπουλος, ό. π., σελ. 61-62.).

⁸⁵ Νικολακόπουλος, ό. π., σελ. 61.

⁸⁶ Η Βρετανία ήταν η πρώτη συμμαχική δύναμη που συμμετείχε στον Δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο και διαμόρφωσε με τα όπλα και τη βία το πολιτικό σκηνικό στην Ελλάδα μετά την απελευθέρωσή της. Αυτό βοήθησε τον Στάλιν να συνεχίσει την προέλαση του κομμουνισμού στην ανατολική Ευρώπη (Baerentzen, Close, ό. π., σελ. 128. Γ. Ο. Ιατρίδης, Αντιλήψεις για τη σοβιετική ανάμειξη στον εμφύλιο πόλεμο 1945-1949 στο L. Baerentzen, Γ. Ο. Ιατρίδης, Ο. L. Smith (επιμ.), *Μελέτες για τον εμφύλιο πόλεμο 1945-1949*, Αθήνα: Ολκός, 1992, σελ. 258.).

⁸⁷ Η. Richter, Η Δεύτερη Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ και η απόφαση για Εμφύλιο: Μια επανεκτίμηση στο L. Baerentzen, Γ. Ο. Ιατρίδης, Ο. L. Smith (επιμ.), *Μελέτες για τον εμφύλιο πόλεμο 1945-1949*, Αθήνα: Ολκός, 1992, σελ. 186 και 188.

⁸⁸ Κλόουζ, 2003, ό. π., σελ. 283. Ο. L. Smith, Αυτοάμυνα και κομμουνιστική πολιτική 1945-1947 στο L. Baerentzen, Γ. Ο. Ιατρίδης, Ο. L. Smith (επιμ.), *Μελέτες για τον εμφύλιο πόλεμο 1945-1949*, Αθήνα: Ολκός, 1992, σελ. 166 και 179. Νικολακόπουλος, ό. π., σελ. 66.

ηγεσία του ΚΚΕ εκτιμούσε ότι αν συμμετείχε οι ψήφοι δεν θα ήταν αντιπροσωπευτικοί και θα νομιμοποιούσε ό,τι είχε γίνει πρωτότερα.

Οι εκλογές έγιναν υπό την επίβλεψη ξένων παρατηρητών,⁸⁹ στις οποίες η Ηνωμένη Παράταξις Εθνικοφρόνων, που ήταν συνασπισμός κομμάτων, έλαβε το 65% των ψήφων με το Λαϊκό Κόμμα να λαμβάνει το 55,2% των ψήφων. Αξιοσημείωτο ήταν το ποσοστό αποχής 25%.⁹⁰ Στις 18 Απριλίου ορκίστηκε η νέα κυβέρνηση με πρωθυπουργό τον Τσαλδάρη και τότε η κυβέρνηση έλαβε το μέτρο που θέσπιζε την ποινή του θανάτου για όσους συμμετείχαν σε αντάρτικες ομάδες. Συμβολικά η 31^η Μαρτίου 1946 θεωρείται ως η αρχή του εμφυλίου πολέμου με την αποχή του ΚΚΕ από τις εκλογές και την επίθεσή του στον σταθμό της χωροφυλακής του Λιτοχώρου.⁹¹

Από τον Δεκέμβριο του 1946 οι αντάρτες οργανώθηκαν και δημιούργησαν τον Δημοκρατικό Στρατό Ελλάδος (ΔΣΕ) και άρχισαν να αυξάνονται σε αριθμό. Το 1947 εμφανίστηκαν ένοπλες δυνάμεις του ΚΚΕ και ξέχασαν τη διπλή τακτική ή την εφάρμοσαν με διαφορετικό τρόπο· ακολούθησαν νόμιμη πολιτική δράση στις πόλεις και απάντησαν ένοπλα στις συγκρούσεις που έγιναν στην ύπαιθρο. Ο εμφύλιος πόλεμος διεξήχθη στην ύπαιθρο και όχι στις πόλεις. Οι πρώτες μάχες διεξήχθησαν στην επαρχία – Νάουσα, Καρδίτσα, Καρπενήσι, Φλώρινα, Δεσκάτη, Σκρα. Η αντάρτικη δραστηριότητα είχε ως στόχο τις παραστρατιωτικές δεξιές ομάδες και τη χωροφυλακή. Ταυτόχρονα, σε πολλά χωριά επικράτησε αμηχανία και ήταν επιφυλακτικοί στο αν έπρεπε να βοηθήσουν και να υποστηρίξουν τους αντάρτες.

---

⁸⁹ AMFOGE ήταν η αποστολή Βρετανών, Αμερικανών και Γάλλων παρατηρητών, οι οποίοι ήλεγχαν τη διαδικασία διεξαγωγής των εκλογών αυτών (Κλόουζ, 2003, ό. π., σελ. 274. Νικολακόπουλος, ό. π., σελ. 72). Η ίδια επιτροπή ήλεγχε «ανεπίσημα» και τη διαδικασία διεξαγωγής του δημοψηφίσματος που έγινε την 1^η Σεπτεμβρίου 1946, όπου και πάλι επεσήμαναν τις μη καλές συνθήκες διεξαγωγής του. Το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος ήταν υπέρ της επανόδου του βασιλιά Γεωργίου Β΄ (Νικολακόπουλος, ό. π., σελ. 87-88.).

⁹⁰ Σύμφωνα με την Εφημερίδα *Η Μάχη* (Δευτέρα 1 Απριλίου 1946, σελ. 1), «στις πόλεις η αποχή ξεπέρασε το 50%. Στην Αθήνα έγιναν καταπληκτικές νοθείες. Η νέα Βουλή δεν αντιπροσωπεύει τη θέληση του λαού, οι «Εκλογές Μπέβιν» απέτυχαν οικτρά». Από την άλλη, η Εφημερίδα *Το Φως* (Δευτέρα 1 Απριλίου 1946, σελ. 1) κάνει λόγο για «πρωτοφανή θρίαμβο του ελληνικού λαού», καθώς «οι πολίται προσελθόντες κατά μάζας εις τας κάλπας υπερεψήφισαν ενθουσιωδώς την Η. Π. Εθνικοφρόνων», ενώ με μικρά γράμματα αναφέρεται σε «ασήμαντο αποχή», η οποία «καθ' όλην την χώραν δεν υπερβαίνει το τριάκοντα τοις εκατόν». Ανάλογα και η Εφημερίδα *Εμπρός* (Δευτέρα 1 Απριλίου 1946, σελ. 2) αναφέρει «ασήμαντα τα ποσοστά της αποχής καθ' όλην την ύπαιθρον χώραν».

⁹¹ Από την πλευρά τους οι κομμουνιστές και οι υποστηρικτές της αριστεράς ερμηνεύουν τη στροφή τους στην παρανομία ως αντίδραση στο γεγονός ότι δεν τους δόθηκε ανθρωπιστική βοήθεια (Κλόουζ, 2003, ό. π., σελ. 242, 283-284. D. H. Close, Θ. Βερέμης, Ο στρατιωτικός αγώνας, 1945-49 στο Ντ. Κλόουζ (επιμ.), *Ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος 1943-1950: μελέτες για την πόλωση*, μτφρ. Γ. Σπανδωνής, Αθήνα: Φιλίστωρ, 2000, σελ. 133.).

Οι επιχειρήσεις του εθνικού στρατού κατά του ΔΣΕ ξεκίνησαν τον Μάρτιο του 1947 και είχαν την ονομασία «Terminus»⁹² με τη μεγαλύτερη να λαμβάνει χώρα στα Τζουμέρκα των Αγράφων, με το όνομα «Αετός». Το πρόβλημα που αντιμετώπιζε ο ΔΣΕ ήταν ότι έπρεπε να αντιμετωπίσει περισσότερες από τις δυνάμεις και είτε έπρεπε να παραμείνει στη θέση του και να την υπερασπιστεί, είτε έπρεπε να αποφύγει τον στρατό κάνοντας ελιγμούς. Τελικά, οι αντάρτες επέλεξαν στις επιχειρήσεις αυτές να ακολουθήσουν την τακτική του ελιγμού. Συνεπώς, ο ΔΣΕ υποχωρούσε και έχανε το έδαφος που ήλεγχε και αναγκαζόταν να μετακινηθεί σε άλλα εδάφη.⁹³ Αυτή η τακτική ακολουθήθηκε και σε όλες τις επιχειρήσεις: στην επιχείρηση «Ιέραξ» που έλαβε χώρα σε Μέτσοβο-Γρεβενά και Χάσια-Αντιχάσια, στην επιχείρηση «Πελαργός» στη Στερεά Ελλάδα – Γκιώνα-Οίτη-Παρνασσός – και στην επιχείρηση «Κύκνος» που διαδραματίστηκε στον Όλυμπο και την Πιερία. Τον Ιούνιο-Ιούλιο 1947 στον Γράμμο και τον Σμόλικα διεξήχθη η επιχείρηση «Κόραξ». Σε αυτήν την περιοχή ο ΔΣΕ αποφάσισε να δημιουργήσει ανεξάρτητο κράτος με δική του κυβέρνηση. Το συγκεκριμένο μέρος ήταν απομονωμένο, δυσπρόσιτο και κοντά στα σύνορα έτσι ώστε καθίστατο δυνατή η επικοινωνία με τη Γιουγκοσλαβία. Ήταν το πρώτο μέρος στο οποίο ο ΔΣΕ εγκαταστάθηκε και προσπάθησε να υπερασπιστεί. Τον Ιούλιο του 1947 έγινε η πρώτη επιχείρηση στον Γράμμο και ο ΔΣΕ για να υπερασπιστεί το έδαφός του έκανε αντιπερισπασμό και έφτασε μέχρι τα Ιωάννινα. Ο εθνικός στρατός στην προσπάθειά του να σώσει τα Ιωάννινα από τους αντάρτες έληξε την πολιορκία. Στη συνέχεια, ο ΔΣΕ προσπάθησε να καταλάβει αστικά κέντρα φίλα προσκείμενα στο αντάρτικο – ήδη από την περίοδο της Κατοχής – με πρώτο τα Γρεβενά με στόχο να γίνει η πρωτεύουσα του κράτους που ήθελαν να δημιουργήσουν, αλλά απέτυχε. Όπου κατάφερε να καταλάβει πόλεις, η κατάληψη διήρκεσε μικρό χρονικό διάστημα, καθώς δεν διέθετε αρκετά όπλα και δεν είχε πληροφορίες για το ποια σημεία ήλεγχε ο εθνικός στρατός σε κάθε πόλη. Στις 11-12 Σεπτεμβρίου 1947 έγινε η 3^η Ολομέλεια του ΚΚΕ στο Βελιγράδι, όπου αποφάσισε να εγκαταλείψει τη διπλή τακτική και επισημοποίησε την απόφασή του να κηρύξει στρατιωτικό αγώνα⁹⁴ με στόχο να απελευθερώσει τη Μακεδονία και τη Θράκη και γι' αυτό είχαν αρχίσει να συγκεντρώνουν τις δυνάμεις τους στον Γράμμο.

⁹² Νικολακόπουλος, ό. π., σελ. 65.

⁹³ Αγ. Λαΐου, Μετακινήσεις πληθυσμού στην ελληνική ύπαιθρο κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου στο L. Baerentzen, Γ. Ο. Ιατρίδης, Ο. L. Smith (επιμ.), *Μελέτες για τον εμφύλιο πόλεμο 1945-1949*, Αθήνα: Ολκός, 1992, σελ. 76.

⁹⁴ Smith, ό. π., σελ. 182.

Στις 23 Δεκεμβρίου 1947 από τον ραδιοσταθμό των ανταρτών ανακοινώθηκε η δημιουργία της κυβέρνησης των βουνών, η Προσωρινή Δημοκρατική Κυβέρνηση (ΠΔΚ) με πρόεδρο τον Μ. Βαφειάδη. Στόχος της ΠΔΚ ήταν να συνεχίσει τον αγώνα για την απελευθέρωση της Ελλάδος από τους ξένους κατακτητές (ΗΠΑ). Η απάντηση της ελληνικής κυβέρνησης ήταν άμεση με τον νόμο 509, που ψηφίστηκε στις 27 Δεκεμβρίου 1947. Το πρώτο άρθρο του νόμου έγραφε ότι το ΚΚΕ έκανε προδοτική ανταρσία και διαλύθηκε – από τότε και μέχρι το 1974 το ΚΚΕ ήταν παράνομο – και το δεύτερο άρθρο του νόμου σχετιζόταν με την απαγόρευση αποκόλλησης μέρους εκ του όλου ως ξεχωριστό κράτος, παραπέμποντας έτσι στο Γ΄ Ψήφισμα.⁹⁵

Οι Έλληνες αντάρτες θεωρούσαν ότι με τη δημιουργία της ΠΔΚ θα λάμβαναν πιο εύκολα βοήθεια από σοσιαλιστικές χώρες και δεύτερον μέσω αυτής της κυβέρνησης θα είχαν τα δικά τους δικαστήρια και θα εξέλεγαν αρχές και συνεπώς το επόμενο βήμα ήταν η κατάληψη πόλης, που θα γινόταν η έδρα της κυβέρνησής τους. Αυτή η πόλη επιλέχθηκε να είναι η Κόνιτσα κοντά στα ελληνοαλβανικά σύνορα. Τελικά δεν την κατέλαβαν και αυτό δείχνει τη σοβαρή αδυναμία που είχαν οι αντάρτες στην κατάληψη των πόλεων.⁹⁶

Το 1948 ο εθνικός στρατός προσπάθησε να αποτρέψει την περαιτέρω εξάπλωση του ΔΣΕ, και από τους τόπους που ο ΔΣΕ υποχώρησε να καταφέρει να διατηρήσει αυτές τις περιοχές χωρίς αντάρτικη παρουσία. Τότε, έκανε την επιχείρηση «Χαραυγή». Το διαφορετικό στοιχείο σε αυτήν ήταν ότι κινητοποίησε περισσότερες δυνάμεις, οι οποίες είχαν αρχίσει να αποκτούν εμπειρία στον ανταρτοπόλεμο.⁹⁷ Στις 14 Ιουνίου 1948 ο εθνικός στρατός έκανε άλλη μια μεγάλη επιχείρηση με το όνομα «Κορωνίς» και ο ΔΣΕ κατέφυγε στην κοιλάδα του Σαρανταπόρου μεταφέροντας τις δυνάμεις του από τον Γράμμο στο Βίτσι. Λόγω αυτής της μετακίνησης ο τακτικός στρατός κατηγόρησε τους αντάρτες ότι πέρασαν σε αλβανικό έδαφος, ενώ οι τελευταίοι ισχυρίστηκαν ότι πέρασαν από το πέρασμα Αμμούδα. Τους επόμενους μήνες ο Τίτο συγκρούστηκε με τον Στάλιν και η Γιουγκοσλαβία αποπέμφθηκε από τις κομμουνιστικές χώρες. Τον

---

⁹⁵ Κλόουζ, 2007, ό. π., σελ. 60. Νικολακόπουλος, ό. π., σελ. 66. Το Γ΄ ψήφισμα 18 της 26^{ης} Ιουνίου 1946 ήταν «περί εκτάκτων μέτρων αφορώντων την δημόσιαν τάξιν και ασφάλειαν» και όριζε ότι «όστις θέλων να αποσπάσει μέρος της επικρατείας ή να διευκολύνη τα προς τούτο το τέλος τείνοντα σχέδια, συνώμοσεν ή διέγειρεν στάσιν ή συνεννοήθη με ξένους ή κατήρτισεν ενόπλους ομάδας ή έλαβεν μετοχήν εις τοιαύτας προδοτικές ενώσεις τιμωρείται με θάνατον».

⁹⁶ Κλόουζ, 2003, ό. π., σελ. 323-324. Close, Βερέμης, ό. π., σελ. 147-148.

⁹⁷ Το αποτέλεσμα ήταν η κυβέρνηση να δηλώνει ότι «τα υπολείμματα των συμμοριτών εξοντούνται» (Εφημερίδα *Ελευθερία* Παρασκευή 13 Φεβρουαρίου 1948, σελ. 1.).

χειμώνα του 1948 ο ΔΣΕ ανακατέλαβε τον Γράμμο.⁹⁸ Μέχρι τη λήξη του εμφυλίου πολέμου ο ΔΣΕ προσπάθησε να συγκεντρώσει τις δυνάμεις του και να επιχειρήσει να καταλάβει μια σειρά από πόλεις – την Καρδίτσα τον Δεκέμβριο του 1948, τη Νάουσα τον Ιανουάριο του 1949, το Καρπενήσι τον Ιανουάριο και τον Φεβρουάριο του 1949 και τη Φλώρινα τον Φεβρουάριο του 1949 – τις οποίες κατέλαβε για μικρό χρονικό διάστημα και έπειτα τις εγκατέλειψε.

Καταλυτική για τη λήξη του εμφυλίου ήταν η ανάθεση της αρχιστρατηγίας των ενόπλων δυνάμεων στον Αλ. Παπάγο τον Ιανουάριο του 1949. Υπό τις εντολές του ο εθνικός στρατός επιχειρήσει να καταστρέψει το αντάρτικο στην Πελοπόννησο ξεκινώντας από τη βόρεια Πελοπόννησο. Μην έχοντας έξοδο διαφυγής, οι αντάρτες έπεφταν στις παγίδες του εθνικού στρατού και συλλαμβάνονταν ή σκοτώνονταν. Οι τελευταίες μεγάλες μάχες πραγματοποιήθηκαν τον Αύγουστο του 1949. Ο εθνικός στρατός, έχοντας συγκεντρώσει περίπου 100.000 άντρες, έκανε την τελευταία επιχείρηση («Πυρσός») στον Γράμμο και το Βίτσι. Στις 29-30 Αυγούστου 1949 «επήλθεν η πλήρης κατάρρευσις του συμμοριτισμού και ο Γράμμος ηλευθερώθη [...] δεν υπάρχει πλέον επί ελληνικού εδάφους οργανωμένος εχθρός. Υπάρχουν διάσπαρτοι ολιγομελείς και απέλπιδες ομάδες, καταδικασμένοι εις βεβαίαν εξόντωσιν. Ο συμμοριτισμός μετά τριετές όργιον αίματος εκπνέει.»⁹⁹

Στις 9 Οκτωβρίου 1949 συγκλήθηκε η 6^η Ολομέλεια του ΚΚΕ σε αλβανικό έδαφος και αναγνωρίστηκε η ήττα. Ο ΔΣΕ έδωσε έμφαση στα αίτια της ήττας. Υποστήριξε ότι η ρήξη Τίτο-Στάλιν και η υποστήριξη του Ζαχαριάδη προς τον Στάλιν οδήγησαν στην παύση της παροχής βοήθειας από τον Τίτο στους Έλληνες αντάρτες, γεγονός προδοτικό από την πλευρά του Τίτο, και συνέβαλε στο να ηττηθούν στο πεδίο της μάχης. Ειδικότερα, η Γιουγκοσλαβία έκλεισε τα σύνορα τον Ιούνιο του 1949 και σταμάτησε να παρέχει βοήθεια. Επιπλέον, η Γιουγκοσλαβία επέτρεψε στον τακτικό στρατό να κάνει ελιγμούς στα εδάφη της έτσι ώστε να χτυπήσει τον ΔΣΕ. Φαίνεται όμως ότι όταν ο Τίτο έκλεισε τα σύνορα στον ΔΣΕ η έκβαση του ελληνικού εμφυλίου πολέμου είχε ήδη κριθεί και δεν ήταν η κίνηση αυτή του Τίτο που οδήγησε στο συγκεκριμένο αποτέλεσμα του πολέμου.

---

⁹⁸ Από την Εφημερίδα *Σημερινή Πατρών* (Τετάρτη 7 Ιουλίου 1948, σελ. 1), ο ελληνικός λαός ενημερώνεται ότι η περιοχή που ελέγχεται από τους αντάρτες έχει μειωθεί αρκετά και συνεπώς «αι επιχειρήσεις βαίνουν καλώς». Η εφημερίδα *Εμπρός* (Τρίτη 6 Ιανουαρίου 1948, σελ. 4) αναρωτιέται αν η «ψευδοκυβέρνησις» των συμμοριτών έχει εγκατασταθή εις την λυκορράχην του όρους Γράμμου. Κάποια υπεύθυνη – αλλά ανώνυμη – πηγή επιβεβαιώνει την αληθοφάνεια της πληροφορίας.

⁹⁹ Εφημερίδα *Ελευθερία* Τρίτη 30 Αυγούστου 1949, σελ. 1.

Οι εξωτερικοί παράγοντες που οδήγησαν στην ήττα του ΔΣΕ και τη νίκη της Δεξιάς ήταν το γεγονός ότι οι ΗΠΑ έδιναν οικονομική, στρατιωτική και διπλωματική βοήθεια σε αντίθεση με τον ΔΣΕ που δεν είχε τέτοιου είδους βοήθεια. Αναφορικά με τους εσωτερικούς παράγοντες, ο εμφύλιος πόλεμος διεξήχθη στην ύπαιθρο και στρατολογήθηκαν άνθρωποι της ύπαιθρου, ενώ οι πόλεις δεν ενεπλάκησαν στο αντάρτικο. Συνεπώς ο ΔΣΕ δεν είχε την κοινωνική υποστήριξη που θα του επέτρεπε να έχει αρκετή δύναμη, ώστε να αντιμετωπίσει τον εθνικό στρατό. Ταυτόχρονα, δεν είχε στρατό και όπλα, ώστε να τους εξοπλίσει. Η απόφαση για δημιουργία επικράτειας στο βορειοδυτικό άκρο της χώρας δημιούργησε πρόβλημα στον ΔΣΕ, καθώς απομονώθηκε σε μέρος φτωχό πληθυσμιακά και οικονομικά και εκεί κλήθηκε να δώσει μάχες τακτικού στρατού, αλλά δεν τα κατάφερε. Η απόφαση να μετατραπεί ο αντάρτικος στρατός σε τακτικό δημιούργησε επίσης πρόβλημα, καθώς έπρεπε να υπερασπιστούν την επικράτειά τους και να μην την εγκαταλείψουν, κάτι που δεν το γνώριζαν, καθώς ήξεραν μόνο πώς να διαφεύγουν των κλοιών του κυβερνητικού στρατού. Το γεγονός ότι δεν μπορούσε εύκολα να βρει άτομα για στρατολόγηση, αλλά και υλικά αγαθά οδήγησε τον ΔΣΕ να εισέλθει σε πόλεις, τις οποίες επίσης δυσκολεύτηκε να καταλάβει, αλλά και να διατηρήσει υπό τον έλεγχό του. Ακόμη, το ότι δεν μπορούσε να ανανεώνει συνεχώς τις εφεδρείες τον οδήγησε στη στρατολόγηση γυναικών που δεν ήταν εμπειροπόλεμες και δεν μπορούσαν να εκπαιδευτούν.

Η στρατιωτική νίκη της Δεξιάς οδήγησε στον διχασμό της ελληνικής κοινωνίας· διχασμό ιδεολογικό και πολιτικό. Το κλίμα της κρίσης που χαρακτήριζε την ελληνική κοινωνία πριν από και κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου παρατάθηκε μετά τη λήξη του εμφυλίου στον ιδεολογικό τομέα. Το χάσμα που δημιουργήθηκε μεταξύ Αριστεράς και Δεξιάς συνεχίστηκε και βάθυνε με τη δικτατορία του 1967. Αυτό το χάσμα έκλεισε εν μέρει το 1974 με τη λήξη της δικτατορίας και το 1981 με την άνοδο του ΠΑΣΟΚ στην εξουσία, που άρχισαν κάπως οι ηττημένοι να δικαιώνονται.

Ο εμφύλιος πόλεμος είχε επιπτώσεις στον κοινωνικο-οικονομικο-πολιτικό τομέα της ελληνικής κοινωνίας. Ιδιαίτερο στοιχείο της μετά από τον Δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο εποχής ήταν η ανάδυση μιας άρχουσας τάξης, η οποία στηρίχθηκε στον χρυσό και την κερδοσκοπία. Αυτή η τάξη εμφανίστηκε και άκμασε τότε λόγω της κρίσης που επικρατούσε σε όλους τους τομείς, της παρακμής του διεθνούς εμπορίου και του άφθονου εργατικού δυναμικού που αποτελούταν κατά το πλείστον από

πρόσφυγες.¹⁰⁰ Επιπλέον, ενισχύθηκαν με την ξένη βοήθεια που έφτασε από τη Βρετανία και τις ΗΠΑ. Αυτή η τάξη δεν είχε μακροπρόθεσμη πολιτική, αλλά κατέφυγε σε δανεισμό και δεν επένδυσε στην ανάπτυξη της χώρας. Όταν σταμάτησε η εξωτερική βοήθεια αυτή η τάξη παρήκμασε και εξαφανίστηκε.

Σταδιακά διευρύνθηκε ο ρόλος του κράτους ιδιαίτερα στον οικονομικό και κοινωνικό τομέα. Το 20% του πληθυσμού εξαρτιόταν από το κράτος και ειδικότερα στρατιωτικοί, ανάπηροι πολέμου, μισθωτοί, συνταξιούχοι, αστυνόμοι, χωροφύλακες και κυρίως γύρω στους 700.000 ανταρτόπληκτους ζούσαν από το κράτος.¹⁰¹ Το ελληνικό κράτος παρείχε στέγαση, ρουχισμό, ιατροφαρμακευτική περίθαλψη. Παράλληλα, ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα που εμφανίστηκε μετά από τη λήξη του πολέμου ήταν το γεγονός ότι τόσο ο ΔΣΕ όσο και ο εθνικός στρατός είχαν εξοντώσει πολλά ζώα στην ύπαιθρο, ο θειρισμός και η καλλιέργεια των χωραφιών είχαν σταματήσει και ήταν δύσκολη η επιστροφή των αγροτών στην ύπαιθρο.¹⁰²

Σταδιακά ενισχύθηκε και ο ρόλος του στρατού. Ο στρατός δεν είχε συνταγματικά κατοχυρωμένη εξουσία, αλλά λειτούργησε ως πόλος άσκησης εξουσίας και επιρροής στο πολιτικό σκηνικό. Παρατηρήθηκε σταδιακή μείωση του ελέγχου του στρατού από τους πολιτικούς. Ο στρατός δεν λογοδοτούσε απαραίτητα σε κάποιους πολιτικούς. Η επιρροή του στρατού ήταν έκδηλη με την άνοδο του Παπάγου στην εξουσία. Ακόμη, στους κόλπους του στρατού αναπτύχθηκαν συνωμοτικές οργανώσεις και ο στρατός θεωρούσε πλέον ότι ο ρόλος του δεν ήταν μόνο η προάσπιση της εθνικής ανεξαρτησίας και της εδαφικής ακεραιότητας, αλλά και η προάσπιση-ασφάλιση του καθεστώτος. Ο ρόλος του ήταν να προστατεύσει και το πολίτευμα της χώρας. Ο βασιλιάς, η συντηρητική παράταξη και ο στρατός δημιούργησαν καθεστώς ιδιόμορφο και τότε η δημοκρατία ήταν «καχεκτική» με συνεχείς παρεμβάσεις στρατού και βασιλιά και διαιώνιση των έκτακτων μέτρων. Το ΚΚΕ είχε τεθεί εκτός νόμου και αυτό δήλωνε ότι η δημοκρατία δεν λειτουργούσε κανονικά, ενώ συλλήψεις εξακολουθούσαν να γίνονται καθημερινά και αυξανόταν η κρατική βία. Η Δεξιά νίκησε τους κομμουνιστές, αλλά ένα κομμάτι της κοινωνίας τους υποστήριζε. Η κυβέρνηση ήθελε να αποκτήσει και ηγεμονία και κυριαρχία. Ο όρος *κυριαρχία* συνδέεται με την άσκηση πολιτικής εξουσίας και η *ηγεμονία* σχετίζεται με το κομμάτι των ιδεών. Στις πρώτες εκλογές μετά

---

¹⁰⁰ Κ. Τσουκαλάς, Η ιδεολογική επίδραση του εμφυλίου πολέμου στο Γ. Ο. Ιατρίδης (επιμ.), *Η Ελλάδα στη δεκαετία 1940-1950 – Ένας έθνος σε κρίση*, Αθήνα: Θεμέλιο, 1984, σελ. 563.

¹⁰¹ Κλούτζ, 2007, ό. π., σελ. 75. Τσουκαλάς, ό. π., σελ. 565.

¹⁰² Λαΐου, ό. π., σελ. 97-98 και 100-101.

τον εμφύλιο στην εξουσία ανήλθε το Κέντρο με τον Πλαστήρα και όχι η Δεξιά. Επομένως, δεν εξασφαλίστηκε η πολιτική νίκη. Ωστόσο, η ηγεμονία της δεξιάς παράταξης κατά τη διάρκεια και μετά από τη λήξη του εμφυλίου επετεύχθη πρώτα με την αποΕΑΜοποίηση, λόγω του γεγονότος ότι μεγάλο μέρος του πληθυσμού υποστήριζε το ΕΑΜ. Στην προσπάθεια της αποΕΑΜοποίησης σημειώθηκαν αρκετοί ξυλοδαρμοί προς τους απλούς πολίτες. Δεύτερον, έγινε προσπάθεια ελέγχου του κρατικού μηχανισμού και απομάκρυνσης των υπόπτων ή των εμπλεκομένων στην Αριστερά. Συνέχισαν να υφίστανται τα πιστοποιητικά κοινωνικών φρονημάτων που απεδείκνυαν ότι κάποιος δεν ήταν ενεργός πολιτικά στην Αριστερά και ουσιαστικά η κοινωνία χωρίστηκε σε δύο κατηγορίες· στους εθνικόφρονες, που ήταν οι προνομιούχοι Έλληνες και τους μη εθνικόφρονες, των οποίων τα δικαιώματα ελέγχονταν από την πολιτική εξουσία.¹⁰³

Μετά από τη λήξη του εμφυλίου πολέμου, και ειδικά μετά από την 6^η Ολομέλεια του ΚΚΕ, αναγνωρίστηκε η ανάγκη για δημιουργία συνασπισμού και επιστροφή στην πολιτική νομιμότητα, αλλά δεν μπόρεσε επίσημα το ΚΚΕ να έχει πολιτική δράση, γιατί ήταν παράνομο. Επίσης, έκαναν λόγο για διατήρηση μικρών αντάρτικων ένοπλων τμημάτων, τα οποία μετά από μικρό χρονικό διάστημα σταμάτησαν να υπάρχουν. Το ΚΚΕ μετά το 1949 απέκτησε άλλα χαρακτηριστικά, καθώς διχοτομήθηκε ανάμεσα σε αυτούς που ήταν στην Ελλάδα και αυτούς που είχαν μετακινηθεί εκτός συνόρων και βρίσκονταν σε Βουλγαρία, Ρουμανία, Πολωνία, Τσεχοσλοβακία, Σοβιετική Ένωση. Αυτή η διχοτόμηση δημιούργησε ένταση στο εσωτερικό του ΚΚΕ. Οι πρώτες μετεμφυλιακές εκλογές έγιναν το 1950 και έγινε ιδιαίτερα έκδηλη η πολυδιάσπαση του πολιτικού συστήματος, καθώς έθεταν υποψηφιότητα πολλά κόμματα, εκ των οποίων τα δέκα εκπροσωπήθηκαν, αλλά κανένα δεν έλαβε πάνω από το 20% των ψήφων. Οι εκλογές έγιναν με εκλογική αναλογική, όπου δεν προμοδοτήθηκε το πρώτο κόμμα. Σημειώθηκε πανωλεθρία των δύο μεγάλων κομμάτων, του Κόμματος των Φιλελευθέρων και του Λαϊκού Κόμματος που πρωταγωνιστούσαν στο ελληνικό πολιτικό σκηνικό από τον μεσοπόλεμο. Αυτό δηλώνει ότι ο ελληνικός λαός δεν εμπιστευόταν τα δύο μεγάλα κόμματα, τα οποία συνολικά

---

¹⁰³ Από τον λόγο των νικητών αφαιρέθηκε οποιαδήποτε αναφορά που θα μπορούσε να παραπέμψει σε κοινωνικές τάξεις και συγκρούσεις. Μέχρι το 1989 ο εμφύλιος ονομαζόταν «συμμοριτοπόλεμος», γιατί οι αντίπαλοι του εθνικού στρατού ήταν ξένοι, εχθροί της πατρίδας, ενώ μετέπειτα ονομάστηκε εμφύλιος. Οι νικητές πίστευαν ότι οι αντίπαλοι ήταν Βούλγαροι και προδότες του έθνους και έτσι απογύμνωναν τον αντίπαλο από πολιτικά στοιχεία. Ο εσωτερικός εχθρός ταυτίστηκε με την εξωτερική απειλή. Οι κομμουνιστές ήταν επικίνδυνοι, γιατί ήθελαν να διαμελίσουν τη χώρα – να δώσουν τη Μακεδονία στους εχθρούς.

συγκέντρωσαν το 36% των ψήφων. Ακόμη, οι νικητές του εμφυλίου δεν είχαν προβάδισμα στις εκλογές, καθώς η Δεξιά έλαβε ποσοστό μικρότερο του 40% των ψήφων. Ουσιαστικά η στρατιωτική νίκη της Δεξιάς δεν μεταφράστηκε σε πολιτική νίκη. Στις εκλογές του 1950 συμμετείχε και το ΚΚΕ μέσα από άλλα σχήματα με το όνομα Δημοκρατική Παράταξη και έλαβε το 10% των ψήφων.

Ιδιαίτερο είναι το γεγονός ότι σε αυτές τις εκλογές υποστηρίχθηκε το Κέντρο και όχι οι Φιλελεύθεροι με το νέο κόμμα Εθνική Προοδευτική Ένωση Κέντρου (ΕΠΕΚ). Αρχηγός της ΕΠΕΚ ήταν ο Νικόλαος Πλαστήρας και το κόμμα έλαβε στις συγκεκριμένες εκλογές ποσοστό 16,5%.¹⁰⁴ Η πολιτική της ΕΠΕΚ χαρακτηριζόταν από μετριοπάθεια. Η ΕΠΕΚ διακήρυσσε τη λήθη του εμφυλίου πολέμου και επιείκεια απέναντι στους ηττημένους, ακολουθώντας πολιτική ανοχής προς την Αριστερά και γι' αυτό ο Πλαστήρας χαρακτηρίστηκε ως εθνικόφρων. Στις 15 Απριλίου 1950 δημιουργήθηκε η πρώτη μετεμφυλιακή κυβέρνηση, η οποία μετά από τέσσερις μήνες παραιτήθηκε λόγω των μέτρων ειρηνεύσεως που η ίδια είχε προτείνει. Οι εκλογές του 1950 ήταν οι τελευταίες στις οποίες επενέβησαν οι Βρετανοί και οι Αμερικάνοι υποστηρίζοντας τους πολιτικούς που υπάκουαν στις εντολές τους. Ωστόσο, ήδη από τις εκλογές του 1950 οι Αμερικάνοι δεν κατάφεραν να επιβάλλουν τη βούλησή τους στο πολιτικό σκηνικό και ο ελληνικός λαός εξέλεξε τον Πλαστήρα με το πρόγραμμα επιεικείας.¹⁰⁵

Ο Παπάγος παραιτήθηκε από αρχιστράτηγος στις 29 Μαΐου 1951 και δεσμεύτηκε έναντι του βασιλιά ότι δεν θα πολιτευόταν. Η αντίδραση από την πλευρά του στρατού ήταν άμεση. Την επόμενη ημέρα εκδηλώθηκε στρατιωτικό κίνημα, αλλά παρενέβη ο Παπάγος και το ανέστειλε. Οι υπεύθυνοι αναζητήθηκαν στη συνωμοτική οργάνωση με το όνομα «Ιερός Δεσμός Ελλήνων Αξιωματικών» (ΙΔΕΑ), η οποία δραστηριοποιήθηκε στα χρόνια του εμφυλίου πολέμου. Ο Παπάγος αρνήθηκε οποιαδήποτε εμπλοκή του στον ΙΔΕΑ. Το κίνημα αυτό σταμάτησε να λειτουργεί μετά τη λήξη του πολέμου και πιθανόν η παραίτηση του Παπάγου να ώθησε κάποιους αξιωματικούς – υποστηρικτές του Παπάγου – να αντιδράσουν. Όσοι εμπλέκονταν στο κίνημα αποστρατεύθηκαν.

---

¹⁰⁴ Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός – όπως αποδείχθηκε – ότι όσοι στις εκλογές του Μαρτίου 1946 απείχαν σε αυτές τις εκλογές υποστήριζαν την ΕΠΕΚ. Αυτό συνάγεται από το γεγονός ότι το ποσοστό της αποχής από τις προηγούμενες εκλογές ήταν ίδιο με τον αριθμό των ψήφων που έλαβε η ΕΠΕΚ στις 5 Μαρτίου 1950 (Νικολακόπουλος, ό. π., σελ. 120.).

¹⁰⁵ Κλόουζ, 2007, ό. π., σελ. 143.

Στις 9 Σεπτεμβρίου 1951 έγιναν εκλογές με αίτημα την αποκατάσταση της πολιτικής σταθερότητας. Ένα μήνα πριν από τις εκλογές ο Παπάγος ίδρυσε τον Ελληνικό Συναγερμό που δεν υποστηρίχθηκε όμως αρκετά, αλλά ισχυροποιήθηκε έναντι του Λαϊκού Κόμματος. Ο βασιλιάς επιθυμούσε η εξουσία να κατέχεται από τη Δεξιά και η τελευταία να κυβερνήσει, ενώ παράλληλα επιθυμούσε να οριστεί ως πρωθυπουργός κάποιο ελεγχόμενο άτομο. Από την άλλη, οι ΗΠΑ υποστήριζαν την άνοδο του Παπάγου, γιατί μπορούσε να εξυπηρετήσει τα αμερικανικά συμφέροντα. Λίγο πριν από την ίδρυση του Ελληνικού Συναγερμού ιδρύθηκε η Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά (ΕΔΑ) με το ΚΚΕ να διαδραματίζει σημαντικό ρόλο. Στις εκλογές του 1951 πρώτο κόμμα ήταν ο Ελληνικός Συναγερμός (36,5%), αλλά ο Παπάγος δεν είχε αυτοδυναμία και δεν επιθυμούσε συμμαχία. Πρωθυπουργός έγινε ο Πλαστήρας με πρώτο του καθήκον την αναθεώρηση του Συντάγματος. Ακόμη, η πρόθεση της νέας κυβέρνησης να εισάγει τα μέτρα ειρηνεύσεως ήταν κίνηση για ευνοϊκότερη μεταχείριση των πολιτικών κρατουμένων,¹⁰⁶ κάτι που προκάλεσε κρίση στην κυβέρνηση και οι φιλελεύθεροι απέσυραν την εμπιστοσύνη τους και την υποστήριξή τους απέναντι στην κυβέρνηση. Συγκεκριμένα, έδινε τη δυνατότητα σε όσους είχαν δικαστεί από στρατοδικεία να ασκήσουν έφεση και να περάσουν από αναθεωρητικά δικαστήρια που θα τους μείωναν την ποινή και συνεπώς οι ποινές πολλών μειώθηκαν, ενώ άλλοι απολύθηκαν. Σταμάτησαν οι εκτελέσεις και οι ποινές ισοβίων μετριάστηκαν στα δέκα χρόνια. Παράλληλα, η κυβέρνηση άρχισε σταδιακά να απελευθερώνει πολιτικούς εξορίστους. Ταυτόχρονα, οι ΗΠΑ θα προβάλλουν τη δυσaréσκεία τους σχετικά με την

---

¹⁰⁶ Δεν είναι εύκολο να οριστεί η έννοια του πολιτικού κρατούμενου. Η ελληνική κυβέρνηση υποστήριζε ότι δεν υπήρχαν πολιτικοί κρατούμενοι. Οι ίδιοι οι κρατούμενοι αυτοαποκαλούνταν πολιτικοί κρατούμενοι, καθώς θεωρούσαν ότι βρέθηκαν στη φυλακή λόγω των πολιτικών τους πεποιθήσεων. Η ελληνική κυβέρνηση αναγνώρισε ότι υπήρχαν πολιτικά εγκλήματα, αλλά δεν όριζε ακριβώς στη νομοθεσία την έννοια του πολιτικού εγκλήματος. Ο πολιτικός εγκληματίας διαπράττει κάποιο έγκλημα, γιατί προσβλέπει στην εγκαθίδρυση καλύτερου πολιτεύματος. Η ελληνική νομοθεσία προέβλεπε ότι οι πολιτικοί κρατούμενοι δικάζονταν σε δικαστήριο ενόρκων, ότι οι πολιτικοί κρατούμενοι είχαν το δικαίωμα να κάνουν αίτηση χάριτος και τέλος για τα απλά πολιτικά αδικήματα δεν ίσχυε η θανατική ποινή. Στον όρο «πολιτικός κρατούμενος» στη βιβλιογραφία περιλαμβάνονται οι πολιτικοί εξορίστοι στα νησιά του Αιγαίου – κυρίως Ικαρία και Άγιο Ευστράτιο – και οι πολιτικοί κρατούμενοι ή πολιτικοί κατάδικοι, οι οποίοι βρέθηκαν στις φυλακές μετά από αποφάσεις των έκτακτων στρατοδικείων με έκτακτα μέτρα. Οι τελευταίοι είχαν σκορπιστεί σε διάφορες περιοχές της Ελλάδος, στις φυλακές Αβέρωφ, της Αίγινας, της Κέρκυρας, της Κεφαλονιάς, της Ακροναυπλίας, της Γυάρου και αλλού. Η τρίτη κατηγορία των ανθρώπων που αποκαλούνται «πολιτικοί κρατούμενοι» είναι οι φαντάροι και οι αξιωματικοί στη Μακρόνησο, οι οποίοι δεν έχουν διαπράξει κάποιο αδίκημα, αλλά είναι ύποπτοι. Πολλοί από το ΕΑΜ και την ΕΠΟΝ κατατάχθηκαν στον εθνικό στρατό και η κυβέρνηση θεωρούσε ότι αυτοί θα μπορούσαν να υποσκάψουν το κλίμα στον στρατό.

ψήφιση και εφαρμογή των μέτρων επεικειάς.¹⁰⁷ Θεωρούσαν ότι αυτά τα μέτρα μείωναν τις ποινές των καταδικασθέντων και συνεπώς των ατόμων της Αριστεράς και ίσως αυτό εξυπηρετούσε το ΚΚΕ.¹⁰⁸ Η δυσαρέσκεια αυτή και η έκφραση επιφυλάξεων θα συνεχιστεί μέχρι την τελική ψήφισή τους με τον Σοφ. Βενιζέλο να δηλώνει ότι «τα μελετώμενα μέτρα ειρηνεύσεως και τα ληφθέντα διοικητικά τοιαύτα υπέρ των κομμουνιστών, τα οποία θεωρούνται απειλή εις βάρος της ασφάλειας της χώρας. Αι ανησυχία των αρμοδίων παραγόντων ηυξήθησαν κατόπιν της ενταθείσης κομμουνιστικής κινήσεως εις τας επαρχίας, της παρανόμου κυκλοφορίας του 'Ριζοσπάστου» και της εν γένει προκλητικής στάσεως των κομμουνιστικών στοιχείων, τα οποία ενθαρρύνει η στάσις της κυβερνήσεως.»¹⁰⁹ κατηγορώντας ευθέως την κυβέρνηση ότι με αυτήν της τη στάση διάκειται φιλικά προς τους κομμουνιστές θέτοντας σε κίνδυνο τη χώρα. Λίγο αργότερα, ο Παπανδρέου δήλωσε ότι «η ΕΠΕΚ, ο κορμός της ΕΠΕΚ, αποτελεί συνέχειαν του ΕΑΜ. Δεν είναι προσωπικόν δημιούργημα του στρατηγού Πλαστήρα, ο οποίος απλώς επροτιμήθη από τον κ. Σβώλον, ως αρχηγός, διότι παρείχε μεγαλύτερας εγγυήσεις προστασίας των μελών του κόμματος.»¹¹⁰

Η κυβέρνηση Πλαστήρα επλήγη σοβαρά από την υπόθεση Μπελογιάννη.¹¹¹ Ο Ν. Μπελογιάννης ήταν μέλος της κεντρικής επιτροπής του ΚΚΕ, ο οποίος μπήκε παράνομα στη χώρα και συνελήφθη στις 20 Δεκεμβρίου 1950. Ο Μπελογιάννης καταδικάστηκε σύμφωνα με τον νόμο 509/1947 περί προσπάθειας απόσπασης μέρους της Ελλάδος και προσπάθειας βίαιης ανατροπής του πολιτεύματος ή του υπάρχοντος τότε κοινωνικού συστήματος. Σε αυτήν την περίπτωση, η ποινή που θα του οριζόταν θα ήταν ισόβια. Ωστόσο, μια ημέρα πριν από την εκδίκαση του δικαστηρίου συνελήφθησαν τρία άτομα της Αριστεράς να χειρίζονται παράνομα ασυρμάτους και η κυβέρνηση θεωρώντας ότι ο Μπελογιάννης και άλλοι συναγωνιστές του ήταν κατάσκοποι, καθώς επικοινωνούσαν με κομμουνιστές εκτός Ελλάδος, προχώρησαν σε δεύτερη δίκη με την κατηγορία της κατασκοπίας. Σ' αυτήν τη δίκη ο Μπελογιάννης μαζί με τους Αργυριάδη, Καλούμενο και Μπάτση καταδικάστηκαν σε θάνατο και εκτελέστηκαν τα ξημερώματα της 30^{ης} Μαρτίου 1952.

---

¹⁰⁷ Η συζήτηση για τα μέτρα ειρηνεύσεως θα συνεχιστεί στη Βουλή μέχρι τον Απρίλιο του 1952 και τα οποία τελικά θα ψηφισθούν μετά από την εκτέλεση των Μπελογιάννη, Μπάτση, Αργυριάδη και Καλούμενου.

¹⁰⁸ Εφημερίδα *Εμπρός* Παρασκευή 21 Δεκεμβρίου 1951, σελ. 1.

¹⁰⁹ Εφημερίδα *Εμπρός* Σάββατο 9 Φεβρουαρίου 1952, σελ. 4.

¹¹⁰ Εφημερίδα *Εμπρός* Κυριακή 16 Μαρτίου 1952, σελ. 6.

¹¹¹ Εφημερίδα *Εμπρός* Τρίτη 4 Μαρτίου 1952, σελ. 1.

Ιδιαίτερα σημαντικό ήταν ότι στις 29 Απριλίου 1952 πέρασε από τη βουλή ψήφισμα που διατηρούσε σε ισχύ τους έκτακτους νόμους του εμφυλίου πολέμου παρά το γεγονός ότι κάποιιοι ήταν ενάντια στο σύνταγμα. Ακόμη τέθηκε σε ισχύ και εφαρμόστηκε ο νόμος 375/1936 περί κατασκοπίας, ενώ εξακολούθησε να επιβάλλεται η ποινή της διοικητικής εκτόπισης-εξορίας και να παρατείνεται με το επιχείρημα ότι συνεχιζόταν ο εμφύλιος. Συνεχίστηκε ο έλεγχος της νομιμοφροσύνης των υπαλλήλων και ο θεσμός των πιστοποιητικών κοινωνικών φρονημάτων.

Η υγεία του Πλαστήρα οδήγησε στην παραίτηση της κυβέρνησης. Στις 16 Νοεμβρίου 1952 έγιναν εκλογές με έντονα πολωτικό χαρακτήρα Δεξιάς-Κέντρου. Από τη Δεξιά ηγήτο ο Παπάγος και από το Κέντρο ο Σοφοκλής Βενιζέλος. Τελικά ο Παπάγος έλαβε το 49,2% των ψήφων, ο Βενιζέλος 34% και η ΕΔΑ 9,5%. Η κυβέρνηση Παπάγου ήταν αυτοδύναμη, μονοκομματική και σταθερή. Ήταν η πρώτη προσπάθεια αναμόρφωσης της Δεξιάς και έτσι ξεκίνησε η περίοδος της δεξιάς διακυβέρνησης της Ελλάδος. Η εκλογική της βάση ήταν οι αγρότες, από τους οποίους έλαβε σταθερά ποσοστό άνω του 50% των ψήφων και λιγότερο επηρέασε τα αστικά κέντρα. Ο Παπάγος προέβη στη σύσφιξη των σχέσεων εξάρτησης Ελλάδος-ΗΠΑ και τελικά το 1953 υπεγράφη η συμφωνία για δημιουργία νατοϊκών βάσεων στην Ελλάδα. Ο πρωθυπουργός όρισε δικούς του ανθρώπους στον κρατικό μηχανισμό –στρατό και σώματα ασφαλείας και προωθήθηκαν αξιωματικοί που είχαν σχέση με τον ΙΔΕΑ σε καίριες θέσεις. Η πολιτική επιεικείας του Πλαστήρα ανετράπη και έγιναν δίκες μελών της ΕΔΑ και του ΚΚΕ.

«Το πεδίο των ελευθεριών ήταν εκείνο στο οποίο έγιναν, ίσως περισσότερο από κάθε άλλο, αισθητές οι επιπτώσεις του εμφυλίου πολέμου στις δεκαετίες του 1950 και του 1960: στο θεσμικό καταρχήν επίπεδο, όπου, παράλληλα με ένα σύνταγμα που κι αυτό έφερε τα σημάδια των ψυχώσεων της περιόδου 1946-1949, διατηρήθηκαν σε όλη τη διάρκεια της περιόδου που μας ενδιαφέρει τα λεγόμενα «έκτακτα» μέτρα, τα οποία είχαν υιοθετηθεί κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου και τα οποία συγκροτούσαν ένα «παρα-συνταγματικό» corpus· κατά δεύτερο λόγο, στο επίπεδο της καθημερινής άσκησης των ελευθεριών, όπου ο διαχωρισμός των πολιτών ανάλογα με την ιδεολογική και πολιτική τους ένταξη συνεχίστηκε σε μεγάλο βαθμό χάρη σε ένα νομολογιακό

πλάσμα, σύμφωνα με το οποίο ο εμφύλιος πόλεμος δεν είχε δήθεν τελειώσει τον Αύγουστο του 1949, αλλά παρατεινόταν τουλάχιστον ως τη δεκαετία του 1960.»¹¹²

3.1. Οι ΗΠΑ και η Βρετανία στον ελληνικό εμφύλιο

Στα χρόνια του εμφυλίου πολέμου ιδιαίτερη ήταν η επέμβαση των ΗΠΑ και της Βρετανίας, όταν προκλήθηκαν από την ελληνική κυβέρνηση το 1945 να δώσουν στην Ελλάδα δάνεια. Οι ΗΠΑ αρνήθηκαν να βοηθήσουν, καθώς δεν είχαν κάποιο συμφέρον. Ωστόσο, έμμεσα βοήθησαν πολύ πριν εμφανιστεί η Βρετανία, καθώς υλικά αγαθά προσέφερε στη χώρα μια διεθνής βοήθεια, η United Nations Relief Rehabilitation Administration (UNRRA),¹¹³ η οποία έφτασε στην Ελλάδα το 1944 και ενεργοποιήθηκε το 1945. Η UNRRA ήταν στελεχωμένη από τις ΗΠΑ και ήταν υπεύθυνη να λύσει το πρόβλημα της πείνας. Περιορισμένη ήταν η διανομή βοήθειας κυρίως σε περιοχές υπό βρετανικό έλεγχο και λόγω της πείνας ο λαός στράφηκε εναντίον του ΕΑΜ.

Αρχικά, τη διαχείριση-διανομή της βοήθειας που έδινε η UNRRA την ανέλαβε η ελληνική κυβέρνηση, αλλά έγιναν διακρίσεις. Ειδικότερα, ενίσχυσε τους δημοσίους υπαλλήλους, για να κερδίσει την υποστήριξη του κρατικού μηχανισμού. Ενίσχυσε περισσότερο τις πόλεις από τα χωριά, επειδή και η Αθήνα ως πρωτεύουσα έπρεπε να ευνοηθεί περισσότερο.¹¹⁴ Από τη διανομή βοήθειας αποκλείστηκαν σε μεγάλο ποσοστό τα ορεινά χωριά, καθώς ήταν δύσκολο να μεταφερθεί και να μοιραστεί δίκαια και επιπλέον λόγω των ανταρτών, που δρούσαν στην ύπαιθρο ήταν πολύ πιθανό η βοήθεια να κατέληγε στους αντάρτες.¹¹⁵ Τέλος, σε κάθε χωριό που έπρεπε να λάβει βοήθεια αποκλείστηκαν οι υποστηρικτές της Αριστεράς από τις καταστάσεις των ατόμων που έπρεπε να βοηθηθούν. Ο Βαρβαρέσσος, ως υπουργός εφοδιασμού, ζήτησε από τις ΗΠΑ δάνειο εικοσιπέντε εκατομμυρίων δολαρίων, το οποίο η χώρα έλαβε τον Ιανουάριο του 1946 αφού είχε καταστραφεί από τον πόλεμο. Το δάνειο δόθηκε με τον όρο η ελληνική κυβέρνηση να ακολουθήσει βιώσιμη οικονομική πολιτική. Λίγο νωρίτερα (τον Νοέμβριο του 1945) οι ΗΠΑ αποφάσισαν να στείλουν επιτροπή Αμερικανών εμπειρογνομόνων, για να συμβουλευθούν για την οικονομία. Ωστόσο, οι ΗΠΑ έδειξαν έμπρακτο ενδιαφέρον μόνο όταν η κυβέρνηση Τσαλδάρη επισκέφθηκε τις ΗΠΑ – αν

¹¹² Ν. Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση 1922-1974-όψεις της ελληνικής εμπειρίας*, Αθήνα: Θεμέλιο, 1986, σελ. 525.

¹¹³ Ι. Ο. Ιατρίδης, *Η Βρετανία, οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Ελλάδα, 1945-49 στο Ντ. Κλόουζ (επιμ.), Ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος 1943-1950: μελέτες για την πόλωση*, μτφρ. Γ. Σπανδωνής, Αθήνα: Φιλίστωρ, 2000, σελ. 255. Κλόουζ, 2007, ό. π., σελ. 45.

¹¹⁴ Κλόουζ, 2007, ό. π., σελ. 46-47.

¹¹⁵ Λαΐου, ό. π., σελ. 75.

και τότε αρχικά αρνήθηκαν να προσφέρουν βοήθεια στη συνέχεια οι ΗΠΑ ασχολήθηκαν με τα μνημόνια και τη συμφωνία που είχαν κάνει με τη Σοβιετική Ένωση. Το γεγονός ότι οι Έλληνες αντάρτες επικοινωνούσαν με τη Σοβιετική Ένωση θεωρήθηκε ότι η τελευταία είχε απειλητική πολιτική και προσπαθούσε να καταπατήσει τη συμφωνία που όριζε ότι η Ελλάδα ανήκε στη δυτική σφαίρα επιρροής και τότε οι ΗΠΑ έκριναν ότι έπρεπε να στηρίξουν την ελληνική κυβέρνηση, καθώς τίθετο ζήτημα εθνικής ασφάλειας. Επιπλέον, η Ελλάδα μαζί με την Τουρκία αποτελούσαν τη ζώνη πρόσβασης στα πετρέλαια της Μέσης Ανατολής και έπρεπε αυτές οι χώρες, μαζί και με το Ιράν, να μην γίνουν κομμουνιστικές. Η μισή βοήθεια που δόθηκε ήταν στρατιωτική και συνολικά οι ΗΠΑ έδωσαν στην ελληνική κυβέρνηση πάνω από τρία δισεκατομμύρια δολάρια. Στις 20 Φεβρουαρίου 1947 οι Βρετανοί ενημέρωσαν την ελληνική κυβέρνηση ότι σ' ένα μήνα θα σταματούσαν να τους παράσχουν βοήθεια. Στις 12 Μαρτίου 1947 ο Truman απευθυνόμενος στο Κογκρέσο πρότεινε την παροχή βοήθειας ύψους τριακοσίων εκατομμυρίων δολαρίων στην Ελλάδα και εκατό εκατομμυρίων δολαρίων στην Τουρκία – ο λόγος του έχει μείνει στην ιστορία γνωστός ως Δόγμα Τρούμαν. Ο Τρούμαν στην ομιλία του υποστήριξε ότι το κλίμα τρομοκρατίας των ανταρτών ήταν εύκολο να μεταφερθεί στη Μέση Ανατολή και σε αυτήν την περίπτωση θα κινδύνευαν τα συμφέροντα των ΗΠΑ και γι' αυτό πρότεινε και την εμπλοκή των Αμερικάνων στην ελληνική οικονομία και όχι μόνο την επίβλεψη.¹¹⁶ Από το 1947 οι ΗΠΑ είχαν στείλει στρατιωτική αποστολή, Joint United States Military and Advised Planning Group υπό τον Van Fleet,¹¹⁷ η οποία ήλεγχε και πραγματοποιούσε τις στρατιωτικές επιχειρήσεις, επέβλεπε την οργάνωση και τη διοίκηση του στρατού,¹¹⁸ ενώ αύξησαν την οικονομική βοήθεια, για ν' αυξηθεί ο στρατός.

Από την άλλη, η Βρετανία δεν μπορούσε να συνεχίσει να βοηθά οικονομικά την Ελλάδα, καθώς εκείνη την περίοδο άρχισε να χάνει τις αποικίες της.¹¹⁹ Η Βρετανία εξαρτιόταν οικονομικά από τις αποικίες της – Αίγυπτο, Ινδία, Πακιστάν, Αλγερία, Ινδονησία, Βιετνάμ, οι οποίες αυτό το χρονικό διάστημα γίνονταν ανεξάρτητα κράτη. Όταν ήρθε στην Ελλάδα, ήταν υπεύθυνη να χρηματοδοτήσει, να εξοπλίσει και να εκπαιδεύσει τον στρατό και την αστυνομία. Οι Βρετανοί είχαν δεχτεί να βοηθήσουν,

---

¹¹⁶ Ιατρίδης, 1992, ό. π., σελ. 246 και του ιδίου, 2000, ό. π., σελ. 256, 260-261. Κλόουζ, 2003, ό. π., σελ. 317.

¹¹⁷ Close, Βερέμης, ό. π., σελ. 153.

¹¹⁸ Ιατρίδης, 2000, ό. π., σελ. 262.

¹¹⁹ «Περικόπτονται εις το ήμισυ αι πολεμικά δαπάναι της Αγγλίας-Θα ελαττωθούν και αι δυνάμεις Κατοχής» (Εφημερίδα *Εμπρός* Σάββατο 15 Φεβρουαρίου 1947, σελ. 1.).

αλλά όχι να επέμβουν δραστικά σε εκκαθάριση των σωμάτων ασφαλείας από δωσίλογους ή πρώην υποστηρικτές της αριστεράς. Η Βρετανία ήρθε στην Ελλάδα για να παράσχει βοήθεια το 1944 αμέσως μετά από την ολοκληρωτική αποχώρηση των Γερμανών από τα ελληνικά εδάφη. Αρχικά, η Βρετανία έπρεπε να αντιμετωπίσει σειρά προβλημάτων που είχαν ανακύψει από την εισβολή των Ιταλών και κυρίως των Γερμανών μέχρι εκείνη τη στιγμή. Πρώτον, στην Ελλάδα κυριαρχούσε σε πολλές περιοχές το ΕΑΜ και το ΚΚΕ και υπήρχε η άποψη ότι ελεγχόταν από τη Ρωσία και τον Στάλιν και κατ' επέκταση με την αποχώρηση των Γερμανών η πρώτη του κίνηση θα ήταν να καταλάβει την εξουσία στην Αθήνα.¹²⁰ Δεύτερον, λόγω της ουδέτερης στάσης που ήθελε να διατηρήσει η Ελλάδα αρχικά οι Βρετανοί και οι σύμμαχοι δεν είχαν αρκετά στρατεύματα, για να κάνουν απόβαση στην Ελλάδα και να βοηθήσουν ουσιαστικά κατά την Κατοχή¹²¹ παρά μόνο όταν θα αποχωρούσαν οι κατακτητές. Τρίτον, η Βρετανία επιθυμούσε μετά από την απελευθέρωση της Ελλάδος να κυριαρχήσει στην Ελλάδα και έπρεπε το ζήτημα αυτό να διευθετηθεί με τη Ρωσία και τις ΗΠΑ.¹²²

Στις 20 Ιουνίου 1947 υπεγράφη η συμφωνία παράδοσης στην ελληνική κυβέρνηση από τις ΗΠΑ δανείου ύψους τριακοσίων εκατομμυρίων δολαρίων με τον όρο να δημιουργηθεί ειδική επιτροπή που θα επέβλεπε τη διαχείριση των χρημάτων, η American Mission for Aid to Greece (AMAG). Η AMAG θα είχε καθοδηγητικό ρόλο, θα συμβούλευε και θα συμμετείχε στη λήψη αποφάσεων της ελληνικής κυβέρνησης. Ο Griswold, που ήταν αρχηγός της AMAG, έλαβε οδηγίες από τις ΗΠΑ να προσπαθήσει να προωθήσει έμμεσα τον ανασχηματισμό της ελληνικής κυβέρνησης και να αποπέμψει ακραίους υπουργούς. Τρεις μήνες μετά την ομιλία του Τρούμαν ο Μάρσαλ πρότεινε στο Κογκρέσο το σχέδιο χρηματοδότησης για ανοικοδόμηση της Ευρώπης – το γνωστό ως σχέδιο Μάρσαλ.

3.2. Η υπόθεση του Ν. Μπελογιάννη

Ο Ν. Μπελογιάννης συνελήφθη στις 20 Δεκεμβρίου 1950, αλλά η Ασφάλεια ανακοίνωσε τη σύλληψή του στις 5 Ιανουαρίου 1951. Είχε έρθει στην Ελλάδα με πλαστό διαβατήριο έξι μήνες πριν από τη σύλληψή του. Αρχικά η Ασφάλεια δεν

¹²⁰ Ιατρίδης, 1992, ό. π., σελ. 263 και του ιδίου, 2000, ό. π., σελ. 241, 244.

¹²¹ Εφημερίδα *Ελεύθερος τύπος* Σάββατο 14 Οκτωβρίου 1944, σελ. 6, «η Αγγλική αποβιβασθείσα δύναμις είναι κυριολεκτικώς ΜΙΑ ΧΟΥΦΤΑ».

¹²² Ωστόσο, η Βρετανία δεν ήθελε να εμπλακεί και πάρα πολύ στις ελληνικές υποθέσεις (Ιατρίδης, 2000, ό. π., σελ. 247.). Baerentzen, Close, ό. π., σελ. 102.

γνώριζε ποιο άτομο είχε συλλάβει και στη συνέχεια για κάποιες μέρες κράτησε κρυφή τη σύλληψή του έτσι ώστε να καταφέρει να συλλάβει κι άλλα μέλη του ΚΚΕ. Στο διάστημα 20 Δεκεμβρίου-5 Ιανουαρίου έγιναν κι άλλες συλλήψεις μεταξύ των οποίων και της Έλλης Ιωαννίδου.¹²³

Αξιίζει να σημειωθεί – κάτι που θα αναλυθεί στη συνέχεια και συνδέεται άμεσα με την υπόθεση του Μπελογιάννη – ότι λίγους μήνες πριν από τη σύλληψη του τελευταίου και άλλων συναγωνιστών του, και συγκεκριμένα στις 17 Μαΐου 1950, δημοσιεύτηκε ο νέος Ποινικός Κώδικας που θα ίσχυε από την 1^η Ιανουαρίου 1951. Τότε κάποιιοι αναρωτήθηκαν αν θα ίσχυε ο αναγκαστικός νόμος 375 του 1936 περί κατασκοπίας, ο οποίος τροποποιήθηκε το 1938, καταργήθηκε το 1941, ξανατέθηκε σε ισχύ το 1945 και χρησιμοποιήθηκε σε μερικές περιπτώσεις κατά τον εμφύλιο πόλεμο.¹²⁴ Στις 31 Δεκεμβρίου 1950 – τις ημέρες που έγιναν αρκετές συλλήψεις ατόμων της Αριστεράς και έχοντας συλλάβει ένα από τα ηγετικά στελέχη του κόμματος, η Βουλή ψήφισε την ισχύ του συγκεκριμένου νόμου παράλληλα με τον Ποινικό Κώδικα με την αιτιολογία ότι ο νόμος αυτός θα εξασφάλιζε περαιτέρω προστασία στις ένοπλες δυνάμεις της χώρας και διατηρήθηκε σε ισχύ «εξαιτίας του περισσότερο λεπτομερειακού χαρακτήρα του σε σχέση με τα άρθρα 146-149 του νέου Ποινικού Κώδικα, της αυστηρότητας των ποινών, τις οποίες προέβλεπε και, τέλος, της αποκλειστικής αρμοδιότητας των στρατοδικείων για την εκδίκαση των πλημμελημάτων και κακουργημάτων που θέσπιζε».¹²⁵ «Δια του ανωτέρου αναγκαστικού νόμου τιμωρείται πας όστις ήθελε παραδώσει είτε εν Ελλάδι είτε εκτός αυτής εις ξένα πρόσωπα υλικά στρατιωτικής φύσεως σχέδια ή σχεδιαγράμματα, χάρτας, γραπτά έγγραφα, μέσα κρυπτογραφικής συνεννοήσεως περί των μεταφερομένων στρατιωτικών ειδών ή υλικών οχυρώσεων ή μυστικής πληροφορίας σημασίας στρατιωτικής, ενδιαφέροντα την άμυναν ή την οικονομικήν επιστράτευσιν της χώρας.»¹²⁶

Στις 19 Οκτωβρίου 1951 ο Μπελογιάννης δικάστηκε μαζί με ενενήντα δύο άλλους συναγωνιστές του – συνολικά οι κατηγορούμενοι αυτής της δίκης ήταν

---

¹²³ Σπ. Λιναρδάτος, *Από τον Εμφύλιο στη Χούντα, τόμος Α' 1949-1952*, Αθήνα: Δημοσιογραφικός οργανισμός Λαμπράκη, 2009, σελ. 217.

¹²⁴ Από το 1950 οι ελληνικές κυβερνήσεις κατηγορήθηκαν από τη Σοβιετική Ένωση και τις ανατολικές χώρες της Ευρώπης για το γεγονός ότι εφαρμόζε τη νομοθεσία «έκτακτης ανάγκης» που είχε δημιουργηθεί κατά τον εμφύλιο παρά το γεγονός ότι ο εμφύλιος είχε λήξει – στην πρώτη δίκη του Μπελογιάννη και των συναγωνιστών του χρησιμοποίησε τον νόμο 509 και στη δεύτερη τον νόμο 375 (Αλιβιζάτος, ό. π., σελ. 566-567.).

¹²⁵ Αλιβιζάτος, ό. π., σελ. 569-570.

¹²⁶ Εφημερίδα *Ελευθερία* Σάββατο 6 Ιανουαρίου 1951, σελ. 4.

ενενήντα τρεις μεταξύ των οποίων και η Έλλη Ιωαννίδου, τότε σύντροφος του Μπελογιάννη – στο Έκτακτο Στρατοδικείο Αθηνών στο Αρσάκειο Δικαστικό Μέγαρο με την κατηγορία της παράνομης κομμουνιστικής δραστηριότητας με βάση τον νόμο 509/1947. Ένα από τα μέλη του στρατοδικείου ήταν ο Γεώργιος Παπαδόπουλος, ο μετέπειτα δικτάτορας και αρχηγός της Χούντας, ως έκτακτος στρατοδίκης. Η συγκεκριμένη δίκη διεξήχθη τη χρονική στιγμή που η κυβέρνηση Πλαστήρα επεδίωκε να μετατρέψει τις ποινές των θανατοποινιτών για πολιτικά αδικήματα σε ισόβια δεσμά.¹²⁷

Ο αναγκαστικός νόμος 509 «περί μέτρων ασφαλείας του κράτους, του πολιτεύματος, του κοινωνικού καθεστώτος και προστασίας των ελευθεριών των πολιτών» όριζε ότι «όστις επιδιώκει την εφαρμογήν ιδεών εχουσών ως έκδηλον σκοπόν την δια βιαίων μέσων ανατροπήν του πολιτεύματος του κρατούντος κοινωνικού συστήματος ή την απόσπασιν μέρους ή όλου της επικρατείας ή ενεργεί υπέρ της εφαρμογής αυτών προσηλυτισμόν, τιμωρείται εάν μεν είναι αρχηγός ή οδηγός δια της ποινής των προσκαίρων δεσμών, εις ιδίως δε βαρείας περιπτώσεις για της ποινής των ισοβίων δεσμών ή του θανάτου, εάν δε είναι απλούς συστασιώτης δια ποινής φυλακίσεως, εις ιδίως δε βαρείας περιπτώσεις δια της ποινής ειρκτής ή των προσκαίρων δεσμών» ψηφίστηκε τον Δεκέμβριο του 1947.¹²⁸ Νόμοι, όπως ο 509, αλλά και άλλοι δημιουργήθηκαν την εποχή του εμφυλίου πολέμου για τις ανάγκες της εποχής που ψηφίστηκαν, αλλά το ιδιαίτερο ήταν ότι και μετά τη λήξη του πολέμου συνέχισαν να χρησιμοποιούνται και με βάση αυτούς να οδηγούνται στα δικαστήρια άτομα της αριστερής παράταξης και κομμουνιστικών πεποιθήσεων, όπως συνέβη στην περίπτωση του Μπελογιάννη και των άλλων κατηγορουμένων συναγωνιστών του.¹²⁹ Κατά τη διάρκεια της δίκης (περί τα τέλη Οκτωβρίου 1951) «άκρα μυστικότητας καλύπτει την σύλληψιν υπό της αστυνομίας του δικηγόρου Μπάτση».¹³⁰

Η κυβέρνηση αποφάσισε να διακοπεί η δίκη για λίγες ημέρες και μέχρι να ανακοινωθεί η απόφαση του δικαστηρίου κάποιοι κατηγορούμενοι δήλωσαν μεταμέλεια έτσι ώστε να αποφύγουν, αν ήταν δυνατό, την καταδίκη σε θάνατο. Την προτελευταία ημέρα της δίκης (7 Νοεμβρίου) κλήθηκε ο Μπελογιάννης να απολογηθεί και σύμφωνα με τις εφημερίδες της επόμενης ημέρας «απέδωσε την ήτταν του

---

¹²⁷ Λιναρδάτος, ό. π., σελ. 366.

¹²⁸ Βόγλης, ό. π., σελ. 96. Κούνδουρος, ό. π., σελ. 130-131.

¹²⁹ Κούνδουρος, ό. π., σελ. 152.

¹³⁰ Εφημερίδα *Ελευθερία* Παρασκευή 26 Οκτωβρίου 1951, σελ. 4.

συμμοριτισμού εις την υπεροχήν του έμψυχου και άψυχου υλικού του ελληνικού στρατού και την στροφήν του Τίτο». ¹³¹ Μετά από την ολοκλήρωση της απολογίας του Μπελογιάννη χαρακτηριστική είναι η απάντηση του προέδρου «το δικαστήριο σου παρέσχε πλήρη ανεξαρτησίαν δια ν' απολογηθής, καθώς και δια την όλην διεξαγωγήν της δίκης. Αυτό αποδεικνύει πρώτον πόσον άστοχος ήτο ο χαρακτηρισμός σου ότι το Έκτακτον Στρατοδικείον είναι «δικαστήριο σκοπιμότητος» και δεύτερον πόσον κακήν υπηρεσίαν προσφέρουν εις την χώραν όσοι σε προστατεύουν». ¹³²

Στις 8 Νοεμβρίου ολοκληρώθηκε η δίκη αυτή με την καταδίκη των δώδεκα από το σύνολο των κατηγορουμένων σε θάνατο. Ο πρωθυπουργός Πλαστήρας δήλωσε δημόσια την απόφασή του να μην εκτελεστούν οι κατηγορούμενοι αν και «έγκυροι κυβερνητικοί κύκλοι ετόνιζον ότι θα ληφθή πρόνοια να μη απολιθή ουδείς επικίνδυνος κομμουνιστής». ¹³³ Ο «έκτακτος» αυτός νόμος εφαρμόστηκε για συγκεκριμένο σκοπό· για να διατηρήσει εκτός νόμου το Κομμουνιστικό Κόμμα και για να εμποδίσει την ανασύστασή του στην πράξη. Αυτή ήταν η τελευταία δίκη σύμφωνα με τις διατάξεις του νόμου 509. ¹³⁴

Στις 15 Νοεμβρίου το Έκτακτο Στρατοδικείο ανακοίνωσε ότι με θανατική ποινή καταδικάζονταν οκτώ άτομα μεταξύ των οποίων ο Μπελογιάννης και η Ιωαννίδου. Ωστόσο, σύμφωνα με τις εξαγγελίες της κυβέρνησης Πλαστήρα σχετικά με την κατάργηση των Έκτακτων Στρατοδικείων και τη μετατροπή των θανατικών καταδικών σε ισόβια δεσμά ο λαός θεωρούσε ότι οι εκτελέσεις δεν θα γίνονταν. ¹³⁵ Η ανακοίνωση, όμως, να εφαρμοστεί ξανά ο αναγκαστικός νόμος 375 του 1936 περί κατασκοπίας και με βάση αυτόν να δικαστούν για δεύτερη φορά κάποιοι από τους κατηγορουμένους, που μόλις καταδικάστηκαν δημιούργησε προβλήματα. Ο νόμος 375 του 1936 όριζε την τιμωρία «των εγκληματικών ενεργειών των απειλουσών την εσωτερικήν ασφάλειαν της χώρας» και με βάση αυτόν οδηγούνταν στα δικαστήρια όσοι ήταν κατάσκοποι ή ύποπτοι για κατασκοπία. ¹³⁶ Σε αυτήν την περίπτωση τιμωρούνταν με ισόβια κάθειρξη ή θάνατο. Ο νόμος αυτός όταν ψηφίστηκε την περίοδο του μεσοπολέμου δεν στόχευε

---

¹³¹ Εφημερίδα *Ελευθερία* Πέμπτη 11 Νοεμβρίου 1951, σελ. 4.

¹³² Εφημερίδα *Ελευθερία* Πέμπτη 8 Νοεμβρίου 1951, ό. π., σελ. 4.

¹³³ Εφημερίδα *Ελευθερία* Σάββατο 10 Νοεμβρίου 1951, σελ. 4.

¹³⁴ Αλιβιζάτος, ό. π., σελ. 558. Κούνδουρος, ό. π., σελ. 130-131, 511-512, 558 σημείωση 68.

¹³⁵ Ο τότε πρωθυπουργός Πλαστήρας είχε ανακοινώσει τα μέτρα ειρηνεύσεως και τόνισε ότι η κυβέρνηση θα είναι αμείλικτη σε όσους συνεχίσουν να δρουν παράνομα εναντίον του κράτους.

¹³⁶ Το άρθρο σώζεται στην τέταρτη σελίδα του φύλλου της 6^{ης} Ιανουαρίου 1951 της Εφημερίδος *Ελευθερία*.

στην εκδίωξη των κομμουνιστών. Ωστόσο, τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή μπορούσε να χρησιμοποιηθεί γι' αυτόν τον σκοπό.¹³⁷

Η κατηγορία περί κατασκοπίας και εσχάτης προδοσίας απαγγέλθηκε λόγω του ότι το προηγούμενο βράδυ (14 Νοεμβρίου) «απεκαλύφθη παράνομος μηχανισμός επικοινωνίας του ΚΚΕ με το εξωτερικόν»¹³⁸ στην έπαυλη «Αύρα» της Γλυφάδας ασυρμάτους που χρησιμοποιούσαν οι κομμουνιστές που βρίσκονταν στην Ελλάδα, για να επικοινωνούν με την ηγεσία του κόμματος που βρισκόταν εκτός χώρας. Η Ασφάλεια παρακολουθούσε για αρκετό καιρό τις εκπομπές των συγκεκριμένων ασυρμάτων προς Σόφια και Βουκουρέστι· για την ακρίβεια από τις 23 Οκτωβρίου που εντόπισαν για πρώτη φορά τους ασυρμάτους¹³⁹ και συνέλαβαν τον Δ. Μπάτση ως υπεύθυνο χειριστή αυτών των εργαλείων μέχρι τις 14 Νοεμβρίου παρακολουθούσαν το κτήριο και εκείνο το βράδυ συνέλαβαν στο συγκεκριμένο κτήριο τον Ηλ. Αργυριάδη να χρησιμοποιεί τους ασυρμάτους. Η αστυνομία, όμως, κατάφερε να εντοπίσει ασυρμάτους και σε κτήριο στην Καλλιθέα. Ο ασυρματιστής Ν. Βαβούδης που επικοινωνούσε την ώρα της σύλληψης μέσω των ασυρμάτων με το εξωτερικό προτίμησε να αυτοκτονήσει παρά να συλληφθεί – ή «απεπειράθη να αυτοκτονήσει και μετεφέρθη εις το νοσοκομείον της Νέας Ιωνίας, όπου υπέστη μετάγγισιν αίματος και η κατάστασίς του είναι κρίσιμος»¹⁴⁰ ανακοίνωσε η αστυνομία, καθώς ερωτήματα προκάλεσε στους ανθρώπους της Αριστεράς το γεγονός ότι πριν προσπαθήσει να αυτοκτονήσει κατέστρεψε κάποια μηνύματα, αλλά όχι τον κώδικα. Η εφημερίδα *Ελευθερία* αποκαλύπτει και την ανακάλυψη κι άλλου πομπού μικρής εντάσεως στην Κοκκινιά.¹⁴¹ Τυχαία βρέθηκε κι άλλος ασύρματος περί τα μέσα Ιανουαρίου από κάποιους εργάτες.¹⁴² Από τις συλλήψεις που έγιναν σχετικά με την υπόθεση των ασυρμάτων, ο Ηλ. Αργυριάδης από την επομένη κίολας της συλλήψεώς του «ήρχισε να προβαίνει εις τας ανωτέρω συνταρακτικές αποκαλύψεις και επεβεβαίωσε όλας τας γενομένας διαπιστώσεις της Γενικής Ασφαλείας».¹⁴³

¹³⁷ Λιναρδάτος, ό. π., σελ. 370-371.

¹³⁸ Εφημερίδα *Ελευθερία* Πέμπτη 15 Νοεμβρίου 1951, σελ. 1 και 4.

¹³⁹ Με την αποκάλυψη τω παράνομων ασυρμάτων της Αριστεράς η κυβέρνηση εκτόπισε τον γραμματέα της ΕΔΑ, Γαβρηλίδη και απαγόρευσε την κυκλοφορία της εφημερίδας και του περιοδικού που εξέδιδε το ίδιο κόμμα *Δημοκρατική* και *Φρουροί της Ειρήνης* αντίστοιχα (Νικολακόπουλος, ό. π., σελ. 156-157.).

¹⁴⁰ Εφημερίδα *Ελευθερία* Παρασκευή 16 Νοεμβρίου 1951, σελ. 1.

¹⁴¹ Εφημερίδα *Ελευθερία* Πέμπτη 15 Νοεμβρίου 1951, σελ. 4.

¹⁴² Εφημερίδα *Ελευθερία* Παρασκευή 18 Ιανουαρίου 1952, σελ. 4.

¹⁴³ Ό. π., σελ. 1.

Από τους Μπελογιάννη, Αργυριάδη, Καλούμενο και Μπάτση που δικάστηκαν στη συνέχεια σύμφωνα με τον νόμο 375 περί κατασκοπίας μόνο η περίπτωση του Μπάτση δεν μπορούσε να συνδεθεί με τους ασυρμάτους που εντοπίστηκαν.¹⁴⁴ Χαρακτηριστική είναι η συμφωνία που προσπάθησαν να κάνουν οι αρχές με τον Μπάτση. Λόγω του ότι ο Μπάτσης ήταν κομμουνιστής, αλλά η μόνη κατηγορία εναντίον του ήταν ότι μετέφερε χρήματα από την Ελλάδα προς τους ηγέτες του κόμματος που βρίσκονταν στο εξωτερικό, δεν ήταν εύκολο να αποδειχθεί η σχέση του με την υπόθεση των ασυρμάτων. Γι' αυτό, προσπάθησαν να τον εμπλέξουν στην υπόθεση με τους αεροπόρους. Λίγο πριν τη λήξη της πρώτης δίκης (τον Νοέμβριο του 1951) εφημερίδες στη Θεσσαλονίκη δημοσίευσαν στοιχεία σχετικά με οργανωμένο σαμποτάζ που έγινε στην αεροπορία.¹⁴⁵ Ωστόσο, εφημερίδες της Αθήνας διέψευσαν την πληροφορία υποστηρίζοντας ότι «τα δημοσιευόμενα αποτελούν συρραφήν ασχέτων προς άλλα γεγονότων λαβόντων χώραν κατά το παρελθόν, ουδεμίαν σχέσιν έχοντων είτε προς αποδράσεις δια τας χώρας εκείθεν του παραπετάσματος είτε προς δολιοφθοράς εις αεροσκάφη με συνέπειαν την πρόκλησιν αεροπορικών ατυχημάτων».¹⁴⁶

Για τη δεύτερη αυτή δίκη που ακολούθησε (15 Φεβρουαρίου-1 Μαρτίου 1952) τέθηκαν μια σειρά από ζητήματα, τα οποία έπρεπε να ληφθούν υπ' όψιν. Τον Αύγουστο-Σεπτέμβριο 1951 κατά την προεκλογική της εκστρατεία η παράταξη του Πλαστήρα είχε ανακοινώσει τα μέτρα ειρηνεύσεως, τα οποία θεσμοθέτησε μετά από τη νίκη της στις εκλογές και τη δημιουργία κυβέρνησης με πρωθυπουργό τον Ν. Πλαστήρα. Ο Πλαστήρας είχε προχωρήσει στη μείωση του αριθμού των εκτελέσεων και στην ανακοίνωση ότι οι κομμουνιστές που καταδικάστηκαν σε θάνατο από τα έκτακτα στρατοδικεία για εγκλήματα που διέπραξαν προ της 1^{ης} Νοεμβρίου 1951 δεν θα εκτελούνταν. Παράλληλα, από τον Ιανουάριο του 1952 τα έκτακτα στρατοδικεία έπαυαν να λειτουργούν, ενώ η Δεξιά απαιτούσε την απαλλαγή από τον «εσωτερικό εχθρό» και ζητούσε την εφαρμογή του νόμου 375.¹⁴⁷

Στις 15 Φεβρουαρίου 1952 ξεκίνησε η δεύτερη δίκη των Μπελογιάννη, Αργυριάδη, Καλούμενου, Μπάτση, Ιωαννίδου και άλλων - συνολικά σε αυτή τη δίκη

---

¹⁴⁴ Σύμφωνα με δημοσίευμα στην εφημερίδα *Εμπρός* στις 17 Φεβρουαρίου 1952 (σελ. 5) ο Μπάτσης όχι μόνο εμπλεκόταν, αλλά ήταν «ο πρώτος των πρώτων», βοηθούσε στη μεταφορά μεγάλων χρηματικών ποσών και γνώριζε κατηγορουμένους, που ο ίδιος ο Μπάτσης ισχυριζόταν ότι δεν τους ήξερε.

¹⁴⁵ Λιναρδάτος, ό. π., σελ. 440.

¹⁴⁶ Εφημερίδα *Ελευθερία* Κυριακή 11 Νοεμβρίου 1951, σελ. 6.

¹⁴⁷ Αλιβιζάτος, ό. π., σελ. 570-571.

ήταν είκοσι εννέα οι κατηγορούμενοι. Κάποιοι, όπως ο Μπελογιάννης και η Ιωαννίδου, έμειναν σταθεροί στις πολιτικές τους πεποιθήσεις άσχετα με τις πληροφορίες που ακούστηκαν από τους μάρτυρες,¹⁴⁸ ενώ άλλοι σαν τον Μπάτση προσπαθούσαν να αποφύγουν την καταδίκη σε θάνατο.¹⁴⁹ Την 1^η Μαρτίου 1952 ανακοινώθηκαν οι ποινές. Οι Μπελογιάννης και Αργυριάδης καταδικάστηκαν δύο φορές σε θάνατο, ενώ οι Μπάτσης, Καλούμενος, Ιωαννίδου και Λαζαρίδης καταδικάστηκαν μια φορά σε θάνατο.¹⁵⁰ «Το ζήτημα της εκτελέσεως των Μπάτση, Μπελογιάννη, κλπ. Δημιουργεί οξείαν κυβερνητικήν διάστασιν απειλούσαν να παρασύρη την κυβέρνησιν εις πτώσιν».¹⁵¹ Ωστόσο, έδωσαν το δικαίωμα στους κατηγορουμένους να απευθυνθούν στο Συμβούλιο Χαρίτων. Ο Πλαστήρας ήθελε οι αποφάσεις του στρατοδικείου να πραγματοποιηθούν και οι εκτελέσεις να γίνουν, αλλά η δήλωσή του αυτή αντιτίθετο στα μέτρα ειρηνεύσεως που είχε εξαγγείλει και στην απόφαση ότι οι κατάδικοι για τα αδικήματα που διεπράχθησαν πριν να αναλάβει η κυβέρνησή του δεν θα εκτελούνταν.¹⁵² Παράλληλα, «μερίς της ΕΠΕΚ αξιοί από τον κ. Πλαστήραν να μη γίνουν εκτελέσεις».¹⁵³ Ο πρωθυπουργός κατάφερε να αποσύρει την καταδίκη της Έλλης Ιωαννίδου που επρόκειτο να γεννήσει, παρόλο που «η Ιωαννίδου δεν θέλει να εξαιρεθή της εκτελέσεως, ούτε ως γυναίκα, ούτε ως μητέρα».¹⁵⁴

Γύρω στα μέσα Μαρτίου ο Πλουμπίδης, στέλεχος του κόμματος που διωκόταν από την Ασφάλεια και ζούσε στην παρανομία για αρκετό καιρό, έστειλε μια επιστολή προς τον συνηγόρου του καταδικασθέντος Μπελογιάννη και προς τον Τύπο μέσω του οποίου αναλάμβανε την ευθύνη και δήλωνε ότι θα παραδινόταν στην Ασφάλεια, για να σώσει τον Μπελογιάννη. Ήταν «ένα τέχνασμα του Πλουμπίδη δια να σωθή ο

---

¹⁴⁸ Για τον Μπελογιάννη, από την αρχή της δίκης ακούστηκε από μάρτυρα ότι επιθυμούσε και πρότεινε στην ηγεσία του κόμματος να γίνει ανταλλαγή του Μπελογιάννη με δύο «μοναρχοφασίστες» αξιωματικούς, ενώ από άλλον μάρτυρα ακούστηκε η πληροφορία ότι ο Μπάτσης μετέφερε μεγάλα ποσά για τις ανάγκες του κόμματος και γνώριζε περισσότερα απ' όσα υποστήριζε (Εφημερίδα *Εμπρός* Κυριακή 17 Φεβρουαρίου 1952, σελ. 5-6).

¹⁴⁹ Γι' αυτή τη δεύτερη δίκη (και τελικά καταδίκη, όπως θα είναι η απόφαση για κάποιους) έχει υποστηριχθεί η άποψη ότι οι Αμερικανοί ήθελαν να γίνουν οι εκτελέσεις έτσι ώστε να φοβηθούν άλλοι υποστηρικτές της Αριστεράς και να επέλθει ρήξη μεταξύ Πλαστήρα και ΕΠΕΚ. Ωστόσο, βουλευτές της κυβέρνησης Πλαστήρα υποστήριζαν ότι οι εκτελέσεις δεν έπρεπε να γίνουν, γιατί αυτό θα ήταν πλήγμα στα μέτρα ειρηνεύσεως που είχαν εξαγγείλει (Λιναρδάτος, ό. π., σελ. 438.).

¹⁵⁰ Ο. π., σελ. 444.

¹⁵¹ Εφημερίδα *Εμπρός* Τρίτη 4 Μαρτίου 1952, σελ. 1.

¹⁵² Λιναρδάτος, ό. π., σελ. 446-447.

¹⁵³ Εφημερίδα *Εμπρός* Τετάρτη 5 Μαρτίου 1952, σελ. 1.

¹⁵⁴ Εφημερίδα *Εμπρός* Κυριακή 2 Μαρτίου 1952, σελ. 1.

Μπελογιάννης» και μάλιστα «το ΚΚΕ ισχυρίζεται ότι ο Πλουμπίδης είναι εις το εξωτερικόν», όπως παρουσιάστηκε από κάποιες εφημερίδες.¹⁵⁵

«Η κυβέρνησις προσπαθεί να σώση δια του Συμβουλίου Χαρίτων τους εις θάνατον καταδικασθέντας κατασκόπους»,¹⁵⁶ ενώ από την άλλη ο Βενιζέλος δήλωνε ανοιχτά την επιθυμία του να γίνουν οι εκτελέσεις τουλάχιστον των Μπελογιάννη, Αργυριάδη, Καλούμενου και Μπάτση. Από την άλλη, η κυβέρνηση δεν ήθελε να καθαιρεθεί από τους Αμερικανούς, οι οποίοι επίσης επιθυμούσαν να γίνουν οι εκτελέσεις. Την 28^η Μαρτίου συσκέφθηκε το Συμβούλιο Χαρίτων και σύμφωνα με τον υπουργό Δικαιοσύνης απερρίφθησαν οι αιτήσεις των τεσσάρων προαναφερθέντων κομμουνιστών.¹⁵⁷ Χαρακτηριστική είναι η κωλυσιεργία της κυβέρνησης να αποφασίσει οριστικά για την τύχη των οκτώ καταδικασθέντων και τελικά δύο ημέρες πριν από την εκτέλεση κάποιοι υπουργοί «ανέθεσαν εις τον κ. Πλαστήραν να χειρισθή το θέμα».¹⁵⁸ Τελικά τα ξημερώματα της Κυριακής 30 Μαρτίου 1952 «την 4.12' εξετελέσθησαν οι Μπελογιάννης, Μπάτσης, Αργυριάδης και Καλούμενος».¹⁵⁹ Μπορεί οι τέσσερις κομμουνιστές να εκτελέστηκαν παρά τον σάλο που ξέσπασε σε Ελλάδα και εξωτερικό και τις διαμαρτυρίες πολλών να μην πραγματοποιηθούν οι αποφάσεις του στρατοδικείου, ταυτόχρονα όμως ξεκίνησε διαμάχη στο εσωτερικό της κυβέρνησης, η οποία κυβέρνηση επλήγη αρκετά.

Μετά από την πραγματοποίηση αυτής της εκτέλεσης, που στιγμάτισε τη μετεμφυλιακή ιστορία, η κυβέρνηση τον Απρίλιο του 1952 ψήφισε τον νόμο 2058/1952 «περί μέτρων ειρηνεύσεως», βάσει του οποίου η ποινή όσων είχαν καταδικαστεί σε θάνατο μετατρεπόταν σε ισόβια. Παράλληλα, άλλες ποινές μειώθηκαν, ενώ πολλοί απολύθηκαν.¹⁶⁰ Ο αναγκαστικός νόμος 375 χρησιμοποιήθηκε μέχρι το 1963 που ανήλθε στην εξουσία το Κέντρο, πρώτον για τον διωγμό στελεχών του παράνομου ΚΚΕ που ήρθαν στη χώρα, για να συστήσουν κομμουνιστικές ομάδες και δεύτερον για παραδειγματισμό λόγω των βαριών ποινών που επιβάλλονταν από τα στρατοδικεία μεταξύ των οποίων και η θανατική ποινή. Η τελευταία εκτέλεση ανθρώπου της Αριστεράς έγινε τον Αύγουστο του 1954, του Ν. Πλουμπίδη.¹⁶¹

---

¹⁵⁵ Εφημερίδα *Εμπρός* Κυριακή 16 Μαρτίου 1952, σελ. 1 και 5. Εφημερίδα *Ελευθερία* Τρίτη 18 Μαρτίου 1952, σελ. 4.

¹⁵⁶ Εφημερίδα *Εμπρός* Πέμπτη 6 Μαρτίου 1952, σελ. 1.

¹⁵⁷ Εφημερίδα *Ελευθερία* Κυριακή 30 Μαρτίου 1952, σελ. 6.

¹⁵⁸ Εφημερίδα *Εμπρός* Παρασκευή 28 Μαρτίου 1952, σελ. 4.

¹⁵⁹ Εφημερίδα *Ελευθερία* Κυριακή 30 Μαρτίου 1952, σελ. 6.

¹⁶⁰ Νικολακόπουλος, ό. π., σελ. 156.

¹⁶¹ Αλιβιζάτος, ό. π., σελ. 576 και σημείωση 113.

ΜΕΡΟΣ Β΄

4. Ιστορικό μυθιστόρημα – το θεωρητικό πλαίσιο

4.1. Ορισμός του ιστορικού μυθιστορήματος

Το ιστορικό μυθιστόρημα είναι λογοτεχνικό είδος που εμφανίστηκε στη Μεγάλη Βρετανία τον 19^ο αιώνα με το μυθιστόρημα *Waverley* (το 1814) του Sir Walter Scott. Ο Walter Scott θεωρείται ο πρώτος ιστορικός μυθιστοριογράφος και αυτό αυτομάτως αναγκάζει άλλους να βρεθούν στο περιθώριο. Η ιστορία της ανάπτυξης του ιστορικού μυθιστορήματος είναι κυρίως Ευρωκεντρική και μάλιστα αυτή η φήμη που δημιουργήθηκε γύρω από το πρόσωπο του Scott παρεμπόδισε κάπως την σε μεγάλο μέγεθος, σαν του ιστορικού μυθιστορήματος ανάπτυξη και εξέλιξη και δεν εξετάστηκαν και δεν δόθηκε έμφαση και σε άλλα έργα, πέρα από αυτά του Scott, που εμφανίστηκαν εκείνη την εποχή και κυρίως έργα από μη δυτικούς πολιτισμούς.¹⁶² Ωστόσο, αναμφισβήτητο παραμένει το γεγονός ότι η μυθιστορηματική παραγωγή του Scott έγινε γρήγορα ευρέως αποδεκτή, γνώρισε μαζική παραγωγή και επηρέασε μυθιστοριογράφους εκείνης, αλλά και της μετέπειτα εποχής. Ο Scott έχει υποστηριχθεί ότι εισήγαγε νέο λογοτεχνικό είδος, το ιστορικό μυθιστόρημα.¹⁶³ Από την άλλη, ο Lukács υποστηρίζει ότι το έργο του Scott αναδείχθηκε σε μεγάλο βαθμό και σε αυτό συνέβαλαν αρκετά και οι ιστορικές συγκυρίες. Συγκεκριμένα, η γαλλική επανάσταση και οι ναπολεόντειοι πόλεμοι στα τέλη του 18^{ου} αιώνα και στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, η ανάδυση του καπιταλισμού και του νέου οικονομικού συστήματος μετά από την εποχή του Διαφωτισμού, είχε ως αποτέλεσμα στη λογοτεχνία να αναδυθεί ένα είδος που θα συνδέεται κάπως και με την πραγματικότητα.¹⁶⁴

Ο πιο απλός ορισμός για τον όρο «ιστορικό μυθιστόρημα» που στηρίζεται στην ετυμολογία των λέξεων είναι ότι το ιστορικό μυθιστόρημα είναι η μυθοπλαστική απεικόνιση του παρελθόντος.¹⁶⁵ Είναι πλοκή στην οποία χρησιμοποιούνται πραγματικά ή μυθοπλαστικά γεγονότα με πραγματικούς ή φανταστικούς χαρακτήρες και κατ' επέκταση το ιστορικό μυθιστόρημα είναι μια εισαγωγή στην Ιστορία – υπό όρους. Ένα

¹⁶² De Groot, *The Historical Novel*, London and New York: Routledge, 2010, p. 13.

¹⁶³ Ο. π., σελ. 17.

¹⁶⁴ G. Lukács, *The Historical Novel*, Middlesex: Penguin Books, 1969, p. 15-24. De Groot, ό. π., σελ. 24.

¹⁶⁵ Διαφορετικά κατά τον Cowart (D. Cowart, *History and the Contemporary Novel*, U.S.A.: Southern Illinois University, 1989, p. 6.) είναι μια μυθοπλασία που εμπεριέχει και κάποιες μορφές του παρελθόντος που δεν χρειάζεται κατ' ανάγκη να είναι ιστορικές – κάτι που με βάση τους ορισμούς που διατύπωσαν άλλοι θεωρητικοί της λογοτεχνίας είναι βεβαιασμένος ορισμός και εσφαλμένος, γιατί αν δεν εμπεριέχει κάτι το ιστορικό, είτε χρονική στιγμή είτε πρόσωπα τότε δεν προσδιορίζεται κάπως η έννοια του ιστορικού και θα πρέπει να αποκαλείται απλά μυθιστόρημα, και θεωρεί ότι το ιστορικό στοιχείο δηλώνεται μέσω των χαρακτήρων ή μέσω των πράξεών τους.

μυθιστόρημα, για να χαρακτηριστεί ιστορικό, πρέπει επίσης ο συγγραφέας του να προσπαθεί να αναπαράγει ορθά κάποια ιστορική περίοδο με τον τρόπο της και τους κανόνες που διέπουν αυτήν την περίοδο, καθώς και τα συναισθήματα που εγείρει σήμερα αυτό το παρελθόν. Το ιστορικό μυθιστόρημα από το μη ιστορικό διακρίνεται από το γεγονός ότι το πρώτο παρουσιάζει ιστορικά γεγονότα σε συγκεκριμένο χωροχρόνο στο παρελθόν μέσα από φανταστικό πρίσμα.

Θεωρείται ότι το ιστορικό μυθιστόρημα ως λογοτεχνικό είδος περιλαμβάνει ιστορική πραγματικότητα, για να δικαιολογήσει με αυτόν τον τρόπο τη λέξη «ιστορικό» και μυθοπλαστική-φανταστική πραγματικότητα, για να δικαιολογήσει τη λέξη «μυθιστόρημα» είναι συγκερασμός εφεύρεσης και πραγματικότητας. Σύμφωνα με την ελληνική και αγγλική βιβλιογραφία, το ιστορικό και το φανταστικό στοιχείο εμπλέκονται σε κάποιο ποσοστό στους παράγοντες που συνθέτουν την ύπαρξη αυτού του είδους. Ειδικότερα, η πλοκή του έργου είναι αποκύημα της φαντασίας του συγγραφέα του, η οποία ξεδιπλώνεται σε συγκεκριμένη χρονική στιγμή του παρελθόντος και στην οποία εμπλέκονται ως πρωταγωνιστές φανταστικοί χαρακτήρες και ως δευτεραγωνιστές κάποια ιστορικά πρόσωπα που έδρασαν την ιστορική περίοδο στην οποία αναφέρεται το έργο. Ανάλογα στην αξιολόγηση των μυθιστορημάτων για τον χαρακτηρισμό τους ως ιστορικά ή μη εμπλέκονται ιστορικοί και κριτικοί της λογοτεχνίας. Οι ιστορικοί υποστηρίζουν ότι οι μυθιστοριογράφοι δεν αναπαράγουν τα ιστορικά γεγονότα έτσι όπως διαδραματίστηκαν, ενώ οι κριτικοί της λογοτεχνίας υποστηρίζουν ότι στα ιστορικά μυθιστορήματα λόγω της προσπάθειας συγκερασμού ιστορικού και μυθοπλαστικού στοιχείου σ' ένα έργο δεν γίνεται εφικτή η συνεχής παρουσίαση αυτών των δύο στο περιεχόμενο του έργου.¹⁶⁶ Ανάλογα δεν είναι εύκολο να αξιολογηθούν ούτε ως παράγωγα της ιστορίας, γιατί εμπεριέχουν και φανταστικά στοιχεία, τα οποία μπορούν να διαφοροποιούν εντελώς το ιστορικό γεγονός που στοχεύουν να παρουσιάσουν, αλλά και ούτε να αξιολογηθούν και για τη λογοτεχνική τους αξία, καθώς δεν είναι εξολοκλήρου λογοτεχνικά έργα.

Από τους πρώτους που προσπάθησαν να ορίσουν τον όρο «ιστορικό μυθιστόρημα» ήταν ο Herbert Butterfield στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, ο οποίος υποστήριξε ότι το ιστορικό μυθιστόρημα μπορεί να ειπωθεί ως συγκερασμός των δύο στοιχείων που το αποτελούν: συνδυασμό Ιστορίας και μυθοπλασίας – είναι μια μορφή

---

¹⁶⁶ M. M. Gutiérrez, *Fields and Frames in Historical Fiction about the Salem Witchcraft Trials: An Analysis of Salem Witchcraft; or the Adventures of Parson Handy, from Punkapog Pond (1827) in Nebula*, Vol. 3 No3 (2010), p. 27.

μυθοπλασίας και μια μορφή Ιστορίας και κατ' ουσία μία εφεύρεση.¹⁶⁷ Επεκτείνοντας τον ορισμό του προβαίνει και σε διάκριση του ιστορικού μυθιστορήματος, όπως έγραψε και το καθόρισε ο Walter Scott και το ιστορικό μυθιστόρημα, όπως το απέδωσαν αργότερα οι διάδοχοι και συνεχιστές του έργου.¹⁶⁸ Ο Butterfield δικαιολογεί την περίπτωση στην οποία ο μυθιστοριογράφος θα προβεί σε αναχρονισμούς αν και πρέπει να παρουσιάζει πιστά την ιστορική περίοδο στην οποία αναφέρεται χωρίς την οποιαδήποτε εμπλοκή του παρόντος. Επίσης, υποστηρίζει ότι ο μυθιστοριογράφος δεν πρέπει να θέτει στο επίκεντρο ιστορικά πρόσωπα, γιατί δημιουργείται πρόβλημα με την αναπαράστασή τους, καθώς εμπλέκεται και η αναπαράσταση των ίδιων προσώπων στην επίσημη ιστορική αφήγηση και αυτό συνεπάγεται την πρόκληση σύγχυσης στον αναγνώστη. Ακόμη, τονίζει τη σύνδεση της Ιστορίας με τη γεωγραφία και το γεγονός ότι το ιστορικό μυθιστόρημα πρέπει να θέτει την πλοκή σε ρεαλιστικό γεωγραφικό περιβάλλον. Τέλος, διακρίνει τα δύο στοιχεία που συνθέτουν το ιστορικό μυθιστόρημα, όπως τα τοποθέτησε μαζί στον ορισμό αυτού του είδους, καθώς το ιστορικό μυθιστόρημα λόγω του μυθοπλαστικού στοιχείου που εμπεριέχει δεν μπορεί να γίνει από μόνο του το εργαλείο με τη βοήθεια του οποίου ο αναγνώστης θα διαβάσει και θα προσεγγίσει την επίσημη ιστορική αφήγηση. Λόγω του μυθοπλαστικού στοιχείου ο πρωταρχικός του στόχος είναι να τέρψει παρουσιάζοντας κάποια ιστορικά συμβάντα με διαφορετικό τρόπο και δευτερευόντως να διεγείρει την περιέργεια στον αναγνώστη να αναζητήσει και να μελετήσει για τη συγκεκριμένη ιστορική περίοδο την επίσημη ιστορική αφήγηση. Συνεπώς ο ιστορικός καλείται να γράψει για το παρελθόν και να φτάσει εξελικτικά στο παρόν σε αντίθεση με τον μυθιστοριογράφο, ο οποίος διαβάζει πληροφορίες για την εποχή στην οποία θα αναφέρεται το έργο του, αλλά τοποθετεί στοιχεία της Ιστορίας σ' έναν κόσμο που δεν γνωρίζει και προσπαθεί να ανακαλύψει με διαφορετικό τρόπο πρώτα ο ίδιος και μετέπειτα να βοηθήσει και τους αναγνώστες.

Τα στοιχεία που χαρακτηρίζουν ένα μυθιστόρημα ως ιστορικό, τα οποία παρουσιάζει η Ντενίση,¹⁶⁹ έχουν συμπεριληφθεί και στον ορισμό του ιστορικού μυθιστορήματος του Avrom Fleishman. Υποστήριξε ότι ένα μυθιστόρημα μπορεί να χαρακτηριστεί ως ιστορικό όταν η χρονική στιγμή στην οποία αναφέρεται απέχει από

---

¹⁶⁷ H. Butterfield, *The Historical Novel: An Essay*, U.S.A.: Cambridge University Press, 1924, p. 4.

¹⁶⁸ Σ. Ντενίση, *Ο Sir Walter Scott και το ελληνικό ιστορικό μυθιστόρημα (1830-1880)*, Αθήνα: Καστανιώτη, 1994, σελ. 139-140. Σύμφωνα με τον Butterfield ο Scott παρουσίαζε στα έργα του πραγματικά ιστορικά γεγονότα και χωρίς να δημιουργεί αναχρονισμούς, καθώς ο Scott σκεφτόταν με όρους και έννοιες της εποχής για την οποία έγραφε (Butterfield, ό. π., σελ. 2 και 4-5).

¹⁶⁹ Ντενίση, ό. π., σελ. 94-95 (θα αναλυθούν στη συνέχεια).

το παρόν που γράφει ο μυθιστοριογράφος κατά δύο περίπου γενιές (40-60 χρόνια). Από την άλλη, μυθιστορήματα του πρόσφατου παρελθόντος έχουν ονομαστεί όσα αναφέρονται στο παρόν ή στο πρόσφατο παρελθόν – αν ένα έργο αναφέρεται στο πρόσφατο παρελθόν είναι πιθανό οι αναγνώστες του να διαθέτουν προσωπική εμπειρία. Η πλοκή του έργου θα πρέπει να περιλαμβάνει κάποια ιστορικά γεγονότα, όπως πολέμους, πολιτικές εξελίξεις και οικονομικές αλλαγές που επηρεάζουν τους χαρακτήρες του έργου. Επίσης, πρέπει το περιβάλλον στο οποίο θα λαμβάνει χώρα η εξέλιξη της πλοκής να είναι *prima facie* και κυρίως να είναι πραγματικό. Τέλος, πρέπει να υπάρχει τουλάχιστον ένα ιστορικό πρόσωπο μεταξύ των «κατασκευασμένων» χαρακτήρων.¹⁷⁰ Συγκεκριμένα θέτει το θέμα της χρονικής απόστασης, την πλοκή, τους χαρακτήρες που εμφανίζονται στο έργο και το περιβάλλον – αν είναι πλασματικά ή ιστορικά και τέλος το ζήτημα της αλήθειας που αναζητά ο αναγνώστης, διότι περιέχει κάποια ιστορικά γεγονότα.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1980, ο Σαχίνης προέβη στον διαχωρισμό των ορισμών που είχαν δοθεί για το ιστορικό μυθιστόρημα σε τρεις μεγάλες ομάδες. Η πρώτη ομάδα ορισμών σχετίζεται με το πόσο πιστά αναπαρίσταται η ζωή μιας εποχής και σύμφωνα με τον Jonathan Nield «ένα μυθιστόρημα γίνεται ιστορικό με την εισαγωγή ημερομηνιών, προσώπων ή γεγονότων, που μπορούν να προσδιοριστούν».¹⁷¹ Δεν είναι απαραίτητο τα γεγονότα που εκτυλίσσονται στο μυθιστόρημα να προέρχονται από ιστορικά σημαντικές περιόδους. Απαραίτητη προϋπόθεση, για να χαρακτηρισθούν ως ιστορικά τα μυθιστορήματα αυτής της κατηγορίας είναι να αποδίδονται πιστά στιγμές της ιδιωτικής ή δημόσιας ζωής. Ο ορισμός, όμως, απορρίπτεται, καθώς οποιοδήποτε μυθιστόρημα αποδίδει πιστά τις καθημερινές εκφάνσεις της ζωής μπορεί να χαρακτηριστεί ως ιστορικό με βάση αυτόν τον ορισμό.

Σύμφωνα με τη δεύτερη κατηγορία ορισμών ιστορικό αποκαλείται το μυθιστόρημα που παρουσιάζει αληθινά ιστορικά πρόσωπα και πραγματικά ιστορικά γεγονότα χωρίς να καθορίζεται σε ποια εποχή αυτά θα τοποθετούνται – παροντική ή παρελθοντική. Ειδικότερα, σύμφωνα με τον Francis H. Stoddard «το ιστορικό μυθιστόρημα είναι εξεικόνιση ατομικής ζωής και ατομικής συγκίνησης σε περιστάσεις

---

¹⁷⁰ Παρουσιάζεται περιληπτικά ο ορισμός του A. Fleishman, *The English Historical Novel: Walter Scott to Virginia Woolf*, Baltimore and London: Hopkins University Press, 1971, pp. 3-4. Cowart, ό. π., σελ. 5.

¹⁷¹ J. Nield, *A Guide to the Best Historical Novels and Tales*, London and New York: Gutenberg, 1902, p. 3. Απ. Σαχίνης, *Το ιστορικό μυθιστόρημα*, Θεσσαλονίκη: Κωνσταντινίδη, 1981, σελ. 28.

και χρόνια ιστορικού ενδιαφέροντος»,¹⁷² όπου ο χρόνος τοποθέτησης των γεγονότων – παρελθόν ή παρόν – δεν διαδραματίζει σημαντικό ρόλο. Αυτή την απροσδιοριστία στο θέμα του χρόνου προσπαθεί να ελέγξει καλύτερα η τρίτη κατηγορία ορισμών του ιστορικού μυθιστορήματος. Πιο συγκεκριμένα, για τον Arnold Bennet ο συγγραφέας ενός ιστορικού μυθιστορήματος αναδημιουργεί μια εποχή που δεν έζησε.¹⁷³ Για τον Friedrich Spielhagen το ιστορικό μυθιστόρημα απεικονίζει μια γενιά που στο παρόν της εμφανίζεται ο «απόηχος μιας ανάμνησης».¹⁷⁴ Τέλος, για τον Hugh Walpole το ιστορικό μυθιστόρημα παρουσιάζει φανταστικά γεγονότα που ο συγγραφέας τα τοποθετεί στη σφαίρα του παρελθόντος.¹⁷⁵ Και στους τρεις ορισμούς τίθεται το θέμα του χρόνου και είναι έκδηλη η απόσταση του συγγραφέα που γράφει το γεγονός από την εποχή που τοποθετείται χρονικά το αυτό γεγονός. Ο συγγραφέας αναφέρεται σε γεγονότα που συνέβησαν και σε πρόσωπα του παρελθόντος, τα οποία δεν γνωρίζει. Συνεπώς το ιστορικό μυθιστόρημα ως λογοτεχνικό είδος συνδέεται άμεσα με το παρελθόν.

Σύμφωνα με τον ορισμό του Hugh Walpole στο ιστορικό μυθιστόρημα εμπλέκεται και το φανταστικό στοιχείο. Αρχικά, ο συγγραφέας του ιστορικού μυθιστορήματος μπορεί να δημιουργήσει τους χαρακτήρες του έργου του και να τους τοποθετήσει σε κάποια στιγμή του παρελθόντος. Σε αυτήν την περίπτωση, ο συγγραφέας κατασκευάζει τα πρόσωπα και χρησιμοποιεί γεγονότα και στιγμές του παρελθόντος δημιουργώντας το σκηνικό με βάση το τι ίσχυε την εποχή στην οποία θέλει να διαδραματιστούν τα γεγονότα. Από την άλλη, ο συγγραφέας μπορεί να πάρει τον μύθο από συγκεκριμένη χρονική στιγμή, δηλαδή ιστορικά πρόσωπα και γεγονότα, τα οποία μπορεί να εμπλέξει και με δικά του δημιουργήματα. Σε αυτή την περίπτωση παρουσιάζει τα ιστορικά γεγονότα και εντάσσει τα ιστορικά πρόσωπα όπως επιτάσσει η ιστορική επιστήμη, αλλά χρησιμοποιώντας και τη μορφή που έχει το μυθιστόρημα. Ανάλογα ο συγγραφέας ιστορικού μυθιστορήματος πρέπει να μπορεί να κατανοεί την ιστορία – πρόσωπα και γεγονότα – και τα γνωρίσματα της εποχής στην οποία θα τοποθετήσει το έργο του και να έχει δημιουργική φαντασία έτσι ώστε να ανασυνθέσει τα γεγονότα. Ωστόσο, δεν πρέπει να προβάλλει στείρα ιστορική αφήγηση και αυτούσια ιστορικές μορφές και προσωπικότητες, γιατί σε αυτή την περίπτωση επιχειρεί

---

¹⁷² Fr. H. Stoddard, *The Evolution of the English Novel*, New York: Macmillan, 1900, p. 87. Σαχίνης, 1981, ό. π. σελ. 29.

¹⁷³ Σαχίνης, 1981, ό. π. σελ. 31.

¹⁷⁴ Ο. π. σελ. 31.

¹⁷⁵ Ο. π. σελ. 31.

περισσότερο να γράψει ιστορία και όχι να κάνει συγκερασμό ιστορικού και φανταστικού στοιχείου, αληθινού και πλασματικού.¹⁷⁶

Με βάση τα παραπάνω ο Σαχίνης καταλήγει στο συμπέρασμα ότι «ιστορικό είναι το μυθιστόρημα που έχει ως θέμα πρόσωπα και γεγονότα μιας περασμένης εποχής και δημιουργεί το ιδιαίτερο χρώμα του τόπου και του χρόνου».¹⁷⁷ Τον ορισμό του Απ. Σαχίνη υιοθετεί και ο Η. Καλλέργης¹⁷⁸ υποστηρίζοντας ότι σκοπός του ιστορικού μυθιστορήματος δεν είναι η παρουσίαση προσώπων και γεγονότων που συνέβησαν, αλλά τα πρόσωπα και τα γεγονότα είναι αυτοσκοπός. Ακόμη, τονίζει το θέμα της χρονικής απόστασης της εποχής που γράφει ο συγγραφέας από την εποχή που εκτυλίχθηκαν τα γεγονότα που παρουσιάζει και ονομάζει «μαρτυρίες» όσα έργα δεν πληρούν αυτή τη χρονική απόσταση. Ο Καλλέργης θεωρεί ότι η αξία των ιστορικών μυθιστορημάτων έγκειται στο πόσο καλά θα κατορθώσουν οι συγγραφείς τους να συγκεράσουν στο αυτό έργο το ιστορικό και το φανταστικό στοιχείο.¹⁷⁹ Ωστόσο, υπήρξαν υποστηρικτές ότι το ιστορικό μυθιστόρημα δεν είναι ούτε ιστορία ούτε μυθιστόρημα, παραβλέποντας ότι ο ιστορικός μπορεί κάλλιστα να κάνει χρήση του φανταστικού στοιχείου και ο μυθιστοριογράφος να εμπνευστεί από αληθινά στοιχεία της καθημερινής ζωής¹⁸⁰ με την προϋπόθεση ότι ο μυθιστοριογράφος θα κάνει μακροχρόνια μελέτη και έρευνα σχετικά με την εποχή για την οποία επιθυμεί να γράψει και θα προσπαθήσει να δημιουργήσει στο έργο του ολοκληρωμένους χαρακτήρες.¹⁸¹

Για τον Cowart υπάρχουν τέσσερις τρόποι γραφής ενός ιστορικού μυθιστορήματος.¹⁸² Η πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει ιστορικά μυθιστορήματα όπου ο μυθιστοριογράφος έχει αναπαραστήσει το παρελθόν με αληθοφάνεια (“the way it was”) προβάλλοντάς το έτσι όπως ήταν χωρίς να παρεμβάλλει στοιχεία του παρόντος και κάνοντας διακριτή τη διαφορά παρελθόντος-παρόντος. Στη δεύτερη κατηγορία τα πράγματα αντιστρέφονται και οι συγγραφείς παρουσιάζουν το παρελθόν όχι όπως ακριβώς ήταν, αλλά πώς μπορεί να είναι (“the way it will be”), καθώς προεκτείνουν το παρόν και προβάλλουν το μέλλον στο οποίο αντανακλώνται στοιχεία του παρελθόντος. Στην τρίτη κατηγορία κατατάσσονται μυθιστορήματα στα οποία φαίνεται το σημείο καμπής· το πώς και το πότε το παρόν έγινε παρόν. Τέλος, στην τέταρτη κατηγορία

¹⁷⁶ Σαχίνης, 1981, ό. π. σελ. 50-51.

¹⁷⁷ Ο. π. σελ. 35.

¹⁷⁸ Η. Εμ. Καλλέργης, Γύρω από το ιστορικό μυθιστόρημα στο *Διαδρομές* 18 (1990), σελ. 88.

¹⁷⁹ Ο. π., σελ. 88.

¹⁸⁰ Σαχίνης, 1981, ό. π. σελ. 36.

¹⁸¹ Καλλέργης, ό. π., σελ. 88-89 και 90.

¹⁸² Cowart, ό. π., σελ. 9-11.

τοποθετούνται μυθιστορήματα στα οποία το παρόν προβάλλεται μέσα στο παρελθόν (“the distant mirror”).

Από την άλλη, η Τζούμα δεν ορίζει το «ιστορικό μυθιστόρημα», αλλά θεωρεί ότι ο όρος αυτός είναι πλεονασμός, καθώς το μυθιστόρημα είναι ιστορικό και αυτό τεκμηριώνεται από τέσσερις συνθήκες. Είναι ιστορικό, καθώς ο μύθος χρονολογείται και ταυτόχρονα χρονολογείται και η συγγραφή που συνέβη σε παρελθοντικό χρόνο. Το έργο έχει λογική συνέχεια, καθώς δομείται σύμφωνα με τα στοιχεία που δομούν τον πεζό ή τον ποιητικό λόγο και η συγγραφή του διαρκεί κάποιο διάστημα στο παρελθόν. Κατά τη συγγραφή του έργου εμπλέκονται κοινωνιολογικές σχέσεις σε ιστορικό χρόνο, και τέλος, το αναγνωστικό κοινό ερμηνεύει – κατά την ανάγνωση – το έργο με βάση τον ιστορικό και γεωγραφικό του χρόνο.¹⁸³

Σύμφωνα με το *The Concise Oxford dictionary of literary terms* το ιστορικό μυθιστόρημα (historical novel) ορίζεται ως «ένα μυθιστόρημα στο οποίο η δράση συμβαίνει κατά τη διάρκεια συγκεκριμένης ιστορικής περιόδου πολύ πριν από τη στιγμή της γραφής του (συντά μία ή δύο γενιές πριν, μερικές φορές αρκετούς αιώνες), και στο οποίο κάποια προσπάθεια γίνεται να απεικονίσει με ακρίβεια τα έθιμα και τη νοοτροπία της περιόδου. Ο κεντρικός χαρακτήρας – πραγματικός ή φανταστικός – είναι συνήθως υποκείμενο διαιρεμένων πίστευων μέσα σε μια μεγαλύτερη ιστορική σύγκρουση από την οποία οι αναγνώστες γνωρίζουν την έκβαση».¹⁸⁴ Ως προς το θέμα του χρόνου, σύμφωνα με τον ορισμό του Baldick πρέπει η εξέλιξη του γεγονότος που παρουσιάζει το μυθιστόρημα να έχει συμβεί μία ή δύο γενιές ή και αιώνες πριν από τη στιγμή της γραφής της από τον μυθιστοριογράφο.

Σύμφωνα με μελέτες που έχουν γραφεί επί του θέματος, υπάρχουν κάποια κριτήρια που βοηθούν στη διάκριση του ιστορικού μυθιστορήματος από το κοινό μυθιστόρημα.¹⁸⁵ Πρώτον, οι φανταστικοί χαρακτήρες του έργου βρίσκονται στον ίδιο κόσμο με τα ιστορικά πρόσωπα. Στα ιστορικά μυθιστορήματα συνήθως επιλέγονται πρόσωπα που παρουσιάζονται ως δευτερευούσης σημασίας από την ιστορική αφήγηση και δεν ήταν πρωταγωνιστές στα γεγονότα που ενεπλάκησαν, αλλά πρέπει να υπάρχει

---

¹⁸³ Τζούμα, 1991, σελ. 152-153 παραπομπή 3.

¹⁸⁴ Ch. Baldick, *The Concise Oxford dictionary of literary terms*, Oxford and New York: Oxford University Press, 2004, p. 114-115. Τον ίδιο ορισμό υιοθετεί και η Ντενίση στο άρθρο της σχετικά με ελληνικό ιστορικό μυθιστόρημα (Ντενίση, 1992, ό. π., σελ. 30.).

¹⁸⁵ Fleishman, ό. π., σελ. 4. Henderson H. B., *Versions of the Past: The Historical Imagination in American Fiction*, New York: Oxford University Press, 1974, p. xiv. Ντενίση, 1994, ό. π., σελ. 94-95. Σαχίνης, 1981, ό. π., σελ. 28 και 48.

τουλάχιστον ένα πρόσωπο γνωστό από την επιστημονική ιστοριογραφία.¹⁸⁶ Ωστόσο, ο συγγραφέας πρέπει να παρουσιάσει και να συνενώσει χαρακτήρες από το παρελθόν μαζί με ιστορικά και μη ιστορικά πρόσωπα. Οι χαρακτήρες που παρουσιάζονται σ' ένα ιστορικό μυθιστόρημα είναι εν μέρει αναγνωρίσιμοι στον αναγνώστη, καθώς περιέχουν το μυθοπλαστικό-μυθιστορηματικό στοιχείο και προβάλλονται ως χαρακτήρες με τα ίδια ή σχεδόν τα ίδια χαρακτηριστικά με τον αναγνώστη του έργου. Έχουν την ίδια περίπου συμπεριφορά με τον αναγνώστη, όταν εμπλέκονται σε παρόμοιες καταστάσεις, μιλούν την ίδια γλώσσα, έχουν τις ίδιες ανησυχίες. Η διαφορά εντοπίζεται στο περιβάλλον, καθώς σ' ένα ιστορικό μυθιστόρημα το περιβάλλον, στο οποίο δρουν και αναπτύσσονται οι χαρακτήρες είναι ιστορικό και αυτό είναι πιθανόν να θυμίζει στους αναγνώστες του πώς το παρόν της κάθε στιγμής της ζωής τους δεν διαρκεί και αυτομάτως γίνεται παρελθόν. Δεύτερον, στα ιστορικά μυθιστορήματα υπάρχει χρονική απόσταση του γράφοντος από τον χρόνο που τοποθετείται το ιστορικό γεγονός τουλάχιστον δύο γενεών – σαράντα με εξήντα χρόνια. Σύμφωνα με την ελληνική και αγγλική βιβλιογραφία προτείνεται κυρίως η ύπαρξη χρονικής απόστασης μεταξύ του παρόντος του γράφοντος του ιστορικού μυθιστορήματος και της χρονικής στιγμής που τοποθετείται ιστορικά το γεγονός που προσεγγίζει το ιστορικό μυθιστόρημα.¹⁸⁷ Ωστόσο, υπάρχουν άλλα ιστορικά μυθιστορήματα, τα οποία έχουν μεγαλύτερη χρονική απόσταση, αλλά υπάρχουν κι άλλα που είναι του πρόσφατου παρελθόντος. Τρίτον, το ιστορικό μυθιστόρημα έχει ως στόχο να ξαναδημιουργήσει κάποιο κομμάτι του παρελθόντος και τέταρτον ο μυθιστοριογράφος «χτίζει» τον χρόνο ζωής πριν από αυτόν έτσι ώστε να καθορίσει την ύπαρξή του. Επίσης, ο συγγραφέας επιλέγει κάποιο γεωγραφικό, κοινωνικό, πολιτιστικό περιβάλλον στο οποίο θα εξελιχθεί η πλοκή του έργου και συνήθως παρουσιάζονται κάποια στρατιωτικά ή πολιτικά γεγονότα του παρελθόντος.

---

¹⁸⁶ Ο εκπρόσωπος του ιστορικού μυθιστορήματος – όπως έχει χαρακτηριστεί – Sir Walter Scott, παρουσίαζε στα έργα του την αλληλεπίδραση ιστορικών και φανταστικών χαρακτήρων. Σε κάποια μυθιστορήματά του δίνει πρωτεύουσα σημασία στα φανταστικά πρόσωπα, ενώ σε άλλα στα ιστορικά άτομα. Επίσης, ο Scott δίνει πρωτεύοντα ρόλο και στους γυναικείους χαρακτήρες και δεν τις προβάλλει μόνο ως ρομαντικά άτομα. Μερικές φορές οι γυναίκες επηρεάζονται από το πολιτικό και κοινωνικό περιβάλλον και παραμερίζεται το ερωτικό στοιχείο που συνηθίζεται να προβάλλουν οι γυναίκες (Sh. Azhar, S. Abid Ali, *Novels of Walter Scott as a Mimetic Vehicle for Portraying Historical Characters in International Journal of English and Literature (IJEL)*, Vol. 3 (2013), pp. 69-71.).

¹⁸⁷ Fleishman, ό. π., σελ. 3-4. J. Nield, *The historical Novel: Types and Definitions in Library Review*, Vol. 2 (1929), p. 209. Ντενίση, 1994, ό. π., σελ. 94. Β. Αποστολίδου, *Ιστορία και μυθιστόρημα στο Β. Αποστολίδου, Β. Καπλάνη, Ε. Χοντολίδου (επιμ.), Διαβάζοντας λογοτεχνία στο σχολείο... μια νέα πρόταση διδασκαλίας*, Αθήνα: Τυπωθήτω, 2002, σελ. 324-325.

Επιπρόσθετα, υπάρχουν τρεις περιορισμοί για τους συγγραφείς των ιστορικών μυθιστορημάτων.¹⁸⁸ Αρχικά, ο συγγραφέας δεν πρέπει να διαψεύσει την επίσημη ιστορική αφήγηση. Για να επιτευχθεί κάτι τέτοιο αναγκαστικά περιορίζεται σε δευτερευούσης σημασίας ιστορικά γεγονότα, τα οποία δεν απασχόλησαν ιδιαίτερα τους ιστορικούς ή δεν υπήρξε πληθώρα στοιχείων, για να γραφεί κάτι. Περιορίζεται στις σκοτεινές περιοχές (dark areas), όπου συναντώνται ο αληθινός κόσμος με τους πλασματικούς χαρακτήρες και αλληλεπιδρούν στο ιστορικό μυθιστόρημα. Συνεπώς ο μυθιστοριογράφος κάνει αναφορά στο χρονικό διάστημα για το οποίο γράφει, αλλά όχι σε συγκεκριμένο έτος ή ημερομηνία και κάποιες τέτοιες λεπτομέρειες – που όμως, είναι πολύ σημαντικές κατά τη διδασκαλία της ιστορίας και τη γραφή της επίσημης ιστορίας – μένουν επιμελώς ασαφείς και ο μυθιστοριογράφος κάπως ελεύθερος να αυτοσχεδιάσει. Επιπλέον, αυτό που συνθέτει τις «σκοτεινές περιοχές» είναι δύο αντίθετοι τρόποι παρουσίασης των προσώπων σε ένα ιστορικό μυθιστόρημα, σύμφωνα με τον McHale. Από τη μία, κάποιοι μυθιστοριογράφοι επιλέγουν να παρουσιάσουν τους χαρακτήρες των έργων τους εκ των έσω στρέφοντας την προσοχή στον εσωτερικό κόσμο των ηρώων και άλλοι τους παρουσιάζουν εξωτερικά επικεντρωμένοι κυρίως στο περιβάλλον στο οποίο δρουν τα άτομα, κάτι που επιλέγει στα έργα του ο Walter Scott.¹⁸⁹ Δεύτερον, κατά την επιλογή του περιβάλλοντος στο οποίο θα τοποθετηθεί η πλοκή, ο συγγραφέας δεν πρέπει να διασαλεύσει το περιβάλλον έτσι ώστε οι χαρακτήρες δεν πρέπει να συμπεριφέρονται σύμφωνα με το παρόν του συγγραφέα ζώντας σε κάποια παρελθούσα χρονική στιγμή – διαπράττοντας έτσι αναχρονισμούς. Τέλος, οι λογικοί και φυσικοί νόμοι πρέπει να είναι σύμφωνοι με αυτούς της πραγματικότητας.

4.2. Στόχος του ιστορικού μυθιστορήματος και οι λόγοι ανάπτυξής του

Το ιστορικό μυθιστόρημα αναπτύχθηκε την περίοδο του 19^{ου} αιώνα¹⁹⁰ λόγω της ανάπτυξης του ιστορικού πνεύματος και της ιστορίας ως επιστήμης εκείνη τη χρονική στιγμή. Επίσης, τότε διαμορφώθηκε το μυθιστόρημα ως ιδιαίτερο λογοτεχνικό είδος (και συγκεκριμένα γύρω στα μέσα του 18^{ου} αιώνα) και τότε δημιουργήθηκε η

---

¹⁸⁸ B. McHale, *Postmodernist Fiction*, London and New York: Routledge, 1987 [2001], pp. 87-88.

¹⁸⁹ McHale, ό. π., σελ. 87.

¹⁹⁰ Κ. Μητσάκης, *Ο Άγγελος Βλάχος και το ιστορικό μυθιστόρημα*, Αθήνα: Καρδαμίτσα, 1988, σελ. 15.

ρομαντική αντίληψη και αναπτύχθηκε ο ρομαντισμός, που ζητούσε την επιστροφή στο παρελθόν¹⁹¹ και κυρίως στον μεσαίωνα.

Το ιστορικό μυθιστόρημα επηρέασε την επιστήμη της ιστορίας και ειδικότερα ο Walter Scott¹⁹² επηρέασε τους συγγραφείς ιστορικών μυθιστορημάτων που ακολούθησαν, αλλά και τους ιστορικούς. Το ιστορικό μυθιστόρημα πήρε από την ιστορία το υλικό που χρειαζόταν, για να αναπτυχθεί τελικά ως νέο λογοτεχνικό είδος και στη συνέχεια σαν αντίδρομο επηρέασε τους ιστορικούς στην αντίληψη που διαθέτουν για την ιστορία και κατ' επέκταση στον τρόπο γραφής της ιστορίας.¹⁹³

Για τον Lukács, τον παλαιότερο μελετητή του ιστορικού μυθιστορήματος ο στόχος του ιστορικού μυθιστορήματος δεν είναι να παρουσιάσει τα ιστορικά γεγονότα όπως παρουσιάζονται στην Ιστορία και να αφηγηθεί με διαφορετικό τρόπο την Ιστορία, αλλά να παρουσιάσει τα πρόσωπα που ενεπλάκησαν και να αφυπνίσει αυτούς που συμμετείχαν στα γεγονότα αυτά.¹⁹⁴ Επίσης το ιστορικό μυθιστόρημα επικεντρώνεται κυρίως σε κρίσιμες ιστορικές περιόδους και αυτά τα στοιχεία παρουσιάζονται από δευτερεύοντες ήρωες και όχι από τους πρωταγωνιστές στην επίσημη ιστορική αφήγηση. Οι ήρωες που προβάλλονται στα ιστορικά μυθιστορήματα του Scott προέρχονται από τη μεσαία κοινωνική τάξη, ενώ τα ιστορικά πρόσωπα διαδραματίζουν δευτερεύοντα ρόλο, κάτι που επισημαίνουν αργότερα και άλλοι θεωρητικοί και μελετητές του ιστορικού μυθιστορήματος. Ο Scott δημιουργεί έναν πρωταγωνιστή που τον νιώθει κοντά του ο μέσος αναγνώστης. Ο ήρωας βρίσκεται ανάμεσα στα πολιτικά κόμματα, ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις και προέρχεται από τη μεσαία κοινωνική τάξη. Αυτός ο χαρακτήρας είναι συμπαθητικός περισσότερο στον αναγνώστη και βοηθά στην ταύτιση του αναγνώστη με τον ήρωα.¹⁹⁵ Ακόμη, μέσα από το ιστορικό μυθιστόρημα ο στόχος είναι να βιώσουμε τα κίνητρα εκείνα που κινητοποίησαν κάποιους ανθρώπους να

---

¹⁹¹ Απ. Σαχίνης, *Το Νεοελληνικό Μυθιστόρημα*, Αθήνα: Εστία, 1980, σελ. 29. Μητσάκης, ό. π., σελ. 16.

¹⁹² Πρέπει να τονιστεί το γεγονός ότι ο Walter Scott δεν μπορεί να θεωρείται το πρότυπο της πεζογραφικής παραγωγής των αρχών του 19^{ου} αιώνα. Λαμβάνοντας υπ' όψιν τα κριτήρια βάσει των οποίων ορίζεται ένα μυθιστόρημα ως ιστορικό, θα πρέπει τα έργα του Walter Scott να εξεταστούν ως προς το αν είναι ιστορικά ή όχι. Επιπλέον, το ιστορικό μυθιστόρημα αναπτύχθηκε ως είδος και μετά από τον θάνατο του Walter Scott, το 1832 (Ντενίση, 1994, ό. π., σελ. 98-99.). Ωστόσο, οι πρώτοι Έλληνες μυθιστοριογράφοι επηρεάστηκαν κυρίως από τον Walter Scott, καθώς ήταν διεθνούς φήμης μυθιστοριογράφος τον 19^ο αιώνα, κάτι που υποστηρίζει και ο Roderick Beaton (Ο. π., σελ. 71-72.).

¹⁹³ Σαχίνης, 1981, ό. π. σελ. 48-49.

¹⁹⁴ Lukács, ό. π., σελ. 44. G. Gilliespie, M. Engel, B. Dieterle, *Romantic Prose Fiction*, Amsterdam and Philadelphia: Bengamins, 2008, p. 299. De Groot, ό. π., σελ. 20 και 27.

¹⁹⁵ Gilliespie, ό. π., σελ. 306.

σκεφτούν, να αισθανθούν και να δράσουν έτσι όπως έδρασαν στην ιστορική πραγματικότητα.¹⁹⁶

Το ιστορικό μυθιστόρημα θεωρείται ότι έχει διττό στόχο· από τη μία την τέρψη του αναγνώστη, διότι είναι μυθιστόρημα και από την άλλη τη διδασκαλία ιστορίας, μέσω του οποίου μπορεί ο αναγνώστης να προσεγγίσει κάποια ιστορική περίοδο. Θεωρείται ως συμπλήρωμα της ιστορικής αφήγησης. Ταυτόχρονα εκλαϊκεύεται η ιστορία και γίνεται εύκολα προσβάσιμη από το ευρύ κοινό. Το ιστορικό μυθιστόρημα μπορεί να γίνει αντικείμενο διδασκαλίας, αλλά και πέρα από ιστορία ο αναγνώστης μπορεί να μάθει κι άλλα πράγματα – για τους ανθρώπους, τους τόπους και το περιβάλλον που διαδραματίζονται τα γεγονότα και να προσεγγίσει μια μορφή γραμμικής χρονικότητας. Αξιοσημείωτο είναι ότι το ιστορικό μυθιστόρημα δεν μπορεί να αντικαταστήσει το βιβλίο της ιστορίας,¹⁹⁷ αλλά μπορεί και είναι σημαντικό να οδηγήσει τον αναγνώστη σε αυτό.

Το ιστορικό μυθιστόρημα «υπενθυμίζει» στους αναγνώστες του την ιστορική του ιδιαιτερότητα (particularity) και την έννοια του ταυτόχρονου (simultaneity). Επίσης, το ιστορικό μυθιστόρημα αποκτά νόημα μέσω της ανταπόκρισης και της ερμηνείας του αναγνώστη. Η ανταπόκριση είναι ενεργητική και ενέχει το στοιχείο της διαφορετικότητας λόγω του ιστορικού στοιχείου που εμπεριέχει το ιστορικό μυθιστόρημα. Ακόμη, σαν είδος το ιστορικό μυθιστόρημα έχει λιγότερα τεχνητά στοιχεία, τα οποία προσπαθεί να τα συνδυάσει με την ιστορία και όλο αυτό το δημιούργημα να αναπτυχθεί σε κάποια στιγμή του παρελθόντος¹⁹⁸ και επίσης οι πράξεις του παρελθόντος καθορίζουν το πώς ζει και αντιλαμβάνεται τον εαυτό του.¹⁹⁹

Μέσα από τη σύνδεση με το παρελθόν, ο άνθρωπος καταλαβαίνει ότι το παρελθόν έχει αντίκτυπο στις πράξεις του με το παρόν. Πρώτον, ένα ιστορικό μυθιστόρημα συμβάλλει στην επικοινωνία μεταξύ αφήγησης και χαρακτήρα του έργου. Δεύτερον, η φανταστική γραφή της ιστορίας αποδεικνύει την έμφυτη αναλήθεια της Ιστορίας και τους υποκειμενικούς τρόπους με τους οποίους γνωρίζουμε, ασχολούμαστε και καταλαβαίνουμε το παρελθόν.²⁰⁰ Το ιστορικό μυθιστόρημα βοηθά στη σύνδεση με

---

¹⁹⁶ De Groot, ό. π., σελ. 20-27.

¹⁹⁷ Η Ντενίση αναφέρει ρητά ότι τα ιστορικά μυθιστορήματα δεν μπορούν να διδάξουν ιστορία, ακόμη κι αν στηρίζονται σε ακριβείς ιστορικές πληροφορίες – κάτι ανάλογο με αυτό που προσπαθούσε να κάνει ο Lytton (Ντενίση, 1994, ό. π., σελ. 132).

¹⁹⁸ De Groot, ό. π., σελ. 3-4.

¹⁹⁹ Ο. π., σελ. 27 και 34.

²⁰⁰ W. Godwin, *Of History and Romance*, 1797, <http://www.english.upenn.edu/~mgamer/Etexts/godwin.history.html> (πρόσβαση στις 22 Αυγούστου 2014). De Groot, ό. π., σελ. 20.

το παρελθόν και στη συνειδητοποίηση ότι τα γεγονότα του παρελθόντος επηρεάζουν τον τρόπο ζωής των ανθρώπων στο παρόν και το πώς κατανοούν τους εαυτούς τους – το ιστορικό μυθιστόρημα βοηθά να επιτευχθεί αυτή η σύνδεση.²⁰¹

Θεωρείται ότι το ιστορικό μυθιστόρημα, επειδή παρουσιάζει κάποια ιστορικά γεγονότα του παρελθόντος, αναφέρεται αντικειμενικά σε αυτά, ανάλογα με το πώς παρουσιάζεται επιστημονικά και η ιστορική αφήγηση. Υπάρχει, όμως, η διαφορά που γίνεται αντιληπτή εξ αρχής ότι στο ιστορικό μυθιστόρημα υπάρχει το περιθώριο για τη δημιουργία και την ύπαρξη κάποιων φανταστικών στοιχείων, αλλά στην επίσημη ιστορική αφήγηση δεν επιτρέπεται κάτι τέτοιο. Το ιστορικό μυθιστόρημα οφείλει να συγκεράσει ιστορία και φαντασία, αλλά οφείλει πρωτίστως να μην διαστρεβλώσει την ιστορική αλήθεια.

Επίσης, ιδιαίτερα ενδιαφέρον θα φανεί ένα ιστορικό μυθιστόρημα στους αναγνώστες που γνωρίζουν την εποχή και τα γεγονότα που διαδραματίζονται στο έργο. Ακόμη, το ιστορικό μυθιστόρημα στηρίζεται σε κάποια ιστορική περίοδο και ιδιαίτερο είναι όταν οι αναγνώστες κατανοήσουν καλύτερα κάποια γεγονότα και με αφορμή αυτό το έργο, κατορθώσουν έπειτα να προσεγγίσουν την ιστορική πηγή και το ίδιο το ιστορικό κείμενο. Άλλωστε ο συγγραφέας ενός ιστορικού μυθιστορήματος αναζητά την αναγνώριση και συνεπώς το ενδιαφέρον των αναγνωστών να διαβάσουν το έργο του, αλλά ενδιαφέρεται να στρέψει και το ενδιαφέρον των αναγνωστών στο ίδιο το ιστορικό κείμενο. Απώτερος στόχος του ιστορικού μυθιστορήματος είναι να κεντρίσει το ενδιαφέρον του αναγνώστη και να τον κάνει να αναζητήσει να μάθει περισσότερα για την ιστορική περίοδο και τα γεγονότα που ενδιαφέρεται.

Όσον αφορά, όμως, στη διδασκαλία ιστορίας υπάρχουν κάποιοι κίνδυνοι που πρέπει να ληφθούν υπ' όψιν κατά την ανάγνωση ενός ιστορικού μυθιστορήματος.²⁰² Πρώτον, ο μυθιστοριογράφος δεν έχει ως πρωταρχικό στόχο να ανασυνθέσει όλα τα γεγονότα μιας παρελθούσας περιόδου και γι' αυτό πρέπει να καταστήσει σαφές εξ αρχής με ποια περίοδο ασχολείται, γιατί κάποιες λεπτομέρειες θα απουσιάζουν. Δεύτερον, ο μυθιστοριογράφος είναι ελεύθερος να γράψει κάτι που θα προκαλέσει ενδιαφέρον. Αντίθετα, ο ιστορικός γράφει ιστορία όντας ακριβής στα γραφόμενά του, αντικειμενικός και αμερόληπτος. Επιπλέον, ο μυθιστοριογράφος είναι επικίνδυνο να σκεφτεί το παρελθόν με όρους του παρόντος παρόλο που είναι καλά διαβασμένος

---

²⁰¹ Lukács, ό. π., σελ. 44. De Groot, ό. π., σελ. 20, 27.

²⁰² A. M. Taylor, *The Historical Novel: As a Source in History in The Sewanee Review*, Vol. 46 No4 (1938), pp. 476-477.

ιστορικά για την εποχή που επιθυμεί να γράψει. Τέλος, ο ιστορικός μπορεί να χρησιμοποιήσει τη φαντασία του, για να συνθέσει τα αποτελέσματα στο μυαλό του, αλλά δεν πρέπει να εμπλέξει τα φανταστικά με τα πραγματικά γεγονότα. Από την άλλη, ο μυθιστοριογράφος ασχολείται με το φανταστικό στοιχείο και πρέπει να τοποθετήσει τα φανταστικά του δημιουργήματα σε ιστορικό σκηνικό.

Το ιστορικό μυθιστόρημα αναπτύχθηκε στην Ελλάδα για τέσσερις λόγους. Συγκεκριμένα, κατά τον 19^ο αιώνα το αστικό ή το κοινωνικό μυθιστόρημα δεν αναπτύχθηκε ιδιαίτερα και έτσι βρήκε πρόσφορο έδαφος το ιστορικό μυθιστόρημα έπειτα και από την αναγνώριση και επιρροή του Walter Scott στους μυθιστοριογράφους της εποχής. Από την άλλη, μετά από το 1821 με τη σταδιακή απελευθέρωση του ελληνικού κράτους, η Ελλάδα άρχισε να ανασυγκροτείται ως χώρα και ως έθνος και παράλληλα το ίδιο χρονικό διάστημα, οι λογοτέχνες εκείνης της εποχής ανέπτυσαν διάλογο με τη Δύση και επηρεάζονταν από τα έργα της. Τέλος, ο ρομαντισμός έθεσε το αίτημα της στροφής σε θέματα του παρελθόντος και οι μυθιστοριογράφοι της Δύσης τότε άρχισαν να περιλαμβάνουν στα έργα τους ιστορικά γεγονότα κι όχι γεγονότα της καθημερινής ζωής. Επιπρόσθετα, τα περισσότερα μυθιστορήματα του Scott δημοσιεύονται την περίοδο έναρξης της ελληνικής επανάστασης. Συνεπώς είναι αυτονόητος ο λόγος για τον οποίο δεν μεταφράζονται τα έργα του τη δεκαετία του 1820 στα ελληνικά. Επίσης, ο ελληνισμός και οι φιλέλληνες κλονίζονται από τη θεωρία του Fallmerayer που εμφανίζεται το 1830 περί συνέχισης του νεοελληνικού έθνους από την αρχαιότητα και της σύνδεσής τους με την αρχαία ελληνική κληρονομιά. Ακολούθως αυτή τη δεκαετία δεν αναπτύσσεται ιδιαίτερα το ελληνικό μυθιστόρημα και μεταφράζονται κάποια έργα του Scott.²⁰³ Κατά τη δεκαετία του 1840 αυξάνεται ο αριθμός των μυθιστορημάτων του Scott που μεταφράζονται στα ελληνικά. Οι μεταφράσεις ξένης λογοτεχνίας στα ελληνικά συνεχίζονται και στην περίπτωση του ιστορικού μυθιστορήματος από το 1856 αρχίζει να γίνεται διαχωρισμός μεταξύ «καλού» και «κακού» ιστορικού μυθιστορήματος. Σταδιακά θα επικρατήσει ο συγκερασμός δύο στοιχείων σε αυτό το λογοτεχνικό είδος: η τέρψη και η γνώση. Η γνώση επίσης έγκειται σε δύο τομείς, καθώς οι αναγνώστες μελετούν καλύτερα την ελληνική γλώσσα και προσεγγίζουν περισσότερο κάποια γεγονότα της Ιστορίας.

Για το νεοελληνικό ιστορικό μυθιστόρημα, η πρώτη ομάδα ιστορικών μυθιστορημάτων τοποθετείται στον 19^ο αιώνα αμέσως μετά από την ελληνική

---

²⁰³ Ντενίση, 1994, ό. π., σελ. 22.

επανάσταση όπου οι συγγραφείς τους έγραφαν για κάποια ιστορικά γεγονότα του πρόσφατου παρελθόντος. Την εποχή που διαμορφώνεται το ιστορικό μυθιστόρημα, ο στόχος είναι να θεμελιωθεί η εθνική πεζογραφία και τα πρώτα έργα αυτού του είδους θεματοποιούν την ιστορία, δηλαδή τη γέννηση ενός έθνους, αναφέρονται στο παρόν – ο κανόνας για τη χρονική απόσταση των κατά μέσον όρο πενήντα ετών δεν ακολουθήθηκε εξαρχής. Τη χρονική απόσταση στη συγγραφή του ιστορικού μυθιστορήματος από τον χρόνο που συνέβη το γεγονός τονίζεται από την Ντενίση²⁰⁴ και είναι κριτήριο που δεν ισχύει για τα πρώτα ελληνικά μυθιστορήματα, αλλά πρέπει να ληφθούν υπ' όψιν και άλλες συμβάσεις που έπρεπε να τηρηθούν πέρα από τη χρονική απόσταση. Ωστόσο, αν οι ιστορικοί και οι κριτικοί της λογοτεχνίας αποδεχτούν το κριτήριο της χρονικής απόστασης, τότε όλα τα μυθιστορήματα κάποια στιγμή θα γίνουν ιστορικά, ακόμη κι αν τη στιγμή που γράφονται δεν είναι λόγω της έλλειψης της απόστασης από τον χρόνο των συμβάντων. Η παρουσία του ιστορικού μυθιστορήματος στην Ελλάδα γίνεται ιδιαίτερα αισθητή τη γενιά του '30, αλλά υπάρχουν και έργα του πρόσφατου παρελθόντος και κυρίως όσα γράφτηκαν μετά από το 1985.

4.3. Γραφή της ιστορίας από την αρχαιότητα μέχρι τον Sir Walter Scott

Πριν από τη δημιουργία της σχολής των επιστημονικών ιστορικών οι λογοτέχνες προσπάθησαν να ασχοληθούν με τη συγγραφή της ιστορίας και κατά περιόδους η συγγραφή της ιστορίας σήμαινε κάτι διαφορετικό. Ειδικότερα, κατά την αρχαιοελληνική και ρωμαϊκή εποχή ιστορία σήμαινε η καταγραφή γεγονότων από μνήμης και δεν ήταν διακριτή η διαφοροποίηση ιστορίας-αυτοβιογραφίας· ο Ηρόδοτος έγραφε τις εμπειρίες του, ο Θουκυδίδης τον ρόλο του στον πελοποννησιακό πόλεμο.²⁰⁵ Από την άλλη, κατά τον Μεσαίωνα, η ιστορία συνίστατο στην καταγραφή των γεννήσεων και των θανάτων των βασιλέων και των εκκλησιαστικών προσώπων.

Γύρω στα μέσα του 17^{ου} αιώνα γράφτηκαν ιστορικές αλληγορίες και ιστορικά romances από τους Γάλλους.²⁰⁶ Αυτά τα πρώτα έργα ήταν περισσότερο αφηγήσεις που δεν συνδέονταν με την ιστορία, καθώς πρόσωπα, τόποι, γεγονότα και χρονολογήσεις δεν συνδέονταν μεταξύ τους στον χρονολογικό χάρτη, για να αποδίδουν την αληθινή ιστορία. Αυτά τα έργα ονομάστηκαν romances και διαφοροποιήθηκαν από τα

---

²⁰⁴ Ντενίση, 1994, ό. π., σελ. 98-99.

²⁰⁵ J. D. Popkin, *History, historians and autobiography*, Chicago and London: The University of Chicago Press, 2005, pp. 14-15.

²⁰⁶ Σαχίνης, 1981, ό. π., σελ. 11.

μυθιστορήματα, τα οποία παρουσιάζουν και ασχολούνται ρεαλιστικά με την πραγματική ζωή.²⁰⁷

Η ιστορία ως επιστήμη άρχισε να αναπτύσσεται τον 18^ο αιώνα στη Γερμανία και γύρω στα μέσα του ίδιου αιώνα σε Αγγλία και Γαλλία αρχίζει να εμφανίζεται το μυθιστόρημα ως νέο λογοτεχνικό είδος αποκομμένο και διαφορετικό από το μέχρι τότε ονομαζόμενο μυθιστόρημα και το romance. Μέσα από αυτήν την ιστορία ως ιστορική επιστήμη και το μυθιστόρημα με τη μορφή που απέκτησε ως νέο λογοτεχνικό είδος αναπτύχθηκε το ιστορικό μυθιστόρημα, του οποίου τα θεμέλια έθεσε στις αρχές του 19^{ου} αιώνα ο Walter Scott.²⁰⁸ Στα τέλη του 18^{ου} αιώνα εμφανίστηκαν στην Αγγλία τα πρώτα ιστορικά μυθιστορήματα (*The Recess, or a Tale of other Times* της Sophia Lee), όπου η πλοκή τοποθετούταν παλαιότερα κυρίως στα χρόνια του μεσαίωνα, αλλά η δράση των χαρακτήρων ήταν ανάλογη των ατόμων του παρόντος του συγγραφέα.

Κατά τον 19^ο αιώνα και την εποχή του ρομαντισμού η ιστορία νοούνταν ως η γραφή ιστοριών. Την πρώιμη αυτή εποχή του 19^{ου} αιώνα εμφανίστηκε ο Sir Walter Scott ξεκινώντας – την εποχή του ρομαντισμού – να γράφει ιστορίες σαν ρομάντζα. Κρίθηκε απαραίτητο λοιπόν, από κάποιους να διαχωριστεί η ιστορία από τη λογοτεχνία. Η λογοτεχνία στηρίζεται πρωτίστως στη φαντασία, ενώ η ιστορία αναδεικνύει τους κινδύνους που ενέχει η εμπλοκή της φαντασίας κατά τη συγγραφή της ιστορικής αφήγησης. Επιπρόσθετα, οι ιστορικοί αυτής της περιόδου – του 19^{ου} αιώνα – πίστευαν και πρόβαλαν την άποψη ότι για την ανασύνθεση μιας παρελθούσας κοινωνίας με σκοπό την απόδοση της ιστορίας της, οι ιστορικοί δεν έχουν ανάγκη τη φαντασία.²⁰⁹

Ένα πρόβλημα που προέκυψε εξ αρχής είναι κατά πόσο ένα ιστορικό μυθιστόρημα που ασχολείται με κάποιες ιστορικές περιόδους μπορεί να παρουσιαστεί με κατανοητό τρόπο στον μέσο αναγνώστη. Ο Scott χρησιμοποιούσε μεθόδους των ρεαλιστικών μυθιστορημάτων του 18^{ου} αιώνα δίνοντας ιδιαίτερη σημασία στην ιστορική μοναδικότητα κάποιας χρονικής περιόδου.²¹⁰ Κατά τον 18^ο αιώνα έγινε προσπάθεια προσέγγισης κάποιων ιστορικών θεμάτων μέσω των ρεαλιστικών

---

²⁰⁷ «Το πεζογράφημα που ασχολείται ρεαλιστικά με την πραγματική ζωή ονομάζεται στην κριτική και τη συζήτηση, κυρίως μυθιστόρημα. Το πεζογράφημα που ασχολείται με τη ζωή κατά έναν ψεύτικο ή φανταστικό τρόπο ή την παρουσιάζει μ' ένα σκηνικό παράξενων, απίθανων ή απίστευτων περιπετειών ή εξιδανικεύει τις αρετές και τα ελαττώματα της ανθρώπινης φύσης ονομάζεται romance.» σύμφωνα με τον Wilbur Cross (Σαχίνης, 1981, ό. π. σελ. 12.).

²⁰⁸ Σαχίνης, 1981, ό. π. σελ. 13-14. Ο Walter Scott θεωρείται ο πρώτος μυθιστοριογράφος που αυτονόμησε τον λόγο των χαρακτήρων του έργου από τον λόγο του αφηγητή (Τζ. Πολίτη, *Δοκίμια για το ιστορικό μυθιστόρημα: σταθμοί στην εξέλιξη του είδους*, Αθήνα: Άγρα, 2004, σελ. 54).

²⁰⁹ Taylor, ό. π., σελ. 462-463.

²¹⁰ Gilliespie, ό. π., σελ. 297-298.

μυθιστορημάτων που γράφονταν τότε, αλλά αυτά τα έργα δεν χαρακτηρίστηκαν ως ιστορικά μυθιστορήματα – σύμφωνα και με τα κριτήρια που δημιουργήθηκαν μετέπειτα δεν ήταν εφικτό να αξιολογηθούν ως τέτοια. Με τη δημοσίευση του *Waverley* του W. Scott το 1814 το ιστορικό μυθιστόρημα αναβίωσε μέσα από αφήγηση που «ξέφυγε» από τον ρομαντισμό – μέχρι τότε η ρεαλιστική αφήγηση και ο ρομαντισμός κινούνταν μαζί.²¹¹ Το μυθιστόρημα του Scott *Waverley* επηρέασε τόσο τους μυθιστοριογράφους της εποχής που δημιούργησε ένα δικό του λογοτεχνικό είδος, τα *Waverley novels*. Με τον όρο αυτόν άρχισαν να αποκαλούν τα μυθιστορήματα, των οποίων η αφήγηση μπορούσε να χρονολογηθεί δύο γενιές νωρίτερα της συγγραφής. Ακόμη το 1814 θεωρήθηκε η χρονιά γέννησης νέου είδους του ιστορικού μυθιστορήματος.²¹² Το ιστορικό μυθιστόρημα ήταν το είδος που έδωσε λύση στην ένταση που υπήρχε μεταξύ ιστορίας και μυθοπλασίας και ο συγκεκρισμός τους είχε απήχηση σε μεγαλύτερο αναγνωστικό κοινό. Ο Scott εξαρχής επέλεγε ένα θέμα από την Ιστορία και το δούλευε κατά τη συγγραφή του ιστορικού μυθιστορήματος με τη χρήση πηγών αν και ο ίδιος διάβαζε τις πηγές και κατά τη συγγραφή του έργου δεν ανέτρεχε σ' αυτές, αλλά έγραφε από μνήμης. Πίστευε ότι ο συγγραφέας του ιστορικού μυθιστορήματος είναι ιστορικός που στηρίζεται στη μελέτη πηγών και δεν γράφει απλά ρομάντζο.²¹³ Ακόμη ο Lukács διέκρινε το μυθιστόρημα από το ιστορικό μυθιστόρημα και τάχθηκε ενάντια στην άποψη που προέβαλαν κάποιοι ότι το ιστορικό μυθιστόρημα είναι διαφορετικό είδος.

4.4. Η ιστορική αλήθεια στο ιστορικό μυθιστόρημα

Όταν ο Scott ξεκίνησε να γράφει τα πρώτα μυθιστορήματα, η ιστορία δεν υφίστατο ως αντικείμενο διδασκαλίας στα εκπαιδευτικά προγράμματα της Αγγλίας και αρχικά αυτά τα μυθιστορήματα βρήκαν πρόσφορο έδαφος, καθώς ο μέσος αναγνώστης που τα διάβαζε πληροφορούταν για διάφορα ιστορικά γεγονότα, τα οποία δεν γνώριζε. Δεύτερον, ο Scott δεν ήταν σε θέση να διασταυρώσει και να επιβεβαιώσει την αλήθειά τους γιατί πολλές ιστορικές μελέτες γράφτηκαν τη δεκαετία του 1830, όταν ο Scott είχε γράψει ήδη τα περισσότερα μυθιστορήματα (πέθανε το 1832). Ο μέσος αναγνώστης στράφηκε στα ιστορικά μυθιστορήματα, πρώτα γιατί οι άνθρωποι πίστευαν ότι παρουσίαζαν κάποια ιστορικά γεγονότα και ιστορικές πληροφορίες και συνεπώς ήταν

---

²¹¹ Gilliespie, ό. π., σελ. 305.

²¹² Ο. π., σελ. 527.

²¹³ Ο. π., σελ. 309.

ένας τρόπος, για να μάθουν ιστορία και δεύτερον οι «ιστορικές» πληροφορίες ήταν γραμμένες με απλό και κατανοητό τρόπο στον μέσο αναγνώστη.

Η πρακτική του Scott να γράφει τα μυθιστορήματα περικλείοντας ιστορικά γεγονότα, τα οποία είχε διαβάσει, τα απέδιδε στο χαρτί από μνήμης και ήταν αμφίβολο ως προς την ποσότητα της αλήθειας που ενείχαν, δημιούργησε αρνητική κριτική. Οι μετέπειτα μυθιστοριογράφοι και μιμητές του Scott έπρεπε να προσπαθούν να μένουν πιστοί στην ιστορική αλήθεια και όχι να παραποιούν ή να παραλείπουν στοιχεία. Αυτήν την αρχή προσπάθησε να ακολουθήσει πιστά ο Lytton, ο οποίος εξετάζοντας προσεκτικά τα έργα του Scott εντόπισε ιστορικές ανακρίβειες και εμπλούτισε τα έργα του με αποσπάσματα ιστορικών κειμένων.²¹⁴

Κατά τη συγγραφή του ιστορικού μυθιστορήματος υπάρχουν δύο τρόποι σύνδεσης των ιστορικών στοιχείων με τη φαντασία. Ο πρώτος τρόπος που χρησιμοποιήθηκε από τον Scott είναι να δανείζει ο μυθιστοριογράφος «σε εξιδανικευμένα πρόσωπα και σ' έναν φανταστικό μύθο το επιπρόσθετο ενδιαφέρον που μπορεί να αντλήσει από διάφορους συνδυασμούς ιστορικών γεγονότων».²¹⁵ Ο δεύτερος τύπος ακολουθήθηκε από τον Lytton, όπου ο μυθιστοριογράφος «αντλεί το κύριο ενδιαφέρον της ρομαντικής αφήγησης από την Ιστορία καθεαυτή».²¹⁶ Σε αντίθεση με τον Scott του οποίου τα μυθιστορήματα στηρίζονταν κυρίως στη μυθοπλασία και στη φαντασία, ο Lytton στηρίχθηκε κυρίως στην ιστορία και τα μυθιστορήματά του ονομάστηκαν ιστορικές βιογραφίες.

Ο Ν. Μπακόλας υποστηρίζει ότι η Ιστορία «φιλτράρεται» μέσα από τα χαρακτηριστικά που διαθέτει ο συγγραφέας του πεζογραφικού έργου, όπως τη νοοτροπία τους, τις ιδέες, την εποχή που ζει ο συγγραφέας και έτσι αποτυπώνεται στο χαρτί. Συνεπώς η ιστορική αλήθεια που θεωρείται ότι παρουσιάζεται είναι «αλήθεια» υπό προϋποθέσεις. Γι' αυτό και ο Μπακόλας εκφράζει τη γνώμη ότι τα διηγήματα ή τα μυθιστορήματα που αναφέρονταν σε εποχές και γεγονότα που έζησε, για εκείνον δεν παρουσίαζαν στον αναγνώστη όλη την αλήθεια και επιπλέον αυτή η «στρεβλή» απεικόνιση της πραγματικότητας συνδέεται με την άποψη που διαμορφώνει το αναγνωστικό κοινό αυτών των έργων γύρω από τα γεγονότα και τα πρόσωπα στα οποία αναφέρονται.²¹⁷

---

²¹⁴ Ντενίση, 1994, ό. π., σελ. 130-131.

²¹⁵ Ο. π., σελ. 131.

²¹⁶ Ο. π., σελ. 131.

²¹⁷ Ν. Μπακόλας, Τα ξαναγυρίσματα της Ιστορίας στην Πεζογραφία στο Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, *Ιστορική πραγματικότητα και νεοελληνική πεζογραφία*

4.5. Το ιστορικό μυθιστόρημα στη σύγχρονη Ελλάδα

Στην Ελλάδα η λογοτεχνία που «στρέφεται» γύρω από ιστορικά γεγονότα άρχισε να αναπτύσσεται ιδιαίτερα από τον 19^ο αιώνα. Ειδικότερα, οι Έλληνες λογοτέχνες του 19^{ου} αιώνα ασχολήθηκαν με την ελληνική επανάσταση, τη φραγκοκρατία, την τούρκικη αυλή, ενώ κάποιοι ασχολήθηκαν με το φαινόμενο της ληστείας σε διάφορες περιόδους. Από την άλλη, τα ιστορικά μυθιστορήματα του 20^{ου} αιώνα είναι αυτά που ασχολούνται με ιστορικά γεγονότα του αιώνα αυτού – ο Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος, η μικρασιατική καταστροφή, ο Β΄ Παγκόσμιος πόλεμος, η Κατοχή και η Αντίσταση, ο εμφύλιος πόλεμος και η μετεμφυλιακή εποχή, ενώ υπάρχει μια κατηγορία έργων που αποδίδονται στη γενιά του '30, ενώ υπάρχουν και τα σύγχρονα ιστορικά μυθιστορήματα (κυρίως της δεκαετίας του 1990).²¹⁸ Όπως αποδεικνύεται «η ελληνική πεζογραφία αναδεικνύεται σε οδοδείκτη της εθνικής μας ιστορίας».²¹⁹

Σε ανάλογο διαχωρισμό έχει προβεί και ο Γ. Δάλλας. Ο Δάλλας υποστηρίζει ότι η σχέση ιστοριογραφίας και μυθιστοριογραφίας πέρασε τρεις διαφορετικές φάσεις στην Ελλάδα. Κατά τα μέσα του 19^{ου} αιώνα στην Ελλάδα αναπτύχθηκε το ιστορικό μυθιστόρημα. Τα ιστορικά μυθιστορήματα εκείνης της εποχής είχαν ως κεντρικό τους άξονα τα γεγονότα του '21 και στόχευαν στην ανάπτυξη της εθνικής συνείδησης των Ελλήνων υπό το ρεύμα του ρομαντισμού. Κατά τις αρχές και τα μέσα του 20^{ου} αιώνα η Ελλάδα βίωσε την καταστροφή της Μικράς Ασίας το '22 και τον Ελληνο-ιταλικό πόλεμο το '40 και ό,τι τον ακολούθησε με πολλούς λογοτέχνες να βιώνουν οι ίδιοι αυτά τα γεγονότα. Τότε κυριάρχησε η ανθρωποκεντρική σκοπιά της Ιστορίας και στα πεζογραφήματα της εποχής χαρακτηριστικές είναι οι προσωπικές μαρτυρίες και ο αντιπολεμικός χαρακτήρας τους. Κατά τη μεταπολεμική εποχή επικράτησε η ιδεοκεντρική σκοπιά, όπου ήταν εμφανές το ιδεοκεντρικό υπόβαθρο.²²⁰

(1945-1995) – Επιστημονικό Συμπόσιο, Αθήνα: Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, 1997, σελ. 30-31.

²¹⁸ Για κατάλογο με έργα των περιόδων που προαναφέρθηκαν βλέπε Αποστολίδου, 2002, ό. π., σελ. 327-329.

²¹⁹ Β. Σκουλάτος, Η λογοτεχνία ως ιστορική πηγή: το *Διπλό βιβλίο* του Δημήτρη Χατζή ως εργαλείο διδακτικής πράξης στο μάθημα της Ιστορίας στο *Νέα Παιδεία*, (1997), σελ. 60.

²²⁰ Γ. Δάλλας, Η μεταπολεμική πεζογραφία και η μικροϊστορία: η λανθάνουσα συνάντηση μιας τεχνικής και μιας μεθόδου μέσα από τις ατομικές φωνές ως μαρτυρίες του υποστρώματος στο Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, *Ιστορική πραγματικότητα και νεοελληνική πεζογραφία (1945-1995)* – Επιστημονικό Συμπόσιο, Αθήνα: Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, 1997, σελ. 82-85.

Ειδικότερα, τα ιστορικά μυθιστορήματα που αναπτύχθηκαν κατά τον 19^ο αιώνα στην Ελλάδα έχουν τις δικές τους ιδιαιτερότητες και προσπαθούν να εξυπηρετήσουν άλλες λειτουργίες: προσπαθούν να θεμελιώσουν την εθνική πεζογραφία, να ενισχύσουν το εθνικό φρόνημα και να τονίσουν την ιστορική ενότητα παρελθόντος-παρόντος.²²¹ Τα πρώτα νεοελληνικά ιστορικά μυθιστορήματα δημοσιεύτηκαν γύρω στο 1834²²² και τότε δεν είχαν καθοριστεί επακριβώς οι αρχές του νέου λογοτεχνικού είδους ούτε είχαν παρουσιαστεί οι πρώτοι μεγάλοι εκπρόσωποί του.²²³ Σύμφωνα με τον Σαχίνη, δεν ήταν εύκολο στα πρώτα μυθιστορήματα να διευκρινιστεί αν επρόκειτο για ρομαντικό μυθιστόρημα ή ιστορικό μυθιστόρημα με στοιχεία ρομαντισμού και «το ιστορικό μυθιστόρημα υπήρξε βασικά ρομαντικό και το ρομαντικό είχε ιστορικά ενδιαφέροντα».²²⁴ Επίσης, το ιστορικό μυθιστόρημα στην Ελλάδα επηρεασμένο από το ρεύμα του ρομαντισμού, όπως επικράτησε στην Ευρώπη, προβάλλει στοιχεία ρομαντισμού, όπως εκφραστικά μέσα και το στοιχείο της υπερβολής.²²⁵

Τον 20^ο αιώνα στην Ελλάδα εμφανίζονται μυθιστορήματα που αναφέρονται σε συγκεκριμένα ιστορικά γεγονότα και πρόσωπα και ονομάστηκαν ιστορικά μυθιστορήματα, τα οποία εντοπίζονται χρονικά τη γενιά του '30 και μετά από το 1985. Επηρεασμένα αυτά τα έργα από τον μοντερνισμό και εντοπίζοντας ουσιαστικές διαφορές σε σχέση με τα έργα του 19^{ου} αιώνα κάποιοι, όπως η Αποστολίδου²²⁶ θεωρούν ότι δεν πρέπει να αποκαλούνται ιστορικά μυθιστορήματα. Άλλη ομάδα μυθιστορημάτων είναι αυτά που καταγράφουν το βίωμα του συγγραφέα τους τη στιγμή της γραφής τους. Σε αυτή την κατηγορία τα έργα που περιλαμβάνονται δεν αναφέρονται σε συγκεκριμένα ιστορικά γεγονότα που συνέβησαν, αλλά σε ιστορικά

²²¹ Αποστολίδου, 2002, ό. π. σελ. 324.

²²² Τα νεοελληνικά ιστορικά μυθιστορήματα που δημοσιεύτηκαν λίγο μετά το πέρας της ελληνικής επανάστασης αναφέρονταν σε ιστορικά γεγονότα που μόλις είχαν διεξαχθεί και σε περίοδο που δεν είχε ολοκληρωθεί –ουσιαστικά οι άνθρωποι βίωναν ακόμη τον απόηχο των γεγονότων αυτής της εποχής. Αυτό αντιβαίνει στην τρίτη προϋπόθεση που έθεσαν οι θεωρητικοί του ιστορικού μυθιστορήματος ότι δηλαδή ο συγγραφέας πρέπει να αποστασιοποιείται από τον ιστορικό χρόνο της αφήγησής του (Μητσάκης, ό. π., σελ. 17). Μάλιστα, ο Μητσάκης τονίζει την αρχή της χρονικής απόστασης και θεωρεί ότι αυτή η αρχή μπορεί να είναι απαραίτητη προϋπόθεση, για να χαρακτηριστεί κάποιο μυθιστόρημα ως ιστορικό (Ντενίση, 1994, ό. π., σελ. 91-92.). Γύρω στα 1880 άρχισε στην Ελλάδα να αναπτύσσεται η ηθογραφία και το νεοελληνικό ιστορικό μυθιστόρημα επανέρχεται στο προσκήνιο γύρω στα μέσα του 20^{ου} αιώνα –λίγο πριν, κατά τη διάρκεια και λίγο μετά τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο, όπου τα έργα αυτής της περιόδου στρέφονται στην ελληνική επανάσταση και τότε η τρίτη προϋπόθεση που προαναφέρθηκε τηρήθηκε (Μητσάκης, ό. π., σελ. 17-18). Η Ντενίση θεωρεί ότι το πρώτο ελληνικό ιστορικό μυθιστόρημα είναι το έργο του Ραγκαβή «*Αυθέντης του Μορέως*» (Ντενίση, 1992, ό. π., σελ. 31.).

²²³ Σαχίνης, 1980, ό. π., σελ. 29.

²²⁴ Ο. π., σελ. 39.

²²⁵ Ο. π., σελ. 40.

²²⁶ Αποστολίδου, 2002, ό. π., σελ. 324.

γεγονότα που εκτυλίσσονται τη στιγμή που διεξάγεται η σύνταξη του έργου. Χαρακτηριστικά για την ελληνική ιστορία και πραγματικότητα είναι έργα που αναφέρονται σε τομές της ιστορίας του 20^{ου} αιώνα για την Ελλάδα, όπως οι δύο παγκόσμιοι πόλεμοι, η μικρασιατική καταστροφή, η κατοχή και ο εμφύλιος πόλεμος.²²⁷

Στη σύγχρονη Ελλάδα το ιστορικό μυθιστόρημα αναβιώνει μετά από τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο. Αυτή η στροφή των Ελλήνων μυθιστοριογράφων στο παρελθόν έχει εξηγηθεί ως ανάγκη των Ελλήνων να επιβεβαιώσουν τις ρίζες του έθνους τους, να γνωρίσουν τους αγώνες του παρελθόντος και να αντλήσουν δύναμη, για να αντιμετωπίσουν τις δυσκολίες του πολέμου, της Κατοχής και της Αντίστασης. Τα θέματα που αναβιώνουν τα ιστορικά μυθιστορήματα του 20^{ου} αιώνα στην Ελλάδα είναι τα ίδια με αυτά του 19^{ου} αιώνα: φραγκοκρατία, τουρκοκρατία και επανάσταση του 1821.²²⁸ Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Άγγελος Βλάχος είναι ο σημαντικός Έλληνας συγγραφέας ιστορικού μυθιστορήματος, ο οποίος έγραψε το «ιστορικό τρίπτυχο»: τρία μυθιστορήματα που αντιστοιχούν σε τρεις μεγάλες ιστορικές περιόδους της Ελλάδος, στην αρχαιότητα («Ο κύριός μου Αλκιβιάδης»), στο Βυζάντιο («Οι τελευταίοι γαληνότατοι») και στην νεότερη Ελλάδα («Ένας φιλέλληνας για το 1821»)²²⁹

---

²²⁷ Αποστολίδου, 2002, ό. π. σελ. 325.

²²⁸ Σαχίνης, 1981, ό. π. σελ. 89-90.

²²⁹ Μητσάκης, ό. π., σελ. 19-20.

5. Το ιστορικό μυθιστόρημα *Εντολή*²³⁰ της Δ. Σωτηρίου

5.1. Η συγγραφέας Διδώ Σωτηρίου

Ήταν Ελληνίδα πεζογράφος. Γεννήθηκε το 1909 στο Αϊδίني της Μικράς Ασίας και πέθανε το 2004 στην Αθήνα. Ήταν κόρη του Ευάγγελου Παππά και της Μαριάνθης Παπαδοπούλου. Το 1919 με την οικογένειά της εγκαταστάθηκαν στη Σμύρνη. Εκεί η αδερφή του πατέρα της, Μαρίτσα μαζί με τον άντρα της, Γιώργο Νικολόπουλο, που ήταν άκληροι ανέλαβαν να μεγαλώσουν τη Διδώ, όταν στην οικογένεια Παππά γεννήθηκε η Έλλη. Τον Σεπτέμβριο του 1922 όταν ο τουρκικός στρατός έμπαινε στη Σμύρνη, η Διδώ με τη θεία της και την πραγματική της οικογένεια έφτασαν στον Πειραιά.²³¹ Μετά από λίγο μετακόμισαν στην Αθήνα και οι θείοι της έστειλαν τη Διδώ σε ιδιωτικό σχολείο για κορίτσια, ενώ αργότερα στο γυμνάσιο, στη Σχολή Αηδονοπούλου. Δεν συνέχισε για πολύ στο γυμνάσιο, γιατί οι θείοι της έκριναν ότι έπρεπε να πάει στην Ακαδημία Γυναικείας Μορφώσεως κι εκεί γνώρισε τον Κώστα Παρορίτη (ή Σουρέα). Ούτε στην ακαδημία συνέχισε για πολύ λόγω του ότι οι θείοι της φοβόντουσαν την επιρροή του Παρορίτη πάνω της πιστεύοντας είναι ο τελευταίος ήταν κομμουνιστής.

Η Διδώ επιθυμούσε να σπουδάσει στο Παρίσι, αλλά οι θείοι της είχαν αντίθετη άποψη και αποφάσισαν η Διδώ να κάνει μαθήματα στο σπίτι με τη Σοφία Μαυροειδή. Η Διδώ άρχισε να διαβάζει Μαρξ, Καζαντζάκη και την εφημερίδα *Ριζοσπάστης*. Γνώρισε τη Γαλάτεια Καζαντζάκη και τον Μάρκο Αυγέρη, τον Ψυχάρη και τον Βάρναλη. Σταδιακά άρχισε να γνωρίζει στελέχη του ΚΚΕ μεταξύ των οποίων και την Ηλέκτρα Αποστόλου. Στις αρχές της δεκαετίας του 1930 η θεία Μαρίτσα πέθανε αφήνοντας στη Διδώ γράμμα που έγραφε ακριβώς την κληρονομιά.

Το καλοκαίρι του 1933 η Διδώ παντρεύτηκε τον Πλάτωνα Σωτηρίου. Σπούδασε γαλλική φιλολογία στο Γαλλικό Ινστιτούτο στην Αθήνα και έπειτα παρακολούθησε μαθήματα γαλλικής λογοτεχνίας στη Σορβόνη.²³² Τον Αύγουστο του 1934 εκλέχτηκε αντιπρόσωπος για το Παγκόσμιο Αντιφασιστικό Συνέδριο Γυναικών που θα γινόταν

²³⁰ Δ. Σωτηρίου Δ., *Εντολή*, Αθήνα: Κέδρος, 2013.

²³¹ «Φωτιά και σφαγή μας έφερε απ' το Αϊντίνι στη Σμύρνη και σε τρία χρόνια νέα φωτιά και σφαγή μας ξερίζωσε οριστικά και μας πέταξε πρόσφυγες στο λιμάνι του Πειραιά». Η Σωτηρίου υποστηρίζει ότι έζησε δύο ξεριζωμούς: έναν με την οριστική εγκατάλειψη της Μικράς Ασίας και την εγκατάσταση στην ηπειρωτική Ελλάδα και τον δεύτερο με την απομάκρυνσή της από την οικογένειά της, ώστε να ζήσει με τους θείους της (Συνέντευξη «Μια συζήτηση με τη Διδώ Σωτηρίου» στο *Επιθεώρηση Τέχνης*, έτος Η' τόμος ΙΣΤ', (1962) τεύχος 92, σελ. 152.).

²³² Β. Κάσσο, Διδώ Σωτηρίου στο *Η μεταπολεμική πεζογραφία: Από τον πόλεμο του '40 ως τη δικτατορία του '67*, τόμος Ζ', Αθήνα: Σοκόλη, 1988, σελ. 210.

στο Παρίσι και πήγε μαζί με την Ηλέκτρα Αποστόλου.²³³ Στη συνέχεια εργάστηκε στην εφημερίδα *Νέος Κόσμος*, ενώ παράλληλα έγινε αρχισυντάκτρια στο περιοδικό *Γυναίκα*, το οποίο έγινε αποδεκτό από μεγάλο μέρος του κοινού και το πρώτο κιόλας τεύχος πούλησε 90.000 αντίτυπα.²³⁴ Ακόμη έγινε μέλος της ελληνικής αντιφασιστικής επιτροπής μαζί με τον Καρβούνη και τον Γληνό.²³⁵

Το 1935 συμμετείχε στο συνέδριο της Κοινωνίας των Εθνών στη Γενεύη ως αντιπρόσωπος της Ελλάδος και εκεί γνωρίστηκε με την Αλεξάνδρα Κολοντάι.²³⁶ Από το 1936 άρχισε να ασχολείται με τη δημοσιογραφία. Κατά την Κατοχή και την Αντίσταση έγινε μέλος σε γυναικείες οργανώσεις του ΚΚΕ, δούλεψε στον Τύπο της Αριστεράς, ενώ μετά από την απελευθέρωση έγινε αρχισυντάκτρια στην εφημερίδα *Ριζοσπάστης* και είχε θέση και στην εφημερίδα *Ρίζος της Δευτέρας* και στα περιοδικά *Γυναικεία Δράση* και *Κομμουνιστική Επιθεώρηση*.²³⁷ Ακόμη, συνεργάστηκε με την εφημερίδα *Νέος Κόσμος*. Τον Δεκέμβριο του 1945 η Σωτηρίου μαζί με τη Χρύσα Χατζηβασιλείου, μέλος του πολιτικού γραφείου του ΚΚΕ, ταξίδεψαν στη Γαλλία, για να εκπροσωπήσουν την Ελλάδα στο ιδρυτικό συνέδριο της Παγκόσμιας Οργάνωσης Γυναικών.²³⁸ Το 1947 η Κομματική Οργάνωση Βάσης του *Ριζοσπάστη* τη διέγραψε από μέλος του κόμματος²³⁹ και άρχισε να δημοσιεύει στην εφημερίδα *Η Αυγή* και σε έντυπα της Αριστεράς, όπως *Επιθεώρηση Τέχνης*. Η Σωτηρίου ήταν ιδρυτικό μέλος της Επιτροπής για την Ελληνοτουρκική Φιλία.²⁴⁰

Τα γεγονότα που περιγράφει είναι παρμένα από τη ζωή της, τον τρόπο που έζησε και από τις καταστάσεις στις οποίες ενεπλάκη ήδη από την προσχολική ηλικία. Γύρω στα δέκα της άρχισε να «συσσωρεύει μέσα της τρομερές εμπειρίες».²⁴¹ Άρχισε να γράφει για την προσφυγιά, για μικρά παιδιά που ήταν θύματα της προσφυγιάς και δεν

---

²³³ Σ. Τσακίρη, *Διδώ Σωτηρίου· Από τον κήπο της Εδέμ στο καμίνι του αιώνα μας*, Αθήνα: Κέδρος, 1998, σελ. 134-135.

²³⁴ Τσακίρη, ό. π., σελ. 159.

²³⁵ Ο. π., σελ. 164.

²³⁶ Κάσσο, ό. π., σελ. 210-211.

²³⁷ Αλ. Ζήρας, Σωτηρίου Διδώ στο *Παγκόσμιο Βιογραφικό Λεξικό 9β*, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, 1988, σελ. 55.

²³⁸ Αρχείο Ελλήνων Λογοτεχνών-Σωτηρίου Διδώ, <http://www.ekebi.gr/frontoffice/portal.asp?cpage=NODE&cnode=461&t=390> (πρόσβαση 18 Αυγούστου 2014). Τσακίρη, ό. π., σελ. 172.

²³⁹ Τσακίρη, ό. π., σελ. 189.

²⁴⁰ Ζήρας, ό. π., σελ. 55. Δ. Κούρτοβικ, *Έλληνες μεταπολεμικοί συγγραφείς – Διδώ Σωτηρίου*, Αθήνα: Πατάκης, 1995, σελ. 226. Αρχείο Ελλήνων Λογοτεχνών-Σωτηρίου Διδώ, <http://www.ekebi.gr/frontoffice/portal.asp?cpage=NODE&cnode=461&t=390> (πρόσβαση 18/08/2014).

²⁴¹ Συνέντευξη «Διδώ Σωτηρίου: Ο συγγραφέας φιλοδοξεί – κατά βάθος – να διαπράξει μια μικρή απάτη» στο *Διαβάζω* 58, 15/12/1982, σελ. 101.

σπούδασαν και δεν είχαν το μέλλον που θα ήθελαν να έχουν. Από την άλλη, γεγονότα της ζωής της γίνονται γεγονότα των ηρώων των έργων της.²⁴² Οι πλασματικές ιστορίες που παρουσιάζει στα έργα της που αναφέρονται στην καταστροφή της Μικράς Ασίας, τη δικτατορία του Μεταξά, την Κατοχή και τον Εμφύλιο χαρακτηρίζονται για την πειστικότητα, την αληθοφάνεια και τη φυσικότητά τους.²⁴³

Το πρώτο βιβλίο που έγραψε είχε τίτλο «*Το γερμανικό πρόβλημα και το μέλλον της Ευρώπης*» και ολοκληρώθηκε το 1947, αλλά λόγω του εμφυλίου πολέμου που επρόκειτο να ξεκινήσει το έργο τελικά καταστράφηκε.²⁴⁴ Το πρώτο της μυθιστόρημα εκδόθηκε το 1959 με τίτλο «*Οι νεκροί περιμένουν*» και το 1961 το δεύτερο «*Ματωμένα χόματα*», στο οποίο τη βοήθησαν οι πληροφορίες που της παρείχε ο Μικρασιάτης Μανώλης Αξιώτης.²⁴⁵

Το 1963 συγκλήθηκε στη Μόσχα το συνέδριο της Παγκόσμιας Ομοσπονδίας Γυναικών και η Διδώ πήγε ως εκπρόσωπος της Ελλάδος.²⁴⁶ Μετά από τη λήξη του συνεδρίου η Διδώ πήγε στη Ρουμανία, για να δει την κατάσταση και να στείλει κάποια στοιχεία στην εφημερίδα της ΕΔΑ *Αυγή*, όπου της είχαν δώσει να γράφει τη στήλη με τα γυναικεία θέματα.²⁴⁷ Τον Μάιο του 1965 η Διδώ ξαναπήγε στη Μόσχα με την ιδιότητα της δημοσιογράφου, για να παρακολουθήσει το συνέδριο της Παγκόσμιας Ομοσπονδίας Αντιστασιακών.²⁴⁸ Κατά τη χούντα, για να σωθεί, κλείστηκε σε νευρολογική κλινική με τη διάγνωση ότι είναι ψυχωσική. Μετά από είκοσι μέρες που πέρασε στην κλινική επέστρεψε στο σπίτι και έγραψε την «*Πολιτεία των κοφαλάων*».

Το 1976 εκδόθηκε η «*Εντολή*», ενώ το 1978 εκδόθηκε το μυθιστόρημά της «*Μέσα στις φλόγες*», το οποίο απευθύνεται στους νέους και ουσιαστικά παρουσιάζει πιο απλά τα γεγονότα που ανέφερε στο «*Οι νεκροί περιμένουν*». Τον επόμενο χρόνο κυκλοφόρησαν «*Οι Επισκέπτες*», μυθιστόρημα απευθυνόμενο στους νέους. Παράλληλα, όμως, με αυτά τα δύο έργα έγραψε το μεγάλο της μυθιστόρημα «*Κατεδαφιζόμεθα*», το οποίο εκδόθηκε το 1982. Το ιδιαίτερο με αυτό το έργο της είναι ότι αγαπήθηκε πολύ από το ελληνικό αναγνωστικό κοινό, όπως και τα υπόλοιπα, αλλά

---

²⁴² Συνέντευξη «Διδώ Σωτηρίου...», ό. π., σελ. 102.

²⁴³ Ζήρας, ό. π., σελ. 55.

²⁴⁴ Συνέντευξη «Μια συζήτηση με τη Διδώ Σωτηρίου»... ό. π., σελ. 153. Τσακίρη, ό. π., σελ. 192.

²⁴⁵ Τσακίρη, ό. π., σελ. 222.

²⁴⁶ Ο. π., σελ. 231.

²⁴⁷ Ο. π., σελ. 235.

²⁴⁸ Ο. π., σελ. 237.

τον πρώτο χρόνο κυκλοφορίας του γνώρισε πέντε εκδόσεις και άλλες τόσες και τον δεύτερο χρόνο.²⁴⁹

Τον Αύγουστο του 1985 ο σύζυγός της Πλάτων, πέθανε. Το 1987 επισκέφθηκε την Τουρκία, όπου την ευχαρίστησαν όλοι και όλες, γιατί τα «*Ματωμένα χόματα*» «έγινε γέφυρα φιλίας μεταξύ του τουρκικού και του ελληνικού λαού»²⁵⁰ και αυτό το βιβλίο «*μας έμαθε την ιστορία μας και να αγαπάμε και τους δύο λαούς!*»²⁵¹ δήλωσαν νέοι και νέες της Τουρκίας και οι Τουρκοκύπριοι. Από την άλλη, η «*Εντολή*» αγαπήθηκε γιατί ήταν «ένα πολιτικό μάθημα».²⁵² Το 1989 βραβεύτηκε πρώτη φορά από το επίσημο ελληνικό κράτος και το επόμενο έτος από τους Αθανάτους της Ακαδημίας Αθηνών, ενώ της απένειμαν και τον Ταξιάρχη του Τάγματος του Φοίνικος.²⁵³ Το 1995 χάρισε το σπίτι, στο οποίο έζησε με τον άντρα της και μεγάλωσε ο μικρός Νίκος, ο ανιψιός της και γιός της Έλλης, στην Εταιρεία Συγγραφέων.²⁵⁴

Πολλά έργα της έχουν μεταφραστεί σε πολλές ξένες γλώσσες. Η Διδώ Σωτηρίου έχει υποστηρίξει ότι τα έργα της δεν είναι αυτοβιογραφικά, αλλά «βιοματικά», καθώς ενσωματώνει στα έργα της στοιχεία από την προσωπική της ζωή, ενώ εμφανίζεται και η ίδια η συγγραφέας να δρα σε αυτά.²⁵⁵ Ωστόσο, θεωρεί ότι τα έργα της «*Οι νεκροί περιμένουν*» και «*Εντολή*» είναι αυτοβιογραφικά με την επεξήγηση ότι στην «*Εντολή*» υπάρχει συνδυασμός βιοματικών και αυτοβιογραφικών στοιχείων.²⁵⁶ Αντλεί τη θεματολογία της από τη μικρασιατική καταστροφή, τον εμφύλιο και τη μετεμφυλιακή περίοδο. Σε αυτήν τη συγγραφική της πορεία καθοριστικής σημασίας ήταν η Μικρασιατική καταστροφή που έζησε.

Το έργο «*Εντολή*» κατατάσσεται στον κύκλο των έργων που αναφέρονται σε γεγονότα της Κατοχής, της Αντίστασης, του εμφυλίου και της μετεμφυλιακής περιόδου.²⁵⁷ «*Είναι γραμμένο με αμεροληψία, αλλά και μεγάλη συναισθηματική*

---

²⁴⁹ Τσακίρη, ό. π., σελ. 275.

²⁵⁰ Ο. π., σελ. 291.

²⁵¹ Ο. π., σελ. 296.

²⁵² Η «*Εντολή*» έχει χαρακτηριστεί ως «βιβλίο πολιτικής ευθύνης», καθώς «αποκαλύπτει τη λαθεμένη πολιτική της Αριστεράς» μετατρέποντας την Ελλάδα σε χώρα γεμάτη «φυλακές και στρατόπεδα, στα οποία έδιναν την ύστατη μάχη μια χούφτα ήρωες» (Τ. Βουρνάς, Κριτική για την *Εντολή* στην *Αυγή*, 9/11/1976.). Τσακίρη, ό. π., σελ. 296.

²⁵³ Ο. π., σελ. 303.

²⁵⁴ Ο. π., σελ. 321.

²⁵⁵ Κάσσος, ό. π., σελ. 219.

²⁵⁶ Συνέντευξη «*Διδώ Σωτηρίου...*», ό. π., σελ. 103.

²⁵⁷ Τα έργα διαχωρίζονται ανάλογα με το θέμα τους (ή την ιστορική περίοδο στην οποία εξελίσσεται η πλοκή τους) σε τρεις κύκλους αναπόσπαστα από την ιστορία της Ελλάδος και γι' αυτό θα μπορούσε να ονομαστεί «η μυθιστοριογράφος των εθνικών συμφορών» (Κάσσος, ό. π., σελ. 220). Στον πρώτο κύκλο

φόρτιση».²⁵⁸ Εκδόθηκε για πρώτη φορά το 1976 και εξαντλήθηκε σε λίγες ημέρες, ενώ μέχρι το 2013 εκδόθηκε σαράντα δύο φορές. Στο συγκεκριμένο έργο παρουσιάζεται το χρονικό της σύλληψης, της δίκης και της εκτέλεσης του Κωστή, ο οποίος είναι υποστηρικτής της Αριστεράς και στο πλευρό του έχει τη σύντροφό του Άννα. Η αδερφή της Άννας είναι η Κατερίνα, η οποία προσπαθεί να τη σώσει από τη σύλληψη. Μετά από τη σύλληψη του Κωστή και της Άννας, οι ήρωες εμφανίζονται με τα πραγματικά τους ονόματα. Ο Νίκος Μπελογιάννης δικάζεται μαζί με την Έλλη Παππά και άλλους συναγωνιστές τους. Ταυτόχρονα η Διδώ Σωτηρίου προσπαθεί να τους σώσει από το εκτελεστικό απόσπασμα. Τελικά, ο Νίκος θα εκτελεστεί ως θύμα ελληνικών και ξένων συμφερόντων, η Έλλη θα ζήσει, ενώ τον γιό τους θα τον μεγαλώσει η Διδώ.

5.2. Ο τίτλος του έργου *Εντολή*

Πρόληψη ή προσήμανση – έτσι όπως ορίστηκε από τον Genette – θεωρείται ο τίτλος του έργου, καθώς ο αναγνώστης εξ αρχής διερωτάται σε ποια εντολή αναφέρεται η συγγραφέας και το γεγονός ότι αυτή η εντολή τιτλοφορεί και το έργο την καθιστά καίριας σημασίας συμβάν για το ίδιο το έργο, αλλά και για τον χρόνο της ιστορίας. Ο τίτλος από μόνος του αποτελεί αίνιγμα, το οποίο ο αναγνώστης αναμένει να διαβάσει την απάντηση που υποθέτει και καταλήγει αυτό το αίνιγμα στο τέλος του έργου, το οποίο τελειώνει μετά από την εκτέλεση της εντολής, να μένει αναπάντητο. Αξίζει να διευκρινισθεί, ωστόσο, ότι αναπάντητο δεν μένει το ερώτημα σχετικά με το ποια ήταν η εντολή που δόθηκε, σε ποιους και γιατί, αλλά με το υποκείμενο που έδωσε την εντολή. Ακόμη, στη ροή της αφήγησης παρουσιάζονται κι άλλες εντολές που δόθηκαν στον χρόνο της ιστορίας από ανθρώπους είτε της Αριστεράς, είτε της Δεξιάς ή της κυβέρνησης, αλλά αυτές είναι ελάσσονος σημασίας και τα υποκείμενα ονοματίζονται.

«Αχ, Πλαστήρα, δεν καταλαβαίνεις λοιπόν, πως μαζί με τον Μπελογιάννη θα εκτελέσουν κι εμένα και τη δημοκρατία; Κάποτε σε βλέπαν οι Μικρασιάτες σαν τολμηρό «Μαύρο Καβαλάρη» και πάνω σου ακουμπούσαν τη δίψα τους για λευτεριά και ανεξαρτησία. Απογοήτευσες πολλές φορές το λαό. Μα τώρα στα στερνά, που σ’

ανήκουν τα μυθιστορήματα που αναφέρονται στη μικρασιατική καταστροφή –*Οι νεκροί περιμένουν* (1959) και *Ματωμένα χώματα* (1962). Στον δεύτερο κύκλο ανήκουν τα έργα που αναφέρονται στην περίοδο της Κατοχής, της Αντίστασης και αποδίδουν μέχρι τη μετεμφυλιακή εποχή –*Ηλέκτρα* (1961), *Εντολή* (1976), *Κατεδαφιζόμεθα* (1982). Στον τρίτο κύκλο ανήκουν τα έργα που αναφέρονται στη δικτατορία –*Πολιτεία Κωφάλαων* (1968) και *Στον πλανήτη Γη όλα πάνε καλά* (1969). Υπάρχει και μια τέταρτη σειρά έργων που αναφέρονται στα δικαιώματα του παιδιού και της γυναίκας και στην αυτοδιάθεση ατόμων και λαών.

²⁵⁸ Κάστος, ό. π., σελ. 216.

εμπιστεύτηκε ξανά και σου 'δωσε την ευχή του και την εντολή να φέρεις την ειρήνευση, τώρα που έχεις την τελευταία ευκαιρία να υψωθείς σε ηγέτη ικανό να ενώσει το έθνος... τώρα πας να λεκιάσεις ανεπανόρθωτα εσύ και οι συνεργάτες σου την τιμή και το πολιτικό σας μέλλον, την ίδια τη δημοκρατία...» (σελ. 319-320). Σύμφωνα με τη Διδώ Σωτηρίου, ο Πλαστήρας είχε την ευχή και την εντολή του λαού να φέρει την ειρήνευση. Ο λαός είχε κουραστεί να βρίσκεται καθημερινά από το 1940 σε εμπόλεμη κατάσταση και ο πρωθυπουργός είχε την εντολή να εξασφαλίσει ότι ο ελληνικός λαός πλέον θα ζει σε ειρηνικό περιβάλλον. Ωστόσο, παρόλα τα μέτρα ειρήνευσης και οι δηλώσεις στον Τύπο ότι οι εκτελέσεις δεν θα γίνουν στην προσπάθειά του να συνεχίσει να είναι πρωθυπουργός δίνει με τον τρόπο του την εντολή να γίνουν οι εκτελέσεις. Από αυτό γίνεται αντιληπτό ότι ο τίτλος του έργου *Εντολή* χρησιμοποιείται για δύο διαφορετικούς σκοπούς – ο λαός δεν θέλει άλλο πόλεμο και δίνει την εντολή να ξεκινήσει μια ειρηνική ζωή, αλλά από την άλλη ο Πλαστήρας δίνει προτεραιότητα στο πολιτικο-προσωπικό του συμφέρον και υποστηρίζοντας τα μέτρα ειρηνεύσεως ταυτόχρονα δίνει την εντολή να εκτελεστούν οι τέσσερις από τους οκτώ κατηγορούμενους κομμουνιστές.

Το θέμα, όμως, που ανέκυψε μετά από την εκτέλεση των τεσσάρων κομμουνιστών ήταν πως «Κι ούτε ένας αρμόδιος δε βρέθηκε να παραδεχτεί πως αυτός έδωσε την εντολή» (σελ. 337)· αυτό ήταν το σχόλιο της συγγραφέας αμέσως μετά από την εκτέλεση που μνημονεύτηκε ιδιαιτέρως από τους ιστορικούς. Η λέξη *εντολή* σ' αυτό το έργο φαίνεται να εσωκλείει δύο πράξεις. Από τη μία ήταν εντολή από τον πρωθυπουργό προς το Συμβούλιο Χαρίτων, τους Υπουργούς Δικαιοσύνης και Εθνικής Αμύνης και τον Βασιλιά να ορίσουν την τύχη των τεσσάρων κομμουνιστών. Η απόφαση ήταν οι Μπελογιάννης, Μπάτσης, Καλούμενος και Αργυριάδης να εκτελεστούν και έπρεπε από την άλλη να δοθεί από κάποιον υπεύθυνο η εντολή να πραγματοποιηθεί η εκτέλεση. Άμεσα, όμως, μέσω του έργου της Δ. Σωτηρίου δεν φαίνεται αυτή η εντολή να δίνεται, αλλά πραγματοποιείται. Το οξύμωρο είναι ότι το πρωί της 30^{ης} Μαρτίου 1952 ο ελληνικός λαός δεν γνωρίζει και τελικά μένει στην άγνοια περί του ποιος έδωσε την εντολή να γίνει αυτή η εκτέλεση, καθώς η κυβέρνηση δεν ανακοίνωσε επίσημα κάτι προς τον λαό – ούτε το ποιος έδωσε τελικά την εντολή, ούτε για ποιον λόγο έγινε η εκτέλεση ή γιατί εκτελέστηκαν μόνο οι τέσσερις από τους οκτώ που αρχικά αποφασίστηκε να θανατωθούν. Λαμβάνοντας υπ' όψιν το γεγονός ότι η εκτέλεση έγινε πριν από την ανατολή του ηλίου και κυρίως ημέρα Κυριακή, όπου βάσει νόμου απαγορεύονταν οι εκτελέσεις να γίνονται Κυριακή και όχι υπό το φως της ημέρας, τότε μπορεί να ειπωθεί ότι λειτουργώντας ο υπεύθυνος (να δώσει την εντολή)

στους κόλπους της παρανομίας, έμεινε γνωστός στους κόλπους της παρανομίας ή ότι το όνομά του ξεχάστηκε με τον ερχομό της ημέρας. Κατά κάποιον τρόπο, όλοι οι εμπλεκόμενοι του πολιτικού χώρου συνωμότησαν, ο ένας κάλυψε τον άλλον, όλοι μαζί και κανένας ταυτόχρονα έδωσαν την εντολή, για να εκτελεστούν οι τέσσερις κομμουνιστές και ανάλογα όλοι μαζί και κανένας ταυτόχρονα έφεραν ευθύνη.

Από την άλλη, ο τίτλος *Εντολή* ίσως να επελέγη από τη συγγραφέα, για να τονίσει το γεγονός ότι ενώ όλοι υποστήριζαν σύμφωνα με τις δηλώσεις του Πλαστήρα ότι δεν θα δινόταν η εντολή για τη συγκεκριμένη εκτέλεση, τελικά δόθηκε. Αυτή η εντολή έκρινε το ποιοι θα ζήσουν και ποιοι θα πεθάνουν, για να συνεχίσουν ή να σταματήσουν να υποστηρίζουν τις ιδέες της Αριστεράς. Τέλος, εσωκλείει ως τίτλος και τη μεγάλη απορία της συγγραφέως, της Έλλης, της μητέρας του Μπελογιάννη και γενικά του ελληνικού λαού, αλλά και ξένων που έκαναν ό,τι μπορούσαν, για να μην δοθεί η εντολή για εκτέλεση και τελικά δεν κατάφεραν να μάθουν ποιος πρόφερε αυτήν την εντολή.

Επιπρόσθετα, ο τίτλος του έργου εκφράζει και όλους τους ανθρώπους της Αριστεράς που διώχθηκαν από την αστυνομία και τη χωροφυλακή, συνελήφθησαν, παραπέμφθηκαν σε δίκη και από εκεί είτε εκτελέστηκαν, είτε φυλακίστηκαν ή εξορίστηκαν ή απαλλάχθηκαν από τις κατηγορίες. Από αυτήν την εντολή κρίθηκε το μέλλον της χώρας ποικιλοτρόπως. Πρώτον, η ζωή όσων κατηγορήθηκαν ότι δρούσαν σύμφωνα με τις επιταγές του κομμουνισμού εξαρτιόταν από την εντολή αν θα οδηγούνταν στο εκτελεστικό απόσπασμα, στη φυλακή ή θα απαλλάσσονταν από τις κατηγορίες μόνο αν υπέγραφαν δήλωση μετανοίας. Δεύτερον, από το αν θα δινόταν η εντολή να εκτελεστούν οι Μπελογιάννης, Μπάτσης, Καλούμενος και Αργυριάδης εξαρτιόταν η τύχη της κυβέρνησης Πλαστήρα και το κατά πόσο ο Πλαστήρας θα συνέχιζε ακόμη να είναι πρωθυπουργός ή τα καθήκοντα του πρωθυπουργού θα αναλάμβανε ο Παπάγος. Τέλος, από το αν θα δινόταν η εντολή να εκτελεστούν οι τέσσερις προαναφερθέντες κατηγορούμενοι κρινόταν και το μέλλον της χώρας – σύμφωνα με τα λεγόμενα των κατηγορών· αν δινόταν η εντολή για εκτέλεση, όπως τελικά δόθηκε, τότε η Ελλάδα δεν θα γινόταν κομμουνιστική και δεν θα έχανε την υποστήριξη από τις ξένες δυνάμεις, ενώ το αντίθετο θα γινόταν, όπως πίστευε η Δεξιά, αν οι κατηγορούμενοι φυλακίζονταν.

5.2.1. Το έργο *Εντολή*

Στο έργο *Εντολή* η συγγραφέας επιλέγει να παρουσιάσει σειρά γεγονότων που διαδραματίστηκαν στην Ελλάδα λίγο πριν από τη λήξη του εμφυλίου πολέμου (Αύγουστος 1949) μέχρι το τέλος Μαρτίου του 1952. Αναφέρεται στην πόλωση Αριστεράς-Δεξιάς που επικρατούσε στη χώρα μετά από τη λήξη του πολέμου και τη στρατιωτική νίκη της Δεξιάς, στον ερχομό των Βρετανών και των Αμερικάνων στο πλευρό της κυβέρνησης, στη νέα κυβέρνηση συνασπισμού του Ν. Πλαστήρα με τον Σοφ. Βενιζέλο (εκλογές του Σεπτεμβρίου 1951), στις εξαγγελίες για θεσμοθέτηση των μέτρων ειρηνεύσεως και την απαγόρευση των εκτελέσεων. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στη σύλληψη του Νίκου Μπελογιάννη και της Έλλης Παππά, καθώς και άλλων ατόμων της Αριστεράς που πραγματοποιήθηκαν κατά τον Δεκέμβριο του 1950 και τις πρώτες ημέρες του Ιανουαρίου του 1951, τί ακολούθησε αυτών των συλλήψεων και ποια ήταν η κατάληξη των συλληφθέντων.

Σκοπός της συγγραφέως είναι να παρουσιάσει τα σημαντικότερα – κατά τη γνώμη της – γεγονότα της εποχής που προαναφέρθηκε, για να μείνουν ως παρακαταθήκη για τις επόμενες γενιές, προσπαθώντας μέσα από συγκεκριμένα περιστατικά να αποτυπώσει την κατάσταση που επικρατούσε στις φυλακές, την Ασφάλεια και τους τόπους εξορίας εκείνη την εποχή, μέσα από τις δίκες των κομμουνιστών να αναδείξει την πόλωση Αριστεράς-Δεξιάς, αλλά και να ασκηθεί εσωκομματική κριτική από τα άτομα της Αριστεράς στις αποφάσεις και τις πράξεις του ΚΚΕ και να γίνει τελικά απολογισμός των σφαλμάτων που οδήγησαν την Αριστερά να πάρει άλλη πορεία από αυτήν που στόχευε ο αγώνας της. Η συγγραφέας επέλεξε να χρησιμοποιήσει διαφορετικές αφηγηματικές τεχνικές, για να αποδώσει την εσωκομματική κριτική από τα μέλη του ΚΚΕ και διαφορετικά αυτήν του Μπελογιάννη, την κριτική προς τον πρωθυπουργό Πλαστήρα, τα μέτρα που εξήγγειλε και τις αντιφάσεις σε σχέση με την πολιτική που διαπίστωναν εκείνη την εποχή ότι ακολουθούσε η κυβέρνηση.

5.2.2. Η διάρθρωση του έργου

Στην αρχή του βιβλίου υπάρχει πρόλογος γραμμένος από τη συγγραφέα Διδώ Σωτηρίου, στον οποίο θίγει σειρά ζητημάτων. Δίνει κάποιες σαφείς πληροφορίες σχετικά με το λογοτεχνικό είδος στο οποίο μπορεί να ενταχθεί το συγκεκριμένο έργο, τον χρόνο, τα πρόσωπα και την εστίαση. Εξαρχής ξεκαθαρίζει ότι είναι «βαριά και ανιστόρητα τα παθήματα που ακολούθησαν τη γερμανική Κατοχή» (σελ. 7) και

ειδικότερα ότι οι χαρακτήρες του έργου θα παρουσιαστούν «μέσα από τις συγκεκριμένες εκείνες πράξεις και σκέψεις που τονίζουν τα συμβάντα μιας εποχής και πιο συγκεκριμένα εκείνα που ακολούθησαν τον εμφύλιο» (σελ. 8). Ακόμη κι αν δεν αναγράφει κάποια χρονολογία, μέσα από τους παραπάνω χρονικούς προσδιορισμούς, καθώς και μέσα από στοιχεία, όπως «μετακινήσεις πληθυσμών, φυλακές, εξορίες, εκτελεστικά» και «ανυπόμονη, άγρια η αγγλο-αμερικάνικη επέμβαση» (σελ. 7) ο αναγνώστης είναι σε θέση να καταλάβει τον χρόνο στον οποίο εξελίσσονται τα γεγονότα που θα διαβάσει. Στο έργο προβάλλεται η «αντρεία» και «ξέχειλος ο άρτος της θυσίας» (σελ. 8), τα στοιχεία που έμμεσα αναφέρονται στους κομμουνιστές και τους υποστηρικτές της Αριστεράς, οι οποίοι στάθηκαν γεμάτοι αντρεία απέναντι στο εκτελεστικό απόσπασμα και θυσιάστηκαν. Οι θυσίες αυτών των ανθρώπων μέσα στις σελίδες του έργου παρομοιάζονται με τις θυσίες των πρώτων χριστιανών με τη διαφορά ότι οι χριστιανοί θυσιάστηκαν προσμένοντας μια καλύτερη ζωή, ενώ οι Αριστεροί δεν είχαν να περιμένουν κάτι.²⁵⁹

Επιπλέον, η συγγραφέας θέτει και το ζήτημα της αντικειμενικότητας («να γίνουμε, όπως λένε, αντικειμενικοί», ν' αποχτήσει και η τέχνη τη νηφαλιότητα που φέρνει η απόσταση» (σελ. 7)). Η Σωτηρίου θεωρεί ότι η χρονική απόσταση από τα γεγονότα κάνουν την ίδια να γράφει πιο αντικειμενικά. Μπορεί αρχικά η συγγραφέας να στόχευε στην αντικειμενική παρουσίαση των γεγονότων, ωστόσο, ο αναγνώστης πρέπει να είναι επιφυλακτικός στην αρχή σχετικά με το κατά πόσο η συγγραφέας ήταν τελικά αντικειμενική και σε τι βαθμό. Παράλληλα, η συγγραφέας αναρωτιέται «τούτο το βιβλίο (σε ποιο είδος του πεζού λόγου, αλήθεια, να το κατατάζουμε;)...» (σελ. 8) και η ερώτηση μπορεί να απαντηθεί αφού ο αναγνώστης διαβάσει το έργο. Τέλος, η Σωτηρίου θεωρεί ότι βρέθηκε «μπροστά σε τόσο δύσκολο χρέος» (σελ. 8). Η συγγραφέας πιστεύει ότι έπρεπε να καταγράψει τα γεγονότα μετά από τον εμφύλιο πόλεμο έτσι ώστε να τα αφήσει ως παρακαταθήκη στις επόμενες γενιές.

Το έργο δομείται σε τέσσερα μέρη· το πρώτο μέρος θεωρείται ότι «κινείται» μεταξύ πραγματικότητας και μυθοπλασίας, στο δεύτερο μέρος παρουσιάζονται πραγματικά ιστορικά γεγονότα και τεκμηριώνονται με κάποιους τρόπους που επιλέγει η συγγραφέας στην προσπάθειά της να πείσει τον αποδέκτη της αφήγησης ότι παρουσιάζονται αντικειμενικά, στο τρίτο προβάλλεται ο θλιβερός επίλογος της «υπόθεσης Μπελογιάννη» μέσα από τον Τύπο της εποχής και στο τέταρτο μέρος

---

²⁵⁹ Σελ. 257, δηλώνεται από τον Ν. Μπελογιάννη κατά την απολογία του στην πρώτη δίκη (Νοέμβριος 1951).

παρατίθενται τρία γράμματα της Έλλης Παππά. Πιο αναλυτικά, από την αρχή μέχρι τα μέσα περίπου του έργου ο αναγνώστης βρίσκεται στον χώρο του φανταστικού· οι ήρωες δεν είναι – αλλά στο δεύτερο μέρος γίνονται – πραγματικοί, δρουν στην Αθήνα και κατά το πλείστον λειτουργούν παράνομα. Ο αφηγητής παρουσιάζει την προσπάθεια της Άννας – μέλος του παράνομου ΚΚΕ, η οποία διώκεται από την Ασφάλεια – να μην συλληφθεί και την αναζήτηση σπιτιών για φιλοξενία που θεωρεί η Ασφάλεια ότι κατοικούν νομιμόφρονες-εθνικόφρονες. Ιδιαίτερη είναι η κριτική από τους ήρωες της Αριστεράς των αποφάσεων και των πράξεων του ΚΚΕ κατά τον ελληνικό εμφύλιο πόλεμο. Ακόμη, παρουσιάζεται η ιστορία της Αλεξάνδρας – επίσης μέλος του ΚΚΕ – μέσα στις φυλακές, τις συνθήκες που επικρατούσαν την περίοδο του εμφυλίου και μετά τη λήξη του και τη συμπεριφορά των υπαλλήλων. Η αφήγηση φτάνει στα γεγονότα του Δεκεμβρίου του 1950, όπου πραγματοποιήθηκαν συλλήψεις αρκετών ατόμων της Αριστεράς. Σε εκείνο το σημείο ο αναγνώστης μεταφέρεται στο ιστορικό-πραγματικό σκηνικό που εκτυλίσσεται στο υπόλοιπο έργο.

Μετά από τη σύλληψη του Κωστή και της Άννας γίνεται η αποκάλυψη των πραγματικών ονομάτων αυτών των δύο χαρακτήρων και ουσιαστικά το έργο παύει πλέον να είναι μυθιστόρημα, γιατί οι χαρακτήρες του δεν είναι αποκυήματα της φαντασίας της συγγραφέως, αλλά είναι πρόσωπα της πραγματικότητας. Η Άννα ήταν η Έλλη Παππά. Ταυτόχρονα ο Κωστής, ο σύντροφος της Άννας ήταν ο Νίκος Μπελογιάννης. Η σκηνή της αποκάλυψης είναι ανάλογη με σκηνή θεάτρου, όπου οι ηθοποιοί στο τέλος καλούνται να βγάλουν τις μάσκες. Από αυτό το σημείο, ο αναγνώστης γνωρίζει ποια πρόσωπα είναι οι κύριοι πρωταγωνιστές και η αφήγηση δεν έχει περιθώρια για μύθους και διαφοροποιήσεις, όπως συμβαίνει στα μυθιστορήματα. Ο αφηγητής συμμετέχει στα γεγονότα, συμβάλλει στην εξέλιξη της πλοκής και το μυθιστόρημα μετατρέπεται σε ντοκουμέντο ζωής²⁶⁰ δύο σημαντικών ηρώων που τέθηκαν στο επίκεντρο της προσοχής των Ελλήνων κατά τα μετεμφυλιακά χρόνια, καθώς η στιγμή της σύλληψής τους και το μετέπειτα διάστημα με τη δίκη και την καταδίκη τους είναι τομή στη λήξη του αντιστασιακού αγώνα και στην εγκαθίδρυση ομαλής κοινωνικο-πολιτικής κατάστασης.

Ο αφηγητής αναφέρεται με αρκετές λεπτομέρειες στα γεγονότα που συνέβησαν στην Ελλάδα μετά από τον Δεκέμβριο του 1950 μέχρι την εκτέλεση του Μπελογιάννη. Παρουσιάζεται η δίκη (Οκτώβριος-Νοέμβριος 1951) των ενενήντα τριών

---

²⁶⁰ Όλο της το έργο είναι ντοκουμέντο ζωής, αλλά από την αποκάλυψη και έπειτα παύει να φέρει οποιονδήποτε «μυθοπλαστικό μανδύα».

κομμουνιστών και παρατίθενται αυτούσια χωρία από την απολογία του Μπελογιάννη, ενώ δεν παραλείπεται το επεισόδιο με την απόπειρα διακοπής της δίκης με τον πρόεδρο του στρατοδικείου να δηλώνει ότι επιθυμεί να αυτοκτονήσει παρά να διακόψει τη δίκη και η απόφαση ήταν να εκτελεστεί ο Μπελογιάννης μαζί με κάποιους ακόμη συναγωνιστές του. Μέσα από τον Τύπο της εποχής γνωστοποιούνται οι δηλώσεις του πρωθυπουργού Πλαστήρα σχετικά με το αν θα γίνονταν ή όχι οι εκτελέσεις. Ακολουθεί η σύλληψη του Μπάτση, η αποκάλυψη των ασυρμάτων που κατείχαν και χρησιμοποιούσαν οι κομμουνιστές παράνομα για την επικοινωνία τους με την ηγεσία του κόμματος στο εξωτερικό και παρουσιάζεται η δεύτερη δίκη είκοσι εννέα κομμουνιστών με την κατηγορία της κατασκοπίας και οι απολογίες των Μπελογιάννη, Λαζαρίδη και Παππά. Η δίκη ολοκληρώθηκε με καταδίκη σε θάνατο οκτώ κατηγορουμένων μεταξύ των οποίων του Μπελογιάννη και της Παππά. Μέσω του Τύπου γνωστοποιούνται οι δηλώσεις του πρωθυπουργού και ο αφηγητής παρουσιάζει τα διλήμματα που έχουν τεθεί στον Πλαστήρα σχετικά με τις εκτελέσεις. Παρατίθεται το γράμμα του Πλουμπίδη, ο οποίος επιχείρησε να αναλάβει όλη την ευθύνη και ζητούσε να εκτελεστεί ο ίδιος στη θέση του Μπελογιάννη, ενώ στη συνέχεια η ηγεσία του ΚΚΕ διέψευσε την εγκυρότητα της επιστολής. Στο πλαίσιο της εσωκομματικής κριτικής που ασκείται από τον αφηγητή και κάποιους ήρωες του έργου κατηγορείται και ο χειριστής των ασυρμάτων Βαβούδης για τον λόγο ότι υπονόμει τη θέση των συντρόφων του και τους χαρακτήριζε ως χαφιέδες και ύποπτους στον Ζαχαριάδη. Το δεύτερο μέρος του έργου ολοκληρώνεται με την αναγγελία της εκτέλεσης των Μπελογιάννη, Μπάτση, Καλούμενου και Αργυριάδη.

Στο τρίτο μέρος του έργου υπάρχει το κεφάλαιο *«γράφουν οι εφημερίδες, σημειώνει η Ιστορία, κρίνει ο Λαός»* και εκεί η συγγραφέας παραθέτει χαρακτηριστικά αποσπάσματα από τον Τύπο της εποχής σχετικά με την εκτέλεση των τεσσάρων προαναφερθέντων κομμουνιστών, το πολιτικό παρασκήνιο – πώς λειτούργησε η κυβέρνηση, ποιες αποφάσεις πάρθηκαν και ποια στάση τήρησαν κάποιοι άνθρωποι που έπρεπε να αποφασίσουν αν έπρεπε να γίνουν οι συγκεκριμένες εκτελέσεις και ποιος τελικά έδωσε την εντολή και φέρει την ευθύνη για τον θάνατο αυτών των ανθρώπων. Στο τέλος του έργου, δημοσιεύονται και τρία γράμματα της Έλλης Παππά, τα οποία γράφτηκαν μετά από την εκτέλεση του Ν. Μπελογιάννη με σκοπό να δοθούν στον γιό της με τις εξηγήσεις που θα έπρεπε να γνωρίζει για τον θάνατο του πατέρα του. Στην αρχή, όμως, αυτού του μέρους τοποθετείται γράμμα που έγραψε η Έλλη την επομένη της εκτέλεσης και ονοματίζει τους υπεύθυνους της εκτέλεσης.

5.2.3. Η αποκάλυψη

Το έργο *Εντολή* έχει χαρακτηριστεί ως ιστορικό μυθιστόρημα. Ωστόσο, μπορεί να χαρακτηριστεί έτσι βάσει του πώς παρουσιάζονται τα στοιχεία σε κάποια κεφάλαια. Ταυτόχρονα, όμως, υπάρχουν κεφάλαια του έργου που δεν βοηθούν στον χαρακτηρισμό του έργου ως ιστορικό, καθώς δεν πληροί εξολοκλήρου τις προϋποθέσεις που έχουν αναγνωρίσει κάποιοι θεωρητικοί της λογοτεχνίας, για να ορίζουν κάποιο μυθιστόρημα ως ιστορικό. Όπως παρουσιάστηκε και στο κεφάλαιο «Η διάρθρωση του έργου» το πρώτο μέρος του έργου μπορεί να θεωρηθεί ότι κινείται στον χώρο της φαντασίας και είναι λογοτεχνικό δημιούργημα της Δ. Σωτηρίου ως προς το γεγονός ότι τα πρόσωπα που δρουν δεν είναι γνωστά και δεν μπορούν να ταυτιστούν με πρόσωπα της πραγματικότητας. Ακόμη, πέρα από κάποιες χρονικές νύξεις δεν ορίζεται σαφώς η χρονική στιγμή στην οποία τοποθετήθηκαν τα γεγονότα στα πρώτα κεφάλαια.

Από την άλλη, στη μέση περίπου του έργου η συγγραφέας επέλεξε να προβεί στην ταύτιση δύο χαρακτήρων της με την πραγματικότητα αμέσως μετά από τη σύλληψή τους.²⁶¹ Η Άννα ήταν η Έλλη Παππά και ο Κωστής ήταν ο Νίκος Μπελογιάννης.²⁶² Το έργο γίνεται ντοκουμέντο ζωής και ό,τι παρουσιάζεται από εκείνο το σημείο και εξής είναι πραγματικό. Αυτή η αποκάλυψη εξυπηρέτησε τη συγγραφέα στο να πετύχει τον στόχο που είχε θέσει εξαρχής ξεκινώντας να γράφει το συγκεκριμένο έργο. Δεν θα ήταν εύκολο να αποκαλύψει στοιχεία και γεγονότα κατά τη λήξη του εμφυλίου πολέμου και έπειτα με πρωταγωνιστές άτομα της Αριστεράς χωρίς να προέβαινε σε αναφορά σε συγκεκριμένα πρόσωπα και γεγονότα. Δεν θα μπορούσε αλλιώς να κρίνει την Αριστερά, να παρουσιάσει τις αντιφάσεις ανάμεσα στην πολιτική που ακολουθούσε ο Πλαστήρας και τις δηλώσεις του, τις άστοχες κατηγορίες της Δεξιάς εναντίον των κομμουνιστών που δεν κατάφερε να υποστηρίξει με ορθά επιχειρήματα.

5.2.4. Η αφήγηση

Στο έργο *Εντολή* ο χρόνος της αφήγησης και ο χρόνος της ιστορίας δεν ταυτίζονται, αλλά ο χρόνος της ιστορίας προηγείται μερικά χρόνια (γύρω στα τέσσερα

---

²⁶¹ «Στο τελευταίο εκείνο σπίτι που πήγε (η Άννα) αναζητώντας τον Κωστή είχε στήσει παγάνα η Ασφάλεια και την τσάκωσε! Εκεί, πριν τρία εικοσιτετράωρα, είχαν συλλάβει και τον Κωστή.» (σελ. 157). Ο αφηγητής παρουσιάζει τις συλλήψεις του Κωστή και της Άννας με δυο προτάσεις και λιτό τρόπο δίνοντας μόνο την πληροφορία της σύλληψης χωρίς να αναφέρει λεπτομέρειες για το πού και το πότε.

²⁶² «Μου είπαν για πρώτη φορά το πραγματικό όνομα του Κωστή. Νίκο Μπελογιάννη τον λέγαν. Φυσικά της Έλλης το ήξεραν εξαρχής. Δεν υπήρχε λόγος πια να τη φωνάζουμε Άννα.» (σελ. 163).

με πέντε χρόνια) του χρόνου της αφήγησης.²⁶³ Λίγο μετά από τη λήξη της υπόθεσης Μπελογιάννη η Σωτηρίου άρχισε να γράφει και να δίνει υπόσταση με αυτόν τον τρόπο στο βίωμά της – αλλά και στο βίωμα κι άλλων Ελλήνων της Αριστεράς εκείνων των ετών. Η αφήγηση ξεκινά κάπου στο έτος 1949 λίγο πριν από τη λήξη του εμφυλίου πολέμου στην Ελλάδα – αρχικά τα πρόσωπα τοποθετούνται σε κάποια παραθαλάσσια τοποθεσία, ενώ στη συνέχεια μεταφέρονται στην Αθήνα. Σε παραθαλάσσια τοποθεσία θα διαδραματιστεί κι άλλη μια σκηνή, η οποία παρουσιάζεται στη συνέχεια, ενώ το μεγαλύτερο μέρος της αφήγησης λαμβάνει χώρα στην Αθήνα. Στον χρόνο της αφήγησης αξίζει να σημειωθεί ότι ακολουθεί την πορεία του χρόνου της ιστορίας με τη μόνη μεγάλη ανάληψη που πραγματοποιεί ο Νικήτας έτσι ώστε να αξιολογήσει και να κρίνει το αποτέλεσμα του εμφυλίου πολέμου και τη στάση του Ζαχαριάδη, ως ηγέτη του ΚΚΕ κατά τον εμφύλιο. Προλήψεις γίνονται επίσης από τον Νικήτα, οι οποίες κατά την ανάλυση της αφήγησης του έργου αναφέρονται ως προοικονομίες που συνάδουν σε διανοούμενους, όπως ο συγκεκριμένος χαρακτήρας. Γενικότερα, ο αφηγητής ακολουθεί γραμμική πορεία εξέλιξης των γεγονότων και φαίνεται ο αναγνώστης να παρακολουθεί τα γεγονότα σαν να συμβαίνουν στο παρόν του. Ως προς τη διάρκεια της αφήγησης των γεγονότων και τη συχνότητά τους, ο αφηγητής προτιμά να περιγράψει τα γεγονότα με τη σειρά που έγιναν χωρίς να παρέχει στον αναγνώστη όλες τις λεπτομέρειες και κουράζει, αλλά όσες είναι απαραίτητες έτσι ώστε να τον πληροφορήσει για το γεγονός που επιθυμεί. Δεν παρουσιάζει το ίδιο γεγονός περισσότερο από μία φορά.

Ο αφηγητής είναι δρών πρόσωπο και μεσολαβεί ανάμεσα στη συγγραφέα και τους ήρωες παρουσιάζοντας απλά την πλοκή της ιστορίας που δημιούργησε η συγγραφέας. Μάλιστα συμμετέχει στα γεγονότα με την ιδιότητα που είχε και στον χρόνο της ιστορίας και γι' αυτό είναι εύκολο να τον ταυτίσει ο αναγνώστης κατά την ανάγνωση του έργου. Είναι ομοδιηγητικός αφηγητής, καθώς συμμετέχει στα γεγονότα και τότε χρησιμοποιεί πρωτοπρόσωπη αφήγηση. Ωστόσο, σε κάποια περιστατικά μετατρέπεται σε αυτοδιηγητικός αφηγητής πρωταγωνιστώντας στα επεισόδια ή δίνεται η εντύπωση ότι πρωταγωνιστεί με κάποιον τρόπο ώστε να εξαρτάται από τις κινήσεις του η εξέλιξη της πλοκής και το αντίκτυπο που θα έχει στις ζωές των ηρώων. Για παράδειγμα, η Κατερίνα φαίνεται ότι αναλαμβάνει τον αγώνα εκτός φυλακής, ώστε να

---

²⁶³ Ως χρόνος της αφήγησης δεν λαμβάνεται ο χρόνος που εκδόθηκε το έργο, καθώς το έργο *Εντολή*, αλλά και *Ο Άνθρωπος με το Γαρόφαλο* εκδόθηκαν όταν ήταν δυνατό να κυκλοφορήσουν έργα που αναφέρονταν σε άτομα της Αριστεράς και δεν υπήρχε η απαγόρευση της έκφρασης του λόγου. Αξιοσημείωτο είναι ότι και τα δύο έργα κυκλοφόρησαν για πρώτη φορά το 1976 (*Ο Άνθρωπος με το Γαρόφαλο* στην πρώτη έκδοση είχε τίτλο *Ποιος σκότωσε τον Μπελογιάννη*).

βρει δικηγόρους και οικείους της ανθρώπους να πιέσουν υπουργούς της ΕΠΕΚ, για να αλλάξουν την ποινή και να μην εκτελεστούν ο Μπελογιάννης, η Παππά και οι άλλοι συναγωνιστές τους.

Στο συγκεκριμένο έργο, ο αφηγητής είναι τόσο φανερός όσο και καλυμμένος λόγω της μαρτυρίας που αποτυπώνεται. Είναι φανερός, καθώς συμμετέχει σχεδόν σε όλα τα επεισόδια του έργου – όχι στα ιστορικά γεγονότα που παρουσιάζονται – και παράλληλα είναι και καλυμμένος αφηγητής πίσω από το ψευδώνυμο που διαθέτει σε όλο το έργο – σε αντίθεση με τον Κωστή και την Άννα που μετά από τη σύλληψή τους αποκαλύπτονται τα πραγματικά τους ονόματα. Επίσης, ο αφηγητής είναι ενδοδιηγητικός, καθώς πέρα από το ότι συμμετέχει στα γεγονότα, είναι επιφορτισμένος και με την αφήγηση των γεγονότων από τα οποία αποτελείται η κύρια αφήγηση. Τα γεγονότα που αφηγείται ο αφηγητής έχουν διαδραματιστεί πριν από τη στιγμή που διεξήχθη η αφήγηση. Ωστόσο, ο αφηγητής περιθωριοποιείται κάπως στο δεύτερο μέρος του έργου, καθώς οι πρωταγωνιστές είναι ο Μπελογιάννης και η Παππά και ιδιαίτερα η αφήγηση στρέφεται γύρω από αυτούς τους δύο μέσα στις φυλακές και στις αίθουσες των στρατοδικείων και γύρω από τις δηλώσεις του πρωθυπουργού σχετικά με την τύχη των κατηγορουμένων – τότε χρησιμοποιεί τριτοπρόσωπη αφήγηση. Από την άλλη, ο αφηγητής είναι πρωταγωνιστής στην αφήγηση εκτός των τόπων κράτησης. Ο αφηγητής αναλαμβάνει να βοηθήσει τους φυλακισμένους να σωθούν. Μέσα στο έργο ο αφηγητής εκδηλώνει την ιδεολογική του θέση. Ασκεί κριτική στις πράξεις και τις αποφάσεις της Δεξιάς, της κυβέρνησης, αλλά και εσωκομματική κριτική – κριτική που απευθύνεται στην Αριστερά και εκφράζει την κοσμοαντίληψη της Αριστεράς αποσιωπώντας αυτήν της Δεξιάς.

5.2.5. Η εστίαση

Κατά την παρουσίαση των προσώπων που συμμετέχουν στο έργο η συγγραφέας επιλέγει αφήγηση με μηδενική εστίαση και ο αφηγητής αποδίδει όσες περισσότερες πληροφορίες γνωρίζει γύρω από τον χαρακτήρα των προσώπων που μιλούν και δρουν στο έργο, όπως ο Σωτήρης, ο Νικήτας και η Άννα. Ωστόσο, κάποια χαρακτηριστικά αποδίδονται μέσα από τον διάλογο – *«Είναι ψύχραιμη. Ιδιαίτερα στις δύσκολες ώρες.» «Παραθερίζω. Τι άλλο να κάνω;»* (σελ. 10)· η Άννα δεν ασχολιόταν με την προσωπική της ασφάλεια και επέλεγε την παραθέρηση, αν και ζούσε στην παρανομία και καταζητούταν. Η Άννα *«ήταν πάντα τόσο ψύχραιμη»* (σελ. 14) – ή μέσα από τις πράξεις τους – όπως ο Σωτήρης που προτίμησε να δώσει τη θέση του στο λεωφορείο σε μια

ανήμπορη γυναίκα και να κατέβει από το όχημα, για να διαπιστώσει ο αφηγητής ότι «*με το χαρακτήρα που είχε ο Σωτήρης δε θα 'τρωγε για να φάνε οι άλλοι, δε θα κοιμότανε κάτω από στέγη για να μην τη στερηθούν άλλοι και φυσικά, δε θα διεκδικούσε ποτέ θέση σε όχημα.*» (σελ. 38). Περισσότερα απ' όλα τα πρόσωπα εκδηλώνεται ο χαρακτήρας του Νικήτα. Ουσιαστικά ο Νικήτας αναλαμβάνει να ασκήσει κριτική και μέσα από τα λόγια του να προσανατολιστεί το έργο ιδεολογικά σε συνδυασμό με άλλες επιλογές της συγγραφέως – με αυτόν τον τρόπο εκτελεί την ιδεολογική του λειτουργία ο αφηγητής. Ειδικότερα, ο αφηγητής εστιάζει σε πράξεις, λόγια και αποφάσεις προσώπων της Αριστεράς. Η συγγραφέας επέλεξε να παρουσιάσει τη γνώμη της Αριστεράς σχετικά με τον εμφύλιο πόλεμο και το πώς έδρασε το ΚΚΕ, την πορεία που ακολούθησε μετά από την ήττα και τις αποφάσεις του ηγέτη του κόμματος, του Ζαχαριάδη.

Από την άλλη, η φωνή της Δεξιάς δεν ακούγεται, αλλά σε αυτό το σημείο γνωστοποιούνται στον αναγνώστη τα λεγόμενα του πρωθυπουργού Πλαστήρα γύρω από τις εκτελέσεις των κομμουνιστών, όχι όπως τα άκουσε ο αφηγητής ή θα μπορούσαν να τα μεταφέρουν κάποιοι ήρωες του έργου, αλλά όπως τα απέδωσαν οι δημοσιογράφοι στον Τύπο της εποχής – γενόμενος με αυτόν τον τρόπο ο αφηγητής παντογνώστης και γνωρίζοντας όχι μόνο το πώς δρουν τα πρόσωπα της αφήγησής του, αλλά και άλλα εργαλεία του χρόνου της ιστορίας. Ωστόσο, τα αποσπάσματα από άρθρα εφημερίδων αναφέρονται μόνο στις δηλώσεις του πρωθυπουργού για το αν τελικά θα εκτελούνταν ο Μπελογιάννης, η Παππά και άλλοι συναγωνιστές-συγκατηγορούμενοί τους ή όχι. Συνεπώς η ιδεολογία της Δεξιάς και του Κέντρου δεν παρουσιάζεται και η αναθεώρηση γύρω από τον εμφύλιο γίνεται μόνο από την Αριστερά και συγκεκριμένα μέσω του Νικήτα και του Μπελογιάννη.

Ακόμη, η συγγραφέας επέλεξε να παρουσιάσει αποσπάσματα από την πρώτη και τη δεύτερη δίκη. Από την πρώτη δίκη παρουσιάζονται ελάχιστα στοιχεία από τους μάρτυρες, αλλά όχι ο λόγος κάποιων από τους κατηγορούμενους και παρατίθεται η απολογία του Μπελογιάννη χωρίς να γίνονται κάποια σχόλια από τον αφηγητή. Από τη δεύτερη δίκη η συγγραφέας επέλεξε να παρουσιάσει την απολογία του Μπελογιάννη, του Λαζαρίδη και της Παππά. Καθώς οι δύο αυτές δίκες έμειναν γνωστές στην ιστορία ως «υπόθεση Μπελογιάννη» τότε είναι κάπως αυτονόητο ότι έπρεπε να παρουσιαστεί η απολογία του Μπελογιάννη και διότι ήταν σημαντικό στέλεχος του κόμματος. Από την άλλη, δεν δικαιολογείται γιατί δεν παρουσιάστηκαν αυτούσιες ή αποσπάσματα από τις απολογίες και άλλων κατηγορουμένων και κατά πόσο τελικά είχαν την ευκαιρία οι άλλοι κατηγορούμενοι και προέβησαν σε εσωκομματική κριτική. Η εστίαση

μεταβάλλεται από άτομο σε άτομο, αλλά παραμένει σταθερή, καθώς δεν αλλάζει ιδεολογικό προσανατολισμό – όπως έχει προαναφερθεί – τα στοιχεία παρουσιάζονται μέσω των ατόμων της Αριστεράς.

Πολλαπλή εσωτερική εστίαση μπορεί να θεωρηθεί ότι υπάρχει μεταξύ των λόγων του Νικήτα και του Μπελογιάννη. Ο Νικήτας υποστηρίζει ότι όταν η Αριστερά μπορούσε να επιλέξει τον ομαλό δημοκρατικό δρόμο τελικά επέλεξε να εμπλακεί σε εμφύλιο πόλεμο (σελ. 60-61, τα λόγια παρουσιάζονται στη συνέχεια στην ανάλυση της κριτικής της Αριστεράς στην οποία προβαίνει ο ήρωας). Ανάλογα ο Μπελογιάννης παραδέχτηκε ότι η Αριστερά έκανε λάθη, αλλά για τον εμφύλιο δεν επιρρίπτει ευθύνες στην Αριστερά (σελ. 254-255, τα λόγια του Μπελογιάννη από την απολογία του στην πρώτη δίκη παρουσιάζονται στη συνέχεια). Η διαφορά είναι ότι ο Νικήτας θεωρούσε πως η Αριστερά είχε την επιλογή να μην κηρύξει τον εμφύλιο πόλεμο, αλλά τελικά ξεκίνησε πόλεμο και συνεπώς δεν ευθυνόταν η Δεξιά για την έναρξη του πολέμου. Όμως, ο Μπελογιάννης θεωρούσε πως η Δεξιά είχε την ευκαιρία να διαλέξει για τη χώρα να πορευτεί με ειρήνη και η Δεξιά αποφάσισε ότι έπρεπε να κηρύξει πόλεμο εναντίον των προδοτών και συνεπώς για τον Μπελογιάννη ευθυνόταν η Δεξιά για τον εμφύλιο. Μπορεί και οι δύο χαρακτήρες να ήταν μέλη του ΚΚΕ, αλλά ο καθένας επιρρίπτει αλλού την ευθύνη για την κήρυξη του πολέμου.

5.2.6. Ο εμφύλιος και η Αριστερά μέσα από τα πρόσωπα

Στο έργο ο λόγος δίνεται στην Αριστερά και κατά το πλείστον παρουσιάζονται οι δικές της απόψεις σχετικά με τον υπαίτιο για την κήρυξη του εμφυλίου πολέμου, το αποτέλεσμα του πολέμου, τους Βρετανούς και τους Αμερικάνους που ενεπλάκησαν στα ελληνικά ζητήματα, τις συλλήψεις των κομμουνιστών, τις κατηγορίες περί κομμουνιστικών ενεργειών εναντίον του καλού της Ελλάδος και τις κατηγορίες περί κατασκοπίας, τα μέτρα ειρηνεύσεως και την πολιτική που ακολουθούσε και ήθελε να ακολουθήσει η κυβέρνηση Πλαστήρα. Οι απόψεις της Δεξιάς αποσιωπώνται. Δεν εμφανίζονται άτομα της Δεξιάς να κρίνουν ή να δρουν πέρα από τους δικαστές στις δύο δίκες από τους οποίους αποδίδονται κάποιες προτάσεις από τα όσα είπαν κατά τη διάρκεια των δύο δικών.

Το τί συμβαίνει στο πεδίο της μάχης λίγο πριν από τη λήξη του εμφυλίου, ποιο είναι το αποτέλεσμα του πολέμου, ποια πολιτική θα ακολουθήσει η Δεξιά μετά από τη νίκη της στον πόλεμο, ποιος ο ρόλος των ξένων δυνάμεων στα ελληνικά ζητήματα και μια συνολική θεώρηση των πράξεων της Αριστεράς και της πορείας που ακολούθησε

κατά τον εμφύλιο και μετά από τέλος του θα αναλάβει να τα παρουσιάσει ο Νικήτας. Ο Νικήτας είναι ένας από τους δευτεραγωνιστές του έργου, που προβαίνει σε αναλήψεις και προλήψεις, καθώς προσπαθεί να αναθεωρήσει και να κρίνει καταστάσεις του παρελθόντος – τι συνέβη κατά τη δεκαετία του 1940 στην Ελλάδα και πώς κατέληξε η χώρα να βρεθεί σε κατάσταση εμφυλίου, τις συνέπειες – κυρίως αρνητικές – των οποίων έπρεπε ο λαός να αντιμετωπίσει και προσπαθεί να παρουσιάσει εκ των προτέρων καταστάσεις που θα συμβούν ως αποτέλεσμα του ότι «βλέπει» το μέλλον με προοπτική.²⁶⁴ «Ο Νικήτας ήταν ανήσυχος, εκδηλωτικός, σχεδόν νευρωτικός, [...] το μυαλό του πρότρεχε κοφτερό, σκεπτικό, επιθετικό.» (σελ. 54). Του άρεσε η πολιτική δράση και λόγω του γεγονότος ότι του άρεσε να ασκεί ως επάγγελμα τη δημοσιογραφία μπορούσε να προσεγγίζει τα γεγονότα από διαφορετική οπτική και κυρίως ασκούσε κριτική, εξετάζε, αναθεωρούσε και προέβλεπε την πορεία του ΚΚΕ και της Αριστεράς και την πορεία που θα ακολουθούσε η χώρα. «Τον φωνάζαμε «λαθολόγο» και Κασσάνδρα, γιατί και στις πιο «ρόδινες» εποχές, όταν κανείς από μας δεν τολμούσε ούτε νοερά ν' αμφισβητήσει το «αλάθητο» της πολιτικής γραμμής, αυτός φώναζε για λάθη και πρόβλεπε καταστροφές» (σελ. 55). Σε αντίθεση με τους υπόλοιπους χαρακτήρες του έργου ο Νικήτας παρουσιάζεται ως οραματιστής του μέλλοντος της Ελλάδος. Δεν είναι κοντόφθαλμος, αλλά προσπαθεί να εξετάσει τα γεγονότα από περισσότερες οπτικές και να δει την εξέλιξή τους και την κατάληξή τους. «Ξέρετε πού είναι το δικό μου ασυγχώρητο λάθος; ξέσπασε μια μέρα. Σκέφτομαι. Θανάσιμο παράπτωμα να σκέπτεσαι και μάλιστα με προοπτική. Βλέπω τα λάθη πριν γίνουν, ενώ οι αρχηγοί μας προτιμούν να τα βλέπουν κατόπιν εορτής και σε κάποια 'ιστορική' ολομέλεια να τ' αναγνωρίζουν με φιγουρατζίδικες αυτοκριτικές. Όμως και να κουνήσουν απ' τα 'πόστα' δε λένε! Εκεί, στο σβέρκο του κινήματος, ισόβιοι κληρονομικοί άρχοντες. Να είσαι ανεπαρκής είναι θεμιτό. Μα να δαιωνίζεις την ανεπάρκειά σου και να την επιβάλλεις σαν κάτι ιερό και απαραβίαστο, αυτό, να με συμπαθάτε, λέγεται...» (σελ. 55). Άνθρωποι, όπως ο Νικήτας, με ευαισθησία για τα κοινωνικά προβλήματα, οξυδέρκεια και όντας διανοούμενοι βρίσκονται σε θέση να προσπαθούν να αφυπνίσουν τον λαό με τις ανησυχίες τους και τα λεγόμενά τους, καθώς εξετάζουν πολύπλευρα τα προβλήματα και τις αποφάσεις που λαμβάνουν οι έχοντες την εξουσία και μπορούν να προβλέψουν κατά πόσο οι

²⁶⁴ Τεχνική που χρησιμοποιεί ο αφηγητής έτσι ώστε να μην παρουσιάζει ο ίδιος όλα τα γεγονότα, αλλά να τοποθετείται σε κάποια σημεία της αφήγησης στο παρασκήνιο και να αναλαμβάνουν τον ρόλο του κάποιοι από τους υπόλοιπους χαρακτήρες του έργου. Ο Νικήτας προοικονομεί – αν και ο αφηγητής γνωρίζει τι συνέβη εκείνο το χρονικό διάστημα, αφού αφηγείται μετά από τον χρόνο της ιστορίας και ο αναγνώστης «ανακαλύπτει» κατά κάποιον τρόπο το τι συνέβη μαζί με τους ήρωες του έργου.

αποφάσεις θα οδηγήσουν σε καλύτερο μέλλον ή όχι – στοιχείο, το οποίο σύμφωνα με τον Νικήτα στις περισσότερες περιπτώσεις οι πολιτικοί δεν το διαθέτουν.

Μεγάλο ζήτημα που εμφανίστηκε κατά τα χρόνια του εμφυλίου πολέμου, αλλά και μετέπειτα στον χώρο της Αριστεράς ήταν το γεγονός ότι σε κάποιους συλληφθέντες αυτής της παράταξης τέθηκε το δίλημμα από την Ασφάλεια *«ή θα κάνεις δήλωση μετανοίας ή θα πας εξορία»* (σελ. 57). Μπροστά στο δίλημμα κάποιοι αποφάσισαν να αποχωρήσουν από το κόμμα και να υπογράψουν δήλωση μετανοίας. Ο Νικήτας ως άτομο που υποστήριξε την Αριστερά προβάλλει τη δική του άποψη αναφορικά με τον φόβο που υποστήριζαν κάποιοι ότι κυριέυσε τους συλληφθέντες και μετανοούντες και κρίνει ότι μπορεί να μην ήταν μόνο ο φόβος που τους οδήγησε στην απομάκρυνσή τους από το κόμμα – αλλά και κάτι άλλο, το οποίο είναι πιθανόν η Αριστερά να μην θέλησε να το εκφράσει. *«Δεν είναι ο φόβος που τους έδωξε από το κίνημα. Αν και για μένα ο φόβος είναι ένα φυσιολογικό και απόλυτα σεβαστό ανθρώπινο συναίσθημα. Το σύμπτωμα είναι γενικότερο. Κείνο που απομακρύνει τους χτεσινούς συμμάχους μας είναι η ίδια η πολιτική μας. Δε νιώθουν πια τον αγώνα σαν κοινή υπόθεση.»* (σελ. 57). Φαίνεται ότι η απόφαση της Αριστεράς να οργανωθεί και να εμπλακεί σε εμφύλιο πόλεμο δεν βρήκε σύμφωνους όλους τους υποστηρικτές της και ιδιαίτερα μετά από την ήττα της Αριστεράς στον εμφύλιο πόλεμο μπορεί να θεώρησαν κάποιοι αριστεροί ότι ο αγώνας τους δεν πέτυχε τους στόχους του και δεν οδήγησε κάπου ή δεν ένιωθαν πλέον ότι είναι ενωμένοι ως παράταξη, για να συνεχίσουν να αγωνίζονται για την ειρήνη και την ελευθερία της Ελλάδος. Από την άλλη, στην Πελοπόννησο το αντάρτικο που είχε αναπτυχθεί ήταν αποκομμένο από αυτό που βρισκόταν στην Ήπειρο και μαχόταν, δεν επικοινωνούσαν, δεν είχε υλικά αγαθά και ανθρώπινο δυναμικό και ίσως αυτό συνέβαλε στο να πιστέψουν κάποιοι του κόμματος ότι δεν λειτουργούσαν όλοι το ίδιο σύμφωνα με την ίδια ιδεολογία.

Η συγγραφέας επιλέγει να παρουσιάσει τον Νικήτα ως τον ήρωα που προοικονομεί και μιλά με τη «φωνή» της λογικής. Πρώτον προβλέπει το αποτέλεσμα του εμφυλίου λέγοντας ότι *«στο Βίτσι έχει σταματήσει κάθε αντίσταση. Δηλαδή... ουσιαστικά... Πώς το λένε; Δεν υπάρχει πια Δημοκρατικός Στρατός. Τέλειωσαν όλα!»* (σελ. 58). Δεύτερον, καταλαβαίνει ότι αυτό που θα συμβεί μετά από το μεγάλο γεγονός που στην προκειμένη περίπτωση είναι ο πόλεμος, οι ηττημένοι θα προσπαθήσουν να απαριθμήσουν και να ονοματίσουν τις αιτίες της ήττας τους. Έτσι υποστηρίζει ότι *«σε κάποια 'ιστορική' ολομέλεια θ' ακουστεί σίγουρα, πως μια από τις αιτίες που ηττηθήκαμε ήταν η έλλειψη συμμάχων»* (σελ. 57). Πράγματι η 6^η Ολομέλεια που πραγματοποίησε η

Αριστερά μετά από τη λήξη του εμφυλίου πολέμου προσπάθησε να ονοματίσει τις αιτίες της ήττας και μια από αυτές ήταν το γεγονός ότι δεν είχε στο πλευρό της ξένους συμμάχους – σε αντίθεση με τη Δεξιά που στηρίχθηκε από τους Αγγλοαμερικάνους, καθώς ούτε η Ρωσία συνέδραμε με κάποιον τρόπο, αλλά και ο Τίτο έκλεισε τα σύνορα της Γιουγκοσλαβίας και δεν προσέφερε βοήθεια τους δύο τελευταίους μήνες του πολέμου. Τρίτον, ο Νικήτας συνεχίζει τον συλλογισμό του αναφερόμενος στο πώς πιστεύει ότι θα διαμορφωθεί το πολιτικό σκηνικό στην Ελλάδα μετά από τη στρατιωτική νίκη της Δεξιάς στον εμφύλιο πόλεμο. *«Η δεξιά θα κυβερνήσει σκληρά, είδε το Χάρο με τα μάτια της. Της λείπει η σιγουριά, φοβάται. Ούτε ο λαός, ούτε το δίκιο είναι με το μέρος της. Μοναδική της στήριξη οι Αμερικάνοι. Και οι Αμερικάνοι χρειάζονται ξεκάθαρες καταστάσεις, να 'χουν ήσυχο το κεφάλι τους και για τις βάσεις που θα φτιάξουνε και για τις οικονομικές τοποθετήσεις που θα κάνουνε.»* (σελ. 59). Σε αυτό το τελευταίο σημείο ο Νικήτας αναφέρεται λίγο περισσότερο τονίζοντας ότι οι Αγγλοαμερικάνοι είναι σκληροί απέναντι στην Αριστερά και λόγω των οικονομικών τους συμφερόντων δεν πρόκειται να αφήσουν την Αριστερά να κυβερνήσει. *«κι αν δεν είχαμε κάνει ούτε ένα λάθος και πάλι δε θα μας άφηναν οι Αγγλοαμερικάνοι, όχι εξουσία να πάρουμε, μα ούτε ανάσα. Μας πολεμήσανε ύπουλα. Δεν εισβάλανε σαν εχθροί, ούτε σαν φασίστες, μα σαν σύμμαχοι και φίλοι που θέλουν να μας «βοηθήσουνε» να ζήσουμε δημοκρατικά στον... ελεύθερο κόσμο τους.»* (σελ. 59).

Ο Νικήτας παρουσιάζεται να ασκεί κριτική και στις αποφάσεις και στις πράξεις της Αριστεράς και παράλληλα με την κριτική των άλλων παρατάξεων να ασκεί εσωκομματική κριτική, να αναθεωρεί και να αξιολογεί εκ των υστέρων – προβαίνει σε αναλήψεις – τα λάθη που διεπράχθησαν κατά τη γνώμη του λόγω του γεγονότος ότι δεν έλαβαν υπ' όψιν τους όλες τις παραμέτρους των ζητημάτων πριν από τη λήψη αποφάσεων. *«Όλα αυτά έπρεπε να τα 'χουμε κατά νου κι ανάλογα να ενεργούμε. Με τα δόντια και με την ψυχή να φυλάζουμε τις κατακτήσεις μας. Τι περιμέναμε; Με τις ευλογίες των Αμερικάνων θα 'παιρνε την εξουσία ένα τόσο ισχυρό παλλαϊκό κίνημα; Και πού; Σ' ένα νευραλγικό σημείο της Νοτιοανατολικής Ευρώπης, το μόνο προγεφύρωμα που τους έμεινε στα Βαλκάνια, εκτός απ' την Τουρκία. Μα να μιλάμε σοβαρά δηλαδή, περιμένατε να σεβαστούν τις 'αρχές' της ανεξαρτησίας και της αυτοδιάθεσης κι όλα τα άλλα 'λιλιά' περί 'ελευθεριών' που κουδουνίζουν στις δύσκολες ώρες; Εγώ δε διστάζω να πιστέψω κι αυτά που ψιθυρίζονται σε κύκλους διπλωματικούς, πως δηλαδή στη Γιάλτα έγινε απ' τους μεγάλους ένα ξαναμοίρασμα του κόσμου σε σφαίρες επιρροής. Η χώρα μας, όπως φαίνεται, έπεσε στο μοιράδι των Δυτικών. Σαν Έλληνας πικραίνουμαι και αγανακτώ. Μα*

δεν μπορώ να ρίξω πάνω στο Στάλιν τις ευθύνες. Αυτός παίζει την υπόθεση του σοσιαλισμού σε διεθνή σκακιέρα. Θα χαθεί ένα πιόνι εδώ, θα κερδηθεί ένας πύργος αλλού. Το θέμα είναι εμείς τι κάνουμε. Ποια είναι η στρατηγική μας και η ταχτική μας για να αντιμετωπίσουμε τις κινήσεις εχθρών και φίλων;» (σελ. 59-60). Ο ήρωας του έργου ενημερώνει με αυτόν τον τρόπο τον αναγνώστη ότι έχει γίνει η συμφωνία των ποσοστών (Οκτώβριος 1944) μεταξύ Στάλιν και Τσόρτσιλ για τις χώρες που θα έχει υπό τον έλεγχό του ο κάθε ηγέτης. Ανάλογα συνέβη μετέπειτα στη διάσκεψη της Γιάλτας (Φεβρουάριος 1945) όπου οι Στάλιν, Τσόρτσιλ και Ρούσβελτ αποφάσισαν την τύχη του μεταπολεμικού κόσμου, τόσο των χωρών που είχε καταλάβει η Γερμανία κατά τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο, όσο και των χωρών που ήταν σύμμαχοι. Διατυπώνει με σαφήνεια την άποψη ότι για την πορεία της ελληνικής Αριστεράς δεν ευθύνονται οι αποφάσεις του Στάλιν, γιατί ο Στάλιν λαμβάνει αποφάσεις γενικότερα για όσες χώρες λειτουργούν υπό τον κομμουνισμό και για το πώς θα κινηθούν τα κομμουνιστικά κόμματα όλων των χωρών. Ωστόσο, οι αποφάσεις των ηγετών του ΚΚΕ ευθύνονται για αυτήν την κατάσταση, σύμφωνα με τον Νικήτα, που δεν αξιολόγησαν όλους τους παράγοντες και την κατάσταση που επικρατούσε στην Ελλάδα, τις κινήσεις της κυβέρνησης και των Αγγλοαμερικάνων που προσέτρεξαν σε βοήθειά τους.

Η συγγραφέας αναθέτει στον Νικήτα να κάνει μια συνολική αναθεώρηση των πράξεων της Αριστεράς και να ασκήσει έντονη κριτική στις αποφάσεις που δεν οδήγησαν στην επίτευξη των στόχων του αγώνα της παίρνοντας πάντοτε την αντίθετη απόφαση από αυτήν που έπρεπε αναφορικά με το αν έπρεπε να ακολουθήσουν τον ομαλό δημοκρατικό δρόμο ή τον ένοπλο αγώνα. «*Το περίεργο με μας, Κατερίνα, ξέρεις ποιο είναι; Ποτέ δεν κάναμε κάτι στην ώρα του και με συνέπεια. Όταν χρειαζόταν επαναστατική δράση τότε ανακαλύπταμε πως μας συμφέρει η ομαλή δημοκρατική εξέλιξη. Κι όταν χρειαζόταν ομαλή δημοκρατική εξέλιξη τότε ανακαλύπταμε πως μονάχα ο ένοπλος αγώνας θα μας σώσει. Την αποχή από τις εκλογές του '46, αυτήν και μόνο να θυμηθεί κανείς φτάνει. Ήταν το τραγικότερο λάθος μας.... Τότε που ήμασταν πραγματικά πανίσχυροι. Τι κάναμε τότε; Αντί να πάρουμε την εξουσία όπως ο Τίτο, διαλέξαμε την 'ομαλή δημοκρατική εξέλιξη' και υπογράψαμε Λιβάνους και Γκαζέρτες... Πάντα η επόμενη κίνησή μας ήταν άρνηση της προηγούμενης. Πέφταμε στις πιο παράλογες αντιφάσεις... Απ' την Γκαζέρτα και το Λίβανο, στο Δεκέμβρη και στο δεύτερο αντάρτικο. Δεν πιστεύαμε, λέει, πως οι Εγγλέζοι θα μας χτυπήσουν! Γιατί δεν το πιστεύαμε; Δεν ξέραμε τι θα πει εγγλέζικος ιμπεριαλισμός;... Είπαμε το 'Μολών λαβέ'. Τότε γιατί μετά δεκαπέντε μέρες εγκαταλείψαμε την Αθήνα και λίγο αργότερα ολόκληρη την Ελλάδα και*

υπογράφαμε Βάρκιζες και παραδίναμε τους αγωνιστές της Αντίστασης στα νύχια του φασισμού για να τους παίρνουν σήμερα εκατό εκατό και να τους τουφεκάνε;...» (σελ. 60-61). Συνεπώς η παραπάνω άποψη του Νικήτα ότι κάποια μέλη της Αριστεράς αποχώρησαν όχι από φόβο, αλλά λόγω του ότι «δεν ένιωθαν πια τον αγώνα σαν κοινή υπόθεση» (σελ. 57) ίσως να ευσταθεί αν αξιολόγησαν την πορεία της Αριστεράς ή αν εντόπισαν τα λάθη, όπως έκανε εκ των υστέρων ο ήρωας.

Στην εσωκομματική κριτική συγκαταλέγεται και η περιγραφή περιστατικού από τον Νικήτα που διαδραματίστηκε κατά τον εμφύλιο πόλεμο με πρωταγωνιστή τον ηγέτη του ΚΚΕ, Ν. Ζαχαριάδη και τους αξιωματικούς του ΕΛΑΣ. «Όταν ο Ζαχαριάδης είχε αρχίσει να προετοιμάζει κρυφά αυτό το περίφημο δεύτερο αντάρτικο, έγινε κάτι πολύ ύποπτο: Το Υπουργείο Στρατιωτικών κάλεσε όλους τους μόνιμους αξιωματικούς που είχαν επανδρώσει τον ΕΛΑΣ, Σαράφη, Παπασταματιάδη και άλλους αποταγμένους να παρουσιαστούν. Οι άνθρωποι ήταν σε δίλημμα μεγάλο. Δεν τους άρεσε διόλου αυτή η ξαφνική πρόσκληση. Συμβουλευτήκαν λοιπόν τον Αρχηγό. Κι αυτός τους είπε τι νομίζεις; Να παρουσιαστούν! Μάλιστα! Να παρουσιαστούν! Και παρουσιάστηκαν και τους συλλάβανε! Δεν τολμώ ούτε και θέλω τώρα να κάνω σχόλια. Ας πούμε πως είναι πρόωρο κι ας αφήσουμε το μέλλον να το κρίνει. Πάντως ένα είναι γεγονός, πως μείναμε χωρίς στρατιωτικούς...» (σελ. 73). Ο ήρωας υποστηρίζει ότι η παραπάνω απόφαση του Ζαχαριάδη οδήγησε την Αριστερά στο κρίσιμο σημείο της δράσης της να μείνει χωρίς στρατιωτικούς και την κρίνει εσφαλμένη αν και δεν επιθυμεί να σχολιάσει περισσότερο. Ταυτόχρονα, δεν γνωρίζει τους λόγους που οδήγησαν τον Ζαχαριάδη σε αυτήν την πράξη, την οποία χαρακτηρίζει ως «ύποπτη» και πιθανόν εξαιτίας αυτής οι αντάρτες κατά τον εμφύλιο να λειτουργούσαν χωρίς να έχουν αξιωματικούς δίπλα τους και πιθανόν σε αυτό να οφείλεται η ήττα της Αριστεράς.

Μαζί με τον Νικήτα στην εσωκομματική κριτική που αποτυπώνεται στο έργο εμφανίζονται η Άννα – μέλος του ΚΚΕ – να υποστηρίζει ότι για τον εμφύλιο πόλεμο δεν φταίει η Αριστερά («είχανε δεν είχανε μας ρίζανε στον εμφύλιο» (σελ. 65), ενώ η Κατερίνα, επίσης μέλος του ΚΚΕ ασκεί εσωκομματική κριτική και θεωρεί ότι «Ο εχθρός κάνει τη δουλειά του. Εμείς γιατί την πατήσαμε;» (σελ. 65). Ενώ στην πρώτη πρόταση κάποιοι άλλοι φαίνεται να ευθύνονταν για τον ελληνικό εμφύλιο πόλεμο και όχι η Αριστερά, στη δεύτερη πρόταση υπονοείται ότι η Αριστερά έφερε ευθύνη. Κάθε πρόταση εκφέρεται από διαφορετικό άτομο της Αριστεράς και έτσι ενισχύεται η άποψη που προαναφέρθηκε ότι στην Αριστερά υπήρχαν άτομα που ένιωθαν ότι δεν λειτουργούσαν όλοι οργανωμένα σαν ομάδα, αλλά άρχισαν να διαμορφώνονται

διαφορετικά μέτωπα δράσης. Η Δεξιά θα μπορούσε να λύσει με διαφορετικό τρόπο τις διαφορές της με την Αριστερά, αλλά και η Αριστερά λειτούργησε προτάσσοντας τα όπλα και τη βία και αθετώντας τη διάταξη της Συμφωνίας της Βάρκιζας για παράδοση των όπλων – η Αριστερά έκρυψε μέρος του οπλισμού και άρχισε να δημιουργεί αντάρτικες ομάδες και να τις οργανώνει για εμφύλιο πόλεμο.

Στο έργο κρίνεται και το αποτέλεσμα του εμφυλίου και παρουσιάζεται η άποψη της Αριστεράς, ενώ αποκρύπτεται εκείνη της Δεξιάς. *«Χάσαμε πολλά, όμως το λαό και τα κουράγια μας δεν τα χάσαμε.» «Και νομίζεις θα μας αφήσουν να στεριώσουμε αυτή την πολυπόθητη ομαλότητα;» «Δε θα ζητήσουμε άδεια. Τη ζωή δεν τηνε σταματάς με «αναγκαστικά διατάγματα». Μαλακωσιές δε θα ‘χουμε. Να λέγεται.»* (σελ. 119). Η Άννα παρά το γεγονός ότι είναι ένθερμη αγωνίστρια της Αριστεράς δεν παραλείπει να διατυπώσει το γεγονός ότι ο αγώνας τους είχε και τα μειονεκτήματά του. Μετά από τον αγώνα η Αριστερά έχασε πολλά, αλλά το στήριγμά της, δηλαδή τον λαό και το κουράγιο των μελών του κόμματος δεν τα έχασε – σύμφωνα με την ηρωίδα – και αυτά ήταν τα στοιχεία που χρειαζόταν, για να συνεχίσει τον αγώνα και να κατορθώσει να φέρει στην Ελλάδα καλύτερο μέλλον για τις επόμενες γενιές. Αντίθετα, ο αφηγητής υποστηρίζει ότι μετά από τη λήξη του πολέμου *«είχαμε το 75% του λαού με το μέρος μας»* και παρουσιάζει και την ιδεολογία ότι *«και τώρα όσο πάμε γινόμαστε μια μειοψηφία του κλότσου και του μπάτσου»* (σελ. 235) – καθώς ο αφηγητής, όπως προαναφέρθηκε, εκτελεί την ιδεολογική λειτουργία και μέσα από σχόλια τέτοιου τύπου είναι εμφανής ο προσανατολισμός της ιδεολογίας του. Ο αφηγητής σε μια πρόταση παρουσιάζει την κατάσταση προ του εμφυλίου πολέμου και κατά τη διάρκεια και την υποστήριξη που είχε μετά από τη λήξη του πολέμου. Δεν παρουσιάζονται τα αίτια αυτής της απομάκρυνσης των υποστηρικτών της Αριστεράς, αλλά σε συνδυασμό με τις εσφαλμένες αποφάσεις που παρουσίασε ο Νικήτας είναι πολύ πιθανό κάποιοι να μην συμφώνησαν με αυτές και να μην ήθελαν να υποστούν τις συνέπειες αυτών. Λίγο παρακάτω ο αφηγητής μέσα από το σχόλιό του για την πορεία του ΚΚΕ εκφράζει περισσότερο την απαισιοδοξία του ίσως και το παράπονό του ότι ο αγώνας της Αριστεράς δεν έμελλε και ίσως δεν πρόκειται να στεφθεί από επιτυχία. *«Μα για ενηλικίωση και ευθύνη πότε θα γίνει λόγος; Πάντα θα είμαστε το Κόμμα των θυσιών... Δε θα γίνουμε ποτέ και Κόμμα των επιτυχιών;»* (σελ. 236). Ο αφηγητής κρίνει ότι δεν υπάρχει ενηλικίωση και ευθύνη, υπονοώντας ότι ο ηγέτης του κόμματος, Ζαχαριάδης δεν ανέλαβε την ευθύνη για την ήττα του κόμματος στον εμφύλιο και ουσιαστικά στην 6^η Ολομέλεια που πραγματοποιήθηκε μετά από τη λήξη του εμφυλίου η ηγεσία του

κόμματος απαρίθμησε μόνο τις αιτίες της ήττας της Αριστεράς και πιθανόν δεν αξιολόγησε τις αποφάσεις της σχετικά με τον τρόπο δράσης της στον πόλεμο. Η επιτυχία ίσως έγκειτο στη νίκη του πολέμου και φυσικά στην κατάληψη της εξουσίας και τη διακυβέρνηση της χώρας. Αυτή η δήλωση είναι σχόλιο του αφηγητή που έμμεσα υποστηρίζει ότι μπορεί η Αριστερά συνεχώς να αγωνίζεται για να εξασφαλίσει καλύτερο μέλλον για τις επόμενες γενιές, αλλά καταφέρνει να θυσιάζεται για αυτό το μέλλον χωρίς να έχει επιτυχές αποτέλεσμα. Αυτό το σχόλιο μπορεί να θεωρηθεί ότι συνάδει με το σχόλιο του Νικήτα (σελ. 60-61) ότι οι ίδιες αποφάσεις της Αριστεράς οδήγησαν τη χώρα εκεί που βρισκόταν εκείνη τη στιγμή και έφταιγε η παράταξη για τον εμφύλιο πόλεμο και από την άλλη αντιβαίνει στη δήλωση του Μπελογιάννη («*Κάναμε λάθη, δεν το κρύβω.*» (σελ. 254-255)) ότι η Δεξιά έφταιγε για τον εμφύλιο πόλεμο.²⁶⁵ Είναι δυνατό να γίνονται και λάθη, αλλά πιθανόν η ηγεσία του ΚΚΕ να μην μπορούσε να αξιολογήσει σωστά τις καταστάσεις, για να λάβει καίριες αποφάσεις και από την άλλη φαίνεται ότι δεν διέθετε και την ωριμότητα να αξιολογήσει το αποτέλεσμα, να κάνει αυτοκριτική, να αναγνωρίσει τα λάθη της και να αναλάβει το μερίδιο ευθύνης.

Από την εσωκομματική κριτική δεν παραλείπεται η αναφορά στην ηγεσία του κόμματος. «*Σου λένε 'Είναι γραμμή. Έρχεται από πάνω' και δε χωράει αντίλογος. Όμως αυτοί οι 'απάνω' δεν μπορεί να πέσουν όζω ποτέ; Αυτό που λένε γραμμή, δεν είναι και έργο της βάσης, δεν υπολογίζει και τη δική μου και τη δική σου αντίρρηση, υπόδειξη, σκέψη;*» (σελ. 117-118). Ένας από τους δευτερεύοντες χαρακτήρες του έργου επίσης αμφισβητεί και δεν προσπαθεί άμεσα να ασκήσει κριτική σε συγκεκριμένες πράξεις και αποφάσεις. Μπορεί η ηγεσία του κόμματος να φέρει την ευθύνη για τις αποφάσεις που λαμβάνονται και να έχει τον πρώτο και τον τελευταίο λόγο επί όλων των θεμάτων, αλλά ίσως να ήταν καλά σύμφωνα με την άποψη της ηρωίδας οι αποφάσεις να λαμβάνονται από κοινού έτσι ώστε να είναι πιο πιθανό να αποφευχθούν τα λάθη.

Η κριτική του Νικήτα δεν σταματά στα γεγονότα του εμφυλίου και στην εποχή αμέσως μετά από τη λήξη του, αλλά συνεχίζει και μετά από τις συλλήψεις των κομμουνιστών τον Δεκέμβριο του 1950. Για άλλη μια φορά προοικονομεί και υποθέτει ότι η δίκη, στην οποία θα οδηγηθούν οι συλληφθέντες, θα έχει διεθνή αντίκτυπο. «*Κάτι μου λέει πως πάνε για μια δίκη πολιτική με διεθνή προβολή. Πίσω απ' αυτή τη σύλληψη*

---

²⁶⁵ Οι απόψεις διίστανται μεταξύ των μελών του ΚΚΕ και ο αφηγητής ως παντογνώστης προσπαθεί να παραθέσει τις διαφορετικές και αντιθετικές κυρίως απόψεις μέσα στην Αριστερά – χωρίς να γίνονται νύξεις για τις απόψεις της Δεξιάς επί συγκεκριμένων θεμάτων.

κρύβονται αόρατες μυστικές υπηρεσίες, ντόπιες και ξένες. Είναι αυτοί που φοβούνται την ειρήνευση, τις εκλογές!» (σελ. 161). Η συγγραφέας βάζει για άλλη μια φορά τους χαρακτήρες της να ανακαλύπτουν την πραγματικότητα μαζί με τους αναγνώστες αφαιρώντας τον λόγο από τον αφηγητή και παρουσιάζοντας τα γεγονότα πιο «ζωντανά». Σύμφωνα με τον Νικήτα αυτοί που επιθυμούν να εξαφανίσουν τον Μπελογιάννη μαζί με άλλους συναγωνιστές του είναι άτομα που δεν επιθυμούν να ζήσει η Ελλάδα ειρηνικά και συνεπώς αντιτίθενται στον αγώνα της Αριστεράς να εγκαθιδρύσει ειρήνη στη χώρα και είναι άτομα που φοβούνται το αποτέλεσμα των εκλογών του Σεπτεμβρίου του 1951. Είναι πιθανόν, όπως και σε προηγούμενες εκλογές, η Αριστερά να ζητήσει να συμμετάσχει σε κάποιο κομματικό συνδυασμό και αυτό φοβίζει τη Δεξιά που καταλαβαίνει ότι ο λαός κατά την πλειονότητά του υποστηρίζει την Αριστερά και επιπλέον αυτό φοβίζει και τις ξένες δυνάμεις.

Όπως θα αποδειχθεί τον Οκτώβριο-Νοέμβριο του 1951 και τον Φεβρουάριο του 1952 η δίκη του Μπελογιάννη, της Έλλης Παππά και άλλων συναγωνιστών τους θα έχει διεθνή αντίκτυπο. Πολλοί θα είναι οι πολιτικοί άλλων χωρών, οι άνθρωποι των τεχνών, αλλά και άνθρωποι του θρησκευτικού χώρου, οι οποίοι θα στείλουν τηλεγραφήματα στην ελληνική κυβέρνηση με το αίτημα να μην εκτελεστούν οι καταδικασθέντες και τη συμπαραστάσή τους προς τους κομμουνιστές και την Αριστερά.²⁶⁶ Ο Πλαστήρας προσπαθεί να έχει καλή σχέση με τις ΗΠΑ, οι οποίες στηρίζουν πολιτικο-οικονομικά την Ελλάδα, αλλά ταυτόχρονα θέλει να πραγματοποιήσει τις δηλώσεις του να φέρει ειρήνη στη χώρα και συνεπώς να μην γίνουν άλλες εκτελέσεις κομμουνιστών. Από την άλλη, η Δεξιά φοβάται την ειρήνευση χωρίς να γίνουν άλλες εκτελέσεις και κυρίως φοβούνται ότι μεγάλο μέρος του ελληνικού λαού υποστηρίζει την Αριστερά και συνεπώς στις επόμενες εκλογές θα την αναδείξουν σε μεγάλη δύναμη. Αυτό θα σήμαινε ότι η Δεξιά που κέρδισε στον εμφύλιο

---

²⁶⁶ Στην κινητοποίηση ανθρώπων από όλες τις χώρες του κόσμου συνέβαλαν και οι εφημερίδες με τα όσα δημοσίευαν το διάστημα μεταξύ των δύο δικών (Οκτώβριος 1951-Φεβρουάριος 1952). «Γράφουν τόσα παραμύθια που αναρωτιέμαι αν δίνονται μόνο για λόγους κυκλοφορίας, ή είναι έργο της Ασφάλειας και των Μυστικών Υπηρεσιών που κρατούν την «υπόθεση» εξεπίτηδες καυτή στην επικαιρότητα για να είναι ανάλογη και η απήχηση της δίκης που ετοιμάζουμε.» (σελ. 195). Όπως θα αποδειχθεί τα «παραμύθια» κατασκευάζονταν από την Ασφάλεια. Μάλιστα το ιδιαίτερο πέρα από το τι γράφτηκε στις εφημερίδες εκείνης της εποχής ήταν και τα «παραμύθια» που ακούστηκαν μέσα στην αίθουσα του στρατοδικείου. Η δίκη, όπως θα ειπωθεί από αρκετούς ήταν δημιούργημα της Δεξιάς και δεν διέφερε από σκηνοθετημένο έργο. Η κυβέρνηση και η Δεξιά επιθυμούσαν να απαλλαγούν από κάποιον ηγέτη σαν τον Μπελογιάννη που αποτελούσε τροχοπέδη για τα σχέδιά τους και η κατασκευή των δικών μαζί με την απόφαση των στρατοδικών ήταν αυτό που χρειαζόταν, ώστε να τον εμποδίσουν να συνεχίσει να δρα, έτσι όπως έδρασε κατά τη δεκαετία του 1940 μέχρι τη σύλληψή του.

πόλεμο, θα έχανε το κύρος της και συνεπώς η έστω στρατιωτική νίκη της δεν θα αναδεικνυόταν σε κυριαρχία σε όλους τους τομείς της ελληνικής κοινωνίας.

5.2.7. Οι ξένες δυνάμεις

Αναφορικά με τις ξένες δυνάμεις ο αφηγητής μένει στο περιθώριο και δεν αφηγείται κάτι, ούτε σχολιάζει. Οι ανώνυμοι ήρωες και υποστηρικτές της Αριστεράς μιλούν για τις ξένες δυνάμεις, σχολιάζουν την εμπλοκή των Αμερικάνων και των Βρετανών στα ελληνικά ζητήματα και αναρωτιούνται για τυχόν παροχή βοήθειας από τη Ρωσία. Ειδικότερα, ήδη στην αρχή του έργου κάποιος ανώνυμος αντάρτης εκφράζει την άποψή του – εκφράζοντας πιθανόν ταυτόχρονα και την άποψη της Αριστεράς – σχετικά με τον ερχομό των Βρετανών στην Ελλάδα. *«Δεν προλάβαμε ν’ ανασάνουμε απ’ το Γερμανό, και πέσαν πάνω μας οι «σύμμαχοι» με στόλους και αεροπλάνα, με πράκτορες, τανκς και μισθοφόρους. [...] Πού το πάνε οι Εγγλέζοι; Τα φερσίματά τους δείχνουν πως πασχίζουν να κρατήσουν την Ελλάδα με χέρια και με δόντια. Φώτιση τρανή μας χρειάζεται για να τους αντιμετωπίσουμε και απέ δύναμη έχουμε. [...] Παραδώσαμε τα κλειδιά της χώρας στους Εγγλέζους και τώρα απορούμε που μπήκανε και διαγονμίζουν.»* (σελ. 30). Παρουσιάζεται η άποψη κάποιου δασκάλου που έδρασε ως αντάρτης και υποστηρίζει ότι ήταν εσφαλμένη απόφαση της ελληνικής κυβέρνησης να συμμαχήσει με τη Βρετανία. Τονίζεται το γεγονός ότι η Αγγλία για κάποιους λόγους που δεν αναφέρονται προσπαθούσε να διαφυλάξει την Ελλάδα από τους Γερμανούς. Πιθανόν η άποψη του αντάρτη εκφράζει τη γνώμη όλων ή των περισσότερων υποστηρικτών της Αριστεράς. Αντίθετα, η Δεξιά πιθανόν να θεωρούσε ότι η Ελλάδα θα συνέχιζε να έχει δημοκρατικό πολίτευμα αν συνεργαζόταν με τη Βρετανία για την ανόρθωση της χώρας και συνεπώς με αυτήν την απόφαση η χώρα δεν θα έχανε και τη συμπάθεια των ΗΠΑ. Ωστόσο, η άποψη της Δεξιάς δεν παρουσιάζεται στο έργο και δεν δίνεται ο λόγος σε Δεξιούς, για να δικαιολογήσουν γιατί αποφάσισαν να καλέσουν τους Βρετανούς μετά από την απελευθέρωση της χώρας από τους Γερμανούς.

Μετά από τους Βρετανούς η ελληνική κυβέρνηση ζήτησε βοήθεια και από τις ΗΠΑ. Οι Αριστεροί σχολιάζουν το γεγονός αυτό και προβαίνουν σε χαρακτηρισμό του Πλαστήρα – πριν από την πραγματοποίηση των εκλογών τον Σεπτέμβριο του 1951 – και αναφέρονται και στον Παπάγο, ενώ ο αφηγητής επίσης δεν παίρνει θέση. *«Δεν έχουν καιρό οι Αμερικάνοι για λεπτεπίλεπτους χειρισμούς. Είναι πολύ κοντά μας τα πετρέλαια. Προτιμούν συνταγές εύκολες και δοκιμασμένες. [...] Ο στρατός μας είναι στρατός τους, μα για να κοιμούνται ήσυχοι χρειάζονται μια κυβέρνηση ολότελα δική τους.»*

Δε γουστάρουν τις «δημοκρατικές επαγγελίες» του «ειρηνοποιού» Πλαστήρα. Οι πράκτορές τους εμπιστεύονται μόνο τον Παπάγο και θεωρούν σαν υπέρτατη εγγύηση όχι τη στρατιωτική ηγεσία, μα ένα φασιστικό κατασκεύασμα που δρα συνωμοτικά κι ακούει στο εύχο όνομα ΙΔΕΑ (Ιερός Δεσμός Ελλήνων Αξιωματικών). Ουσιαστικά ο ΙΔΕΑ είναι όργανο των ξένων Μυστικών Υπηρεσιών και μόνο τα δικά τους συμφέροντα εξυπηρετεί.» (σελ. 231). Οι Αμερικάνοι ενδιαφέρονταν να σώσουν τα εδάφη που είχαν πετρέλαιο από τους κομμουνιστές και λειτουργούσαν τάχιστα προσπαθώντας να ελέγξουν και να επέμβουν στο καθετί έτσι ώστε να γίνει αυτό που ήθελαν με τον δικό τους τρόπο. Δεν πρέπει να παραβλεφθεί και το γεγονός ότι οι Αμερικάνοι δεν εμπιστεύονταν τις κυβερνήσεις αυτής της περιόδου και ένιωθαν ανασφάλεια όσον αφορά στο κατά πόσο θα κατάφερναν οι Έλληνες πολιτικοί να διαφυλάξουν την Ελλάδα από τον κομμουνισμό και από την επέλαση του κόκκινου στρατού από τον βορρά. Συνεπώς ο Πλαστήρας δεν εξυπηρετούσε τα συμφέροντά τους ως «ειρηνοποιός» με βάση τα «μέτρα ειρηνεύσεως» που εξήγγειλε προεκλογικά –στοιχείο που στη συνέχεια του έργου θα οδηγήσει τους Αμερικάνους και το παλάτι να τον χαρακτηρίσουν «φιλοκομμουνιστή». Με βάση τα μέτρα αυτά κάποιοι από τους ανθρώπους της Αριστεράς που κατηγορήθηκαν για εσχάτη προδοσία και καταδικάστηκαν σε θάνατο ή σε ισόβια δεσμά θα απαλλάσσονταν από τις ποινές τους και αυτό είναι πιθανόν να αποτελούσε απειλή για τους Αμερικάνους. Αντίθετα, ο Παπάγος ήταν δικός τους άνθρωπος, καθώς απέδειξε στον εμφύλιο πόλεμο, στρεφόμενος ενάντια στους κομμουνιστές, ότι μπορούσε να εξυπηρετήσει τα συμφέροντα των Αμερικάνων και λόγω της θέσης του στον στρατό θα μπορούσε να επηρεάσει και να λειτουργήσει με βάση τα συμφέροντα των ξένων.

Οι ανώνυμοι ήρωες δεν αναφέρονται μόνο στη βοήθεια που είχε η Δεξιά από το εξωτερικό έτσι ώστε να ανταποκριθεί στον εμφύλιο πόλεμο και στη συνέχεια να καταφέρει να κυβερνήσει, αλλά και στη βοήθεια που ανέμεναν να δεχτεί το ΚΚΕ από τη Ρωσία. *«Θα μας συντρέξει, λέτε, η Ρωσία, ο ΟΗΕΣ; Ποιος θα μας συντρέξει;» «Αχ που να μην υπήρχε στον κόσμο Αγγλία και Αμερική!» «Τι τους εκάμαμε όπου μας καίνε, μας τσιτσιρίζουν;» «Την παιδεψή μας να χουνε.» (σελ. 222). Ο εμφύλιος πόλεμος έχει λήξει στρατιωτικά στο πεδίο της μάχης. Ωστόσο, πολιτικά και ιδεολογικά συνεχίζεται ακόμη. Όσοι υποστηρίζουν την Αριστερά αναρωτιούνται μήπως τους συντρέξει η Ρωσία ως μεγάλη κομμουνιστική δύναμη και κυρίως αν θα τους βοηθήσει. Επίσης αναρωτιούνται αν θα αναλάβει ο ΟΗΕ να βοηθήσει την Ελλάδα που έχει πληγεί από τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο και η οποία ενεπλάκη σε αυτόν τον πόλεμο, επειδή η Ιταλία*

και η Γερμανία το θέλησαν, ενώ η Ελλάδα διακήρυττε την επιθυμία της για ουδετερότητα. Σαν να μην ήταν αρκετές οι καταστροφές που υπέστη ο ελληνικός λαός από τον Ολοκληρωτικό πόλεμο, μέσα από το κλίμα βίας, καχυποψίας και αντιπαλότητας που αναπτύχθηκε στην Ελλάδα μέχρι το 1944, αναπτύχθηκαν οι συνθήκες για την κήρυξη εμφυλίου πολέμου – μπορεί να υποτεθεί ότι η Γερμανία δημιούργησε το κλίμα που οδήγησε, μετά από την υποχώρησή της από την Ελλάδα στην κήρυξη του εμφυλίου πολέμου. Σε όλη αυτήν την εμπόλεμη κατάσταση ενεπλάκησαν η Αγγλία και η Αμερική ή μάλλον η Αγγλία και η Αμερική βρέθηκαν στο πλευρό της Δεξιάς στον αγώνα τους εναντίον των κομμουνιστών στην προσπάθειά τους να διαφυλάξουν τα συμφέροντά τους.

Άσχετα, όμως, με το κατά πόσο η Αριστερά στηρίχθηκε από τα κομμουνιστικά κόμματα άλλων χωρών ή όχι και τα καθήκοντα που ανέλαβαν οι Βρετανοί και οι Αμερικάνοι, ο απλός λαός που υποστήριξε την Αριστερά αναζητά τους υπευθύνους σχετικά με την κατάσταση που βιώνει η χώρα και εκφράζουν το γενικό σχόλιο ότι *«Για το δράμα της χώρας μας, σου λέει, το φταίξιμο πέφτει πάνω στους Αγγλο-Αμερικάνους, στο Παλάτι και στην τυφλωμένη από τον τρόμο δεξιά.»* (σελ. 189). Σύμφωνα με αυτή τη δήλωση για τα δεινά της χώρας ευθύνονταν μόνο οι ξένες δυνάμεις που ήθελαν να απαλλαγούν από τον κομμουνισμό, το παλάτι που επίσης ήθελε να ελέγχει την πολιτική κατάσταση στη χώρα και αυτό δεν μπορούσε να γίνει μέσω του κομμουνισμού και η Δεξιά που ήθελε να κυριαρχήσει ολοκληρωτικά και να κυβερνήσει χωρίς τον «τρόμο» της Αριστεράς. Επίσης και σε αυτό το σημείο δεν παρατίθεται η άποψη της Δεξιάς ή της κυβέρνησης σχετικά με το κατά πόσο στο «δράμα» της χώρας συνέβαλαν και οι πράξεις της Αριστεράς. Γενικότερα, όμως, μέσα από το συγκεκριμένο σχόλιο δεν εκφράζεται και κάποια αυτοκριτική και αξιολόγηση των πράξεων του ΚΚΕ κατά το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1940 και μετά από τη λήξη του πολέμου αναφορικά με το ποιος ευθύνεται, για ποιες καταστάσεις και γιατί.

5.2.8. Οι απόψεις της Αριστεράς και της Δεξιάς

Στο έργο παρουσιάζεται η άποψη μόνο της Αριστεράς σχετικά με το κατά πόσο είχε την επιλογή κάποιος κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου να αποφασίσει αν θα υποστήριζε τον δημοκρατικό στρατό ή τον στρατό των ανταρτών. Ο αφηγητής λειτουργεί μεροληπτικά υπέρ της Αριστεράς χωρίς να παρουσιάζει και τις απόψεις της Δεξιάς. Με σαφή αριστερή ιδεολογία υποστηρίζει ότι *«Χιλιάδες δικά μας παλικάρια βρίσκονταν αναγκαστικά στο κυβερνητικό στρατόπεδο. Δεν πολεμούσαν με καρδιά.»*

Πολλές φορές αμύνονταν. Περίμεναν μια ευκαιρία ν' αλλάζουν στρατόπεδο, να περάσουν «απέναντι». Κι η ευκαιρία αυτή συχνά γινόταν αυτοκτονία.» (σελ. 152). Για την Αριστερά κάποιοι επέλεξαν να υποστηρίξουν τον εθνικό στρατό, να μην βρεθούν στην παρανομία, να μην αντιμετωπίσουν βασανιστήρια, φυλάκιση, εξορία, θάνατο και άλλα δεινά. Όπως αποδεικνύεται, όμως, από την αφήγηση το έκαναν γιατί δεν ήθελαν να οδηγηθούν στο εκτελεστικό απόσπασμα. Παράλληλα, δεν ξεκαθαρίζεται στο έργο αν αυτή ήταν η άποψη της Αριστεράς σχετικά με το πώς έδρασαν ή αναγκάστηκαν να δράσουν κάποια μέλη της ή εάν αυτή ήταν η άποψη του κόμματος. Στην αντίθετη περίπτωση, αν το ίδιο συνέβαινε και με τη Δεξιά και τους υποστηρικτές της δεν γνωστοποιείται στον αναγνώστη.

Αντιπαράθεση απόψεων μεταξύ Αριστεράς και Δεξιάς υπάρχει σχετικά με την ιδεολογία που πρόσβευε η κάθε παράταξη. Συγκεκριμένα, η Δεξιά θεωρεί για το ΚΚΕ ότι *«Το κόμμα σας εκμεταλλεύεται, δεν το πήρατε χαμπάρι; Αυτό σας παραδίνει για να καυχιέται πως έχει θύματα.»* (σελ. 140). Αυτή η άποψη εκφράζεται από τη Δεξιά για την πολιτική της Αριστεράς ότι δηλαδή η Αριστερά έβαζε τους χαφιέδες του κόμματος να προδίδει το ένα μετά από το άλλο τα μέλη του στην Ασφάλεια υποστηρίζοντας ότι η Δεξιά συνέχιζε να «κυνηγά» την Αριστερά και έτσι αυξάνονται τα θύματα της τελευταίας. Από την άλλη, η Δεξιά αποφεύγει να παρουσιάσει την ιδεολογία που προσβέυει και το μόνο στοιχείο που τονίζεται στο έργο είναι η προσπάθεια θεσμοθέτησης των μέτρων ειρηνεύσεως που εξήγγειλε ο Πλαστήρας πριν από την εκλογή του (πριν από τον Σεπτέμβριο του 1951).

Η τακτική που ακολουθούσε η Δεξιά μετά από τη λήξη του πολέμου παρουσιάζεται από τον αφηγητή ως εξής *«Ποντάρω και σ' αυτούς (υπουργούς και βουλευτές) και στα «μέτρα ειρηνεύσεως» του Πλαστήρα, στη «λήθη του παρελθόντος» του Παπάγου. Τα παλιά κόμματα, κατακερματίζονται, ανασχηματίζονται, ψιμυθιώνονται και εκπορνεύονται ν' αρέσουν «εις τον συμμαχικόν παράγοντα».* (σελ. 230). Ο Πλαστήρας πριν από τις εκλογές του Σεπτεμβρίου του 1951 είχε εξαγγείλει ότι μετά από την εκλογή του θα έθετε σε εφαρμογή τα «μέτρα ειρηνεύσεως» και μάλιστα είχε υποστηρίξει ότι δεν θα γίνονταν πραγματικότητα οι αποφάσεις των έκτακτων στρατοδικείων πριν από την 1^η Νοεμβρίου 1951 και δεύτερον ότι θα έπαυαν τη λειτουργία των εκτάκτων στρατοδικείων. Από την άλλη, ο Παπάγος ευθυνόταν για τις καλά οργανωμένες εκκαθαριστικές επιχειρήσεις του τακτικού στρατού εναντίον της Αριστεράς τους τελευταίους μήνες του εμφυλίου πολέμου και η τακτική που ακολούθησε, αιματοκύλησε την Ελλάδα. Ωστόσο, ένα από τα συνθήματα που είχαν

ακουστεί πριν από τις εκλογές του 1951 ήταν ο ελληνικός λαός να ξεχάσει το παρελθόν έτσι ώστε να καταφέρει να πορευτεί πιο αισιόδοξα στο μέλλον. Αυτό το σύνθημα θα συνέφερε περισσότερο τον ελληνικό λαό να το ακολουθήσουν οι άνθρωποι της πολιτικής, δηλαδή να ξεχάσουν την αντιπαλότητα Δεξιάς-Αριστεράς και τη συνεχή διάσπαση του λαού σε νικητές και ηττημένους – και κατά συνέπεια νομιμόφρονες και αντιφρονούντες. Αν η κυβέρνηση ξεχνούσε τα εγκλήματα του εμφυλίου που διέπραξε η Αριστερά, τότε δεν θα συνεχίζονταν από την κυβέρνηση προς τους κομμουνιστές και τους υποστηρικτές του κομμουνισμού για αρκετά χρόνια μετά από τη λήξη του εμφυλίου πολέμου.

Κάπως ειρωνικά ο αφηγητής και εμμένοντας σταθερά στην ιδεολογία του αναφέρει ότι τα παλιά κόμματα προσπαθούσαν να αρέσουν «εις τον συμμαχικών παράγοντα». «Ο συμμαχικός παράγοντας» ήταν οι δυνάμεις που προσπάθησαν να βοηθήσουν την ελληνική κυβέρνηση να καταλάβει τον έλεγχο της χώρας από τους ανθρώπους της Αριστεράς, αλλά και να ελέγξουν όσο περισσότερο μπορούσαν το πώς η ελληνική κυβέρνηση θα αξιοποιούσε την οικονομική και υλική βοήθεια που θα λάμβανε από την Αγγλία και την Αμερική. Ειδικότερα, η Αγγλία και η Αμερική ενδιαφέρθηκαν να βοηθήσουν την Ελλάδα να αντιμετωπίσει τον κίνδυνο του κομμουνισμού και να ορθοποδήσει μετά από δεκαετή αναταραχή με αντάλλαγμα η ελληνική κυβέρνηση να συμπεριφερθεί ανάλογα με τις υποδείξεις τους. Συνεπώς και είναι απόλυτα λογικό σε αυτήν την περίπτωση – και σε ανάλογες περιπτώσεις – η Αγγλία και η Αμερική να επιθυμούσαν την ανάθεση σχηματισμού κυβέρνησης σε άτομα που δεν υποστήριζαν την Αριστερά και κυρίως ήταν πρόθυμα να πραγματοποιήσουν τις επιθυμίες των ξένων δυνάμεων που τους υποστήριζαν.

Από την άλλη, παρουσιάζεται ο σκοπός του αγώνα της Αριστεράς, αλλά όχι και της Δεξιάς. Μια κοπέλα που υποστήριξε το ΚΚΕ, συνελήφθη, δικάστηκε και τιμωρήθηκε με φυλάκιση αρκετών χρόνων παρουσιάζει με απλά λόγια τον σκοπό του αγώνα της Αριστεράς: *«Δε γυρέψαμε τίποτα για τον εαυτό μας. «Μια ανταμοιβή προσδοκούμε, να δικαιωθούν οι αγώνες και οι θυσίες μας...»* (σελ. 99) και παρακάτω η Αριστερά υποστηρίζει ότι *«τίποτα δεν περιμένουμε, καμιά προσωπική ανταμοιβή. Λαχταρούμε μια αλλαγή να τη χαρίσουμε στις γενιές που θα 'ρθουν.»* (σελ. 149-150) και αλλού υποστηρίζει ότι αγωνίζεται να αποκτήσει ψωμί, ειρήνη, ελευθερία και να τα χαρίσει στα παιδιά της και τις επόμενες γενιές (σελ. 240). Όμως, οι δηλώσεις αυτές είναι αντίθετες με τις πράξεις της. Έτσι, η Δεξιά θέτει το ερώτημα στην Αριστερά *«Επιβάλλεται με τα όπλα η ειρήνη;»* (σελ. 284), χωρίς να μπορεί να απαντήσει η

Αριστερά, γιατί αν – όπως προανέφερε ο Νικήτας – μπορούσε να επιλέξει τον ομαλό δημοκρατικό δρόμο, αλλά τελικά επέλεξε τον πόλεμο.²⁶⁷ Γι' αυτό η Αριστερά ανταπαντά με ερώτηση απευθυνόμενη στη Δεξιά και το Κέντρο «*Επιβάλλεται η ειρήνευση με εκτελεστικά αποσπάσματα;*» (σελ. 284), αφού η κυβέρνηση Πλαστήρα έχει εξαγγείλει τα μέτρα ειρηνεύσεως συζητά και αποφασίζει να τιμωρήσει κάποιους κομμουνιστές στέλνοντάς τους στο εκτελεστικό απόσπασμα. Με αυτόν τον τρόπο, η συγγραφέας επιλέγει να παρουσιάσει τη μη σύνδεση λόγων και πράξεων που χαρακτήριζαν τα κόμματα το χρονικό διάστημα μετά από τη λήξη του εμφυλίου πολέμου – όχι μέσα από την αφήγηση, αλλά μέσα από τα ερωτήματα που θέτουν τα ίδια τα πρόσωπα μέσα στην Ασφάλεια, τις φυλακές και τις αίθουσες των στρατοδικείων.

5.2.9. Οι δίκες, οι απολογίες, τα επιχειρήματα της Αριστεράς και της Δεξιάς

Η συγγραφέας επιλέγει να παρουσιάσει αποσπάσματα από τις δίκες των κομμουνιστών μέσα από το στόμα του αφηγητή, ο οποίος ήταν παρών στις δίκες. Από την πρώτη δίκη παρατίθενται αυτούσια αποσπάσματα από το τι είπαν κάποιοι μάρτυρες και αποσπάσματα από την απολογία του Μπελογιάννη σε ευθύ λόγο έτσι ώστε να επιτευχθεί η αντικειμενική παρουσίαση των απόψεων με τη διαφορά ότι προβάλλονται μόνο η άποψη και τα σχόλια της Αριστεράς. Αξίζει να σημειωθεί και θα γίνει εκτενής αναφορά στη συνέχεια με χρήση ανάλογων χωρίων από το έργο ότι ο Μπελογιάννης κατά την απολογία του στην πρώτη δίκη θέτει σειρά ζητημάτων προς εξέταση σχετικά με την εφαρμογή των δηλώσεων μετανοίας και την πρόταση που δέχτηκε η Παππά και ο ίδιος να αποκηρύξουν τον κομμουνισμό, κρίνει τις αποφάσεις και τις ενέργειες της Αριστεράς και της Δεξιάς κατά τη δεκαετία του 1940, αναφέρεται στις ξένες δυνάμεις και τους επιρρίπτει ευθύνες για τον ελληνικό εμφύλιο και φτάνει μέχρι το παρόν της δίκης αναφερόμενος στα μέτρα ειρηνεύσεως. Παράλληλα, ο αφηγητής σχολιάζει το γεγονός ότι το κατηγορητήριο που έχει δημιουργηθεί δεν μπορεί να στηριχθεί από τους κατηγορούμενους με συγκεκριμένες πράξεις και ενέργειες και κατά τη διάρκεια της δίκης οι κατηγορούμενοι μετατρέπονται σε κατήγοροι. Από τη δεύτερη δίκη δεν παρουσιάζονται πολλά στοιχεία παρά μόνο κάποια αποσπάσματα από τις απολογίες των Μπελογιάννη, Λαζαρίδη και Παππά. Ο Μπελογιάννης παρουσιάζει την πρόταση που του έγινε να αποκηρύξει τον κομμουνισμό και να δεχτεί να γίνει υπουργός, ο Λαζαρίδης δεν δέχεται την κατηγορία περί εσχάτης προδοσίας και η Παππά

---

²⁶⁷ Αυτό το ζήτημα θέτει προς εξέταση και ο Μπελογιάννης κατά την απολογία του στην πρώτη δίκη.

παρουσιάζει τις σκέψεις της σχετικά με τον λόγο παραπομπής κάποιων κομμουνιστών σε δεύτερη δίκη παρόλο που κάποιοι είχαν καταδικαστεί σε θάνατο από την πρώτη δίκη.

«Σήμερα 19^η Οκτωβρίου 1951 και ώρα 5^η απογευματινή, ενώπιον του Εκτάκτου Στρατοδικείου Αθηνών εις το Αρσάκειον Δικαστικόν Μέγαρον...» Η δίκη; Ποια δίκη; Μια νέα υποτροπή της υπόθεσης Ράιχσταγκ. Δεκαοχτώ χρόνια πίσω στη Λιψία, στα καμώματα του Γκαίρινγκ. Στο εδώλιο του Δημητρώφ κάθεται σήμερα ένα άγνωστο παλικάρι, γέννημα μιας μικρής χώρας, που τη σέρνουν αιμόφυρτη και την αναγκάζουν να γίνει πειραματόζωο του ιμπεριαλισμού.» (σελ. 237). Ο αφηγητής παρομοιάζει και σχολιάζει και εκ των προτέρων συνάγει το συμπέρασμά του για το τι επρόκειτο να συμβεί και το τι σήμαινε αυτή η δίκη των κομμουνιστών. Η ευθύνη για το τι συνέβαινε βαραίνει για άλλη μια φορά τις ξένες δυνάμεις, οι οποίες «αναγκάζουν (τη χώρα) να γίνει πειραματόζωο του ιμπεριαλισμού». Ο αφηγητής θεωρεί ότι η Ελλάδα ήταν θύμα συμφερόντων, καθώς και ο Μπελογιάννης, ο οποίος «θυσιάστηκε» λόγω των συμφερόντων και των μέτρων που ήθελαν να εφαρμόσουν οι ξένοι.

Τα σχόλια της Αριστεράς ακούγονται από τα στόματα των υποστηρικτών της. Εξαρχής προβάλλεται ο λόγος της πρώτης δίκης *«Εμάς δικάζουν... Τη θέλησή μας για ειρήνη και δημοκρατία.»* (σελ. 238). Ο λαός πιστεύει ότι η κυβέρνηση που διεξάγει τη συγκεκριμένη δίκη δεν επιθυμεί να εγκαθιδρύσει στην Ελλάδα ειρήνη και δημοκρατικό πολίτευμα. Ωστόσο και στο συγκεκριμένο σημείο, αλλά και στη συνέχεια λόγω της απώλειας της «φωνής» της Δεξιάς και της κυβέρνησης ο αναγνώστης είναι εύκολο να πιστέψει την αριστερή ιδεολογία που κυριαρχεί στο έργο προβάλλοντας την άποψη ότι οι κυβερνώντες *«Να ξεμπερδεύουν θέλουν με τους ψυχωμένους για να παραδώσουν την Ελλάδα χειροπόδαρα δεμένη στους ξένους.»* (σελ. 238). Η Αριστερά θεωρούσε – όπως παρουσίασε και ο Νικήτας κάποια επιχειρήματα – ότι οι ξένες δυνάμεις «εισέβαλαν» στην Ελλάδα και ότι η κυβέρνηση υποχώρησε και έδωσε την εξουσία ουσιαστικά στους ξένους. Ωστόσο, δεν προβάλλεται στο έργο ο πραγματικός λόγος για τον οποίο ήρθαν οι Αμερικάνοι και οι Άγγλοι, ούτε ποια καθήκοντα ανέλαβαν.

Ο αφηγητής έχοντας παρακολουθήσει την πρώτη δίκη σχολιάζει το κατηγορητήριο. *«Όσο προχωρεί η δίκη τόσο απογυμνώνεται το κατηγορητήριο. Οι «συγκλονιστικές» αποκαλύψεις που θα γίνονταν σ' αυτή τη δίκη για ν' αποδειχθεί με ποιο τρόπο οι κατηγορούμενοι θα τίναζαν την Ελλάδα στον αέρα είναι ανύπαρκτες.»* (σελ. 240). Οι πράξεις για τις οποίες κατηγορούνται έχουν ονομαστεί «κομμουνιστικές» χωρίς να υπάρχουν στοιχεία που να το επιβεβαιώνουν και χωρίς να γνωστοποιούνται τα

κριτήρια βάσει των οποίων οι πράξεις τους χαρακτηρίστηκαν ως «κομμουνιστικές». *«Η αδυναμία των μαρτύρων να στηρίζουν το κατηγορητήριο συχνά αγγίζει τη γελοιότητα.»* (σελ. 241). Ο αφηγητής συνάγει το συμπέρασμα ότι το κατηγορητήριο δεν ευσταθεί και ότι οι μάρτυρες που με τα λεγόμενά τους οδήγησαν στη σύλληψη των κατηγορουμένων δεν μπορούν να στηρίξουν τις κατηγορίες. Πρέπει να διευκρινισθεί ότι από τη μία αυτή είναι η γνώμη του αφηγητή, ο οποίος παρακολούθησε τις ακροαματικές διαδικασίες στο έκτακτο στρατοδικείο, αλλά από την άλλη μπορεί να εκφράζεται έτσι και η άποψη του αναγνώστη, καθώς μέσα από τους διαλόγους που έγιναν κατά τη διάρκεια των δικαστηρίων και παρεμβάλλονται κάποιοι για την επαλήθευση ή όχι των κατηγοριών ο αναγνώστης είναι πιθανόν να συμπεράνει ότι οι μάρτυρες αδυνατούν να υποστηρίξουν το κατηγορητήριο και οι κατηγορούμενοι κατάφεραν με λογικά και ευλογοφανή πολλές φορές επιχειρήματα να αντικρούσουν τις κατηγορίες ή να τις παρουσιάσουν ως αβάσιμες. Ωστόσο, δεν καθίσταται σαφές κατά πόσο ο αφηγητής μεταφέρει στον αναγνώστη ακριβώς τους διαλόγους χωρίς να παραποιεί κάποια στοιχεία γράφοντας μεροληπτικά υπέρ των ατόμων της Αριστεράς και των κατηγορουμένων. Ακόμη, δεν είναι γνωστό κατά πόσο γίνεται επιλογή κάποιων σημείων των διαλόγων στην προσπάθεια ίσως να οδηγηθεί ο αναγνώστης στην αξιολόγηση των πράξεων της Αριστεράς με περισσότερη επιείκεια και ίσως στην επαναξιολόγηση των συμπεριφορών που επέδειξε η Δεξιά κατά τον εμφύλιο, αλλά και μετά τη λήξη του προβαίνοντας σε εγκληματικές ενέργειες για πολλά χρόνια.

«Η φτώχεια των αποδεικτικών στοιχείων και η γενική ιλαρότητα που προκαλούν οι αφελέστατες μαρτυρικές καταθέσεις μερικών αστυνομικών, τροφοδοτούν την αισιοδοξία μας. [...] Ωστόσο υπάρχουν κείνοι που λύγισαν και κατάντησαν θλιβερά όργανα στα χέρια των βασανιστών τους. Μερικοί αναιρούνε στο δικαστήριο.» (σελ. 242). Για άλλη μια φορά ο αφηγητής τονίζει το παράλογο της μετεμφυλιακής κατάστασης στην Ελλάδα και μεροληπτεί υπέρ της Αριστεράς. Οι άνθρωποι που κατηγορήθηκαν από τη Δεξιά ως κομμουνιστές, αντιφρονούντες, εγκληματίες που προσπάθησαν να διαμελίσουν τη χώρα και γι' αυτές τους τις ενέργειες βασανίστηκαν και φυλακίστηκαν ή εξορίστηκαν μετατρέπονται κατά την ακροαματική διαδικασία στο δικαστήριο από κατηγορούμενοι σε κατηγοροί και κατηγορούν την εξουσία για τα εγκλήματα που διέπραξε αποδεικνύοντας ταυτόχρονα την ανεπάρκεια του κατηγορητηρίου. Η κυβέρνηση ουσιαστικά δεν είχε αρκετά και ουσιαστικά στοιχεία που να βοηθούν και να στηρίζουν την κατηγορία συγκεκριμένων πράξεων εναντίον όσων συνελήφθησαν και οδηγήθηκαν στις φυλακές. Η κυβέρνηση επιθυμούσε να εξουδετερώσει με

οποιοδήποτε τρόπο την «απειλή» που ονομαζόταν κομμουνισμός και θα αποτελούσε νίκη της κυβέρνησης, καθώς θα εδραίωνε πιο σταθερά την εξουσία της, αλλά και θα ενισχυόταν περισσότερο η νίκη της Δεξιάς στον εμφύλιο. Δεν ήταν εφικτό γι' αυτόν τον λόγο να κατηγορήσουν τους Αριστερούς για την ιδεολογία τους και χρησιμοποίησαν μια σειρά από περιστατικά που τα ονόμασαν κομμουνιστικά χωρίς ουσιαστικά να είναι έκδηλη οποιαδήποτε σύνδεση των πράξεων με τον κομμουνισμό.

Σε δύο μόνο σημεία κατά τη διάρκεια της πρώτης δίκης παρατίθενται δύο σχόλια που διατύπωσε ο πρόεδρος του στρατοδικείου υπερασπιζόμενος την ιδεολογία και τις πράξεις της Δεξιάς. «*Κάνετε όλοι σας τους πατριώτες!*» (σελ. 241). Ο πρόεδρος του στρατοδικείου απευθυνόμενος προς τον Μπελογιάννη υποστηρίζει πιθανόν ειρωνικά ότι τα μέλη της Αριστεράς κάνουν τους πατριώτες, αλλά στην ουσία δεν είναι, υπονοώντας ίσως ότι οι Δεξιοί είναι πατριώτες και παρακάτω κατά την απολογία του Μπελογιάννη «*Μπελογιάννης: –Το ΚΚΕ δε χρειάζεται να ζητήσει να του αναγνωρίσουν τίτλους πατριωτισμού. Τους τίτλους αυτούς τους κέρδισε με το αίμα και με τα όπλα του στην περίοδο της κατοχής. Πρόεδρος στρατοδικείου: (ειρωνικά) –Κυρίως με τα όπλα...»* (σελ. 253). Η Δεξιά υποστηρίζει ότι η Αριστερά προσπάθησε να επιβληθεί με τα όπλα στην προσπάθειά της να καταλάβει την εξουσία και να κυβερνήσει και έμμεσα κατηγορεί τη δεύτερη ότι ευθύνεται για την κήρυξη του εμφυλίου πολέμου.

Μέσα από τα αποσπάσματα που επιλέγονται να παρουσιαστούν αυτολεξεί στο έργο προβάλλονται κάποια ζητήματα που έθεσε ο Μπελογιάννης και απασχόλησαν τη Δεξιά και την Αριστερά το χρονικό διάστημα μετά από τον εμφύλιο πόλεμο και μιλά επί συγκεκριμένων γεγονότων. Αρχικά αναφέρθηκε στις δηλώσεις μετανοίας που κάποιιοι Αριστεροί αναγκάστηκαν να υπογράψουν. «*Από τη δικτατορία του Μεταξά στη χώρα αυτή εξαναγκάστηκαν να υπογράψουν «δηλώσεις μετανοίας» 120.000 Έλληνες πολίτες. Κανείς δεν αμφιβάλλει με τι απειλές και συναλλαγές αποσπάστηκαν. Προκύπτει έτσι ένα σοβαρό κοινωνικό, ένα εθνικό θα 'λεγα, πρόβλημα. Μια πολιτική παράταξη, η δεξιά, εξαναγκάζει μιαν άλλη παράταξη να αρνιέται τις αρχές της και να συμβιβάζεται. Τέτοια διδάγματα όμως εύκολα γενικεύονται σ' όλες τις παρατάξεις και οι Έλληνες μαθαίνουν να σηκώνουν ψηλά τα χέρια και ν' αλλαξοπιστούν μπρος σε δοκιμασίες και κινδύνους. Εύχομαι αυτοί που δίνουν τούτα τα μαθήματα να μην εισπράζουν τους καρπούς των κόπων τους, γιατί αυτό θα ήταν ολέθριο για ολόκληρο το έθνος. Στο αντάρτικο είχα συχνά την ευκαιρία να διαπιστώσω τέτοια κρούσματα σε φαντάρους και αξιωματικούς που έφευγαν αιχμάλωτοι.»* (σελ. 252). Η Δεξιά θέλει να κυριαρχήσει παμψηφεί και χωρίς να έχει απέναντί της κάποιον αντίπαλο. Ουσιαστικά κατηγορεί την

Αριστερά για τις ιδέες της, οι οποίες υποστηρίζονται από υπολογίσιμο τμήμα του ελληνικού λαού. Οι πράξεις που καταλογίζονται στα μέλη της Αριστεράς δεν είναι εφικτό να αποδειχθεί ότι συνδέονταν με το κομμουνιστικό κόμμα. Από την άλλη, μπορεί να υποστηριχθεί ότι η Δεξιά διεξάγει πόλεμο ιδεολογίας, καθώς όποιος υποστηρίζει τις ιδέες της Δεξιάς και της εξουσίας, συλλαμβάνεται, φυλακίζεται και στη συνέχεια εξορίζεται ή σκοτώνεται. Σε εποχή που η κυβέρνηση προσπαθεί να εφαρμόσει ειρηνευτικά μέτρα και διατείνεται ότι το πολίτευμα είναι η δημοκρατία, οι έχοντες την εξουσία τιμωρούν όσους δεν υποστηρίζουν την εξουσία.

Ο αφηγητής δεν παραλείπει να αναφερθεί στο περιστατικό σχετικά με το «στρατόπεδο» στο οποίο βρισκόταν η Παππά και την πρόταση που της έγινε να μεταβεί στο «απέναντι». Μέσα από τον διάλογο δευτερευόντων προσώπων παρουσιάζεται η πρόταση που θέλησαν να κάνουν στην Παππά να υποχωρήσει από την ένθερμη υποστήριξη των ιδεών του κόμματος και έτσι να σωθεί. Αναφορικά, με την πρόταση προς την Παππά *«Η αδερφή σου (η Έλλη), δυστυχώς, δεν πρόκειται να σωθεί αν δεν κάνει κάποια έστω και ψεύτικη, έστω και ασήμαντη υποχώρηση. Όχι ν' αποκηρύξει τις ιδέες της, όχι!»* (σελ. 169). Μία από τις ηρωίδες, που γνωρίζουν άτομα της Ασφάλειας και της κυβέρνησης και μπορούν να βοηθήσουν, συμβουλεύει την Κατερίνα να πείσει την αδερφή της να κάνει δήλωση μετανοίας ακόμη κι αν δεν μετανιώνει για τις πράξεις της και αν δεν αποκήρυξε ουσιαστικά τον κομμουνισμό και τις ιδέες που υποστηρίζει. Θεωρεί ότι είναι ο μόνος τρόπος όχι μόνο για να μην εκτελεστεί, αλλά και να σωθεί απ' ό,τι μπορεί να υποστεί ούσα στην Ασφάλεια ή στη φυλακή – βασανιστήρια, πολύωρες καθημερινά ανακρίσεις, απομόνωση, δίκες και στο τέλος φυλάκιση, εξορία ή εκτέλεση. Η πληροφορία επιβεβαιώθηκε από την ίδια την Παππά, η οποία κατά την πρώτη δίκη θέτει το ζήτημα των δηλώσεων μετανοίας. *«Εφτάμισι μήνες με πίεζε και με βασάνιζε η Ασφάλεια κι ένα μόνο μου ζητούσε: ν' αρνηθώ τις αρχές μου, ν' αποκηρύξω την ιδεολογία μου. Άκουγα από επίσημα χείλη ρητά και κατηγορηματικά πως θα μ' απελευθέρωναν αν απλώς δήλωνα πως το ΚΚΕ «παρεξέκλινε» από τη σωστή αρχική γραμμή του. Και ρωτώ: Μια αποκήρυξη δηλαδή, ή μια δήλωση για λαθεμένη κομματική γραμμή είναι αρκετά για να εξαφανίσουν τις τρομερές και φοβερές πράξεις που μου φορτώνετε; Να η απόδειξη πως η δίωξή μου δεν αφορά πράξεις... μα ιδέες.»* (σελ. 245). Η Παππά κατά την απολογία της προσπαθεί να κατανοήσει και εκφράζει τις σκέψεις της σχετικά με τους λόγους που οδηγήθηκε σε δίκη. Μέσα από τα ερωτήματα που έθεσε προς τους κατηγορούς της συμπέρανε ότι οι κομμουνιστές δικάστηκαν, φυλακίστηκαν και εκτελέστηκαν λόγω της κοσμοαντίληψής τους και όχι λόγω πράξεων

που ήταν αντίθετες προς τους νόμους του Συντάγματος. Θα γλίτωναν από το εκτελεστικό απόσπασμα όσοι υπέγραφαν δήλωση μετανοίας. Το ζήτημα ήταν αν πραγματικά όσοι υπέγραψαν δήλωση αποκήρυξαν τις ιδέες τους· ζήτημα, όμως, που δεν απασχολούσε τη Δεξιά.

Ο Μπελογιάννης ασκεί εσωκομματική κριτική απαριθμώντας τα λάθη της Αριστεράς στην περίοδο αμέσως μετά από την απελευθέρωση της Ελλάδος από τους Γερμανούς και κάνει «εκ των υστέρων απολογισμό» της κατάστασης στην οποία είχε περιέλθει η Αριστερά μετά από την απελευθέρωση, αλλά και τη στιγμή που διατυπώνει ο ίδιος την κριτική του (Νοέμβριος 1951).²⁶⁸ *«Κάναμε λάθη, δεν το κρύβω. Μα δεν είναι η παράταξη που μας δικάζει η αναμάρτητη που θα μπορούσε να ρίξει εναντίον μας το λίθο του αναθέματος. Το ΚΚΕ είχε κάθε δυνατότητα μετά την απελευθέρωση να πάρει την αρχή, γιατί η πλειοψηφία του λαού ήταν με το μέρος του. Δεν το έκανε. Έκανε το Λίβανο και την Γκαζέρτα. Εμπιστεύτηκε τον Παπανδρέου που δεν είχε άλλο σκοπό παρά πώς θα χτυπήσει με όλα τα μέσα το λαϊκό απελευθερωτικό κίνημα. Ήταν λάθος, πρέπει να τ' ομολογήσουμε. Ήρθε μετά ο Δεκέμβρης. Είπαμε μας τον επιβάλανε. Αναγκαστήκαμε να υπογράψουμε τη συμφωνία της Βάρκιζας. Ήταν κι αυτό λάθος γιατί με τη συμφωνία αυτή παραδίναμε δεμένους χειροπόδαρα τους οπαδούς της αριστεράς στη μανία της τρομοκρατικής πολιτικής της άκρας δεξιάς.»* (σελ. 254-255). Τονίζει τα λάθη που έγιναν από την Αριστερά χωρίς να εκθέτει τις αιτίες που οδήγησαν σ' αυτά τα σφάλματα και εξακολουθεί να αφήνει αναπάντητα τα ερωτήματα σχετικά με το γιατί δεν ανέλαβε την εξουσία το διάστημα 12-18 Οκτωβρίου 1944, που η χώρα έμεινε ακυβέρνητη και εμπιστεύτηκε τον Παπανδρέου, τι έγινε στα Δεκεμβριανά, γιατί δέχτηκε να υπογράψει τη συμφωνία της Βάρκιζας και εξαρχής δεν τήρησε κάποιες διατάξεις της συμφωνίας αυτής και γενικότερα ερωτήματα για το πώς έπραξε η Αριστερά κατά το τέλος του 1944 και τις αρχές του 1945.

Αναφερόμενος, όμως, ο Μπελογιάννης στον ελληνικό εμφύλιο ασκεί κριτική στις αποφάσεις και τις πράξεις της Δεξιάς και πρώτα απ' όλα υποστηρίζει ότι ήταν επιλογή της Δεξιάς να κηρύξει αυτόν τον πόλεμο και όχι να αποφασίσει να επαναφέρει τη δημοκρατία στη χώρα. *«Όμως, είναι επίσης βέβαιο πως η συμφωνία της Βάρκιζας*

²⁶⁸ Από το σημείο που η αφήγηση μεταφέρεται στην αίθουσα του στρατοδικείου ο αφηγητής δίνει τον λόγο στους ανθρώπους της Αριστεράς που συμμετείχαν στα γεγονότα. Ιδιαίτερα ο Μπελογιάννης, καθώς στόχος του αφηγητή περισσότερο φαίνεται ότι είναι η παρουσίαση της άποψης του Μπελογιάννη επί συγκεκριμένων θεμάτων, κάνει αναδρομές στο παρελθόν έτσι ώστε να πληροφορήσει τον αναγνώστη συνοπτικά για κάποια γεγονότα που δεν αναφέρθηκαν μέχρι εκείνη τη στιγμή στο έργο και τα οποία συνέβησαν στον χρόνο πριν από τον χρόνο της ιστορίας. Αυτές οι μικρές αφηγήσεις συμπληρώνουν κάπως τα κενά στον χρόνο της ιστορίας σχετικά με τα όσα ακούστηκαν εντός του στρατοδικείου.

μπορούσε ν' ανοίξει το δρόμο σε μια ομαλή δημοκρατική εξέλιξη. Ωστόσο αυτό – εξαιτίας και των δικών μας αδυναμιών – εξαρτιόταν από την προβληματική καλή θέληση της δεξιάς. Η δεξιά είχε τότε να διαλέξει ανάμεσα σε δύο δρόμους, ή ν' αφήσει τη χώρα να πάρει τον ομαλό δημοκρατικό δρόμο και να συγκεντρωθεί το έθνος ολόκληρο στην προσπάθειά του ν' ανοικοδομήσει τη χώρα και να επουλώσει τις πληγές της ή να τραβήξει για ένα μονόπλευρο εμφύλιο πόλεμο χτυπώντας το αντιστασιακό κίνημα. Διάλεξε τον τελευταίο αυτό δρόμο, αιματοκύλησε την Ελλάδα, τη γέμισε τάφους, ερείπια και δυστυχία. Η δεξιά κι όχι εμείς έκανε δόγμα της τη βία. Μόνο τα επίσημα εντάγματα που εκδώσανε φτάνουν τις 80.000. Και δε μιλώ για το όργιο αίματος του παρακράτους. Τα ονόματα του Κατσαρέα στην Πελοπόννησο, του Σούρλα στη Θεσσαλία, του Τσαούς Αντών στη Μακεδονία φέρνουν αναμνήσεις φρίκης στον πολυβασανισμένο λαό της υπαίθρου μας.» (σελ. 255). Σύμφωνα με τον Μπελογιάννη η βία που αναπτύχθηκε μετά από τον εμφύλιο από τη Δεξιά προς την Αριστερά ήταν επιλογή της Δεξιάς. Η κυβέρνηση θα μπορούσε μετά από την απελευθέρωση, τα Δεκεμβριανά και την υπογραφή της συμφωνίας της Βάρκιζας να επέλεγε «τον ομαλό δημοκρατικό δρόμο» και αυτή η επιλογή ίσως να μην οδηγούσε στον εμφύλιο πόλεμο, όπως οδήγησε η επιλογή για στροφή στη βία εναντίον της Αριστεράς. Η βία έφερε κι άλλη βία και η βία μετά το 1945 είχε ως στόχο – όπως αποδείχθηκε στην πορεία, αλλά και στο τέλος – την εξόντωση της Αριστεράς ή αλλιώς την εκκαθάριση της Ελλάδος από τους κομμουνιστές, τόσο των ατόμων του κομμουνιστικού κόμματος όσο και των υποστηρικτών της Αριστεράς, οι οποίοι μπορεί να βοήθησαν τους αντάρτες, αλλά να μην ήταν εγγεγραμμένοι στο κόμμα.

Ο Μπελογιάννης συνεχίζει την κριτική του επιρρίπτοντας ευθύνες για τον εμφύλιο πόλεμο πέρα από τη Δεξιά και στις ξένες δυνάμεις. «Ο εμφύλιος πόλεμος δεν είναι μόνο ένα λάθος. Είναι ένα έγκλημα της δεξιάς, εμπνευσμένο, καθοδηγημένο και πληρωμένο από επίσημους και ανεπίσημους εξωελληνικούς «συμμαχικούς» παράγοντες που είχαν κάθε συμφέρον να συντριβεί το περήφανο αντιστασιακό κίνημα του ελληνικού λαού. Το κίνημα αυτό ήταν το μόνο ικανό να διαφεντέψει τη χώρα και να εμποδίσει τους νεοαποικιοκράτες να λιανίσουν την ανεξαρτησία και την οικονομία μας, να μεταβάλουν την Ελλάδα σε ξέφραγο αμπέλι ξένων συμφερόντων.» (σελ. 255). Χαρακτηρίζει τον εμφύλιο πόλεμο ως «έγκλημα της δεξιάς». Το «έγκλημα» αυτό που διέπραξε η Δεξιά δεν ήταν μόνο δικό της θέλημα, αλλά και εξωελληνικών «συμμαχικών» παραγόντων. Ο κατηγορούμενος αναφέρεται στη Βρετανία και την Αμερική, οι οποίες «βοήθησαν» με τα όπλα, ώστε να διαφυλάξουν τα συμφέροντά τους στη Μεσόγειο. Η ελληνική

κυβέρνηση λόγω του ότι ήταν «ανίκανη» να ριζώσει στην εξουσία, καθώς έπρεπε να αντιμετωπίσει την «απειλή» που λεγόταν κομμουνισμός και λόγω των συμφερόντων της Βρετανίας και της Αμερικής στη Μεσόγειο δημιουργήθηκε η κατάλληλη συγκυρία και η κυβέρνηση ουσιαστικά μετατράπηκε σε υποχείριο των ξένων. Το όφελος από αυτήν την κατάσταση θα ήταν από τη μία η κυβέρνηση να εξουδετερώσει την Αριστερά και από την άλλη οι ξένοι με τη δικαιοδοσία που είχαν στη χώρα λόγω της συμφωνίας των ποσοστών θα έσωζαν την Ελλάδα από τον κομμουνισμό και έτσι δεν θα κινδύνευαν τα πετρέλαια από τον κόκκινο στρατό. Ωστόσο, οι αναγνώστες πρέπει να λάβουν υπ' όψιν τους ότι η άποψη αυτή εκφράζεται από άτομο της Αριστεράς και λογικά κι άλλους ανθρώπους της Αριστεράς, αν όχι όλους – μπορεί κάποιοι μετριοπαθείς υποστηρικτές του ΚΚΕ να μην είχαν ακριβώς αυτήν την άποψη, αλλά δεν είναι γνωστό και τι ακριβώς πίστευαν. Ακόμη, οι αναγνώστες δεν πρέπει να βιαστούν να συνάγουν τα συμπεράσματά τους επί τούτου, καθώς δεν έχει ακουστεί και η άποψη της Δεξιάς σχετικά με τον εμφύλιο. Οι Δεξιοί, αντίθετα, μπορεί να «επέλεξαν» τον εμφύλιο ως αντίδραση στα εγκλήματα του ΕΑΜ και του ΕΛΑΣ και των άλλων αντάρτικων οργανώσεων την περίοδο της Κατοχής. Συνεπώς για τον ελληνικό εμφύλιο πόλεμο ευθύνονται και οι δύο ιδεολογικά αντίθετες πολιτικές παρατάξεις. Ωστόσο, στο έργο αποσιωπάται η αναφορά στις ιδέες και τις απόψεις της Δεξιάς σχετικά με τα γεγονότα της δεκαετίας του 1940.

Ο αφηγητής συνεχίζει να ασκεί κριτική και να προβάλλει την ιδεολογική του τοποθέτηση μέσα από τον Μπελογιάννη. Η κριτική συνεχίζεται σχετικά με την κατάσταση που επικρατούσε τη στιγμή της διεξαγωγής της δίκης. Αξιολογεί και τα μέτρα ειρηνεύσεως και κατηγορεί τα Στρατοδικεία και τον Έλληνα πρωθυπουργό για τις δηλώσεις του. *«Οχτακόσιες χιλιάδες ψηφοφόροι την πολιτική της ειρηνεύσεως ψήφισαν. Στο πρόσωπό μας δικάζετε αυτή την ειρηνική πολιτική. Τα Στρατοδικεία σας είναι δικαστήρια σκοπιμότητας και έχουν έτοιμες εκ των προτέρων τις αποφάσεις.»* (σελ. 258). Η εξαγγελία του Πλαστήρα και των υποστηρικτών του για τα μέτρα ειρηνεύσεως επαναλαμβάνεται συνεχώς και πολλοί φαίνεται να πιστεύουν ότι η κυβέρνηση θα πραγματοποιήσει τις υποσχέσεις της. Ωστόσο, οι πράξεις της κυβέρνησης αντιτίθενται στην πολιτική που ανακοίνωσε αρχικά ότι ήθελε να ακολουθήσει. Παράλληλα, τα Στρατοδικεία λειτουργούν, ενώ έχει τεθεί υπό εξέταση το κατά πόσο πρέπει να συνεχίσουν να λειτουργούν ή όχι. Ορίζουν ως ποινή στον κάθε κατηγορούμενο ισόβια ή θάνατο και επί τούτου ο Μπελογιάννης υποστηρίζει ότι τα Στρατοδικεία λειτουργούν εξυπηρετώντας κάποιες σκοπιμότητες, οι οποίες δεν αναφέρονται ή ίσως αυτές οι

σκοπιμότητες συνδέονται πολύ γενικά με την προσπάθεια της Δεξιάς να απαλλαγεί από την Αριστερά, καθώς οι αποφάσεις είναι έτοιμες εκ των προτέρων. Συνεπώς άσχετα με την απολογία του κάθε κατηγορουμένου και άσχετα με το τι θα αποδειχθεί από τα όσα θα ακουστούν στο δικαστήριο ο Μπελογιάννης θεωρεί ότι οι αποφάσεις ορίζονται βάσει άλλων στοιχείων και ίσως έτσι να υπονοεί ότι οτιδήποτε και να υποστηρίξει ο κάθε μάρτυρας, κατηγορούμενος ή συνήγορος η διαδικασία στο δικαστήριο είναι τυπική και οι δικαστές δεν θα τη λάμβαναν υπ' όψιν τους. Ακόμη, δεν είναι σαφές με βάση ποια κριτήρια όριζαν ποιοι κρατούμενοι θα συνεχίσουν να είναι κρατούμενοι και ποιοι θα εκτελεστούν. Αν υποθεθεί ότι οι δικαστές έκριναν με βάση τις πράξεις των κατηγορουμένων για την ποινή που έπρεπε να τους οριστεί, τότε η υπόθεση δεν ευσταθεί καθώς δεν είχαν στη διάθεσή τους συγκεκριμένες πράξεις. Είναι πιθανόν γι' αυτόν τον λόγο να χρησιμοποίησαν νόμους που είχαν καταργηθεί ή επρόκειτο να καταργηθούν, καθώς δεν μπορούσαν να βρουν κατηγορίες που να ευσταθούν και οι μάρτυρες πολλές φορές δεν κατάφεραν να υποστηρίξουν τις κατηγορίες.

Μετά από τη λήξη της απολογίας του Μπελογιάννη χαρακτηριστικό είναι το σχόλιο που εκφράζει ο αφηγητής σχετικά με αυτά που μόλις είχαν ακουστεί στο δικαστήριο από τον Μπελογιάννη. *«Μη δολοφονείτε το περιστέρι της ειρήνης»* (σελ. 259). Θα μπορούσε να είναι μήνυμα του λαού προς τους δικαστές του Μπελογιάννη να μην τον δολοφονήσουν με την αιτιολογία ότι ο Μπελογιάννης δεν ενέπλεξε την Ελλάδα σε πόλεμο και δεν είναι υπεύθυνος για την εμπόλεμη κατάσταση στην Ελλάδα. Οι κομμουνιστές στην Ελλάδα υποστήριζαν ότι προσπαθούσαν να απαλλαγούν αρχικά από τους ξένους κατακτητές και έπειτα από τους δωσίλογους. Ο μόνος τρόπος που βρήκαν για να το καταφέρουν αυτό, ήταν να καταφύγουν στα όπλα, ειδικά από τη στιγμή που το ΚΚΕ ήταν παράνομο με στόχο, όμως, να επικρατήσει ειρήνη στη χώρα. Γι' αυτό παρομοιάστηκε ο Μπελογιάννης με το περιστέρι της ειρήνης από τους Έλληνες που πίστευαν ότι οι κομμουνιστές ή άνθρωποι σαν αυτόν μπορούσαν να φέρουν την ειρήνη. Αντίθετα, οι κατηγοροί του πίστευαν ότι ο Μπελογιάννης και γενικά οι άνθρωποι της Αριστεράς μάχονταν ενάντια στη δημοκρατία της χώρας και αποτελούσαν κίνδυνο για την Ελλάδα.

Ο αφηγητής ενημερώνει για την ημερομηνία που ενημερώθηκαν οι κατηγορούμενοι ότι θα παραπέμπονταν και σε δεύτερη δίκη, αλλά σχολιάζει κιόλας την πραγματοποίηση αυτής της δίκης: *«9 του Φλεβάρη (1952) δόθηκαν επίσημα οι κλήσεις στους κρατούμενους και στις 15 άρχισε η δίκη. Σε τόσο μικρό διάστημα βέβαια ούτε οι ίδιοι οι δικηγόροι δεν είχαν καιρό να διαβάσουν το νέο πολυσέλιδο μυθιστόρημα*

κατασκοπείας.» (σελ. 270). Η δεύτερη δίκη στην οποία παραπέμφθηκαν είκοσι εννέα κομμουνιστές μεταξύ των οποίων και ο Μπελογιάννης ήταν ακόμη ένα «μυθιστόρημα» και αυτή τη φορά ήταν «μυθιστόρημα κατασκοπίας». Η λέξη «μυθιστόρημα» αποδίδει ακριβώς την πραγματικότητα.²⁶⁹ Δημιουργήθηκε μια ιστορία με αληθινά και πλαστά στοιχεία, όπου πραγματικά ήταν τα πρόσωπα και γύρω από την ανακάλυψη των ασυρμάτων παρουσιάστηκαν γεγονότα και σενάρια σχετικά με τη χρήση αυτών από τα άτομα της Αριστεράς. Ωστόσο, «όλα έδειχναν πως τούτη τη φορά οι σκηνοθέτες είχαν βαλθεί να πετύχουν τον στόχο τους» (σελ. 271). Λόγω του γεγονότος ότι οι κατηγορίες που παραγγέλθηκαν στους κομμουνιστές – και σε κάποιους φερόμενους ως κομμουνιστές – και με τις οποίες παραπέμφθηκαν στην πρώτη δίκη αποδείχθηκε ότι δεν ήταν βάσιμες και γι' αυτό συνέταξαν και δεύτερο κατηγορητήριο βάσει του νόμου περί κατασκοπίας («νεκρανάστησαν τον νόμο 375 του δικτάτορα Μεταξά 'περί εξωτερικής ασφαλείας του Κράτους'» (σελ. 271)) και αυτήν τη φορά ήθελαν να είναι σίγουροι ότι οι κατηγορούμενοι – ή έστω οι πιο σκληροπυρηνικοί – δεν θα ξέφευγαν από το εκτελεστικό απόσπασμα.

Ο αφηγητής από τη δική του οπτική και με βάση την ιδεολογική του προσέγγιση θεωρεί ότι ο όρος «μυθιστόρημα» ευσταθεί και σχολιάζει σύμφωνα με τη δική του οπτική, ενώ παρακολουθούσε την εξέλιξη της δίκης, ότι «ο Μπελογιάννης ξεθεμελιώνει ένα-ένα τα σαθρά στηρίγματα της σκευωρίας» και παράλληλα «ο αντιπολιτευόμενος Τύπος βρίσκει νέα ευκαιρία να χτυπήσει την κυβέρνηση πως βιάστηκε και δεν οργάνωσε καλά τη δίκη» (σελ. 277). Για τους ανθρώπους της Αριστεράς η χρήση των ασυρμάτων ήταν παράνομη, όπως παράνομο ήταν και το ίδιο το ΚΚΕ, αλλά αυτή η επικοινωνία μέσω ασυρμάτων ερμηνεύεται ως η μόνη λύση, καθώς «πώς αλλιώς θα μπορούσε να συνεννοηθεί το Κόμμα που βρίσκεται στην παρανομία και από πάνω του έχει τη δαμόκλεια σπάθη του (νόμου) 509;» (σελ. 277). Όμως, για άλλη μια φορά τα στοιχεία που παρουσιάζονται κατά την ακροαματική διαδικασία τίθενται υπό αμφισβήτηση,

---

²⁶⁹ Ο χαρακτηρισμός του αφηγητή ότι η δεύτερη δίκη ήταν «μυθιστόρημα» μπορεί να αντιπαρατεθεί με το γεγονός ότι το συγκεκριμένο έργο της Δ. Σωτηρίου από τη μέση και μέχρι το τέλος δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως μυθιστόρημα. Τα γεγονότα που αναφέρονται είναι πραγματικά με πρόσωπα υπαρκτά και μπορούν να διασταυρωθούν από πηγές εκείνης της εποχής. Επίσης, ο χαρακτηρισμός θα μπορούσε να ειπωθεί ότι είναι εύστοχος, καθώς και στη δεύτερη δίκη τα ερωτήματα σχετικά με το τι λέγεται και υποστηρίζεται δεν σταματούν και δεν είναι εύκολο να απαντηθούν. Αφού η αστυνομία λάμβανε τα σήματα που έστελναν οι Αριστεροί από τους ασυρμάτους ενάμισι χρόνο πριν από τη δημοσιοποίηση του γεγονότος τι περίμεναν και δεν ανακοίνωναν την είδηση νωρίτερα και γιατί δεν το χρησιμοποίησαν ως κατηγορία στην πρώτη δίκη; Γιατί μετά από την εκδίκαση της πρώτης δίκης αποφάσισαν να αποκαλύψουν την είδηση και πώς εξηγείται το γεγονός ότι ο ασυρματιστής δεν κατέστρεψε τον κώδικα, έτσι ώστε να μην βοηθηθεί η αστυνομία στην ερμηνεία των σημάτων;

καθώς ακούγονται τα στοιχεία που ενοχοποιούν τους ανθρώπους της Αριστεράς, ενώ «χαλούν τον κόσμο πως υπάρχουν και άλλα σήματα που 'σκοπίμως' δεν παρουσιάστηκαν στη δίκη, για να μην αποκαλυφθούν οι σχέσεις στελεχών της ΕΠΕΚ με τους κατασκόπους». (σελ. 277). Συνεπώς, η κυβέρνηση Πλαστήρα αξιολόγησε τα σήματα από τους ασυρμάτους και επέλεξε ποια έπρεπε να ακουστούν στο δικαστήριο και να δοθούν στη δημοσιότητα έχοντας ως σκοπό πιθανόν να μην πληγεί η κυβέρνηση και ο πρωθυπουργός.

Ο Μπελογιάννης επανέρχεται και πάλι στο θέμα των δηλώσεων μετανοίας υποστηρίζοντας ότι όσοι κατηγορούνταν ότι υποστήριζαν το ΚΚΕ μπορούσαν να σωθούν αν υπέγραφαν δήλωση μετανοίας. Ανάλογη πρόταση δέχτηκε και ο Μπελογιάννης μετά από τη λήξη της πρώτης δίκης: «πριν ένα μήνα με φέρατε στο γραφείο σας, του (απευθύνεται στον Πανόπουλο, τον γενικό διευθυντή του υπουργείου Εσωτερικών) λέει με καυτερή ευγένεια, και μου κάνατε την πρόταση να εγκαταλείψω την ιδεολογία και το Κόμμα στο οποίο ανήκω και να προσχωρήσω στην παράταξή σας. Μου είπατε μάλιστα πως δεν έχετε την αξίωση να σας καταδώσω πρόσωπα ή πράγματα γιατί αυτό δε θα ταίριαζε ούτε 'δια την ιδιότητά σας' ούτε και 'δια την ιδιότητά μου αξιοπρέπεια'. Και σας ρωτώ. Πώς τότε αν δεχόμουν κείνη την πολιτική μετάσταση θα ήμουν άξιος και για αξιώματα, και επειδή δε δέχτηκα έγινα μέσα σε λίγες μέρες κατάσκοπος;» (σελ. 278). Όπως αποδεικνύεται το μόνο που επιθυμούσε η Δεξιά ήταν να μειώσει τα μέλη του ΚΚΕ και να αυξήσει τους υποστηρικτές της, είτε τα μέλη αυτά αποκήρυσσαν πραγματικά τις ιδέες στις οποίες πίστευε το ΚΚΕ είτε όχι. Ο Μπελογιάννης παρουσίασε την απορία όλων· πώς ήταν δυνατό ο κομμουνιστής να γίνει ξαφνικά άτομο με αξιώματα μόλις αποκήρυσσε τον κομμουνισμό, ενώ στη μη αποκήρυξη να έπρεπε να εκτελεστεί. Μήπως δεν ήταν δυνατό για τους αποκηρύξαντες τον κομμουνισμό να γίνονταν και πάλι «απειλή» για την κυβέρνηση και γενικότερα για τη χώρα;

Η Έλλη Παππά κατά την απολογία της στη δεύτερη δίκη παρουσιάζει όλα τα πιθανά σενάρια εκ των οποίων περίμενε ότι σε κάποιο στηρίχθηκε η πραγματοποίηση της δεύτερης δίκης. «Υπάρχουν ορισμένα στοιχεία που γεννούν πολλές σκέψεις. Τα στοιχεία αυτά ξεκινούν από την προηγούμενη δίκη. Υπήρχε στη δίκη εκείνη η έκθεση του αστυνόμου Κροντήρη, που αναφερόταν σε κατασκοπεία και υπήρχε η πρόταση του τότε βασιλικού Επιτρόπου να παραπεμφθούμε για κατασκοπεία. Υπήρχαν ακόμα οι δηλώσεις στη Βουλή δύο υπουργών. Ο ένας είπε ότι εκείνη η δίκη έπρεπε να διακοπεί και να παραπεμφθούμε επί κατασκοπεία οπότε και θα είχαμε τώρα εκτελεσθεί. Και ο άλλος δήλωσε ότι οπωσδήποτε θα μας εκτελέσει. Όλα αυτά δημιουργούν ορισμένες σκέψεις. Η

ότι υπήρχε τότε η «κατασκοπεία», οπότε δικαστήκαμε και γι' αυτήν. Ή ότι χρειαζόταν μια καταδίκη από Τακτικό Στρατοδικείο που να στηρίζει καλύτερα ενδεχόμενη εκτέλεσή μας, μια που η προηγούμενη απόφαση κλονιζόταν από το ότι είχαν ουσιαστικά καταργηθεί τα Έκτακτα Στρατοδικεία. Ή, ακόμα, ότι η κατάργηση των Εκτάκτων Στρατοδικείων επιβάλλει ένα νέο αποτελεσματικότερο τρόπο δίωξης του κομμουνισμού με τα Τακτικά Στρατοδικεία.» (σελ. 282-283). Η κατηγορούμενη παρουσιάζει όλες τις υποθέσεις που μπορεί να έκαναν τότε οι είκοσι εννέα κατηγορούμενοι για κατασκοπία. Ωστόσο, δεν δίνονται απαντήσεις από τους κατηγορούμενους – δεν ερμηνεύεται ούτε η σύλληψή τους και παραπομπή τους σε δίκη το φθινόπωρο του 1951, αλλά και το γεγονός με τα σήματα των ασυρμάτων που τα κατέγραφε η αστυνομία, αλλά κατά τη λήξη της πρώτης δίκης φανέρωσε δεν ερμηνεύεται. Το δεύτερο ζήτημα που τέθηκε ήταν ότι την περίοδο που διεξαγόταν η πρώτη δίκη η κυβέρνηση είχε προχωρήσει στην παύση λειτουργίας των Έκτακτων Στρατοδικείων – άλλωστε η κυβέρνηση Πλαστήρα προεκλογικά είχε εξαγγείλει την εφαρμογή μέτρων ειρηνεύσεως και την παύση εκδίκασης υποθέσεων από τα Έκτακτα Στρατοδικεία. Συνεπώς η άποψη της κατηγορούμενης ότι μπορεί με τη δεύτερη αυτή δίκη σε Τακτικό Στρατοδικείο να νομιμοποιόταν η απόφαση που είχε ανακοινωθεί με τη λήξη της πρώτης δίκης μπορεί πραγματικά να ισχύει, κάτι που όμως δεν επιβεβαιώνεται από τους δικαστές και δεν ερμηνεύεται στο έργο από τη συγγραφέα.

5.2.10. Οι δηλώσεις του πρωθυπουργού για τις εκτελέσεις, το Κέντρο και η Δεξιά

Στα κεφάλαια που αφιερώνονται για τις παρουσιάσεις των γεγονότων που ακούστηκαν στις δύο δίκες και την εξέλιξη των δικών η συγγραφέας επέλεξε την παράθεση αποσπασμάτων από άρθρα του Τύπου εκείνης της εποχής με σκοπό να αποδώσει αντικειμενικά τα γεγονότα, αλλά και να αποδώσει τις αντιφάσεις μεταξύ λόγων και πράξεων των πολιτικών εκείνης της εποχής. Οι δηλώσεις του πρωθυπουργού σχετικά με την πραγματοποίηση ή όχι των εκτελέσεων των κομμουνιστών που αποφάσισε το στρατοδικείο παρουσιάζονται έτσι όπως τις κατέγραψαν οι δημοσιογράφοι. Ωστόσο, ο αφηγητής παίρνει τον λόγο λίγο πριν από τη λήξη της «υπόθεσης Μπελογιάννη» εκφράζοντας τα διλήμματα που τέθηκαν στον Πλαστήρα και τις σκέψεις που έκανε ο ίδιος ο πρωθυπουργός σχετικά με το συγκεκριμένο θέμα.

«Έχω την αφέλεια να πιστεύω πως ο Πλαστήρας θα καταφέρει να εφαρμόσει τις προεκλογικές του υποσχέσεις: «Είναι αδύνατος η πραγματοποίησις της λαϊκής ενότητος εάν δεν αμνηστευθή το παρελθόν, εάν δεν επανέλθουν τα παιδιά του λαού εις τα σπίτια τους, επανέλαβα και το τονίζω δια μίαν ακόμη φοράν: Είναι ντροπή να υπάρχουν τόποι

εξορίας. Είναι ντροπή να διακηρύσσουμε ότι είμεθα Δημοκρατία και να μη παρουσιάζεται ίχνος Δημοκρατίας...» (σελ. 232). Σύμφωνα με τις προεκλογικές υποσχέσεις του Πλαστήρα, ο πρωθυπουργός μετά από τη δημιουργία κυβέρνησης προέβη σε δραματική μείωση των εκτελέσεων των κομμουνιστών, προέβη στην κατάργηση των Εκτάκτων Στρατοδικείων και κλείσιμο των τόπων εξορίας. Ωστόσο, δεν αποδεικνύεται σύμφωνα με τις πράξεις του, αλλά και τις μετέπειτα δηλώσεις του ότι λειτούργησε κατ' αυτόν τον τρόπο και στην «υπόθεση Μπελογιάννη».

«Μου υποσχέθηκε ο ίδιος ο πρωθυπουργός. Κίνδυνο δε διατρέχετε. Και δε διατρέχετε γιατί η περιπέτεια η δική σας θα είναι περιπέτεια για την ίδια την κυβέρνηση και την Ελλάδα...» (σελ. 232). Αν τα λόγια αυτά που καταγράφει ο αφηγητής ως λόγια του ίδιου πρωθυπουργού – και αποτελούν πρόληψη γεγονότος που θα παρουσιαστεί εκτενώς στη συνέχεια του έργου και θα επιβεβαιωθεί το ότι πράγματι η «υπόθεση Μπελογιάννη» αποτέλεσε περιπέτεια για την κυβέρνηση Πλαστήρα – ήταν όντως λόγια του τότε αποδεικνύεται ότι πρώτον ο πρωθυπουργός επιθυμούσε ή προσπαθούσε να πραγματοποιήσει τις προεκλογικές του ανακοινώσεις περί αμνηστίας των πολιτικών κρατουμένων. Δεύτερον, ο ίδιος καταλάβαινε με την αναστάτωση του ελληνικού λαού και τις ενέργειες που γίνονταν να σωθούν κάποιοι καταδικασθέντες κομμουνιστές από τη θανατική ποινή ότι η κυβέρνηση μπορεί να κινδύνευε χάνοντας την υποστήριξη μέρους του ελληνικού λαού. Η κυβέρνηση είχε υποσχεθεί ότι θα φέρει την ειρήνευση. Ωστόσο, τα έκτακτα στρατοδικεία συνέχισαν να λειτουργούν και στις υποθέσεις που εκδίκαζαν και εμπλέκονταν κομμουνιστές ή άτομα που κατηγορούνταν ότι υποστήριζαν ή σχετίζονταν με άτομα της Αριστεράς όριζαν ως ποινή τον θάνατο ή τα ισόβια δεσμά. Αυτή η κατάσταση και ιδιαίτερα η υπόθεση Μπελογιάννη άρχισε να κλονίζει την κυβέρνηση. Ουσιαστικά αυτά τα λόγια προοικονομούν την κατάληξη που θα έχει η συγκεκριμένη κυβέρνηση, καθώς θα αποδειχθεί «περιπέτεια». Μάλιστα λόγω της εξέλιξης και της πορείας που διέγραφε η δίκη «ο υπουργός Εθνικής Αμύνης διεβίβασεν εις τον πρόεδρον (του στρατοδικείου) κ. Σταυρόπουλον εντολήν της Κυβερνήσεως όπως αυτό τούτο το δικαστήριο διακόψη την περαιτέρω πορείαν της δίκης διότι εθνικοί λόγοι επιβάλλουν τούτο» (σελ. 247). Δεν εξηγείται ποιοι ήταν οι εθνικοί λόγοι που επέβαλαν την παύση της συγκεκριμένης δίκης – λογικά, όμως, θα συνδέονταν με τις ξένες δυνάμεις (Βρετανία και ΗΠΑ) που είχαν αρχίσει να λαμβάνουν αποφάσεις για τα ελληνικά ζητήματα. Αυτομάτως αυτή η απόφαση της κυβέρνησης οδηγεί σε διαχωρισμό του Μπελογιάννη και κάποιων συγκατηγορουμένων-συναγωνιστών του από τους υπόλοιπους κομμουνιστές, διότι για «εθνικούς λόγους» δεν επιχειρήθηκε να

διακοπεί κάποια άλλη δίκη ατόμων της Αριστεράς μέχρι τότε, αλλά και μετά από τη λήξη της «υπόθεσης Μπελογιάννη». Από την άλλη, ο πρόεδρος του στρατοδικείου αρνήθηκε να σταματήσει το δικαστήριο χωρίς επίσης να διευκρινιστούν οι λόγοι για τους οποίους ήθελε να ολοκληρώσει την ακροαματική διαδικασία και να καταλήξει να ορίσει την ποινή των κατηγορουμένων.

Οι αντιφάσεις μεταξύ λόγων και πράξεων του πρωθυπουργού άρχισαν να εκδηλώνονται μετά από τη λήξη της δεύτερης δίκης και την ανακοίνωση των ποινών από τον βασιλικό επίτροπο. Ο τελευταίος καταδίκασε σε θάνατο τον Μπελογιάννη και επτά ακόμη Αριστερούς. Ο πρωθυπουργός, όμως, δεν ήταν πλήρως σύμφωνος με αυτήν την απόφαση και οι ανακοινώσεις του στον Τύπο έδωσαν ελπίδες στους κατηγορουμένους. *«Αι εις θάνατον αποφάσεις θα εκτελεσθούν εντός των νομίμων προθεσμιών. Υπάρχει συμφωνία Πλαστήρα-Βενιζέλου.»* *«Ως εκ τούτου κυβερνητική κρίσις δεν θα εκδηλωθή.»* *Μόνον που ο κύριος πρωθυπουργός «επιθυμεί» να εξαιρεθούν οι γυναίκες. «Η εκτέλεσις των θα απετέλει προσβολήν του ανθρωπίνου αισθήματος, ειδικότερα όταν πρόκειται περί μητέρων ανήλικων τέκνων.»* [...] *‘Ο πρωθυπουργός κ. Πλαστήρας, κατά τας ιδιαιτέρας μας πληροφορίας, εδήλωσεν ότι: όχι μόνον εις αντίθεσιν δεν ευρίσκεται προς τας προεκλογικάς του διακηρύξεις, αλλά και εις πλήρη εναρμόνησιν προς την σαφή και δημοσία γενομένην διακήρυξιν ότι η λήθη και η επιείκεια θα ισχύσει μόνον δια τα αδικήματα που διεπράχθησαν μέχρι της 1^{ης} Νοεμβρίου του 1951 και ότι τα αδικήματα τα οποία θα εξετελούντο υπό κομμουνιστών πέραν της ημερομηνίας ταύτης θα επλήττοντο κατά νόμον’.*» (σελ. 285). Ο Πλαστήρας και ο Βενιζέλος είχαν έρθει σε ρήξη. Ο Πλαστήρας ήθελε να υλοποιήσει τα μέτρα ειρηνεύσεως, δεν τάχθηκε υπέρ των εκτελέσεων των κομμουνιστών. Από την άλλη, ο Βενιζέλος επιθυμούσε οι κομμουνιστές που καταδικάστηκαν, να εκτελεστούν και να μην μεταβληθεί η ποινή τους. Η πρώτη ανακοίνωση του Πλαστήρα περί απαλλαγής από τη θανατική ποινή αφορούσε τις μητέρες ανήλικων τέκνων και στην προκειμένη περίπτωση η Έλλη Παππά που καταδικάστηκε σε θάνατο θα απαλασσόταν λόγω του ότι ήταν μητέρα ανήλικου τέκνου, γιατί με την εκτέλεσή της θα προσβαλλόταν το ανθρώπινο αίσθημα. Με την εκτέλεση ανδρών, όμως, το ανθρώπινο αίσθημα δεν θα προσβαλλόταν; Ωστόσο, η δεύτερη ανακοίνωση αφορούσε όλους τους κομμουνιστές που τον Νοέμβριο του 1951 καταδικάστηκαν σε θάνατο, καθώς τα αδικήματά τους διεπράχθησαν μέχρι την 1^η Νοεμβρίου του ίδιου έτους και γι’ αυτό δεν θα τιμωρούνταν, σύμφωνα με τις δηλώσεις του πρωθυπουργού. Τι μεσολάβησε, όμως, μεταξύ των δύο ανακοινώσεων και γιατί πρώτα μερίμνησε για τις μητέρες των ανήλικων τέκνων και δεν προέβη στις

δηλώσεις που αφορούσαν όλους τους κομμουνιστές που τον Νοέμβριο του 1951 δικάστηκαν εκ των οποίων κάποιοι καταδικάστηκαν και δεύτερον «*υπάρχει συμφωνία Πλαστήρα-Βενιζέλου.*» «*Ως εκ τούτου κυβερνητική κρίσις δεν θα εκδηλωθή.*» (σελ. 285). Δεν διευκρινίζεται ποια είναι η συμφωνία και γιατί – αν όντως συμφώνησαν για την τύχη των κομμουνιστών – προέβησαν στην απαγγελία κατηγοριών περί κατασκοπίας. Μήπως η συμφωνία ήταν από τη μία ο πρωθυπουργός να πραγματοποιήσει – έστω και λεκτικά – τα μέτρα ειρηνεύσεως μέσω των δηλώσεων που έκανε και από την άλλη να πραγματοποιηθεί και η επιθυμία της αντιπολίτευσης για καταδίκη των κομμουνιστών; Η Έλλη διατυπώνει την άποψη «*Η δήλωση του πρωθυπουργού είναι μια ακόμα ομολογία πως η δίκη αυτή είναι καθαρά πολιτική και δεν έχει καμιά σχέση με κατασκοπείες.*» (σελ. 287). Θεωρεί ότι έθεσαν σε ισχύ τον Α.Ν. 375/1936, για να κατηγορήσουν τους κομμουνιστές ότι κατασκόπευαν και υπονόμειναν την ελληνική κυβέρνηση σε συνδυασμό με την ανακάλυψη των ασυρμάτων στους χώρους που χρησιμοποιούσαν οι κομμουνιστές. Οι ξένες δυνάμεις επιθυμούσαν να απαλλαγούν από την κομμουνιστική απειλή από την Ελλάδα και ταυτόχρονα η ελληνική κυβέρνηση επιθυμούσε να απαλλαγεί από τους κομμουνιστές, ώστε να κυβερνήσει χωρίς να νιώθει ότι απειλείται από την Αριστερά.

Ο Πλαστήρας επιθυμούσε να κυβερνήσει ολόκληρη την τετραετία και λόγω της κατάστασης στην οποία είχε περιέλθει η χώρα έπρεπε να κυβερνήσει λαμβάνοντάς υπ' όψιν του τις συμβουλές των ξένων δυνάμεων, του παλατιού και της Δεξιάς, αλλά να καταφέρει να πραγματοποιήσει και τα προεκλογικά του σχέδια. Λόγω, όμως, των αντιδράσεων του ελληνικού λαού σχετικά με τις εν λόγω εκτελέσεις και τον διεθνή αντίκτυπο που είχε η υπόθεση δεν επιθυμούσε να αναλάβει εξολοκλήρου την ευθύνη για την κατάληξή της και γι' αυτό παρέπεμψε το θέμα στο Συμβούλιο Χαρίτων. «*Η εκτελέσις δεν θα γίνη.*» «*Ο πρωθυπουργός κ. Πλαστήρας έδωσε έγγραφον εντολή εις τους Υπουργούς Εθνικής Αμύνης και Δικαιοσύνης κ. κ. Σακελλαρίου και Παπασπύρου όπως διατάξουν τας αρμοδίας αρχάς – εν προκειμένω ο κ. Σακελλαρίου, τον διοικητήν της ΑΣΔΑΝ – να μην προβούν εις εκτέλεσιν των οκτώ καταδικασθέντων εις θάνατον. Εις την πρωθυπουργικήν εντολήν καθορίζεται σαφώς ότι ουδεμία εκτελέσις θα γίνη προτού αποφανθή το αρμόδιον Συμβούλιον Χαρίτων.*» (σελ. 295). Ταυτόχρονα η απάντηση στο ζήτημα δίνεται κατά κάποιον τρόπο με τις δηλώσεις στον Τύπο ότι στη χώρα αναμενόταν να φτάσει ο Αϊζενχάουερ και τελικά οι Αμερικάνοι θα αποφάσιζαν για την τύχη των κομμουνιστών. Έτσι οι Αριστεροί σχολιάζουν το γεγονός αυτό λέγοντας ότι «*φτάνει από την Άγκυρα στην Αθήνα ο Ντουάιτ Αϊζενχάουερ. Αυτός θα κρίνει αν θα*

πεθάνουν οι άνθρωποι μας. Αυτός και πόσα άλλα παιδιά του λαού θα πεθάνουν στις Κορέες. Αυτός θα κρίνει ποιοι θα μας κυβερνήσουν, πόσα καπίστρια θα μας φορέσουν, πόσα δράμια ψωμί θα μας δίνουν οι φούρνοι. «Οι Αμερικανοί κ. κ. Λάπαμ και Τζέκινς εγκρίνουν τώρα την διάθεσιν κρατικού σίτου διά τον άρτον της ελευθέρας αγοράς.» (σελ. 296). Το σχόλιο αποτυπώνει ξεκάθαρα τη θέση των ΗΠΑ στα ελληνικά ζητήματα, κάτι που στο έργο δεν παραδέχτηκε η Δεξιά. Άσχετα με τις δηλώσεις και τις αποφάσεις του πρωθυπουργού και με την απόφαση του Συμβουλίου Χαρίτων οι ξένες δυνάμεις ουσιαστικά θα έγγραφαν τον επίλογο στην «υπόθεση Μπελογιάννη».

Ο αφηγητής δικαιολογεί, όπως πιστεύει, τους λόγους πραγματοποίησης της δίκης του Μπελογιάννη «φαινόταν πια καθαρά, η δίκη του Μπελογιάννη ήταν παρακλάδι μιας άλλης μυστικής δίκης, αρχινισμένης από καιρό, που είχε για στόχο τον αστικό κοινοβουλευτισμό. Κείνη τη στιγμή μάλιστα, λίγοι υποπτεύονταν πως στο εδώλιο βρισκόταν ο νόμιμα εκλεγμένος πρωθυπουργός της χώρας Νικόλαος Πλαστήρας με την κατηγορία της συνοδοιπορίας.» (σελ. 288). Ο αφηγητής θεωρεί ότι ελληνικά και ξένα συμφέροντα δικάζαν τον πρωθυπουργό με κατηγορίες ότι τάχθηκε υπέρ των πράξεων και των ιδεών των κομμουνιστών εκβιάζοντάς τον ταυτόχρονα με τις δίκες του Μπελογιάννη. Από τις αποφάσεις που θα λάμβανε ο πρωθυπουργός για τους κατηγορουμένους της Αριστεράς θα κρινόταν και το αξίωμά του. Σε αυτήν του την άποψη ο αφηγητής επιμένει και παρακάτω όταν ο πρωθυπουργός δήλωσε δημόσια «Θα εξαντλήσωμεν την τετραετίαν, λέγει εις συνέντευξίν του ο κ. Πλαστήρας. Ο Συναγερμός ματαίως περιμένει.» και ο αφηγητής σχολιάζει ότι τα λόγια αυτά είναι «Αυταπάτες ενός καταδίκου...» (σελ. 296). Για τον αφηγητή κατάδικος δεν είναι μόνο ο Μπελογιάννης και μερικοί ακόμη της Αριστεράς, αλλά και ο ίδιος ο πρωθυπουργός. Για τον αφηγητή υπάρχει κάποια σύνδεση του Μπελογιάννη με τον πρωθυπουργό. Ο Μπελογιάννης έγινε θύμα ξένων και ελληνικών συμφερόντων και για την αποτροπή της κατάληψης της εξουσίας από την Αριστερά εκτελέστηκε. Ανάλογα ο πρωθυπουργός ήταν θύμα των συμφερόντων της Δεξιάς, του παλατιού και των Αγγλο-αμερικάνων και προσπαθούν να τον απομακρύνουν από το αξίωμά του διαβάλλοντάς τον στον λαό έτσι ώστε να χάσει την υποστήριξη των ψηφοφόρων του.

Στη συνέχεια ο αφηγητής γίνεται «παντογνώστης» και εκφράζει, όπως πιστεύει ο ίδιος ό,τι έγινε, τις σκέψεις του πρωθυπουργού και τις πιέσεις που δεχόταν από τη Δεξιά και από άτομα του κόμματός του. «Πρόσεχε, είναι παγίδα φοβερή. Δεν τολμούν να σ' εκπαρθυρώσουν σαν νόμιμο πρωθυπουργό και σε σπρώχνουν ν' αυτοκτονήσεις. Αν κάνεις τις εκτελέσεις θα χάσεις το μόνο αληθινό στήριγμά σου, το λαό που σε ψήφισε. Η

ΕΠΕΚ θα ταφεί μαζί με τους εκτελεσμένους.» «Μην ακούς, του φωνάζει η δεξιά του. Μόνο με τις εκτελέσεις θα κρατηθείς στην εξουσία και θα εξασφαλίσεις την εύνοια των Αμερικάνων. Αν δεν κάνεις εκτελέσεις σε ρίχνει ο Παπάγος μέσα σε ώρες. Το λαό δεν τον χάνεις. Θ' ανακτήσεις την ακτινοβολία σου με τα «μέτρα ειρηνεύσεως». Δώσε το κεφάλι του Μπελογιάννη για να σ' αφήσουν να εφαρμόσεις τη δημοκρατική πολιτική σου.» (σελ. 288-289). Οι υποστηρικτές του Πλαστήρα δεν επιθυμούσαν την πραγματοποίηση των εκτελέσεων και τον προειδοποιούσαν ότι η υλοποίηση της απόφασης του Έκτακτου Στρατοδικείου αντιτίθετο στις προεκλογικές του δηλώσεις και έτσι ο λαός θα έχανε την πίστη του στο πρόσωπό του. Συνεπώς, οι άνθρωποι της ΕΠΕΚ τόνιζαν τις αντιφάσεις μεταξύ δηλώσεων και έργων του πρωθυπουργού, τις οποίες ο Πλαστήρας έπρεπε να προσέξει. Ταυτόχρονα, ο Παπάγος ως δυναμικός πολιτικός και υπεύθυνος για τη νίκη της Δεξιάς στον εμφύλιο θα προέβaine σε «μάχη», για να καταλάβει την εξουσία. Η Δεξιά, ωστόσο, θεωρούσε ότι ο λαός θα συνέχιζε να υποστηρίζει τον Πλαστήρα και πως η πραγματοποίηση των εκτελέσεων των κομμουνιστών ήταν το τελευταίο πράγμα που ζητούσε από τον πρωθυπουργό και έπειτα σε αντάλλαγμα θα τον άφηναν να εφαρμόσει τα μέτρα ειρηνεύσεως.

Ανάμεσα στην παρουσίαση των διλημάτων ο αφηγητής δεν παραλείπει να αναφερθεί στο παλάτι και να σχολιάσει τη συμπεριφορά του βασιλιά και της βασίλισσας. Μάλιστα ο αφηγητής επέλεξε να αναφερθεί σε μια αντιπαράθεση του παλατιού με τις ξένες δυνάμεις αναφορικά με τον Παπάγο. *«Στην κομματική διαμάχη παίζουν «πρωτεύοντα» ρόλο όπως πάντα, τ' Ανάκτορα, αυτή η φιδοφωλιά του φασισμού, αυτό το στυγνό άντρο που πρακτορεύει τα ξένα συμφέροντα, που αγάλλεται ν' απορρίπτει «αιτήσεις χάριτος» κι ακούει το «Πυρ!» των εκτελεστικών σαν ύψιστη μελωδία αγγέλων. [...] Το παλάτι [...] προσκυνάει τους Αμερικάνους. Η ζαφνική όμως προσωπική αντιπάθεια της Φρειδερίκης και του Παύλου για το χαϊδεμένο και όλο έπαρση τέκνο του παλατιού, τον Παπάγο, εμποδίζει τα σχέδια του Πενταγώνου και του ΝΑΤΟ, που βιάζονται να τον κάνουν πρωθυπουργό. Ο Πλαστήρας στηρίζει ελπίδες σ' αυτήν την αντίθεση.» (σελ. 294-295). Τα ανάκτορα εξαρχής υποστήριζαν τον Παπάγο, όπως και οι Αμερικάνοι, αν και διατυπώνεται «κάποια προσωπική αντιπάθεια» του βασιλικού ζεύγους προς τον Παπάγο, που δημιουργήθηκε εκείνο το χρονικό διάστημα, οι Αμερικάνοι δεν σταμάτησαν να συμπαθούν και να επιθυμούν τη διακυβέρνηση του Παπάγου. Αυτές είναι οι δυνάμεις που ωθούν τον Πλαστήρα να επανεξετάζει τις αποφάσεις που έχει διατυπώσει, ενώ παράλληλα αποδεικνύεται πως πέρα από τον λαό οι υπόλοιπες δυνάμεις δεν υποστηρίζουν τον Πλαστήρα. Οι Αμερικάνοι δεν κατάφεραν*

να επηρεάσουν στις τελευταίες εκλογές έτσι ώστε να εκλεγεί ο Παπάγος που είχε σκοπό να δράσει σύμφωνα με τα ξένα συμφέροντα και από την άλλη ο Πλαστήρας ήταν ο πρωθυπουργός που εξελέγη με τη βούληση του λαού.

Ο αφηγητής χαρακτηρίζει τον Πλαστήρα ως «αναποφάσιστο» και «δειλό» και παρουσιάζει με ιδιαίτερο τρόπο τα διλήμματα του Πλαστήρα και το πώς πιθανόν προσπάθησε να αξιολογήσει την κάθε δύναμη απόφαση που θα μπορούσε να λάβει και το πού θα κατέληγε για τον ίδιο κυρίως ως πρωθυπουργό. *«Αν δεν προχωρήσω στην εκτέλεση, χάνομαι. Αν βάψω τα χέρια μου στο αίμα χάνω το Κόμμα μου και την εμπιστοσύνη του λαού που με ψήφισε. Το Συμβούλιο Χαρίτων δεν θα με καλύπτει για πολύ. Έχω υποσχεθεί να σεβαστώ τη γνώμάτευσή του. Μα έχω υποσχεθεί και να μην εκτελέσω όσους διαπράξανε αδικήματα πριν την 1^η Νοεμβρίου του '51. Ο Βασιλεύς είναι ο μόνος που θα μπορούσε να με βγάλει από τη δύσκολη θέση. Σ' αυτόν ανήκει η τελευταία λέξη η 'προνομία της χάριτος'»* (σελ. 299). Φαίνεται ότι όποια απόφαση και να λάμβανε, θα έθετε σε κίνδυνο τη θέση του ως πρωθυπουργό, αλλά και την αξιοπιστία του. Εν συνεχεία υποστήριξε ότι μαζί με την απόφαση του Συμβουλίου Χαρίτων μπορούσε να αναμένει και την απόφαση του βασιλιά. Από τη μία, όμως, το Συμβούλιο Χαρίτων ποτέ δεν έτυχε να μειώσει την ποινή κάποιου κομμουνιστή (σύμφωνα με τα λόγια του δικηγόρου *«Όμως το Συμβούλιο αυτό δεν έχει δώσει ούτε μια φορά χάρη σε κομμουνιστή κατάδικο. Τ' ακούς; Ούτε μία! Μόνο ποινές δοσιλόγων μειώνει. Γι' αυτό και ο κόσμος το λέει «Συμβούλιο Θανάτου»»* (σελ. 296)) και από την άλλη ο βασιλιάς είχε υπογράψει δήλωση μετανοίας και ήταν γνωστός για τα αντικομμουνιστικά του αισθήματα. Συνεπώς ο Πλαστήρας μπορούσε να είχε στραφεί σε αυτά τα δύο όργανα για την τελική απόφαση, αλλά γνώριζε ότι το αποτέλεσμα δεν θα ήταν υπέρ των κατηγορουμένων και τελικά αυτό που επεδίωκε ο Έλληνας πρωθυπουργός, όπως αποδεικνύεται, ήταν να μην φέρει ευθύνη για την τελική απόφαση και να μην παύσει το αξίωμά του.

Ωστόσο, *«Η κυβέρνηση, γράφει το «Βήμα», θέλει να προχωρήσει προς την εκτέλεση των καταδίκων κομμουνιστών, επιθυμεί όμως να είναι μικρός ο αριθμός ώστε να μην προκληθούν βίαιαι αντιδράσεις εις τους κόλπους της ΕΠΕΚ. Εάν οι εκτελέσεις περιορισθούν εις δύο, οι βουλευτάι της ΕΠΕΚ θα περιορισθούν εις μίαν απλήν διατύπωσιν δριμείας διαμαρτυρίας προς την κυβέρνησιν, την Βουλήν και τον Ελληνικόν λαόν, χωρίς να άρουν την εμπιστοσύνην των από την κυβέρνησιν...»* (σελ. 299). Στην προσπάθεια του Πλαστήρα και γενικά της κυβέρνησης να αποφασίσει αν τελικά οι εκτελέσεις των κομμουνιστών θα πραγματοποιούνταν ή όχι η εφημερίδα *Βήμα* έθεσε το

δίλημμα που πιθανόν να είχε ο πρωθυπουργός. Αν εκτελούνταν και οι οκτώ κομμουνιστές σύμφωνα με την απόφαση του Τακτικού Στρατοδικείου τότε ο διχασμός που υπήρχε μεταξύ των βουλευτών της ΕΠΕΚ – κάποιοι ήταν υπέρ και κάποιοι κατά των συγκεκριμένων εκτελέσεων – θα οδηγούσε σε διαμάχη στους κόλπους της ΕΠΕΚ και επέκειτο ο κίνδυνος ρήξης της κυβέρνησης αν κάποιοι βουλευτές επέσυραν την ψήφο εμπιστοσύνης τους. Το πρόβλημα θα ήταν εντονότερο, σύμφωνα με το *Βήμα* αν εκτελούνταν και οι οκτώ κατηγορούμενοι. Αν μειωνόταν ο αριθμός των εκτελεσμένων, τότε ήταν πιθανό η κυβέρνηση να μην κινδύνευε να χάσει την εμπιστοσύνη της. *«Όλα τα προσφέρει ο Πλαστήρας, φτάνει να του εξασφαλίσουν την τετραετία. Όμως η Ουάσιγκτον τον έχει καταδικάσει τελεσίδικα σαν φιλοκομμουνιστή. Οι Αμερικάνοι στην Ελλάδα έχουν την ίδια νοοτροπία με τον αφελή αστυνομικό μάρτυρα κατηγορίας στη δίκη Μπελογιάννη που έβλεπε όλα τα κόμματα και τις οργανώσεις σαν «παραφυάδες του ΚΚΕ» και τα χαρακτήριζε παράνομα, κι όταν τον ρώτησαν «Τι είναι νόμιμο;» απάντησε: «Η χωροφυλακή και η αστυνομία». Ο Πλαστήρας είναι φιλοκομμουνιστής όσο και ο Μπελογιάννης κατάσκοπος. Όμως αυτά για τους Γιάγκηδες των μυστικών υπηρεσιών είναι υψηλή διπλωματία. Η CIA έχει εντολή να ξεμπερδέει με τις ελληνικές «εκκρεμότητες», να κάνει πρωθυπουργό τον Παπάγο και να προωθήσει στις πιο καίριες θέσεις του κρατικού μηχανισμού τον ΙΔΕΑ.»* (σελ. 317). Στο τελευταίο κεφάλαιο του έργου ξεκαθαρίζεται ότι ο Πλαστήρας θα κάνει ό,τι χρειάζεται στο θέμα των εκτελέσεων των κομμουνιστών στην προσπάθειά του να παραμείνει πρωθυπουργός για ολόκληρη τη θητεία. Ωστόσο, οι Αμερικάνοι είναι αυτοί που είχαν αποφασίσει και έχουν ανακηρύξει τον Πλαστήρα «φιλοκομμουνιστή» και καθώς θέλουν να απαλλαγούν από τους Αριστερούς, τότε έχουν αποφασίσει να απαλλαγούν από τους κατηγορούμενους κομμουνιστές, από τον Πλαστήρα που τους υποστηρίζει και στη θέση του, να αναλάβει ο Παπάγος που είναι διατεθειμένος να δράσει σύμφωνα με τη βούληση των ξένων δυνάμεων.

Η κυβέρνηση, όμως, την τελευταία στιγμή αλλάζει την οπτική της και προτιμά να θέσει το συμφέρον της πάνω από τις δηλώσεις της και να συμπεριφερθεί περισσότερο ανέντιμα. *«Ο υπνωτισμένος πρωθυπουργός και η κυβέρνησή του δείχνουν ένοχο πανικό, κινούνται σπασμωδικά με ασυνέπεια. Ρίχνουν σε πλάτες άλλων τις ευθύνες που έχουν χρέος να σηκώσουν οι ίδιοι. Αναζητούν κάλυψη πίσω απ' τις «αόρατες δυνάμεις», τους δράκους που ετοιμάζονται να γευθούν ανθρωπινό κρέας...»* (σελ. 333). Ο αφηγητής χαρακτηρίζει τον πρωθυπουργό «υπνωτισμένο» και κρίνοντας το πώς δρα η κυβέρνηση θεωρεί ότι είναι ένοχη και προσπαθεί να αποποιηθεί των ευθυνών. Είναι

ανεύθυνοι τη στιγμή που έπρεπε να συμπεριφερθούν υπεύθυνα, να λειτουργήσουν σύμφωνα με τις δηλώσεις τους και να αναγνωρίσουν το τίμημα των πράξεών τους. οι «αόρατες δυνάμεις» είναι όλοι οι υπόλοιποι εκτός κυβέρνησης, που επιθυμούν ο επίλογος στην «υπόθεση Μπελογιάννη» να είναι η εκτέλεση κάποιων καταδίκων.

5.2.11. Ο Πλουμπίδης και ο Βαβούδης

Στο δεύτερο μέρος του έργου η συγγραφέας παραθέτει το γράμμα του Πλουμπίδη, ο οποίος θεώρησε ότι έπρεπε να σωθεί ο Μπελογιάννης και να «θυσιαστεί» ο ίδιος. Στο γράμμα του διατυπώνει αυτό που η κυβέρνηση και ο πολιτικός κόσμος της Ελλάδος μαζί με τους ξένους, που κατέφθασαν στη χώρα για βοήθεια, δεν κατάφεραν να διατυπώσουν *«Είναι γνωστό ότι η επιτελικά σκηνοθετηθείσα δίκη του συντρόφου μου Νικολάου Μπελογιάννη επεβλήθη από τους Αμερικανούς αποικιστές της χώρας μας.»* (σελ. 301). Αυτό που η επίσημη Ιστορία κατέγραψε και ο κομμουνιστής Πλουμπίδης διατύπωσε για πρώτη φορά μέσω του γράμματός του προς τους συνηγόρους και τον Τύπο ήταν ότι η δίκη του Μπελογιάννη ήταν απόφαση των Αμερικάνων να γίνει. Οι Αμερικάνοι ήθελαν να απαλλαγούν από την κομμουνιστική απειλή που έβλεπαν ότι υπήρχε στην Ελλάδα και ήταν κίνδυνος για τα πετρέλαια που υπήρχαν στην Ανατολή. Η δίκη των ενενήντα τριών κομμουνιστών και έπειτα των είκοσι εννέα πιο σκληροπυρηνικών μελών του ΚΚΕ που δήλωσαν ότι δεν θα μετανοούσαν για το ότι ήταν κομμουνιστές και δεν θα αποκήρυσσαν τις ιδέες του κομμουνισμού έγιναν με κατηγορίες που κατασκευάστηκαν σε συνδυασμό με τους νόμους που χρησιμοποίησαν έτσι ώστε να τους τιμωρήσουν παραδειγματικά, αλλά και να τους τιμωρήσουν με την ύψιστη μέχρι τότε των ποινών. Με αυτόν τον τρόπο, το ΚΚΕ θα έχανε τους πιο θαρραλέους αγωνιστές του, η χώρα δεν θα απειλούταν πλέον από τον κομμουνισμό και οι Αμερικάνοι θα μπορούσαν να χρησιμοποιούν τα ελληνικά εδάφη όποτε επιθυμούσαν για την πρόσβασή τους στην Ανατολή. Ο Πλουμπίδης στο γράμμα του επιβεβαίωσε για άλλη μια φορά ότι *«ο Μπελογιάννης καταδικάστηκε σε θάνατο [...] επειδή είναι κομμουνιστής»* (σελ. 301). Ο Μπελογιάννης καταδικάστηκε για την ιδεολογία του και όχι για πράξεις.

Από την άλλη, δεν αποκλείεται μέσα στο ΚΚΕ να υπήρχαν χαφιέδες που ήθελαν να απαλλαγούν από τον Μπελογιάννη, τις ιδέες του και τα σχέδιά του για το πώς έπρεπε να ενεργήσει το κόμμα. Το στοιχείο αυτό δεν αποκλείεται, καθώς η Σωτηρίου δηλώνει πως ο ασυρματιστής Βαβούδης – ήταν πιθανόν να υπήρχαν κι άλλοι – *«ήταν μοχθηρός, κομπλεξικός, αρρωστημένος. Δεν άφησε αγωνιστή ή σύμμαχο που να μην τον*

διαβάσει. Σκόρπισε με τα σήματά του τόσο «απλόχερα» τις ρετινιές «ύποπτος και χαφιάς» που αναρωτιέσαι τι μπορεί να ήταν ο ίδιος...» (σελ. 313). Πολύ πριν από τη σύλληψή του άλλωστε είναι χαρακτηριστικός ο διάλογος που είχε η Κατερίνα με την ξαδέρφη του Μπελογιάννη· «Αυτοί που αγαπάς σε προδίνουνε σήμερα και αύριο θα σε σταυρώσουνε...» [...] «Αν η σταύρωσή μου γίνει αιτία να ζυπνήσουν, χαλάλι!» (σελ. 216). Αυτοί που αρχίζουν και μιλούν στην Ασφάλεια για πράξεις και ανθρώπους ή αλλιώς προδίδουν τα μέχρι τώρα «πιστεύω» τους, θα φτάσουν στη συνέχεια να περάσουν στην αντίπερα όχθη – στη Δεξιά – στην προσπάθειά τους να σωθούν από το εκτελεστικό απόσπασμα, τη φυλάκιση ή την εξορία και τελικά θα ταχθούν στην ίδια παράταξη με αυτούς που θα οδηγήσουν τους πρώην συναγωνιστές τους στην εκτέλεση. Αποδεικνύεται ότι το προσωπικό συμφέρον θα τεθεί πάνω από το συλλογικό-κομματικό. Ωστόσο, άνθρωποι σαν τον Μπελογιάννη που προσπάθησαν να αφυπνίσουν τον λαό και να ομαλοποιήσουν την κατάσταση στη χώρα τους πιστεύουν ότι οι Έλληνες θα καταλάβουν για ποιον λόγο λειτουργούσαν κατ' αυτόν τον τρόπο το ΚΚΕ. Ο Μπελογιάννης προτιμά ο ίδιος να εκτελεστεί αν πρόκειται αυτό να βοηθήσει τους Έλληνες να καταλάβουν πώς πρέπει να δράσουν, για να ζήσουν ελεύθεροι στη χώρα τους χωρίς ξένες δυνάμεις και χωρίς να είναι αναγκασμένοι να λειτουργούν σύμφωνα με τις επιθυμίες και τα συμφέροντα άλλων.

5.2.12. Οι υπαίτιοι

«Δεν μπορεί να φταίνε μονάχα ένας δυο άνθρωποι, συλλογίζομουνα, που πάνω τους φορτώνουμε όλες τις αμαρτίες και ζοφλάμε. Εδώ στραβώνουμε καλοί, κακοί, ξεστρατιζούμε και κάθε τόσο τινάζεται στον αέρα ό,τι θεμελιώνουμε με θυσίες και αίμα. Ποια είναι τ' αδύνατα σημεία, οι αφύλαχτες διαβάσεις που επιτρέπουν στον εχθρό να εισχωρεί όλη ώρα και να μας διαβρώνει; Μήπως δεν είναι αποκλειστικά θέμα μιας κακής ηγεσίας, αλλά και θέμα γενικότερο, θεσμών;» (σελ. 316). Ο αφηγητής αναζητά τους ενόχους. Αυτά που προσπαθούν να δημιουργήσουν οι κομμουνιστές «με θυσίες και αίμα» στην πορεία καταστρέφονται και δεν φαίνεται λογικό – για τον αφηγητή – να ευθύνονται μόνο ο Βαβούδης ή ο Ζαχαριάδης, επειδή κάποιες πράξεις του φαίνεται ότι αποσκοπούσαν στο να θίξει κάποια μέλη του ΚΚΕ και να φανούν αυτοί οι «αρχηγοί». Ακόμη, το ερώτημα που δημιουργείται σχετικά με τον τίτλο του έργου παραμένει αναπάντητο· ποιος έδωσε την εντολή για την πραγματοποίηση της συγκεκριμένης εκτέλεσης; Είναι το μόνο ερώτημα που τόσο ο αφηγητής όσο και οι αναγνώστες δεν καταφέρνουν να απαντήσουν.

5.2.13. Κριτική στο έργο *Εντολή*

Το έργο της Δ. Σωτηρίου *Εντολή* εκδόθηκε μετά από την πτώση της χούντας (το 1976), όπου είχε αρθεί η απαγόρευση αναφοράς σε γεγονότα σχετικά με τον ελληνικό εμφύλιο και μετέπειτα αναφορικά με την Αριστερά. Εξαρχής ασκήθηκε κριτική στο έργο με πρώτο τον Τ. Βουρνά²⁷⁰, ο οποίος υποστήριξε ότι το βιβλίο «είναι συγκλονιστικό και από πλευράς τεκμηρίωσης, αλλά και από πλευράς αφηγηματικού λόγου». Ο Βουρνάς κρίνει θετικά τόσο το περιεχόμενο του έργου και τον τρόπο που επέλεξε η συγγραφέας να παρουσιάσει τις πληροφορίες που επιθυμούσε, το γεγονός ότι προσπάθησε να είναι αντικειμενικά αποδοσμένα – παρέθεσε τις πηγές που χρησιμοποίησε, όσο και την αφήγηση και γενικότερα το έργο ως λογοτεχνικό. Η Σωτηρίου προσπάθησε – και για τον Βουρνά το κατάφερε («*Η Εντολή της Διδώς Σωτηρίου δεν είναι ένα αφήγημα υπό τύπο χρονικού ή μνημοσύνου. Είναι ένα βιβλίο πολιτικής ευθύνης. Γιατί αποκαλύπτει με σπάνια παρρησία τη λαθεμένη πολιτική της Αριστεράς,...*») – να παρουσιάσει το προσωπικό της βίωμα και την άποψη της Αριστεράς, αλλά προέβη και σε κριτική με έντεχνο τρόπο των αποφάσεων και των πράξεων της Αριστεράς. Συνεπώς, η συγγραφέας παρουσιάζει την Αριστερά να ευθύνεται για το γεγονός ότι «οδήγησε σε καταστροφή το κίνημα και μετέβαλε τον απέραντο χώρο του, όπου κινούταν ένας ολόκληρος λαός, σε φυλακές και στρατόπεδα, στα οποία έδιναν την ύστατη μάχη μια χούφτα ήρωες.». Αυτό κάνει το έργο για τον Βουρνά να ξεχωρίζει από μια απλή μαρτυρία ή κατάθεση βιωμάτων στο χαρτί καλυμμένα με λογοτεχνικό μανδύα.

Θετική κριτική στο έργο έκανε και η Σ. Τσακίρη, η οποία στα τέλη της δεκαετίας του 1990 υποστήριξε ότι η *Εντολή* είναι έργο «*γραμμένο με το αίμα της καρδιάς (της Διδώς), αλλά και γνώση και επίγνωση*».²⁷¹ «*Η Εντολή, όπως έχω ήδη πει με άλλη ευκαιρία, είναι βιβλίο αυτοβιογραφικό όπου τα αλλαγμένα ονόματα των προσώπων, η Κατερίνα, η Άννα, ο Σωτήρης, ο Νικήτας, παίζουν το ρόλο του αραχνοϋφαντου πέπλου που, αντί να καλύπτει, ελκύει την προσοχή στα ημικαλυπτόμενα. Τα γεγονότα εξιστορούνται λεπτομερώς, τα πρόσωπα που εμπλέκονται ζωντανεύουν με τη μοναδική τέχνη της Διδώς και ο αναγνώστης μένει με μια γεύση στυφή, αφού όλα τα πικρά που διάβασε έχουν συμβεί. Αν εξαιρέσουμε ορισμένες δημιουργικές μεταπλάσεις που βοηθούν*

²⁷⁰ Εφημερίδα *Αυγή*, 9 Νοεμβρίου 1976 (Η κριτική αυτή παρατίθεται στο Κάσσο, ό. π., σελ. 223.).

²⁷¹ Τσακίρη, ό. π., σελ. 205.

το βιβλίο να αναδειχθεί σε ελκυστικό πολιτικό μυθιστόρημα, τίποτα σ' αυτό δεν είναι κατασκευασμένο, ψεύτικο, επινοημένο.»²⁷²

«Η μεγάλη λογοτεχνική νίκη της Διδώς στην προκειμένη περίπτωση είναι ότι ξεπέρασε – δεν μπορώ να ξέρω με τι πόνους και τι δάκρυα- (α) το προσωπικό της συναισθηματικό πρόβλημα: η Έλλη είναι αδερφή της (β) το προσωπικό της ηθικό πρόβλημα, την πολιτική της τοποθέτηση, και έδωσε μια επική διήγηση με λόγο καίριο και σπάνιο, που περνάει σ' όλους τους χώρους, μια διήγηση κατανεμημένη ισόρροπα, ρωμαλέα και όχι μελο-τροφερή και, κυρίως, μια διήγηση γρήγορη, που σου κόβει την ανάσα με την αλλεπάλληλη και απρόβλεπτη διαδοχή των γεγονότων, μέσα από μια ματιά αυστηρά αντικειμενική. Με το ίδιο μέτρο κρίνονται οι πάντες και τα πάντα και με το ίδιο μέτρο τοποθετούνται. Η Διδώ έδωσε στους υπαρκτούς ήρωες του έργου της τη θέση που αύριο θα βοηθήσει σημαντικά την πλήρη και αντικειμενική καταγραφή της ιστορίας.»²⁷³

---

²⁷² Τσακίρη, ό. π., σελ. 205-206.

²⁷³ Ό. π., σελ. 269-270.

6. Η βιογραφία – το θεωρητικό πλαίσιο

6.1. Ο ορισμός και τα χαρακτηριστικά της

Η βιογραφία θεωρείται ότι είναι λογοτεχνικό είδος. Οι συγγραφείς που ασχολούνται με το συγκεκριμένο είδος αποκαλούνται βιογράφοι και στο έργο τους παρουσιάζουν τη ζωή κάποιου ατόμου σημαντικού είτε στον χώρο των επιστημών, είτε στον χώρο της πολιτικής ή της λογοτεχνίας, το έργο του οποίου είναι σημαντικό για την κοινωνία και την εποχή στην οποία έζησε. Η ζωή του βιογραφούμενου αποτελείται από πληροφορίες σχετικά με τη γέννηση – και τον θάνατο, αν ο βιογραφούμενος έχει πεθάνει, πληροφορίες σχετικά με την κληρονομιά του – όχι το τι κληρονόμησε ως υλικά αγαθά, αλλά ως ιδεολογία, συμπεριφορές και χαρακτηριστικά που υιοθέτησε ο βιογραφούμενος και αποτέλεσαν στοιχεία του χαρακτήρα του. Επιπρόσθετα, παρουσιάζονται στοιχεία της προσωπικότητάς του και γενικότερα φαινόμενα που επηρεάζουν τη συμπεριφορά και την πνευματική κατάσταση του βιογραφούμενου και τις σχέσεις-δεσμούς με την κοινωνία.²⁷⁴ Η ζωή είναι σύνθεση από παροντική εμπειρία και πρόβλεψη μελλοντικών γεγονότων.

Ωστόσο, ο βιογράφος δεν είναι χρονικογράφος, καθώς δεν παραθέτει με χρονική σειρά τα γεγονότα της ζωής του βιογραφούμενου προσώπου, αλλά διεξάγονται κι άλλες διεργασίες κατά τη σύνταξη της βιογραφίας.²⁷⁵ Ο συγγραφέας της βιογραφίας προβαίνει σε επιλογή των στοιχείων που θα παρουσιάσει και κυρίως τα συνθέτει και επεμβαίνει στο υλικό του ως καλλιτέχνης και ειδικότερα ως λογοτέχνης.²⁷⁶

Ο βιογράφος διαθέτει τρεις αφηγηματικούς τρόπους από τους οποίους μπορεί να επιλέξει πώς θα γράψει: δραματικό/εκφραστικό, αντικειμενικό/ακαδημαϊκό, ερμηνευτικό/αναλυτικό τρόπο. Ο αντικειμενικός βιογράφος προσπαθεί να περιθωριοποιήσει τον εαυτό του από την παρουσίαση της ζωής του ανθρώπου για την οποία γράφει. Ο αναλυτικός βιογράφος ερμηνεύει και σχολιάζει τα γεγονότα, αναλύει τη συμπεριφορά και το νόημα της ζωής του υποκειμένου.²⁷⁷ Είναι καθήκον του βιογράφου να εντοπίσει τη μέθοδο που θα χρησιμοποιήσει, για να γράψει τη βιογραφία – αν θα ξεκινήσει από γεγονότα του παρόντος και στη συνέχεια θα κάνει αναδρομή στο

²⁷⁴ S. Maynard, *Thoughts on Biography*, in *19th Century Music*, Vol. 5, No3 (1982), p. 270.

²⁷⁵ L. Schenk, *Literary Biographies Today*, in *World Literature Today*, Vol. 73, No1 (1991), p. 90.

²⁷⁶ Κατά τη γραφή μιας βιογραφίας υπάρχει το μειονέκτημα για τον βιογράφο και το έργο του ότι αν γράφει για τη ζωή κάποιου ποιητή ή λογοτέχνη καλό είναι να γνωρίζει κάτι για την ποίηση ή την πεζογραφία – όχι να πρέπει οπωσδήποτε να είναι ποιητής ή λογοτέχνης – έτσι ώστε να μπορεί να παρουσιάσει και το έργο του βιογραφούμενου (Schenk, ό. π., σελ. 88.).

²⁷⁷ A. Hibbard, *Biographer and Subject: A Tale of Two Narratives*, in *South Central Review*, Vol. 23, No3 (2006), pp. 20-21.

παρελθόν και τις παρελθούσες εμπειρίες ή αν θα ξεκινήσει από τη ζωή του βιογραφούμενου και θα προβεί σε αντιπαράθεση με τις εμπειρίες τις δικές του – εννοείται του βιογράφου. Ακόμη, μπορεί να προβεί σε σύνθεση βιογραφικών στοιχείων και υλικό που προέρχεται από την ψυχολογία του βιογραφούμενου.²⁷⁸ Μέσα από αυτά ο βιογράφος στοχεύει στη δημιουργία έργου τέχνης.

Οι βιογραφίες συντίθενται χρησιμοποιώντας πρωτογενείς πηγές πληροφοριών, όπως ημερολόγια, αλληλογραφίες, σημειώσεις από συζητήσεις, περιγραφές και άλλα στοιχεία που αποτυπώνουν τη ζωή κάποιου. Με τη χρήση αυτών των πηγών ο συγγραφέας της βιογραφίας διαμορφώνει τη μέθοδο που θα χρησιμοποιήσει κατά τη συγγραφή του έργου.²⁷⁹ Ο βιογράφος πρέπει να εξετάσει τις πηγές του και να τις αξιολογήσει την καθεμιά ανεξάρτητα από την άλλη και απομονωμένη από το πλαίσιο στο οποίο έχει γραφτεί και να αντιμετωπίσει τη ζωή ως σύμπαν που περιέχει μόνο τον εαυτό του.²⁸⁰ Θεωρείται αλλά και αποδεικνύεται ότι μεγάλο μέρος των βιογραφιών περιέχουν στοιχεία σχετικά με τα πιο σημαντικά γεγονότα της ζωής κάποιου ανθρώπου, όπως ημερομηνίες και αναφορές σχετικά με τη γέννηση, τον θάνατο, την περιουσία, και άλλα σχετικά με την οικογένεια, τη ζωή, την εργασία του ατόμου που βιογραφείται. Γενικότερα χρησιμοποιούνται προσωπικά αλλά και επίσημα έγγραφα, τα οποία είναι προϊόν παρατηρήσεων ανθρώπων που παρακολουθούσαν τη ζωή του βιογραφούμενου.²⁸¹

Χρησιμοποιεί τα γεγονότα και τους χαρακτήρες που χρειάζεται έτσι ώστε στο τέλος να κατασκευάσει μια τέλεια και διαρκή εικόνα.²⁸² Κατά τη συγγραφή της βιογραφίας ο συγγραφέας θα προβεί σε επιλογή στοιχείων και γεγονότων που ταιριάζουν στον χαρακτήρα του ανθρώπου που θα παρουσιάσει. Κατά τη διαδικασία αυτή θα αγνοήσει ή δεν θα τονίσει κάποια γεγονότα. Συνεπώς ο βιογράφος επιλέγει ποια στοιχεία θα χρησιμοποιήσει έτσι ώστε να διαμορφώσει την τέλεια και διαρκή εικόνα.²⁸³

Ο βιογράφος στο έργο του ενδιαφέρεται να παρουσιάσει την αλήθεια, η οποία είναι δυνατό να αποδειχθεί. Μάλιστα είναι δυνατό να εκθέτει και τις πηγές που χρησιμοποίησε έτσι ώστε ο αναγνώστης να μπορεί να ελέγξει ευκολότερα την

---

²⁷⁸ Maynard, ό. π., σελ. 270.

²⁷⁹ W. St Clair, *The Biographer as Archaeologist*, in France P., Clair W. St (eds.), *Mapping Lives-The uses of biography*, Oxford: Oxford University Press, 2004, p. 219.

²⁸⁰ Maynard, ό. π., σελ. 270.

²⁸¹ St Clair, ό. π., σελ. 220.

²⁸² Mumford Jones, ό. π., σελ. 117.

²⁸³ Ό. π., σελ. 117-118.

αυθεντικότητα των πληροφοριών. Η βιογραφία ως έργο προσπαθεί να καλύψει την περιέργεια του αναγνώστη για τη ζωή κάποιου άλλου – στην προκειμένη περίπτωση τη ζωή του βιογραφούμενου προσώπου, και κατ' επέκταση μέσα από τα γεγονότα που βίωσε κάποιος να γνωρίσει ο αναγνώστης και κάτι άλλο. Επίσης ο βιογράφος δεν πρέπει να ξεφύγει από τα όρια της φαντασίας και της πραγματικότητας και επιπλέον ο βιογράφος είναι περισσότερο τεχνίτης παρά καλλιτέχνης.

Ο βιογράφος μπορεί να παραλείπει από το έργο λεπτομέρειες της καθημερινής ζωής που είναι πιθανό να μην ενδιαφέρουν τους αναγνώστες – ή κατ' επέκταση κάποια γεγονότα που μπορεί να οδηγήσουν τον αναγνώστη να αλλάξει την εικόνα του για τον βιογραφούμενο και να δημιουργήσει άλλη που θα είναι αρνητική – κάτι που δεν το επιθυμεί ο βιογράφος. Γι' αυτόν τον λόγο, επιλέγει να στρέψει την προσοχή του αναγνώστη σε γεγονότα που προβάλλουν τον βιογραφούμενο ως αξιόλογο άνθρωπο και εξυψώνουν τον χαρακτήρα, την ιδεολογία, τον τρόπο σκέψης και τα «κατορθώματά» του. Ακόμη, ο βιογράφος δεν ασχολείται με το πόσα στοιχεία μπορεί να αποκαλύψει στους αναγνώστες, αλλά το μεγάλο του μέλημα είναι το πόσα στοιχεία γνωρίζει σχετικά με το άτομο του οποίου τη βιογραφία προσπαθεί να δημιουργήσει. Επιπλέον, πρέπει να μην παραθέσει απλώς τα στοιχεία που έχει συγκεντρώσει, αλλά πρέπει να προβεί σε σύνθεση και ερμηνεία.²⁸⁴

Όπως επιλέγει να παραλείψει τις ανούσιες λεπτομέρειες της καθημερινής ζωής, έτσι ο βιογράφος επιλέγει να παρουσιάσει και να τονίσει περισσότερο κάποιες πτυχές της ζωής και της συμπεριφοράς του ανθρώπου που βιογραφεί και να κατασκευάσει την εικόνα για αυτόν τον άνθρωπο και όχι απλώς να την αποτυπώσει. Επομένως, παρεμβαίνοντας ή καλύτερα επιλέγοντας τα στοιχεία που θα παρουσιάσει ο βιογράφος καταλήγει στο τέλος να δημιουργήσει προϊόν μυθοπλασίας. Το προϊόν αυτού του εγχειρήματος δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως ιστορία, καθώς εμπεριέχει και το στοιχείο του μύθου και της φαντασίας. Από την άλλη, δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως ντοκουμέντο ζωής ή απομνημόνευμα, λόγω των στοιχείων που περικλείει, τα οποία είναι κατασκευασμένα και τείνει τελικά να είναι λογοτεχνία. Επιπλέον, η ιστορία διαφοροποιείται από τη βιογραφία, καθώς η ιστορία παρουσιάζει τους ανθρώπους σε συγκεκριμένο χωροχρόνο στο παρελθόν ως ομάδα κι όχι εξατομικευμένα. Αντίθετα, ο

---

²⁸⁴ Al. Shelston, Βιογραφία, μτφρ. Ράλλη Ι., Χατζηδήμου Κ., χ.τ.: Ερμής, 1982, σελ. 15, 23, 104. «Το πραγματικό ρεύμα της ζωής του ήρωα...» προσπαθεί να καταγράψει ο βιογράφος. Ο βιογράφος που είναι καλλιτέχνης δεν συλλέγει απλώς τα βιογραφικά στοιχεία – ημερομηνίες και γεγονότα, πράξεις, αλλά προσπαθεί να καταγράψει και την προσωπικότητα. (Shelston, ό. π., σελ. 102.).

βιογράφος εστιάζει την προσοχή του σε συγκεκριμένο άτομο τονίζοντας την προσωπικότητά του και τον ιδιαίτερο χαρακτήρα του.²⁸⁵ Η βιογραφία στοχεύει στο να παρουσιάσει ανθρώπους και καταστάσεις – ίσως του παρελθόντος, αν αυτοί οι άνθρωποι αποτελούν παρελθόν – και να ξαναζωντανέψει στα μάτια του αναγνώστη το παρελθόν σαν να είναι παρόν.²⁸⁶

Ακόμη, για τον Clair,²⁸⁷ οι βιογράφοι κατά τη συγγραφή του έργου τους απομακρύνονται μερικές φορές από την παράθεση γεγονότων με τη χρήση πηγών και τείνουν να αφηγούνται φανταστικές ιστορίες και τελικά το έργο είναι λογοτεχνικό είδος που τείνει να πλησιάζει την ιστορία και τη μυθοπλασία. Επιπλέον, η βιογραφία δεν τοποθετείται ως είδος μεταξύ φανταστικού και μη φανταστικού, αλλά γίνονται προσπάθειες από τους βιογράφους να απομακρυνθούν από την καταγραφή γεγονότων που αντλούν από διαφορετικά έγγραφα. Ο βιογράφος προσπαθεί να εισβάλλει λίγο στο πεδίο του ιστορικού και του μυθιστοριογράφου, αλλά ούτε τους μιμείται, ούτε τους αντικαθιστά, καθώς βιογράφος, ιστορικός και μυθιστοριογράφος γράφουν με διαφορετικά κίνητρα, μεθόδους και στόχους.²⁸⁸

Ο βιογράφος είναι σαν τον αρχαιολόγο που προσπαθεί να αποκαλύψει την παρελθούσα ζωή και να τη ζωντανέψει στο παρόν που ζει και γράφει.²⁸⁹ Με τη βιογραφία δίνεται η ευκαιρία για αναθεώρηση ή επανεξέταση του παρελθόντος έτσι ώστε να προσανατολιστεί η παροντική ζωή σε νέα κατεύθυνση και προς καλύτερο μέλλον. Αυτό είναι και το ζητούμενο για τη βιογραφία ως είδος να καταφέρει να αναφερθεί στο παρελθόν με τα κριτήρια και τους παράγοντες που θα θέσει ο συγγραφέας της.

Σύμφωνα με τον Henry James στο έργο του *The Art of the Novel*²⁹⁰ «ο βιογράφος δεν είναι καταρχήν ελεύθερος, γιατί υποβάλλεται στους περιορισμούς της ακριβολογίας και της σημασίας της λεπτομέρειας που, κατά περίεργο τρόπο, αντιμάχονται την προσέγγιση μιας ανώτερης μορφής της αλήθειας».²⁹¹ Ακόμη, «οι βιογράφοι [...] τείνουν να παρασύρονται από τη γοητεία μιας λεπτομέρειας της ιδιωτικής ζωής».²⁹²

---

²⁸⁵ M. Holroyd, What Justifies Biography?, in *The Threepenny Review*, No89 (2002), p. 16.

²⁸⁶ Holroyd, ό. π., σελ. 16.

²⁸⁷ St Clair, ό. π., σελ. 222.

²⁸⁸ Shelston, ό. π., σελ. 115-116.

²⁸⁹ Holroyd, ό. π., σελ. 17.

²⁹⁰ H. James, *The Art of the Novel*, New York: Charles Scribner's Sons, 1962, pp. 229-230.

²⁹¹ Shelston, ό. π., σελ. 10.

²⁹² Ο. π., σελ. 14.

Για τη V. Woolf «ο βιογράφος αντιμετωπίζει την ανάγκη να μετατρέψει το χάος σε τάξη» και προσπαθεί να συνδυάσει τις δύο αλήθειες – την αλήθεια της πραγματικότητας και την αλήθεια της μυθοπλασίας.²⁹³ Σύμφωνα με τη Woolf ο βιογράφος προβάλλει στο έργο του την προσωπικότητα του υποκειμένου.²⁹⁴ Ο συγγραφέας αναπτύσσει «σχέση οικειότητας» με τον βιογραφούμενο και είναι δυνατό να αφήσει στο περιθώριο υλικό που συνέλεξε και να επηρεαστεί στο έργο του από την ιδιαίτερη σχέση που έχει με το υποκείμενο.

Οι αναγνώστες θεωρούν ότι σε μια βιογραφία ο συγγραφέας πρέπει να παρουσιάζει τα γεγονότα της ζωής του υποκειμένου με χρονολογική συνήθως σειρά μαζί με την ερμηνεία αυτών και τον σχολιασμό. Στην περίπτωση που ο αναγνώστης καταλάβει ότι συνέβη κάτι άλλο, τότε θεωρεί ότι «εξαπατήθηκε» από τον συγγραφέα και το έργο δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως βιογραφία. Το διαφορετικό, όμως, που μπορεί να συμβεί, είναι η ανάπτυξη στενής σχέσης μεταξύ συγγραφέα και υποκειμένου· σχέσης σεβασμού, αναγνώρισης, απέχθειας ή και όλα μαζί αναμεμειγμένα με συναισθήματα.²⁹⁵ Ο βιογράφος προσπαθεί να δει μέσα από τα μάτια του υποκειμένου του, να αισθανθεί, να νιώσει και να καταφέρει τελικά να γνωρίσει τα μύχια της ψυχής του υποκειμένου, ασχέτως του σεβασμού που τρέφει για αυτό, και πρέπει πέρα από την παρουσίαση των γεγονότων, να περιγράψει και να ερμηνεύσει συναισθήματα και κίνητρα.²⁹⁶ Από την άλλη, ο βιογράφος καλείται να ανασυνθέσει το παρελθόν του βιογραφούμενου προσώπου και να ξαναβρεθεί στα μέρη που έζησε ή επισκέφθηκε το υποκείμενο, να συλλέξει πληροφορίες και να πάρει συνεντεύξεις. Συνεπώς ο συγγραφέας της βιογραφίας είναι δεσμευμένος και πρέπει να χρησιμοποιήσει το υλικό που συνέλεξε – σε αντίθεση με τον μυθιστοριογράφο, ο οποίος έχει την ελευθερία να φαντασθεί τα συναισθήματα του χαρακτήρα του έργου, όπως και άλλα στοιχεία του έργου του.

Ιδιαίτερο στοιχείο που παρατηρείται στις βιογραφίες είναι η συλλογή πολλών στοιχείων σχετικά με την ενήλικη ζωή του βιογραφούμενου προσώπου και η έλλειψη στοιχείων σχετικά με την παιδική και νεαρή ηλικία του. Ο βιογράφος πρέπει να προσπαθήσει να εντοπίσει υλικό για όλες τις φάσεις της ζωής του υποκειμένου του και να το παρουσιάσει στην ολότητά του.²⁹⁷

---

²⁹³ Shelston, ό. π., σελ. 103.

²⁹⁴ Ο. π., σελ. 111.

²⁹⁵ Hibbard, ό. π., σελ. 19.

²⁹⁶ Ο. π., σελ. 20.

²⁹⁷ P. Honan, *The Theory of Biography*, in *A Forum on Fiction*, Vol. 13, No1 (1979), p. 112.

6.2. Η ιστορία της βιογραφίας

Μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αιώνα οι βιογραφίες γράφονταν είτε με σκοπό να κάνουν τους ανθρώπους να αγαπήσουν την αρετή ή για να επισημάνουν τις αρνητικές συνέπειες της κακίας.²⁹⁸ Γύρω στον 6^ο μ.Χ. αιώνα οι Βρετανοί βιογράφοι έδωσαν πιο διδακτικό προσανατολισμό στις βιογραφίες και περίπου για χίλια χρόνια οι βιογραφίες ήταν έργα που πληροφορούσαν τους αναγνώστες για τις καλές πράξεις καλών ανθρώπων και για τις κακές πράξεις των ανθρώπων που είχαν επηρεαστεί από τον διάβολο. Κατά τον 18^ο αιώνα οι συγγραφείς των βιογραφιών προσπάθησαν να γράψουν βιογραφίες εκπληρώνοντας κι άλλους σκοπούς, αλλά το διδακτικό στοιχείο παρέμεινε στο επίκεντρο της προσοχής. Αυτά τα έργα διδακτικού χαρακτήρα κατά τη Βικτωριανή εποχή ονομάστηκαν πανηγυρικοί και όχι βιογραφίες.

Οι «νέοι» βιογράφοι που δραστηριοποιήθηκαν μετά από τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο διακήρυτταν ότι η βιογραφία ήταν είδος τέχνης και οποιοσδήποτε ηθικός προσανατολισμός της καταστρέφει το έργο αυτό ως έργο τέχνης.²⁹⁹ Αυτό το νέο ρεύμα στον χώρο της βιογραφίας προσπάθησε να αντιστρέψει και να ταχθεί ενάντια στην ήδη μακράιωνη και καλά εδραιωμένη άποψη περί του διδακτικού σκοπού που πρέπει να επιτελούν οι βιογραφίες. Ο H. Nicolson στο έργο του *The Development of English Biography* υποστήριξε ότι η βιογραφία δεν είναι γραμμένη, όπως πρέπει, όταν κατά τη συγγραφή της επιδρούν στο έργο ευλάβεια, στοργή, ηθικές δυνάμεις και θρησκευτικές πεποιθήσεις.³⁰⁰ Ωστόσο, αυτό το νέο ρεύμα στη βιογραφία δεν επηρέασε αρκετά, έτσι ώστε να εξαλειφθεί ο διδακτικός χαρακτήρας της βιογραφίας.³⁰¹ Ο L. Strachey υποστήριξε ότι ο συγγραφέας της βιογραφίας δεν πρέπει να αναζητά τη συμπάθεια του αναγνωστικού κοινού γιατί αυτό συνέβαινε μέχρι και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα και η βιογραφία ως είδος τέχνης γνώρισε χαλεπούς καιρούς. Πρέπει να γράφει με ειρωνεία και να γράφει χωρίς απώτερο στόχο έτσι ώστε να καταφέρει να γράψει βιογραφία.³⁰² Ο A. Maurois προέβαλε την άποψη ότι είναι κάπως αναπόφευκτο η βιογραφία να μην τείνει να προσεγγίζει την ηθική, καθώς ο συγγραφέας επιθυμεί να γράψει τη βιογραφία κάποιου ανθρώπου που είναι πρότυπο για τους συνανθρώπους του. Περί τα μέσα του

---

²⁹⁸ R. Partin, *Biography as an Instrument of Moral Instruction*, in *American Quarterly*, Vol. 8, No4 (1956), p. 303.

²⁹⁹ Partin, ό. π., σελ. 303.

³⁰⁰ H. Nicolson, *The Development of English Biography*, London: The Hogarth Press, 1928, p. 11. Partin, ό. π., σελ. 304.

³⁰¹ Partin, ό. π., σελ. 304.

³⁰² L. Strachey, *Portraits in Miniature and Other Essays*, New York: Chatto & Windus, 1931, p. 166-167. Partin, ό. π., σελ. 306.

20^ο αιώνα υποστήριξε ότι η βιογραφία είναι το μόνο είδος που μπορεί να προσφέρει στον αναγνώστη μαθήματα ηθικής.³⁰³ Ο E. Ludwig συμφωνεί με τον Maurois και πιστεύει ότι η βιογραφία αν δεν έχει σκοπό να διδάξει την ηθική τότε είναι άχρηστη.³⁰⁴ Τέλος, ο G. Bradford ανέπτυξε το ψυχογράφημα, ενδιαφέρθηκε κυρίως για την ανθρώπινη ψυχή και για τη δημιουργία του χαρακτήρα του ανθρώπου. Υποστήριξε ότι η βιογραφία ήταν το καλύτερο είδος, για να βοηθήσει τους ανθρώπους να αντιμετωπίσουν οτιδήποτε προκύψει σε θεμελιώδεις τομείς της ζωής τους, όπως την αγάπη, τη φιλοδοξία, τον πλούτο και τη θρησκεία. Ακόμη, πίστευε ότι η βιογραφία ως είδος θα συνέβαλε στη δημιουργία υγιούς χαρακτήρα του κάθε νεαρής ηλικίας ατόμου της κοινωνίας στην οποία ζούσε και γι' αυτό συνιστούσε τη μελέτη βιογραφιών στα σχολεία. Με αυτόν τον τρόπο, θεωρούσε ότι οι νέοι και νέες θα μάθαιναν να καταλαβαίνουν τους άλλους και τα κίνητρά τους και η μελέτη βιογραφιών θα βοηθούσε και στο να έχουν καλύτερη συμπεριφορά στη ζωή τους.³⁰⁵

Λαμβάνοντας υπ' όψιν τις απόψεις που εξέφρασαν οι προαναφερθέντες «νέοι» βιογράφοι μπορεί να υποστηριχθεί ότι οι «νέοι» βιογράφοι δεν αντιτάχθηκαν στον διδακτικό προσανατολισμό της βιογραφίας. Ωστόσο, την εποχή που παρουσίασαν τις απόψεις τους θεωρήθηκε από τους εκπροσώπους του παλιού ρεύματος ότι ήθελαν να στραφούν ενάντια στον ηθικό χαρακτήρα αυτών των έργων.³⁰⁶

Περί τα τέλη της δεκαετίας του 1920 και τις αρχές του 1930 η «νέα» βιογραφία αναπτύχθηκε ιδιαίτερος και αυξήθηκαν οι πωλήσεις των βιογραφιών στην Αμερική. Η καινοτομία στη «νέα» βιογραφία είναι το γεγονός ότι χρησιμοποιούνται στοιχεία ψυχολογίας και ιστορίας.³⁰⁷ Σύμφωνα με τον M. Holroyd η βιογραφία ως λογοτεχνικό είδος είναι νέο προϊόν συγκερασμού ιστορίας και μυθιστορήματος με πρόγονο τη δημοσιογραφία.³⁰⁸ Από τη δεκαετία του 1920 τέθηκε προς εξέταση το κατά πόσο η βιογραφία ήταν λογοτεχνικό είδος, αλλά η βιογραφία έχει θεμελιώδεις διαφορές από το μυθιστόρημα. Ο βιογράφος πρέπει να αναφέρει το βιβλιογραφικό υλικό που χρησιμοποίησε και να παραπέμπει σε αυτό· στοιχεία που ο μυθιστοριογράφος δεν λαμβάνει υπ' όψιν του και δεν είναι δεσμευμένος.

---

³⁰³ A. Maurois, *Aspects of Biography*, New York: Cambridge University Press, 1929, pp. 135-136, 144. Partin, ό. π., σελ. 307.

³⁰⁴ Partin, ό. π., σελ. 307.

³⁰⁵ Ό. π., σελ. 308.

³⁰⁶ Ό. π., σελ. 308.

³⁰⁷ Mumford Jones, ό. π., σελ. 113.

³⁰⁸ Holroyd, ό. π., σελ. 16.

Ακόμη, θεωρείται ότι τον 20^ο αιώνα οι βιογράφοι θέτουν σε σειρά τη γνώση που διαθέτουν για κάποιο άτομο, για καλούς ή κακούς χαρακτήρες, αλληλεπιδρούν με την καθημερινή αστική ζωή, αναφέρονται στην έννοια του εαυτού και στον εαυτό κάποιου και προσφέρουν στους αναγνώστες παραδείγματα ηθικής.³⁰⁹

Προς το τέλος του 20^{ου} αιώνα εμφανίστηκε ένα νέο είδος βιογραφίας: η ομαδική βιογραφία. Η ομαδική βιογραφία έχει προσπαθήσει να αποδείξει ότι είναι είδος τέχνης. Πιο συγκεκριμένα το 1990 τυπώθηκε η ομαδική βιογραφία της P. O' Toole που παρουσίασε τη ζωή ομάδας ανδρών και γυναικών. Το 1991 τυπώθηκε βιογραφία οκτακοσίων γυναικών από το Κάνσας. Αυτό το τελευταίο έργο έχει χαρακτηριστεί από τον A. Schlesinger ως χρονικό των γυναικών συνιστώντας έτσι το πιο θεαματικό ατύχημα της σύγχρονης ιστορίας.³¹⁰

---

³⁰⁹ P. Honan, ό. π., σελ. 110.

³¹⁰ R. Whittemore, Biography and Literature, in *The Sewanee Review*, Vol. 100, No3 (1992), p. 395.

7. Η βιογραφία *Ο Άνθρωπος με το Γαρίφαλο*³¹¹ του Π. Παρασκευόπουλου³¹²

7.1. Ο συγγραφέας Πότης Παρασκευόπουλος

Γεννήθηκε στην Καλαμάτα το 1924 και πέθανε στην Αθήνα το 1996. Συμμετείχε στην Αντίσταση στο πλευρό του ΕΑΜ και πριν από τη δικτατορία εργάστηκε ως δημοσιογράφος στην εφημερίδα *Αυγή*. Το 1964 εκλέχτηκε βουλευτής της ΕΔΑ. Κατά τη δικτατορία των Συνταγματαρχών διώχθηκε και εξορίστηκε. Για αρκετά χρόνια ήταν δημοσιογράφος και αρθρογράφος της εφημερίδας «Ελευθεροτυπία», ενώ ασχολήθηκε και με μεταφράσεις κειμένων ξένων εκδόσεων και με την επιμέλεια κειμένων ελληνικών εκδόσεων.³¹³

7.2. Ο τίτλος του έργου - η ιστορία με το γαρίφαλο

Ο τίτλος του έργου χαρακτηρίζει κάποιον άνθρωπο που κρατά γαρίφαλο. Ωστόσο, στο έργο μπορεί ο άνθρωπος αυτός να ταυτίζεται με τον Μπελογιάννη, καθώς η αφήγηση εστιάζει στον Νίκο Μπελογιάννη, αλλά δεν παρουσιάζεται κάποιο επεισόδιο με γαρίφαλο και ο άνθρωπος Μπελογιάννης δεν εμφανίζεται με γαρίφαλο. Ο τίτλος δεν εξηγείται μέσα από κάποιο περιστατικό στο συγκεκριμένο έργο ή γιατί ήδη από τον τίτλο ο άνθρωπος αυτός παρουσιάζεται με το συγκεκριμένο άνθος. Το περιστατικό με το γαρίφαλο παρουσιάζεται στο έργο της Δ. Σωτηρίου *Εντολή*, όπως παρουσιάζεται στην ακόλουθη παράγραφο. Όμως, το έργο στην πρώτη του έκδοση είχε τίτλο *Ποιος σκότωσε τον Μπελογιάννη*, ο οποίος αποτελούσε αίνιγμα και ήταν από μόνος του πρόκληση ή προσήμανση. Ωστόσο, είτε με τον έναν τίτλο είτε με τον άλλον απάντηση στο ερώτημα που τίθεται δεν δίνεται. Το έργο – στη δεύτερη έκδοση, η οποία αναλύεται στη συνέχεια – μπορεί να ξεκινά με την ανακοίνωση της εκτέλεσης και να καταλήγει με το ίδιο γεγονός, αλλά λεπτομέρειες σχετικά με το ερώτημα που έθετε ο τίτλος της πρώτης έκδοσης δεν δίνονται.

«Η Έλλη κρατάει στο χέρι ένα μεγάλο άλικο γαρίφαλο. Καθώς πηγαίνει ο Νίκος να καθίσει του το δίνει. Εκείνος το παίρνει, το κρατά κοντά στα διψασμένα χείλη του και χαμογελά. Τα χαρακτηριστικά του δεν είναι πια τραχιά, σαν χαραγμένα σ' αιχμηρό μπρούντζο. Η θωριά του ξανάγινε απαλή, στοχαστική. Χαμογελά σε κείνην και στο αύριο της ανθρωπίνης απαντοχής που γι' αυτό προσφέρει απλά τη ζωή και τα νιάτα του. Τα φλας των φωτορεπόρτερς τσακώνουν αυτό το ωραίο χαμόγελο και την επομένη μια

³¹¹ Π. Παρασκευόπουλος, *Ο Άνθρωπος με το Γαρίφαλο*, Αθήνα: Κάκτος, 1980.

³¹² Δεν βρέθηκαν κριτικές για το συγκεκριμένο έργο.

³¹³ Εφημερίδα *Ριζοσπάστης* – «Κοινωνία», Κυριακή 19 Μαΐου 1996 (<http://www.rizospastis.gr/storyPlain.do?id=3660229&action=print>).

φωτογραφία εκπληκτική εμφανίζεται στις εφημερίδες και ταξιδεύει στο εξωτερικό. Το παλικάρι με το χαμόγελο και το γαρίφαλο θα συγκινήσει εκατομμύρια ανθρώπους σ' όλα τα πέρατα της γης. Και τα μολύβια του καλλιτέχνη που έφτιαξε την «Γκουέρνικα» θα τον απαθανάτισουν.» «Σώστε από τα νύχια του φασισμού το παλικάρι με το χαμόγελο και το γαρίφαλο.» «Μη δολοφονείτε το περιστέρι της ειρήνης.» (σελ. 258-259 στο έργο της Διδώ Σωτηρίου που αναλύθηκε σε προηγούμενα κεφάλαια). Λίγο πριν τελειώσει η πρώτη δίκη (Οκτώβριος-Νοέμβριος 1951) μέσα στην αίθουσα του δικαστηρίου έγινε ένα περιστατικό μ' ένα γαρίφαλο που την επόμενη μέρα το γνώρισε όλος ο κόσμος. Η Έλλη έδωσε στον Νίκο ένα κόκκινο γαρίφαλο, εκείνος το μύρισε και οι δημοσιογράφοι φωτογράφησαν τη σκηνή. Η φωτογραφία έκανε τον γύρο του κόσμου και ο Πικάσο δημιούργησε το σκίτσο με τον άνθρωπο που κρατά και μυρίζει το γαρίφαλο. Ορμώμενος από αυτό το περιστατικό ο Παρασκευόπουλος τιτλοφόρησε τη βιογραφία του Μπελογιάννη *Ο Άνθρωπος με το Γαρίφαλο*. Έχει μείνει γνωστός ως «ο άνθρωπος με το γαρίφαλο», αλλά αυτό τον χαρακτηρίζει μόνο για τη συγκεκριμένη στιγμή και τίποτε άλλο. Πέρα από τον Πικάσο που ζωγράφισε το σκίτσο του Μπελογιάννη να κρατά και να μυρίζει το λουλούδι και ο Γάλλος ζωγράφος Peter de Francia ζωγράφισε «την εκτέλεση του Μπελογιάννη», όπου έχει αποδώσει τρεις εκτελεσμένους εκ των οποίων ξεχωρίζει ο Μπελογιάννης να κρατά το γαρίφαλο στο χέρι του.

7.3. Το έργο *Ο Άνθρωπος με το Γαρίφαλο*

Το έργο *Ο Άνθρωπος με το Γαρίφαλο* του Π. Παρασκευόπουλου έχει χαρακτηριστεί ως βιογραφία του Ν. Μπελογιάννη. Ωστόσο, όπως μπορεί να διαπιστώσει ο αναγνώστης ήδη από τα περιεχόμενα, ο συγγραφέας επέλεξε να εστιάσει την προσοχή του στα γεγονότα από τη σύλληψη του Μπελογιάννη μέχρι τη νύχτα της εκτέλεσής του παρουσιάζοντας σε ελάχιστες γραμμές την υπόλοιπη ζωή του βιογραφούμενου. Η αφήγηση ξεκινά, όπως θα παρουσιαστεί και στη συνέχεια, από τη νύχτα της εκτέλεσης του Μπελογιάννη και άλλων τριών κομμουνιστών και κάνοντας αναδρομή (ανάληψη, σύμφωνα με τη θεωρία του Genette) στο παρελθόν παρουσιάζονται τα γεγονότα των τελευταίων μηνών της ζωής του Μπελογιάννη. Ο συγγραφέας χρησιμοποιεί ως τεκμήρια της ζωής και της δράσης του Μπελογιάννη αποσπάσματα από άρθρα εφημερίδων, δηλώσεις του ΚΚΕ μέσω του ραδιοφωνικού σταθμού του κόμματος και αποσπάσματα από την απολογία του Μπελογιάννη (τον Φεβρουάριο του 1952) όπως καταγράφηκαν στα πρακτικά της δεύτερης δίκης.

Αν το έργο μπορεί να χαρακτηριστεί ως βιογραφία, τότε διαφέρει από την απλή χρονολογική παράθεση γεγονότων της ζωής του Μπελογιάννη – που μπορεί να ανέμενε ο αναγνώστης, και παρουσιάζει γραμμικά με λεπτομερείς περιγραφές γεγονότα από τη λήξη του ελληνικού εμφυλίου έως και τον Μάρτιο του 1952 στα οποία εμπλέκεται ο Μπελογιάννης. Τα γεγονότα αυτά προβάλλονται ολοκληρωμένα – όσο είναι δυνατό, έτσι ώστε ο αναγνώστης να κρίνει και να κατακρίνει πρόσωπα και καταστάσεις, αλλά και γνωστοποιήσει στον αναγνώστη το παρασκήνιο που δεν δημοσιοποιήθηκε.

7.3.1. Η διάρθρωση του έργου

Εξαρχής ο βιογράφος ενημερώνει τον αναγνώστη ότι η βιογραφία³¹⁴ γράφτηκε είκοσι τέσσερα χρόνια μετά από την εκτέλεση των Ν. Μπελογιάννη, Δ. Μπάτση, Ηλ. Αργυριάδη και Ν. Καλούμενου. Αυτό σημαίνει ότι η προσωπικότητα, ο χαρακτήρας, η ζωή, ο τρόπος σκέψης και τα κατορθώματα-έργα του Μπελογιάννη καταγράφηκαν και παρουσιάστηκαν αρκετά χρόνια μετά από την εκτέλεσή του. Ο βιογράφος παρουσιάζει το δίλημμα που τέθηκε – ποιες απόψεις δημιουργήθηκαν στις αρχές της δεκαετίας του 1950 σχετικά με τον Μπελογιάννη. *«Για άλλους ήταν μια υπόθεση κατασκοπίας και για τους κομμουνιστές μια πολιτική δολοφονία καλυμμένη με τη σκηνοθεσία της κατασκοπίας»* (σελ. 7). Συνεπώς για κάποιους ο Μπελογιάννης ήταν κατάσκοπος ή προδότης και η καταδίκη ήταν το αποτέλεσμα σκηνοθεσίας, ενώ για την Αριστερά ο χαρακτηρισμός αυτός δεν ίσχυε.

Ο συγγραφέας του έργου υποστηρίζει ότι αυτό που γνωρίζει ο ελληνικός λαός σχετικά με την «υπόθεση Μπελογιάννη» είναι μόνο το τι συνέβη στο δικαστήριο. Ωστόσο, κι άλλα στοιχεία, κατά τον Παρασκευόπουλο, *«που ρίχνουν φως στη δίκη, την καταδίκη και την εκτέλεση του Μπελογιάννη»* (σελ. 7), θα βοηθήσουν στο να απαντηθούν τα ερωτήματα που τέθηκαν εκείνο το χρονικό διάστημα (1951-1952) και αυτές τις πληροφορίες προσπάθησε να παρουσιάσει το συγκεκριμένο έργο. Παράλληλα, δικαιολογεί τον λόγο για τον οποίο υπάρχει η χρονική καθυστέρηση των είκοσι τεσσάρων ετών. Το έργο εκδόθηκε μετά από την πτώση της Χούντας όπου η λογοκρισία είχε σταματήσει *«σήμερα που τα πάθη έχουν εκλείψει και οι σκοπιμότητες δεν επιτρέπεται να θολώνουν την ιστορική αλήθεια, ...»* (σελ. 8)) και ο συγγραφέας δεν φοβόταν να εκφράσει μέσω του έργου στοιχεία και απόψεις σχετικά με την Αριστερά

---

³¹⁴ Η βιογραφία πρέπει να είναι τεκμηριωμένη και γι' αυτό χρησιμοποιεί πραγματικά και αποδεδειγμένα γεγονότα έτσι ώστε να παρουσιάσει το άτομο που επιθυμεί, αλλά και την εποχή στην οποία έζησε το βιογραφούμενο άτομο.

και τη Δεξιά. Μάλιστα θεωρεί ότι ήταν χρέος του να παρουσιάσει το πολιτικό παρασκήνιο («κρίνουμε σκόπιμο να δώσουμε, μακριά από κάθε προκατάληψη, τα άγνωστα παρασκήνια που κίνησαν αυτή τη συγκλονιστική υπόθεση» (σελ. 8)). Επιπλέον συμβουλεύει τη Δεξιά και την Αριστερά που αντιπαρατάχθηκαν στο πεδίο της μάχης ότι πρέπει να ειδωθεί ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος στην ολότητά του και να ξεχαστούν οι αντιπαλότητες και να αναλάβουν και οι δύο παρατάξεις τις ευθύνες τους, να συνειδητοποιήσουν τα αίτια που τους οδήγησαν στον πόλεμο και να λήξει η μεταξύ τους πόλωση («Βαθιά πεποίθησή μας είναι ότι, η εθνική ενότητα θα αποκαθίσταται και θα δυναμώνει, όσο οι παρατάξεις που πρωταγωνίστησαν σ' εκείνο τον αιματηρό εμφύλιο πόλεμο, θα απομακρύνονται από τα πάθη εκείνης της εποχής, θα κατανοούν και θα εξηγούν τις αιτίες που τον προκάλεσαν» (σελ. 8)).

Το έργο ξεκινά με την περιγραφή της εκτέλεσης των τεσσάρων κομμουνιστών, Ν. Μπελογιάννη, Δ. Μπάτση, Ηλ. Αργυριάδη και Ν. Καλούμενου. Ο αφηγητής θέτει το ποιόν του Μπελογιάννη προς εξέταση χωρίς να παρουσιάζει την άποψή του· η Δεξιά θεωρεί ότι ο Μπελογιάννης ήταν προδότης, ενώ η Αριστερά θεωρεί ότι ήταν εθνικός ήρωας. Παράλληλα, παρουσιάζει την καταγγελία του πολιτικού γραφείου του ΚΚΕ για την εκτέλεση των τεσσάρων μελών του. Μετά από αυτό ο βιογράφος επέλεξε με αναδρομή στο παρελθόν να μεταβεί λίγους μήνες πριν από τη σύλληψη του Μπελογιάννη και συγκεκριμένα στον Αύγουστο του 1949 αμέσως μετά από τη λήξη του ελληνικού εμφυλίου πολέμου παρουσιάζοντας τη δικαιολόγηση του Ζαχαριάδη για τον εμφύλιο πόλεμο και θέτοντας το ερώτημα αν ο Ζαχαριάδης, ως ηγέτης του κόμματος οργάνωνε τον τρίτο γύρο ή επιθυμούσε να κατευθύνει το κόμμα προς την ειρήνευση. Από εκεί ο βιογράφος επέλεξε να εστιάσει την προσοχή του στη σύλληψη του Μπελογιάννη και το ερώτημα που τέθηκε τότε ήταν αν η Ασφάλεια γνώριζε ποιο ήταν το συλληφθέν πρόσωπο ή όχι και κατά πόσο η Ασφάλεια του είχε στήσει παγίδα, για να τον συλλάβει. Ο Ζαχαριάδης από την άλλη, προέβη σε εξηγήσεις για τη σύλληψη αυτή διαβάλλοντας τον Ν. Πλουμπίδη.

Αναφορά γίνεται και στο πολιτικό σκηνικό στη χώρα το 1951 και ειδικά στις εκλογές του Σεπτεμβρίου. Ο Μπελογιάννης με τον Πλουμπίδη επιθυμούσαν να είναι υποψήφιοι του ΚΚΕ, αλλά ο Ζαχαριάδης περιθωριοποίησε τον δεύτερο και απέρριψε το αίτημα των δύο κομμουνιστών να θέσουν υποψηφιότητα, ενώ παράλληλα παρουσιάζονται και οι ΗΠΑ να ενδιαφέρονται και να ασχολούνται με τα ελληνικά ζητήματα. Κατά την πρώτη δίκη των κομμουνιστών και την παρουσίαση των στρατοδικών επισημαίνεται το γεγονός ότι ανάμεσά τους βρισκόταν και ο Γ.

Παπαδόπουλος, ο μετέπειτα δικτάτορας και ο αφηγητής υποστηρίζει ότι από εκείνο το χρονικό διάστημα προσπαθούσε να καταλάβει την εξουσία. Λίγο πριν από τη λήξη της πρώτης δίκης η Ασφάλεια ανακάλυψε τους παράνομους ασυρμάτους που χρησιμοποιούσαν οι κομμουνιστές της Αθήνας. Τα άτομα της Αριστεράς αιφνιδιάστηκαν, καθώς κάποιοι δεν γνώριζαν την ύπαρξή τους και κάποιοι παραπέμφθηκαν σε δεύτερη δίκη. Τότε ανακοινώθηκε και η σύλληψη του Δ. Μπάτση. Με την αποκάλυψη των ασυρμάτων ο ασυρματιστής Βαβούδης αυτοκτόνησε σύμφωνα με την ανακοίνωση των αστυνομικών αρχών, ενώ αναφορικά με το συγκεκριμένο γεγονός ο αφηγητής παρουσιάζει και τις αντιφάσεις στις δηλώσεις, ενώ ο Ζαχαριάδης υποστήριξε ότι ο Βαβούδης ζούσε και φυγαδεύτηκε. Στη συνέχεια προβάλλονται οι ανακρίσεις των κατηγορουμένων μελών της Αριστεράς που παραπέμφθηκαν σε δεύτερη δίκη και τονίζεται το ενδιαφέρον των ΗΠΑ σχετικά με την πορεία των ανακρίσεων και ίσως και της δίκης. Με την υπόθεση των ασυρμάτων η αντιπολίτευση άρχισε να διαβάλλει την κυβέρνηση Πλαστήρα-Βενιζέλου ότι διατηρούσαν σχέσεις με το κατασκοπευτικό ΚΚΕ και το επιχείρημα αυτό ενισχύθηκε και με τη δήλωση του Ζαχαριάδη.

Η δεύτερη δίκη ξεκίνησε με κύριο πρωταγωνιστή τον Μπελογιάννη και προς εξέταση ζητήματα την αποκάλυψη των ασυρμάτων, τον λόγο για τον οποίο ο Βαβούδης δεν κατέστρεψε τον κώδικα που χρησιμοποιούταν για την αποκρυπτογράφηση των σημάτων, αλλά και άλλα χαρτιά. Ο Μπελογιάννης αναφέρθηκε έμμεσα στην τακτική που ακολούθησε ο Ζαχαριάδης και τις εντολές που έδωσε προς τα μέλη του κόμματος για το πώς έπρεπε να λειτουργήσουν, ενώ ο Μπελογιάννης δεν δίστασε να αναφέρει την αντίθεσή του προς την πολιτική που ακολουθούσε το κόμμα. Η δίκη ολοκληρώθηκε, ακούστηκε η ποινή του κάθε κατηγορουμένου και ο αφηγητής κάνει εκτενή αναφορά στην πορεία που ακολούθησε η δικογραφία μετά από το αίτημα των καταδικασθέντων να ζητηθεί και η συνεδρίαση του Συμβουλίου Χαρίτων σχετικά με την εκτέλεση ή όχι των τεσσάρων ατόμων. Η κυβέρνηση ήθελε χρόνο, για να αποφασίσει, αλλά επιθυμούσε και την απόφαση του βασιλιά. Ο Ζαχαριάδης κατηγορήσε τον Βενιζέλο και τον Πλαστήρα και τότε δημοσιεύτηκε το γράμμα του Πλουμπίδη. Ο Ζαχαριάδης κατήγγειλε την επιστολή του Πλουμπίδη, ενώ ο τελευταίος σταδιακά απομονώθηκε από το κόμμα με το χαρακτηρισμό του «χαφιέ».

Το Συμβούλιο Χαρίτων αποφάσισε την εκτέλεση των τεσσάρων, ενώ η Ασφάλεια έκανε την τελευταία της προσπάθεια να αποσπάσει πληροφορίες από τον Μπάτση. Παράλληλα αποκαλύφθηκε το γεγονός ότι μέσα στην αεροπορία

εντοπίστηκαν κάποιοι υποστηρικτές του ΚΚΕ. Οι ΗΠΑ επιθυμούσαν να εκτελεστούν οι τέσσερις που καταδικάστηκαν, η κυβέρνηση επιθυμούσε να τους δοθεί η χάρη, ενώ και ο βασιλιάς προτιμούσε την εκτέλεσή τους έτσι ώστε να μην κλονιστεί ο θρόνος. Ο αφηγητής παρουσιάζει την πορεία της δικογραφίας μέσα στα υπουργεία και τις φυλακές μέχρι την εκτέλεση των τεσσάρων ανδρών και τη μεταφορά τους στο νεκροταφείο.³¹⁵

Στο τελευταίο μέρος του έργου ο βιογράφος επέλεξε να παραθέσει αυτούσια αποσπάσματα από την απολογία του Μπελογιάννη τον Φεβρουάριο του 1952 έτσι όπως σώθηκαν στα πρακτικά της δεύτερης δίκης. Ο Μπελογιάννης παρουσίασε τα ιδιαίτερα – κατά τη γνώμη του – στοιχεία που έκαναν τη δεύτερη δίκη να ξεχωρίζει από την πρώτη και αναφέρθηκε στον πατριωτισμό και το κατά πόσο οι κομμουνιστές είναι Έλληνες, στο γεγονός ότι τα μέλη του ΚΚΕ πολέμησαν τους κατακτητές της χώρας και αναφέρθηκε σε συγκεκριμένες «θυσίες» που αναγκάστηκαν να κάνουν λόγω των Γερμανών που σκότωσαν. Αναφέρθηκε στους εθνικόφρονες, οι οποίοι ζήτησαν εξυπηρετήσεις από το ΚΚΕ και συνεπώς τότε το ΚΚΕ δεν ήταν προδοτικό κόμμα, στους πρόσφυγες, στα σήματα των ασυρμάτων και την αληθοφάνειά τους, τα χρήματα που χρησιμοποιούσε το κόμμα και τελείωσε με την παρουσίαση της ιδεολογίας του κόμματος.

7.3.2. Οι περιγραφές

Ο αφηγητής προβαίνει σε εκτενείς περιγραφές κατά την παρουσίαση συγκεκριμένων γεγονότων, οι οποίες σύμφωνα με τον όρο του Genette μπορούν να ονομαστούν σκηνές. Σταματά την αφήγησή του και αφιερώνει αρκετές σελίδες στη βήμα προς βήμα περιγραφή της πορείας κάποιων γεγονότων και της δράσης κάποιων ατόμων. Στις εκτενείς περιγραφές παρουσιάζονται το ταξίδι του Μπελογιάννη προς την Αθήνα, η σύλληψή του, καθώς και η σύλληψη της Έλλης Παπά, το κίνημα του ΙΔΕΑ, η πρώτη αναμέτρησή του με την ελληνική κυβέρνηση και η καταστολή του κινήματος από τον Παπάγο, η διαρροή στον Τύπο της απόφασης της κυβέρνησης να πιέσει τον πρόεδρο του στρατοδικείου να διακόψει τη δίκη, ο εντοπισμός των ασυρμάτων, η

---

³¹⁵ Ο αφηγητής από τις πρώτες γραμμές του έργου παρουσιάζει πολύ συνοπτικά τη «διαδικασία» που απαιτείται να ακολουθηθεί για την πραγματοποίηση μιας εκτέλεσης. Αυτή η διαδικασία ακολουθήθηκε στην περίπτωση του Μπελογιάννη και των τριών συναγωνιστών του και παρουσιάζεται με όλες τις γνωστές και μη γνωστές στο ευρύ κοινό λεπτομέρειες στα τελευταία κεφάλαια του έργου («Φυσικά, η εκτέλεση του Μπελογιάννη, όπως και κάθε εκτέλεση, απαιτεί μια ορισμένη διαδικασία. Μια κατηγορία που να επισύρη την ποινή του θανάτου. Μια δίκη και μια θανατική καταδίκη. Μια απόρριψη στην αίτηση χάριτος από το Συμβούλιο Χαρίτων. Αρνηση του Ανωτάτου Άρχοντα να δώσει χάρη. Κυβερνητική έγκριση για να πραγματοποιηθεί η εκτέλεση. Και ένα εκτελεστικό απόσπασμα.» (σελ. 12)).

προσπάθεια εύρεσης της κρύπτης στο σπίτι του Καλούμενου και η αυτοκτονία του Βαβούδη και τέλος το «ταξίδι» της δικογραφίας των Ν. Μπελογιάννη, Δ. Μπάτση, Ηλ. Αργυριάδη και Ν. Καλούμενου στο Συμβούλιο Χαρίτων και τον Βασιλιά, οι ενέργειες της κυβέρνησης να αποφύγει τις εκτελέσεις, η απόφαση για εκτέλεση, η μεταφορά των τεσσάρων ανδρών στον τόπο των εκτελέσεων, η εκτέλεση και η μεταφορά των πτωμάτων στο νεκροταφείο. Οι εκτενείς αυτές περιγραφές από τη μία εντείνουν κάπως την αγωνία του αναγνώστη, σχετικά με το τι συνέβη και με την εξέλιξη της πλοκής, αλλά και αναδεικνύουν καλύτερα τον παντογνώστη αφηγητή, ο οποίος φαίνεται να γνωρίζει την κάθε κίνηση των κύριων προσώπων που ενεπλάκησαν σε αυτήν την υπόθεση, το τι είπαν, τι σκέφτηκαν, τι αποφάσισαν και πώς τελικά έδρασαν.

Από το έργο απουσιάζουν σε μεγάλο βαθμό στοιχεία, όπως ο διάλογος. Προτιμάται η γραμμική αφήγηση παράθεση των γεγονότων με τον αφηγητή να εστιάζει την προσοχή του στο εσωτερικό της Αριστεράς και της κυβέρνησης και να γνωστοποιεί άγνωστες πτυχές της «υπόθεσης Μπελογιάννη».

7.3.3. Η αφήγηση

Το έργο δεν ξεκινά με την παρουσίαση του βιογραφούμενου προσώπου, όπως θα περίμενε ο αναγνώστης, αν το έργο μπορεί να χαρακτηριστεί ως βιογραφία – ή καλύτερα ξεκινά με την ανακοίνωση της εκτέλεσης του «βιογραφούμενου» προσώπου. Το πρώτο κεφάλαιο αναφέρεται στη νύχτα της εκτέλεσης παρουσιάζοντας περιληπτικά το γεγονός, ενώ ο συγγραφέας επέλεξε να ακολουθήσει το σχήμα του κύκλου. Ξεκινά από τη νύχτα της 30^{ης} Μαρτίου 1952 και το έργο καταλήγει στην ίδια νύχτα με όλες τις λεπτομέρειες που θα έπρεπε να γνωρίσει η ελληνική κοινωνία.

Στο έργο ακολουθείται το σχήμα του κύκλου κάνοντας τον «κύκλο της ζωής» με τη διαφορά ότι ξεκινά την αυτούσια παράθεση της ανακοίνωσης της εκτέλεσης του Μπελογιάννη και καταλήγει με τη λεπτομερή περιγραφή των γεγονότων της νύχτας που εκτελέστηκε ο Μπελογιάννης μαζί με άλλους τρεις συντρόφους του. Ο «κύκλος» αυτός διακόπτεται δύο φορές με δύο αναλήψεις, σύμφωνα με τον όρο του Genette. Πιο συγκεκριμένα, η αφήγηση ξεκινά με την ανακοίνωση της εκτέλεσης, ο αφηγητής επιλέγει να θέσει μερικά ερωτήματα αναφορικά με το ποιόν του μόλις εκτελεσθέντος Μπελογιάννη και χωρίς να απαντήσει κάνει μια μεγάλη αναδρομή στο παρελθόν – μεγάλη σε διάρκεια, αλλά όχι τόσο μεγάλη στην απόστασή της από τη χρονική στιγμή

που ξεκίνησε η ιστορία³¹⁶ – και με αυτόν τον τρόπο φτάνει στη λήξη του εμφυλίου πολέμου, για να ξεκινήσει από εκεί την αφήγησή του. Η δεύτερη ανάληψη συμβαίνει αμέσως μετά από τη σύλληψη του Μπελογιάννη, όταν η Ασφάλεια προσπαθεί να αναζητήσει την ταυτότητα του συλληφθέντος. Τότε ο αφηγητής βρίσκει την ευκαιρία να κάνει αναδρομή στο παρελθόν και να παρουσιάσει μερικά στοιχεία από τα πρώτα χρόνια της ζωής του Μπελογιάννη: την οικογένειά του, την εκπαίδευσή του και τη δράση του στο κόμμα. Αυτή η δεύτερη ανάληψη έχει μεγαλύτερη απόσταση από τον χρόνο της ιστορίας, αλλά τα γεγονότα αρκετών ετών παρουσιάζονται σε δύο σελίδες.

Στην αρχή του έργου, ο αφηγητής επιλέγει όχι να παρουσιάσει τον βιογραφούμενο, αλλά το τέλος της ζωής του ανθρώπου αυτού. Πρώτον, η αφήγηση ξεκινά από την εκτέλεση των τεσσάρων κομμουνιστών την 30^η Μαρτίου 1952 και καταλήγει στην περιγραφή των γεγονότων που συνέβησαν κατά την 29^η και την 30^η Μαρτίου έχοντας στο ενδιάμεσο κάνει αναδρομή στο παρελθόν έτσι ώστε να παρουσιαστούν όλα τα γεγονότα σχετικά με τον Μπελογιάννη δίνοντας έμφαση στους μήνες από τη σύλληψή του μέχρι την εκτέλεσή του. Δεύτερον στην αρχή του έργου τίθεται το ερώτημα *«τι ήταν από τα δύο ο Μπελογιάννης; Εθνικός ήρωας ή προδότης;»* (σελ. 10). Ο αφηγητής απορρίπτει και τα δύο ως απαντήσεις και κατ' επέκταση χαρακτηρισμό του Μπελογιάννη και επιλέγει να εξετάσει τα γεγονότα έτσι ώστε να κριθεί στο τέλος του έργου το ποιόν του Μπελογιάννη έχοντας πρώτα παραθέσει όλα τα γεγονότα σχετικά με την «υπόθεση Μπελογιάννη» και απόσπασμα από την απολογία του Μπελογιάννη, όπου ο κατηγορούμενος εκφράζει την ιδεολογία του κόμματος και το τι έκανε ο ίδιος-πώς λειτούργησε *«αγαπάμε την Ελλάδα και το λαό της περισσότερο από τους κατηγορούς μας. Το δείξαμε όταν εκινδύνευε η ελευθερία, η ανεξαρτησία και η ακεραιότητά της και ακριβώς αγωνιζόμαστε για να ξημερώσουν στη χώρα μας καλύτερες μέρες χωρίς πείνα και πόλεμο. Για το σκοπό αυτό αγωνιζόμαστε και όταν χρειαστεί θυσιάζουμε και τη ζωή μας. Πιστεύω ότι δικάζοντάς μας σήμερα, δικάζετε τον αγώνα για την ειρήνη, δικάζετε την Ελλάδα.»* (σελ. 159).

Ο συγγραφέας επέλεξε να παρουσιάσει το γεγονός της εκτέλεσης των τεσσάρων ατόμων της Αριστεράς και ο αφηγητής σχολιάζει το γεγονός ότι *«αυτός ήταν ο αιματηρός επίλογος σε μια δικαστική υπόθεση που άρχισε σαν πολιτική δίκη στο έκτακτο στρατοδικείο για παράβαση του Α.Ν. 509, τον Οκτώβριο του 1951 και κατέληξε σε δίκη κατασκοπίας στο Διαρκές Στρατοδικείο Αθηνών το Φεβρουάριο του 1952»* (σελ. 9),

---

³¹⁶ Ο χρόνος της ιστορίας στο πρώτο κεφάλαιο είναι η 30^η Μαρτίου 1952 και η ανάληψη φτάνει στην 29^η-30^η Αυγούστου 1949 στη λήξη του εμφυλίου πολέμου.

χαρακτηρίζοντας τις δύο δίκες (Οκτώβριος-Νοέμβριος 1951, Φεβρουάριος 1952)· η πρώτη δίκη ήταν «πολιτική», καθώς κατηγορούσαν Έλληνες πολίτες που υποστήριζαν τον κομμουνισμό και λειτουργούσαν βάσει αυτής της ιδεολογίας. Από την άλλη, η δεύτερη δίκη ονομάστηκε δίκη «κατασκοπίας» από την κατηγορία που χρησιμοποίησαν οι κατηγοροί εναντίον των κατηγορουμένων· την κατασκοπία. Οι δίκες αυτές – και ιδιαίτερα η δεύτερη – σύμφωνα με τον αφηγητή *«συγκλόνησε εκείνη την περίοδο την ελληνική και τη διεθνή κοινή γνώμη»* (σελ. 9). Ο αφηγητής έδωσε και την απάντηση στο ερώτημα σχετικά με το ποιος επηρεάστηκε από τη συγκεκριμένη υπόθεση μέσα από δύο διαφορετικούς χαρακτηρισμούς που δίνει στον Μπελογιάννη – χαρακτηρισμοί, οι οποίοι δίνονται από την Αριστερά και τη Δεξιά και ο αφηγητής μόνο τους παρουσιάζει: *«Οι κομμουνιστές είδαν στο πρόσωπο του Νίκου Μπελογιάννη να δολοφονείται ένας εθνικός ήρωας. Και οι αντίπαλοι του κομμουνισμού, να εκτελείται ένας προδότης.»* (σελ. 10), ενώ η Ασφάλεια θεωρούσε ότι επρόκειτο *«περί φανατικού κομμουνιστού, αμετανοήτου και επικινδύνου για την δημόσια τάξη και ασφάλεια»* (σελ. 31). Ο αφηγητής με αυτόν τον τρόπο θέτει, στην αρχή της αφήγησης, το ερώτημα που προσπαθεί να απαντήσει: *«τι ήταν από τα δύο ο Μπελογιάννης; Εθνικός ήρωας ή προδότης;»* (σελ. 10). Στο ερώτημα αυτό ο αφηγητής δίνει την απάντηση *«και ο Μπελογιάννης, σ' αυτή την υπόθεση, δεν ήταν ούτε εθνικός ήρωας, ούτε προδότης ή κατάσκοπος. Ήταν ο ιδεολόγος κομμουνιστής που αντιμετώπισε με αξιοπρέπεια και πνευματική ηρεμία τις συνέπειες ενός εμφυλίου πολέμου που, ενώ είχε λήξει από καιρό, οι «σκληροί» πυρήνες των αντιπάλων συντηρούσαν το κλίμα του τεχνητά, σ' ένα απίθανο και εθνικά επιζήμιο πολιτικό παιχνίδι.»* (σελ. 10) και με αυτόν τον τρόπο απεκδυόμενος τον μανδύα της Δεξιάς, της Αριστεράς και την εκάστοτε ιδεολογία, ξεκινά εντελώς αντικειμενικά να παραθέσει τα στοιχεία – γνωστά και άγνωστα – σχετικά με τον Μπελογιάννη, ως άνθρωπο, κομμουνιστή, ιδεολόγο.

Με βάση τα στοιχεία και τους συνειρμούς στο μυαλό του αφηγητή η δίκη με κατηγορούμενο τον Μπελογιάννη – υπήρχαν κι άλλοι κατηγορούμενοι της Αριστεράς, αλλά εδώ η αφήγηση επικεντρώνεται στον Μπελογιάννη – ήταν «η δικαστική συνέχεια του εμφυλίου πολέμου». Αυτό υποστηρίζεται μέσα από το γεγονός ότι η σύλληψη του Μπελογιάννη έγινε ένα χρόνο μετά από τη λήξη του εμφυλίου, οπότε η ένταση και η πόλωση μεταξύ της Δεξιάς και της Αριστεράς δεν είχε εκτονωθεί και ο «πόλεμος» από τη Δεξιά εναντίον της αντίπαλης παράταξης συνεχιζόταν με συλλήψεις, εκτελέσεις και εξορίες των υποστηρικτών και των μελών του ΚΚΕ. Παράλληλα, ο Ζαχαριάδης δήλωνε

ότι οι αντάρτες έπρεπε να έχουν τα όπλα μαζί τους και αυτό σήμαινε για τη Δεξιά ότι προετοιμαζόταν ο τρίτος γύρος του εμφυλίου πολέμου.

7.3.4. Ο Ζαχαριάδης και το ΚΚΕ

Στο έργο ο αφηγητής παρουσιάζεται ως παντογνώστης και μάλιστα γνωρίζοντας εκ των έσω το τι διαδραματίζεται στο εσωτερικό του ΚΚΕ, της κυβέρνησης, στα υπουργεία και την Ασφάλεια, αλλά τα στοιχεία τα παρουσιάζει μέσω τεκμηρίων που είναι εύκολο να ελεγχθούν από τον αναγνώστη ως προς την αλήθεια που περιέχουν. Αναφορικά με τα στοιχεία που συνδέονται άμεσα με την Αριστερά, την πολιτική του ΚΚΕ, τις πράξεις και τα λόγια αυτού του κόμματος ο αφηγητής προτίμησε να παραθέσει τα στοιχεία μέσα από τη «φωνή» του ηγέτη του κόμματος, Ν. Ζαχαριάδη.

Ο αφηγητής προτιμά εξαρχής να μην σχολιάζει εκτενώς τα γεγονότα, τα λόγια και τις πράξεις προσώπων και κομμάτων. Ωστόσο, για τον Ζαχαριάδη από τις πρώτες κιόλας γραμμές δεν διστάζει να εκφράσει την άποψη ότι «ο Ζαχαριάδης ήταν δαιμόνιος όσο και αδίστακτος» (σελ. 14). Αυτούς τους χαρακτηρισμούς προσπαθεί να επιβεβαιώσει – ή και να αναιρέσει – μέσα από την παράθεση λόγων και πράξεων του Ζαχαριάδη που συνέβησαν αμέσως μετά από τη λήξη του εμφυλίου πολέμου έως την εκτέλεση των Ν. Μπελογιάννη, Δ. Μπάτση, Ηλ. Αργυριάδη και Ν. Καλούμενου.

Ο αφηγητής ξεκινώντας την αφήγησή του με την ανακοίνωση της εκτέλεσης του Μπελογιάννη προέβη κατόπιν στην παρουσίαση των ανακοινώσεων του ΚΚΕ σχετικά με την εκτέλεση. Στην πρώτη ανακοίνωση, ο Ζαχαριάδης ονομάτιζε τους υπευθύνους αυτής της εκτέλεσης, ο οποίος πίστευε ότι η κυβέρνηση Πλαστήρα-Βενιζέλου αναγκάστηκε να δώσει την εντολή για εκτέλεση της ποινής του στρατοδικείου – που συμφώνησε με το Συμβούλιο Χαρίτων, όσο και με τον βασιλιά Παύλο – στην προσπάθεια των Πλαστήρα-Βενιζέλου να παραμείνουν ως κυβέρνηση για ολόκληρη τη θητεία υπακούοντας στις θελήσεις των ΗΠΑ.³¹⁷ Ο αφηγητής παρουσιάζει την ανακοίνωση του Ζαχαριάδη, αφού η «υπόθεση Μπελογιάννη» έχει

---

³¹⁷ Μέσα από το σχήμα του κύκλου που ακολουθεί ο αφηγητής και μετά από την παράθεση στοιχείων και γεγονότων ο αναγνώστης στο τέλος του έργου είναι σε θέση να επιβεβαιώσει ή να αναθεωρήσει την άποψη του Ζαχαριάδη σχετικά με το κατά πόσο έφερε εξ ολοκλήρου την ευθύνη αυτής της εκτέλεσης η κυβέρνηση. Ταυτόχρονα μπορεί να συμφωνήσει ή να διαφωνήσει με την άποψη του αφηγητή σχετικά με το κατά πόσο ο Ζαχαριάδης, ως ηγέτης του ΚΚΕ, ήταν «δαιμόνιος» και «αδίστακτος». Από την άλλη, η παρουσίαση εξαρχής της είδησης της εκτέλεσης και των ανακοινώσεων του ΚΚΕ για αυτήν μπορεί να οδηγεί τον αναγνώστη στο να θεωρήσει ή να αρχίσει να υποστηρίζει ότι ήταν θέλημα της κυβέρνησης η υλοποίηση αυτής της εκτέλεσης. Μέσα, όμως, από την αφήγηση στο τέλος του έργου είναι δυνατό να αναθεωρήσει την άποψή του και να επανεξετάσει το κατά πόσο ευθυνόταν μόνο η κυβέρνηση και σε τι ποσοστό συνέβαλαν και οι αποφάσεις του ΚΚΕ σε αυτό.

λήξει και το γεγονός ότι προβάλλεται στην αρχή του έργου δίνει την εντύπωση ότι ο αφηγητής προοικονομεί, αλλά ουσιαστικά ξεκινά την αφήγησή του από το τραγικό τέλος και προβαίνει σε αναδρομή στο παρελθόν, για να παρουσιάσει έπειτα τα γεγονότα γραμμικά που προηγήθηκαν και οδήγησαν στην εκτέλεση.

Σε δεύτερη ανακοίνωση το ΚΚΕ θεωρεί ότι *«η σύλληψη του Μπελογιάννη είναι έργο προδοτών»* αντιστρέφοντας το κόμμα με αυτόν τον τρόπο τους χαρακτηρισμούς· ενώ οι εχθροί του κομμουνισμού θεωρούσαν «προδότη» τον Μπελογιάννη, όπως προανέφερε ο αφηγητής, ο Ζαχαριάδης θεωρούσε ότι αυτοί που συνέλαβαν και εκτέλεσαν τον Μπελογιάννη ήταν οι προδότες – κατ' επέκταση η κάθε παράταξη νοσηματοδότησε διαφορετικά τον «προδότη», επέρριψε την ευθύνη στον αντίπαλο και αποποιήθηκε ταυτοχρόνως της δικής της ευθύνης χωρίς να αξιολογεί τις αποφάσεις και τις πράξεις της. Ο χαρακτηρισμός (περί προδοσίας) για την κυβέρνηση – αν απευθυνόταν στην κυβέρνηση – δικαιολογήθηκε από τον αφηγητή δίνοντας την πληροφορία ότι *«η κυβέρνηση είχε εξαγγείλει ότι θα φέρει στη Βουλή, για να ψηφισθούν τα «μέτρα ειρηνεύσεως».*» (σελ. 11). Συνεπώς με την πραγματοποίηση της εκτέλεσης αθέτησαν τον λόγο τους προς τους ψηφοφόρους τους και γι' αυτό μπορούσαν για τον Ζαχαριάδη και το ΚΚΕ να χαρακτηρισθούν ως προδότες. Ο αφηγητής, όμως, δεν είναι τόσο απόλυτος. Προσπαθεί να φανεί πιο αντικειμενικός και να εξετάσει το ζήτημα πιο σφαιρικά και γι' αυτό θέτει το θέμα υπό αμφισβήτηση. Ίσως – υποστηρίζει ο αφηγητής – δεν ήταν η κυβέρνηση που λειτούργησε προδοτικά, επειδή το αποφάσισε, αλλά μπορεί να αναγκάστηκε ή κάποιοι άλλοι λειτούργησαν προδοτικά που δεν ήταν άτομα της κυβέρνησης και στο προσκήνιο παρουσίασαν την κυβέρνηση ως προδότες (*«ποιες λοιπόν, δυνάμεις και για ποιο σκοπό κίνησαν πίσω από την κυβέρνηση το μηχανισμό του εκτελεστικού αποσπάσματος;»*) (σελ. 12)).

Ο αφηγητής είναι εξωδιηγητικός-ετεροδιηγητικός· ο ίδιος δεν συμμετέχει στην ιστορία που διηγείται. Παρατηρείται ότι επανειλημμένα προβαίνει στην παρουσίαση αντιφάσεων και κριτικής τόσο προς την Αριστερά όσο και προς τη Δεξιά. Η πρώτη μεγάλη αντίφαση – κατά τη γνώμη του – ήταν το γεγονός ότι ο Μπελογιάννης ήρθε στην Ελλάδα με σκοπό να οργανώσει τις παράνομες κομμουνιστικές οργανώσεις της Αθήνας, αλλά στην Ελλάδα ο λαός μετά από την εμπόλεμη και γεμάτη στερήσεις δεκαετία του 1940 επιθυμούσε να ζήσει ειρηνικά και η προσπάθεια του ΚΚΕ να οργανώσει τον κομμουνισμό στη χώρα ήταν πιαστικό ή συνέχιση του πολέμου. Διαβάζοντας τις ανακοινώσεις του Ζαχαριάδη και του Βλαντά, οι αναγνώστες, αλλά και ο ελληνικός λαός τότε δεν κατανοούσαν ότι ο εμφύλιος πόλεμος είχε λήξει για τους

ανθρώπους της Αριστεράς, αλλά ότι είχε παύσει για εύλογο χρονικό διάστημα πιθανόν για να ανασυνταχθούν οι δυνάμεις της Αριστεράς – κι έτσι εξηγήθηκε η υποχώρησή τους σε ξένα εδάφη. Σε συνδυασμό με τις δηλώσεις του ΚΚΕ μέσω του ραδιοφώνου και τη δράση ακόμη κάποιων ένοπλων αντάρτικων ομάδων στα βουνά, η Δεξιά – κατά τον αφηγητή – άρχισε να υποστηρίζει την άποψη ότι το ΚΚΕ οργάνωνε τη συνέχιση του εμφυλίου. Παράλληλα, όμως, η Αριστερά υποστήριζε και την ειρήνευση. Παρατηρείται συνεπώς αντίφαση τόσο στις ανακοινώσεις του ΚΚΕ όσο και στην τακτική που ακολουθούσε. Εκ των υστέρων ο αφηγητής υποστηρίζει ότι *«ήταν μια αντιφατική πολιτική της ηγεσίας του ΚΚΕ που αργότερα αποδόθηκε από τους κομμουνιστές στην ανικανότητα ή σε λάθος του Ζαχαριάδη»* (σελ. 20). Ο αφηγητής και σε αυτό το σημείο παρουσιάζει τόσο την άποψη της Αριστεράς, ότι δηλαδή η παράταξη δεν είχε αποφασίσει ποια πολιτική ήθελε να ακολουθήσει και οι πράξεις ίσως δήλωναν το αντίθετο από αυτό που επιθυμούσαν, όσο και την άποψη της Δεξιάς, η οποία θεωρούσε ότι η Αριστερά δεν επιθυμούσε την ειρήνευση και εκ των προτέρων (πρόληψη, σύμφωνα με τον όρο του Genette) συνήγαγε το συμπέρασμα ότι για την Αριστερά ο εμφύλιος δεν είχε λήξει.

Ως προς την τακτική που ακολουθούσε το ΚΚΕ η αντίφαση έγκειτο στο γεγονός ότι στο εσωτερικό της Αριστεράς υπήρχαν οι παράνομες, αλλά και οι νόμιμες κομμουνιστικές οργανώσεις. Οι παράνομες οργανώσεις επιθυμούσαν να λειτουργήσουν, όπως στον εμφύλιο πόλεμο, ενώ οι νόμιμες επιθυμούσαν την ειρήνευση και κατ' επέκταση θα προσπαθούσαν να λειτουργήσουν έτσι ώστε να νομιμοποιηθεί και πάλι το ΚΚΕ και να επιστρέψει η ηγεσία του κόμματος στην Ελλάδα. Αυτές τις δύο ομάδες με αντίθετες πολιτικές τακτικές έπρεπε ο Μπελογιάννης να ξεκαθαρίσει από τους χαφιέδες – σύμφωνα με την εντολή που έλαβε από την ηγεσία του κόμματος, αλλά και να τις οργανώσει και να τις συνενώσει. Αποδεικνύεται ότι όπως και στον εμφύλιο πόλεμο διατηρούσαν τη νόμιμη πολιτική δράση τους στις πόλεις, αλλά και τον ένοπλο αγώνα στα βουνά. Παράλληλα, με αυτήν την αντίφαση αντιτιθέμενες ήταν και οι απόψεις του Ζαχαριάδη και του Μπελογιάννη σχετικά με την κατάσταση που επικρατούσε στο εσωτερικό των κομματικών οργανώσεων στην Αθήνα. Ο Ζαχαριάδης θεωρούσε ότι *«στα ανώτατα κλιμάκια των οργανώσεων της Αθήνας υπάρχει «χαφιές».*» (σελ. 24). Από την άλλη, *«ο Μπελογιάννης δεν πίστεψε κατά βάθος στο μύθο του «χαφιές».*» (σελ. 24).

Όπως παρατηρείται στο έργο, τον κύριο λόγο από την ηγεσία του κόμματος τον έχει ο Ζαχαριάδης, ο οποίος όφειλε σε κάθε «χτύπημα» της Αριστεράς να εξηγεί, να

αναζητά τα αίτια και να αναλαμβάνει την ευθύνη και κυρίως να δίνει εντολές για το πώς έπρεπε να λειτουργήσουν οι κομμουνιστικές οργανώσεις που βρίσκονταν στην Αθήνα. Ακόμη, ο αφηγητής δεν παρουσιάζει απλώς την άποψη του Ζαχαριάδη ή τις δηλώσεις του, αλλά προβαίνει και σε σχολιασμό ιδιαίτερα στις περιπτώσεις που πιστεύει ότι η στάση του ηγέτη του κόμματος ήταν ανεξήγητη απέναντι σε κάποια γεγονότα. Πρώτα απ' όλα, ο Ζαχαριάδης όφειλε να εξηγήσει τις αιτίες της ήττας της Αριστεράς στον ελληνικό εμφύλιο. Ως ηγέτης του κόμματος καταλάβαινε ότι το γεγονός πως δεν είχε προβεί σε δηλώσεις σχετικά με τα αίτια του πολέμου θα οδηγούσε σε απομάκρυνση ίσως κάποιων μελών από το κόμμα, ενώ περίμεναν να γνωρίσουν τους λόγους της ήττας και της μη δικαίωσης του αγώνα τους και των θυσιών κάποιων ατόμων της παράταξής τους. Γι' αυτό ο Ζαχαριάδης επέλεξε να ζητήσει από τα μέλη του κόμματος και τους υποστηρικτές να κρατήσουν τα όπλα, απέδωσε την ήττα στην *«έλλειψη εφεδρειών» λόγω της προδοσίας των παράνομων κομμουνιστικών οργανώσεων της Αθήνας»* (σελ. 14). Στη συνέχεια με τη σύλληψη του Μπελογιάννη ο Ζαχαριάδης όφειλε και πάλι να δώσει εξηγήσεις. Με την εξήγηση που δίνει παρατηρείται ότι επιθυμούσε να απομακρύνει κάποια άτομα από το κόμμα. Συγκεκριμένα, ο Ζαχαριάδης υποστήριξε ότι ο Μπελογιάννης συνελήφθη επειδή *«παραβίασε την εντολή του και τους «συνωμοτικούς κανόνες της παράνομης δουλειάς».*» (σελ. 36). Επομένως, ο Μπελογιάννης έφερε ευθύνη για τη σύλληψή του, καθώς ο ίδιος έκανε το σφάλμα και δεν υπήρξε κάποιο «χτύπημα» από το Παρίσι ή από κάποια άτομα του κόμματος, όπως θεωρούσε ο Μπελογιάννης. Ακόμη, στους κόλπους του κόμματος *«δινόταν η εξήγηση ότι ο Μπελογιάννης είχε εντολή να μην έρθει σ' επαφή με τις οργανώσεις του κλιμακίου της Αθήνας και ιδιαίτερα με τον Πλουμπίδη, γιατί «βρίσκονταν στα χέρια της Ασφάλειας».*» (σελ. 36) – αρχίζοντας με αυτόν τον τρόπο το κόμμα να διαβάλλει τον Πλουμπίδη, ο οποίος ήταν υπεύθυνος για την οργάνωση των παράνομων κομμουνιστικών οργανώσεων στην Αθήνα. Με αυτή τη δήλωση, ο Ζαχαριάδης κατάφερε να αποποιηθεί των ευθυνών για τη σύλληψη των κομμουνιστών και να υποστηρίξει ότι οι οργανώσεις της Αθήνας είχαν αρχίσει να εντοπίζονται από την Ασφάλεια και ο Μπελογιάννης έκανε το σφάλμα να δημιουργήσει επαφές μαζί τους, αν και ο τελευταίος είχε έρθει στην Ελλάδα κατόπιν εντολής του Ζαχαριάδη να οργανώσει τις παράνομες αυτές ομάδες του ΚΚΕ. Η δήλωση του Ζαχαριάδη έγινε πιστευτή από τη μερίδα των μελών του ΚΚΕ που δεν γνώριζαν πραγματικά τι είχε συμβεί με τον Μπελογιάννη και τον Πλουμπίδη. Από την άλλη, στο εσωτερικό των οργανώσεων στην Αθήνα, ο ηγέτης του κόμματος είχε πετύχει με τις δηλώσεις του να τους κάνει να

πιστέψουν πως ο Πλουμπίδης ήταν χαφιές ή είχε αποκαλυφθεί από την Ασφάλεια και κοντά του τα μέλη του κόμματος κινδύνευαν. Με αυτόν τον τρόπο, σταδιακά τα μέλη του ΚΚΕ είχαν αρχίσει να απομονώνουν τον Πλουμπίδη έτσι ώστε να καταλήξει να μείνει μόνος του, αποκομμένος από το κόμμα με τον τίτλο του «χαφιέ» που του είχε αποδώσει ο Ζαχαριάδης.

Για τον αφηγητή, ο Ζαχαριάδης ήταν «αδίστακτος» όχι μόνο γιατί δεν ανέλαβε την ευθύνη για την ήττα του εμφυλίου, αλλά και γιατί δημιούργησε δύο παράνομες οργανώσεις στην Αθήνα – την πιο παλιά τη διηύθυνε ο Πλουμπίδης αρχικά και στη συνέχεια ο Ζαχαριάδης και την καινούρια τη διηύθυνε ο Ζαχαριάδης και κατέληξε να στρέψει τη μία εναντίον της άλλης μπερδεύοντας αυτήν που είχε «χαφιέδες» με την άλλη που δεν είχε. Μάλιστα, ο αφηγητής καταλήγει στην άποψη ότι από τότε ο Ζαχαριάδης δημιουργούσε τον προδότη του κόμματος πάνω στον οποίο θα επέρριπτε τις ευθύνες για την ήττα του κόμματος και για όλες τις θυσίες των μελών της Αριστεράς που έγιναν χωρίς να φέρουν το επιθυμητό αποτέλεσμα.

Παράλληλα, με την προκήρυξη των εκλογών για τον Σεπτέμβριο του 1951, ο Ζαχαριάδης συνεχίζει την προσπάθεια να δημιουργήσει τον προδότη του κόμματος στον οποίο θα επέρριπτε τις ευθύνες για όλες τις αποτυχίες του κόμματος. Σταδιακά δημιούργησε πέρα από την παλιά οργάνωση στην Αθήνα, που διηύθυνε ο Πλαστήρας μια νέα ομάδα με στελέχη του κόμματος που είχε στείλει στην Ελλάδα. Η νέα, όμως, οργάνωση δεν είχε συνδεθεί με την παλιά του Πλουμπίδη και του Βαβούδη, ενώ παράλληλα ο Πλουμπίδης αντιλαμβάνεται ότι κάτι παράξενο συμβαίνει. Η μία μετά από την άλλη οι συνδέσεις του με τις οργανώσεις «σπάνε» και χάνονται. Βλέπει να δημιουργείται «κομματικό κενό» γύρω του. *«Δεν μπορεί όμως ακόμη να φαντασθεί, ότι η ηγεσία του τον έχει «διαβρώσει» στους συντρόφους του. Άλλωστε, η επαφή του με το Ζαχαριάδη μέσω του μηχανισμού Βαβούδη, λειτουργεί κανονικά.»* (σελ. 51-52). Ο αφηγητής ως παντογνώστης, αλλά και ως καλός γνώστης των συμβάντων στο εσωτερικό της Αριστεράς εκείνη τη χρονική στιγμή, δίνει την εντύπωση στον αναγνώστη ότι προοικονομεί, αλλά ταυτόχρονα γνωρίζει καλά ότι ο Ζαχαριάδης έχει αρχίσει να διαβάλλει τον Πλουμπίδη, χωρίς, όμως, να εκτίθεται και να δημιουργεί υποψίες στο στέλεχος του κόμματος, καθώς *«σ' αυτόν ο Ζαχαριάδης δίνει τις εντολές να ανασυντάξει την αριστερά για την εκλογική μάχη»* (σελ. 52). Ο αφηγητής γνωρίζει τι συμβαίνει στο πεδίο που λειτουργεί ο Πλουμπίδης, αλλά και στη νέα ομάδα που δημιούργησε ο Ζαχαριάδης. Ο αφηγητής προσπαθεί για άλλη μια φορά να παρουσιάσει τα γεγονότα από όλες τις οπτικές και ολοκληρωμένα τόσο τα γνωστά όσο και τα

άγνωστα γεγονότα ή για κάποιο χρονικό διάστημα άγνωστα γεγονότα, τα οποία βοηθούν στο να κατανοήσει ο αναγνώστης το πώς οδηγήθηκε το κόμμα στις εκλογές του 1951, αλλά και στις μετέπειτα αποφάσεις που έλαβε έτσι ώστε ο αναγνώστης να γνωρίσει τι συμβαίνει στον χώρο της Αριστεράς, αλλά και μέσα από συγκεκριμένες πράξεις να γνωρίσει την τακτική του Ζαχαριάδη, να χαρακτηρίσει τον ηγέτη του κόμματος. Από την περιγραφή των γεγονότων, ο αφηγητής παρουσιάζει έμμεσα το σκεπτικό του Ζαχαριάδη. Ο Ζαχαριάδης δεν επέλεξε να απαλλαγεί αμέσως από τον Πλουμπίδη, διότι ο δεύτερος γνώριζε τα νομιμόφρονα άτομα της Αριστεράς, όπως της «Δημοκρατικής Παράταξης» και ο Ζαχαριάδης ήθελε να διατηρήσει αυτές τις επαφές ενόψει και των εκλογών που θα διεξάγονταν τον Σεπτέμβριο του 1951.

Ο αφηγητής σε όλη του την αφήγηση θα αναφερθεί εκτενώς σε συμβάντα που πραγματοποιήθηκαν στο πολιτικό παρασκήνιο και ο ελληνικός λαός τότε δεν έλαβε γνώση αυτών. Με αφορμή τις βουλευτικές εκλογές του Σεπτεμβρίου του 1951 ξέσπασε διαμάχη στο εσωτερικό της Αριστεράς και συγκεκριμένα στο νεοϊδρυθέν κόμμα «Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά (ΕΔΑ)», το οποίο ήταν αποτέλεσμα τεσσάρων κομμάτων και ομάδων λόγω του αιτήματος να θέσουν υποψηφιότητα ο Μπελογιάννης που ήταν φυλακισμένος και ανέμενε να δικαστεί, ενώ ο Πλουμπίδης ζούσε στην παρανομία. Οι υποψηφιότητες των Μπελογιάννη και Πλουμπίδη ήταν αίτημα του Ζαχαριάδη, ο οποίος πίεζε, γιατί είχε θέσει συγκεκριμένο σκοπό. Ο Ζαχαριάδης αναζητούσε την νίκη που δεν γνώρισε η Αριστερά με τη λήξη του εμφυλίου πολέμου και θεωρούσε ότι αν εκλέγονταν βουλευτές οι προαναφερθέντες δύο υποψήφιοι – κι αν ακόμη ακυρωνόταν μετέπειτα η εκλογή τους και αντιμετώπιζε προβλήματα η ΕΔΑ – ο ίδιος ως ηγέτης του κόμματος θα είχε εξασφαλίσει μια πολιτική νίκη για την παράταξή του, την οποία επιθυμούσε τόσο ο ίδιος, όσο και τα δυσαρεστημένα μέλη της Αριστεράς.

Οι ηγέτες των κομμάτων που συνασπίστηκαν και δημιούργησαν την ΕΔΑ δεν δέχτηκαν να συμπεριλάβουν στα ψηφοδέλτια τις υποψηφιότητες των Μπελογιάννη και Πλουμπίδη. Μάλιστα, ο αφηγητής προοικονομεί (κάνει πρόληψη σύμφωνα με τον Genette) και παρουσιάζει την αντίδραση του Ζαχαριάδη σ' αυτό μετά από την εκτέλεση του Μπελογιάννη. Ο ηγέτης του ΚΚΕ επέρριψε την ευθύνη στους ηγέτες της ΕΔΑ σχετικά με την εκτέλεση του Μπελογιάννη, οι οποίοι δεν δέχτηκαν ο τελευταίος να είναι υποψήφιος της ΕΔΑ. Ωστόσο, ο αφηγητής προτρέπει και υποστηρίζει ότι αυτή η αντίδραση του Ζαχαριάδη να δικαιολογήσει κατ' αυτόν τον τρόπο την εκτέλεση του Μπελογιάννη ήταν τμήμα της τακτικής που ακολουθούσε από τον Απρίλιο του 1952 ο

ηγέτης του ΚΚΕ στην προσπάθειά του «να σπλώσει τους μη κομμουνιστές ηγέτες της αριστεράς» (σελ. 56). Ο αφηγητής, όμως, προσπάθησε να εξετάσει τι θα συνέβαινε και στην αντίθετη περίπτωση. Είναι γνωστό ότι οι Μπελογιάννης και Πλουμπίδης δεν έγιναν υποψήφιοι της ΕΔΑ, συνελήφθησαν από την Ασφάλεια, δικάστηκαν και καταδικάστηκαν σε θάνατο και στο τέλος εκτελέστηκαν. Αν όμως, η ΕΔΑ είχε δεχτεί τις υποψηφιότητές τους τότε αυτόματα θα συνδεόταν με το παράνομο ΚΚΕ. Κατ' επέκταση στα πλαίσια της δίωξης του κομμουνισμού, η Ασφάλεια θα μπορούσε να συλλάβει την ηγεσία του κόμματος και να διαλυθεί το κόμμα.

Αυτή τη στάση και την πολιτική του Ζαχαριάδη σχολίασε και ο ηγέτης της ΕΔΑ, Πασαλίδης, ότι «όλα αυτά είναι ακατανόητα εγκληματικά πολιτικά σφάλματα του Ζαχαριάδη, που εμποδίζουν το δρόμο της Ελλάδας προς τη δημοκρατική πολιτική ομαλότητα» (σελ. 81). Ο χαρακτηρισμός του Ζαχαριάδη ως ανθρώπου «δαιμόνιου» και «αδίστακτου» από τον αφηγητή επιβεβαιώθηκε και στην περίπτωση των ασυρμάτων, καθώς ο Ζαχαριάδης δεν διέκοψε τη λειτουργία τους ή δεν διέταξε την καταστροφή τους όταν κατάλαβε ότι η Ασφάλεια τους είχε εντοπίσει – πριν τους αποκαλύψει. Φαίνεται ότι ο Ζαχαριάδης δεν ενδιαφερόταν ιδιαίτερα για την τύχη των συντρόφων του κατά τον εντοπισμό και τη σύλληψή τους και κατ' επέκταση τη σταδιακή διάλυση του παράνομου μηχανισμού του ΚΚΕ στην Αθήνα. «Η λύση του μυστηρίου πρέπει να αναζητηθεί στο αδίστακτο του Ζαχαριάδη³¹⁸ να θυσιάζει τους ανθρώπους του και τον κομματικό αμοραλισμό του.» (σελ. 83). Όσο η Ασφάλεια δεν είχε αποκαλύψει ανθρώπους ή ασυρμάτους συνέχισε να τους χρησιμοποιεί.

Ο Μπελογιάννης θεωρούσε, σύμφωνα με τα λεγόμενα του αφηγητή, ότι όταν έφτασε στην Αθήνα συνδέθηκε με το παράνομο ΚΚΕ, που είχε αποκαλυφθεί από την Ασφάλεια. Η Ασφάλεια προσπαθούσε να αποκαλύπτει την περιφέρεια του ΚΚΕ και σταδιακά να αποκαλύψει ολόκληρο τον κομμουνιστικό μηχανισμό. Το ίδιο πίστευε και ο Ζαχαριάδης, αλλά και επιπλέον μέσα σε αυτόν τον μηχανισμό υπήρχε και κάποιος χαφιάς. Για τον Ζαχαριάδη, αυτός ο χαφιάς ήταν ο ασυρματιστής Βαβούδης και αυτήν την άποψη άρχισε να διαχέει στο κόμμα ο ηγέτης του όταν ανακοινώθηκε ότι ο Βαβούδης αυτοκτόνησε. «Ο Ζαχαριάδης θα καταγγείλει ανοικτά τον Βαβούδη σαν

---

³¹⁸ Ο αφηγητής επανέρχεται και πάλι στον χαρακτηρισμό που προσέδωσε στον Ζαχαριάδη αποκαλώντας τον «αδίστακτο» στην αρχή του έργου, καθώς θεωρεί ότι η συμπεριφορά του συνάδει με τα χαρακτηριστικά του αδίστακτου ανθρώπου που δεν ενδιαφέρεται για την τύχη των συντρόφων και ομοϊδεατών του.

πράκτορα και θα ισχυρισθεί ότι δεν αυτοκτόνησε αλλά φυγαδεύτηκε στην Αμερική από τις αμερικανικές μυστικές υπηρεσίες.» (σελ. 101).

Λίγο μετά από την αυτοκτονία του ασυρματιστή Βαβούδη δεν ήταν μόνο ο Ζαχαριάδης που αμφέβαλε για την αυτοκτονία – αν και μπορεί να υποστηριχθεί ότι η αμφιβολία του αυτή ίσως ήταν κατασκευασμένη, καθώς αυτό συνέφερε στο να αποκαλύψει τον χαφιέ του κόμματος στον οποίο θα επέρριπτε τις ευθύνες για τα σφάλματα και τις αποτυχίες του κόμματος, όπως ήθελε ο Ζαχαριάδης. Το γεγονός της αυτοκτονίας του Βαβούδη παρουσιάστηκε από την ελληνική αστυνομία, τους δημοσιογράφους των ξένων πρακτορείων και τον Ρέντη, τον υπουργό Εσωτερικών, αλλά οι ανακοινώσεις διέφεραν μεταξύ τους στον αριθμό των πυροβολισμών, τον αριθμό των τραυμάτων που έφερε ο Βαβούδης από τις σφαίρες και το σημείο στο κρανίο που είχε δεχτεί τις σφαίρες. *«Το αστυνομικό ρεπορτάζ μιλούσε για ένα πυροβολισμό και μια σφαίρα στον αριστερό κρόταφο. Οι ξένοι ανταποκριτές για μια σφαίρα στο δεξιό κρόταφο και οι επίσημες ανακοινώσεις του υπουργού Εσωτερικών Κ. Ρέντη, που ήταν παρών εκείνη την ώρα, μιλούσαν για δύο πυροβολισμούς και δύο τραύματα στο κρανίο.» (σελ. 101).* Αυτές οι ασάφειες για τον θάνατο του Βαβούδη *«διευκόλυναν τον Ζαχαριάδη να εμφανίσει τον Βαβούδη ως πράκτορα της Ασφάλειας και των αμερικανικών μυστικών υπηρεσιών, όπως συνέφερε και τις μυστικές υπηρεσίες να αφήσουν αυτή την αχλύ του μυστηρίου να πλανιέται γύρω από την περίπτωση του ασυρματιστή.» (σελ. 101-102).*

Ο χαρακτήρας του Ζαχαριάδη ως «δαιμόνιου» και «αδίστακτου» επιβεβαιώνεται και από το γεγονός ότι όταν όλα τα στελέχη του κόμματος που έστειλε από το εξωτερικό στην Αθήνα συνελήφθησαν – και μετά από την αποκάλυψη των ασυρμάτων – κατηγορήθηκαν για κατασκοπία, οδηγήθηκαν στα στρατοδικεία και μετά στο εκτελεστικό απόσπασμα, συνέχισε αυτήν την πορεία. *«Η αποστολή προς τον θάνατο»,* όπως ονομάστηκε από τον αφηγητή η αποστολή του Μπελογιάννη στην Ελλάδα, επαναλαμβάνεται και στην περίπτωση όσων ακολούθησαν αυτόν τον δρόμο και τις εντολές μετά από τον Μπελογιάννη. Μάλιστα, στο κόμμα ακούγεται ότι *«ο Ζαχαριάδης στέλνει τα στελέχη μ' έναν ασύρματο στην πλάτη.» (σελ. 103).*

Όταν ο Πλουμπίδης έστειλε στη δημοσιότητα επιστολή, που παρουσίαζε τον ίδιο ως υπεύθυνο για την παράνομη δράση του ΚΚΕ και όχι τον Μπελογιάννη, ο Ζαχαριάδης δήλωσε ότι *«η επιστολή είναι χαφιεδικό κατασκεύασμα και ο Ν. Πλουμπίδης βρίσκεται στο εξωτερικό και δεν έχει στείλει καμιά επιστολή.» (σελ. 125)* καταστρέφοντας το μόνο στοιχείο που μπορεί να βοηθούσε στην αθώωση του

Μπελογιάννη ή στη μη θανάτωσή του. Για άλλη μια φορά, ο αφηγητής επιλέγει να παρουσιάσει τις απόψεις και των δύο εμπλεκομένων. Ο Μπελογιάννης θεώρησε ότι με τη διάψευση της γνησιότητας της επιστολής το κόμμα ήθελε να σώσει το ένα από τα δύο μέλη του και αφού ο Μπελογιάννης είχε καταδικαστεί ήδη σε θάνατο, δεν χρειαζόταν το ΚΚΕ να στερηθεί και άλλο στέλεχος, τον Πλουμπίδη. Από την άλλη, για τον Πλουμπίδη αυτό δεν ίσχυε. *«Το βαθύ μυστήριο που τόλιγε τις σχέσεις του με την ηγεσία του ΚΚΕ άρχισε να φωτίζεται στη σκέψη του.»* (σελ. 126). Ο Πλουμπίδης άρχισε να εξηγεί διαφορετικά την απομόνωσή του από το κόμμα. Παράλληλα, η καταγγελία αυτή του Ζαχαριάδη οδήγησε στο να διαρρεύσει στο εσωτερικό του κόμματος η άποψη ότι *«ο Ν. Πλουμπίδης ήταν χαφιές, όργανο της Ασφάλειας»* (σελ. 127) και επομένως η επιστολή που έγραψε ο Πλουμπίδης, ήταν προϊόν χαφιέ. Η διάψευση της γνησιότητας της επιστολής είχε τη σκοπιμότητά της για τον ηγέτη του κόμματος. Ο Ζαχαριάδης είχε αρχίσει αρκετούς μήνες πριν την προσπάθεια δημιουργίας του χαφιέ του κόμματος. Αν αναγνώριζε την αυθεντικότητα της επιστολής, τότε η άποψη που είχε αρχίσει να διαδίδει ο ηγέτης του κόμματος μεταξύ των στελεχών του ΚΚΕ ότι ο Πλουμπίδης ήταν χαφιές, δεν θα είχε ισχύ. Ο Ζαχαριάδης θα «έχανε» τον χαφιέ και πιθανόν και ως ηγέτης του κόμματος θα έχανε την εμπιστοσύνη των συντρόφων του και των ανθρώπων που δρούσαν νόμιμα μέσα στην ΕΔΑ. Αν ίσχυε το γεγονός ότι ο Πλουμπίδης ήταν χαφιές, τότε *«ένας «χαφιές» οπωσδήποτε δεν προσφέρεται να θυσιασθεί για ένα κομμουνιστή ή να προβεί σε μια τέτοια ενέργεια που ίσως διευκόλυνε τη σωτηρία του Μπελογιάννη»* (σελ. 127). Επομένως, αυτή η συμπεριφορά του Πλουμπίδη δεν είναι ανάλογη κάποιου «χαφιέ» και συνεπώς το επιχείρημα του Ζαχαριάδη περί «χαφιέ» ήταν κατασκευασμένο έτσι ώστε να εξυπηρετήσει τα συμφέροντά του. *(«Ο Πλουμπίδης χρειαζόταν στο Ζαχαριάδη ως «χαφιές». Για τον Μπελογιάννη, άφηνε τη θέση του ήρωα.»* (σελ. 127)³¹⁹). Ωστόσο, αυτή η άποψη δεν έγινε πιστευτή από όλα τα μέλη του ΚΚΕ, καθώς *«κανένας κομμουνιστής δεν πίστευε ότι ο Πλουμπίδης ήταν «χαφιές» και όλοι τον είχαν εγκαταλείψει σαν «χαφιέ». Μόνο ο Μπελογιάννης τόλμησε να πει καθαρά, κι ας γνώριζε ότι αυτό θα το μάθαινε αμέσως η «αλάθητη» ηγεσία του ΚΚΕ, ότι ο Πλουμπίδης δεν «είναι όργανο της Ασφάλειας.»* (σελ. 127-128).

---

³¹⁹ Ανατρέχοντας στην αρχή του έργου και στην προσπάθεια του αφηγητή να απαντήσει στο ερώτημα αν ο Μπελογιάννης ήταν ήρωας ή προδότης, στο εσωτερικό του ΚΚΕ οι χαρακτηρισμοί αυτοί αποδόθηκαν στον Μπελογιάννη και τον Πλουμπίδη αντίστοιχα – ο Μπελογιάννης ήταν ο ήρωας και ο Πλουμπίδης ήταν ο προδότης.

7.3.5. Ο Μπελογιάννης, η σύλληψη, οι δίκες και η καταδίκη

Στο έργο ο αφηγητής παραθέτει και τη γνώμη του Μπελογιάννη ή τη σκέψη του γύρω από κάποια ζητήματα εκείνης της εποχής διεισδύοντας μέσα στο μυαλό του. Ο Μπελογιάννης εμφανίζεται ως άνθρωπος που γνωρίζει τα γεγονότα, τα αξιολογεί, χαρακτηρίζεται από διορατικότητα και φαίνεται να γνωρίζει εκ των προτέρων το μέλλον και την κατάληξή του. Ο αφηγητής εκφράζει το τι θεωρούσε ο Μπελογιάννης για τον εαυτό του πολύ πριν αποφασιστεί από το στρατοδικείο να τον τιμωρήσουν με την εσχάτη των ποινών (*«Αλλά ο Μπελογιάννης πριν ακόμη εκτελεστεί από το απόσπασμα, γνώριζε ότι θυσιαζόταν στη σκοπιμότητα των αντιπάλων του που αναζητούσαν ένα κατάσκοπο και στη ματαιότητα των φίλων που αγωνιούσαν για ένα ήρωα. Γνώριζε ότι ο ερχομός του στην Ελλάδα ήταν αποστολή προς το θάνατο. Το χαμόγελό του, το άλλοτε ειρωνικό και άλλοτε πικρό, δεν έλειψε ούτε για μια στιγμή σ' όλη τη διάρκεια της δίκης, είχε την ειρωνεία για την κατηγορία της κατασκοπίας που του αποδίδανε και την πικρία για την ανώφελη θυσία στη σκοπιμότητα του Ζαχαριάδη να αποκτήσει ένα ήρωα.»* (σελ. 12)). Ο Μπελογιάννης παρουσιάζεται να προοικονομεί και να εκφράζει την επιθυμία του κόμματός του, αλλά και των αντιπάλων του. Οι αντίπαλοι επιθυμούσαν και αναζητούσαν κάποιον κατάσκοπο σε αντίθεση με τον Ζαχαριάδη που ήθελε να αποκτήσει το κόμμα ήρωα και τελικά αποδεικνύεται ότι το κόμμα έστειλε τον Μπελογιάννη στην Ελλάδα, για να σκοτωθεί είτε ως κατάσκοπος είτε ως ήρωας, αλλά χωρίς να προδώσει την ιδεολογία του κόμματος, στην οποία πίστευε και με την οποία λειτουργούσε. Εξαρχής στο ερώτημα του αφηγητή σχετικά με το ποιόν του Μπελογιάννη (κατάσκοπος-προδότης ή ήρωας) δίνεται απάντηση μέσα από το τι πίστευε ο ίδιος ο κομμουνιστής ότι θεωρούσαν οι άλλοι πως έπρεπε να είναι: ήταν και τα δύο και ταυτόχρονα τον ένα από τους δύο χαρακτηρισμούς υποστήριζε η κάθε πολιτική παράταξη.

Από το κεφάλαιο «Αποστολή προς το θάνατο» ο αφηγητής κάνει αναδρομή στο παρελθόν, περίπου είκοσι δύο μήνες πριν από την εκτέλεση του Μπελογιάννη και ξεκινά την αφήγησή του από το τέλος του εμφυλίου πολέμου περιγράφοντας πολύ συνοπτικά την ήττα του Δημοκρατικού Στρατού της Ελλάδος (ΔΣΕ) από τον εθνικό στρατό στα τέλη Αυγούστου του 1949. Ο σκοπός της αναδρομής είναι να εκθέσει το πώς και το γιατί ο Μπελογιάννης, ενώ βρισκόταν στο εξωτερικό, μετά από απόφαση του κόμματος βρέθηκε στην Ελλάδα με εντολή να αναδιοργανώσει τις παράνομες οργανώσεις του ΚΚΕ στην Αθήνα κάνοντας εκκαθάριση από τους «χαφιέδες». Για αυτόν τον σκοπό επελέγη ο Μπελογιάννης λόγω του ότι *«ήταν ο ιδεολόγος*

κομμουνιστής διανοούμενος, γνωστός στους κομμουνιστές για το ήθος του, την παλικάριά του, τη μόρφωσή του και την οξύτητα του μυαλού του. Ήταν ό,τι καλύτερο μπορούσε να αντιπαραθέσει εκείνη την εποχή το ΚΚΕ σε μια πολιτική και ιδεολογική μάχη με τον αντίπαλό του.» (σελ. 14). Ο αφηγητής περιγράφει το ταξίδι του Μπελογιάννη και δίνει στοιχεία για τη διαδρομή που ακολούθησε και την προέλευση του διαβατηρίου που χρησιμοποίησε, ξεκινώντας την αφήγηση με την παράθεση στοιχείων που παρουσίασε η Ασφάλεια εκείνη την εποχή και τις αντιφάσεις σε σχέση με το τι παρουσίασε ο Μπελογιάννης. Η Ασφάλεια παρουσίασε ως τελευταίο σταθμό του πριν από την είσοδό του στην Ελλάδα τη Ρώμη με τη χρήση αργεντινικού διαβατηρίου. Ωστόσο, όπως υποστηρίζει ο αφηγητής, ο Μπελογιάννης δεν αποκάλυψε ούτε το δρομολόγιο, ούτε το διαβατήριό του και υπονοείται με αυτόν τον τρόπο ότι η Ασφάλεια υπέθεσε – καθώς μπορεί να μην γνώριζε – αυτά τα πρώτα στοιχεία για την άφιξη του Μπελογιάννη στην Ελλάδα. Παράλληλα, ο αφηγητής προβαίνει σε αποκάλυψη στοιχείων και αντιφάσεων από την αρχή – «η πρώτη συνάντησή του στην Αθήνα πρέπει να ήταν με τον Βαβούδη» (σελ. 17), αλλά «ο Μπελογιάννης, φυσικά, αρνήθηκε στο δικαστήριο ότι συναντήθηκε με τον Βαβούδη. Ο Μπελογιάννης δεν μίλησε ούτε παραδέχτηκε ποτέ καμιά συνάντησή του με οποιονδήποτε» (σελ. 18).

Ο αφηγητής δεν δίνει περισσότερα στοιχεία για τους μήνες (Ιούνιος-Δεκέμβριος 1950) που ο Μπελογιάννης λειτουργούσε παράνομα στην Αθήνα. Ωστόσο, δίνει περισσότερες λεπτομέρειες στο γεγονός της σύλληψης του Μπελογιάννη με εκτενή περιγραφή και στο τι συνέβη στο πολιτικό σκηνικό, αλλά και μέσα στις φυλακές και τα στρατοδικεία μέχρι και την εκτέλεσή του. Ο αφηγητής περιγράφει τον λόγο για τον οποίο – πιστεύει ότι – βγήκε από το σπίτι ο Μπελογιάννης την ημέρα της σύλληψής του, ενώ θα μπορούσε να μην το είχε κάνει, καθώς δεν υπήρχε προφανής λόγος εξόδου. Συνεχίζει την περιγραφή με τη διαδρομή που ακολούθησε ο Μπελογιάννης και το πώς βρέθηκε στην οδό Πλαπούτα, μπήκε στη «γιάφκα» των κομμουνιστών και βρέθηκε μπροστά στα άτομα της Γενικής Ασφάλειας. Ο αφηγητής δεν παραλείπει να παρουσιάσει το δίλημμα του Μπελογιάννη σχετικά με το κατά πόσο η Ασφάλεια γνώριζε το γεγονός ότι το μέλος του ΚΚΕ βρισκόταν στην Ελλάδα παράνομα ή απλά είχε στήσει παγίδα σε όποιον κομμουνιστή τύχαινε να βρεθεί στο συγκεκριμένο σπίτι. Το ζήτημα αυτό εκφράστηκε και στο στρατοδικείο, αλλά δεν δόθηκε σαφής απάντηση

από την Ασφάλεια.³²⁰ Ο αφηγητής, ενώ παρουσιάζεται ως παντογνώστης και προσπαθεί να εξετάσει το κάθε ζήτημα απ' όσες περισσότερες οπτικές είναι εφικτό, σε ζητήματα-ερωτήματα που δεν δόθηκαν απαντήσεις και δεν ήταν εύκολο να απαντήσει όποιος παρακολουθούσε την υπόθεση από κοντά, ο αφηγητής δεν προβάλλει την άποψή του, δεν προβαίνει σε υποθέσεις και αρκείται μόνο στην παράθεση των γεγονότων.

Αναφορικά με το αν γνώριζε η Ασφάλεια την είσοδο του Μπελογιάννη στην Ελλάδα ή όχι, ο αφηγητής υποστηρίζει ότι *«ακόμη δεν μπορούμε να ξέρουμε αν ήταν σκηνοθετημένο από τους ικανότατους διώκτες του κομμουνισμού αστυνομικούς διευθυντές Ι. Πανόπουλο και Θ. Ρακιτζή, για να τον παραπλανήσουν»* (σελ. 27). Ο αφηγητής θέτει από τη σύλληψη του Μπελογιάννη το ζήτημα της σκηνοθεσίας, το οποίο επανήλθε στη συνέχεια στο προσκήνιο κατά την πρώτη δίκη του Μπελογιάννη μαζί με τους άλλους συγκατηγορούμενους-συναγωνιστές του τον Οκτώβριο του 1951, αλλά και κατά τη δεύτερη δίκη τον Φεβρουάριο του 1952. Συνεπώς είτε οι μυστικές υπηρεσίες της Ασφάλειας γνώριζαν ότι το μέλος του ΚΚΕ έφτασε παράνομα στη χώρα με σκοπό να οργανώσει τα μέλη του κόμματος που βρίσκονταν στην Αθήνα ή το σκηνοθέτησαν, για να φανεί ότι ο Μπελογιάννης έπεσε στην παγίδα της Ασφάλειας, η οποία γνώριζε το δρομολόγιο που θα ακολουθούσε και τον περίμενε. Από την άλλη, μπορεί εκείνη την εποχή να θεωρήθηκε ότι το συμβάν ήταν σκηνοθετημένο από την Ασφάλεια, αλλά μπορεί να ίσχυε πραγματικά. Η Δεξιά ακούγοντας την ανακοίνωση του Ζαχαριάδη ότι οι αντάρτες έπρεπε να κρατήσουν τα όπλα τους, θεώρησε ότι η Αριστερά προετοιμάζει τον τρίτο γύρο του εμφυλίου πολέμου. Σε αυτό θα συνέβαλε καθοριστικά ο Μπελογιάννης, ως σημαντικό στέλεχος του ΚΚΕ συνενώνοντας όλα τα μέλη του κόμματος που βρίσκονταν στην Αθήνα και την απομάκρυνση όσων μελών της Αριστεράς συνεργάζονταν με την Ασφάλεια. Με τη σύλληψη, την καταδίκη και τελικά την εκτέλεση του Μπελογιάννη, η Δεξιά θα κατάφερνε καίριο χτύπημα στους κόλπους της Αριστεράς και ίσως θα ματαιώνονταν τα σχέδια της τελευταίας για συνέχιση του εμφυλίου. Από την άλλη, η Δεξιά υπάκουε στις εντολές της Ουάσινγκτον, η οποία δεν ήθελε να επικρατεί εμπόλεμο κλίμα στην Ελλάδα, αλλά η χώρα να είναι σε επιφυλακή σε περίπτωση εμπλοκής της στον ψυχρό πόλεμο. Επομένως, ίσως μπορεί να θεωρηθεί ότι η «υπόθεση Μπελογιάννη» ήταν σκηνοθετημένη.

---

³²⁰ Όπως θα παρουσιαστεί και στη συνέχεια, τα άτομα της Ασφάλειας δεν γνώριζαν τον χρόνο άφιξης του Μπελογιάννη στην Αθήνα και κατά τη διάρκεια της δίκης προέβησαν σε υποθέσεις και ίσως απλά να είχαν στήσει την παγίδα στους κομμουνιστές και έτυχε να πιάσουν και τον Μπελογιάννη.

Τη «σκηνοθεσία» της σύλληψης ακολούθησε η «σκηνοθεσία» της ταυτότητας. Ο Μπελογιάννης έδειξε στα άτομα της Ασφάλειας πλαστή ταυτότητα Έλληνα, μη Αριστερού. Τον μηχανικό αυτόν τον γνώριζε κάποιος από τους αστυνομικούς και μπορούσε να επιβεβαιώσει την ταυτότητά του και σε συνεισφορά ήρθε και η μητέρα του μηχανικού στην Ασφάλεια για αναγνώριση. Δεν είναι σαφές αν ήταν σύμπτωση ή το είχαν σκηνοθετήσει. Παράλληλα, ο Μπελογιάννης δεν τους αποκάλυψε το πραγματικό του όνομα και στην αρχή ούτε η Ασφάλεια γνώριζε ποιος ήταν ο συλληφθείς. Αυτό πίστεψε και ο ίδιος ο Μπελογιάννης, καθώς *«η κακομεταχείριση του Μπελογιάννη τις πρώτες ώρες μετά τη σύλληψή του για να αποκαλύψει ποιος είναι, ενισχύει την εκδοχή ότι οι αστυνομικοί δεν γνώριζαν ποιον συνέλαβαν. Δεν αποκλείει όμως και την εκδοχή ότι ήταν παραπλανητική ενέργεια.»* (σελ. 28).

Ενώ η Ασφάλεια αναζητούσε την ταυτότητα του συλληφθέντα ή αυτό πίστευε ότι έκανε, ο αφηγητής κάνοντας αναδρομή στο παρελθόν επιλέγει να παρουσιάσει τον άνθρωπο Μπελογιάννη που καταγόταν από την Αμαλιάδα της Ηλείας. Ο αφηγητής παρουσιάζει κάποια στοιχεία της ζωής του πατέρα του Μπελογιάννη και τη ζωή του Μπελογιάννη τονίζοντας κυρίως το γεγονός ότι ο τελευταίος από νεαρή ηλικία ασπάστηκε την ιδεολογία του κομμουνισμού (*«από μαθητής ακόμα συνδέεται με τις πρώτες κομμουνιστικές οργανώσεις νέων...»*) (σελ. 29)).

Στην αφήγηση επανέρχεται και πάλι το ζήτημα της αναγνώρισης του Μπελογιάννη και της ταύτισής του. Για τον αφηγητή δεν καθίσταται σαφές το πότε η Ασφάλεια ταυτοποίησε το συγκεκριμένο άτομο με τον Μπελογιάννη. Παράλληλα, παρουσιάστηκε το σενάριο ότι η Ασφάλεια είχε βρει τον τρόπο με τον οποίο μπορούσε να εντοπίσει στο αεροδρόμιο τα μέλη της Αριστεράς που επιχειρούσαν με αυτόν τον τρόπο να εισέλθουν στη χώρα. Η απορία που δημιουργήθηκε σε αυτήν την περίπτωση ήταν ο λόγος για τον οποίον άφησαν τον Μπελογιάννη ελεύθερο για έξι μήνες (Ιούνιος-Δεκέμβριος 1950) αν όντως τον Ιούνιο του 1950 τον είχαν εντοπίσει στο αεροδρόμιο. Από την άλλη, ο αφηγητής παρουσιάζει την πληροφορία πως ο Μπελογιάννης εξέφρασε την άποψη ότι μπορεί από το Παρίσι να δόθηκε η πληροφορία κι έτσι τον εντόπισαν. Αυτό το στοιχείο χρησιμοποιήθηκε από τους αρμόδιους, που αναζητούσαν ποια ήταν η τελευταία στάση του Μπελογιάννη πριν από την άφιξή του στην Ελλάδα, σε συνδυασμό με τη σύλληψη δύο ακόμη Ελλήνων κομμουνιστών, να υποθέτουν ότι είχε καταφύγει στο Παρίσι.

Ο αφηγητής ξεκινώντας την αφήγησή του για την πρώτη δίκη του Μπελογιάννη μαζί με δεκάδες άλλους κομμουνιστές παρουσιάζει τα μέλη του στρατοδικείου, που θα

δίκαζαν τη συγκεκριμένη υπόθεση. Ανάμεσα στα μέλη ήταν και ο Γ. Παπαδόπουλος και αυτό για τον αφηγητή *«δημιουργεί σήμερα την υπόνοια ότι η σύνθεση του δικαστηρίου ήταν εκλεγμένη από την ηγεσία του ΙΔΕΑ [...] η σύνθεση του δικαστηρίου έχει σχέση με τη μάχη που θα δοθεί για την αναβολή της δίκης»* (σελ. 58) και *«έπρεπε να αρχίσει με μια τέτοια σύνθεση δικαστηρίου, ώστε να μπορεί να αντισταχθεί σε οποιαδήποτε κυβερνητική πίεση για διακοπή της δίκης»* (σελ. 59). Η κυβέρνηση ΕΠΕΚ-Φιλελευθέρων είχε εξαγγείλει την κατάργηση των εκτάκτων στρατοδικείων και ο ΙΔΕΑ στο πολιτικό παρασκήνιο προσπαθεί να πιέσει την κυβέρνηση να μην διακοπεί η δίκη, αλλά να συνεχιστεί στο έκτακτο στρατοδικείο. Ο αφηγητής περιγράφει λεπτομερώς τις συναντήσεις των υπουργών της κυβέρνησης που μόλις είχε ορκιστεί – επιβραδύνει την αφήγηση, για να παρουσιάσει όλες τις λεπτομέρειες και παράλληλα ο αναγνώστης αγωνιά για τη συνέχεια, παρόλο που η κατάληξη είναι γνωστή από την ιστορική αφήγηση. Ο υπουργός δικαιοσύνης Δ. Παπασπύρου θεώρησε ότι η δίκη έπρεπε να διακοπεί. Στη συνέχεια η πρόταση αυτή συζητήθηκε με τους αρμόδιους υπουργούς και περιγράφεται όλη η πορεία που ακολουθήθηκε μέχρι να ανακοινωθεί στον πρόεδρο του στρατοδικείου Σταυρόπουλο, ο οποίος αρνήθηκε να διακόψει τη δίκη, αλλά ήταν διατεθειμένος να αυτοκτονήσει. Με την ανακοίνωση προς τον λαό των όσων συνέβησαν με το αίτημα διακοπής της συγκεκριμένης δίκης *«η κυβέρνηση δέχεται τα πυρά του αντιπολιτευόμενου Τύπου, ότι θέλησε να σώσει τη ζωή του Μπελογιάννη και των άλλων κομμουνιστών πιέζοντας τον πρόεδρο του στρατοδικείου να αναβάλει τη δίκη»* (σελ. 67). Η «υπόθεση Μπελογιάννη» έγινε το εργαλείο που χρησιμοποίησε η αντιπολίτευση με πρώτο τον Παπάγο, εναντίον της κυβέρνησης Πλαστήρα-Βενιζέλου. Ήδη από τις πρώτες εβδομάδες που ανέλαβε η νέα κυβέρνηση, κάθε απόφαση ή πρότασή της σχετικά με τη δίκη των κομμουνιστών χρησιμοποιήθηκε εναντίον της από αυτούς που άρχισαν να κατηγορούν την κυβέρνηση για φιλο-κομμουνιστική συμπεριφορά.

Στην υπόθεση των ασυρμάτων και τη σύλληψη του Μπάτση ο αφηγητής παρουσιάζει την αντίφαση. Ο Μπάτσης υποστήριξε ότι δεν γνώριζε την ύπαρξη των ασυρμάτων. Από την άλλη, με τη σύλληψή του ο ασύρματος της Γλυφάδας έπαψε να λειτουργεί. Ο αφηγητής θεωρεί ότι αν ο Μπάτσης γνώριζε την ύπαρξη και την τοποθεσία των ασυρμάτων, τότε πιο λογικό θα ήταν οι σύντροφοί του να μετακινήσουν τους ασυρμάτους ή να τους καταστρέψουν και όχι απλά να σταματήσουν τη μετάδοση σημάτων από τον ένα. Ακόμη, το γεγονός ότι η αποκάλυψη των ασυρμάτων έγινε σε συγκεκριμένο χρονικό διάστημα και όχι τυχαία συνδέεται από την άποψη του

Σακελλαρίου, υπουργού Εθνικής Αμύνης, ο οποίος υποστήριξε ότι η «υπόθεση Μπελογιάννη» έπρεπε εξ αρχής να έχει παραπεμφθεί σε Τακτικό Στρατοδικείο και όχι σε Έκτακτο, και αυτό για τον αφηγητή ερμηνεύεται ως εξής: η υπόθεση των ασυρμάτων ήταν γνωστή στο παρασκήνιο πριν να γίνει γνωστή στον ελληνικό λαό. Ο αφηγητής ενισχύει αυτήν την άποψη με παράθεση αποσπασμάτων από τις καταθέσεις των μαρτύρων κατηγορίας που υποστήριξαν ότι το γεγονός πως τα παράνομα μέλη του ΚΚΕ που βρίσκονταν στην Αθήνα χρησιμοποιούσαν ασυρμάτους για την επικοινωνία τους με την ηγεσία στο εξωτερικό ήταν γνωστό ήδη από τον Ιούλιο του 1950 – λίγες ημέρες μετά από την άφιξη του Μπελογιάννη στην Αθήνα. Ωστόσο και στη δίκη του Φεβρουαρίου του 1952 ακούστηκε η πληροφορία ότι οι ασύρματοι είχαν εγκατασταθεί από το 1948 και θα λειτουργούσαν κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου. Από την άλλη, υποστηρίχθηκε και η άποψη ότι οι ασύρματοι εντοπίστηκαν τον Οκτώβριο του 1950, λίγο πριν από τη σύλληψη του Μπελογιάννη.

Κατά τη διάρκεια της δίκης διαπιστώνεται από τον αφηγητή μια ακόμη αντίφαση αναφορικά με τα σήματα των ασυρμάτων. Ο αφηγητής υποστηρίζει ότι ο Μπελογιάννης ζήτησε από κάθε μάρτυρα κατηγορίας να εξηγήσει τον λόγο για τον οποίον *«ο Βαβούδης δεν έκαψε πριν αυτοκτονήσει τον κώδικα, ενώ βρήκε τον καιρό να κάψει τόσα άλλα χαρτιά.»* (σελ. 112). Κανένας δεν απάντησε και η αντίφαση εντοπίστηκε σε κάποια σήματα που ακούστηκαν κατά τη διάρκεια της δίκης, τα οποία θεωρήθηκε ότι δόθηκαν μέσω του ασυρμάτου Βαβούδη. Αν ο κώδικας δεν είχε καταστραφεί, όπως ανακοινώθηκε, και τα σήματα είχαν ερμηνευθεί βάσει αυτού του κώδικα, τότε δεν θα υπήρχαν ασάφειες ή εσφαλμένες πληροφορίες στα σήματα που ακούστηκαν στο δικαστήριο. Από την άλλη, ο Μπελογιάννης σε κάποιο σήμα-μήνυμα εντόπισε σφάλμα σχετικά με το πού βρισκόταν ο ίδιος και αυτό θα μπορούσε να θεωρηθεί ως απόδειξη είτε ότι ο κώδικας όντως δεν είχε καταστραφεί και χρησιμοποιήθηκε από την αστυνομία για την αποκρυπτογράφηση σημάτων, είτε ότι καταστράφηκε και τα σήματα δεν είχαν ελεγχθεί πραγματικά.

7.3.6. Οι ξένες δυνάμεις, η Δεξιά και η κυβέρνηση

Ο αφηγητής, όμως, στην προσπάθειά του να εξετάσει τα επιμέρους πολιτικά ζητήματα εκείνης της εποχής πιο σφαιρικά, θεωρεί ότι στην πολιτική που θα ακολουθούσε μετεμφυλιακά η Αριστερά δεν διαδραμάτιζαν τόσο σημαντικό ρόλο τα λόγια και οι πράξεις του Ζαχαριάδη και γενικότερα του ΚΚΕ, αλλά οι *«πρωτεύουσες των δύο υπερδυνάμεων στη Μόσχα και στην Ουάσιγκτον»* (σελ. 20). Την περίοδο εκείνη

είχε ξεσπάσει ο ψυχρός πόλεμος και μαινόταν ο πόλεμος στην Κορέα. Η Ελλάδα επιθυμούσε να ζήσει σε ειρηνικό περιβάλλον, αλλά ο υπόλοιπος κόσμος βρισκόταν σε εμπόλεμη κατάσταση και υπήρχε επίσης αυτή η αντίφαση. Έπρεπε και η Ελλάδα να αποφασίσει στο πλευρό ποιας υπερδύναμης θα βρισκόταν και δεν ήταν κατάλληλη συγκυρία για εγκαθίδρυση της δημοκρατίας στη χώρα. Ο Στάλιν επιθυμούσε να υπάρχει αναταραχή στην Ελλάδα έτσι ώστε να καταφέρει να πιέσει τη Γιουγκοσλαβία – μετά από την αποστασία του Τίτο – και να μην κατάφερνε ο Τίτο να στηριχθεί πάνω στην Ελλάδα. Από την άλλη, η Ουάσινγκτον επιθυμούσε, λόγω του ψυχρού πολέμου, η Ελλάδα να ήταν σε στρατιωτική ετοιμότητα σε περίπτωση που έπρεπε να εμπλακεί. Η μεγάλη αντίφαση, όμως, ήταν ότι ο ελληνικός λαός επιθυμούσε να σταματήσει η εμπόλεμη κατάσταση και η πόλωση μεταξύ της Αριστεράς και της Δεξιάς και κατ' επέκταση δεν ήθελαν να εμπλακούν σε νέο πόλεμο, κάτι που αντετίθετο στις επιθυμίες της Μόσχας και της Ουάσινγκτον.

Ο αφηγητής στην προσπάθειά του να παρουσιάσει τα γεγονότα όσο το δυνατόν πιο αντικειμενικά και πολύπλευρα, αναφέρεται και στην αντιφατική πολιτική των νικητών, όπως παρατήρησε το 1951. Μετά από τη νίκη της Δεξιάς στον εμφύλιο πόλεμο στους κόλπους του στρατού δημιουργήθηκε ο ΙΔΕΑ, τα μέλη του οποίου επιθυμούσαν να αναγνωριστούν ως υπεύθυνα για τη νίκη στον εμφύλιο και για την αντιμετώπιση της Αριστεράς ως «απειλή». Σε αυτό το τελευταίο ο αφηγητής θεωρεί ότι συνέβαλε και ο Ζαχαριάδης, ο οποίος με τις δηλώσεις του και τις εντολές του προς τα μέλη του κόμματος διευκόλυνε τη Δεξιά στο να αναπτύξει «εχθρική συμπεριφορά» προς την αντίπαλη πολιτική παράταξη. Η αντίφαση στους κόλπους της κυβέρνησης εντοπίζεται για άλλη μια φορά στην πολιτική. Η κυβέρνηση εξήγγειλε και προσπάθεια για θεσμοθέτηση των μέτρων ειρηνεύσεως ή των μέτρων επιεικείας –ιδιαίτερα η κυβέρνηση Πλαστήρα-Βενιζέλου, που συνεχώς αναφερόταν στην προσπάθεια για θεσμοθέτηση και εφαρμογή αυτών των μέτρων. Από την άλλη, ο ΙΔΕΑ προσπαθούσε να διεξάγει «κρυφό πόλεμο» (σελ. 41) εναντίον της κυβέρνησης, αλλά και η κυβέρνηση προσπαθούσε να αντιμετωπίσει τον ΙΔΕΑ.

Ο αφηγητής μεταξύ άλλων αναφέρθηκε και σε κάποιο γεγονός, το οποίο θα μπορούσε να θεωρηθεί κάπως άσχετο με την «υπόθεση Μπελογιάννη». Ωστόσο, η ίδρυση τμήματος της ΣΙΑ στην Ελλάδα εξηγεί ή βοηθά στο να ερμηνευθεί καλύτερα η μετέπειτα στάση της κυβέρνησης και της αντιπολίτευσης στην «υπόθεση Μπελογιάννη». Το 1951, η μυστική υπηρεσία ΣΙΑ προέβη στη δημιουργία τμήματος στην Ελλάδα με υπεύθυνο τον Τ. Καραμεσίνη. Για την εγκατάσταση και την εξεύρεση

πόρων συνέβαλαν τα στελέχη του ΙΔΕΑ. Σταδιακά οι Αμερικάνοι άρχισαν να διαμορφώνουν την άποψη ότι με «τα μέτρα επιεικείας που προτείνουν τα φιλελεύθερα πολιτικά κόμματα και ιδιαίτερα ο «αριστερός» Πλαστήρας, η Ελλάδα γλιστράει στον κομμουνισμό» (σελ. 44). Αυτό το στοιχείο θα χρησιμοποιηθεί αργότερα από τη Δεξιά έτσι ώστε να στραφεί εναντίον της κυβερνήσεως και να εκφράσει τη δυσαρέσκειά της για τις αποφάσεις του Πλαστήρα σχετικά με την κατάληξη των κομμουνιστών.

«Στα παρασκήνια αναπτύσσεται και η αντίδραση των στρατιωτικών του ΙΔΕΑ στα μέτρα αυτά (επιεικείας)» και «οι πιέσεις των στρατιωτικών στα κόμματα εντείνονται» (σελ. 44). Ο αφηγητής πέρα από τις αντιδράσεις στις δηλώσεις και τις πράξεις τόσο του Ζαχαριάδη, όσο και στο πολιτικό σκηνικό (μεταξύ κυβέρνησης και Πλαστήρα) αναφέρεται εξονυχιστικά στην «υπόθεση Μπελογιάννη» και το τι συνέβη στο πολιτικό σκηνικό με την πραγματοποίηση ή μη των εκτελέσεων, με τη θεσμοθέτηση ή μη των μέτρων ειρηνεύσεως και με τη λειτουργία ή μη των εκτάκτων στρατοδικείων. Η κυβέρνηση Πλαστήρα-Βενιζέλου επιθυμούσε οπωσδήποτε την εφαρμογή των μέτρων ειρηνεύσεως – και κατ' επέκταση τη μείωση και παύση των εκτελέσεων και την απαγόρευση εκδίκασης υποθέσεων από τα έκτακτα στρατοδικεία. Από την άλλη, ο ΙΔΕΑ πίεζε την κυβέρνηση να μην εφαρμόσει τις επιθυμίες της. «Η μόνη διέξοδος στο θέμα αυτό είναι να παρατείνονται οι συζητήσεις στη Βουλή στο θέμα των μέτρων επιεικείας, αλλά και οι αποφάσεις των εκτάκτων στρατοδικείων να μην εκτελούνται.» (σελ. 44-45). Η λύση αυτή θα συνεχιστεί για αρκετούς μήνες και ουσιαστικά η κυβέρνηση (του Απριλίου του 1950 και του Σεπτεμβρίου του 1951) δεν θα εκφράσει την άποψή της σχετικά με το θέμα των εκτελέσεων – και κυρίως κατά πόσο θεωρούσε ότι έπρεπε να εκτελεστούν ο Μπελογιάννης μαζί με άλλους τρεις συγκατηγορούμενους-συναγωνιστές του, αν και θα καταφέρει να μειώσει σε μεγάλο ποσοστό τον αριθμό των εκτελέσεων κατά το 1951 και τις αρχές του 1952. Ο αφηγητής μάλιστα θεωρούσε ότι «όλα δείχνουν ότι η πολιτική ηγεσία της χώρας συγκλίνει στο δρόμο του κατευνασμού των παθών σ' ένα άνοιγμα προς τη δημοκρατική ομαλότητα» (σελ. 45). Από τη μία η κυβέρνηση επιθυμούσε η χώρα να ακολουθήσει τον ομαλό δημοκρατικό δρόμο, ενώ ο ΙΔΕΑ πίεζε να εφαρμοστούν οι αποφάσεις των εκτάκτων στρατοδικείων και να εκτελεστούν οι καταδικασθέντες. Η κυβέρνηση, επίσης, δεν επιθυμούσε στην ειρηνική πορεία της χώρας να συγκρουστεί με τον ΙΔΕΑ και γενικότερα με την αντιπολίτευση – ή με τους Αμερικάνους.

Ήδη από τον προεκλογικό αγώνα για τις εκλογές που διεξήχθησαν τον Σεπτέμβριο του 1951, ο Πλαστήρας είχε αρχίσει να δέχεται τα σχόλια από τους άλλους

σχετικά με το ποιόν του. «Οι μυστικές υπηρεσίες πληροφοριών μεταδίδουν στην Ουάσιγκτον ότι ο Πλαστήρας είναι κομμουνιστής ή συνοδοιπόρος των κομμουνιστών.» (σελ. 50) και στη συνέχεια «ο Αμερικανός υπουργός των Εξωτερικών Άτσεσον θα πει αργότερα, μετά τις εκλογές, στον βασιλιά Παύλο, σε συνάντησή τους στο Λονδίνο, γιατί ανέχεται τον «Κομμουνιστή Πλαστήρα» ως πρωθυπουργό» (σελ. 51). Οι Αμερικάνοι θεωρούσαν ότι είναι και χαρακτήριζαν τον Πλαστήρα ως κομμουνιστή λόγω των εξαγγελιών του – ήθελε να μειωθούν και να σταματήσουν οι εκτελέσεις, να τεθούν εκτός λειτουργίας τα έκτακτα στρατοδικεία όπου δικάζαν και καταδίκαιαν κυρίως άτομα της Αριστεράς και να θεσπίσει μέτρα που θα βοηθούσαν τη χώρα να ζήσει ειρηνικά. Αυτά τα σχέδια του Πλαστήρα και του κόμματός του, για τους Αμερικάνους, δήλωναν ότι ο Πλαστήρας δεν λάμβανε μέτρα για την εξάλειψη του κομμουνισμού και ότι με τα μέτρα που ήθελε να λάβει, κατά κάποιον τρόπο υποστήριζε την Αριστερά.

«Στην υπόθεση Μπελογιάννη παιζόταν μεγάλο παρασκηνακό παιχνίδι σε βάρος της κυβερνήσεως Πλαστήρα» (σελ. 72). Ο αφηγητής μέσω του Παπασπύρου εκφράζει την άποψή του ότι η «υπόθεση Μπελογιάννη» θα χρησιμοποιούταν πολλάκις εναντίον του πρωθυπουργού Πλαστήρα και της κυβερνήσεώς του, ενώ στη συνέχεια θα εκθέσει με τη σειρά τα στοιχεία που τον οδήγησαν σε αυτήν την πεποίθηση. Κάθε απόφαση ή κίνηση της κυβέρνησης στην υπόθεση αυτή συναντούσε τις κατηγορίες της αντιπολίτευσης. Ο Παπασπύρου θεώρησε ότι θα έπρεπε να σώσει ειδικά τον Μπελογιάννη από αιφνιδιαστική εκτέλεσή του, που μπορεί να επιχειρούσε η αντιπολίτευση, και γι' αυτό διέταξε τη μεταγωγή του στις φυλακές της Κέρκυρας. Από την άλλη, ακούστηκε «ο υπαιγιμός κατά του υπουργού Δικαιοσύνης ότι η μεταγωγή του Μπελογιάννη στην Κέρκυρα συνδέεται με κάποιο σχέδιο να αποδράσει στην Αλβανία» (σελ. 72) και συνεπώς η κυβέρνηση τον βοηθούσε με αυτόν τον τρόπο στην εκτέλεση του σχεδίου του.

Ο αφηγητής παρουσιάζει τα της δίκης – τόσο της πρώτης όσο και της δεύτερης – του Μπελογιάννη και των άλλων συναγωνιστών του, αλλά αφιερώνει μέρος της αφήγησής του στην παρουσίαση του τι συμβαίνει στο πολιτικό παρασκήνιο ταυτόχρονα, αλλά και το τι αναφέρεται στον Τύπο της εποχής. Πρώτα απ' όλα η απόφαση του πρώτου δικαστηρίου για τον Μπελογιάννη ήταν καταδίκη σε θάνατο, η οποία δεν θα πραγματοποιούταν λόγω των δηλώσεων στις οποίες προέβη ο πρωθυπουργός λίγα εικοσιτετράωρα μετά από την ανακοίνωση της ετυμηγορίας των δικαστών. Ο πρωθυπουργός ανακοίνωσε ότι οι αποφάσεις των δικαστηρίων δεν θα εκτελούνταν για αδικήματα που διεπράχθησαν προ της 1^{ης} Νοεμβρίου 1951 που

ανέλαβε η κυβέρνηση τα καθήκοντά της. Μετά από αυτήν την ανακοίνωσή της η κυβέρνηση επιχείρησε την ψήφιση των μέτρων ειρηνεύσεως. Σε αυτήν την προσπάθεια βρήκε απέναντί της την αντιπολίτευση. «*Το δημοκρατικό άνοιγμα*» που επιθυμούσε η κυβέρνηση να προσφέρει στη χώρα συναντούσε «*τα συντονισμένα πυρά των δυνάμεων που θεωρούσαν ότι [...] θα ασφάλιζε τη χώρα απέναντι στον κομμουνισμό.*» (σελ. 76). Αυτή φαίνεται ότι ήταν η άποψη του ΙΔΕΑ των υποστηρικτών της Δεξιάς που θεωρούσαν ότι ο ΙΔΕΑ ήταν υπεύθυνος για τη φύλαξη της χώρας από τον κομμουνιστικό κίνδυνο. Όμως, «*από τη δική της πλευρά η πολιτική ηγεσία διέβλεπε στον ΙΔΕΑ τον στρατιωτικό πυρήνα που προωθούσε ένα μελλοντικό δικτατορικό καθεστώς.*» (σελ. 76).

Σχετικά με «*το δημοκρατικό άνοιγμα*» που επιθυμούσε η ελληνική κυβέρνηση δεν ήταν αντίθετη μόνο η Δεξιά, αλλά κάτι τέτοιο δεν το επιθυμούσε και «*μεγάλο μέρος του ελληνικού λαού και του σώματος των Ελλήνων αξιωματικών*» και «*η Ουάσιγκτον η οποία εκείνη την εποχή θεωρούσε οποιοδήποτε άνοιγμα και ένα εσωτερικό κατευνασμό, ως υποχώρηση του μαχητικού πνεύματος απέναντι στη σοβιετική πίεση στην Ευρώπη και ιδιαίτερα στα Βαλκάνια*» (σελ. 76-77). Επιπρόσθετα, οι ΗΠΑ είχαν εκφράσει την άποψη σε οποιαδήποτε πρόταση ή απόφαση του Πλαστήρα ότι «*ο Πλαστήρας «συνδέεται ή συνεργάζεται» με τους κομμουνιστές και ότι είναι, ούτε λίγο ούτε πολύ, συνοδοιπόρος του κομμουνισμού*» (σελ. 77). Ο αφηγητής δεν παραθέτει μόνο τα σχόλια των ΗΠΑ σχετικά με το ποιόν του Πλαστήρα – έτσι όπως θεωρούσαν οι ΗΠΑ – αλλά παρουσιάζει και τα στοιχεία με βάση τα οποία είχαν διαμορφώσει την άποψή τους για τον φιλικά διακείμενο προς τον κομμουνισμό Έλληνα πρωθυπουργό. Για παράδειγμα, αυτή η συμπεριφορά του Πλαστήρα προς τους κομμουνιστές εντοπίστηκε από τις ΗΠΑ ήδη από την προεκλογική περίοδο, όπου δημοσιεύματα στις εφημερίδες ενημέρωναν για «*προτάσεις συνεργασίας της ΕΔΑ προς την ΕΠΕΚ και οι συνεχείς και αόριστες εκπομπές του ραδιοφωνικού σταθμού του Ζαχαριάδη για αθέτηση των υποσχέσεων του Πλαστήρα*» (σελ. 77). Ακόμη, η Ουάσιγκτον προέβη όχι απλά σε σχόλια κατά των αποφάσεων και των δηλώσεων της κυβέρνησης, αλλά «*την ημέρα που η κυβέρνηση κατέθεσε στη Βουλή το νομοσχέδιο για τα μέτρα ειρηνεύσεως [...] η Ουάσιγκτον αναγγέλλει ότι περικόπτεται σημαντικά το κονδύλι της αμερικανικής βοήθειας στην Ελλάδα*» (σελ. 77-78).

Τα «*χτυπήματα*» προς την κυβέρνηση ήταν απανωτά, καθώς μετά από την περικοπή της αμερικανικής βοήθειας και καθώς η κυβέρνηση συναντούσε αντιδράσεις σε καθετί που έκανε, η Ασφάλεια ανακοίνωσε την ανακάλυψη ασυρμάτων σε σπίτια της Αθήνας που χρησιμοποιούνταν από τα μέλη του ΚΚΕ. Ο αφηγητής προοικονομεί

υποστηρίζοντας ότι «η τύχη του κυβερνητικού συνασπισμού ΕΠΕΚ-Φιλελευθέρων έχει κριθεί. Μαζί της έχει κριθεί και η τύχη του Μπελογιάννη.» (σελ. 78). Σύμφωνα με τον αφηγητή, η αποκάλυψη των ασυρμάτων έγινε και σε «κατάλληλη» χρονική στιγμή – για αυτούς που έκαναν την αποκάλυψη και για τους υποστηρικτές τους, τότε κρίθηκε ότι ήταν η «σωστή» στιγμή, αλλά για την κυβέρνηση δεν ήταν· «οι ασύρματοι ήρθαν να ανακαλυφθούν σ' εκείνη την κρίσιμη και αποφασιστική φάση που η χώρα προσπαθούσε βασανιστικά να βγει από το χάος και τα ερείπια που άφησε πίσω της η εποχή του εμφυλίου πολέμου, σ' ένα δρόμο ειρηνικής και δημοκρατικής πολιτικής ζωής. Ανακαλύφθηκαν τη στιγμή εκείνη που η Ελλάδα αγωνιούσε να επουλώσει τις πληγές της και να απαλλαγεί από το οξυμένο κλίμα των παθών. Έτσι η λειτουργία και η αναπόφευκτη ανακάλυψη των ασυρμάτων αναζωπύρωσε το κλίμα της ανωμαλίας και το φόβο της κομμουνιστικής απειλής.» (σελ. 79) και «ήταν εκείνες ακριβώς οι μέρες που η κυβέρνηση Πλαστήρα έδινε τη μάχη με τον ΙΔΕΑ για την κατάργηση των εκτάκτων στρατοδικείων» (σελ. 82) και «ήταν η στιγμή εκείνη που είχε γίνει σε όλους αντιληπτό, ότι οι θανατικές καταδίκες που θα επέβαλε το Έκτακτο Στρατοδικείο δεν θα εκτελούνταν και τα μέτρα ειρηνεύσεως θα ψηφίζονταν στη Βουλή.» (σελ. 98). Στο θέμα των ασυρμάτων ο αφηγητής δεν παραλείπει να παρουσιάσει και την άποψη του ελληνικού λαού. Το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού θεωρούσε ότι ο κομμουνισμός ήταν απειλή της χώρας και οι παράνομοι κομμουνιστές που βρίσκονταν στην Αθήνα «επικοινωνούσαν με μια ηγεσία που είχε καταφύγει και εγκατασταθεί με το στρατό της σε χώρες του κομμουνιστικού κόσμου, δηλαδή στο αντίπαλο στρατόπεδο από αυτό που ανήκε η Ελλάδα» (σελ. 80) και κατά συνέπεια οι κομμουνιστές ήταν αντίπαλοι του έθνους και πιθανόν μέσω των ασυρμάτων να σχεδιάζονταν κάποια επίθεση προς την Ελλάδα. Αυτή η άποψη είναι πιθανό να συνδέεται με την εντολή του Ζαχαριάδη και της ηγεσίας του ΚΚΕ προς τα μέλη του κόμματος που βρίσκονταν στην Αθήνα να διατηρούν τα όπλα τους. Σε αυτό ο αφηγητής προσθέτει τη δήλωση του Ζαχαριάδη «κρατούμε τα όπλα παρά πόδα» (σελ. 80) απ' όπου μπορεί ο λαός να συνήγαγε το συμπέρασμα ότι το ΚΚΕ προετοίμαζε κάποια ένοπλη επίθεση.

Όταν ξεκίνησε η δεύτερη δίκη στο Διαρκές Στρατοδικείο – και όχι στο Έκτακτο όπως έγινε η πρώτη – η κυβέρνηση Πλαστήρα δέχτηκε κι άλλο «χτύπημα». «Στα σήματα Βαβούδη και ιδιαίτερα σ' αυτά που στέλνονται από την ηγεσία του ΚΚΕ στο εξωτερικό προς το κομμουνιστικό κλιμάκιο της Αθήνας, αναφέρονται πολιτικά πρόσωπα της μη κομμουνιστικής αριστεράς, της ΕΠΕΚ και του Κόμματος των Φιλελευθέρων ακόμη.» (σελ. 106). Αμέσως, η αντιπολίτευση απάντησε στην είδηση που

δημοσιοποιήθηκε ότι «ο κρατικός μηχανισμός έχει διαβρωθεί από τους κομμουνιστές» (σελ. 106-107), ενώ παράλληλα τις επιφυλάξεις και τα σχόλιά τους διατύπωσαν και οι Αμερικάνοι («οι σύμμαχοι Αμερικανοί και το Στρατηγείο του Ατλαντικού Συμφώνου ανησυχούν για τις διεισδύσεις των κομμουνιστών και των φιλοκομμουνιστών στην πολιτική και εθνική ζωή» (σελ. 107)). Για τον αφηγητή «είναι καθαρό πια ότι έχει αρχίσει μια εκτεταμένη και συντονισμένη επιχείρηση φθοράς της κυβερνήσεως Πλαστήρα-Βενιζέλου. Είναι ταυτόχρονα και «επιχείρηση εκβιασμού» για να επιβάλουν στην κυβέρνηση τις δικές τους θελήσεις.» (σελ. 107). Με τη δίκη αυτή και την υπόθεση των ασυρμάτων η κυβέρνηση κλονίζεται, καθώς κατηγορήθηκε για (φιλο-)κομμουνιστική συμπεριφορά και ταυτόχρονα, για να παραμείνει στην εξουσία γίνεται ευάλωτη και εκεί προσβλέπει η αντιπολίτευση, για να επηρεάσει με τις απόψεις και τις επιθυμίες της. Ταυτόχρονα, ο αφηγητής θεωρεί ότι «είχε ήδη κινηθεί η διαδικασία για την πτώση της.» (σελ. 109). Από τα «πυρά» της αντιπολίτευσης και των Αμερικάνων εναντίον της κυβέρνησης δεν έλειπαν και οι δηλώσεις του ΚΚΕ. «Ο Ζαχαριάδης [...] ρίχνει τη χαρακτηρισική βολή στην κυβέρνηση Πλαστήρα και στην υπόθεση Μπελογιάννη.[...] Ο Πλαστήρας ο ίδιος επανειλημμένα ζήτησε συνεργασία και ήρθε σε επαφή με εκπροσώπους του ΚΚΕ.» (σελ. 109).

Με την ολοκλήρωση της δίκης και την ανακοίνωση της καταδίκης σε θάνατο του Μπελογιάννη και επτά άλλων συγκατηγορουμένων ο αφηγητής παρουσιάζει το γράμμα του Πλουμπίδη, αλλά και το «ταξίδι» της δικογραφίας των μελλοθανάτων στο Συμβούλιο Χαρίτων και στον Βασιλιά για τη συζήτηση της περίπτωσης να δοθεί χάρη στους καταδικασθέντες. Το πολιτικό παρασκήνιο είναι αυτό που θα καθόριζε το κατά πόσο οι καταδικασθέντες θα θανατώνονταν ή όχι και ακόμη η απόφαση της κυβέρνησης. «Το πολιτικό παιχνίδι που από καιρό παίζεται γύρω από την υπόθεση Μπελογιάννη χάνεται για την κυβέρνηση. Η πτώση της θα ακολουθήσει τις θανατικές εκτελέσεις.» (σελ. 119). Από τα «χτυπήματα» που έχει δεχτεί η κυβέρνηση διαφαίνεται ότι προσπάθησαν να τη διαβάλλουν και από την απόφαση που θα λάβει σχετικά με την «υπόθεση Μπελογιάννη» κρίνεται το μέλλον της στην εξουσία.

Τέλος, ο αφηγητής περιγράφει με αρκετές λεπτομέρειες το πολιτικό παρασκήνιο πριν από τις εκτελέσεις που καθόρισε ουσιαστικά την τύχη των κομμουνιστών που είχαν καταδικαστεί σε θάνατο την 1^η Μαρτίου του 1952. Ο αφηγητής σαν να ήταν παρών μπροστά στις συζητήσεις, τις συναντήσεις και την πορεία που ακολούθησαν οι δικογραφίες αυτών των ανθρώπων περιγράφει τις σκέψεις, τις επιφυλάξεις και τις συμφωνίες που έγιναν έτσι ώστε η κυβέρνηση να παραμείνει στην εξουσία, οι

Αμερικάνοι να μη δυσαρεστηθούν και να πραγματοποιηθούν και οι επιθυμίες της αντιπολίτευσης ώστε να μην «ξαναχτυπήσει» την κυβέρνηση. Ο αφηγητής γνωστοποιεί τον λόγο εκτέλεσης του Μπάτση, η οποία «ζάφνιασε όχι μόνο τους κομμουνιστές, αλλά και τους αντιπάλους του κομμουνισμού» (σελ. 132). «Ο Μπάτσης [...] ήταν απλώς ένας από τους «ενδιάμεσους» για την προώθηση των οικονομικών ενισχύσεων που έστειλε η ηγεσία του ΚΚΕ στις παράνομες οργανώσεις της Αθήνας.» (σελ. 132) και καθώς αρνήθηκε να συνδεθεί με την κομμουνιστική συνομοσία που εντοπίστηκε στην πολεμική αεροπορία, κρίθηκε ότι έπρεπε να θανατωθεί. Ο Μπάτσης ξεχώρισε από τους άλλους τρεις καταδικασθέντες, καθώς δεν κατηγορήθηκε ούτε για την ιδεολογία, ούτε για συγκεκριμένες «κομμουνιστικές» πράξεις, αλλά έμαθε αυτό που δεν έπρεπε εκείνη τη στιγμή να γνωρίσει ο λαός ότι συνέβη μέσα στην Αεροπορία. «Ο Μπάτσης εκτελέστηκε όχι γιατί αρνήθηκε να προβεί σε αποκαλύψεις, αλλά για να μην αποκαλύψει αυτό που του ζητούσαν να κάνει.» (σελ. 134). Η δημοσίευση στις εφημερίδες για τη δράση των κομμουνιστών στην Πολεμική Αεροπορία έγινε δεκαεπτά ημέρες (16 Απριλίου 1952) μετά από την εκτέλεση του Μπάτση και των τριών συντρόφων του.

8. Διδακτική πρόταση

Διδασκαλία της Ιστορίας στην Γ΄ Λυκείου³²¹ σε συνδυασμό με τα ιστορικά γεγονότα, όπως παρουσιάζονται στα έργα³²²:

Παρασκευόπουλος Π., *Ο Άνθρωπος με το Γαρύφαλο*, Αθήνα: Κάκτος, 1980.

Σωτηρίου Δ., *Εντολή*, Αθήνα: Κέδρος, 2013.

Σε αυτό το κεφάλαιο προτείνονται σχέδια μαθήματος που μπορούν να χρησιμοποιηθούν από τους εκπαιδευτικούς που επιθυμούν οι μαθητές και οι μαθήτριες τους να γνωρίσουν καλύτερα την πόλωση Αριστεράς-Δεξιάς στην Ελλάδα μετά από τη λήξη του εμφυλίου πολέμου και τις διώξεις της ηττημένης Αριστεράς από τη Δεξιά. Ακόμη, θα μπορέσουν να γνωρίσουν την κατάσταση στο εσωτερικό των φυλακών, τους διαφορετικούς χαρακτήρες στην Ελλάδα εκείνης της εποχής, και κυρίως το πολιτικό παρασκήνιο, καθώς και την επιρροή των ξένων δυνάμεων στα ελληνικά ζητήματα λόγω των συμφερόντων τους.

Πέρα, όμως, από τα ιστορικής και κοινωνικής σημασίας τεκταινόμενα εκείνης της εποχής τα συγκεκριμένα σχέδια μαθήματος θα βοηθήσουν τους μαθητές και τις μαθήτριες να προσεγγίσουν και να γνωρίσουν καλύτερα τους συγγραφείς των δύο έργων και την ιδεολογία τους και σε ποιον βαθμό αυτή η ιδεολογία παρουσιάζεται στο έργο τους ή όχι και κατά συνέπεια πόσο αντικειμενικά παρουσιάζουν τα γεγονότα. Θα διακρίνουν τον αφηγητή από τον συγγραφέα και τον ρόλο που έχει αναλάβει στο έργο, την εστίαση του αφηγητή και κατά πόσο αυτό επηρεάζει την παρουσίαση των γεγονότων. Τέλος, θα μάθουν να εντοπίζουν στα λογοτεχνικά έργα τα στοιχεία που συνδέονται με τον χωροχρόνο που κατασκεύασε ο κάθε συγγραφέας και κυρίως θα διακρίνουν τους διαφορετικούς χαρακτήρες σε κύριους και δευτερεύοντες και με ποιον τρόπο ο καθένας τους συμβάλλει στην εξέλιξη της πλοκής.

---

³²¹ Σύμφωνα με την άποψη του Piaget η Ιστορία δεν είναι δυνατό να διδάσκεται σε νέους μαθητές και μαθήτριες, διότι δεν είναι αρκετά ώριμοι, ώστε να κατανοήσουν και να συνθέσουν τις πληροφορίες (A. R. Elias, *Using Fiction to Teach American History in Middle School: Affects on Student Engagement*, California: Dominican University in California, 2010 p. 16.). Ωστόσο, η εξέταση των χρόνων 1950-1952 μπορεί να γίνει και στην Γ΄ Γυμνασίου, αλλά σε αυτήν την περίπτωση ενδείκνυται η μελέτη άλλων λογοτεχνικών έργων πιο κατάλληλα για την ηλικία τους.

³²² Το γενικότερο σχεδιάγραμμα (στόχοι, δεξιότητες, πριν από – κατά τη διάρκεια – μετά από την ανάγνωση, αξιολόγηση) έχει γίνει βάσει των σχεδίων διδασκαλίας των Β. Αποστολίδου και άλλων, *Οδηγίες για τη διδασκαλία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας στη Β΄ Λυκείου*, Θεσσαλονίκη 2012, <http://users.sch.gr/symfo/sholio/diafora/12/Odigies-gia-ti-didaskalia-tis-logotexnias-B-Lykeiou.pdf> (πρόσβαση 20/02/2015).

Τα συγκεκριμένα σχέδια μαθήματος προτείνεται να εφαρμοστούν στην Γ΄ Λυκείου στο μάθημα της Ιστορίας γενικής παιδείας, καθώς τα δύο προς εξέταση έργα είναι πιο κατάλληλα για τους μαθητές και τις μαθήτριες αυτής της ηλικίας. Συγκεκριμένα, η Ιστορία ενδείκνυται ως μάθημα να αναπτύξει την κριτική ικανότητα του μαθητικού κοινού και μέσα από τα δύο έργα που θα εξεταστούν οι μαθητές της Γ΄ Λυκείου είναι πιο ώριμοι, για να κρίνουν και να εξετάσουν ζητήματα υποκειμενικότητας-αντικειμενικότητας στα δύο έργα και να αξιολογήσουν τα γεγονότα τόσο μέσω της λογοτεχνίας, όσο και μέσω αποσπασμάτων από την ιστορική αφήγηση και από τον Τύπο εκείνης της εποχής. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι μέσω της λογοτεχνίας (εδώ μέσω του έργου της Δ. Σωτηρίου) μιλούν οι ηττημένοι του εμφυλίου πολέμου, ενώ μέσω του Τύπου επιλέγουν να μιλήσουν οι νικητές. Συνεπώς στη σχολική αίθουσα μπορούν να χρησιμοποιηθούν τα προαναφερθέντα εργαλεία, έτσι ώστε να γνωρίσουν από διαφορετικές οπτικές τα γεγονότα των ετών 1950-1952. Αυτή η γνώση μπορεί να τους βοηθήσει να συνδέσουν την ελληνική πολιτικο-κοινωνική κατάσταση εκείνης της εποχής με τη μετέπειτα και να φτάσουν μέχρι το σήμερα.

Οι συγγραφείς του βιβλίου της Ιστορίας γενικής παιδείας της Γ΄ Λυκείου επέλεξαν να παρουσιάσουν τη μετεμφυλιακή κατάσταση στην Ελλάδα μέχρι το έτος 1952 ως εξής: *«Μετά το 1949 ήταν απαραίτητο να υπάρξει πρώτα ανοικοδόμηση (δηλ. αποκατάσταση των υλικών ζημιών που είχαν προκληθεί κατά την προηγούμενη δεκαετία) και κατόπιν οικονομική ανάπτυξη, η οποία θα διασφάλιζε την άνοδο του βιοτικού επιπέδου του λαού. Οι εκλογές του 1950 και του 1951 έφεραν στην εξουσία τον συνασπισμό της Εθνικής Προοδευτικής Ένωσης Κέντρου (ΕΠΕΚ), με αρχηγό τον στρατηγό Νικόλαο Πλαστήρα, και του Κόμματος των Φιλελευθέρων, με αρχηγό τον Σοφοκλή Βενιζέλο, γιο του Ελευθερίου Βενιζέλου. Σημαντικό έργο επιτελέστηκε στον οικονομικό τομέα, ιδίως το 1952, όταν υπουργός Συντονισμού ήταν ο Γεώργιος Καρτάλης. Επίσης, το 1952 εγκρίθηκε νέο Σύνταγμα, χωρίς όμως να καταργηθούν πολλά από τα «έκτακτα μέτρα» της περιόδου του Εμφυλίου Πολέμου. Το ίδιο έτος εκτελέστηκαν το ηγετικό στέλεχος του ΚΚΕ Νίκος Μπελογιάννης και συνεργάτες του. Στην εξωτερική πολιτική οι κυβερνήσεις Πλαστήρα-Βενιζέλου σημείωσαν μεγάλη επιτυχία, εξασφαλίζοντας την ένταξη της Ελλάδας στο ΝΑΤΟ, τον Φεβρουάριο του 1952. Στις εκλογές του Νοεμβρίου 1952 επικράτησε το κόμμα του Ελληνικού Συναγερμού, υπό τον*

στρατάρχη Αλέξανδρο Παπάγο...»³²³ Συνεπώς οι μαθητές και οι μαθήτριες δεν γνωρίζουν τι συνέβη στην Ελλάδα αμέσως μετά από τη λήξη του εμφυλίου, δεν γνωρίζουν πώς παρουσιάστηκε η νίκη της Δεξιάς, η ήττα της Αριστεράς και πώς έδρασε η κάθε παράταξη. Δεν γνωρίζουν πώς έδρασαν οι ξένες δυνάμεις μετά από τη δεκαετία του 1940 και τελικά οι συγγραφείς του ιστορικού βιβλίου επέλεξαν να αποσιωπήσουν την «υπόθεση Μπελογιάννη» που κλόνισε τόσο την κυβέρνηση Πλαστήρα, όσο και την ελληνική κοινωνία και στιγμάτισε την πορεία της Αριστεράς.

Η μέθοδος:

«Ο άνθρωπος έχει τη δυνατότητα να αποθηκεύει και να αξιοποιεί τη γνώση και τις ιδέες των άλλων, και μέσω αυτών να προάγει την ατομική του γνώση, την οποία στη συνέχεια να διαθέτει σε κοινή κρίση και χρήση.»³²⁴ Στο σχολείο αυτή η διαδικασία μπορεί να γίνει με τη συμμετοχή των μαθητών και των μαθητριών σε ομαδικές δραστηριότητες, οι οποίες εμπλέκουν τη σκέψη, τη γνώση, τα συναισθήματα και τη δράση, σύμφωνα με τον Ματσαγγούρα.³²⁵ Μέσω αυτών των δραστηριοτήτων το μαθητικό κοινό θα καταφέρει να ανταλλάξει απόψεις αναπτύσσοντας διάλογο. Μέσα από τη συζήτηση μεταξύ των συμμαθητών, είναι εφικτή η μάθηση και καλύτερη κατανόηση εννοιών που ίσως να μην επιτυγχανόταν με ατομική μελέτη.³²⁶

Σύμφωνα με μελέτες, η ομαδική εργασία μέσα στην αίθουσα παρακινεί τους μαθητές να συμμετέχουν περισσότερο κατά τη διεξαγωγή του μαθήματος, κοινωνικοποιούνται καλύτερα και αναπτύσσεται η συνεργασία μεταξύ τους. Επίσης, ο καλός μαθητής βοηθά τον μέτριο και γενικότερα είναι σε εγρήγορση, ώστε να βοηθήσουν και να βοηθηθούν από τους συμμαθητές τους. Ωστόσο, το να καθίσουν οι μαθητές γύρω από το τραπέζι δεν σημαίνει ότι θα επιτευχθεί συνεργασία παρά μόνο όταν κατανοήσουν ότι για να πετύχουν το επιθυμητό αποτέλεσμα πρέπει να ενώσουν τις δυνάμεις τους.³²⁷

---

³²³ Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων – Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, *Ιστορία του νεότερου και σύγχρονου κόσμου (από το 1815 έως σήμερα)*, Αθήνα: Ο.Ε.Δ.Β., 2010, σελ. 157.

³²⁴ Ηλ. Ματσαγγούρας, *Η διαθεματικότητα στη σχολική γνώση. Εννοιολογική αναπλαισίωση και σχέδια εργασίας*, Αθήνα: Γρηγόρη, 2003, σελ. 238.

³²⁵ Ματσαγγούρας, ό. π., σελ. 238.

³²⁶ Ο. π., σελ. 237-238. Ch. Weber, *Literary Fiction as a Tool for Teaching Social Theory and Critical Consciousness*, in *Teaching Sociology*, vol. 38 No4 (2010), pp. 353, 357 και 358.

³²⁷ Ωστόσο, η ομαδική δουλειά στην αίθουσα προϋποθέτει πρώτα ο εκπαιδευτικός να εκπαιδεύσει τους μαθητές σε συγκεκριμένες κοινωνικές συμπεριφορές. R. M. Gillies, *Structuring cooperative group work in classrooms*, in *International Journal of Educational Research*, vol. 39 (2003), pp. 36, 38 και 46.

1. Σχέδιο μαθήματος για την προσέγγιση του συγγραφέα των δύο έργων:

Στόχοι:

- ✓ Οι μαθητές και οι μαθήτριες να γνωρίσουν τους συγγραφείς Διδώ Σωτηρίου και Πότη Παρασκευόπουλο.
- ✓ Να αναζητήσουν βιογραφικά τους στοιχεία και κυρίως της ιδεολογικής τους τοποθέτησης.
- ✓ Να εντοπίσουν τα χαρακτηριστικά της εργογραφίας τους και κατά πόσο ταιριάζουν σε θεματική με άλλα δικά τους έργα.
- ✓ Να προσεγγίσουν το περιβάλλον (κοινωνικό και πολιτικό) στο οποίο έλαβε χώρα η γραφή του κάθε έργου και να κατανοήσουν κατά πόσο μπορεί οι συγγραφείς να επηρεάστηκαν από αυτό το περιβάλλον.
- ✓ Να διακρίνουν τα χαρακτηριστικά της βιογραφίας.

Πριν από την ανάγνωση των δύο έργων:

Ενδείκνυται οι μαθητές και οι μαθήτριες να διαβάσουν πρώτα τον πρόλογο του κάθε έργου – και στη συνέχεια το κάθε έργο. Στη συνέχεια μπορούν να πραγματοποιούν τα παρακάτω ζητήματα:

- ✓ Καταγράψτε τα ζητήματα που αναφέρονται σε κάθε πρόλογο και τους στόχους που θέτει ο κάθε συγγραφέας ότι προσπαθεί να πετύχει με τη συγγραφή του συγκεκριμένου έργου.
- ✓ Ποια ήταν η αιτία ή η αφορμή που παρουσιάζουν οι συγγραφείς ότι τους οδήγησε στην συγγραφή του έργου;

Κατά τη διάρκεια της ανάγνωσης:

- ✓ Ποια είναι η πολιτική τοποθέτηση του κάθε συγγραφέα; Ποια στοιχεία από το κάθε έργο σας βοηθούν να κατανοήσετε ποια παράταξη υποστήριζαν; Πώς η ιδεολογία τους επηρεάζει την παρουσίαση κάποιων γεγονότων;
- ✓ Υπάρχουν σημεία στα έργα που οι συγγραφείς προσπάθησαν να παρουσιάσουν τα γεγονότα αντικειμενικά και χωρίς να εκφράζουν την ιδεολογία τους;
- ✓ Εντοπίστε στοιχεία που δηλώνουν την αιτία που τους οδήγησε στη γραφή του έργου τους (το περιβάλλον, η ανάγκη για καταγραφή της αλήθειας, η απλή καταγραφή μιας εμπειρίας ή ενός βιώματος,...);
- ✓ Εντοπίζετε στα έργα στοιχεία που προέρχονται από τη βιογραφία του συγγραφέα;

Μετά από την ανάγνωση:

- ✓ Στον πρόλογο του έργου της η Δ. Σωτηρίου αναφέρει χαρακτηριστικά ότι ένας από τους στόχους της είναι «να γίνουμε, όπως λένε, αντικειμενικοί», ν' αποχτήσει και η τέχνη τη νηφαλιότητα που φέρνει η απόσταση» (σελ. 7). Μετά από την ανάγνωση των δύο έργων σε τι βαθμό θεωρείτε ότι η συγγραφέας κατόρθωσε να είναι αντικειμενική και ποια στοιχεία το δηλώνουν αυτό;
- ✓ Στον πρόλογο του έργου του ο Π. Παρασκευόπουλος αναφέρει ότι υπάρχουν στοιχεία, «που ρίχνουν φως στη δίκη, την καταδίκη και την εκτέλεση του Μπελογιάννη» (σελ. 7) και τα οποία «κρίνουμε σκόπιμο να δώσουμε, μακριά από κάθε προκατάληψη, τα άγνωστα παρασκήνια που κίνησαν αυτή τη συγκλονιστική υπόθεση» (σελ. 8). Καταφέρει ο συγγραφέας να παρουσιάσει στοιχεία άγνωστα μέχρι τότε στον ελληνικό λαό και ποια είναι αυτά που δεν συμπεριέλαβαν στην επίσημη ιστορική αφήγηση;
- ✓ «...τούτο το βιβλίο (σε ποιο είδος του πεζού λόγου, αλήθεια, να το κατατάξουμε;)...» (Σωτηρίου, ό. π., σελ. 8.). Σε ποιο λογοτεχνικό είδος κατατάσσετε τα δύο έργα και βάσει ποιων στοιχείων;

Μετά από την ολοκλήρωση του σχεδίου οι μαθητές και οι μαθήτριες πρέπει:

- ✓ Να μπορούν να διαχωρίσουν την ιδεολογία του συγγραφέα από την παρουσίαση των πραγματικών και κυρίως ιστορικών γεγονότων και να μπορούν να γνωρίσουν την αλήθεια των γεγονότων αυτών.
- ✓ Να κατανοήσουν το περιβάλλον στο οποίο έζησε και έγραψε ο συγγραφέας και αυτό στο οποίο εκτυλίσσεται η ιστορία.
- ✓ Να έχουν κατανοήσει ότι η ιδεολογία του συγγραφέα επηρεάζει το πώς ο λογοτέχνης θα παρουσιάσει τους χαρακτήρες του, τη φωνή που θα τους δώσει, και άλλα.

2. Σχέδιο μαθήματος για την προσέγγιση του αφηγητή:

Στόχοι:

- ✓ Να εντοπίσουν τον αφηγητή, τον βαθμό συμμετοχής του στο έργο και κατά πόσο είναι επιφορτισμένος με την αφήγηση της κύριας ιστορίας ή με δευτερεύοντα γεγονότα.
- ✓ Να κατανοούν τον ρόλο που έχει αναλάβει ο αφηγητής και να τον περιγράψουν με βάση το αφηγηματικό του επίπεδο.

- ✓ Να διακρίνουν και να διαχωρίσουν τον αφηγητή από τον συγγραφέα.

Δραστηριότητες:

- ✓ Χαρακτηρίστε τον αφηγητή ανά κεφάλαιο αναφορικά με το ποσό συμμετοχής του στην ιστορία ως ετεροδιηγητικό (δεν συμμετέχει στην ιστορία που αφηγείται) ή ομοδιηγητικό (συμμετέχει στην ιστορία) ή αυτοδιηγητικό (είναι ο πρωταγωνιστής της ιστορίας), τον βαθμό παρουσίας του στην ιστορία ως φανερό ή καλυμμένο και ανάλογα με το αφηγηματικό επίπεδο ως εξωδιηγητικό, ενδοδιηγητικό ή μεταδιηγητικό. Από ποια στοιχεία κατανοείτε αν συμμετέχει ή όχι στην ιστορία;
- ✓ Ποια γεγονότα γνωρίζει ο αφηγητής και ποια έχει μάθει από άλλους χαρακτήρες του έργου;
- ✓ Την παρουσίαση ποιων γεγονότων έχει αναθέσει ο αφηγητής σε άλλους χαρακτήρες του έργου;
- ✓ Διαχωρίστε τα γεγονότα που βάσει των βιογραφικών στοιχείων των συγγραφέων είναι γνωστό ότι προέρχονται από τη ζωής τους από αυτά που αποτελούν αποκύημα της φαντασίας τους.
- ✓ Σε ποιο πρόσωπο αφηγείται ο αφηγητής; Σε πρώτο, δεύτερο ή τρίτο;
- ✓ «*Μη δολοφονείτε το περιστέρι της ειρήνης*» (Σωτηρίου, ό. π., σελ. 259.). Ποιος, πιστεύετε ότι, εκφράζει αυτό το σχόλιο και σε ποιους απευθύνεται; Ποιο πρόσωπο στο έργο της Δ. Σωτηρίου παρομοιάζεται με περιστέρι; Αυτό το πρόσωπο εντοπίζεται και στο έργο του Παρασκευόπουλου;
- ✓ «*Θα εξαντλήσωμεν την τετραετίαν, λέγει εις συνέντευξίν του ο κ. Πλαστήρας. Ο Συναγερμός ματαίως περιμένει. Αυταπάτες ενός καταδίκου...*» (Σωτηρίου, ό. π., σελ. 296). Ποιος πιστεύετε ότι εκφράζει το σχόλιο και σε ποιον απευθύνεται;

Μετά από την ολοκλήρωση αυτού του σχεδίου οι μαθητές και οι μαθήτριες πρέπει:

- ✓ Να μπορούν να διακρίνουν τον συγγραφέα από τον αφηγητή, καθώς είναι δύο διαφορετικά πρόσωπα – ο συγγραφέας γράφει την αφήγηση και ο αφηγητής μεσολαβεί μεταξύ του συγγραφέα και του αναγνώστη.
- ✓ Να χαρακτηρίζουν τον αφηγητή.
- ✓ Να διακρίνουν τα συμπληρωματικά γεγονότα της κύριας αφήγησης.

3. Σχέδιο μαθήματος για την προσέγγιση της εστίασης:

Στόχοι:

- ✓ Να κατανοήσουν ότι υπάρχουν διαφορετικές οπτικές γωνίες και ανάλογα με οπτική γωνία και σε ποιον/τι εστιάζει ο αφηγητής παρουσιάζει τα γεγονότα και τις πληροφορίες στον αναγνώστη.
- ✓ Να καταλάβουν ότι ανάλογα με τον βαθμό εστίασης ο αφηγητής προσφέρει και ποικίλο βαθμό πληροφοριών στον αναγνώστη.
- ✓ Να κατανοήσουν ότι η εστίαση είναι αφηγηματικός τρόπος που επιτρέπει στον συγγραφέα να παρουσιάσει όσες πληροφορίες θέλει στον αναγνώστη ανάλογα με τον προς επίτευξη στόχο του.

Δραστηριότητες:

- ✓ Η Δ. Σωτηρίου έχει επιλέξει σε κάποια σημεία ο αφηγητής να είναι παντογνώστης και σε άλλα όχι. Εντοπίστε κάποια γεγονότα στα οποία ο αφηγητής φαίνεται να παρέχει αρκετές πληροφορίες στον αναγνώστη και να μπορεί να χαρακτηριστεί ως παντογνώστης.
- ✓ Σύμφωνα με τον Νικήτα *«Όταν χρειαζόταν επαναστατική δράση τότε ανακαλύπταμε πως μας συμφέρει η ομαλή δημοκρατική εξέλιξη. Κι όταν χρειαζόταν ομαλή δημοκρατική εξέλιξη τότε ανακαλύπταμε πως μονάχα ο ένοπλος αγώνας θα μας σώσει. [...] Πάντα η επόμενη κίνησή μας ήταν άρνηση της προηγούμενης. Πέφταμε στις πιο παράλογες αντιφάσεις...»* (Σωτηρίου, ό. π., σελ. 60.). Από την άλλη, ο Μπελογιάννης υποστήριξε ότι *«Το ΚΚΕ είχε κάθε δυνατότητα μετά την απελευθέρωση να πάρει την αρχή, γιατί η πλειοψηφία του λαού ήταν με το μέρος του. Δεν το έκανε. Έκανε το Λίβανο και την Γκαζέρτα. Εμπιστεύτηκε τον Παπανδρέου που δεν είχε άλλο σκοπό παρά πώς θα χτυπήσει με όλα τα μέσα το λαϊκό απελευθερωτικό κίνημα. [...] Ο εμφύλιος πόλεμος δεν είναι μόνο ένα λάθος. Είναι ένα έγκλημα της δεξιάς, εμπνευσμένο, καθοδηγημένο και πληρωμένο από επίσημους και ανεπίσημους εξωελληνικούς «συμμαχικούς» παράγοντες που είχαν κάθε συμφέρον να συντριβεί το περήφανο αντιστασιακό κίνημα του ελληνικού λαού. Το κίνημα αυτό ήταν το μόνο ικανό να διαφεντέψει τη χώρα και να εμποδίσει τους νεοαποικιοκράτες να λιανίσουν την ανεξαρτησία και την οικονομία μας, να μεταβάλουν την Ελλάδα σε ξέφραγο αμπέλι ξένων συμφερόντων.»* (Σωτηρίου, ό. π., σελ. 255.). Ο Νικήτας και ο Μπελογιάννης αναφέρονται στην παράταξη που ευθύνεται για την κήρυξη του ελληνικού εμφυλίου πολέμου. Ποια εστίαση ακολουθείται;

- ✓ «τι ήταν από τα δύο ο Μπελογιάννης; Εθνικός ήρωας ή προδότης; [...] Οι κομμουνιστές είδαν στο πρόσωπο του Νίκου Μπελογιάννη να δολοφονείται ένας εθνικός ήρωας. Και οι αντίπαλοι του κομμουνισμού, να εκτελείται ένας προδότης.» Η άποψη του αφηγητή στο έργο του Παρασκευόπουλου είναι ότι «και ο Μπελογιάννης, σ' αυτή την υπόθεση, δεν ήταν ούτε εθνικός ήρωας, ούτε προδότης ή κατάσκοπος. Ήταν ο ιδεολόγος κομμουνιστής που αντιμετώπισε με αξιοπρέπεια και πνευματική ηρεμία τις συνέπειες ενός εμφυλίου πολέμου που, ενώ είχε λήξει από καιρό, οι «σκληροί» πυρήνες των αντιπάλων συντηρούσαν το κλίμα του τεχνητά, σ' ένα απίθανο και εθνικά επιζήμιο πολιτικό παιχνίδι.» (Παρασκευόπουλος, ό. π., σελ. 10.). Ποια εστίαση ακολουθεί ο αφηγητής; Τι θεωρείτε ότι προσπαθεί να πετύχει με αυτό;
- ✓ «Ο Μπελογιάννης γνώριζε ότι η επιστολή του Πλουμπίδη δεν ήταν πλαστή. Δεν μπορούσε όμως να εξηγήσει τα κίνητρα που οδήγησαν την ηγεσία του ΚΚΕ να την χαρακτηρίσει «χαφιεδική». Η εξήγηση που τελικά βρήκε να δώσει στην Έλλη Ιωαννίδου στις φυλακές της Καλλιθέας περιμένοντας το εκτελεστικό απόσπασμα ήταν ότι το κόμμα σκέφτηκε: «Φτάνω εγώ, δεν είναι ανάγκη να πάμε και οι δύο.» Δεν δίνει όμως την ίδια εξήγηση και ο Ν. Πλουμπίδης. Οι απομονώσεις, τα «σπασίματα» των ραντεβού. [...] Το βαθύ μυστήριο που τύλιγε τις σχέσεις του με την ηγεσία του ΚΚΕ άρχισε να φωτίζεται στη σκέψη του.» (Παρασκευόπουλος, ό. π., σελ. 125-126.). Πώς εξηγείτε τη διαφορετική άποψη που είχε ο κάθε χαρακτήρας όσον αφορά στην αυθεντικότητα της επιστολής του Πλουμπίδη; Ποια ήταν η οπτική γωνία του καθενός και ποια ήταν τα στοιχεία που οδήγησαν τον καθένα να διαμορφώσει την άποψη που παρουσιάζεται στο έργο;

Μετά από την ολοκλήρωση του σχεδίου οι μαθητές και οι μαθήτριες πρέπει:

- ✓ Να μπορούν να διακρίνουν τους διαφορετικούς τύπους εστίασης που χρησιμοποιεί ο συγγραφέας.
- ✓ Να κατανοούν ότι ο συγγραφέας επιλέγει τον τύπο εστίασης ανάλογα με την ποσότητα πληροφοριών που θέλει να προσφέρει στους αναγνώστες.

4. Σχέδιο μαθήματος για την προσέγγιση του χώρου και του χρόνου:

Στόχοι:

- ✓ Να κατανοήσουν πώς οι λογοτέχνες κατασκευάζουν τον χώρο και τον χρόνο και γενικότερα τον κόσμο στον οποίο εκτυλίσσεται η πλοκή του έργου και τα επιμέρους στοιχεία που συνθέτουν τον χωροχρόνο.
- ✓ Να καταλάβουν ότι από κάποιες ασήμαντες λεπτομέρειες ή κάποια σχόλια είναι δυνατόν ο αναγνώστης να καταλάβει τον χωροχρόνο.
- ✓ Να κατανοήσουν το πώς τα πρόσωπα του έργου αλληλεπιδρούν με αυτό το περιβάλλον και αντίστροφα, πώς το περιβάλλον επηρεάζει τους χαρακτήρες και την πλοκή του έργου.
- ✓ Να μάθουν να διακρίνουν τον χρόνο της ιστορίας από τον χρόνο της αφήγησης και να κατανοήσουν ότι δεν ταυτίζονται και δεν συμπίπτουν.
- ✓ Να μπορούν να εντοπίζουν εκείνα τα στοιχεία που βοηθούν στη σύνθεση του χωροχρόνου, ακόμη κι όταν δεν δίνονται ημερομηνίες και γεωγραφικές πληροφορίες.
- ✓ Να προσδιορίζουν τον τρόπο με τον οποίο ο συγγραφέας παρουσιάζει τον κόσμο στον οποίο εκτυλίσσεται η πλοκή.

Δραστηριότητες:

- ✓ Διαβάστε τον πρόλογο και το πρώτο κεφάλαιο από το έργο της Δ. Σωτηρίου. Προσδιορίστε τον χρόνο και τον χώρο που λαμβάνει χώρα η πλοκή του έργου. Ποια στοιχεία σας βοήθησαν να εντοπίσετε τον χωροχρόνο; Στη συνέχεια διαβάστε τον πρόλογο και το πρώτο κεφάλαιο από το έργο του Π. Παρασκευόπουλου και κατά τον ίδιο τρόπο προσδιορίστε τον χωροχρόνο και τα στοιχεία που σας βοήθησαν σε αυτό.
- ✓ Κατά τη διάρκεια της ανάγνωσης των δύο έργων προσδιορίστε και πάλι τον χωροχρόνο. Οι συγγραφείς περιγράφουν τον χωροχρόνο ή αποτελεί δευτερεύον ζήτημα για αυτούς; Παρατηρείτε αν η αλλαγή του χώρου επηρεάζει τους χαρακτήρες του έργου και πώς; Ανάλογα με τον χώρο αλλάζει και η ψυχολογία των ηρώων (π.χ. μέσα στην αίθουσα του στρατοδικείου);
- ✓ Τα γεγονότα που παρουσιάζονται στα δύο έργα είναι κατά το πλείστον πραγματικά – κυρίως στο έργο του Παρασκευόπουλου. Γιατί οι συγγραφείς επέλεξαν να παρουσιάσουν την αφήγηση στον ίδιο χωροχρόνο που έλαβαν χώρα αυτά τα γεγονότα και στην πραγματικότητα; Αν ο χωροχρόνος των δύο έργων ήταν

αποτέλεσμα της φαντασίας των δύο συγγραφέων, θεωρείται ότι αυτό το στοιχείο θα είχε κάποια επίπτωση στην (αντικειμενική) παρουσίαση των γεγονότων; Τοποθετήστε την «υπόθεση Μπελογιάννη» σε άλλη χρονική στιγμή και σε άλλη χώρα. Ποια θα ήταν η εξέλιξη και κατάληξή της;³²⁸

- ✓ Πότε ξεκίνησε και πότε ολοκληρώθηκε η ιστορία που παρουσιάζεται; Πότε έλαβε χώρα η αφήγηση; Εντοπίστε στα έργα στοιχεία σχετικά με τον χρόνο της ιστορίας και για κάποια γεγονότα, όπως η σύλληψη του Μπελογιάννη και άλλων συναγωνιστών του, η πρώτη δίκη, η αποκάλυψη των ασυρμάτων, η δεύτερη δίκη, οι διαβουλεύσεις για την πραγματοποίηση ή όχι των εκτελέσεων, η εκτέλεση, προσδιορίστε ακριβώς το χρονικό διάστημα που στην πραγματικότητα έλαβαν χώρα.
- ✓ Στα δύο έργα ο αφηγητής παρουσιάζει τα γεγονότα με τη χρονική σειρά που συνέβησαν; Σε ποια σημεία της αφήγησης ξεφεύγει από τη χρονική σειρά και για ποιον λόγο;
- ✓ Τοποθετήστε χρονικά την αφήγηση της Αλεξάνδρας στο κεφάλαιο 6 (Σωτηρίου, ό. π., σελ. 100.). Πότε συνέβησαν τα γεγονότα που παρουσιάζει;
- ✓ Στο έργο του Παρασκευόπουλου που εντοπίζονται αναλήψεις; Ποια γεγονότα θέλει να παρουσιάσει ο αφηγητής και σταματά τη χρονική σειρά των γεγονότων μεταβαίνοντας στο παρελθόν;

Μετά από την ολοκλήρωση του σχεδίου οι μαθητές και οι μαθήτριες πρέπει:

- ✓ Να μπορούν να διακρίνουν τον χρόνο της αφήγησης από τον χρόνο της ιστορίας, το χρονικό διάστημα που διήρκεσε η εξέλιξη της ιστορίας και η αφήγηση.
- ✓ Να είναι σε θέση να εντοπίζουν τα στοιχεία που δίνουν λεπτομέρειες για τον χωροχρόνο.
- ✓ Να κατανοούν πώς σε κάθε λογοτεχνικό έργο οι χαρακτήρες αλληλεπιδρούν με το περιβάλλον, στο οποίο εκτυλίσσεται η πλοκή.

---

³²⁸ Μ. Παπαρούση, Η δομή της λογοτεχνικής αφήγησης: Σκέψεις για μια διδακτική αξιοποίηση, στα *Κείμενα*, τεύχος 2 (2005), σελ. 4, http://keimena.ece.uth.gr/main/t2/arthra/tefxos2/downloads/arthro_paparousi.pdf (πρόσβαση 20/02/2015).

5. Σχέδιο μαθήματος για την προσέγγιση του Νίκου Μπελογιάννη και των άλλων χαρακτήρων των δύο έργων:

Στόχοι:

- ✓ Να κατανοήσουν τα στοιχεία που χρησιμοποιούνται για τη σύνθεση της προσωπικότητας του κεντρικού χαρακτήρα σε ένα λογοτεχνικό κείμενο και να μπορούν να διακρίνουν τους χαρακτήρες σε κύριους και δευτερεύοντες.
- ✓ Να κατανοήσουν την αλληλεπίδραση του συγκεκριμένου χαρακτήρα με την κοινωνία εκείνης της εποχής.
- ✓ Να κατανοήσουν ότι δεν πρέπει να δίνουν σημασία μόνο σε πράξεις και ενέργειες των κεντρικών προσώπων, αλλά στην εξέλιξη της πλοκής συμβάλλουν και οι δευτεραγωνιστές.
- ✓ Να μπορέσουν να διαφοροποιήσουν την οπτική από την οποία γράφουν οι μυθιστοριογράφοι στα δύο έργα από την οπτική του Μπελογιάννη και αν υπάρχει κάποια συσχέτιση μεταξύ τους. Ποια είναι η ιδεολογία των συγγραφέων και ποια του Μπελογιάννη;
- ✓ Να είναι σε θέση να παρουσιάσουν την ψυχολογία και πιθανόν μεταβολές στην ψυχολογία του ήρωα.
- ✓ Να μπορούν να διακρίνουν τις αφηγηματικές τεχνικές που χρησιμοποίησαν οι συγγραφείς για την παρουσίαση της προσωπικότητας του Μπελογιάννη.
- ✓ Να ερμηνεύσουν τις συμπεριφορές των ανθρώπων της Αριστεράς με βάση το ιστορικό, κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο στο οποίο υπάρχουν και κινούνται.³²⁹
- ✓ Να μπορούν να επισημάνουν τα αυτοβιογραφικά στοιχεία του χαρακτήρα.

Πριν από την ανάγνωση των δύο έργων:

Ο εκπαιδευτικός μπορεί να δείξει την ακόλουθη φωτογραφία στους μαθητές και τις μαθήτριες και να τους ζητήσει να δώσουν κάποια στοιχεία – να κατασκευάσουν προφορικά μια προσωπογραφία – για τον άνδρα:

(Παρασκευόπουλος, ό. π., σελ. 32.)

³²⁹ Αποστολίδου, 2012, ό. π., σελ. 7.

- ✓ Δώστε στοιχεία για τον άνδρα της φωτογραφίας σχετικά με την ηλικία, τον τόπο καταγωγής, την κοινωνική τάξη, το επάγγελμα, τον χαρακτήρα, την ιδεολογία και να κάνουν υποθέσεις σχετικά με τα συναισθήματα που βιώνει ο άνδρας τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή και την ψυχική του κατάσταση.³³⁰
- ✓ Δίπλα του εικονίζεται μια γυναίκα. Θεωρείται ότι έχουν κάποια σχέση μεταξύ τους (συγγένειας, φιλίας, συνεργασίας, κτλ.);
- ✓ Πού, πιστεύετε ότι, βρίσκονταν αυτοί οι άνθρωποι, όταν φωτογραφήθηκαν; Από πού συνάγετε τα συμπεράσματά σας;

Κατά τη διάρκεια της ανάγνωσης αποσπασμάτων από τα δύο έργα:

Μέσα στη σχολική αίθουσα μπορούν να μην αναγνωσθούν ολόκληρα τα δύο έργα, αλλά ορισμένα αποσπάσματα, που θα βοηθήσουν το μαθητικό κοινό να σκιαγραφήσει τον Μπελογιάννη. Προτείνεται να αναγνωστούν ορισμένα κεφάλαια από τα δύο έργα. Από το έργο του Παρασκευόπουλου:

την ενότητα «Ποιός είναι ο Μπελογιάννης» από το έργο του Παρασκευόπουλου (σελ. 29-31),

εν συνεχεία το κεφάλαιο «Αποστολή προς το θάνατο» (σελ. 13-28),

το κεφάλαιο «Ο ΙΔΕΑ εκβιάζει την κυβέρνηση» (σελ. 58-74),

τις ενότητες των σελ. 82-128,

και από το έργο της Σωτηρίου:

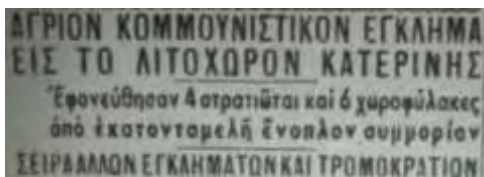
τα κεφάλαια 16-20 (σελ. 237-316).

- ✓ Ποιο από τα πρόσωπα αναγνωρίζετε ως κεντρικό; Υπάρχουν άλλοι χαρακτήρες στα δύο έργα που συμβάλλουν στην εξέλιξη του πρωταγωνιστή ή στη μεταστροφή της ψυχολογίας του και πώς ο δευτεραγωνιστής εκφράζει την ιδεολογία του; Κατά πόσο η ιδεολογία του ενός ταιριάζει με την ιδεολογία του άλλου;
- ✓ «...δικάζομαι για τις ιδέες μου και όχι για συγκεκριμένες πράξεις. Δε μου είναι καθόλου δύσκολο να τ' αποδείξω. Εφτάμισι μήνες με πίεζε και με βασάνιζε η Ασφάλεια κι ένα μόνο μου ζητούσε: ν' αρνηθώ τις αρχές μου, ν' αποκηρύξω την ιδεολογία μου. [...] Για μας τους κομμουνιστές οι έννοιες ανεξαρτησία, ελευθερία, πατριωτισμός, συνείδηση, έχουν άλλο περιεχόμενο απ' αυτό που τους δίνουν οι αντίπαλοί μας.» (Σωτηρίου, ό. π., σελ. 245.). Ποιος μιλά και αυτοχαρακτηρίζεται ως κομμουνιστής; Με ποιες πράξεις (από τα αποσπάσματα) στις οποίες αναφέρεται ο

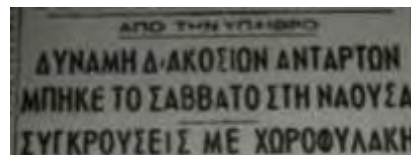
³³⁰ M. Cottingham, Developing spirituality through the use of literature in history education, in *International Journal of Children's Spirituality*, vol. 10 No1 (2005), p. 51.

ομιλητής επιβεβαιώνεται η δράση των κομμουνιστών βάσει των αρχών της ανεξαρτησίας, της ελευθερίας, του πατριωτισμού και της συνείδησης;

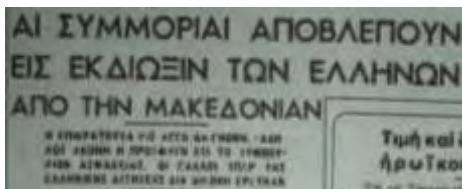
- ✓ Το έργο της Δ. Σωτηρίου έχει χαρακτηριστεί ως ιστορικό μυθιστόρημα και το έργο του Π. Παρασκευόπουλου ως βιογραφία· αμφότερα τα έργα είναι προϊόντα λογοτεχνίας. Θεωρείται ότι ο Μπελογιάννης παρουσιάζεται ως χαρακτήρας που αποτελείται από πραγματικά και φανταστικά στοιχεία; Διεξάγετε μια μικρής κλίμακας έρευνα, για να επιβεβαιώσετε ποια από τα χαρακτηριστικά του είναι πραγματικά και διαχωρίστε τα από τα φανταστικά.
- ✓ Στηριζόμενοι στα παρακάτω αποκόμματα των εφημερίδων, πώς κρίνετε τη συμπεριφορά των συμμοριτών/κομμουνιστών απέναντι στους απλούς πολίτες, την αστυνομία και τα παιδιά; Πώς οι εξαγγελίες των κομμουνιστών για δράση με γνώμονα την ανεξαρτησία, την ελευθερία, ... και άλλες αρχές που προαναφέρθηκαν αντικατοπτρίζονται στην καθημερινή ζωή και καταγράφονται στον Τύπο;

Εφημ. *Το Φως* Δευτέρα 1 Απριλίου 1946, σελ. 2.

Εφημ. *Ελληνική Ελλάδα* Τρίτη 29 Οκτωβρίου 1946, σελ. 4.

Εφημ. *Ακρόπολις* Τετάρτη 20 Νοεμβρίου 1946, σελ. 1.

Εφημ. *Εμπρός* Σάββατο 15 Φεβρουαρίου 1947, σελ. 1.

Εφημ. *Ακρόπολις* Σάββατο 31
 Ιανουαρίου 1948, σελίδα 3.

Εφημ. *Ακρόπολις*
 Παρασκευή 8
 Ιουλίου 1949,
 σελίδα 1.

✓ «(ο Μπελογιάννης) ήταν ο ιδεολόγος κομμουνιστής διανοούμενος, γνωστός στους κομμουνιστές για το ήθος του, την παλικάριά του, τη μόρφωσή του και την οξύτητα του μυαλού του. Ήταν ό,τι καλύτερο μπορούσε να αντιπαραθέσει εκείνη την εποχή το ΚΚΕ σε μια πολιτική και ιδεολογική μάχη με τον αντίπαλό του.» (Παρασκευόπουλος, ό. π., σελ. 14.). Πώς παρουσιάζεται ο Ν. Μπελογιάννης στο παραπάνω απόσπασμα και στις παρακάτω εικόνες; Παρουσιάστε τον χαρακτήρα του και ξαναδημιουργήστε την προσωπογραφία του. Πώς κρίνετε το δεύτερο σκίτσο με την παρομοίωση της κοίμησης του Μπελογιάννη με αυτήν του Ιησού; Πώς εξηγείτε την απεικόνιση του Μπελογιάννη στα σκίτσα και πώς συνδέεται με το τι περιγράφεται στους τίτλους του Τύπου εκείνης της εποχής;

Το σκίτσο του Πάμπλο Πικάσο

Το εξώφυλλο στο έργο της Δ. Σωτηρίου *Εντολή*

- ✓ «...με το χαρακτήρα που είχε ο Σωτήρης δε θα 'τρωγε για να φάνε οι άλλοι, δε θα κοιμότανε κάτω από στέγη για να μην τη στερηθούν άλλοι και φυσικά, δε θα διεκδικούσε ποτέ θέση σε όχημα.» (Σωτηρίου, ό. π., σελ. 38.). Πώς παρουσιάζεται ο Σωτήρης μέσα από το σχόλιο του αφηγητή; Πώς επηρεάζει την εξέλιξη της πλοκής;
- ✓ «Ο Νικήτας ήταν ανήσυχος, εκδηλωτικός, σχεδόν νευρωτικός, [...] το μυαλό του πρότρεχε κοφτερό, σκεπτικό, επιθετικό. [...] Τον φωνάζαμε «λαθολόγο» και Κασσάνδρα, γιατί και στις πιο «ρόδινες» εποχές, όταν κανείς από μας δεν τολμούσε ούτε νοερά ν' αμφισβητήσει το «αλάθητο» της πολιτικής γραμμής, αυτός φώναζε για λάθη και πρόβλεπε καταστροφές» (Σωτηρίου, ό. π., σελ. 54 και 55.). Πώς ο Νικήτας με τα λόγια του βοηθά στην εξέλιξη της πλοκής; Ποια γεγονότα είναι επιφορτισμένος να παρουσιάσει στους αναγνώστες;
- ✓ «Σαν Έλληνας πικραίνουμαι και αγανακτώ. Μα δεν μπορώ να ρίξω πάνω στο Στάλιν τις ευθύνες. Αυτός παίζει την υπόθεση του σοσιαλισμού σε διεθνή σκακιέρα. Θα χαθεί ένα πιόνι εδώ, θα κερδηθεί ένας πύργος αλλού. Το θέμα είναι εμείς τι κάνουμε. Ποια είναι η στρατηγική μας και η ταχτική μας για να αντιμετωπίσουμε τις κινήσεις εχθρών και φίλων;» (Σωτηρίου, ό. π., σελ. 59-60.). Ο Νικήτας δηλώνει την απογοήτευσή του για τα κατορθώματα της Αριστεράς και τις αποτυχίες της. Ποια λάθη της Αριστεράς εντοπίζει ο Νικήτας στο κεφάλαιο 5 (Σωτηρίου, ό. π., σελ. 53-76.) και τι προτείνει ότι έπρεπε να κάνει η παράταξή του, ώστε να μην καταλήξει στον εμφύλιο πόλεμο; Ιδιαίτερα στο συγκεκριμένο κεφάλαιο ο Νικήτας επιλέγει να κάνει αναδρομή στο παρελθόν και να εξετάσει τα σημαντικότερα γεγονότα της δεκαετίας του 1940, αλλά και να κοιτάξει λίγο μακρύτερα – προς το μέλλον – στην προσπάθειά του να αφυπνίσει τους συναγωνιστές του για το τι θεωρεί ο ίδιος ότι πρόκειται να συμβεί στη χώρα μετά από τη λήξη του εμφυλίου πολέμου. Διαχωρίστε τις αναλήψεις από τις προλήψεις και παρουσιάστε μαζί με κάθε ανάληψη το λάθος που θεωρεί ο Νικήτας ότι έγινε και πώς μπορούσε αυτό να διορθωθεί.
- ✓ «Αλλά ο Μπελογιάννης πριν ακόμη εκτελεστεί από το απόσπασμα, γνώριζε ότι θυσιαζόταν στη σκοπιμότητα των αντιπάλων του που αναζητούσαν ένα κατάσκοπο και στη ματαιότητα των φίλων που αγωνιούσαν για ένα ήρωα. Γνώριζε ότι ο ερχομός του στην Ελλάδα ήταν αποστολή προς το θάνατο. Το χαμόγελό του, το άλλοτε ειρωνικό και άλλοτε πικρό, δεν έλειψε ούτε για μια στιγμή σ' όλη τη διάρκεια της δίκης, είχε την ειρωνεία για την κατηγορία της κατασκοπίας που του αποδίνανε και την πικρία για την ανώφελη θυσία στη σκοπιμότητα του Ζαχαριάδη να αποκτήσει ένα

ήρωα.» (Παρασκευόπουλος, ό. π., σελ. 12.). Ποιες είναι οι σκέψεις του Μπελογιάννη σχετικά με την κατάληξή του; Ποια στοιχεία τον κάνουν να πιστεύει ότι δεν θα γλιτώσει την εκτέλεση;

Μετά από την ανάγνωση:

- ✓ Ποιοι χαρακτήρες στα δύο έργα επηρεάζουν με τα λόγια και τις πράξεις τους τη ζωή, τις αποφάσεις και τις πράξεις του κεντρικού ήρωα;³³¹
- ✓ Καταγράψτε με χρονολογική σειρά τα σημαντικότερα γεγονότα που βίωσε ο κεντρικός χαρακτήρας από το τέλος του 1950 έως τις αρχές του 1952. Σε τι βαθμό θεωρείτε ότι το καθένα επηρέασε τον χαρακτήρα του ή τον οδήγησε στο να αλλάξει την ιδεολογία του, τη γνώμη του για τους συνεργάτες του,...;
- ✓ Στα κεφάλαια που αναγνώστηκαν από το έργο της Δ. Σωτηρίου ο Μπελογιάννης μιλά τόσο στην πρώτη όσο και στη δεύτερη δίκη. Παρατηρείτε αλλαγές στην ιδεολογία και τις θέσεις του; Ποια θέματα θίγει ως σημαντικά, τα οποία θεωρεί ότι πρέπει το προεδρείο να εξετάσει και να λάβει υπ' όψιν του;
- ✓ *«τι ήταν από τα δύο ο Μπελογιάννης; Εθνικός ήρωας ή προδότης; [...] Οι κομμουνιστές είδαν στο πρόσωπο του Νίκου Μπελογιάννη να δολοφονείται ένας εθνικός ήρωας. Και οι αντίπαλοι του κομμουνισμού, να εκτελείται ένας προδότης.»* Η άποψη του αφηγητή στο έργο του Παρασκευόπουλου είναι ότι *«και ο Μπελογιάννης, σ' αυτή την υπόθεση, δεν ήταν ούτε εθνικός ήρωας, ούτε προδότης ή κατάσκοπος. Ήταν ο ιδεολόγος κομμουνιστής που αντιμετώπισε με αξιοπρέπεια και πνευματική ηρεμία τις συνέπειες ενός εμφυλίου πολέμου που, ενώ είχε λήξει από καιρό, οι «σκληροί» πυρήνες των αντιπάλων συντηρούσαν το κλίμα του τεχνητά, σ' ένα απίθανο και εθνικά επιζήμιο πολιτικό παιχνίδι.»* (Παρασκευόπουλος, ό. π., σελ. 10.). Ποια στοιχεία θεωρείτε ότι μπορούν να χαρακτηρίσουν τον Μπελογιάννη ως εθνικό ήρωα, ποια ως προδότη και ποια μπορούν να τον χαρακτηρίσουν διαφορετικά; Πώς επιλέγουν οι δύο συγγραφείς να παρουσιάσουν αυτά τα στοιχεία

---

³³¹ Οι εκπαιδευτικοί μπορούν να ζητήσουν από τους μαθητές και τις μαθήτριες σε χαρτί Α4 να γράψουν στο κέντρο το όνομα του κεντρικού ήρωα και γύρω του να γράψουν τα ονόματα των άλλων ηρώων και τους τρόπους με τους οποίους αλληλεπιδρούν με τον πρωταγωνιστή και μάλιστα να τους τοποθετήσουν στο χαρτί τους σε απόσταση – όσο πιο κοντά στον κεντρικό ήρωα τόσο πιο πολύ τον επηρέασαν, ενώ όσο πιο μακριά τόσο πιο αμέτοχοι έμειναν. Ακόμη, μπορούν να ενώσουν το όνομα του πρωταγωνιστή με βέλος με τα ονόματα άλλων ηρώων – βέλος από το όνομα του πρωταγωνιστή προς τα ονόματα κάποιων ηρώων σημαίνει ότι ο πρωταγωνιστής επηρέασε με κάποιον τρόπο τους άλλους, ενώ το αντίθετο θα σημαίνει ότι οι άλλοι επηρέασαν τον πρωταγωνιστή.

στο έργο τους (μέσω διαλόγων, περιγραφών, άρθρων στον Τύπο εκείνης της εποχής,...);

- ✓ Παρακολουθήστε και αποτυπώστε αναφορικά με τον Μπελογιάννη το παραδοσιακό μοντέλο «αρχή-μέση-τέλος» στην ιστορία του· αναφερθείτε με συγκεκριμένα αποσπάσματα στο πρόβλημα που προσπαθεί ο ήρωας να αντιμετωπίσει, τα επεισόδια στα οποία εμπλέκεται στην προσπάθειά του να αντιμετωπίσει το πρόβλημα και πώς δίνεται τελικά η λύση.³³²
- ✓ Ο Πλουμπίδης αρχικά εμφανίζεται ως «υπάκουος» κομμουνιστής στις εντολές του ηγέτη του κόμματος και λειτουργεί χωρίς να αμφισβητεί τον ηγέτη. Μετά από τη δημοσίευση της επιστολής του *«άρχισε να ανησυχεί και να εξηγεί πια όλα τα τόσα παράξενα που συνέβαιναν γύρω του. Οι απομονώσεις, τα «σπασίματα» των ραντεβού. Σ' ένα γράμμα, που αργότερα, στις 4 Μαΐου 1952, έστειλε στην Έλλη Ιωαννίδου στις φυλακές έγραφε γι' αυτή τη δήλωση του Ζαχαριάδη: «Το Κόμμα χτύπησε το γράμμα αμέσως, χωρίς να ξέρει όλο του το περιεχόμενο. Ασφαλώς το έκανε αυτό από πληροφορίες που πήρε. Δεν ξέρω γιατί το χτύπησε σαν χαφιεδικό ενώ ταυτόχρονα λέει πως εγώ βρίσκομαι έξω. Σωστά, αυτό δείχνει ότι το ΚΟΜΜΑ ΔΕΝ με θεωρεί ύποπτο και πιστεύει στην τιμιότητά μου και ότι εγώ θα κάνω αυτό που θα πει το Κόμμα. Γιατί όμως χτυπά σαν χαφιεδικό και όχι πολιτικά λαθεμένο; Πολλά, πάρα πολλά ερωτήματα μπαίνουν από πολύ καιρό σχετικά με μένα. Το Κόμμα να μην ενδιαφερθεί για μένα επί τόσο καιρό σημαίνει ότι κάτι σοβαρό έχει εναντίον μου (...). Νομίζω ότι κάποιος εχθρός του Κόμματος βρίσκεται σε κάποιο κρίκο και χύνει το δηλητήριό του ανάμεσα στα στελέχη του Κόμματος...».* (Παρασκευόπουλος, ό. π., σελ. 126.). Τι συμβαίνει και ο Πλουμπίδης αναθεωρεί την άποψή του για μια μερίδα ανθρώπων του ΚΚΕ; Τι τον οδήγησε στο να αναθεωρήσει κάποιες καταστάσεις; *«Ο Ν. Πλουμπίδης ήταν χαφιές, όργανο της Ασφάλειας.»* ήταν η άποψη που διέρρευσε στο εσωτερικό του ΚΚΕ από τον Ζαχαριάδη. *«Κανένας κομμουνιστής δεν πίστευε ότι ο Πλουμπίδης ήταν «χαφιές» και όλοι τον είχαν εγκαταλείψει σαν «χαφιέ».* Η απάντηση του Μπελογιάννη ήταν άμεση και σαφής: *«Ο Πλουμπίδης δεν είναι χαφιές. Εγώ του έχω απόλυτη εμπιστοσύνη. Εσείς όμως είσαστε υποχρεωμένοι να κάνετε αυτό που λέει το κόμμα.»* (Παρασκευόπουλος, ό. π., σελ. 127.). Στο περιστατικό με τον

³³² P. Seixas, C. Peck, Teaching Historical Thinking, in Sears A., Wright I. (eds.), *Challenges and Prospects for Canadian Social Studies*, Vancouver: Pacific Educational Press, 2004, p. 116. Παπαρούση, ό. π., σελ. 3. Το ίδιο μοντέλο μπορεί να εφαρμοστεί και στην εξέταση του Πλουμπίδη και του πρωθυπουργού Πλαστήρα, καθώς και οι δύο καλούνται να αντιμετωπίσουν κάποιο πρόβλημα, εμπλέκονται σε κάποια επεισόδια και τελικά δίνεται η λύση.

Πλουμπίδη, πώς επιβεβαιώνεται η άποψη «ο Ζαχαριάδης ήταν δαιμόνιος όσο και αδίστακτος» (Παρασκευόπουλος, ό. π., σελ. 14.); Ποια στοιχεία οδηγούν τον αναγνώστη να αλλάξει τον χαρακτηρισμό του για τον Πλουμπίδη. Τι γνωρίζει ο αναγνώστης που δεν γνωρίζει ο Πλουμπίδης;

- ✓ Αναζητήστε πληροφορίες για τους νόμους 509/1947 και 375/1036.³³³ Εντοπίστε στα έργα τις πράξεις για τις οποίες κατηγορούνται και κατά πόσο οι πράξεις των κομμουνιστών εμπίπτουν σε αυτούς τους δύο νόμους;

Μετά από την ολοκλήρωση του σχεδίου οι μαθητές και οι μαθήτριες πρέπει:

- ✓ Να μπορούν να αναγνωρίζουν σ' ένα έργο τον κεντρικό ήρωα και να τον διαχωρίζουν από άλλους δευτερεύοντες.
- ✓ Να μπορούν να περιγράψουν τον χαρακτήρα και την προσωπικότητα του πρωταγωνιστή στην ολότητά του, όταν αυτό το πρόσωπο είναι ιστορικό, όπως στην προκειμένη περίπτωση, χρησιμοποιώντας και ανάλογα στοιχεία από το έργο.
- ✓ Να έχουν κατανοήσει ότι οι δευτερεύοντες ήρωες επηρεάζουν με τον τρόπο τους τη συμπεριφορά, τις πράξεις και τις σκέψεις τον πρωταγωνιστή και συμβάλλουν στην εξέλιξη της πλοκής.
- ✓ Να διαφοροποιούν την ιδεολογία του συγγραφέα από αυτή των χαρακτήρων του έργου.
- ✓ Να μπορούν να εντοπίσουν τις αφηγηματικές τεχνικές που χρησιμοποίησε ο συγγραφέας για την παρουσίαση των χαρακτήρων στο έργο του.

6. Σχέδιο μαθήματος για την προσέγγιση της κυβέρνησης Πλαστήρα, των διλημμάτων του πρωθυπουργού και της εκτέλεσης:

Στόχοι:

- ✓ Να γνωρίσουν μια «άγνωστη», όπως έχει χαρακτηριστεί, πλευρά των χρόνων 1950-1952.
- ✓ Να γνωρίσουν τα συμφέροντα που εκφράζονταν στα πολιτικά γραφεία των κομμάτων και εμμέσως τα συμφέροντα των ξένων δυνάμεων.
- ✓ Να κατανοήσουν ότι με την εκτέλεση τελειώνει η «υπόθεση Μπελογιάννη» και η κυβέρνηση Πλαστήρα.

---

³³³ D. B. Turk, E. Klein, Sh. Dickstein, Mingling 'Fact' with 'Fiction': Strategies for Integrating Literature into History and Social Studies Classrooms, in *The History Teacher*, vol. 40, No3 (2007), p. 404.

Δραστηριότητες:

Ενδείκνυται από τα δύο έργα να αναγνωσθούν τα κεφάλαια 19-21 από το έργο της Δ. Σωτηρίου (σελ. 285-338) και οι σελίδες 129-145 από το έργο του Π. Παρασκευόπουλου.

- ✓ Πώς έχει επιλέξει ο αφηγητής να παρουσιάσει και στα δύο έργα τις δηλώσεις του πρωθυπουργού; Τι θεωρείτε ότι προσπαθεί να πετύχει με αυτόν τον τρόπο;
- ✓ Ποιος είναι ο κεντρικός ή ποιοι είναι οι κεντρικοί χαρακτήρες στα κεφάλαια που διαβάσατε; Πού και πότε διαδραματίζονται τα γεγονότα;
- ✓ Η αρχική δήλωση του πρωθυπουργού για τις εκτελέσεις ήταν: *«Ο πρωθυπουργός κ. Πλαστήρας, κατά τας ιδιαιτέρας μας πληροφορίας, εδήλωσεν ότι: όχι μόνον εις αντίθεσιν δεν ευρίσκεται προς τας προεκλογικάς του διακηρύξεις, αλλά και εις πλήρη εναρμόνησιν προς την σαφή και δημοσία γενομένην διακήρυξιν ότι η λήθη και η επιείκεια θα ισχύσει μόνον δια τα αδικήματα που διεπράχθησαν μέχρι της 1^{ης} Νοεμβρίου του 1951 και ότι τα αδικήματα τα οποία θα εξετελούντο υπό κομμουνιστών πέραν της ημερομηνίας ταύτης θα επλήττοντο κατά νόμον'.*» (Σωτηρίου, ό. π., σελ. 285.). Βάσει αυτής της δήλωσης τι θεωρείτε ότι θα συμβεί στη συνέχεια; Θα πραγματοποιηθούν οι εκτελέσεις ή όχι;
- ✓ Στη συνέχεια ο πρωθυπουργός Πλαστήρας πιέζεται. Καταγράψτε τις πιέσεις που δέχεται και τα πρόσωπα που εμπλέκονται.
- ✓ *«Η εκτέλεσις δεν θα γίνη.» «Ο πρωθυπουργός κ. Πλαστήρας έδωσε έγγραφον εντολή εις τους Υπουργούς Εθνικής Αμύνης και Δικαιοσύνης κ. κ. Σακελλαρίου και Παπασπύρου όπως διατάξουν τας αρμοδίας αρχάς – εν προκειμένω ο κ. Σακελλαρίου, τον διοικητήν της ΑΣΔΑΝ – να μην προβούν εις εκτέλεσιν των οκτώ καταδικασθέντων εις θάνατον. Εις την πρωθυπουργικήν εντολήν καθορίζεται σαφώς ότι ουδεμία εκτέλεσις θα γίνη προτού αποφανθή το αρμόδιον Συμβούλιον Χαρίτων.»* (Σωτηρίου, ό. π., σελ. 295.). Ενώ ο πρωθυπουργός δήλωνε αμέσως μετά από τη λήξη της δίκης ότι οι εκτελέσεις δεν θα γίνονταν, στη συνέχεια επιθυμεί την απόφαση από το Συμβούλιο Χαρίτων; Τι θεωρείτε ότι μεσολάβησε;
- ✓ Στο κεφάλαιο 19 στο έργο της Δ. Σωτηρίου (σελ. 285-299) ο αφηγητής επιλέγει να παρουσιάσει τα διλήμματα του πρωθυπουργού. Εντοπίστε αυτά τα στοιχεία και παρουσιάστε τις απόψεις των διαφορετικών πολιτικών προσώπων αναφορικά με το ζήτημα της εκτέλεσης των τεσσάρων κομμουνιστών.

- ✓ Εντοπίστε στο κεφάλαιο 19 (Σωτηρίου, ό. π., σελ. 285-299.) τον εσωτερικό μονόλογο του πρωθυπουργού. Ποιους άξονες εξετάζει γύρω από το ζήτημα της επικείμενης εκτέλεσης; Βρίσκει λύση στο τέλος, κι αν ναι, ποια είναι αυτή;
- ✓ «Όλα τα προσφέρει ο Πλαστήρας, φτάνει να του εξασφαλίσουν την τετραετία. Όμως η Ουάσιγκτον τον έχει καταδικάσει τελεσίδικα σαν φιλοκομμουνιστή.» (Σωτηρίου, ό. π., σελ. 317). Τι εννοεί ο αφηγητής ότι «προσφέρει ο Πλαστήρας» και αυτά που προσφέρει συνδέονται με τον χαρακτηρισμό του «φιλοκομμουνιστή»;
- ✓ «Κι ούτε ένας αρμόδιος δε βρέθηκε να παραδεχτεί πως αυτός έδωσε την εντολή» (Σωτηρίου, ό. π., σελ. 337.). Η ιστορία της εκτέλεσης τελειώνει με την πραγματοποίηση της εκτέλεσης. Η απόφαση, ωστόσο, της κυβέρνησης σχετικά με την εκτέλεση δεν γνωστοποιείται. Παρουσιάστε το τέλος της «υπόθεσης Μπελογιάννη» αν δεν είχε γίνει η εκτέλεση.³³⁴

Μετά από την ολοκλήρωση του σχεδίου οι μαθητές και οι μαθήτριες πρέπει:

- ✓ Να έχουν κατανοήσει το σχήμα μιας ιστορίας «αρχή-μέση-τέλος» που παρουσιάζεται στην «υπόθεση Μπελογιάννη» και να μπορούν να εντοπίσουν τα μέρη αυτής της ιστορίας. Το ίδιο μοντέλο μπορούν να παρακολουθήσουν στην ιστορία με τον Πλουμπίδη και στο παρασκήνιο με τον πρωθυπουργό Πλαστήρα.
- ✓ Να κατανοήσουν το τέλος μια ιστορίας ή να διαμορφώσουν μόνοι τους το τέλος.

---

³³⁴ Παπαρούση, ό. π., σελ. 4.

9. Συμπεράσματα

Οι εκπαιδευτικοί που έχουν χρησιμοποιήσει ιστορικά μυθιστορήματα στη σχολική αίθουσα σε συνδυασμό με το εγχειρίδιο της Ιστορίας θεωρούν ότι αυτό συνέβαλε στην απόκτηση γνώσεων ενισχύοντας τα ιστορικά γεγονότα με περισσότερα στοιχεία. Ειδικότερα, έχει υποστηριχθεί ότι το ιστορικό μυθιστόρημα επιτυγχάνει να κεντρίσει περισσότερο το ενδιαφέρον των μαθητών και μάλιστα γίνεται πιο εύκολα κατανοητό σε σχέση με την ιστορική αφήγηση λόγω του απλού και φιλικού προς τους αναγνώστες τρόπου γραφής του.³³⁵ Ήδη από τις αρχές του 20^{ού} αιώνα οι J. A. Buckley και W. T. Williams³³⁶ προέτρεπαν τους δασκάλους της ιστορίας να χρησιμοποιούν τα ιστορικά μυθιστορήματα ως συμπλήρωμα, αλλά και ως εισαγωγή στη νέα περίοδο που μελετούν με τους μαθητές τους, ενώ και ο E. A. Baker³³⁷ υποστήριξε ότι το ιστορικό μυθιστόρημα συχνά είναι καλύτερο από την ιστορία, καθώς μπορεί πιο εύκολα να διδάξει και να βοηθήσει τους μαθητές να μάθουν περισσότερα απ' ό,τι τα εγχειρίδια της ιστορίας.

Μέσω των ιστορικών μυθιστορημάτων οι μαθητές και οι μαθήτριες κατανοούν πολύπλοκες έννοιες που παρουσιάζονται στην ιστορική αφήγηση, όπως η κοινωνική τάξη, η κοινωνία, η αλλαγή, η έννοια του χρόνου. Ιδιαίτερα για την έννοια του χρόνου³³⁸ είναι δυνατόν να καταλάβουν ότι οι άνθρωποι των προηγούμενων κοινωνιών δεν λειτουργούσαν όπως εμείς σήμερα. Γνωρίζουν συγκεκριμένη ιστορική περίοδο και τους ανθρώπους αυτής της εποχής σε συγκεκριμένο χωροχρόνο και διαχωρίζουν τα ιστορικά στοιχεία σε αυτά που συνέβησαν προ Χριστού και μετά Χριστόν, αλλά και εξετάζουν τη συνέχεια του πολιτισμού τους από το παρελθόν. Ωστόσο, καλούνται να αξιολογήσουν την περίοδο που μελετούν με βάση τους κανόνες εκείνης της εποχής και όχι του παρόντος τους, χωρίς να διαπράττουν αναχρονισμούς.

Διαβάζοντας οι αναγνώστες αυτά τα έργα ξαναβιώνουν τα γεγονότα – όσο αυτό είναι εφικτό και επανερμηνεύουν μέσα από τις εμπειρίες, τις αγωνίες και τους φόβους των ηρώων, αλλά και των εαυτών τους. Ακόμη, κάποια ιστορικά μυθιστορήματα

---

³³⁵ B. A. VanSledright, C. A. Kelly, Reading American History: How Do Multiple Text Sources Influence Historical Learning in Fifth Grade? in *Reading Research Report*, Vol. 68 (1996), pp. 3-4. B. N. Σκουλάτος, Η λογοτεχνία ως ιστορική πηγή. Το «Διπλό Βιβλίο» του Δημήτρη Χατζή ως εργαλείο διδακτικής πράξης στο μάθημα της Ιστορίας στο *Νέα Παιδεία*, τεύχος 82 (1997), σελ. 60-61.

³³⁶ J. A. Buckley, W. T. Williams, *A Guide to British Historical Fiction*, London: G.G. Harrap & Co., 1912, p. v.

³³⁷ E. A. Baker, *A Guide to Historical Fiction*, New York: The Macmillan Company, 1968, p. viii. J. de Groot, ό. π., σελ. 47.

³³⁸ E. Groce, R. Groce, Authenticating Historical Fiction: Rationale and Process in *Education Research and Perspectives*, Vol. 32 No1 (2005), p. 101.

εύκολα συνδέουν το παρελθόν με το παρόν και άλλα χρειάζεται οι αναγνώστες να προσέξουν ιδιαίτερα τα δεδομένα του έργου και να προσπαθήσουν περισσότερο, για να επιτύχουν αυτή τη σύνδεση.³³⁹

Σταδιακά γνωρίζουν την ιστορική τους κληρονομιά και διαχρονικές αξίες και ενισχύεται η εθνική τους συνείδηση.³⁴⁰ Ιδιαίτερο είναι ότι μέσα από τις διαφορετικές οπτικές που παρουσιάζονται στην ιστορία, οι μαθητές είναι δυνατόν να αρχίσουν να αξιολογούν διαφορετικά και το παρόν και την ιστορία του πολιτισμού τους. Στο ιστορικό μυθιστόρημα είναι δυνατόν ο χρόνος να μην προσδιορίζεται επακριβώς με συγκεκριμένη χρονολογία, αλλά γίνεται αναφορά στην ευρύτερη χρονική περίοδο που τοποθετείται το έργο. Ωστόσο, μέσα από την ανάγνωση του έργου είναι δυνατό σε συνδυασμό με την ιστορική αφήγηση να προσδιορίσουν τον χωροχρόνο που έλαβαν χώρα τα γεγονότα και να διαχωρίσουν τα πραγματικά από τα πλασματικά.³⁴¹

Ακόμη, με τη μελέτη ιστορικών μυθιστορημάτων είναι δυνατόν να αρχίσουν να αναπτύσσουν την κριτική τους ικανότητα και να κατανοούν το τι υποστηρίζει ο κάθε συγγραφέας, ποιο είναι το κίνητρο και με ποιο κριτήριο επέλεξε να γράψει αυτό που έγραψε και τη θέση που υποστήριξε. Αναμένεται να κατανοήσουν τη γραμμική εξέλιξη του χρόνου και τη συνέχεια μεταξύ παρελθόντος-παρόντος, αλλά και το ότι το παρόν διαμορφώνεται με βάση τις πράξεις του παρελθόντος. Ανάλογα κατανοούν ότι οι πράξεις τους στο παρόν επηρεάζουν τη ζωή τους στο μέλλον. Επιπροσθέτως, έχουν την ευκαιρία να γνωρίσουν την κοινωνία σε συγκεκριμένη ιστορική στιγμή και όχι μόνο κάποια γεγονότα αποκομμένα από το περιβάλλον που συνέβησαν· οικονομία, πολιτική, θεσμοί, νοοτροπίες, αξίες και ήθη.

Αναφορικά με τα οφέλη της χρήσης ιστορικών πεζογραφημάτων σε συνδυασμό με την Ιστορία η Αποστολίδου³⁴² θεωρεί ότι ιδιαίτερα στην Γ' Λυκείου οι μαθητές και οι μαθήτριες έχουν αναπτυχθεί ψυχοσυναισθηματικά και διαθέτουν την ωριμότητα να προσεγγίσουν τις ιστορικές περιόδους πιο ολοκληρωμένα με τη χρήση μυθοπλασίας. Μπορούν να γνωρίσουν καλύτερα τη συλλογική εμπειρία – το βίωμα του λαού κατά

---

³³⁹ E. B. Freeman, L. Levstik, Historical Fiction in the Social Studies Curriculum in *The Elementary School Journal*, Vol. 88, No4 (1988), p. 332.

³⁴⁰ Γ. Ν. Λεοντσίνης, *Διδακτική της Ιστορίας: γενική-τοπική ιστορία και περιβαλλοντική εκπαίδευση*, Αθήνα: χ.ε., 1996, σελ. 227 και 233. Γ. Π. Ράπτης, Γ. Φ. Κυριάκου, Από το ιστορικό μυθιστόρημα στο μάθημα της Ιστορίας. Η συνάντηση Παιδαγωγικής και Λογοτεχνίας στο *Πρακτικά του Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης (ΕΛΛ.Ι.Ε.Π.ΕΚ.)*, 5^ο Πανελλήνιο Συνέδριο με θέμα «Μαθαίνω πώς να μαθαίνω», 7-9 Μαΐου 2010, σελ. 4-5.

³⁴¹ Λεοντσίνης, ό. π., σελ. 228.

³⁴² Αποστολίδου, 2002, ό. π., σελ. 323.

τους παγκοσμίους πολέμους, τον ελληνικό εμφύλιο και οποιαδήποτε άλλη κοινωνικο-οικονομική κρίση, πώς τέμνονται η ιστορία και η μυθοπλασία και πώς η «συνάντησή» τους στο χαρτί δημιουργεί το έδαφος, ώστε ο αναγνώστης να μάθει ιστορία, αλλά και ταυτόχρονα να ψυχαγωγηθεί και τέλος να κατανοήσουν ότι όλα αυτά είναι αποδοσμένα με ιδεολογία – του ιστορικού, του μυθιστοριογράφου και διαφορετική ιδεολογία φέρει ο αναγνώστης που τα ερμηνεύει.³⁴³

Σύμφωνα με τον Δ. Κόκορη στο βιβλίο του *Ιστορία και Λογοτεχνία «η λογοτεχνία είναι πηγή για την ιστορία»*.³⁴⁴ Συνεπώς η ιστορία με τη λογοτεχνία έχουν αναπτύξει σχέση «δοῦναι καὶ λαβεῖν». Η λογοτεχνία δανείζεται από την ιστορία τα γεγονότα και γύρω από αυτά προσφέρει στον αναγνώστη πληροφορίες για την ατμόσφαιρα της εποχής, τα συναισθήματα, τους ανθρώπους, τις εμπειρίες και τις συμπεριφορές τους, πληροφορίες για τον πολιτισμό και την ιδεολογία της εποχής. Τα τελευταία αυτά στοιχεία δανείζει με τη σειρά της η λογοτεχνία στην ιστορία. Ωστόσο, πρέπει να διευκρινιστεί ότι οι πληροφορίες που μπορεί να λάβει κάποιος από τη λογοτεχνία δεν είναι πάντοτε αντικειμενικές, αμερόληπτες και αξιόπιστες και κυρίως το λογοτεχνικό έργο πρέπει να αξιολογηθεί για τη λογοτεχνική του αξία και όχι για την ορθότητα της ιστορικής πληροφορίας.

Δεν πρέπει να παραβλεφθεί το γεγονός ότι υπάρχουν κάποιοι που θεωρούν ότι τα παιδιά δεν μπορούν να κατανοήσουν τα ιστορικά γεγονότα, όπως τον εμφύλιο πόλεμο και τις επιπτώσεις του στην ελληνική κοινωνία με την αιτιολογία ότι είναι νεαρής ηλικίας και όχι αρκετά ώριμα. Λαμβάνοντας υπ' όψιν το γεγονός ότι κάθε λογοτεχνικό έργο περιλαμβάνει κάποια ιδεολογία, τότε τα παιδιά θα έρθουν σε επαφή με την ιδεολογία της Δεξιάς ή της Αριστεράς και θα αρχίσουν να διαμορφώνουν την κρίση τους.³⁴⁵ Επιπρόσθετα, στα λογοτεχνικά κείμενα εμπεριέχονται ιδεολογία, στάσεις και νοοτροπίες και μέσα από αυτά τα στοιχεία οι μαθητές και οι μαθήτριες μπορούν να προσεγγίσουν κάποιες πτυχές της κοινωνίας στην οποία ζουν. Ακόμη, οι αντιλήψεις που παρουσιάζονται μέσω της λογοτεχνίας προβάλλουν τη σχέση της λογοτεχνίας με

---

³⁴³ Αποστολίδου, 2002, ό. π., σελ. 323-324.

³⁴⁴ Δ. Κόκορης, *Ιστορία και Λογοτεχνία*, Αθήνα: Λογοτεχνική βιβλιοθήκη, 2005, σελ. 10.

³⁴⁵ Μ. Κοντολέων, *Ιδεολογία και βιβλίο για παιδιά στο Διαβάζω 468* (2006), σελ. 36.

την ιστορία, το έθνος και την κοινωνία.³⁴⁶ Κατά την ανάγνωση και την ερμηνεία της λογοτεχνίας συμβάλλουν και οι εμπειρίες των μαθητών και τα χαρακτηριστικά τους.³⁴⁷

Στην περίπτωση που θα χρησιμοποιηθεί το ιστορικό μυθιστόρημα της Δ. Σωτηρίου *Εντολή* στη σχολική αίθουσα, οι μαθητές και οι μαθήτριες θα έχουν την ευκαιρία να προσεγγίσουν τα γεγονότα που έλαβαν χώρα στην Ελλάδα – κυρίως στην Αθήνα – μετά από το τέλος του ελληνικού εμφυλίου, τον Αύγουστο του 1949 έως και την εκτέλεση τεσσάρων ατόμων του ΚΚΕ την 30^η Μαρτίου 1952. Τα γεγονότα δεν παρουσιάζονται πολυδιάστατα, καθώς στο έργο προβάλλεται μόνο η Αριστερά – η ιδεολογία και η δράση της. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι πέρα από την απλή παράθεση των σημαντικότερων γεγονότων εκείνης της εποχής κάποιοι χαρακτήρες του έργου ασκούν κριτική στα τεκταινόμενα, τις αποφάσεις και τις πράξεις του παράνομου ΚΚΕ. Συνεπώς οι αναγνώστες παρακολουθούν το πώς επέλεξε η Αριστερά να παρουσιάσει την ήττα της στον εμφύλιο και τις μεγάλης έκτασης συλλήψεις και εκτελέσεις των μελών της μετά από αυτόν τον πόλεμο, ενώ παράλληλα μέσω των ανησυχιών κάποιων ηρώων εμβαθύνουν στις συμπεριφορές, την ιδεολογία και τις πράξεις κάποιων ατόμων, όπως του ηγέτη του κόμματος Ν. Ζαχαριάδη. Μέσα από αυτές τις διεργασίες μπορούν να αρχίσουν να αναπτύσσουν την κριτική τους ικανότητα (η ήττα της Αριστεράς στον εμφύλιο πόλεμο δεν συνέβη μόνο λόγω της έλλειψης εφοδίων και του αποκλεισμού των Ελλήνων ανταρτών από τον Τίτο) – τα γεγονότα δεν συμβαίνουν πάντοτε έτσι όπως ακριβώς παρουσιάζονται, αλλά υπάρχουν και βαθύτερα αίτια που χρήζουν αναζήτησης και αξιολόγησης και βάσει αυτών μπορεί ο κάθε μαθητής να προβεί σε επαναξιολόγηση πριν υποστηρίξει ή όχι τις θέσεις της Αριστεράς.

Ήδη από την αρχή του έργου το μαθητικό κοινό θα συνειδητοποιήσει ότι διαβάζει λογοτεχνία. Από τη μέση του βιβλίου, όμως, με την αποκάλυψη των πραγματικών ονομάτων κάποιων ηρώων και στη συνέχεια με την παράθεση αυτούσιων αποσπασμάτων από τα πρακτικά των δύο δικών (Οκτώβριος-Νοέμβριος 1951 και Φεβρουάριος 1952) μπορεί να κατανοήσει πώς η λογοτεχνία δύναται να απεκδυθεί εν

---

³⁴⁶ Β. Αποστολίδου, *Λογοτεχνία και Ιδεολογία: το ζήτημα των αξιών κατά τη διδασκαλία της λογοτεχνίας στο Β. Αποστολίδου, Ε. Χοντολίδου (επιμ.), Λογοτεχνία και Εκπαίδευση*, Αθήνα: Τυπωθήτω, 2006, σελ. 338.

³⁴⁷ Αποστολίδου, 2006, ό. π., σελ. 339. Τέλος, έχει τεθεί και το ερώτημα αν πρέπει πρώτα να χρησιμοποιηθεί το ιστορικό μυθιστόρημα και εν συνεχεία το διδακτικό βιβλίο της ιστορίας ή το αντίθετο. Υποστηρίζεται ότι όταν ο μαθητής ή η μαθήτρια δεν κατέχει κάποια ιστορική γνώση τότε η απευθείας χρήση του ιστορικού βιβλίου πιθανόν να τον αποθνήσκει από τη μελέτη της ιστορίας και θα ήταν καλύτερη η χρήση πρώτα κάποιου ιστορικού μυθιστορήματος. Ωστόσο, το ιστορικό μυθιστόρημα δεν πρέπει να αντικαταστήσει το βιβλίο της ιστορίας και οι μαθητές πρέπει να έρθουν αρχικά σε επαφή με τη δουλειά του ιστορικού (Λεοντσίνης, ό. π., σελ. 238.).

μέρει τον μυθοπλαστικό μανδύα της και να μετατραπεί σε εργαλείο που προσπαθεί να προσφέρει στους αναγνώστες κάποια σημαντική μαρτυρία ζωής. Ακόμη, μπορεί να προσεγγίσει τις αντιφάσεις και το αντιφατικό κλίμα της εποχής. Πιο συγκεκριμένα, αντιφάσεις προβάλλονται στο έργο μεταξύ των λόγων και των έργων της Αριστεράς – αποφάσιζαν να ακολουθήσουν τον ομαλό δημοκρατικό δρόμο και ταυτόχρονα συγκροτούσαν αντάρτικες ομάδες, αλλά και του πρωθυπουργού Πλαστήρα – προεκλογικά δήλωνε ότι δεν θα γίνονταν άλλες εκτελέσεις και θα θεσπίζονταν τα μέτρα επεικειίας και μετεκλογικά στην προσπάθειά του να εκτίσει τη θητεία του προέβη στην πραγματοποίηση κάποιων εκτελέσεων. Βάσει αυτών είναι δυνατό οι μαθητές να εντοπίσουν παράλληλα παραδείγματα στην κοινωνία που ζουν, να συνειδητοποιήσουν το πού οδήγησαν οι εσφαλμένες – σύμφωνα με κάποιους – αποφάσεις του ΚΚΕ τη χώρα και πως αυτή η κατάσταση δεν έληξε την 30^η Μαρτίου 1952 με την εκτέλεση κάποιων κομμουνιστών, αλλά συνεχίστηκε και μετέπειτα μέχρι περίπου την πτώση της χούντας και τη νομιμοποίηση και πάλι του ΚΚΕ.

Οι διαφόρων ειδών χαρακτήρες που εμφανίζονται στο έργο της Σωτηρίου και οι πράξεις αυτών θα βοηθήσουν τους μαθητές να προσεγγίσουν κάπως και τον χαρακτήρα της κοινωνίας εκείνης της εποχής. Συγκεκριμένα, στο έργο παρουσιάζονται ο νοικοκύρης και η νοικοκυρά της εποχής που είτε γνώριζαν είτε όχι τον αγώνα του ΚΚΕ δεν ήθελαν να εμπλακούν και να βοηθήσουν με τον οποιονδήποτε τρόπο φοβούμενοι τις συνέπειες αυτής της πράξης. Εμφανίζονται οι γυναίκες του χωριού που δεν γνωρίζουν τι συμβαίνει στο πολιτικό σκηνικό και δεν θέλουν ούτε να μάθουν ούτε να εμπλακούν. Υπολογίζουν και μετρούν τη γνώμη των υπολοίπων της κοινότητας στην οποία ζουν και γι' αυτό προσέχουν τι κάνουν και με ποιους επικοινωνούν. Από την άλλη, στην ελληνική κοινωνία εμφανίζεται και ο δωσίλογος που δρα προς το συμφέρον των κατοχικών δυνάμεων. Ακόμη, εμφανίζονται άτομα της Αριστεράς που από ένθερμοι υποστηρικτές του ΚΚΕ καταλήγουν να υπογράφουν δήλωση μετανοίας, για να σωθούν ή προσπαθούν μέσω γνωστών τους ατόμων να μην υπογράψουν ούτε δήλωση, ώστε να μην χαρακτηριστούν ως δηλωσίες κι έτσι απομακρύνονται από το κόμμα. Οι τελευταίοι τύποι ανθρώπων εντοπίζονται και στην αίθουσα του δικαστηρίου· κάποιοι αποκηρύσσουν την αριστερή ιδεολογία, για να σωθούν και άλλοι εκτελούνται λόγω της μη αποκήρυξης των ιδεών τους. Ωστόσο, κάθε φορά παρουσιάζονται και τα κίνητρα και ίσως και τα αίτια που οδήγησαν τον κάθε χαρακτήρα να δράσει, όπως έδρασε. Τα κίνητρα αυτά είναι απόρροια των αξιών της κοινωνίας, των ηθών, των νοοτροπιών και γενικότερα της μετεμφυλιακής κατάστασης που βίωναν οι Έλληνες και

ο καθένας επηρεαζόταν σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό, κάτι που αντικατοπτρίζεται στη συμπεριφορά τους, τη στάση τους και τη ζωή τους.

Όσον αφορά στο πολιτικό σκηνικό εκείνης της εποχής, οι μαθητές μπορούν να γνωρίσουν το τι συνέβαινε στην κυβέρνηση, τις πιέσεις που η ίδια δεχόταν τόσο από τη Δεξιά όσο και από τις ξένες δυνάμεις (ΗΠΑ, Βρετανία), ενώ ταυτόχρονα επιθυμούσε να υλοποιήσει τα προεκλογικά της σχέδια, έτσι ώστε να επέλθει ομαλότητα στη χώρα. Η Δεξιά ήθελε να απαλλαγεί από την «κομμουνιστική απειλή», όπως και οι ξένες δυνάμεις, ενώ το Κέντρο ήθελε να κυβερνήσει.

Όσον αφορά στη μελέτη βιογραφίας στη σχολική αίθουσα σε συνδυασμό με το ιστορικό κείμενο – αν και δεν έχει δημοσιευθεί κάτι τέτοιο – θεωρείται ότι ανάλογα με τη μελέτη ιστορικού μυθιστορήματος οι μαθητές και οι μαθήτριες θα γνωρίσουν καλύτερα τη ζωή συγκεκριμένου ατόμου (του βιογραφούμενου) – και όχι τη ζωή ομάδος ανθρώπων. Κατ' επέκταση αναμένεται να γνωρίσουν τον χαρακτήρα του βιογραφούμενου ατόμου, τις βαθύτερες σκέψεις, τη νοοτροπία του, την ιδεολογία του. Μέσα από την περιγραφή συγκεκριμένων περιστατικών της ζωής του οι μαθητές μπορούν να γνωρίσουν γνωστές και άγνωστες πτυχές της κοινωνίας, να αναπτύξουν αισθήματα συμπάθειας ή αντιπάθειας – ή και τα δύο για ποικίλους λόγους – για τον βιογραφούμενο και την ιδεολογία του.

Στην περίπτωση που θα μελετηθεί στη σχολική αίθουσα η βιογραφία *Ο Άνθρωπος με το Γαρύφαλο* του Π. Παρασκευόπουλου οι μαθητές θα έχουν την ευκαιρία να γνωρίσουν καλύτερα τον Μπελογιάννη – σκέψεις, πράξεις, αποφάσεις, ιδεολογία, συμπεριφορά, χαρακτήρα και τελικά την προσωπικότητα αυτή στην ολότητά της. Ουσιαστικά από τη δομή και τον τρόπο γραφής του έργου οι αναγνώστες μπορούν να γνωρίσουν τη ζωή του Μπελογιάννη από τη σύλληψή του (20 Δεκεμβρίου 1950) έως την εκτέλεσή του (30 Μαρτίου 1952), ενώ σε μερικές γραμμές μόνο δίνονται κάποια στοιχεία για τα πρώτα χρόνια της ζωής του (από το 1915 έως τη σύλληψή του), όπου ουσιαστικά από τα μαθητικά του χρόνια είχε αρχίσει να υποστηρίζει το ΚΚΕ.

Μέσα από την παρουσίαση των γεγονότων οι μαθητές θα γνωρίσουν τον Μπελογιάννη, αλλά και τον Ζαχαριάδη και την ιδεολογία τους, για να καταλήξουν στο συμπέρασμα ότι παρά το γεγονός ότι ήταν μέλη του ίδιου κόμματος λειτουργούσαν ο πρώτος με σκοπό να βοηθήσει το κόμμα και να εκτελέσει την αποστολή που είχε αναλάβει, ενώ ο δεύτερος προσπαθούσε να «επιβιώσει» ως ηγέτης του κόμματος θυσιάζοντας μερικούς συναγωνιστές του. Με αφορμή την «υπόθεση Μπελογιάννη» παρουσιάζεται καλύτερα ο Ζαχαριάδης, ως ηγέτης του κόμματος και αντιπαρατίθεται

το πώς θα έπρεπε να λειτουργεί με αυτήν του την ιδιότητα και πώς τελικά λειτούργησε σε διαφορετικές περιπτώσεις – μετά από τη λήξη του εμφυλίου, μετά από τη σύλληψη του Μπελογιάννη, με την αποκάλυψη των ασυρμάτων, με την επιστολή του Πλουμπίδη, και άλλες. Γνωστοποιούνται οι κινήσεις του Ζαχαριάδη και κυρίως το σκεπτικό του, ενώ δίνονται στους αναγνώστες αρκετές λεπτομέρειες για το πολιτικό παρασκήνιο εκείνης της εποχής σχετικά με το θέμα της υλοποίησης ή μη των εκτελέσεων.

Τα γεγονότα παρουσιάζονται γραμμικά και παρόλο που δεν έχουν ιστορική αξία συμπληρώνουν μέσω τεκμηρίων την ιστορική αφήγηση. Οι περιγραφές είναι εκτενείς, χρησιμοποιούνται άρθρα από τον Τύπο της εποχής και τα γεγονότα ζωντανεύουν στα μάτια των αναγνωστών έτσι ώστε να μάθουν καλύτερα τα τεκταινόμενα εκείνων των χρόνων και με περισσότερες λεπτομέρειες.

Από τη χρήση των δύο έργων που αναλύθηκαν στην παρούσα εργασία μαζί με την ιστορική αφήγηση οι μαθητές και οι μαθήτριες και οποιοσδήποτε άλλος αναγνώστης μπορούν να γνωρίσουν καλύτερα το τι συνέβη μετά από τη λήξη του εμφυλίου πολέμου στην Ελλάδα και κυρίως από τις μαζικές συλλήψεις ατόμων της Αριστεράς τον Δεκέμβριο του 1950 μέχρι και την 30^η Μαρτίου 1952. Μπορούν να γνωρίσουν καλύτερα την ιδεολογία της Αριστεράς και μέσω της κριτικής των ίδιων των μελών της το πώς έπραξαν, τα λάθη που έγιναν, τα συμφέροντα – όπως του Ζαχαριάδη και τελικά την κατάληξη. Μπορούν να γνωρίσουν λεπτομέρειες σχετικά με την κοινωνία εκείνης της εποχής, τον φόβο με τον οποίο ζούσαν οι απλοί πολίτες, τις παγίδες της Ασφάλειας, τα βασανιστήρια προς τα άτομα της Αριστεράς. Ξεχωρίζουν οι αναφορές σε συζητήσεις και σχόλια σχετικά με τη βοήθεια των ΗΠΑ και της Βρετανίας προς την ελληνική κυβέρνηση, την προσπάθεια επιβολής της γνώμης τους και χειραφέτησης της ελληνικής κυβέρνησης. Παράλληλα, παρουσιάζονται αρκετές λεπτομέρειες αναφορικά με τις κινήσεις του πρωθυπουργού Πλαστήρα, τις αποφάσεις, τις δηλώσεις, τα διλήμματα και τις πιέσεις που του ασκήθηκαν, τα σχόλια που ακούστηκαν σχετικά με το ποιόν του, η προσπάθειά του να σώσει κάποιους καταδίκους, αλλά και το αξίωμά του ως πρωθυπουργό της χώρας. Λεπτομέρειες δίνονται από τις δύο δίκες και κυρίως οι σχετικές με τον Μπελογιάννη που υποστηρίζει τις θέσεις και την ιδεολογία του κόμματος.

Με την υλοποίηση των σχεδίων μαθήματος που προτάθηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο, οι μαθητές και οι μαθήτριες μπορούν να γνωρίσουν την Ιστορία μέσα από τη λογοτεχνία – να γνωρίσουν πώς παρουσιάζονται τα ιστορικά γεγονότα μέσα στα λογοτεχνικά έργα. Πιο συγκεκριμένα, μπορούν μέσω της ανάγνωσης της λογοτεχνίας

με κριτική ματιά να γνωρίσουν πέρα από το τι συνέβη κατά το διάστημα 1950-1952 στην Ελλάδα και με αυτόν τον τρόπο να καλύψουν το κενό που υπάρχει στο σχολικό εγχειρίδιο της Ιστορίας της Γ΄ Λυκείου και επιπλέον να προσδιορίσουν τον ρόλο της λογοτεχνίας και της ιδεολογίας.

Οι μαθητές και οι μαθήτριες μπορούν μέσα από τα σχέδια μαθήματος να συμπληρώσουν τις ιστορικές τους γνώσεις με άλλες πληροφορίες σχετικά με την κοινωνία και τα πρόσωπα που έζησαν εκείνη την εποχή, να γνωρίσουν τα συμφέροντα όσων κατείχαν την εξουσία και πώς βάσει αυτών λειτουργούσαν. Πέρα, όμως, από την εστίαση της προσοχής τους στα γεγονότα εκείνης της εποχής και της εμπλοκής των ξένων δυνάμεων στα ελληνικά ζητήματα, μπορούν να παρακολουθήσουν εξελικτικά τα γεγονότα μέχρι το παρόν τους. Κατ' επέκταση μπορούν να παρακολουθήσουν την εμπλοκή των ξένων στις ενέργειες της ελληνικής κυβέρνησης τόσο για το χρονικό διάστημα που εξετάζεται στα συγκεκριμένα λογοτεχνικά έργα, όσο και στα μετέπειτα χρόνια μέχρι το παρόν τους.

Μέσω των δύο λογοτεχνικών έργων δίνεται η δυνατότητα στους αναγνώστες να επικεντρωθούν στον κύριο χαρακτήρα του έργου, τον Μπελογιάννη και να προσπαθήσουν να διαμορφώσουν την προσωπογραφία του, να προσδιορίσουν την εξέλιξη του χαρακτήρα του, των συναισθημάτων και της συμπεριφοράς του κατά την εμπλοκή του σε συγκεκριμένες καταστάσεις. Ταυτόχρονα μπορούν να τον διαχωρίσουν από τους δευτερεύοντες χαρακτήρες των δύο έργων και παράλληλα να προσδιορίσουν πώς οι δευτερεύοντες ήρωες επηρεάζουν τον κεντρικό ήρωα. Εν συνεχεία, μπορούν να δουν την εξέλιξη των χαρακτήρων του Πλουμπίδη και του πρωθυπουργού Πλαστήρα προσδιορίζοντας την αρχική τους συμπεριφορά, τις συγκρούσεις στις οποίες εμπλέκονται και την κατάληξή τους.

Ο στόχος, όμως, των προτεινόμενων σχεδίων μαθήματος δεν είναι μόνο ο προσδιορισμός των ιστορικών πληροφοριών που προσφέρουν τα έργα αυτά στους αναγνώστες τους, αλλά και η προσέγγιση και γνωριμία των μαθητών με στοιχεία που συμβάλλουν στη δημιουργία του λογοτεχνικού έργου, όπως ο συγγραφέας και βιογραφικά του στοιχεία, τα οποία μπορούν να παρατίθενται στο έργο του· πώς η ιδεολογία του ιστορικού επιδρά στην επίσημη ιστορική αφήγηση και από την άλλη πώς η ιδεολογία του λογοτέχνη επιδρά στην απόδοση των ιστορικών γεγονότων σε κάποιο λογοτεχνικό έργο. Ακόμη, θα μάθουν να διαχωρίζουν τον αφηγητή από τον συγγραφέα και να δίνουν υπόσταση στον αφηγητή και το έργο που έχει αναλάβει να επιτελέσει, σε ποια γεγονότα εστιάζει αρκετά και με ποια ασχολείται σε μικρότερο βαθμό.

Γενικότερα από τη διδασκαλία ιστορικών μυθιστορημάτων και βιογραφιών θεωρείται ότι οι μαθητές και οι μαθήτριες μπορούν να κατανοήσουν πολύπλοκες ιστορικές έννοιες, όπως η κοινωνική τάξη, ο χρόνος, η αιτιότητα, και άλλες και κατ' επέκταση μπορούν να αφομοιώσουν Ιστορία και να παράλληλα να ψυχαγωγηθούν, γιατί αυτό έχει ως στόχο να επιτελέσει η λογοτεχνία. Μπορούν να μάθουν να αποφεύγουν τους αναχρονισμούς και να ερμηνεύουν γεγονότα του παρελθόντος με έννοιες του παρόντος που ζουν. Έχουν την ευκαιρία να αναβιώσουν τα γεγονότα όχι μόνο μέσω της ιστορικής αφήγησης, αλλά και μέσω της μυθοπλασίας και να τα επανερμηνεύσουν. Ακόμη, μπορούν να γνωρίσουν την ιστορική τους κληρονομιά και τη συλλογική εμπειρία, να ενισχύσουν την εθνική τους συνείδηση και να αναπτύξουν την κριτική τους ικανότητα. Μπορούν να κατανοήσουν τη συνέχεια από το παρελθόν στο παρόν και το μέλλον και κυρίως πώς το παρελθόν μπορεί να επηρεάσει το παρόν και το μέλλον. Παράλληλα, μπορούν να συνειδητοποιήσουν ότι τα ιστορικά γεγονότα είναι συνδεδεμένα με το κοινωνικό περιβάλλον και πως το ένα πεδίο επηρεάζει και επηρεάζεται από το άλλο. Τέλος, η μέθοδος αυτή μπορεί να βοηθήσει το μαθητικό κοινό να προσεγγίσει την ιδεολογία του συγγραφέα (της ιστορικής αφήγησης και της λογοτεχνίας), να κατανοήσει πώς αυτή λειτουργεί και επηρεάζει την παρουσίαση κάποιων γεγονότων μέσα στο έργο – είτε πρόκειται για ιστορική αφήγηση, είτε για λογοτεχνικό έργο – και τελικά να κατανοήσει τη στενή σχέση της Ιστορίας με την ιδεολογία. Ταυτόχρονα, όμως, μπορούν και οι ίδιοι οι μαθητές να κατανοήσουν πώς η δική τους ιδεολογία και κοσμοαντίληψη επηρεάζει τη ζωή τους, την κρίση τους, τις πράξεις τους.

Συμπερασματικά, πιστεύεται ότι η διδασκαλία της Ιστορίας με τη χρήση λογοτεχνικών έργων θα συμβάλλει στην καλύτερη κατανόηση της ιστορικής αφήγησης και θα επιτευχθεί ο εμπλουτισμός των ιστορικών πληροφοριών με δευτερεύοντα στοιχεία από τη λογοτεχνία. Η διδασκαλία της Ιστορίας με αυτόν τον τρόπο δεν αποτελεί πανάκεια, αλλά είναι άλλος τρόπος διδασκαλίας της Ιστορίας. Μάλιστα ο συνδυασμός ανάγνωσης και μελέτης ιστορικού μυθιστορήματος και βιογραφίας – μαζί φυσικά με την ιστορική αφήγηση – θα βοηθήσει στην προσέγγιση κάποιων σημαντικών ατόμων της ιστορίας, της κοινωνίας και της πολιτικής της εποχής που έζησαν και έδρασαν.

10. Βιβλιογραφία

Αθανασοπούλου Α., Ιστορία και Λογοτεχνία στο σχολείο. Μια διεπιστημονική πρόταση διδασκαλίας για την κριτική αγωγή των μαθητών Σύγχρονο πολιτισμό στο Κ. Αγγελάκος, Γ. Κόκκινος (επιμ.), *Η διαθεματικότητα στο σύγχρονο σχολείο & η διδασκαλία της Ιστορίας με τη χρήση πηγών*, Πρακτικά Επιστημονικού Σεμιναρίου, Αθήνα: Μεταίχμιο, 2004, σελ. 101-131.

Αλιβιζάτος Ν., *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση 1922-1974-όψεις της ελληνικής εμπειρίας*, Αθήνα: Θεμέλιο, 1986.

Αποστολίδου Β., Λαϊκή μνήμη και δομή της αίσθησης στην πεζογραφία για τον εμφύλιο: από την Καγκελόπορτα στην Καταπάτηση στο Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, *Ιστορική Πραγματικότητα και νεοελληνική πεζογραφία (1945-1995)* – Επιστημονικό Συμπόσιο, Αθήνα: Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, 1997, σελ. 113-127.

Αποστολίδου Β., Ιστορία και μυθιστόρημα στο Αποστολίδου Β., Καπλάνη Β., Χοντολίδου Ε. (επιμ.), *Διαβάζοντας λογοτεχνία στο σχολείο... μια νέα πρόταση διδασκαλίας*, Αθήνα: Τυπωθήτω, 2002, σελ. 323-327.

Αποστολίδου Β., Λογοτεχνία και Ιδεολογία: το ζήτημα των αξιών κατά τη διδασκαλία της λογοτεχνίας στο Β. Αποστολίδου, Ε. Χοντολίδου (επιμ.), *Λογοτεχνία και Εκπαίδευση*, Αθήνα: Τυπωθήτω, 2006, σελ. 335-347.

Αποστολίδου Β., Βασιλειάδης Β., Γαμβρού Ε., Γεωργιάδου Α., Κουντουρά Ν., Πασχαλίδης Γρ., Χοντολίδου Ε., *Οδηγίες για τη διδασκαλία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας στη Β' Λυκείου*, Θεσσαλονίκη 2012,

<http://users.sch.gr/symfo/sholio/diafora/12/Odigies-gia-ti-didaskalia-tis-logotexnias-B-Lykeiou.pdf> (πρόσβαση 20/02/2015).

Αργυρίου Αλ., Αποδόσεις της ιστορικής εμπειρίας στο Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, *Ιστορική πραγματικότητα και νεοελληνική πεζογραφία (1945-1995)* – Επιστημονικό Συμπόσιο, Αθήνα: Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, 1997, σελ. 59-79.

Αρχείο Ελλήνων Λογοτεχνών-Σωτηρίου Διδώ, <http://www.ekebi.gr/frontoffice/portal.asp?cpage= NODE&cnode=461&t=390> (πρόσβαση: 18/08/2014).

Azhar Sh., Abid Ali S., Novels of Walter Scott as a Mimetic Vehicle for Portraying Historical Characters in *International Journal of English and Literature (IJEL)*, Vol. 3 (2013), pp. 69-74.

Βαγιανός Γ. Σ., *Η διδασκαλία της Ιστορίας μέσα από τα λογοτεχνικά κείμενα: συμβολή στη διδακτική του μαθήματος*, Αθήνα: Έλλην 1996.

Baerentzen L., Close D. H., Η ήττα από τους Βρετανούς, 1944-45 στο Κλόουζ Ντ. (επιμ.), *Ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος 1943-1950: μελέτες για την πόλωση*, μτφρ. Γ. Σπανδωνής, Αθήνα: Φιλίστωρ, 2000, σελ. 101-128.

Baker E. A., *A Guide to Historical Fiction*, New York: The Macmillan Company, 1968.

Baldick Ch., *The Concise Oxford dictionary of literary terms*, Oxford and New York: Oxford University Press, 2004, p. 114-115.

Βαλτινός Θ., Πέρα από την πραγματικότητα. Το ιστορικό γεγονός ως στοιχείο μύθου στο Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, *Ιστορική πραγματικότητα και νεοελληνική πεζογραφία (1945-1995)* – Επιστημονικό Συμπόσιο, Αθήνα: Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, 1997, σελ. 329-347.

Βόγλης Π., Ανάμεσα στην άρνηση και την αυτοάρνηση: Πολιτικοί κρατούμενοι στην Ελλάδα, 1945-50 στο Μαζάουερ Μ. (επιμ.), *Μετά τον Πόλεμο – Η ανασυγκρότηση της οικογένειας, του έθνους και του κράτους στην Ελλάδα, 1943-1960*, μτφρ. Ε. Θεοφυλακτοπούλου, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 2004, σελ. 87-104.

Βουρνάς Τ., Κριτική για την Εντολή στην *Αυγή*, 9/11/1976.

Brown J., Historical Fiction or Fictionalized History? Problems for Writers of Historical Novels for Young Adults in *The Alan Review*, Vol. 26 (1998), <http://scholar.lib.vt.edu/ejournals/ALAN/fall98/brown.html> (πρόσβαση: 9/10/2013).

Buckley J. A., Williams W. T., *A Guide to British Historical Fiction*, London: G.G. Harrap & Co., 1912.

Butterfield H., *The Historical Novel: An Essay*, U.S.A.: Cambridge University Press, 1924.

Clair W. St, The Biographer as Archaeologist, in France P., Clair W. St (eds.), *Mapping Lives-The uses of biography*, Oxford: Oxford University Press, 2004, pp. 219-234.

Close D. H., Βερέμης Θ., Ο στρατιωτικός αγώνας, 1945-49 στο Κλόουζ Ντ. (επιμ.), *Ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος 1943-1950: μελέτες για την πόλωση*, μτφρ. Γ. Σπανδωνής, Αθήνα: Φιλίστωρ, 2000, σελ. 129-166.

Cottingham M., Developing spirituality through the use of literature in history education, in *International Journal of Children's Spirituality*, vol. 10 No1 (2005), pp. 45-60.

Cowart D., *History and the Contemporary Novel*, U.S.A.: Southern Illinois University, 1989.

Δάλλας Γ., Η μεταπολεμική πεζογραφία και η μικροϊστορία: η λανθάνουσα συνάντηση μιας τεχνικής και μιας μεθόδου μέσα από τις ατομικές φωνές ως μαρτυρίες του υποστρώματος στο Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, *Ιστορική πραγματικότητα και νεοελληνική πεζογραφία (1945-1995)* – Επιστημονικό Συμπόσιο, Αθήνα: Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, 1997, σελ. 82-98.

De Groot J., *The Historical Novel*, London and New York: Routledge, 2010.

Elias A. R., *Using Fiction to Teach American History in Middle School: Affects on Student Engagement*, California: Dominican University in California, 2010.

Εφημερίδα *Ριζοσπάστης* –«Κοινωνία», Κυριακή 19 Μαΐου 1996.

Fleishman A., *The English Historical Novel: Walter Scott to Virginia Woolf*, Baltimore and London: Hopkins University Press, 1971.

Freeman E. B., Levstik L., Historical Fiction in the Social Studies Curriculum in *The Elementary School Journal*, Vol. 88, No4 (1988), pp. 329-337.

Genette G., *Σχήματα III: Ο λόγος της αφήγησης: Δοκίμιο μεθοδολογίας και άλλα κείμενα*, μτφρ. Μπ. Λυκούδης, Αθήνα: Πατάκης, 2007.

Gillies R. M., Structuring cooperative group work in classrooms, in *International Journal of Educational Research*, vol. 39 (2003), pp. 35-49.

Gilliespie G., Engel M., Dieterle B., *Romantic Prose Fiction*, Amsterdam and Philadelphia: Bengamins, 2008.

Godwin W., *Of History and Romance*, 1797, <http://www.english.upenn.edu/~mgamer/Etexts/godwin.history.html> (πρόσβαση: 22/08/2014).

Gossman L., *Between History and Literature*, Cambridge, Massachusetts and London: Harvard University Press, 1990.

Groce E., Groce R., Authenticating Historical Fiction: Rationale and Process in *Education Research and Perspectives*, Vol. 32 No1 (2005), pp. 99-119.

Gutiérrez M. M., Fields and Frames in Historical Fiction about the Salem Witchcraft Trials: An Analysis of Salem Witchcraft; or the Adventures of Parson Handy, from Punkapog Pond (1827) in *Nebula*, Vol. 3 No3 (2010), pp. 27-42.

Henderson H. B., *Versions of the Past: The Historical Imagination in American Fiction*, New York: Oxford University Press, 1974.

Hibbard A., Biographer and Subject: A Tale of Two Narratives, in *South Central Review*, Vol. 23, No3 (2006), pp. 19-36.

Holroyd M., What Justifies Biography?, in *The Threepenny Review*, No89 (2002), pp. 16-17.

Honan P., The Theory of Biography, in *A Forum on Fiction*, Vol. 13, No1 (1979), pp. 109-120.

Ιατρίδης Γ. Ο., Αντιλήψεις για τη σοβιετική ανάμειξη στον εμφύλιο πόλεμο 1945-1949 στο Baerentzen L., Ιατρίδης Γ. Ο., Smith O. L. (επιμ.), *Μελέτες για τον εμφύλιο πόλεμο 1945-1949*, Αθήνα: Ολκός, 1992, σελ. 245-269.

Ιατρίδης Ι. Ο., Η Βρετανία, οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Ελλάδα, 1945-49 στο Κλόουζ Ντ. (επιμ.), *Ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος 1943-1950: μελέτες για την πόλωση*, μτφρ. Γ. Σπανδωνής, Αθήνα: Φιλίστωρ, 2000, σελ. 239-265.

James H., *The Art of the Novel*, New York: Charles Scribner's Sons, 1962.

Καλλέργης Η. Εμ., Γύρω από το ιστορικό μυθιστόρημα στο *Διαδρομές* 18 (1990), σελ. 87-96.

Καλύβας Στ. Ν., Κόκκινη τρομοκρατία: Η βία της Αριστεράς στην Κατοχή στο Μαζάουερ Μ. (επιμ.), *Μετά τον Πόλεμο – Η ανασυγκρότηση της οικογένειας, του έθνους και του κράτους στην Ελλάδα, 1943-1960*, μτφρ. Ε. Θεοφυλακτοπούλου, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 2004, σελ. 161-204.

Κάσσορ Β., Διδώ Σωτηρίου στο *Η μεταπολεμική πεζογραφία: Από τον πόλεμο του '40 ως τη δικτατορία του '67*, τόμος Ζ', Αθήνα: Σοκόλη, 1988, σελ. 210-224.

- Κλόουζ Ντ., *Οι ρίζες του εμφυλίου πολέμου στην Ελλάδα*, μτφρ. Ρ. Χρυσόχου, Αθήνα: Φιλίστωρ, 2003.
- Κλόουζ Ντ., *Ελλάδα 1945-2004: πολιτική, κοινωνία, οικονομία*, μτφρ. Γ. Μερτίκας, Θεσσαλονίκη: Θύραθεν, 2007.
- Κόκορης Δ., *Ιστορία και Λογοτεχνία*, Αθήνα: Λογοτεχνική βιβλιοθήκη, 2005.
- Κοντολέων Μ., *Ιδεολογία και βιβλίο για παιδιά στο Διαβάζω 468* (2006), σελ. 36-38.
- Κούνδουρος Ρ. Σ., *Η ασφάλεια του καθεστώτος: πολιτικοί κρατούμενοι, εκτοπίσεις και τάξεις στην Ελλάδα 1924-1974*, Αθήνα: Καστανιώτη, 1978.
- Κούρτοβικ Δ., *Ελληνες μεταπολεμικοί συγγραφείς – Διδώ Σωτηρίου*, Αθήνα: Πατάκης, 1995, σελ. 226-227.
- Λαΐου Αγ., *Μετακινήσεις πληθυσμού στην ελληνική ύπαιθρο κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου στο Baerentzen L., Ιατρίδης Γ. Ο., Smith Ο. L. (επιμ.), Μελέτες για τον εμφύλιο πόλεμο 1945-1949*, Αθήνα: Ολκός, 1992, σελ. 67-114.
- Λεοντσίνης Γ. Ν., *Διδακτική της Ιστορίας: γενική-τοπική ιστορία και περιβαλλοντική εκπαίδευση*, Αθήνα: χ.ε., 1996.
- Λιναρδάτος Σπ., *Από τον Εμφύλιο στη Χούντα*, Αθήνα: Δημοσιογραφικός οργανισμός Λαμπράκη, 2009. (4 τόμοι, 1^{ος} τόμος 1949-1952, 2^{ος} τόμος 1952-1957, 3^{ος} τόμος 1958-1962, 4^{ος} τόμος 1963-1967)
- Lukács G., *The Historical Novel*, Middlesex: Penguin Books, 1969.
- Μαζάουερ Μ., *Στην Ελλάδα του Χίτλερ – Η εμπειρία της Κατοχής*, μτφρ. Κ. Κουρεμένος, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 1994.
- Ματσαγγούρας Ηλ., *Η διαθεματικότητα στη σχολική γνώση. Εννοιολογική αναπλαισίωση και σχέδια εργασίας*, Αθήνα: Γρηγόρη, 2003.
- Maurois A., *Aspects of Biography*, New York: Cambridge University Press, 1929.
- Maynard S., *Thoughts on Biography*, in *19th Century Music*, Vol. 5, No3 (1982), pp. 268-276.
- Mazower M., *Τρεις μορφές πολιτικής δικαιοσύνης: Ελλάδα, 1944-45* στο Μαζάουερ Μ. (επιμ.), *Μετά τον Πόλεμο – Η ανασυγκρότηση της οικογένειας, του έθνους και του κράτους στην Ελλάδα, 1943-1960*, μτφρ. Ε. Θεοφυλακτοπούλου, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 2004, σελ. 33-51.

- McHale B., *Postmodernist Fiction*, London and New York: Routledge, 1987 [2001].
- Μητσάκης Κ., *Ο Άγγελος Βλάχος και το ιστορικό μυθιστόρημα*, Αθήνα: Καρδαμίτσα, 1988.
- Μπακόλας Ν., Τα ξαναγυρίσματα της Ιστορίας στην Πεζογραφία στο Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, *Ιστορική πραγματικότητα και νεοελληνική πεζογραφία (1945-1995) – Επιστημονικό Συμπόσιο*, Αθήνα: Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, 1997, σελ. 27-34.
- Mumford Jones H., *Methods of Contemporary Biography*, in *The English Journal*, Vol. 21, No2 (1932), pp. 113-122.
- Νικολακόπουλος Ηλ., *Η καχεκτική δημοκρατία: κόμματα και εκλογές, 1946-1967*, Αθήνα: Πατάκης, 2010.
- Nicolson H., *The Development of English Biography*, London: The Hogarth Press, 1928.
- Nield J., *A Guide to the Best Historical Novels and Tales*, London and New York: Gutenberg, 1902.
- , The historical Novel: Types and Definitions in *Library Review*, Vol. 2 (1929), pp. 209-213.
- Ντενίση Σ., Οι αρχές του ελληνικού ιστορικού μυθιστορήματος στο *Διαβάζω* 291 (1992), σελ. 28-34.
- Ντενίση Σ., *Ο Sir Walter Scott και το ελληνικό ιστορικό μυθιστόρημα (1830-1880)*, Αθήνα: Καστανιώτη, 1994.
- Παπαρούση Μ., Η δομή της λογοτεχνικής αφήγησης: Σκέψεις για μια διδακτική αξιοποίηση στα *Κείμενα*, τεύχος 2 (2005), σελ. 1-11,
http://keimena.ece.uth.gr/main/t2/arthra/tefxos2/downloads/arthro_paparousi.pdf
(πρόσβαση 20/02/2015).
- Παρασκευόπουλος Π., *Ο Άνθρωπος με το Γαρύφαλο*, Αθήνα: Κάκτος, 1980.
- Partin R., *Biography as an Instrument of Moral Instruction*, in *American Quarterly*, Vol. 8, No4 (1956), pp. 303-315.
- Πολίτη Τζ., *Δοκίμια για το ιστορικό μυθιστόρημα: σταθμοί στην εξέλιξη του είδους*, Αθήνα: Άγρα, 2004.

Popkin J. D., *History, historians and autobiography*, Chicago and London: The University of Chicago Press, 2005.

Ράπτης Γ. Π., Κυριάκου Γ. Φ., Από το ιστορικό μυθιστόρημα στο μάθημα της Ιστορίας. Η συνάντηση Παιδαγωγικής και Λογοτεχνίας στα *Πρακτικά του Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης (ΕΛΛ.Ι.Ε.Π.ΕΚ.)*, 5^ο Πανελλήνιο Συνέδριο με θέμα «Μαθαίνω πώς να μαθαίνω», 7-9 Μαΐου 2010, σελ. 1-8.

Richter H., Η Δεύτερη Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ και η απόφαση για Εμφύλιο: Μια επανεκτίμηση στο Baerentzen L., Ιατρίδης Γ. Ο., Smith O. L. (επιμ.), *Μελέτες για τον εμφύλιο πόλεμο 1945-1949*, Αθήνα: Ολκός, 1992, σελ. 185-193.

Σαχίνης Απ., *Το Νεοελληνικό Μυθιστόρημα*, Αθήνα: Εστία, 1980.

—, *Το ιστορικό μυθιστόρημα*, Θεσσαλονίκη: Κωνσταντινίδη, 1981.

Schenk L., Literary Biographies Today, in *World Literature Today*, Vol. 73, No1 (1991), pp. 88-92.

Seixas P., Peck C., Teaching Historical Thinking, in Sears A., Wright I. (eds.), *Challenges and Prospects for Canadian Social Studies*, Vancouver: Pacific Educational Press, 2004, pp. 109-117.

Shelston Al., Βιογραφία, μτφρ. Ράλλη Ι., Χατζηδημού Κ., χ.τ.: Ερμής, 1982.

Σκουλάτος Β. Ν., Η λογοτεχνία ως ιστορική πηγή. Το «Διπλό Βιβλίο» του Δημήτρη Χατζή ως εργαλείο διδακτικής πράξης στο μάθημα της Ιστορίας στο *Νέα Παιδεία*, τεύχος 82 (1997), σελ. 59-73.

Σκουλάτος Β. Ν., Η λογοτεχνία ως ιστορική πηγή. Το «Διπλό Βιβλίο» του Δημήτρη Χατζή ως εργαλείο διδακτικής πράξης στο μάθημα της Ιστορίας στο *Νέα Παιδεία*, τεύχος 82 (1997), σελ. 59-73.

Smith O. L., Αυτοάμυνα και κομμουνιστική πολιτική 1945-1947 στο Baerentzen L., Ιατρίδης Γ. Ο., Smith O. L. (επιμ.), *Μελέτες για τον εμφύλιο πόλεμο 1945-1949*, Αθήνα: Ολκός, 1992, σελ. 165-183.

Stoddard Fr. H., *The Evolution of the English Novel*, New York: Macmillan, 1900.

Strachey L., *Portraits in Miniature and Other Essays*, New York: Chatto & Windus, 1931.

Συνέντευξη «Μια συζήτηση με τη Διδώ Σωτηρίου» στο *Επιθεώρηση Τέχνης*, έτος Η' τόμος ΙΣΤ', (1962) τεύχος 92, σελ. 151-157.

Συνέντευξη «Διδώ Σωτηρίου: Ο συγγραφέας φιλοδοξεί – κατά βάθος – να διαπράξει μια μικρή απάτη» στο *Διαβάζω* 58, 15/12/1982, σελ. 100-106.

Σωτηρίου Δ., *Εντολή*, Αθήνα: Κέδρος, 2013.

Taylor A. M., The Historical Novel: As a Source in History in *The Sewanee Review*, Vol. 46 No4 (1938), pp. 459-479.

Τζούμα Άν., *Η διπλή ανάγνωση του κειμένου. Για μια κοινωνιοσημειωτική της αφήγησης*, Αθήνα: Επικαιρότητα, 1991.

Τζούμα Άν., Ιστορία και Λογοτεχνία στο *Μνήμων* 19 (1997), σελ. 109-121.

Τσακίρη Σ., *Διδώ Σωτηρίου· Από τον κήπο της Εδέμ στο καμίνι του αιώνα μας*, Αθήνα: Κέδρος, 1998.

Τσουκαλάς Κ., Η ιδεολογική επίδραση του εμφυλίου πολέμου στο Ιατρίδης Γ. Ο. (επιμ.), *Η Ελλάδα στη δεκαετία 1940-1950 – Ένας έθνος σε κρίση*, Αθήνα: Θεμέλιο, 1984, σελ. 561-594.

Turk D. B., Klein E., Dickstein Sh., Mingling 'Fact' with 'Fiction': Strategies for Integrating Literature into History and Social Studies Classrooms, in *The History Teacher*, vol. 40, No3 (2007), pp. 397-406.

Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων – Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, *Ιστορία του νεότερου και σύγχρονου κόσμου (από το 1815 έως σήμερα)*, Αθήνα: Ο.Ε.Δ.Β., 2010.

Φλάισερ Χ., *Στέμμα και σβάστικα – Η Ελλάδα της Κατοχής και της Αντίστασης, 1941-1944*, Αθήνα: Δημοσιογραφικός οργανισμός Λαμπράκη, 2009.

VanSledright B. A., Kelly C. A., Reading American History: How Do Multiple Text Sources Influence Historical Learning in Fifth Grade? in *Reading Research Report*, Vol. 68 (1996), pp. 1-37.

Weber Ch., Literary Fiction as a Tool for Teaching Social Theory and Critical Consciousness, in *Teaching Sociology*, vol. 38 No4 (2010), pp. 350-361.

Whittemore R., Biography and Literature, in *The Sewanee Review*, Vol. 100, No3 (1992), pp. 382-396.

Χαϊδιά Ε., Δωσίλογοι: Από την Κατοχή στην Απελευθέρωση στο Μαζάουερ Μ. (επιμ.), *Μετά τον Πόλεμο – Η ανασυγκρότηση της οικογένειας, του έθνους και του κράτους στην Ελλάδα, 1943-1960*, μτφρ. Θεοφυλακτοπούλου Ε., Αθήνα: Ολκός, 2004, σελ. 53-71.

Χόνδρος Γ., Η Ελλάδα και η γερμανική Κατοχή στο Κλόουζ Ντ. (επιμ.), *Ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος 1943-1950: μελέτες για την πόλωση*, μτφρ. Γ. Σπανδωνής, Αθήνα: Φιλίστωρ, 2000, σελ. 53-84.

Ζήρας Αλεξ., Σωτηρίου Διδώ στο *Παγκόσμιο Βιογραφικό Λεξικό 9β*. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, 1988, σελ. 55-56.

11. Παράρτημα

Άρθρα εφημερίδων

«Το νέον «όχι» εἰς τὴν ἀτιμὸν πρόκλησιν». Ἀνάλογα με τὴν δικαιοῖωση που δόθηκε στην Ἑλλάδα ἀπὸ τοὺς Ἰταλοὺς για τὴν εἰσβολή σε ἑλληνικὸ ἑδαφος ἔλαβε τώρα και για τὴν εἰσβολή των Γερμανῶν στη χώρα. «Ὁ ἀτιμὸς Χίτλερ προσέβαλε χθες 5.15' δολοφονικῶς τα σύνορά μας», καθὼς πάλι οἱ Ἕλληνες δεν δέχτηκαν να εμπλακοῦν στον πόλεμο, οἱ Γερμανοὶ εἰσέβαλαν «δολοφονικῶς». Ὡστόσο, ο πρωθυπουργὸς Κορυζῆς προειδοποίησε τοὺς Γερμανοὺς ὅτι οἱ Ἕλληνες θα ἀνισταθοῦν.

Αι αναχωρήσεις των Έλλήνων εργατών διά τήν Γερμανίαν

Την προσεχή αποστολή της διαχωρεί διά Γερμανίαν εις τας 14.9.43 και ώρα 2 μ. μ. εκ του Σιδηροδρομικού Σταθμού Λαζιοσης γίνονται άποψη δε και έγγραφοι άνδρών και γυναικών μέχρι τού Σαββάτου 11.9.43 εις τή Γραφεία της οδού Στουρνάρα 33 Αθήνα.

Ζητούνται μεταλλουργοί έργαται διά μεγάλων βιομηχανιών άλλων της Βι. έτης ειδικωμένοι ός και έργαται οξυκαυτών διά έκτεταμένην οικοδομήν έπιχείρησιν ός και άλλοι έργαται εργοστασίου. Γυναίκες δύνανται ν' άναχωληθούν ός έργατρίες εις έξαιρέτα σιδηροδρομικών κλιματηρίων και θραντήριον με άποδειγματικούς άνοδοαίμακ. Έπίσης ός έργατρίες ηλεκτηρίων και σιδηροδρομικών ος μεγάλο μηχανικό κλιματηρίων της Βιέννης. Ζητούνται άποψη θραντήριος προς έκμάθησιν γερμανικού νοικοκυριού και γερμανικής κουζίνας. Ξυλουργοί, άποδηματιστοί, έργαται δεξαυτών και ράπτει τοποθετούνται εις τούς κλάδους των.

Έλληνες έργαται και έργατρίες: Σίς παρέχεται ή έκαίρια να τελεία ποιήθη εις τή έπαγγελματά σας. Θα γνωρίσητε νέας μεθόδους εργασίας, καινούργιες μηχανές και εργοστάσια, πράγμα που μετά την άπιστροφή σας εκ Γερμανίας θα είνε μεγάλο πλεονέκτημα για σας. Ποιός άνθρώπος δεν θα έπιθυμούσε ν' άφήση τον κλειστό του επαγγελματικό όρίζοντα και να γνωρίση άλλες γλώσσες, άλλα ήθη και συνήθειες; Πολλοί, οι άποιοι έπιστρέφον άπο τη Γερμανία, άπέκτησιν ος μικρό χρονικό διάστημα έκκληκτικές γνώσεις της γερμανικής γλώσσας. Η γνώσις της γερμανικής γλώσσας θα είνε για σας μεγάλο πλεονέκτημα.

Πόσο καλά και έκλεκτά διατρέφεσθε στη Γερμανία οός τό άποδεικνύουν τή όνη και άροσερά πρόσωπα των συναδέλφων σας που έπιστρέφουν άπο τη Γερμανία.

Μην άφνεις λοιπόν, τήν έκαίρια αυτή. Στο Γραφείο Εβρέσας Έργασίας διά Γερμανίαν (Στουρνάρα 33) μπορείς ν' άπεσθύνεσαι καθημερινώς άπο 8 π.μ.—1 μ.μ. διά πληροφορίας περί των όρων και του τόπου εργασίας.

Οι άδειασχοί, των όποιων ή άδεια

λήγει ένός των προσεχών όμερών, ή έπιστρέφουν με τήν άποστολή αυτή εις Γερμανίαν, προς τούτο δε πρέπει να προσέλθουν άποσθήσαστε διά να έγγραφούν εις τή Γραφεία μας. Καί τήν διάρκειαν του ταξιδιού θα περιχεται διατροφή ταξιδιού.

Έκ του Γραφείου Εβρέσας Έργασίας διά Γερμανίαν

Ο ΥΙΟΣ ΤΟΥ ΜΠΗ ΤΗΣ ΤΥΜΑΘ

ΤΑΓΓΕΡΗ, 9 Σεπτεμβρίου. (Η. Γερμ. Πρ.) — Κατά πληροφορία εκ Τύνιδος, ό πρίγκηπ Τσαντλ πρεσβύτερος υιός του Μπη της Τύνιδος, έπιστρέφον έξ άουτασμού το Ραμαζανίου, εις τον όποιον εις συμμετάσχη, όπώστη αυτοκινήτισκόν δυστύχημα, κατά τό όποιον αι τός μεν έτραυματίστη σοβαρώς, ή άδηγός του αυτοκινήτου έφρανη. Ο Μπη της Τύνιδος ούδέν παθον.

Η ΔΙΚΕΙΣ ΤΩΝ ΑΙΣΧΡΟΚΕΡΔΩ

Υπό άστυνομικών όργάνων σι νεληθήσασιν οι Διον. Μαρκέτης έπωροπώλης, Άνδρονίκη Λιάλη πωλήτρια άρτου, Βασ. Παπαδάκη πωλήτρια άρτου, Χαράλ. Έλειεριάδης πωλήτης άρτου, Γ. Βασ. Λάσης άπωροπώλης και Σωτη. Νικολόπουλος, άπωροπώλης. Εις έπώλων έλλιποδαρώς και οι Ν. πολέων Μαζαράκης άπωροπώλης, Ίωάν. Δρίτσας άπωροπώλης, Ίβαν. Μουρίκης λαχανοπώλης και Κωνστ. Στάθης λαχανοπώλης. Ε όπι καταλήφθησαν πωλούντες ή άπερβαλικόν κέρδος. Άπαντες ήσαν εις τήν εισαγγελίαν άγονομίας.

Για άλλη μια φορά το γραφείο ευρέσεως εργασίας στη Γερμανία προπαγανδίζει τις συνθήκες εργασίας, καθώς και τα οφέλη όσων δεχτούν να μεταβούν στη Γερμανία.

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗΣ

ΔΕΛΤΙΟ ΠΡΑΞΕΩΝ ΚΑΙ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ

Χρόνος Έτος . . . . . Αριθμός φύλλου I . . . . . Έδρα της Επιτροπής 12 Μαρτίου 1944

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1) 'Ιδρυτική πράξη της Π.Ε.Ε.Α. . . . . Σελ. 1

2) Διάγγελμα της Π.Ε.Ε.Α. προς τον 'Ελληνικό Λαό . . . . . » 2

3) Πρακτικό δημοκρατίας της Π.Ε.Ε.Α. . . . . » 3

4) 'Απόφαση κατανομής των των δημοδοτήσεων της Π.Ε.Ε.Α. σε γερμανιστές . . . . . » 3

ΙΔΡΥΤΙΚΗ ΠΡΑΞΗ

* Έχοντας άποψη:

1) Τις ύψιστες εθνικές ανάγκες και την επιτακτική απαίτηση του 'Ελληνικού Λαού για τη δημιουργία μέσα στη Χώρα ενός κεντρικού πολιτικού οργάνου που να συντονίζει τις προσπάθειες και τον αγώνα για την εθνική απολύτρωση και να αναλάβει την υπεύθυνη διοίκηση των ελεύθερων και ημιελεύθερων περιοχών της Χώρας, και

2) Τον από 16 Δεκεμβρίου 1943 πρόσκληση της Κεντρικής 'Επιτροπής του 'Εθνικοσυνελευθερωτικού Μετώπου σε όλα τα κόμματα και τις οργανώσεις, καθώς και στην Κυβέρνηση Τσουδερού, για το σχηματισμό Κυβέρνησης Γενικού 'Εθνικού Συντασισμού,

Σ υ ν κ ρ α τ ο ύ μ ε

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗΣ που αποτελείται προσωρινά από τα υπογραφεύμενα μέλη.

Κύριος και πρωταρχικός σκοπός της 'Επιτροπής είναι:

Να συντονιστεί και να διεξάγεται με όλα τα μέσα και με όλες τις δυνατότητες μέσα στην 'Ελλάδα και στο πλεονό των Συμμάχων μας, τον άγωνα κατά των κατακτητών.

Να αγωνιστεί για το δικαίωμα από τη Χώρα και τη συντριβή των Γερμανών και Βουλγάρων εισβολέων, για την ολοκληρωτική εθνική απελευθέρωση και για την κατοχύρωση της ανεξαρτησίας και άμεσης δημοκρατίας της Χώρας.

Να επιδιώκει την εθνική μας αποκατάσταση με βάση την αρχή της αυτοδιάθεσης των Λαών σύμφωνα με το Χάρτη του Ατλαντικού και τη συμφωνία της Τεργεστής, και τη στρατηγική διαμόρφωση των συνόρων μας.

Να αγωνιστεί για την εξόντωση του εσωτερικού φασισμού και των άνομων προδοτικών σωματίων.

Παράλληλα η 'Επιτροπή θα αναλάβει τα πιο κάτω καθήκοντα:

1) Την εκπέδουνη διοίκηση των δημοτικών μονάδων που θα αποδεχθούν την σύσταση της 'Επιτροπής με σκοπό την έναρξη, την άμεση διαργάνωσή τους και τη συγκρότηση 'Ενιαίου 'Εθνικού Συνασμού.

2) Την υπεύθυνη άμεση διοίκηση των ελεύθερων περιοχών σε όλους τους τομείς, με σεβασμό των θεσμών της τοπικής αυτοδιοίκησης και τη συντονισμό, έλεγχο και κατεύθυνση των οργάνων της.

3) Την εξασφάλιση των δημοτικών ελευθεριών του Λαού στις ελεύθερες περιοχές, το σεβασμό της δημοτικής ιδιοκτησίας, καθώς και την εξασφάλιση της ελευθερίας της δημοκρατικής συνείδησης.

4) Την ικανοποίηση των βιωματικών αναγκών του Λαού και την περιθώρηση και προστασία των θυμάτων του πολέμου και της βίας των κατακτητών.

5) Την προσημοκρατική εργασία για την ελευθρία της Χώρας με τη την απελευθέρωση, σε όμοιο πολιτικό βίο με κατεύθυνση την εξασφάλιση των κυριαρχών δικαιωμάτων του 'Ελληνικού Λαού και την καταργήση κάθε προσπάθειας για λύσεις πολιτικοκομματικές ή δικτατορικές και αντίθετες προς την ελεύθερη θέληση του 'Ελληνικού Λαού, από οποιαδήποτε και άποψηδήποτε και σε προέχοντα.

Η 'Επιτροπή, ξεκινώντας από την αντίληψη αυτή, για να πραγματοποιηθούν τα αναφερόμενα οι πιο κάτω εθνικοί σκοποί, επιβάλλεται να συμμετάσχουν στο έργο αυτό όλες οι εθνικές δυνάμεις, θεωρεί σαν πρωταρχικό της καθήκον να ηνωθούν όλες οι δυνάμεις της 'Επανάστασης για το εθνικό καθήκον της εθνικής 'Επανάστασης.

Παράλληλα, δεν θα πάψει να εκπέδουνη την πραγματοποίηση των πιο πάνω σκοπών με τα μέσα που σήμερα διαθέτει και με όλους εκείνους που θα δεχθούν από μέλλον να συμμετάσχουν από την αρχή.

* Η 'Επιτροπή θα καταβάλει τις απαραίτητες από 'Ερωματιστές. 'Επί κεφαλής των δημοτικών και δημοκρατικών θα είναι μέλος της 'Επιτροπής που θα έχει τον τίτλο του Γραμματέα.

* Η σύνθεση της 'Επιτροπής μπορεί να αλλάξει με απόφαση της.

Για την πραγματοποίηση των σκοπών της η 'Επιτροπή θα εκδώσει πράξεις και αποφάσεις. Οι πράξεις έχουν προτεραιότητα με σχέση κυριότητας δικαίου. Αποφασίζονται και εκδίδονται από απόφαση της 'Επιτροπής.

Οι αποφάσεις έχουν τελεωτική περιεχόμενη και εκδίδονται από τον αρμόδιο Γραμματέα.

Αποφασίζονται όλες από Δελτία πράξεων και αποφάσεων της 'Επιτροπής:

Οι πράξεις λαμβάνουν έγκλη με τη δημοσίευσή, αν η ίδια η πράξη δεν έχει άλλη χρονική προτεραιότητα για την ισχύ της.

Οι αποφάσεις λαμβάνουν έγκλη με τη δημοσίευσή τους.

* Η 'Επιτροπή κινείται προς τη λύση της ημετέρας από τη Λαοί και από τη Λαοί ανέλθονται όλες οι ένομοι, θα αναλάβει στο πιο σύντομο χρονικό διάστημα 'Εθνικό Συμβούλιο, που θα αποτελείται από αντιπροσώπων του Λαού ελευθερωμένων ελεύθερων. Όλες οι ενέργειες της 'Επιτροπής καθώς και η ίδια σύστασή της θα εκδίδονται μέσω από την κρίση του 'Εθνικού Συμβουλίου που θίγεται και μέσω αρμόδιων 'Αποφασίζονται για τη σύνθεση και για τον πάρα πέρα τρόπο της λειτουργίας και της δράσης της.

* Ο τόπος της σύστασης του 'Εθνικού Συμβουλίου και της έλευθής των αντιπροσώπων γι' αυτή θα δοθεί με ειδική πράξη της 'Επιτροπής.

* Η 'Επιτροπή αποφασίζει να απευθυνθεί με διάγγελμα στον 'Ελληνικό Λαό για να αναγγείλει τη σύστασή της και τους σκοπούς της.

* Έδρα της 'Επιτροπής βρίσκεται . . . . . Η έδρα μπορεί να αλλάξει με απόφαση της 'Επιτροπής μέσα σε ελεύθερες 'Ελληνικές περιοχές.

Σφραγίδα της 'Επιτροπής θα είναι ο αναγνωρίσιμος Φάσκιος με τη χρονολογία της σύστασής της και γύρω τον τίτλο της.

Η άσκηση της 'Επιτροπής θα γίνει μερυστά σε διαμερισμούς του κλήρου, του Λαού και των 'Αντιδικών σωματίων. Τα μέλη της 'Επιτροπής δίνουν την πιο κίττο όραση:

* Ορίζουμε ότι θα εκλέγεται πιστά να καθήκοντά μου σε μέλος της Πολιτικής 'Επιτροπής 'Εθνικής 'Απελευθέρωσης, έχοντας σαν γνώμονα το συμφέρον της Πατρίδας μου και του 'Ελληνικού Λαού, ότι θα αγωνιστώ με αυτοθυσία για την απελευθέρωση της Χώρας μου από το τυγν των κατακτητών, ότι θα υπερασπιστώ παντού κ' ελευθέρως τις λαϊκές ελευθερίες και θα είμαι πιστός στην αρχή του Λαού στην άγωνα για τη λευτεριά του και το κυριαρχικό του δικαιώματα.

Οι έργοις της 'Επιτροπής θα αρχίσουν άμεσα, ύστερα από την άσκηση.

* Η 'Επιτροπή υπολύνει στον περυσιασμό και την άσκηση της 'Ελληνικού Λαού για να εκπροσώπει να πραγματοποιήσει το έργο που ανέλθει.

10 Μαρτίου 1944

Στην Έδρα της 'Επιτροπής
Το μέλη της 'Επιτροπής
ΕΥΡΥΠΛΗΣ ΜΠΑΚΙΡΤΖΗΣ
ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΜΑΝΤΑΚΑΣ
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΙΑΝΤΟΣ
ΠΑΪΑΣ ΤΣΙΡΙΜΟΚΟΣ
ΚΩΣΤΑΣ ΓΑΒΡΗΛΙΔΗΣ

Πρόκειται για το ιδρυτικό δελτίο της ΠΕΕΑ, που υπεγράφη στις 10 Μαρτίου 1944 από τους Μπακιρτζή, Μάντακα, Σιάντο, Τσιμιώκο και Γαβρηλίδη. Στην ιδρυτική πράξη αναφέρει χαρακτηριστικά «κύριος πρωταρχικός σκοπός της επιτροπής είναι να συντονιστεί και να διεξάγεται τον αγώνα κατά των κατακτητών, να αγωνιστεί για την εθνική απελευθέρωση, να επιδιώξει την εθνική αποκατάσταση και να αγωνιστεί για την εξόντωση του εσωτερικού φασισμού και των ενόπλων προδοτικών σωμάτων».

ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΤΗΣ ΣΥΜΦΩΝΙΑΣ

*Όπως είναι γνωστό στις 17 του Κ.Κ. τής Ελλάδας, Υστερα από μηήες συζητήσαν σε κάποιο μέρος μακρές συζητήσεις που ακολούθησε του Λιβάνου, αντιπροσώποι από φήσανε τον έναρκτήριον λόγω του τα κόρηματα τα πολιτικά και τις κ. Παπανδρέου - περίληψη των εθνικοαπελευθερωτικών μας έργων λόγω δημοσιεύουμε στην δεύτερη τώσεως σε μια πλατεία ούσκαψη. φη σελίδα - οι απεικονισμοί και στην σύσκεψη αυτή αντιπροσώπου: ταξήσαν σε συμφωνία και έπο- φηκε η Π.Ε.Ε. Το Ε.Α.Μ και το γράψανε το παρακάτω κείμενο:

1) Ανασύσταξη και παιδαγωγίας των ενόπλων έλλην. δυνάμεων τής Μέσ. Ανα. υπό την Έλλ. σημαίαν. 2) Ένοποίηση και περι- φράγησις των ανταρτικών ομάδων υπό τας διαταγάς τής ένιαίας και βεληνήςως και κινητικότητας όλων των μαχητικών δυνάμεων του Έθνους δια τόν άγώνα όταν έπιστη ή στιγμή. 3) Κατάργησις τής κρομοκρητίας στην άπαιθρο και παγίωση τής προσωπ. ασφαλείας και τής πολιτ. έλευθερίας στί: περιφέρειες όπου άποσύρεται ό κα- τακτητή. 4) Συντονισμό ένεργειών για τήν άποστολήν τροφίμων και φαρμάκων ες τόν λαόν. 5) Έξασφάλιση τής τάξης κατά τής άπελευθέρωσης από κοινού μετά των συμμάχων για τήν άεσφυγή πάσης έλλικής ή φυλογονικής πίεσεως έπι του λαού όσον άφορά τήν έκφρασην τής θέλησεώς του έπί του πολιτεύματος, του κοινωνι- κού συστήματος και τής Κυβερνήσεως τής άφασείας του. 6) Σκλη- ρά έπιτορία των ποδοπατών τής Πατρίδος και των εκμεταλλευτών του δεσποτικού: λ. του. 7) Προνοια για τήν πλήρωση των ύλειών άναγκών του λαού άμα τή άπελευθερώσει. 8) Πλήρη έκανονοίηση των έθνικών δικαιών τής Ελλάδος. 9) άνωτέρω έργων δεκα έξι. 10) φωνή. Το Συνέδριο άποδέχθηκε όσον άφορά το πολιτικόν τήν διακήρυξη του Βασιλιά Γεωργίου του Σαυέιβη 1913 π.υ. ό Βα- σιλιάς όμα τή άπελευθερώσει θα επανεξετάση το ζήτημα τής έπιπέδου του άναλόγου των τρεχουσών συνθηκών και άφορ ζήτη- ση τήν γνώμη τής Κυβερνήσεώς του.

ΤΗΛΕΓΡΑΦΗΜΑ ΤΟΥ Κ. ΠΑΠΑΝΔΡΕΑ ΠΡΟΣ ΤΗΝ Π.Ε.Ε.
ΕΝΩΜΕΝΟΙ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΚΟΙΝΟΥ ΕΧΘΡΟΥ

Ο κ. Παπανδρέου έστειλε ρά το πλευρό των μεγάλων προς τήν Π.Ε.Ε. στα βουνά Συρμάχων μας θα άντιμετω- τής Ελλάδας, το πιο κάτω πίσουμε τούς βρβάρους έγ- τηλεγράφημα: ε.Α. το τώδε θρούς και θα έξταφταί τώμε και στο εξής ή πλάστη άνήκει τήν έθνικώ μας άπελευθερώση στο παρελθόν. Η έθνική Έ και τήν έθν. κή μας Κυριαρχία. νωμένοι και άδελφωμένοι, πα- Ζήτω η Έλλάς.

ΕΝΩΤΗΤΑ ΘΑ ΠΗ ΚΟΙΝΟΣ ΑΓΩΝΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΚΑΤΑΚΤΗΤΗ, ΘΑ ΠΗ ΕΝΤΑΣΗ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΟΑΠΕ- ΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΗΣ ΠΑΛΗΣ.

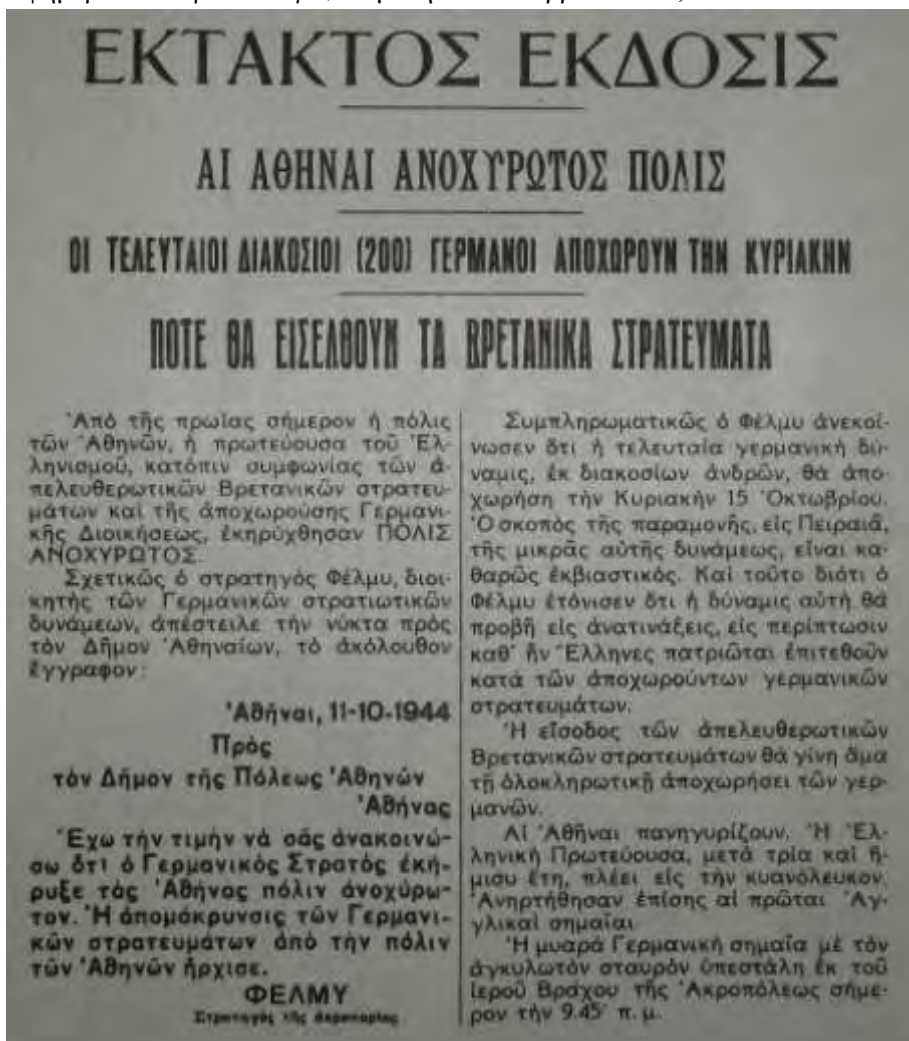
Ψ Η Φ Ι Σ Μ Α

Η συνέλευση άποδέχτηκε ψήφισμα με το όποιο έκφράζεται ή συμπέθεμα του έλληνοκοινού λαού προς τόν έλληθοισμό τής Μακεδονίας και Θράκης για τήν άσυνιστήριά του από τούς βουλάρους και δι- νεται διαβιβείωση, π.υ. ό έλληνοκοινός λαός θα άγωνισθεί για τήν έκτιστροφή όλων των τμημάτων τής χώρας, και β.α. άποσπάσθησαν όπό τήν Ελλάδα.

Στον Απελευθερωτή παρουσιάζεται πρώτον, το τηλεγράφημα που έστειλε ο Παπανδρέου προς την Π.Ε.Ε. τονίζοντας ότι «από τούδε και στο εξής η πλέον ανήκει στο παρελθόν» και καλώντας τους ενωμένοι και αδελφωμένοι στο πλευρό των συμμάχων να αντιμετώπισουν τους βάρβαρους εχθρούς. Δεύτερον, αναγράφεται η συμφωνία στην οποία κατέληξε η εξόριστη ελληνική κυβέρνηση στη σύσκεψη που είχε με εκπροσώπους της Π.Ε.Ε., του Ε.Α.Μ και του Κ.Κ.Ε.

Η εφημερίδα δεν παραλείπει στην τελευταία σελίδα να αναφερθεί και στη φρικτή δολοφονία του Δ. Ψαρρού. Ο Δ. Ψαρρός ήταν ηγέτης της Εθνικής και Κοινωνικής Απελευθέρωσης (ΕΚΚΑ), οργάνωση που ήταν δημοκρατική και στρεφόταν μόνο εναντίον των Γερμανών κατακτητών, δεν είχε πολιτικό χαρακτήρα και ήθελε να διατηρήσει την ανεξαρτησία της. Σε πρόσκληση της ΕΚΚΑ από το ΕΑΜ να υποταγεί η ΕΚΚΑ στο ΕΑΜ, ο Ψαρρός αρνήθηκε και το ΕΑΜ αποφάσισε την εκτέλεση του Ψαρρού με βασανιστικό τρόπο, όπως παρουσιάζεται στο κείμενο. Το άρθρο τελειώνει παρουσιάζοντας την άποψη ότι «απέθανεν ένας Πατριώτης Έλλην πολεμιστής δολοφονηθείς από καλουμένας έλληνας, τους ΚΑΚΟΥΡΓΟΥΣ που έκαμαν την εθνικήν ΕΑΜ συμμοριάν Γκεπεού».

Το φύλλο της 12^{ης} Οκτωβρίου του *Ελληνικού Αίματος* φέρει μόνο μια «έκτακτη είδηση», η οποία δηλώνει δια στόματος των Γερμανών κατακτητών ότι «αι Αθήναι ανοχώρωτος πόλις» και ότι οι τελευταία ομάδα διακοσίων Γερμανών θα αποχωρήσει από την πόλη την Κυριακή, γιατί θα προβούν σε ανατινάξεις αν οι Έλληνες επιτεθούν σε αυτήν την ομάδα κατά την υποχώρησή της. Μετά την ολοκληρωτική αποχώρηση των Γερμανών θα φτάσουν οι Βρετανοί και τέλος το δημοσίευμα κλείνει με την είδηση ότι στις 9.45' π.μ. της 12^{ης} Οκτωβρίου η γερμανική σημαία υπεστάλη.

Ανεξαρτησία

ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ

ΑΡΙΘΜΟΣ 14 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1944

ΕΤΟΣ 2^ο - ΑΡΙΘ. ΦΥΛΙΟΥ 46

ΓΡΑΦΕΙΟ & ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΑ ΑΥΤΟΝΟΜΟΙ Β

ΤΗΛ. 30.583

Ζήτω ο απελευθερωτής μας Βρεταννικός στρατός

Ο ΣΤΟΛΟΣ ΜΑΣ

Με ανείκηνη και με ανόμοια κριτήρια, ο ελληνικός στόλος θεωρείται ότι είναι ο δεύτερος καλύτερος στον κόσμο. Η δύναμη του στόλου μας είναι η καλύτερη στην περιοχή του Αιγαίου. Η δύναμη του στόλου μας είναι η καλύτερη στην περιοχή του Αιγαίου. Η δύναμη του στόλου μας είναι η καλύτερη στην περιοχή του Αιγαίου.

Ο στόλος μας αποτελείται από 120 πλοία, 100 από τα οποία είναι πολεμικά. Η δύναμη του στόλου μας είναι η καλύτερη στην περιοχή του Αιγαίου. Η δύναμη του στόλου μας είναι η καλύτερη στην περιοχή του Αιγαίου.

Η ΒΑΣΙΛΙΑΧΗ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΧΑΪΔΑΡΙ!

Η τρομαχτική λήξη που ίσχυε στην Ελλάδα.—Ο ηρωϊσμός των μαζών.—1873 έκτελεσις μέσα σ' ένα χρόνο

Η κατάσταση των γεγονότων από το ξεσηκωτικό κίνημα του λαού, που οδήγησε στην έκτακτη έκδοση του Συντάγματος, είναι η καλύτερη στην περιοχή του Αιγαίου. Η δύναμη του στόλου μας είναι η καλύτερη στην περιοχή του Αιγαίου.

ΣΗΜΦΙΟΜΑΤΑ

Η ΤΑΞΙΣ

Με ανείκηνη και με ανόμοια κριτήρια, ο ελληνικός στόλος θεωρείται ότι είναι ο δεύτερος καλύτερος στον κόσμο. Η δύναμη του στόλου μας είναι η καλύτερη στην περιοχή του Αιγαίου. Η δύναμη του στόλου μας είναι η καλύτερη στην περιοχή του Αιγαίου.

Ο ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΣ ΔΙΟΙΚΗΤΗΣ ΔΙΑ ΤΟΥΣ ΠΕΜΠΤΟΦΑΛΛΑΓΙΤΑΣ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ

Ο διοικητής του στρατιωτικού διοικητή δια τους πεμπτοφάλλαγίτας ανακοινώνει ότι...

Ο διοικητής του στρατιωτικού διοικητή ανακοινώνει ότι...

ΟΙ ΣΥΛΛΗΦΘΕΝΤΕΣ ΓΕΡΜΑΝΟΙ ΘΕΩΡΟΥΝΤΑΙ ΑΙΧΜΑΛΩΤΟΙ ΠΟΛΕΜΟΥ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ

Οι συλληφθέντες Γερμανοί θεωρούνται αιχμάλωτοι πολέμου. Η ανακοίνωση...

Οι συλληφθέντες Γερμανοί θεωρούνται αιχμάλωτοι πολέμου. Η ανακοίνωση...

ΗΛΕΚΤΡΙΚΟΝ ΡΕΥΜΑ ΕΧΟΡΗΓΗΘΗ ΑΠΟ ΣΗΜΕΡΟΝ ΔΙ' ΕΠΕΙΓΟΥΣΑΣ ΑΝΑΓΚΑΣ

Ηλεκτρικό ρεύμα εχορηγήθηκε από σήμερα δι' επειγουσας αναγκας.

Ηλεκτρικό ρεύμα εχορηγήθηκε από σήμερα δι' επειγουσας αναγκας.

ΜΠΟΥΚΑ ΚΑΙ ΣΥΜΜΕΛΗΤΕΣ

Μπουκά και σύμμελητες. Η ανακοίνωση...

Αγγλική συνδρομή για το Εργατικό Κέντρο

Αγγλική συνδρομή για το Εργατικό Κέντρο. Η ανακοίνωση...

Ο Βρεταννικός στόλος

Ο Βρεταννικός στόλος. Η ανακοίνωση...

Αρrest

Αρrest. Η ανακοίνωση...

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΚΑΙ ΒΡΕΤΑΝΝΙΚΟΣ ΣΤΡΑΤΟΣ ΚΑΤΕΠΕΛΕΥΣΕΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΘΕΙΡΑΙΑ ΚΑΙ ΨΗΞΙΣΕ ΤΟ ΠΡΩΤ' ΑΠΟΘΙΒΑΖΟΝ ΣΤΡΑΤΕΥΜΑΤΑ ΚΑΙ ΟΧΗΜΑΤΑ ΑΝΕΡΧΟΝΤΑΙ ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΑΓΓΛΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΤΜΗΜΑΤΑ ΕΙΣ ΤΗΝΑΔ

Το Ελληνικό στρατόπεδο...
 Η Ελληνική δύναμη...
 Η Βρετανική δύναμη...
 Η συνδυασμένη δύναμη...

ΑΙ ΝΥΚΤΕΡΙΝΑΙ ΑΠΟΒΑΣΕΙΣ ΑΠΟΘΕΩΣΙΣ ΤΩΝ ΒΡΕΤΑΝΝΩΝ ΕΙΣ ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ

Τα πρώτα αναρχικά...
 Η Βρετανική δύναμη...
 Η συνδυασμένη δύναμη...
 Η αποτελεσματικότητα...

Η ΔΟΞΟΛΟΓΙΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΝ ΕΠΙ ΤΗ ΑΠΕΛΕΨΘΡΩΣΕΙ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ ΜΕΤΕΣΧΕΝ ΟΛΟΚΛΗΡΟΣ Ο ΑΘΗΝ. ΛΟΣΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΝ ΤΩΝ ΕΘΝΟΪΔΙΑΣΜΟΝ Γ' Υ

ΕΝ ΜΕΣΩ ΜΥΣΤΑΙΩΝ ΧΕΙΡΟΠΡΟΤΗΜΑΤΩΝ ΒΗΜΑΤΙΩΝ ΟΙ ΕΚΠΡΟΣΩΠΟΙ ΤΩΝ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ
 Σάββατο...
 Η δοξολογία...
 Η συμμετοχή...
 Η σημασία...

ΜΕ ΕΠΙΤΥΧΙΑΝ ΣΥΝΕΧΙΖΕΤΑΙ Η ΔΙΑΣΚΕΨΙΣ ΤΗΣ ΜΟΣΧΑΣ ΟΥΔΕΜΙΑ ΑΝΤΙΘΕΣΙΣ ΥΦΙΣΤΑΤΑΙ

ΛΟΝΔΙΝΟΝ, 14 Οκτ.
 Η διασκεψίς...
 Η απουσία αντιθέσεων...
 Η σημασία της...

ΕΡΧΟΝΤΑΙ ΤΜΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΑΕΙΟΡΧΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟ ΣΤΡΑΤΗΓΟΝ ΖΕΡΒΑ

Πληροφορίες...
 Η έλευση των τμημάτων...
 Η σημασία της...

Η ΡΙΓΑ ΚΑΤΕΛΗΦΘΗ ΧΩΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΡΩΣΩΝ
 ΜΟΣΧΑ, 14 Οκτ.
 Η Ρίγα καταλήφθη...
 Η σημασία της...

Η ΟΥΝΡΑ ΕΤΟΙΜΗ ΝΑ ΜΑΣ ΣΤΕΙΛΗ ΤΗΝ ΣΥΝΔΡΟΜΗΝ ΤΗΣ
 ΠΑΡΙΣΙΟΥΣ ΟΥΝΡΑ
 Η Ούνρα είναι έτοιμη...
 Η σημασία της...

ΜΕΜΑΡΤΙΑ ΕΙΣ ΘΕΡΑΙΑ
 Αθήνα, 14 Οκτ.
 Η μεμαρτία...
 Η σημασία της...

Η Ανεξαρτησία εξυμνεί τα κατορθώματα του βρετανικού στρατού, που έγινε «ο απελευθερωτής μας», η Αθήνα γιορτάζει, όπως αποδεικνύεται από τα άρθρα και στην κάτω δεξιά γωνία της δεύτερης σελίδος δίνεται η πληροφορία ότι «η Ούνρα είναι έτοιμη να μας στείλη την συνδρομή της».

ΟΙ ΥΠΕΥΘΥΝΟΙ ΤΩΝ ΣΚΗΝΩΝ

Είναι πολύ γνωστή στον Έλληνικόν Λαόν η τακτική του Κομμουνιστικού Κόμματος. Τοποθετούν στις πρώτες σειρές γυναίκοι, Πίσω από τα σώμα αυτά ανθρώπινα προχώματα τα μαχητικά στελέχη επιτίθενται ή και πυροβολούν κατά των αστυνομικών για να τους φέρουν στην ανάγκη να αντιπυροβολήσουν και έτσι να υπάρξουν λίγα θύματα.

Γιατί είναι απαραίτητο στο Κομμουνιστικό Κόμμα να υπάρξουν μερικά θύματα ώστε να δαλαλήσουν την άλλη μέρα πως η Αστυνομία ολοφρονεί τον Λαόν!!! Αυτό έγινε και τώρα.

Επετέθησαν πρώτοι χωρίς να ενοχληθούν από κανένα έναντιον της οικίας του κ. Πρωθυπουργού, έρριψαν χειροβομβίδες και πυροβολισμούς, κατά των αστυνομικών χωρίς αυτοί να έχουν κανένα θύμα και με μόνο θύμα ένα άτυχη διαβάτην. Στο Μνημείο του Άγνωστου Στρατιώτη το ίδιο, Άρchiσαν να πυροβολούν κατά της Αστυνομίας ώστε να αναγκασθούν οι Αστυνομικοί να αντιπυροβολήσουν. Και την άλλη μέρα άρchiσαν τις φωνές και τις κατάρτες έναντιον των δολοφόνων!!! αστυνομικών. Είναι αλήθεια πως τα θύματα στη πραγματικότητα ήταν λίγα. Μόνον 10 νεκροί. Αυτό όμως δεν βοηθάσε καθόλου τους Κομμουνιστάς. Για μία πειστική προπαγάνδα χρειαζόταν περισσότερος αριθμός θυμάτων και περισσότερα θύματα.

Γι' αυτό συμπεριέλαβαν στον αριθμόν αυτών των θυμάτων και εκείνους που έδολοφόνησε το Κομμουνιστικό Κόμμα, τους έχθρους του, όπως π.χ. τον Λιζάρδο, Άγγελάκη, τον Έφορον του «Εθαγγελισμού» και άλλους, στα φέρετρα δε της κηδείας — 21 τον αριθμό — το πτώμα του Βουλγάρου που σκοτώθηκε σε συμπλοκή με τους αστυνομικούς.

Επειδή δε δεν υπήρχαν άλλα πτώματα έρριψαν αρκετά άδεια φέρετρα!!! Η ίδια τακτική με τα πτώματα που επέδειξαν έσδ και λίγες μέρες στούς δρόμους των Αθηνών και που αποδείχτηκαν πως τους είχαν σκοτώσει οι ίδιοι οι Κομμουνιστάι!!! Και ο μέσος Έλληνας διερωτάται: Μά αν είχαν διαταγή οι Αστυνομικοί να πυροβολήσουν και αν είχαν την πρόθεση να σκοτώσουν, με τα αυτόματα δπλα που διαθέτουν μόνο δέκα θα ήταν οι νεκροί και 40 τραυματίαι; Και έπειτα ποιός έσκότωσε και έτραυμάτισε τους Αστυνομικούς; Μήπως αυτοτραυματίστηκαν;

Φυσικά οι Κομμουνιστάι δεν μιλάνε για τις άπειρες εκτελέσεις που κάνανε στις συνοικίες και μέσα στα σπίτια. Δεν μιλάνε γιατί αυτοί νομίζουν πως έχουν το δικαίωμα να σκοτώνουν και να δολοφονούν όλους τους μη Κομμουνιστάς Έλληνας και πως το έγκλημα είναι η ειδικότης τους.

Γι' αυτό και δεν διστάζουν να βάζουν τα γυναίκοι μπροστά και να πιάνουν το παιδί του οικοδομητού του ΙΙου Αστυνομικού Τμήματος και να θέλουν να το σφάζουν μπρος στα μάτια του πατέρα του για να τον αναγκάσουν να παραδοθί!!!

Σημειώτέον ότι ο οικοδομητής Παπαδόπουλος άρνηθεις να παραδοθί έφρονκούη, τό δέ παιδί του έξηφανίσθη.

Ο Έλληνικός Λαός όμως τους γνωρίζει τώρα καλά.

Και ξέρει ποίοι είναι οι έχθροι του Λαού, ποίοι δολοφονούν τον Λαόν, ποίοι θέλουν να στραγγαλίσουν τις λαϊκές έλευθερίες για να έπιβάλουν παρά τη θέληση του Λαού την κομμουνιστική δικτατορία και ποίοι είναι οι τρομοκράται και οι δολοφόνοι, ξέρει επίσης πολύ καλά ποίοι πρώτοι έκήρυξαν την επανάσταση κατά του Κράτους, ποίοι ήθέλησαν τον εμφύλιον σταραγμόν και ποίοι πρώτοι έσέκωσαν τα δπλα και επέτεθησαν κατά της νομίμου Κυβερνήσεως. Τους γνωρίζει και ζητάει την άστυρή και δίκαιη τιμωρία όλων εκείνων που με τό έγγχειρίδιο στο χέρι έπιδιώκουν να πλήξουν στην καρδιά την Ελλάδα.

Στο συγκεκριμένο άρθρο της στη δεύτερη σελίδα η εφημερίδα αναφέρει τις μεθόδους που χρησιμοποιεί το Κομμουνιστικό Κόμμα, για να επιρρίπτει τις ευθύνες του σε άλλους για τα εγκλήματα που διαπράττουν οι κομμουνιστές. Αυτό προσπαθεί να προβάλλει και για τα Δεκεμβριανά ότι συνέβη το συγκεκριμένο άρθρο. Οι διαδηλωτές πυροβόλησαν πρώτοι. Το ΚΚΕ δεν θέλησε να αναλάβει την ευθύνη αυτών των γεγονότων και του νέου κύκλου βίας που ξεκίνησε και το προέβαλε ως ενέργεια της αστυνομίας, η οποία διασταυρώθηκε με τους διαδηλωτές και δεν έχασε την ευκαιρία να τους επιτεθεί.

ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟΝ ΤΟΥ ΠΡΑΚΤΙΚΟΥ

Ο ΕΛΑΣ καταθέτει τὰ ὄπλα ἐντός 14 ἡμερῶν. — Ὁ στρατιωτικὸς νόμος αἰρετὰ ἀμέσως δημοσιευμένης σήμερον ἀπὸ συμφώνου συντακτικῆς πράξεως περὶ ἀσφαλείας τοῦ Κράτους. — Ἀμνηστεύεται τὸ πολιτικὸν ὀδίκημα καὶ ἐξαιροῦνται τὰ κοινὰ ὀδικήματα κατὰ τῆς ζωῆς καὶ περιουσίας τῶν πολιτῶν. — Ὅσοι δὲν καταθέσουν τὰ ὄπλα μέχρι τῆς 15 Μαρτίου δὲν θὰ τυγχάνουν ἀμνηστίας. — Ἡ ἀποστράτευσις τοῦ ΕΛΑΣ καὶ ἡ τύχη τῶν ὀξιωματικῶν του. — Εἰς διαθεσιμότητα δι' εἰδικῶν συμβουλίων οἱ δημόσιοι ὑπάλληλοι οἱ συμμετασχόντες εἰς τὸ κίνημα, οἱ συνεργασθέντες μετὰ τὴν Κατοχήν καὶ οἱ ὑποδοθησάντες τὴν δικτατορίαν.

ΕΚΛΟΓΑΙ ΚΑΙ ΔΗΜΟΨΗΦΙΣΜΑ ΤΟ ΤΑΧΥΤΕΡΟΝ

Τὸ κοινοὶ τῶν ὀξιωματικῶν τοῦ ΕΛΑΣ... Ἡ ἀποστράτευσις τοῦ ΕΛΑΣ καὶ ἡ τύχη τῶν ὀξιωματικῶν του.

Ἡ ἀποστράτευσις τοῦ ΕΛΑΣ καὶ ἡ τύχη τῶν ὀξιωματικῶν του. — Ὅσοι δὲν καταθέσουν τὰ ὄπλα μέχρι τῆς 15 Μαρτίου δὲν θὰ τυγχάνουν ἀμνηστίας.

Ἡ ἀποστράτευσις τοῦ ΕΛΑΣ καὶ ἡ τύχη τῶν ὀξιωματικῶν του. — Ὅσοι δὲν καταθέσουν τὰ ὄπλα μέχρι τῆς 15 Μαρτίου δὲν θὰ τυγχάνουν ἀμνηστίας.

Ἡ ἀποστράτευσις τοῦ ΕΛΑΣ καὶ ἡ τύχη τῶν ὀξιωματικῶν του. — Ὅσοι δὲν καταθέσουν τὰ ὄπλα μέχρι τῆς 15 Μαρτίου δὲν θὰ τυγχάνουν ἀμνηστίας.

Ἡ ἀποστράτευσις τοῦ ΕΛΑΣ καὶ ἡ τύχη τῶν ὀξιωματικῶν του. — Ὅσοι δὲν καταθέσουν τὰ ὄπλα μέχρι τῆς 15 Μαρτίου δὲν θὰ τυγχάνουν ἀμνηστίας.

Κατασκευαστὴς

ΟΡΦΕΥΣ

κατασκευαστὴς

ἐπὶ τῶν κατασκευῶν κτιρίων καὶ ἐπὶ τῶν ἀποκαταστάσεων κτιρίων

Ο ΚΥΡΙΟΣ ΚΑΙ Η ΚΑΜΑΡΙΕΡΑ

ΙΣΟΥΒΗΤΤΕΙ

ἢ καὶ

ΔΙΟΥΣΙΑ ΠΡΩΑΚΤΑ

ΕΣΤ ΠΙΛΛΑΚ

Ἡ ἀποκατάστασις κτιρίων καὶ ἐπὶ τῶν ἀποκαταστάσεων κτιρίων

ΚΑΙ ΤΟΥ

ΣΗΜΕΙΟΝ

«ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑ»

Πρῶτο ἔκθεσις τοῦ 1ου καὶ 2ου ἀμνηστίας καὶ καταθέσεως

Εἰδικὴ ὑπηρεσία τοῦ ΕΛΑΣ καὶ ἡ τύχη τῶν ὀξιωματικῶν του.

Ὁδὸς Λυκαούργου 8

ὥροι 2-5 μ.μ.

— Ὅσοι ἐπιθέτουν κατὰ τὴν ἀποστράτευσιν... — Ὅσοι ἐπιθέτουν κατὰ τὴν ἀποστράτευσιν... — Ὅσοι ἐπιθέτουν κατὰ τὴν ἀποστράτευσιν...

«ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑ»

Πρῶτο ἔκθεσις τοῦ 1ου καὶ 2ου ἀμνηστίας καὶ καταθέσεως

Εἰδικὴ ὑπηρεσία τοῦ ΕΛΑΣ καὶ ἡ τύχη τῶν ὀξιωματικῶν του.

Ὁδὸς Λυκαούργου 8

ὥροι 2-5 μ.μ.

— Ὅσοι ἐπιθέτουν κατὰ τὴν ἀποστράτευσιν... — Ὅσοι ἐπιθέτουν κατὰ τὴν ἀποστράτευσιν... — Ὅσοι ἐπιθέτουν κατὰ τὴν ἀποστράτευσιν...

«ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑ»

Πρῶτο ἔκθεσις τοῦ 1ου καὶ 2ου ἀμνηστίας καὶ καταθέσεως

Εἰδικὴ ὑπηρεσία τοῦ ΕΛΑΣ καὶ ἡ τύχη τῶν ὀξιωματικῶν του.

Ὁδὸς Λυκαούργου 8

ὥροι 2-5 μ.μ.

— Ὅσοι ἐπιθέτουν κατὰ τὴν ἀποστράτευσιν... — Ὅσοι ἐπιθέτουν κατὰ τὴν ἀποστράτευσιν... — Ὅσοι ἐπιθέτουν κατὰ τὴν ἀποστράτευσιν...

«ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑ»

Πρῶτο ἔκθεσις τοῦ 1ου καὶ 2ου ἀμνηστίας καὶ καταθέσεως

Εἰδικὴ ὑπηρεσία τοῦ ΕΛΑΣ καὶ ἡ τύχη τῶν ὀξιωματικῶν του.

Ὁδὸς Λυκαούργου 8

ὥροι 2-5 μ.μ.

— Ὅσοι ἐπιθέτουν κατὰ τὴν ἀποστράτευσιν... — Ὅσοι ἐπιθέτουν κατὰ τὴν ἀποστράτευσιν... — Ὅσοι ἐπιθέτουν κατὰ τὴν ἀποστράτευσιν...

ΟΡΦΕΥΣ

ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΤΗΣ

ΒΡΕΤΑΝΙΑ

ΣΗΜΕΙΟΝ

ΣΗΜΕΙΟΝ

ΣΗΜΕΙΟΝ

«ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑ»

Πρῶτο ἔκθεσις τοῦ 1ου καὶ 2ου ἀμνηστίας καὶ καταθέσεως

Εἰδικὴ ὑπηρεσία τοῦ ΕΛΑΣ καὶ ἡ τύχη τῶν ὀξιωματικῶν του.

Ὁδὸς Λυκαούργου 8

ὥροι 2-5 μ.μ.

— Ὅσοι ἐπιθέτουν κατὰ τὴν ἀποστράτευσιν... — Ὅσοι ἐπιθέτουν κατὰ τὴν ἀποστράτευσιν... — Ὅσοι ἐπιθέτουν κατὰ τὴν ἀποστράτευσιν...

«ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑ»

Πρῶτο ἔκθεσις τοῦ 1ου καὶ 2ου ἀμνηστίας καὶ καταθέσεως

Εἰδικὴ ὑπηρεσία τοῦ ΕΛΑΣ καὶ ἡ τύχη τῶν ὀξιωματικῶν του.

Ὁδὸς Λυκαούργου 8

ὥροι 2-5 μ.μ.

— Ὅσοι ἐπιθέτουν κατὰ τὴν ἀποστράτευσιν... — Ὅσοι ἐπιθέτουν κατὰ τὴν ἀποστράτευσιν... — Ὅσοι ἐπιθέτουν κατὰ τὴν ἀποστράτευσιν...

«ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑ»

Πρῶτο ἔκθεσις τοῦ 1ου καὶ 2ου ἀμνηστίας καὶ καταθέσεως

Εἰδικὴ ὑπηρεσία τοῦ ΕΛΑΣ καὶ ἡ τύχη τῶν ὀξιωματικῶν του.

Ὁδὸς Λυκαούργου 8

ὥροι 2-5 μ.μ.

— Ὅσοι ἐπιθέτουν κατὰ τὴν ἀποστράτευσιν... — Ὅσοι ἐπιθέτουν κατὰ τὴν ἀποστράτευσιν... — Ὅσοι ἐπιθέτουν κατὰ τὴν ἀποστράτευσιν...

«ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑ»

Πρῶτο ἔκθεσις τοῦ 1ου καὶ 2ου ἀμνηστίας καὶ καταθέσεως

Εἰδικὴ ὑπηρεσία τοῦ ΕΛΑΣ καὶ ἡ τύχη τῶν ὀξιωματικῶν του.

Ὁδὸς Λυκαούργου 8

ὥροι 2-5 μ.μ.

— Ὅσοι ἐπιθέτουν κατὰ τὴν ἀποστράτευσιν... — Ὅσοι ἐπιθέτουν κατὰ τὴν ἀποστράτευσιν... — Ὅσοι ἐπιθέτουν κατὰ τὴν ἀποστράτευσιν...

ΜΕ ΤΟ ΔΡΑΜΙ

ΚΑΔΙΣΤΕΣ

ΕΙΣ 230 ΧΡΩΜΑΤΙΣΜΟΥ

ΠΟΛΗΣΙΣ ΧΟΝΔΡ ΚΗ

ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΟΝ ΚΑΔΙΣΤΩΝ

ΑΝΔΡΙΑΝΟΥ 61

ΤΗΛ 55 252

ΜΕΓΑΛΗ ΣΤΙΓΜΗ

ΟΙ ΕΜΠΟΡΟΙ ΤΗΣ ΔΟΞΑΣ...

ΔΙΑ ΒΟΛΟΝ

ΜΕΓΑΛΗ ΣΤΙΓΜΗ

ΟΙ ΕΜΠΟΡΟΙ ΤΗΣ ΔΟΞΑΣ...

ΔΙΑ ΒΟΛΟΝ

ΜΕΓΑΛΗ ΣΤΙΓΜΗ

ΟΙ ΕΜΠΟΡΟΙ ΤΗΣ ΔΟΞΑΣ...

ΔΙΑ ΒΟΛΟΝ

ΜΕΓΑΛΗ ΣΤΙΓΜΗ

ΟΙ ΕΜΠΟΡΟΙ ΤΗΣ ΔΟΞΑΣ...

ΔΙΑ ΒΟΛΟΝ

ΕΣΤΑΤΕΙΣ ΕΥΕΛΠΙΣΘ-ΒΟΚΙ

ΕΣΤΑΤΕΙΣ ΕΥΕΛΠΙΣΘ-ΒΟΚΙ

ΕΣΤΑΤΕΙΣ ΕΥΕΛΠΙΣΘ-ΒΟΚΙ

ΕΣΤΑΤΕΙΣ ΕΥΕΛΠΙΣΘ-ΒΟΚΙ

ΕΣΤΑΤΕΙΣ ΕΥΕΛΠΙΣΘ-ΒΟΚΙ

ΕΣΤΑΤΕΙΣ ΕΥΕΛΠΙΣΘ-ΒΟΚΙ

ΕΣΤΑΤΕΙΣ ΕΥΕΛΠΙΣΘ-ΒΟΚΙ

ΕΣΤΑΤΕΙΣ ΕΥΕΛΠΙΣΘ-ΒΟΚΙ

ΕΣΤΑΤΕΙΣ ΕΥΕΛΠΙΣΘ-ΒΟΚΙ

ΕΣΤΑΤΕΙΣ ΕΥΕΛΠΙΣΘ-ΒΟΚΙ

ΕΣΤΑΤΕΙΣ ΕΥΕΛΠΙΣΘ-ΒΟΚΙ

ΕΣΤΑΤΕΙΣ ΕΥΕΛΠΙΣΘ-ΒΟΚΙ

ΕΣΤΑΤΕΙΣ ΕΥΕΛΠΙΣΘ-ΒΟΚΙ

ΕΣΤΑΤΕΙΣ ΕΥΕΛΠΙΣΘ-ΒΟΚΙ

ΕΣΤΑΤΕΙΣ ΕΥΕΛΠΙΣΘ-ΒΟΚΙ

Ο ΡΩΣΙΚΟΣ ΣΤΡΑΤΟΣ ΔΙΕΒΗ ΤΟΝ ΟΝΤΕΡ ΕΠΙΕΚΑΤΟΝ ΜΙΛΛΙΩΝ

Τα κυριότερα σημεία της συμφωνίας της Βάρκιζας ήταν 1. να αναλάβει το ΕΑΜ να ελευθερώσει τους ομήρους και να παραδώσει στις αρχές τους δωσιλόγους, 2. ο αποπλισμός του ΕΛΑΣ σε δεκατέσσερις ημέρες, 3. η αμνηστία, 4. η άρση του στρατιωτικού νόμου, 5. η ανασυγκρότηση του στρατού, 6. η εκκαθάριση της κρατικής μηχανής και τέλος αποφάσισαν τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος και εκλογών.

ΖΗΤΩ ΤΟ ΕΘΝΟΣ! ΖΗΤΩ Η ΗΝ. ΠΑΡΑΤΑΞΙΣ ΕΘΝΙΚΟΦΡΟΝΩΝ!
Οι Έλληνες ηγνώσαν το άνόσιον κήρυγμα της αποχής

ΤΟ ΦΩΣ

ΠΡΩΤΟΦΑΝΗΣ ΘΡΙΑΜΒΟΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΛΑΟΥ
 ΟΙ ΠΟΛΙΤΕΙΣ ΠΡΟΣΕΛΘΟΥΝΤΕΣ ΚΑΤΑ ΜΑΖΑΣ ΕΙΣ ΤΑΣ ΚΑΛΠΑΣ
 ΥΠΕΡΨΗΦΙΣΑΝ ΕΘΝΟΥΣΙΩΔΩΣ ΤΗΝ Η. Π. ΕΘΝΙΚΟΦΡΟΝΩΝ
 ΑΣΗΜΑΝΤΟΣ Η ΑΠΟΧΗ, ΓΕΝΙΚΗ Η ΙΚΑΝΟΠΟΙΗΣΙΣ ΤΩΝ ΣΕΩΩΝ ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΩΝ

Έσαυρώθη απ' άκρου εις άκρον τής χώρας ό ολέθριος κομμουνισμός και άνεστράφη υπό τήν γενικήν περιφρόνησιν τού Δημοκρατικών Κέντρον Η ΒΟΡΕΙΑ ΕΛΛΑΣ ΕΘΝΟΥΣΙΩΔΩΣ ΚΑΙ ΣΥΜΠΑΓΗΣ ΕΔΕΙΞΕ ΚΑΙ ΑΥΤΗ ΚΑΘΑΡΑΝ ΠΡΟΤΙΜΗΣΙΝ ΠΡΟΣ ΤΟ ΛΑΪΚΟΝ ΚΑΙ ΤΑ ΣΥΝΕΡΓΑΣΟΜΕΝΑ ΜΕΤ' ΑΥΤΟΥ ΚΟΜΜΑΤΑ

Η αποχή καθ' όλην τήν χώραν δέν υπερβαίνει τού τριάκοντα τοις εκατόν

Η ΑΠΟΧΗ

Είς τας εκλογάς του 1936, επί 1,567,000 έγγεγραμμένων ψηφισαν 960,000. Ητοι σημειώθη αποχή 38,70 ο/ο.

Ες τας εκλογάς του 1936, επί 2,000,000 έγγεγραμμένων ψηφισαν 1,282,168. Ητοι έσημειώθη αποχή 35,70 ο/ο.

Και αυτό χωρίς κανένα κήρυγμα άποχής, χωρίς κομμουνιστών, χωρίς τήν λυσσαλέαν αντίδρασιν τού άντιπάλου τών χρεοσυνών εκλογών.

Ίσχυμένως, τού ποσοστών τής αποχής τής χθές, συγκρινόμενον με τού ποσοστού τών εκλογών του 1936 και του 1936 είναι τελεως άσημαντον, εφάνον εις τού όριο τού φυσιολογικού.

ΑΓΡΙΟΝ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΟΝ ΕΓΚΛΗΜΑ ΕΙΣ ΤΟ ΛΙΤΟΧΩΡΟΝ ΚΑΤΕΡΙΝΗΣ

Έφονεύθησαν 4 στρατιώται και 6 χωροφύλακες από εκατονταμελή ένοπλον συμμορίαν ΣΕΙΡΑΛΛΩΝ ΕΓΚΛΗΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΩΝ

Λίμνηρό υπήρξαν ή χθες ή ημέρα εις διάκληρον τήν θάλασσαν Ελλάδα. Οι κομμουνισται με τας συμμορίας των έτρομεύρασαν τήν όπαθρον και τού άμαστα άνέρχονται εις άρκετα.

Είς τού λιτόχωρον μία συμμορία, άποτελουμένη από άνω τών 100 μέλη, όπλισμένη με αυτόματα πολυβόλα, χειροβομβίδας και θαρσεύς άλμας, εισελθείς, κατά τας πληροφορίας μας, έα γιαουγκοσλαβικού έθνος, έπατήθη τήν ήλην κωτερίνη εναντίον τού αστυνομικού σταθμού, όπου εδρεύοντα 25 χωροφύλακες και 10 στρατιώται όπο τας διαταγάς άνθιπολοχαγού.

Οι άνδρες τού σταθμού έπαλλησαν με γενναίοτητα έπι 5 ώρας εναντι τού υπερτίρου ένοπλου. Οι συμμορίται έβαλον ένοπίτην τού αστυνομικού σταθμού με όλο τού όλο των. Ένας θραυς άλμας έπεσαν έπι τού κρηλου τού σταθμού, τού όντιον και έκωρολόγησαν. Οι στρατιώται, εύρισκόμενοι εις διακεκλιαν θέσιν, ένήργησαν έξοσησιν και τατόρθωσαν να τραυσιν εις φυγήν τήν συμμορίαν. Έξ χωροφύλακες όμως έπεσαν έπι τού πεδίου τής μάχης δύο λοχαγί εκάσων εις τού άκρη του σταθμού και δύο άλλοι στρατιώται έφονεύθησαν. Έπί τής έπαρχικης άρκεται έρημιότητας, μεταξύ τών όποιων και ο άνθιπολοχαγός. Αι άκωνται των συμμοριτών δει έγυροδρασαν εις τού.

Η συμμορία έτραση προς τού Όκωμινον, ίσχυραί με δυνηθείς στρατιώται και χωροφύλακες έπέθεσαν εις καταβολήν τής.

Η κήδεια των άντιχού Έλλαιων στρατιωτών θα γίνη σήμερα εις Κατερίνην.

ΕΙΣ ΑΣΗΜΑΝΤΟΝ

Είς τήν Άσσημιν δύο χωροφύλακες ανέκλιθη κομμουνισται, οι όποιοι έρηπόθησαν τούς έλασιν, να ψηφισαν. Κατόπι των κοινών συζητηθέντων

περί τούς 200 κομμουνισταις, οι όποιοι ένήργησαν έπιθεαν εναντίον τών χωροφύλακων, τούς άφώκισαν και άπληκωδέρησαν τούς συλληθέντας. Ίσχυρά δόνσις χωροφυλακής κατέθεσαν έπι τούτου και κατόρθωσαν να άποκαταστή τήν τάξιν.

ΕΙΣ ΤΑΣ ΣΕΡΡΑΣ

Είς τας Σερρας τρεεις ένοπλοι έξώθη τού εκλογικού τμήματος τού αυτοκισμού Πύργος έφονεύσαν τόν εθνικοφρονά πολιτήν Γ. Καλογόνην διτι κομμουνισται τούς πολιτας να ψηφισουν.

ΕΙΣ ΑΓΓΕΛΟΧΩΡΙΟΝ

Είς τού Άγγελοχώριον Ησαύσης ένοκλος συμμορία έφονεύσαν τόν γραμματέα τής κοινότητας και ένα χωρικόν.

Και τέλος ένοκλος συμμορία έναφανήθη μεταξύ Πτολεμαΐδας και Βλάτης και έκωροδόλησαν με αυτόματα εναντίον τών χωρικόν, οι όποιοι μετέβησαν να ψηφισουν. Ίσχυρά στρατιωτική δόνσις έξήλαε προς καταβολήν τής συμμορίας.

Η ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑ

Έξ άλλου, όπου εκλειοθήφουν σχετικώς οι κομμουνισται έξήσησαν άγρια τρωμοκρατίαν εις θάρος τών εκλογέων, προς παρεμπόδιση αυτών να μεταβούν εις τας κάλας. Ούτω εις τήν Ησσημιν, καθ' άπαρχούσας πληροφορίας, εις πολλάς περιπτώσεις έπολιόκησαν δι' όλης τής ημέρας οικίας εθνικοφρόνων πολιτών και δέν τούς έπέτρεψαν να έλλήθουν προς άσκησιν τού εκλογικού των καθήκοντος. Είς τας άρχαί δε καταβάσαν συνεκώς εις προφασία κομμουνιστικων κινήσεων, τού όποια συνήθη εις εις πολλά σημεια τής άποχίας.

Άσσημιν και εις τήν κωτερίνη, καθ' άκατηγυλίθη άσσημιν, υπή τήν ήλκιν τής ψηφοφορίας, περί τούς κωτερίνηντα εθνικοφρονες Κωλεμασιώται κομμουνισταις εις τού αστυνομικόν τμήμα διά να παραπονεθούν διτι δέν κατόρθωσαν να ψηφισουν όποιοίνατες εις άπελάς κομμουνιστών. Τά άμαστα αυτών εκρατήθησαν, μαζί με τού στοιχία των, κρακόμενου να τιθούν όπ' όλην τών ένων παρατηρητών.

ΕΙΣ ΛΑΓΚΑΔΑΝ

ΛΑΓΚΑΔΑΣ, 31.— Είς τού χωριον Περιστέρι οι κομμουνισται άπηγόρευσαν εις τούς ψηφοφόρους να ψηφισουν. Η άσσημιν, έπεμύσασ άπομακρότη τούς ταραχίας έδωχθη τήν έπαθειν αυτών, οι όποια και τούς άφώκισαν. Δύναμις χωροφυλακής σπύσασα συνέλαβε τούς κομμουνισταις.

ΚΑΙ ΕΙΣ ΜΕΛΙΓΑΛΑ

ΑΘΗΝΑΙ, 31 (Άσσημιν).— Ο άντινομικός τού Άσσημιν ηγηται Πάρο πληγροσά: Τά άπομακρότη άμαστα, Άσσημιν άπηγγειλε ότι τήν κωτερίνην ένοκλήσαν κατά τήν διακεκλιαν συνηγορίας άντιόκων μεριών εις Μελιγάλα τής Πελοποννήσου, δύο πολιται.

Προαγουμικος άνωθεθη ότι δύο άμαστα έφονεύθησαν υπό συνουσιας κομμουνιστών εις τήν άσσημιν Μακεδονίαν.

Ο πρωθυπουργός κ. Σοφούλης ά άνωθεθη τού εκλογών διατείνεται ότι οι συνήθειαι δέν έπιτρέπουν τήν διεύθυνση των εκλογών άσσημιν άρχαί τήν κωτερίνην Κωροκίς ότι οι εκλογαί εν Άσσημιν άσσημιν να διεκρούσιν ως άπομακρότη και ότι ήτα ήσσημιν άσσημιν.

ΕΙΣ ΒΕΡΡΟΙΑΝ

Κατά τηλεγράφημα δε Βερροίας προς τας ένταύθα άρχαίας άρχαί, διακεκλιαν τής κωτερίνης τού Σασσάτου προς τήν Κωροκίαν, σημαντικός αριθμός κομμουνιστών, όστις έφονον προσκομίας, εισήρχοντα εις τας οικίας των εθνικοφρόνων, με τού όποια προεταμίαι και ήλκων άνω άλλους μεν έπι τών κατοίκων τήν άσσημιν κωροδρασαν τών εθνικοφρόνων και άλλους τούς άπληκωδον ότι θα τούς αφώκισαν εάν ψηφισαν.

Η άσσημιν κωροκίαις έπι τού όριου των.

«Ζήτω το Έθνος! Ζήτω η Ην. Παράταξις Εθνικοφρόνων! Οι Έλληνες ηγνώσαν το άνόσιον κήρυγμα της αποχής. Πρωτοφανής θρίαμβος του ελληνικού λαού.» Το Φως παρουσιάζει ιδιαίτερα τη νίκη της ΗΠΕ, αλλά δεν παραλείπει με μικρότερον μεγέθους γράμματα να αναφερθεί και στην αποχή, την οποία θεωρεί «ασήμαντος» και υποστηρίζοντας ότι «η αποχή καθ' όλην την χώραν δεν υπερβαίνει τα τριάκοντα τοις εκατόν». Στη δεύτερη σελίδα αναφέρεται, ωστόσο, και στο «άγριον κομμουνιστικόν έγκλημα εις το Λιτόχωρον Κατερίνης – σειρά άλλων εγκλημάτων και τρομοκρατιών».

'Η περιοχή τῶν ἀνταρτῶν περιορίσθη εἰς Γράμμον

'Από 200 τετραγ. χιλιόμετρα εἰς 70

Αἱ ἐπιχειρήσεις βαίνουν καλῶς

ΔΟΞΑΝΗ Ἡ ἐπιχειρήσις ἀνταρτικῶν ἐπὶ τῆς περιοχῆς τῶν ἀνταρτῶν ἀπὸ 200 τετραγ. χιλ. εἰς 70 τετραγ. χιλ. εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ μηνὸς Ἰουλίου. Ἡ ἐπιχειρήσις ἀνταρτικῶν ἀπὸ 200 τετραγ. χιλ. εἰς 70 τετραγ. χιλ. εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ μηνὸς Ἰουλίου. Ἡ ἐπιχειρήσις ἀνταρτικῶν ἀπὸ 200 τετραγ. χιλ. εἰς 70 τετραγ. χιλ. εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ μηνὸς Ἰουλίου.

**Κατελήφθη τὸ
Λυκοπέρασμα**

**ΤΟΠΟΘΕΣΙΑ ΤῆΣ ΤΡΙΤΗΣ
ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ ΣΗΜΑΣΙΑΣ**

ΔΟΞΑΝΗ Ἡ ἐπιχειρήσις ἀνταρτικῶν ἐπὶ τῆς περιοχῆς τῶν ἀνταρτῶν ἀπὸ 200 τετραγ. χιλ. εἰς 70 τετραγ. χιλ. εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ μηνὸς Ἰουλίου. Ἡ ἐπιχειρήσις ἀνταρτικῶν ἀπὸ 200 τετραγ. χιλ. εἰς 70 τετραγ. χιλ. εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ μηνὸς Ἰουλίου.

**Ὁ στρατάρχης
Μπουλγκάνιν εἰς τὸ
Βερολίνον**

ΑΝΑΜΕΝΟΝΤΑΙ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ

ΔΟΞΑΝΗ Τὸ στρατάρχης Μπουλγκάνιν εἰς τὸ Βερολίνον. Ἡ ἐπιχειρήσις ἀνταρτικῶν ἀπὸ 200 τετραγ. χιλ. εἰς 70 τετραγ. χιλ. εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ μηνὸς Ἰουλίου.

**Ἡ Φινλανδικὴ Βουλὴ
θὰ διαλυθῇ τὴν 19 τρέ**

ΔΟΞΑΝΗ Ἡ Φινλανδικὴ Βουλὴ θὰ διαλυθῇ τὴν 19 τρέ. Ἡ ἐπιχειρήσις ἀνταρτικῶν ἀπὸ 200 τετραγ. χιλ. εἰς 70 τετραγ. χιλ. εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ μηνὸς Ἰουλίου.

**ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ
Εἰς τὴν Πράγαν**

ΠΑΡΙΣΙΟΙ Τὸ στρατάρχης Μπουλγκάνιν εἰς τὸ Βερολίνον. Ἡ ἐπιχειρήσις ἀνταρτικῶν ἀπὸ 200 τετραγ. χιλ. εἰς 70 τετραγ. χιλ. εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ μηνὸς Ἰουλίου.

**ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ
Εἰς τὴν Οὐγγαρίαν**

ΔΟΞΑΝΗ Ἡ ἐπιχειρήσις ἀνταρτικῶν ἐπὶ τῆς περιοχῆς τῶν ἀνταρτῶν ἀπὸ 200 τετραγ. χιλ. εἰς 70 τετραγ. χιλ. εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ μηνὸς Ἰουλίου.

Στην πρώτη σελίδα της *Σημερινής* έναν χρόνο ακριβώς πριν από τη λήξη του εμφυλίου πολέμου οι αναγνώστες διαβάζουν ότι η περιοχή στην οποία έχουν εγκλωβιστεί οι αντάρτες είναι ο Γράμμος. «Αι επιχειρήσεις βαίνουν καλώς» σύμφωνα με το τηλεγράφημα που έφτασε από το Λονδίνο και στη συνέχεια το τηλεγράφημα τονίζει το γεγονός ότι η Βρετανία βρίσκεται στο πλευρό των Ελλήνων στρατιωτών.

ΑΝ. ΝΟΜΟΣ ΠΕΡΙ ΤΙΜΩΡΙΑΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΩΝ ΚΑΤΑΣΚΟΠΕΙΑΣ ΔΙΑΤΗΡΕΙΤΑΙ ΕΝ ΙΣΧΥΐ

... την 'Εφημερίδα της Κυβερ-
... δημοσιεύεται ό υπό' όριθ.
... νόμος, διά τού όποιου διατη-
... κείται έν Ιανυά ό άναγκαστικός νό-
...μος 375/1936 περί τιμωρίας των
... εγκλημάτων κατασκοπείας και των
... εγκληματικών ενεργειών των άπει-
... ληκών τής εσωτερικής ασφάλειας
... τής χώρας.
... Διά τού άνωτέρω άναγκαστικού
... νόμου τιμωρείται τός όστις ήβηλε
... παραδύσει είτε έν 'Ελλάδι είτε εκ-
... τός αυτής εις ξένα πρόσωπα ήλικά
... στρατιωτικής φύσεως σχέδια ή

... σχεδιαγράμματα, γάρτες, γραφή
... έγγραφα, μέσα κρυπτογραφικής
... συνεισφοράς ή μεταδόσει πληροφο-
... ρίας περί των μεταφερόμενων
... στρατιωτικών ειδών ή ήλικών όχη-
... μάτων ή βιομηχανικών πληροφοριών
... στρατιωτικής, εμπορευμα-
... τικής ή άλλης φύσεως ή τής οικονο-
... μικής ή πιστοστάσεων τής χώρας.
... Αί προβλεπόμενες υπό τού νόμου
... παραβάσεις υπάγονται εις τά στρα-
... τωδικαία και ναυτοδικαία αιδιόητο-
... τα και άν είναι οι παραβάται, είτε
... στρατιωτικοί, είτε ιδιώται.

Με φιλά γράμματα στην άκρη της τέταρτης σελίδας η εφημερίδα *Ελευθερία* δημοσιεύει την ανακοίνωση από την εφημερίδα της Κυβερνήσεως ενημερώνοντας τον ελληνικό λαό ότι ο Α.Ν. 375/1936 περί τιμωρίας των εγκλημάτων κατασκοπείας και των εγκληματικών ενεργειών των απειλουσών την εσωτερικήν ασφάλειαν της χώρας διατηρείται εν ισχύ.

ΑΚΡΑ ΜΥΣΤΙΚΟΤΗΣ ΚΑΛΥΠΤΕΙ ΤΗΝ ΣΥΛΛΗΨΙΝ ΥΠΟ ΤΗΣ ΑΣΤΥΝΟΜΙΑΣ ΤΟΥ ΔΙΚΗΓΟΡΟΥ ΜΠΑΤΣΗ ΗΤΟ ΗΓΕΤΙΚΟΝ ΣΤΕΛΕΧΟΣ ΚΑΙ ΤΑΜΙΑΣ ΤΟΥ ΚΚΕ;

... 'Ο θεωρούμενος ως έξοφασθείς ά-
... πώ τής παρελθούσης Τρίτης, Δημ.
... Μπάτσας δικηγόρος, διευθυντής και
... ιδρυτής τού περιοδικού 'Ανταίος',
... περί τού όποιου έκτακτοί έρωσι
... ότι έδωσαν ή ότι έβγαλε, δια τή
... σίδηρον παραπέτασμα, συνέληθη και
... σκεπάζει εις τήν Γενικήν 'Ασφαλεί-
... ας Περιοχών, κατηγορούμενος δια μετα-
... φιλία κομμουνιστικήν βράσιον και κατα-
... σκεπάζει. Τήν είδησιν τής συλληψί-
... ως τού έπιδόσεως χθές ό ύπουργός
... των 'Εσωτερικών και ή Γενική 'Ασφα-
... λεια Πειραιώς, ή όποια όμως κινήθη
... διά άνακοίνωσιν λεπτομερείας τής θα-
... ρουμένης αύτων κατηγορίας.
... 'Η άνακοίνωσις τού ύπουργείου 'Ε-
... σωτερικών' έχει ως έξης:

... 'Ο Μπάτσας από τής χθές μετεφέρθη
... εις τής Γενικής 'Ασφαλείας Περιοχών
... εις αστυνομικόν κτίριον τού Πει-
... ραιώς, όπου και κρατείται έν άστυ-
... ραί άπομονωσιν.
... 'Ο συλληφθείς είχε κυριεύσει πρό
... μόνος όλης τής κόπης τού πλουσιού
... 'Υλοειδούς κ. Καλαμάρο, Λίλιαν.
... 'Ο κ. Καλαμάρος είναι ό εκ των ίδιου-
... των τής εταιρίας 'Εβίκα' και μετα-
... χος εις διαφόρους άλλας εταιρίας
... και τραπεζάς.
... Τό ζήτησος των νεώτερων διείμεν
... εις έν διαμερίσμα τής επί τής όδου
... 8, 'Ηρακλείου 12 πολυκατοικίας, πα-
... ρού τού Μουσείου και ό Μπάτσας άνα-
... γώρησεν έν αύτώς τήν πούλιαν τής πα-
... ρελθούσης Τρίτης διά να μεταβή εις
... τό γραφείον τού, όπου όμως δεν έ-
... φθασε. 'Η σύζυγος τού μήλις διαπί-
... στωσε τήν έξοφασίαν τού άναστρά-
... τωσε τός αστυνομικός όρκος 'Αθη-
... νών και προέβη εις έρώσεις εις τή
... διάφορα νοσοκομεία και τόν σταθμόν
... πρώτων βοηθειών, φεβηθείσα ύστερ-
... αχμα. Όταν έξοφασίθη ότι ό Μπά-
... τσας δύν έπεισε θύμα ό συνιχηματός,
... ή σύζυγος τού έρωτήθησεν ύπο δη-
... μοσιογράφων έξέτασσε εύθους ότι ό
... σύζυγός τής έδωκεν ήτοι ύπο άγκυ-
... ρών διά να ληστέυη ή ότι έξοφασί-
... σθη ύπό των άντιδίκων τού εις μίαν
... σαβάρην κληρονομικήν δικήν τήν ό-
... ποιαν ήχεν. 'Επίσης έρωσε τήν ή-
... ζεία μήπως άπέχθη και έδωκεν ήτοι
... ύπό κομμουνιστών.

Υπό άκρα μυστικότητα συνέλαβε η Γενική Ασφάλεια τον δικηγόρο Δ. Μπάτση. Ο υπότιτλος της εφημερίδος τον αναγνωρίζει —με αμφιβολία μέχρι να επιβεβαιωθεί η πληροφορία— ως ηγετικό στέλεχος και ταμία του ΚΚΕ και το άρθρο κλείνει με την ανεπίσημη πληροφορία ότι ο Μπάτσας θεωρούνταν για τις αστυνομικές αρχές ο αμέσως μετά τον Μπελογιάννη «εκπρόσωπος του ΚΚΕ αναμειχθείς εις συνωμοτικήν κίνησιν».

Κάτω από το άρθρο που ενημερώνει για τη σύλληψη του Μπάτση δίνονται συνοπτικά οι εξελίξεις της δίκης των 93 κομμουνιστών στο Έκτακτο Στρατοδικείο Αθηνών και κυρίως αναφέρονται οι μάρτυρες που κατέθεσαν την προηγούμενη μέρα και οι μειώσεις ποινών κάποιων κατηγορουμένων.

... 'Ο θεωρούμενος ως έξοφασθείς ά-
... πώ τής παρελθούσης Τρίτης, Δημ.
... Μπάτσας δικηγόρος, διευθυντής και
... ιδρυτής τού περιοδικού 'Ανταίος',
... περί τού όποιου έκτακτοί έρωσι
... ότι έδωσαν ή ότι έβγαλε, δια τή
... σίδηρον παραπέτασμα, συνέληθη και
... σκεπάζει εις τήν Γενικήν 'Ασφαλεί-
... ας Περιοχών, όπου και κρατείται. Ό-
... τός έλέγεται εις ύπόθεσιν, διά τήν
... όποιαν διενεργείται άνακρίσις.
... 'Ερωτήθη σχετικάς ότι ό Μπάτσας
... παρεκλήσθη από τετραμηνού ύπο
... όμαδος τής Γενικής 'Ασφαλείας Πε-
... ριοχών, ή όποια κατόρθωσε να άνα-
... κλύσθη τή κοινότητα εκ των στελε-
... γών, μετά των όποιων αύτος συνει-
... γούσθη. Κατά πληροφορίας μη έξο-
... κριθείσας, ή άποστολή τού Μπά-
... τση και των πρακτόρων τού έγκλη-
... τος εις τήν συγκέντρωσιν γερμανικών
... ποσών, τά όποια άπέστειλαν οι δια-
... μένοντες εις τό έξωτερικόν κομμουνι-
... σται, προς ένίσχυσιν των έν 'Ελλά-
... δι μελών τού Κ.Κ.Ε. Κατά τας ίδί-
... ας πληροφορίας, ό Μπάτσας κατηύθυνεν
... έλόκληρον τό δικτατον των οικονομικών
... ένισχυτών, ήτοι έξ ό κεντρικός τα-
... μίας τού Κ.Κ.Ε. Οι πρακτορές τού
... Ζαχαριάδη, οι διαμένοντες εις τήν
... Πράγα, ήρχοντο εις επικοινωνίαν με-
... τά τού Μπάτση, μέσω ύρισμένων προ-
... σώπων, τά όποια είναι έγκατασταθή
... εις Πειραιά. Ταύτα έχουν συλληφθή,
... πλην ενός, τά όποια καταζητείται.

... 'Ο Μπάτσας ό όποιος έχει δημο-
... κεινίσαι συγγράμμα ύπό τόν τίτλον
... 'Η Βαρεία βιομηχανία στην 'Ελλά-
... δα', τό όποιον ό Ζαχαριάδης έκρινεν
... ως τό αξιολογώτερον έβλημα τής τε-
... λευταίας δεκαετίας, έξοφασίθη ύπό
... των αστυνομικών αρχών ως κρυπτο-
... κομμουνιστής.
... 'Ο συλληφθείς, και ό άποφασίσεως
... πληροφορίας των αστυνομικών αρχών,
... κατηγορείται ήδη ότι ήτο ό μετά τόν
... Μπελογιάννην εκπρόσωπος τού ΚΚΕ
... άναμειχθείς εις συνωμοτικήν κίνησιν.

Η ΔΙΚΗ ΤΩΝ 93 ΚΑΤΗΓΟΡΟΥΜΕΝΩΝ ΤΗΣ ΟΜΑΔΟΣ ΜΠΕΛΟΓΙΑΝΝΗ

... Συντάχθη και χθές ένώπιον τού
... Έκτακτου Στρατοδικείου 'Αθηνών ή
... δίκη των 93 κατηγορουμένων τής ό-
... μαδος Μπελογιάννην. Κατά τήν χθε-
... σινήν συνεδρίασιν, ή όποια άρχισε
... τήν 5.30 μ.μ., έξητάσθησαν οι ύπο-
... θέτως κατηγορίας Δ. Κορίνη, Χρ.
... Κλαυδιάνος, ό όποιος κατέθεσεν ό-
... τι γνωρίζει τήν κατηγορία μόνον Μα-
... ριάτση αλλά δεν γνωρίζει τί περί
... τής βασίσεως τής και ό Ι. Κωνσταν-
... τίνουλος, ό όποιος κατέθεσεν ότι
... είχε παλαιόν γνωστόν με τόν κα-
... τηγούμενον Γαρυμίνον. 'Ακολού-
... θως έξητάσθη ό μάρτυς Σπ. Λιθα-
... βίας, ό όποιος κατέθεσεν ότι ό κα-
... τηγούμενος Παπαηλιόπουλος τού έ-
... ξήτασε ένα πολύγραφον τή όποια,
... ως τού ήπικ, προορίσεν διά τή
... κείον 'Αθήνα'. 'Εξήτάσθησαν έν
... συνεχεία οι ύποθέσεις Π. Τσιβίτης,
... Β. Λαγανάς, Ευάγγελια Ραύμου,
... 'Αγ. Λευσίσης, Σπ. Κατοιδάνας,
... Κλειώ Κοκκινητή, Κ. Χριστίτης,
... 'Αγγ. Κόης και Καρίνης. 'Επίσης
... έξητάσθη ό μάρτυς Β. Παπακων-
...

... ός, ό όποιος κατέθεσεν ότι ό κατη-
... γορούμενος Πιττοράς τού έξήτει
... γήματα εις τά όραση. Τέλος έξ-
... ητάσθη ό μάρτυς Δ. Γιαννιάς και
... ή συνεδρίασις διεκόπη τήν 7.45 μ.
... μ. δι' αύριον και ώρας 4.30 μ.μ.

ΜΕΙΩΣΙΣ ΠΟΙΝΩΝ

... 'Ενώπιον τού Πενταμελούς Έξε-
... τειου έπαρετέταθη ή αίτησις δια-
... μέρου κομμουνιστών καταδικασθέν-
... των ύπό τού Στρατοδικείου εις δια-
... φέρους ποινάς διά παραβάσιν τού
... Γ' 'Υποψηφιστος. Διά τής άναθεωρη-
... τικής άποφάσεως τό 'Εκτελεσθόν
... μείωσε τήν ποινήν των καταδικασ-
... θέντων ύπό τού Στρατοδικείου εις
... ισόβια Ν. Καλομενισπούλου εις 7ετή
... παράσθιν, 'Αντ. 'Αργυρούση εις δε-
... τή, Α. Βαλιτά και Σ. Κωνσταν-
... τίνος εις 5ετή και τού καταδικασθέντος
... εις 5ετή σουλκισίν Θω. Κομπάνη
... εις τετραετή. 'Οκτώ άλλοι καταδι-
... κασθέντες εις μικρότερας ποινάς ά-
... ηλλάγησαν.

ΗΡΧΙΣΑΝ ΧΩΣ ΑΠΟΛΟΓΟΥΜΕΝΟΙ ΟΙ ΚΑΤΗΓΟΡΟΥΜΕΝΟΙ ΤΗΣ ΟΜΑΔΟΣ ΜΠΕΛΟΓΙΑΝΝΗ ΕΙΣ ΤΟ ΣΤΡΑΤΟΔΙΚΕΙΟΝ

Κατά την χθεσινήν ημέραν της δί- κης των 53 κατηγορουμένων της ομά- δος Μπελογιάννη ήρχισαν οι απολο- γίαι των κατηγορουμένων. οι οποίοι θα συνεχισθύν επί τινος ημερας.

Αρμόδιος την 5ην μ. μ. της συν- εδριάσεως ο έκ των συνηγών κ. Γ. Παλλας διαμαρτυρεται δια το γενο- μένον υπό των κατηγορουμένων της δί- κης διάδομα προς τόν είνον υπαρχ- γόν της Δικαιοσύνης κ. Παπασιμιου υπέρ καταργήσεως των έκτακτων στρα- τοδικείων και τανίζει ότι διαφωκεί προς το ως άνω διάδομα, διατι πι- στευει εις την χρησιμότητα του έτε- ρου. Υπό το αυτο πείσμα ώκλήσε και ο έκ των συνηγών κ. Π. Κολ- λιτσιδης. Έν συνεχεία ο έκ των συν- ηγών κ. Άγγ. Τσιουκαλας, λαμβά- νων τον λόγον, ειπεν ότι δεν έγινε ποσών διάδομα και ότι έκ παρτίς γλωσε ανεγερση ή πληροσρια εις τόν τύπον. Το αληθές είναι, ως ισχυ- ρίσθη, η όμοια ανεπιτηκίει το ζή- τημα. Έν τούτη περιπτώσει, ειπεν, οι έπικριθέντες τον κ. υπαρχόν δικ- ηγόρος είν Ιερασοσπιον την άνα- θεάν των συνηγών της δίλης Άκο- λωδωας ώκλήσαν οι έκ των συνηγ- ών κ. Στ. Καυκαλοπούλος και Θεο- τοκτάτος, οι οποίοι ειπεν ότι έπικρι- θήσαν εύναι τον κ. υπαρχόν και έ-

ζήτησαν διά λογαρισμόν αυτών και των πελατών των την κατάργησιν των έκτακτων στρατοδικείων, την ό- ποιαν θεωρούν έπιθεδλημένην.

ΑΙ ΑΠΟΛΟΓΙΑΙ

Έκ των κατηγορουμένων άπελογή- θη πρώτη ή κατηγορουμένη Αίλικα, ή οποία ειπεν ότι δεν έπιστρεσε ποτε εις την κομμουνιστικήν ιδεολογίαν και ότι έκ παρεξηγήσεως θεωρήθη ασταθός ερωτησμός. Είπεν επίσης ότι έζητησε τόν άπαραιτηρισμόν της, ο οποίος και έγινετο.

Άπελογήθη έν συνεχεία ή κατηγο- ρουμένη Σουλβία Σπυριδου, η οποία ειπεν ότι έν υπέρθε ποτε κομμουνι- στρια. Ο Κιο, Κιοκόπουλος, ειπεν ότι από τετραστίας έχει διακαεί τας σέσεις του με τόν Κ. Κ. Ε. και απόδεικσε τόν συμμοριτοπόλεμον και τόν πελιτικόν τού Κ.Κ.Ε.

Άπελογήθη έν συνεχεία ο άδμ. Έμ- μανουήλ, ο οποίος ειπεν ότι ποτε- ποτε υπέρθε κομμουνιστής, ή άναμ- εις του δε εις την υποδριον όοικει- ται εις το τυπικόν γεγονός της υπ- ήτου προαλήσεως ως υπαλλήλου της κατηγορουμένης Νίκης Στωδίδου. Οδ άίταται, ειπεν, διεπίστασεν ότι ήτο αυτή κομμουνιστρια, την δόσαν της δε έπληροσρήθη εις τόν Άσσοβίον.

Ο Ι. Μαρωνιατης, ειπεν ότι παρ- σιθής εις τόν κομμουνισμόν από τόνς έκ των κατηγορουμένων Πιττασκόν, Βαλασσοπούλον και Μαραβελίδη, και ακολουθός ή δικη διεκόπη την 8 30 μ. μ. η συνεδρίασις διά σήμερον και ώσαν 4.30 μ. μ., ότι θα συνεχισθύν οι απολογίαι των κατηγορουμένων.

Ο νέος υπουργός δικαιοσύνης κ. Παπασιμιου μόλις έχει αναλάβει τα καθήκοντα του υπουργού δικαιοσύνης και ταυτόχρονα ανακοινώθηκε η κατάργηση των έκτακτων στρατοδικείων. Αυτή η απόφαση δεν βρίσκει σύμφωνους όλους τους δικηγόρους, καθώς κάποιοι θεωρούν ότι είναι ιδιαίτερα χρήσιμα, ενώ κάποιοι προσπάθησαν να διανεύσουν το γεγονός υποστηρίζοντας ότι λόγω παρεξήγησης ανεγράφη η συγκεκριμένη πληροφορία την προηγούμενη ημέρα στον Τύπο.

Παράλληλα, κάποιοι από τους κατηγορουμένους προσπάθησαν την προηγούμενη να υπερασπίσουν τους εαυτούς τους υποστηρίζοντας ότι ποτέ δεν ασπάστηκαν την κομμουνιστική ιδεολογία, ότι λόγω παρεξήγησης χαρακτηρίστηκαν κομμουνιστές και ότι κάποιοι παρασύρθηκαν από κάποιους κομμουνιστές.

Η ΚΑΤΑΡΓΗΣΙΣ ΤΩΝ ΕΚΤΑΚΤΩΝ ΣΤΡΑΤΟΔΙΚΕΙΩΝ ΚΑΤΗΡΤΙΣΘΗ ΥΠΟ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΣΤΙΚΩΝ ΣΥΜΒΟΥΛΩΝ ΤΟ ΣΧΕΤΙΚΟΝ ΠΡΟΣΧΕΔΙΟΝ ΝΟΜΟΥ

Ο υπαρχός της Δικαιοσύνης κ. Δ. Παπασιμιου ανεκρίθησεν χθές την έσπίαν μετά τών στρατιω- τικών δικαστικών συμβούλων συντα- γματάρχων κ. Άθανασούλη και Σι- μων επί του ζητήματος της κατα- ργέσεως των έκτακτων στρατοδικείων.

Οι δύο στρατιωτικοί δικαστικοί συμβούλοι (ήσαν υπ' όσιν του κ. υ- παρχού προσχέδιον νόμου, διά τού οποίου παρεχεται εις τούς άσσοδί- ους υπαρχόν ή ευκρίεια της κα- τργήσεως των έκτακτων στρατοδι- κείων διά διαταγμάτων.

Αρμόδιος καθίστανται διά τας παραθέσεις του νόμου 509, μετά την κατάργησιν των στρατοδικείων, τά πενταμελή έσέτεια, εις τή όποια

θα μεταδιδασθύν και οι έκκρεμείς κατά την ημέραν της δημοσιώσεως των διαταγμάτων υποθέσεις.

Τό άνωτέρω προσχέδιον θα συ- λητική εις συνέσειν των υπαρχών Δικαιοσύνης, Εθνικής Άμυνας και Έσωτερικών, προκειμένου να διατυ- πώση τό τελικόν αυτόν κείμενον, το οποίον θα κατατεθή εις τήν Βουλήν έντός της τελευτης έβδομάδας.

Ο κ. Παπασιμιου έπανέλαθε και ειπεν ότι πρό της παρελεύσεως δε- κεισθησύν δεν θα καταστή δυνα- τόν να έπρσιθ ή υπό τής θρωλής τό άνωτέρω νομοσχέδιον και ότι δεν υ- πάχει θέμα διακοπής της δίλης Μπελογιάννη, ή οποία θα τερματι- σθή έντός της έβδομάδας.

Τα Έκτακτα Στρατοδικεία καταργούνται με απόφαση του υπουργείου Δικαιοσύνης. «Η δίκη του Μπελογιάννη» ή αλλιώς «η δίκη της ομάδος του Μπελογιάννη» θα ολοκληρωθεί στο Έκτακτο Στρατοδικείο -η δίκη του Φεβρουαρίου, όμως, θα πραγματοποιηθεί σε Τακτικό Στρατοδικείο.

Στην τελευταία σελίδα γίνεται αναφορά και στην εξέλιξη της δίκης τονίζοντας το γεγονός ότι **ΕΠΙΣΠΕΥΑΕΤΑΙ Η ΔΙΚΗ ΤΗΣ ΟΜΑΔΟΣ ΜΠΕΛΟΓΙΑΝΝΗ**

ΑΠΕΛΟΓΗΘΗΣΑΝ ΧΩΣ ΠΟΛΛΟΙ ΕΚ ΤΩΝ ΚΑΤΗΓΟΡΟΥΜΕΝΩΝ Πιθανόν η «επίσπευση» της δίκης να αποσκοπεί στην ολοκλήρωσή της πριν από την ψήφιση του νόμου περί κατάργησης των Έκτακτων Στρατοδικείων έτσι ώστε οι κατήγοροι να εξασφαλίσουν τη θανατική καταδίκη των κομμουνιστών και όχι την ελαφρύτερη ποινή ή την ελευθερία τους.

ΕΤΕΡΜΑΤΙΣΘΗΣΑΝ ΤΑΣ ΠΡΩΓ'ΙΝΑΣ ΟΡΑΣ ΣΗΜΕΡΟΝ ΑΙ ΑΠΟΛΟΓΙΑΙ ΤΩΝ 93 ΚΑΤΗΓΟΡΟΥΜΕΝΩΝ ΤΗΣ ΟΜΑΔΟΣ ΤΟΥ ΜΠΕΛΟΓΙΑΝΝΗ

Κατά την χθεσινή συνεδρίαση τού Εστακτού Στρατοδικείου, ένωπιόν τού όποιου διεκάλονται οι 93 κατηγορούμενοι της ομάδος Μπελογιάννη, απέλογήθησαν και οι υπόλοιποι κατηγορούμενοι, με τελευταίον τόν Μπελογιάννη. Σήμερον θ' αγρεύσει ο Βασιλικός Έπιτροπος, θα έπακολούθησαν δε αι αγρεύσεις των συνηθούσων.

Έρωτος απέλογη ης ο Ε. Δρόσος, ο όποιος είπε ότι δεν γνωρίζει τόν Μπελογιάννη και δεν έκαθισε ποτέ μαζί του εις τα Ένωμένα Βουσάσιας και Ισχυρίσθη ότι αυτού άνεκινώθη διά τήν κλειση ο έδημοκρατίας, όπου εγράφεται. Περαιτέρω είπε ότι δεν άνηκει εις τόν Κ.Κ.Ε., είναι όμως κομμουνιστής πιστεύων εις τας άρχάς του κόμματος.

Απέλογήθη ακόλουθος ο Β. Νικολακόπουλος, ο όποιος λέγει ότι δεν είδα παρανομία, περιέχθη ότι ήτο μέλος του Κ.Κ.Ε., ήρηθη όμως ν' άπαντήσει εις τήν έρώτησιν τί θύται ειχε εις τόν κόμμα.

Απέλογήθη εν συνεχεία ο Δ. Παναγιώτου, ο όποιος είπε ότι άνηκεν εις τόν κόμμα του Ισπανοπούλου και έβρα έτος τών πλασιών της νομιμότητας. Περιέχθη ότι μέχρι τόν 1945 ήτο μέλος του Κ.Κ.Ε., εκτοτε όμως απέφυθη, άφοσιωθείς εις συνδικαλιστικήν δρασιν, ως μέλος της Κ. Έπιτροπής του ΕΙ.ΚΕ. Ο Αντ. Φωτίου, είπε ότι δεν έχει σχέση με τόν Κ.Κ.Ε. τόν όποιον και απέκρυψε.

Απέλογήθη ακόλουθος ή Άφροδίτη Μαυιάτη, τωος υπάλληλος του υπουργείου Παιδείας, ή όποια ανέκρινε εις τήν δρασιν της ότι καταρχήν ή Ισχυρίσθη ότι, εκτός των ψυχολογικών έπιδημιών, έπίσημη άγριον βυλοδάρμον εις τήν γραφείον του ύποστουμένου Τζαδέλο, ότι ή άποδομένη εις αυτήν κατηγορία είναι ψευδής, περιέχθη ότι είναι κομμουνιστρια και ήρηθη να άπαντήσει εν ήτοι άργακωμένη εις τόν Κ.Κ.Ε. από τού Δεκεμβρίου τού 1947 και έφεής.

Απέλογήθη εν συνεχεία ο Θ. Δρόσος ο όποιος είπε ότι δεν ήρησε μέλος του ΚΚΕ άλλα συνεβήθη φιλικώς με εσποιαν ήσπριαν ή όποια απέβιχθη ότι ήτο ή κατηγορούμενη Ιωαννίδου με τήν όποιαν είχε κατ' άρχας κόπον καλλιτεχνικός συζητήσεις. Απεκάλυψε κατόπιν ότι εις τήν οικίαν του ή Ιωαννίδου έφειε ένα πολυγραφον εις τόν όποιον έτύπωναν κομμουνιστικά έντυπα και ότι τόν Ιβραν εις έπιστην με τόν Μπελογιάννην ο όποιος τού έδωσε χρήματα δια να ένδοιόσθη τή διαμερισμα του εις τήν όποιαν συνηντήτα ο Μπελογιάννης, ή Ιωαννίδου, ο Καλοφωλιάς και άλλοι κομμουνισται, οι όποιοι και τόν ένίσχον οικονομικά.

Είπε τέλος ότι καταδικάζεται τόν ΚΚΕ και ότι ή συμπεριφορά της Ασφαλείας εναντί του ήτο ύποδειγματική.

Απέλογήθη ακόλουθος ή Θεόδωρα Γεωργίου άρηθείσα τήν άποδομένην εις αυτήν κατηγορίαν και μετά διακοπήν ήμισίας ώρας εκλήθη ν' άπολογήθη ο Δ. Καλοφωλιάς. Ούτος είπε ότι μετά τόν Ιανουάριον τού 1944, δετέ εκτελέσθη ή πατήρ του υπό τών Γερμανών, έφειε αυτός και ή οικογένειά του προστασίαν από τόν ΕΑΜ. Είπεν ακόλουθος ότι μετά τήν απελευθέρωσιν έγράφθη εις τήν εφίστασιν, από δε τού Δεκεμβρίου τού 1947 μέχρι της συλήφωσής του ήτο άδρανης κομματικώς. Έρωτήθηκε ειπεν ότι γνωρίζει τόν Μπελογιάννην, αλλά δεν είχε μετ' αυτού κομματικούς διαρκούς. Με τήν Ιωαννίδου, είπε ότι είχαν άπλως φιλικούς διαρκούς και προσέθετε ότι ή εκτάσεις του εις τήν Ασφαλείαν είναι προΐον ψυχολογικής βίας. Τέλος ειπεν ότι έμεινε μεν εις τας άριστιότας άρχάς του, αλλά είναι άποφασισμένος ν' άποση του λαϊκού πάσης έπασστατικής δράσεως και ν' άφοσιωθή εις τήν οικογενειάν του.

Απέλογήθη κατόπιν ο Στ. Γραμμίνης άρηθείς τός άποδομένους εις αυτήν κατηγορίας και έβήλωσε ότι άνηκει εις τόν Κ.Κ.Ε.

Έν συνεχεία απέλογήθη ή Έλλη Ιωαννίδου, ή όποια ειπεν ότι εκ της διαδικασίας δεν προέκυψαν σοβαρά στοιχεία εις βάρος της, και ότι διακείται μόνον διότι είναι κομμουνιστρια. Ισχυρίσθη ακόλουθος ότι εις τα κρατητήρια της Ασφαλείας τήν έπισκέψη εσποιος Άμερικανός Ντρισκόλ, ο όποιος προσέβαλε να τήν ύποβλή εις ψυχικόν έξαναγκασμόν δια να άμολογήση. Είπεν ακόλουθος ότι έμεινε εις τας κομμουνιστικάς άρχάς της. Τόν Μπελογιάννην, ειπεν, ότι τόν έγνωρισεν εις τήν αίθουσαν τού δικαστηρίου, έρωτήθηκε δε δια τόν σύζυγον τήν πόν ευρίσκατο και από τότε έκει εν τόν ίδθ, ήρηθη ν' άπαντήσει.

Η ΑΠΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΜΠΕΛΟΓΙΑΝΝΗ

Τήν Ιην μ.μ. εκλήθη ν' άπολογήθη ο Ν. Μπελογιάννης, ο όποιος περιέχθη ότι είναι μέλος της Κ. Έπιτροπής του Κ.Κ.Ε. και ότι διακείται δια τήν άσησιν της πολιτικής του κόμματος.

Ο Μπελογιάννης εξιστορήσεν ακόλουθος τήν πολιτικήν του Κ.Κ.Ε. μετά τόν 1944 και απέβιωσε τήν ήσαν του συμμερισμού εις τήν ύπεροχήν του έμφυτου και άφυχου έλικού του ελληνικού στρατού και τήν στροφήν του Τίτο.

Ομιλών δια τόν παιδομαζωμα ο Μπελογιάννης ισχυρίσθη ότι ή απαμκρυνσι των παιδιών από τας περιχάς του παλέμου ήτο έντελής βελογική. Ομιλών δια τόν Μακεδονίαν ζήτησε, ειπεν ότι εις τήν Μακεδονίαν κατο μέγιστην πλειοψηφίαν Έλληνας, ύπαρχι όμως και μια Σλαβονομακεδονική μειονότητα, δια τήν έποίαν τόν Κ.Κ.Ε. διεκδικεί τόν διαίωμα της αυτοδιαθέσεως. Είπε τέλος ότι δεν ζητεί τήν έπικεικίαν τού δικαστηρίου άλλα έβα δεχθή οιαδήποτε σπύφασιν, έστω και άποδικαστικήν, με ύπερηφάνειαν, θ' άντιμετωπήσει δε άκέρη και τόν έτελειωτικόν άπόσπασμα.

Ακόλουθος ήρηθη ν' άπάντηση εις έρωτήσεις σχετικώς με τήν δρασιν του εις τόν παρανομον άργασισμόν του Κ.Κ.Ε.

Ο πρόεδρος, απειδυόμενος προς τόν Μπελογιάννην, είπε τα έφεής: «Τόν δικαστήριον σου περίσσει πλήρη ανεξαρτησίαν δια ν' άπολογηής, καθώς και δια τήν όλην διεξαγωγήν της δίκης. Αυτό αποδεικνύει πρώτον πόσον άστοχας ήτο ή χαρακτηρισμός σου ότι τόν Έστακτον Στρατοδικείον είναι εδικαστήριον απαρτηρότητας και δεύτερον πόσον καλή ύπηρεσίαν προσέφειρον εις τήν χώραν όσοι οι προστατεύουσι».

Τέλος τήν 2αν πρωινήν ή συνεδρίασιν, περατωθείσων των άπολογιών των κατηγορουμένων, διεκόπη δια σήμερον και ώρον 4.30 μ.μ., δετέ θ' άγορεύση ο Βασιλικός Έπιτροπος.

Τήν χθεσινήν συνεδρίασιν τού Στρατοδικείου παρεκολούθησε και ή πρεσβευτής της Νορβηγίας κ. Λούγκε. Ούτος, ως άνεκτικώσιν ο πρόεδρος τού Στρατοδικείου, συνεχάρη κατά τόν διάλειμμα τόν δικαστήριον δια τόν άφογον τρόπον της διεξαγωγής της δίκης.

ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΜΑΛΙΑΔΑ ΕΙΔΑΝ ΙΠΤΑΜΕΝΟΥΣ ΔΙΣΚΟΥΣ

ΠΑΤΡΑΙ, 7. (Τού άναπακρητού μας). — Κατά πληροφορίας κατοίκων της Αμαλιάδος χθές τήν μεσημβρίαν έβιβθη έκει Ιπτάμενος φαινεός δίσκος άσπασθόμενος από λευτήν ούραν.

ΔΙΑΦΘΟΡΕΥΣ ΚΟΡΑΣΙΑΩΝ

ΒΟΛΟΣ, 7. (Τού άναπακρητού μας). — Υπό τής άτυπότητος συλήφθη σήμερον ή καρός σερβιτόρος Άπόστολος Ν. Πάσος κατηγορούμενος ότι κατά τούς τελευταίους μήνας παρέσπερε δι' άπατηλών ύποσχέσεων και διεφείρε πολλούς μισράς κωσσίβας.

Μέχρι τόν τέλος της δίκης κάποιοι από τούς κατηγορουμένους αρνούσαν τις κατηγορίες και γενικότερα οποιαδήποτε σχέση με τόν ΚΚΕ, κάποιοι δέχονταν να υπογράψουν δήλωση μετανοίας, ενώ άλλοι επιβεβαίωναν τήν υποστήριξή τους προς τόν ΚΚΕ.

Η δίκη ολοκληρώθηκε με τήν απολογία της Έλλης Ιωαννίδου, η οποία υποστήριξε ότι πέρα από τόν ότι κατηγορείται ότι είναι κομμουνίστρια, όπως αποδείχθηκε κατά τη διάρκεια της δίκης δεν υπάρχουν σοβαρές κατηγορίες εις βάρος της. Στο τέλος απολογήθηκε ο Μπελογιάννης, ο οποίος επιβεβαίωσε τις κατηγορίες εις βάρος του και ολοκλήρωσε υποστηρίζοντας ότι δεν ζητά την επείκεια του δικαστηρίου και θα δεχτεί οποιαδήποτε απόφαση. Ιδιαίτερος είναι ο διάλογος του Μπελογιάννη με τον πρόεδρο του δικαστηρίου σχετικά με το κατά πόσο τα έκτακτα στρατοδικεία είναι «δικαστήρια σκοπιμότητας» ή όχι και κατά πόσο αυτοί που υποστηρίζουν τον Μπελογιάννη κατάφεραν να δράσουν έτσι ώστε να κατορθώσουν την αθώωσή του.

Ο Β. ΕΠΙΤΡΟΠΟΣ ΕΖΗΤΗΣΕ ΘΑΝΑΤΟΝ ΔΙΑ ΤΟΝ ΜΠΕΛΟΓΙΑΝΝΗΝ ΚΑΙ ΔΙ' ΑΛΛΟΥΣ ΕΝΔΕΚΑ ΕΚ ΤΩΝ ΣΥΓΚΑΤΗΓΟΡΟΥΜΕΝΩΝ ΤΟΥ ΚΑΙ ΔΙΑΦΟΡΟΥΣ ΕΛΑΦΡΟΤΕΡΑΣ ΠΟΙΝΑΣ ΔΙΑ 43 ΕΞ ΑΥΤΩΝ

Κατά την χθεσινήν συνεδρίασιν του Έκτακτου Στρατοδικείου, ενώπιον του οποίου δικάζονται 93 κατηγορούμενοι της ομάδας Μπελογιάννη, ηγόρευσεν ο κ. Βασιλικός Επίτροπος, ο οποίος πρότεινε την ποινήν του θανάτου δια 12 εκ των κατηγορουμένων, Ισθδιον καθεστίν δι' ο έξ αυτών, 20ετή καθειρξιν δια 7, δετή καθειρξιν δια 2, τριετή φυλάκισιν δια 6, τετραετή φυλάκισιν με τριετή άναστολήν δια 22, απαλλαγην λόγω πλήρους συγχύσεως δια 16 και πληρη απαλλαγην έλλειψει ένδειξεων έννοχης δια τους υπολοίπους.

Το δικαστήριον, μετά την άγόρευσιν του κ. Έπιτροπου, διέκοψε την συνεδρίασιν του δια σήμερα, οτε ο άρχισυν αι άνοοεύσεις των συγκορων υπερασπίσεως.

Η ΑΓΟΡΕΥΣΙΣ ΤΟΥ ΕΠΙΤΡΟΠΟΥ

Είς την άγόρευσιν του ο Βασιλικός Έπιτροπος κ. Καραγιάννης, αφού ανέπτυξε δι' άλλων το κατηγορητήριον προείδη εις σύντομον διάγραμμα του παρανομου μηχανισμού του Κ.Κ.Ε., ο οποίος συνδέεται με την διασπομένη υπόθεσιν, και ανέφειρεν ότι δικάζονται οι έκπρόσωποι του πρωθυμίνου κλιμακίου του Πολιτικού Γραφείου του Κ.Κ.Ε., πρώτος άρχηγός του οποίου υπήρξεν ο συλληφθείς Στέργιος Άναστασιόθης, από του Αυγούστου δε του 1950 ο Μπελογιάννης. Είπεν εν συνεχεία ότι εκ του κλιμακίου τούτου εξηράτο το γραφείον πληροφοριών, υπό τον Κυρ. Κυριακόπουλον και άργότερον υπό τον Άθ. Κανελλόπουλον, και η Κ.Ο.Α. της Έπιτροπής της άποίας προέστιατο ο Γραμμένος. Έπίσης ανέπτυξε τόν ρόλον των κ' Άχιθων, αι όποιαι έδρων εις τας διασπορας έκπληρωματικας άρχωνσεις Περιοτέρω ο Β. Έπιτροπος ανέπτυξε εν έκτασει τόν ρόλον ενός έκστου των κατηγορουμένων. Δια τόν Μπελογιάννην ειπεν ότι από νεαράς ηλικίας προσεχώρησεν εις τόν κομμουνισμόν τό δε 1943, έσταλη ως κομματικός καθοληγητής εις την Πελοπόννησον και άκολούθως εις Ρεθύμην και Θεσσαλίαν, όπου έπρωτοστάτησεν εις στραγας και έντελέσει πολιτών. Μετά την κήρυξιν ως παρανομου του Κ.Κ.Ε. κατά Δεκέμβριον του 1947, ειπεν, ο Μπελογιάννης προωθήθη εις τό Κεντρικόν Άρχηγείον του Δημοκρατικού Στρατού και πρωτεγωνίστησεν ως ήγετικόν στέλεχος εις τας έπιχειρήσεις των συμμοριών, με τόν βαθμόν του άντισυνταγματόρχου, γεόμενος μέλος της Κ' Έπιτροπής του Κ.Κ.Ε. Μετά την καταστολήν της άναρχίας κατέφυγεν εις τό έξωτερικόν, όπου διηύθυνε σχολήν κομμουνιστικόν σπλιτών, μετείχε εις κομμουνιστικά συνέδρια κλπ., έξελίγη δε να έλθη εις Αθήνας δια ν' αναδιοργανώση τόν παρανομον μηχανισμόν του Κ.Κ.Ε. και να τιθή επί κεφαλής του πρωθυμίνου κλιμακίου του πολιτικού γραφείου του Κ.Κ.Ε. Είς τό σημείον τούτο ο Β. Έπιτροπος ανέπτυξε δια μακρόν την παρόνομον δράσιν του Μπελογιάννη μέχρι της κατά Δικέρβριον του 1950 συλληφσεως του και έκποσάτρησε τούτον επικίνδυνον ήγετικόν στέλεχος του κομμουνισμού. Άκολούθως άνεφίρηθη εις την δράσιν ενός έκστου των υπολοίπων κατηγορουμένων, τους όποιους θεωρεί ένόχους και τέλος

έπρότεινε την ποινήν του θανάτου δια τους κατηγορουμένους Η. Μπελογιάννην, Έλληνη Ίωαννιδου, Άθαν. Κανελλόπουλον, Στ. Γραμμένον, Άρροβίτην Μανιάτην, Ε. Δραμασίον, Παπαγιάννην, Δ. Κολοκληρίαν, Θεόδωρον Γεωργιάδου, Π. Παπανικολάου, Δ. Κανελλόπουλον και Κ. Νικολακόπουλον.

Την ποινήν της Ισθδίου καθειρξως έπρότεινε δια τους Ο. Τσιώνη, Πραγκαστή, Κοσιόπουλον, Λίξαν Κόττου, Καλλιόπην Ποποδάπουλου και Κικήν Γαλανοπούλου. Είκοσάτη καθειρξιν έπρότεινε δια τους Βασιλικήν Λεξίττολην, Ι. Βιστοκήν, Α. Κοκκινόν, Ι. Μαρκεζινην, Γερ. Ξασιλάτον, Μορίον Χουρδάρη και Σούλιαν Σταυρίδου. Έξοστή καθειρξιν δια τους Σωτ. Μελιγδή και Μορίον Καλιότολη και τριετή φυλάκισιν δια τους Ναυπλιώτον, Τσαγγάρην, Εμμανουήλ, Ντορδάν και Ίριτζιάν Λίκα.

Δια τους κατωτέρω 16 κατηγορουμένους έδέχθη μόν οτε είναι άνοχοι άλλα έπρότεινε την απαλλαγην των, λόγω πλήρους συγχύσεως. Ο. Δρίσαν, Β. Ίωαννίδην, Στ. Κολαντζήν, Δ. Παπαγεωργίου, Α. Μήλιον, Βασιλικήν Αναστασοπούλου, Παν. Στελιανιδήν, Ο. Αργυροκόλ, Α. Ντόκαν, Γ. Δουραν, Μ. Οικονόμου, Πλ. Σατηριού, Ι. Μουρζιμάτην, Κ. Κυριακόπουλον, Δ. Καραμήτσον και Δ. Αβανασοπουλον.

Δι' άλλους 22 κατηγορουμένους έπρότεινε δετή φυλάκισιν με τριετή άναστολήν και δια τους υπολοίπους 21 έπρότεινε την πληρη απαλλαγην των, έλλειψει ένδειξεων έννοχης των.

Ο Β. Έπιτροπος, περαίνων την άγορευσιν του, ειπεν ότι, επειδη εν της διαδικασίας προέκυψαν έπαρκεις ένδειξεις ότι οι κατηγορουμένοι Μπελογιάννης, Γραμμένος, Καλοφωλιάς κλπ υπήψασαν εις τό άδικημα του νόμου 375 περί κατασκοπίεας, προτείνει όπως άσκηθή ποινική άγωγή κατ' αυτών και επί κατασκοπίεα υπό του άρμόδιου Έπιτροπου του Διαρκούς Στρατοδικείου.

Τέλος ο Β. Έπιτροπος έπρότεινε εις τό Δικαστήριον να διατάξη την κράτησιν των κατηγορουμένων ενόχων, οι όποιοι τυχόν δεν κρατούνται και δια τους όποιους έπρότεινεν επιβολήν φυλάκισεως μετ' άναστολής και άπολούτως έλθθη η συνεδρίασις.

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΟΔΙΚΕΙΟΥ

Πρωινή έσημερις άνέγραφε χθές την πληροφοριαν ότι ο πρόεδρος του Έκτακτου Στρατοδικείου άντισυνταγματόρχος κ. Α. Σταυρόπουλος ετέθη εις αύτεπρόγγελταν άποστρατείαν την 27ην Αυγούστου 1951 και ότι, πλησιότερον, μετετίθη εις Αθήνας και έγένοντο διοικητικαί άναρτισεις εις βάρος του. Η έσημερις ζητεί από την Κυβέρνησιν να δωση έξηγήσεις επί των άνω σημείων.

Ο κ. Σταυρόπουλος, ίσως ηθείς επί του δημοσιεύματος τούτου, έδηλώσε τα εξής «Δια δευτέραν ήδη φοράν άνεφίρεται ζήτημα άφορων με προσωπικώς, ίπανολαύσαν έμωσ ότι δεν είμαι άρμόδιος να πρσώ εις δηλώσεις. Είμαι στρατιώτης, διακω προδότης και κλησσομαι εν τη έντελέσει της Ιεράς μου άποστολής. Η ύπηρεσια μου έχει υπατάξισιν ν' όπαντήσση και να ζητήση εύθυνσε.

Η δίκη ολοκληρώθηκε με τον βασιλικό επίτροπο να ανακοινώνει τις ποινές των κατηγορουμένων. Ιδιαίτερη είναι η επισήμανση στο τέλος για τον Μπελογιάννη και κάποιους ακόμη ότι «υπέπεσαν εις το αδίκημα του νόμου 375 περί κατασκοπείας» και καλούνται να δικαστούν στο Διαρκές Στρατοδικείο.

ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ ΘΑ ΣΥΝΕΧΙΣΗ ΚΑΙ ΣΗΜΕΡΟΝ ΤΗΝ ΜΕΛΕΤΗΝ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΠΕΡΙ «ΜΕΤΡΩΝ ΕΙΡΗΝΕΥΣΕΩΣ»

Κατά τὰ χθεσινὸν Ὑπουργικὸν Συμβούλιον, ὁ ὑπουργὸς τῆς Δικαιοσύνης εισηγήθη τὸ Νομοσχέδιον περὶ μέτρων εἰρηνεύσεως. ἐπὶ τοῦ ὁποίου θὰ συνεχίσῃ τὴν εἰσηγήσειν καὶ σήμερον εἰς νύκτα συνεδρῶσιν τοῦ συμβουλίου, προκρινόμενον νὰ κατατεθῇ τούτο εἰς τὴν Βουλὴν.

Τὸ πρῶτον κεφάλαιον τοῦ νομοσχεδίου ἀφορᾷ τὴν ἀναθεώρησιν τῶν ἀποφάσεων τῶν ἐκτάκτων στρατοδικείων.

Τὸ δεύτερον ἀφορᾷ τὰ εὐεργετήματα,

τὰ ὁποῖα παρέχονται εἰς ὄσους προσήλθον ἢ θὰ προσέλθουν αὐθρομήτως εἰς τὰς ἀρμοδίας ἀρχὰς ἐντὸς μηνός.

Τὸ τρίτον ἀφορᾷ τὴν ὑπὸ ὄρον ἀπόλυσιν καταδικῶν ἐκτίοντων ποινὴν δι' ἀδικήματα, ὡς εἶπεν ὁ κ. ὑπουργός, τῆς ἐπιτελικῆς ἀνωμαλίας καὶ τὸ τέταρτον ἀφορᾷ τὰς ἐπιβληθείσας μέχρι τοῦδε θανατικὰς ποινάς, αἱ ὁποῖαι μετατρέπονται εἰς ἰσοβία δεσμᾶ.

Λίγο μετὰ ἀπὸ τὴ λήξη τῆς πρώτης δίκης τῶν κομμουνιστῶν ξεκίνησαν οἱ συζητήσεις ἀπὸ τὴν κυβέρνησις γιὰ τὴν ψήφισιν καὶ ἐφαρμογὴ τῶν μέτρων εἰρηνεύσεως. Μεταξὺ τῶν μέτρων αὐτῶν ὀρίσθηκε ὅτι γιὰ ὄσους εἶχε αποφασιστεῖ νὰ τιμωρηθῶν με τὴ θανατικὴ ποινὴ, ἡ ποινὴ θὰ μετατρεπόταν σε ἰσόβια δεσμᾶ.

ΑΙ ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΑΙ ΑΠΟΦΕΙΣ ΔΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ΟΙ ΑΜΕΡΙΚΑΝΟΙ ΑΝΗΣΥΧΟΥΝ ΔΙΑ ΤΑ ΜΕΤΡΑ ΕΠΙΕΙΚΕΙΑΣ

Τὸ ἐνδεχόμενον ἀναδιώσεως τοῦ κομμουνισμοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸ ἀμυντικὸν σύστημα τῶν κρατῶν τῆς Δύσεως. - Ἡ δύναμις τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ, ἡ εἰσοδός μας εἰς τὸ Ἀτλαντικὸν Σύμφωνον καὶ ἡ λύσις νέων ἐκλογῶν ἐν Ἑλλάδι. - Ἡ Ἀμερικανικὴ βοήθεια

Ὅσο στη Βουλὴ συζητοῦσαν τὴν ἐφαρμογὴ τῶν μέτρων εἰρηνεύσεως καὶ ἔκαναν διαφορὰς τροποποιήσεις, οἱ ΗΠΑ που συνέχισαν νὰ βοηθοῦν τὴν ἐλληνικὴν κυβέρνησις ἐξέφρασαν τὴν ἀποψη ὅτι με τὴν τροποποίησιν τῶν ποινῶν που θὰ γινόταν, ἀν ἐφαρμόζονταν τὰ μέτρα αὐτά, τότε ὁ κομμουνισμὸς στη χώρα θὰ μπορούσε νὰ «ξανα-ανθίσει».

ΤΑ ΜΕΛΕΤΩΜΕΝΑ ΜΕΤΡΑ ΕΙΡΗΝΕΥΣΕΩΣ ΑΠΟΤΕΛΟΥΝ ΑΠΕΙΛΗΝ ΕΙΣ ΒΑΡΟΣ ΤΗΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ ΜΑΣ ΒΑΙΝΟΜΕΝ ΠΡΟΣ ΑΝΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΝ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

ΑΙ ΑΝΗΣΥΧΙΑΙ ΤΩΝ ΣΥΜΜΑΧΩΝ

Ἐξ ἀρμοδίων πηγῶν ἐπεβεβαιώθησαν αἱ πληροφορίες καθ' ἃς ἡ κυβέρνησις κατέστη ἐνήμερος τῆς ζωηρᾶς ἀντιθέσεως τοῦ συμμαχικοῦ παραγόντος πρὸς τὰ μελετώμενα μέτρα εἰρηνεύσεως καὶ τὰ ληφθέντα διοικητικὰ τοιαῦτα ὑπὲρ τῶν κομμουνιστῶν, τὰ ὁποῖα θεωροῦνται ὡς πραγματικὴ ἀπειλὴ εἰς βάρος τῆς ἀσφαλείας τῆς χώρας.

Αἱ ἀνησυχίαι τῶν ἀρμοδίων παραγόντων πύξθησαν κατόπιν τῆς ἐνταθείσης κομμουνιστικῆς κινήσεως εἰς τὰς ἀρχάς, τῆς παρανόμου κυκλοφορίας τοῦ «Ριζοσπάστου» καὶ τῆς ἐν γένει προκλητικῆς στάσεως τῶν κομμουνιστικῶν στοιχείων, τὰ ὁποῖα ἐθιστρύνει ἢ στᾶσις τῆς κυβερνήσεως.

Τὸ θέμα τοῦτο ἀπασχολεῖ, κατὰ τὰς πληροφορίες μας, ἰδιαιτέρως τὸν κ. Βενιζέλον, ὁ ὁποῖος εἶχε χθὲς τὴν ἐσπέραν ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ ὑ-

πουργικοῦ συμβουλίου σχετικὴν συνομιλίαν μετὰ τῶν κ.κ. Ρέντη καὶ Καρτάλη.

Ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἐπανελήθησαν χθὲς αἱ πληροφορίες περὶ σχεδιαζομένου ἀνασχηματισμοῦ τῆς κυβερνήσεως, εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἰκανοποιηθῶν ἀφ' ἑνὸς καὶ ἄλλα στελέχη τοῦ κόμματος ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ εἰσέλθουν, ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῆς ΕΠΕΚ εἰς τὴν κυβέρνησιν στοιχεῖα θεωρούμενα ὡς συντηρητικὰ, τὰ ὁποῖα θὰ ἐδέχοντο νὰ μετριάσουν τὴν ἔκτασιν τῶν μέτρων ἐπιεικείας καὶ τὴν λήψιν αὐστηροτέρων μέτρων κατὰ τῶν κομμουνιστῶν. Πάντως, ὡς ἀνεκοινώθη χθὲς, κατὰ τὸ σημερινὸν ὑπουργικὸν συμβούλιον δὲν πρόκειται νὰ γίνῃ συζήτησις διὰ τὴν διάλυσιν τῆς ΕΔΑ μετὰ τὴν δικαιολογίαν ὅτι δὲν συνεκεντρώθησαν εἰσέτι ὅλα τὰ εἰς βάρος τῆς στοιχεῖα.

Ὁ Σοφ. Βενιζέλος ἐκφράζει τὴν ἐπιφύλαξιν του σχετικὰ μετὰ τὴν ψήφισιν τῶν μέτρων εἰρηνεύσεως, καθὼς θεωρεῖ ὅτι κάτι τέτοιο θὰ ἐκθέσει καὶ πάλιν τὴν χώραν στὸν κομμουνιστικὸν κίνδυνον.

Ο ΠΡΩΤΟΣ ΤΩΝ ΠΡΩΤΩΝ

ΠΡΟΕΔΡΟΙ: Πόσις νομίζετε ότι ήτο ο ρόλος του Μπάτση;

MARTYI: Είναι σφάλμα εάν πώ ότι ήτο ο πρώτος. Είναι ο πρώτος των πρώτων, διότι τον Μεσολογιάνη τον ξέρουμε για έχθρη και φυλοτόροστο. Ο Μπάτσης όμως είναι ο κρυφός έχθρος, ο περιπερόμενος μέσα στα σαλόνια, ο γενικός αντιπρόσωπος του κρυφού μηχανισμού, ο γενικός διαχειριστής με τα χιλιάδες δολάρια και με τας ύποπτες εποφάρας του. Πρέπει όμως να δηλώσω ότι τον Οικονομικόν τον πίεσα χωρίς εις την προδοσία του Μπάτση και τούτο είναι υπέρ αυτού.

ΠΡΟΕΔΡΟΙ: Νομίζετε ότι το ποσό το οποίον διαχειρίζετο ο Μπάτσης, είναι μόνον αυτό που άναφέρει η δικογραφία;

MARTYI: Όχι. Ο Μπάτσης διαχειρίζετο άπειρώς μεγαλύτερα ποσά.

ΠΡΟΕΔΡΟΙ: Ξέρτε ποιοι έστειλαν από το εξωτερικό τα λεπτά, με την δικαιολογίαν της εκδόσεως του «Ανταίσιου» και της υποστηρίξεως της ΕΠΑΝ και των θυμάτων πολέμου;

MARTYI: Με συγχωρείτε, κύριε Πρόεδρε, αλλά νομίζω ότι πρόκειται περί ενός θέματος, το οποίον δεν επιδέχεται συζητήσιν. Δι' εμέ, δεν υπάρχει ουδ' ελάχιστη αμφιβολία ότι ο Μπάτσης ήξευρε πολύ καλά την δουλειά του. Δεν πρόκειται, ως ισχυρίζεται, ούτε περί διαδόσεως των χρημάτων δια τας περιοδικών «Αιταίσις» και το «ΕΠΑΝ». Τούτο μόνον θα σας πώ, κύριε Πρόεδρε, έσ' όσον ο Μπάτσης έδρασε τακτικώτατα τον Πλευρπίδη, ισχυρίζεται ότι δεν ήξευσε ποιος ήτο ούταρ. Ήτο δυνατόν να δλίπη όλους αυτούς τους ανθρώπους και να μην ξέρη γιατί τους δλίπει και ποιοι είναι; Είναι δυνατόν να δίδη χρήματα δια την δίκαν Μεσολογιάνη και να λέγη άσάφην ότι τα χρήματα ούτα ήλθον δια την ενίσχυσιν του περιεδικού; Πιθανό ήτον ο Μεσολογιάνης;

Κατά την έναρξη της δεύτερης δίκης, μάρτυρας δηλώνει ότι ο Μπάτσης όχι μόνο δεν ήταν εμπλέκετο ποικιλοτρόπως σε δουλειές του κόμματος, αλλά ήταν «ο πρώτος των πρώτων». Με αυτόν τον τρόπο διαφεύδει τον ισχυρισμό του Μπάτση ότι δεν γνώριζε την ύπαρξη των ασυρμάτων και ότι δεν γνώριζε κάποιους από τους κατηγορούμενους.

Όσον αφορά στον ερχομό του Μεσολογιάνη στην Ελλάδα, ο μάρτυρας υποστηρίζει ότι αφού ο κατηγορούμενος εκπαιδεύτηκε στην κατασκοπία ήρθε να συγκροτήσει τις παράνομες κομμουνιστικές οργανώσεις. Αναφέρει περιστατικό κατά το οποίο ο Μεσολογιάνης εσφαλμένα ενημέρωσε την ηγεσία του κόμματος στο εξωτερικό ότι συνελήφθη, στη συνέχεια ζήτησε να γίνει ανταλλαγή του ίδιου με δύο «μοναρχοφασίστες» αξιωματικούς.

Ο ΜΠΕΛΟΓΙΑΝΗΣ ΕΖΗΤΗ ΑΠΟ ΤΟ Κ.Κ. ΝΑ ΑΝΤΑΛΛΑΓΗ ΜΕ 2 - 3 ΑΙΧΜΑΛΩΤΟΥΣ ΑΞΙΩΜΑΤΙΚΟΥΣ ΔΙΑ ΝΑ ΜΗ ΕΚΤΕΛΕΣΘΗ

ΣΥΝΕΧΕΙΑ
ΕΚ ΤΗΣ 5ης ΣΕΛΙΔΟΣ

της φωκ. Νομίζω ότι ο Οικονομικός έκανε πολύ περισσότερα.

ΠΡ: Ήθελε έδώ δια να χρηματοδοτήσει το δικτυόν;

MARTY: Βεβαίωτατα. Πιθανόν δε ο Δημητράκουσας να έξεκταλλώθη την ευκαιρίαν του καλίδου του Οικονομικού στην Ελλάδα, άσφωτος της έπισημοσύνης του ήτο, και τού έδωσεν τα λεπτά.

ΠΡ: Η Φωκιά ήλθε έπιτηδες έδώ;

MARTY: Δεν μπορώ να το πώ μετά βεβαίωτατος. Νομίζω ότι είναι θέμα της δικαιοσύνης της και δέουσα έλαφροεικτικά.

ΕΠΙΤΡ: Έπειδή άσφαλίσατε έδικώς με την κατασκοπία. Εάν σας τείθη το ζήτημα ότι ώρισμένοι άνθρωποι διαθέτουν άσυρμάτους και κατά ένα οιοδήποτε τρόπο συλλέγουν πληροφορίας πώσης φύσεως, θα έπρεπε άπολυτως δέξασθε ότι ζήτητε συλλάβει άλλας τας λεπτομερείας των έργασίων ώστε να παραδιοριστή την έννοιαν της κατασκοπίας;

MARTY: Όσον άσραφά την έννοιαν της κατασκοπίας δεν υπάρχει ουδ' ελάχιστη αμφιβολία. Η έκτασις, κύριε Έπιτροπε, είναι πολύ δύσκολή κατά την γνώσιν μου δια άποκάλυψιν της κατασκοπίας.

Μόνον έσ' μικρά κομμάτια του δικτυού αυτού έστι άποκαλυπθ. Υπαρχει εν δόσει άσκήνη, δεν ντιπρωμαί να το είπω. Είναι ά γ γ ο ν ο ς ε ά ν α φ ο ς ε ά τ τ ο ν ο τ ι ο μ π α ρ α φ ο ς εν έ λ ε ι τ ο υ ρ γ ι α α σ υ ρ μ α τ ο ι μ ε σ α σ τ η ν Α θ η ν α. Σας λέγω το έλεος παραδίωκα: Όταν άρώτησα τον Άργυριάδη τί του είναι μιλίας ο Βαθροδής περί άσυρμάτων και ποσοί άσύρματα είναι, μου έπε την φράσιν του Βαθροδής: «Ο δικός μου και ένας εις την Άθήνα, έ-

μωσε της πρώτης γραμμής μόνης. Υπαρχει και δεύτερος».

Άπαντών εν συνεχεία ο μάρτυρ, λέγει, ότι ο Μπάτσης ήτο εν πλήρει γνώσει της λειτουργίας των άσυρμάτων και ότι δεν ύπαρχει σίμα εις το οποίον να μη άναφωραίται το όνομα του Μπάτση.

ΕΠΙΤΡ: Είπατε ότι από την Γαλλίαν ήρχοντο τα χρήματα. Η καθυστέρησις της παραδόσεως των 1.600 λίρων, ή οποία άποκαλύθη εις πώσ μετα πώσ άσκαλήρους με την άσφαλίαν του Μπάτση, έγνωσθη άπίσας εις την Γαλλίαν;

MARTY: Μάλιστα. Συμπίπτουν άπολυτως και με μεγάλην άκριβειαν τα ανταλλαγέντα σήματα.

ΕΠΙΤΡ: Θέλω να έρωτήσω τούτο: Υπαρχει ραδιογραφική έπισημοσύνη μεταξύ άσσυρμάτων Βουκουρεστίου και Γαλλίας;

MARTY: Αυτό δεν το ξέρω ούτε και μπορώμε να το ξέρουμε.

Η ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΜΠΕΛΟΓΙΑΝΗ

ΕΠΙΤΡ: Τον Μεσολογιάνη τον έστειλαν με έιταίος έδικώς δια κατασκοπία ή γενικώς άς εκπρόσωπον των;

MARTY: Ο Μεσολογιάνης ήρθε έδώ άς εκπρόσωπος του κόμματος και ά μέλος της Κεντρικής Έπιτροπής του ΚΚΕ δια να διαπραγμασθή τον παρονομόν μηχανισμό, άπό πληροφορικής έπίσεως και έπίσεως εις Σχολών κατασκοπίας εις τη Βουκουρεστίαν. Έτσι συμπερασθή και έκπο έπίσεως του Μεσολογιάνη πώσ περιεστέρεως άπό άσους άσπας νομίζω. Έκτα μόνον έδικώς περιεστέρεως με τον Μεσολογιάνη. Συμπερασθημεν δια πρώτην φοράν εις το πώσον της μόχης άσου τον έπρωτομωσ εις το χειρ και δεύτερον φάσαν έδώ. Άλλα έστι αντιμετωπισθήμεν πλείον τιμίας, έδώ πάλυ άπασ. Αυτή είναι ή έισοσέρ.

ΣΤΡΑΤ: Είπατε δια τον Μεσολογιάνη ότι έιργάζετο άσκη και έταός των φύλων;

MARTY: Όταν έπρόκειτο να γίνη ή δική του Μεσολογιάνη ανταλλαγή σήματος σήματος μεταξύ του έδω άσσυρμάτου και του έδω άσσυρμάτου κυρίως δια τα οικονομικά ζήτησα. Διότι 120 λίρες ζήτησε ο δικηγόρος και έξω έτώ εις άλλω. Έλγαν ότι θα άναγκασθούν να πουλήσουν τα κτήματα κ. λ. Μετά εν συνεχεία διεβιάσθη έσθεσις του ίδιου εις την άποιαν άκρίβειαν τα άναίερα της συνελήφθη και το άσκακό σφάλμασ τα άσκαί έκατε άσπας ο άσκησ εις την Κεντρική Έπιτροπήν του Κόμματος.

ΝΑ ΑΝΤΑΛΛΑΓΗ ΜΕ ΑΞΙΩΜΑΤΙΚΟΥΣ

ΣΤΡΑΤ: Πρά της δίκης έπρωϊόσαντο τα σήματα;

MARTY: Βεβαίως. Πρά της δίκης. Έν συνεχεία ο Μεσολογιάνης ο άποιος παρουσιάζετο ως ήρωσ, μέχρι άνοδείξεως του ένστίσι, εις την έκτασιν την άποιαν άσπι λε έξω δια να άποκαλυθ ή ως συνελήφθη έσθεσις και το έξω σήμα. Φοβήθηκε μήπως έπεκλισθή ή θανατική άπόφωσις και προτείνε να γίνη ανταλλαγή του με έσω τρεις κρονογραφώσσιτες άπ' εκούσ, άσφαλίσεως συνδύσεως μετ των συμμοριτών, ώστε να άποκλεισθώσιν έκτασιν εις ανταλλάγημα. Τραον έστίμωρε τούς έξέκους και τον έαυτόν του. Και συνεχίζει το σήμα: Δέ έλπιζω ότι θα γίνη αυτό άλλω άς τώσ θα άσφαλίση άσθεσις άσπας εις έδω μορφή και συνεκώς είναι ήση εν τώ έσω. Έκεί λοιπόν το έσπρήξτε.

Συμπερασθημεν ά πόρτως λέγει ότι δεν άναίερα να καθάρσας το χρονικό άρια έταός των άποιαν ες Φωκιά συνελήφθη με τους Μπάτση και Οικονομικόν. Πάντως άσπι τή άσπης της ες Πρωσίον άπετέλεσε τον άσθεσιον Μπάτση και Οικονομικόν. Ο Οικονομικός άσπας εις θέσει πωρερός έίπε το έξω: Έγω ήρθα έδώ για να πα-

τησώ, μεταφύων και το ποσόν των 1.600 λίρων. Πράς τί να τίς έπισημοσύνη; ΣΤΡΑΤ. Ο Μεσολογιάνης, έπρωϊόσε εις τα σπίνι του Μπάτση;

MARTY: Βεβαίωτατα. Και όχι μόνον εις τα σπίνι του Μπάτση, άλλω και σί κρυφτε και εις τον άδελφόν του Άργυριάδη εις μιλίας και το άσκαίητα του κόμματος έχρησιμοποίησε πολλάκις Κοτ' έμέ, Κελειώτης, Μπάτση, Μεσολογιάνη, είναι άσθεσις.

ΣΥΝΗΓ: Άπό την έδω σας άφώρην εις την ύποθέσιν κατασκοπίας μήπως έσφαρτίσασθε την γνώσιν ότι ή οικογένεια Κελουμένου ύπρθε εν τυφλών έργασιν του Βαθροδής;

MARTY: Όχι, πάντες έρωήσιν κο λάς τί έπίσεως.

ΣΥΝΗΓ: Σχετικώς με τας άνωθεν εις τας άσφαρμώσιν εις την άπώλεον των 1600 λίρων είσατε άνομοιμένον επί το όνομα του Μπάτση;

MARTY: Βεβαίωτατα. Είς άσθεσιον σπρωται φοίνεταί τούτο.

Είς άλλην έρωτήσιν ο Μάρτυρ καταθέτει ότι ο Μπάτσης άκτιλίσι σήμασ εις την Τράπεζαν του δικτυού.

Ο σπρωτήρος του Οικονομικού έρωτά τον μάρτυρα διατί ο Οικονομικός δεν παρέδωκε το χρέμασ εις τον Μπάτση άπό της 21 Αυγούστου μέχρι της 23 Σεπτεμβρίου δια συνελήφθη ά τελειώσθη.

Β. Ε.: Έών δεν έίγινε κατασχεσισ άπό τας Τελειωσάκας Άσχαί;

MARTY: Τα χρέματα έδω έπώγιναν άσφαλώς εις τον Μπάτση.

Β. Ε.: Ήδύνατο να το έστέλεθ χωρίς λογαδοτήσιν;

MARTY: Άσφαλώς άχι. Πάντως κατά την κρίσιν μου έπισημοσύνησ και έ επισημοσύνησ μετρεσ, λαβρίσας το έν έστω χρέμασ δι' άσπας τον πωροσμένον.

Άσφαλώς άσπι 2.30 διακρίτεται ή συνελήφθη δια έδωσιν άσπας και άσπι 8.30 κρωϊόν.

Ἡ ἀπόφασις τοῦ Στρατοδικείου Ἀθηνῶν διὰ τὸν «ἐχθρὸν τῶν Νῶτων»

ΕΙΣ ΘΑΝΑΤΟΝ ΟΚΤΩ ΚΑΤΑΣΚΟΠΟΙ ΤΗΣ ΜΟΣΧΑΣ

Οἱ Μπάτσης, Μπελογιάννης, Ἑλλη Ἰωαννίδου, Λαζαρίδης, Ἡλ. Ἀργυριάδης, πατὴρ Καλούμενος, Μπισμπιάνος καὶ Τουλιάτος

ΙΣΟΒΙΑ : Αἰκατερίνη Τριανταφυλλίδου, Δημήτρα Κατριθά-
νου, Δημήτριος Προδρομίδης καὶ Γεώργιος Χρύσης
ΠΡΟΣΚΛΗΡΑ ΔΕΙΜΑ 20 ἐτῶν οἱ : Σ. Μιγάκης καὶ Κων. Τριαν-
ταφυλλίδης. 15 ἐτῶν : Καλούμενος, Οἰκονόμου κλπ.
ΑΦΩΟΙ : οἱ Βουτινῆς, Καλοφωλῆς, Γραμμῆνος, Κανελλό-
πουλος, Γεωργιάδου, μήτηρ Καλούμενου, Μ. Καλούμενου
ΦΥΛΑΚΙΣΤΙΣ 1 ἔτους : εἰς τὸν ἰατρὸν Γ. Κελαϊδίτην, καὶ Β.
Ἀργυριάδην. 10 ἐτῶν : Α. Φουστᾶνος, Μαρία Καλλέργη

Ἡ ἸΩΑΝΝΙΔΟΥ ΔΕΝ ΘΕΛΕΙ ΝΑ ΕΞΑΙΡΕΘΗ ΤΗΣ ΕΚΤΕΛΕΣΕΩΣ, ΟΥΤΕ ΩΣ ΓΥΝΑΙΚΑ, ΟΥΤΕ ΩΣ ΜΗΤΕΡΑ

Ἡ καταδικαστικὴ ἀπόφασις τοῦ στρατοδικείου θέτει ὑπὸ δεινὴν δοκιμασίαν τὴν συνεργασίαν Φιλελευθέρων-ΕΠΕΚ

ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΕΚΤΕΛΕΣΕΩΣ ΤΩΝ ΜΠΑΤΣΗ, ΜΠΕΛΟΓΙΑΝΝΗ ΚΑΠ. ΔΗΜΙΟΥΡΓΕΙ ΟΞΕΙΑΝ ΕΝΔΟΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΗΝ ΔΙΑΣΤΑΣΙΝ ΑΠΕΙΛΟΥΣΑΝ ΝΑ ΠΑΡΑΣΥΡῆ ΤΗΝ ΚΥΒΕΡΝΗΣΙΝ ΕΙΣ ΠΤΩΣΙΝ

ΑΝ ΔΕΝ ΥΠΑΡΞΗ ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΧΑΡΙΣ ΟΙ ΤΥΦΕΚΙΣΜΟΙ ΘΑ ΓΙΝΟΥΝ ΤΗΝ ΠΡΟΪΑΝ ΤΟΥ ΣΑΒΒΑΤΟΥ.-Ἡ ΠΡΟΘΕΣΜΙΑ ΛΗΓΕΙ ΤΟ ΜΕΣΟΝΥΚΤΙΟΝ ΤΗΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ

ΕΝΤΟΝΟΣ ΑΝΤΙΠΑΡΑΞΙ ΤΩΝ ΒΟΥΛΕΥΤΩΝ ΤΗΣ ΕΠΕΚ...ΟΙ ΦΙΛΑΚΕΥΘΕΡΟΙ ΚΑΙ Ο Κ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΗΟΥ ΑΠΟΦΑΣΙΣΜΕΝΟΙ Ν' ΑΦΗΣΟΥΝ ΝΑ ΔΕΙΤΟΥΡΓΗΣΗ Ο ΝΟΜΟΣ...ΔΙΑΝ ΔΥΣΚΕΡΗΣ Η ΤΥΦΛΟΚΡΑΤΕΙΑ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ. ΙΔΙΑ ΜΕΤΑ ΤΑΣ ΥΠΟΧΡΕΩΣΕΙΣ ΤΟΥ Α. ΝΑΛΑΠΙΔΑΝΕΙ Η ΕΛΛΑΣ ΝΕ ΤΙΝ ΕΙΣΟΔΟΝ ΤΗΣ ΕΙΣ ΤΟ Η. ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ...ΟΙ Κ. ΚΑΡΠΑΝΗΣ ΚΑΙ ΙΩΗΦ. Ο' ΑΠΟΣΠΗΡΕΤΗ ΔΗ ΓΙΝΟΥΝ ΑΙ ΕΚΤΕΛΕΣΕΙΣ...ΚΑΙ ΑΝ ΑΚΟΜΗ ΠΑΡΑΤΗΘΗ Η ΚΥΒΕΡΝΗΣΙΣ ΟΙ ΤΥΦΕΚΙΣΜΟΙ ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΔΥΝΑΤΟΝ ΝΑ ΑΝΑΣΤΑΘΟΥΝ ΠΑΡΑ ΠΟΝΟΝ ΕΝ' ΟΣΟΝ ΥΠΑΡΞΗ ΧΑΡΙΣ ΥΠὸ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΥΣ...ΥΠΕΡΑΝΘΡΩΠΕΑΝ ΑΙΤΗΣΙΣ ΧΑΡΙΤΟΣ ΚΑΙ ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΕΩΣ

ΜΙΑ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΙΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΟΣ ΠΡΟΒΟΥΡΓΟΥ

Ο Κ. ΠΛΑΣΤΗΡΑΣ ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΠΛΗΡΟΥΣ

ΤΟ ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΟΝ ΑΔΙΕΞΟΔΟΝ ΜΕΤΑ ΤΑΣ ΘΑΝΑΤΙΚΑΣ ΚΑΤΑΔΙΚΑΣ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΟΔΙΚΕΙΟΥ

ΕΝΩ ΕΙΣ ΤΗΝ ΣΟΦΙΑΝ ΣΥΓΚΡΟΤΟΥΝΤΑΙ ΔΙΑΔΗΛΩΣΕΙΣ ΥΠΕΡ ΤΟΥ ΜΠΕΛΟΓΙΑΝΝΗ ΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΕΠΕΚ ΑΞΙΟΙ ΑΠΟ ΤΩΝ Κ. ΠΛΑΣΤΗΡΑΝ ΝΑ ΜΗ ΓΙΝΟΥΝ ΕΚΤΕΛΕΣΕΙΣ

Διεύτυπωσαν ἤδη ἀπειλάς ὅτι θά φθάσουν μέχρι ἄρσεως τῆς ἐμπιστοσύνης ἀπὸ τὴν Κυβέρνησιν.-Μέχρι τῆς στιγμῆς ὁ κ. πρωθυπουργὸς προβάλλει ἀρνησιμ.-Ἡ στάσις τοῦ κ. Βενιζέλου καὶ ἡ κινήσις περὶ περιορισμοῦ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐκτελέσεων εἰς τρεῖς.-Ἡ προσπάθεια δημαγωγίας

ΚΑΙ ΟΙ ΒΟΥΛΕΥΤΟΙ ΕΚΙΝΗΤΟΠΟΙΗΣΑΝ

ΝΕΑ ΚΑΤΑΦΩΡΟΣ ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΗ ΠΑΡΕΜΒΑΣΙΣ ΕΙΣ ΤΟ ΕΡΓΟΝ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ

Η ΚΥΒΕΡΝΗΣΙΣ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙ ΝΑ ΣΩΣΗ ΔΙΑ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΧΑΡΙΤΩΝ ΤΟΥΣ ΕΙΣ ΘΑΝΑΤΟΝ ΚΑΤΑΔΙΚΑΣΘΕΝΤΑΣ ΚΑΤΑΣΚΟΠΟΥΣ

Προέβη-εις τὴν λήψιν τῆς ἀποφάσεως κατὰ παρέκκλιον τῆς ἰσχυοῦσης νομοθεσίας περὶ ἀδικημάτων κατασκοπίας.-Ἡ ἀσκηθεῖσα ἐντονος πίεσις τῶν κομμουνιστῶν καὶ τῶν συνοδοιπόρων.-Ἡ δικογραφία εἰς τὸ Συμβούλιον

ΠΟΥ ΗΣΑΝ,

ΤΑ ΠΑΝΤΑ ΔΙΑ ΝΑ ΕΠΙΤΥΧΗ Ο ΣΚΟΠΟΣ ΤΩΝ

ΕΝΑ ΤΕΧΝΑΣΜΑ ΤΟΥ ΠΛΟΥΜΠΙΔΗ ΔΙΑ ΝΑ ΣΩΘΗ Ο ΜΠΕΛΟΓΙΑΝΝΗΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΜΕ... ΑΠΟΤΥΠΩΜΑΤΑ !

Υπόσχεται να... παρουσιασθῆ ὁ ἴδιος διὰ νὰ δικασθῆ ἐφ' ὅσον μαιτωθῆ ἢ ἐκτέλεσις τοῦ Μπελογιάννη.-' Υποστηρίζει ὅτι αὐτός εἶνε ὁ πραγματικός καθοδηγητής

Ὅλιγον μετασημῆρται χθές, ὁ ἐν τῶν συνηγῶν τῶν καταδικασθέντων εἰς θάνατον Μπελογιάννη, Ἄγγ. Τσουκαλάς, προσέβη ἐπὶ τὸ ὑπουργεῖον Ἐσωτερικῶν περιόσων ἐπὶ τῆν Γενικὴν Διεύθυνσιν τῆς Ἀστυνομίας Πόλεων κ' Πανόπουλον, ἐπιστολὴν, τὴν ὅποιαν ἔλαβε ταχυδρομικῶς, προερχομένη, ὡς εἶπεν ὁ ἴδιος, ἀπὸ τῶν δικαστῶν σφραγιστά κομμουνιστῶν Ν. Πλουμπιδῆ. Ἡ ἐπιστολὴ, ἐκτὸς τῆς ὑπογραφῆς τοῦ Πλουμπιδῆ, φέρει καὶ δακτυλικά ἀποτυπώματα.

Τὸ κλίμα κείμενον τῆς ἐπιστολῆς ἔχει ὡς ἑξῆς:
Πρὸς τοὺς κ. κ. Τσουκαλᾶν καὶ Γαλαῖον, συνηγῶρας τοῦ Ν. Μπελογιάννη, Ἐνταῦθα
Ἀξιότιμοι Κύριοι,
Εἶναι γνωστὸ ὅτι ἡ ἐπιτελικὴ

σκηνοθετηθεῖσα δίκη τοῦ συντρόφου μου Ν. Μπελογιάννη ἐπεβλήθη ἀπὸ τοὺς Ἀμερικανοὺς ἀποικιστὰς τῆς χώρας μας.
Εἶναι ἐπίσης γνωστὸ, ὅτι ὁ Μπελογιάννης καταδικάσθη εἰς θάνατον ΟΧΙ γιὰτὶ ἦταν ἔνοχος συγκεκριμένης πράξεως, ἀλλὰ γιὰτὶ εἶναι

Ν. Πλουμπιδῆς

αὐτὴν τὴν φερόν, ὁ Στάλιν δὲν εἶναι παρῶν. Διεικνύμεν ἔως τὰ γυαλιὰ τοῦ κ. Μολότωφ, τῆς πολιτικῆς ἐπιδοκίμου τοῦ κ. Μπρια καὶ τὰ παρόσημα καὶ τὰ μονόκλια τοῦ στρατάρχου Μκουττινι.
Ὁ ὑπουργὸς τῶν οἰκονομικῶν κ' Ζέρβεφ εἶναι εἰς τὸ θῆμα, μὴ τὴν στολήν τοῦ ὑπουργείου του. Οἱ δημοσίαι ὑπάλληλοι, οἱ ἀθηροκωρυχοὶ καὶ οἱ ἄλλοι ἔργασται τῆς χειρὸς ἢ τοῦ πνεύματος φερόν (δὴ δημοσφόροι στολῆς, ἀναλόγως τοῦ κλάδου, εἰς τὸν ὅποιον ἀήκει ἕκαστος. Αὐτὸς εἶναι ἴσως ὁ λόγος, διὰ τὸν ὅποιον μερικοὶ δημοτικοὶ ἐπισκέπται σχηματίζου τὴν ἐπιτύπωσιν, ὅτι εἰς τὴν Μέσσοι ὑπάρχου πάρα πολλοὶ στρατιῶται.

Διὰ τὸν τύπον, ὑπάρχουν πολλοὶ ἐγκαλίαι. Εἰς τὴν ἔξοδον τοῦ δημοσιογραφικοῦ θεωρεῖται ὑπάρχουν γραφεία, τηλεφῶνα, ρολοῦδια καὶ χαρτί, καθὼς καὶ ἔσο μπόρ, εἰς τὸ ὅποιον ἡμπορεῖ κακεὶς νὰ κατεύσῃ τὴν πείαν καὶ τὴν δίψαν του μὲ γλυκὰ καὶ μύρον. Καθὼς παίρνω ἀπὸ τὴν ἰσοτιμῆν τὴν γραφομηχανὴν μου, μοῦ ἔρχεται εἰς τὸν κόφιν κατὶ, πού μὲ κάνει νὰ γελάσω! παρὰ τοὺς ἄλλεπαλλήλους ἐλιγχεύς, εἰς τοὺς ὅποιους ὑπεβλήθη κατὰ τὴν εἰσεδὸν μου, κακεὶς δὲν ἐσιεῖται νὰ ρίψῃ ἕνα βλέμμα καὶ εἰς τὸ φεῦρα δακτυλικά ἀποτυπώματα.

βαρραλῆς καὶ συνεπῆς ἀγωνιστῆς τοῦ λαοῦ, γιὰτὶ εἶναι μέλος τῆς ΚΕ τοῦ Κ.Κ.Ε., γιὰτὶ εἶναι κομμουνιστῆς.

Οἱ σκηνοθέτες τῆς δίκης δὲν ἐτόλμησαν νὰ ποῦν ἀνοιχτὰ ὅτι καταδικάζου τὸν Μπελογιάννη γιὰ τὴν ἰδεολογία του, ἀλλὰ στήριξαν τὴν ἀπόφασή τους ΤΥΠΙΚΑ ἐπὶ πλάσται στοιχεῖα καὶ τὶς καταθέσεις τῶν δογῶν τῆς Ἀσφαλείας, ὅτι ὁ Μπελογιάννης ἦταν ὁ καθοδηγητῆς τοῦ παρανομίου μηχανισμοῦ τοῦ Κ.Κ.Ε.

Γιὰ νὰ ἀποδειχθῆ ἂν εἶχε προ-

Ἡ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΠΛΟΥΜΠΙΔΗ

ΣΥΝΕΧΕΙΑ
ΕΚ ΤΗΣ 1ης ΣΕΛΙΔΟΣ

ποφασισθῆ ἢ ὄχι ἡ καταδίκη τοῦ Μπελογιάννη ἀπὸ τοὺς Ἀμερικανοὺς καὶ ἀπὸ τὴν κυβέρνησιν, γιὰ νὰ μὴν ἐκτελεσθῆ ὁ ἥρωας τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ Μπελογιάννης, γιὰ νὰ δώσω τὴν δυνατότητα ἐπὶ τὴν κυβέρνησιν καὶ τὸ Συμβούλιο Χαρτίων νὰ κρατήσουν τίμια καὶ ἀξιοπρεπῆ στάση ἀτομικὰ καὶ ἔθνικὰ καὶ γιὰ νὰ ἀφαιρέσω καὶ τὸ τυπικὸ στοιχεῖο τῆς καταδίκης τοῦ Μπελογιάννη.

Δηλώνω

1) Καθοδηγητῆς τοῦ παρανομίου μηχανισμοῦ τοῦ Κ.Κ.Ε. ἦμουν ἐγὼ καὶ ΟΧΙ ὁ Μπελογιάννης. Γι' αὐτὴν μου τὴν ιδιότητα καὶ γιὰ τὶς πράξεις μου ἀναλαμβάνω μόνος μου τὶς εὐθύνες.

Ἔστερα ἀπ' αὐτὴ τὴ δήλωσή μου κάθε ἐπιμονὴ γιὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ Μπελογιάννη εἶναι ὀδικοδόγητη ἈΔΙΚΗ καὶ ὀλοφάνερη ΔΟΛΟΦΟΝΙΚΗ πράξη.

2) Γιὰ νὰ μὴ νομισθῆ ὅτι κάνω τὸν σπληνικὰ ἐκ τοῦ ἀσφαλούς ὑπόσχομαι νὰ παρουσιασθῶ ἐστὶς ἀρχές καὶ νὰ δικασθῶ ἂν μετατραποῦν οἱ θανατικὲς καταδίκαι τοῦ φίλου μου καὶ συντρόφου μου Ν. Μπελογιάννη.

Χρήση τοῦ παρόντος νὰ κάνετε ὅπου νομίσετε χρῆσιμο (Συμβούλιο Χαρτίων. Τύπο κ.λ.π.).

Μὲ τιμὴ
Νίκος Πλουμπιδῆς

Μέλος τῆς Κ.Ε. τοῦ Κ.Κ.Ε.
Υ.Γ. Γιὰ τὸ γνήσιο τῆς ὑπογραφῆς ἔξω ἀπὸ τὸ γραφικὸ μου χαρακτήρα πού εἶναι εἰς πολλοὺς γνωστοὺς δάξω καὶ τὸ δακτυλικὸ μου ἀποτύπωμα.

Ν. Πλουμπιδῆς

Ἀθῆνα 12—11—1952.

Ἡ ἐπιστολὴ ἐστάλη εἰς τὴν Ἱεραρίσιον Σημείωσιν διὰ νὰ ἐξακριβωθῆ ἡ γνησιότης αὐτῆς.
Ὡς ἐπιτέλετο ὁροδῖος, καὶ ἂν ἤθελε ἀποδειχθῆ γνησία ἡ ἐπιστολὴ, εἶναι πρόκειται νὰ ἀσκήσῃ οὐδεμίαν ἐπίδρασιν, ἐξομῶμεν ὅτι στερεῖται τομικῆς ἐστῆς. Ἐξ ἄλλου, εἰ εἶναι προφανές ὅτι ἀποτελεῖ ἕνα ἀπὸ τὰ συνήθη χειροτεροῖ τεχνάσματα τοῦ Κ.Κ.Ε., τὰ ὅποια ἐπινοοῦνται διὰ λόγους ἐντυπωσιακοῦς.

Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Πλουμπιδῆ χαρακτηρίζεται ἐξαρχῆς ὡς τέχνασμα τοῦ συγγραφέα τῆς σπληνικῆς ἐπιδοκίμου του νὰ σώσει τὸν συναγωνιστῆ τοῦ Μπελογιάννη. Ὁ ἀρθρογράφος τονίζει ὅτι ἡ ἐπιστολὴ «αποτελεῖ ἕνα ἀπὸ τὰ συνήθη χονδροειδῆ τεχνάσματα τοῦ ΚΚΕ, τὰ ὅποια ἐπινοοῦνται διὰ λόγους ἐντυπωσιακοῦς».

Ο Κ. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ ΚΑΤΗΓΟΡΕΙ ΤΗΝ ΕΠΕΚ ΩΣ ΣΥΝΕΧΕΙΑΝ ΤΟΥ Ε.Α.Μ. ΚΑΙ ΤΟΝΙΖΕΙ ΟΤΙ ΕΦΘΑΣΕΝ Η ΩΡΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ

Είς τὸ κυκλοφοροῦν σήμερον δημοσιογραφικὸν ἔργον τοῦ Δημοκρατικοῦ Σοσιαλιστικοῦ Κόμματος Ἑλλάδος ὁ κ. Γ. Παπανδρέου ὑποστηρίζει ὅτι ἐσήμανε ἡ ὥρα τοῦ Λαοῦ, γράφει τὰ ἑξῆς χαρακτηριστικά: «Ἡ Κυβέρνησις τῶν δύο κομμάτων — ΕΠΕΚ καὶ Φιλελευθέρων — περιεῖχεν ἀνεκὰς τὰ σπέρματα τῆς ἀποσυρθείσης. Ἀλλὰ ἡ τελευταία περιπέτεια τῆς διαφωνίας ἐπὶ τοῦ ἐκλογικοῦ συστήματος τὴν κατέστησε ἐλευθερώσαντος ῥακος. Θέλουμεν νὰ ἐπιζώμεν, ὅτι θὰ πρέπει νὰ ἔχουν ὅλοι ἀντιληφθῆ — καὶ οἱ ἡγῆται καὶ οἱ θεμελιῶται τῶν δύο κομμάτων — ὅτι αὐτὸ τὸ κατάντημα δὲν ἠμπορεῖ πλέον νὰ διαρκέσῃ. Ἡ σπριρινὴ κυβερνήσις ἐπὶ τὸ τέλος — καὶ μάλιστα ἰτελῶς ἐξισθρήθη. Καὶ ἐσήμανε ἡ ὥρα τοῦ λαοῦ.

Ἀσχολούμενος ὁ κ. Γ. Παπανδρέου ἐπίσης μὲ τὰς προσπάθειας ὠρισμένων παραγόντων πρὸς συγχώνυσιν τοῦ κόμματος τῶν Φιλελευθέρων καὶ τῆς ΕΠΕΚ, γράφει τὰ ἑξῆς: Ὑπάρχει ἰδεολογικὴ ὁμοιογένεια τῶν ῥαζῶν τῶν δύο κομμάτων, ὥστε νὰ καθίσταται δυνατὴ ἡ συγχώνευσις; Κατὰ τὴν γνώμην μας, ἡ ΕΠΕΚ, ὁ κορμὸς τῆς ΕΠΕΚ, ἀποτελεῖ συνέχεια τοῦ Ε.Α.Μ. Δὲν εἶναι προσωπικὸν δημιούργημα τοῦ στρατηγοῦ Πλαστήρα, ὁ ὁποῖος ἀπλῶς ἐπροτιμήθη, ἀπὸ τὸν κ. Σβόλον, ὡς ἀρχηγός, διότι παρείχε μεγαλύτερας ἐγγυήσεις προστασίας τῶν μελῶν τοῦ κόμματος. Καὶ πρὸς ὑποστήριξιν αὐτῆς τῆς γνώμης, δὲν προσφέρεται μόνον ἡ πολιτικὴ ἐντύπωσις ἀπὸ τῆν ταυτότητα τῶν προσώπων. Ὑφίσταται ἐπίσης καὶ ἀριθμητικὴ ἀπόδειξις. Ἀπὸ τῆς ἀπελευθέρωσος ὑπῆρξεν ἕως σήμερον τεσσαρες λαϊκαὶ ἐντυμηγορίαι — δύο, πρὸ τῆς ἐμφανίσεως εἰς τὴν πολιτικὴν τοῦ στρατηγοῦ Πλαστήρα, καὶ δύο μετὰ τὸν σχηματισμὸν τῆς ΕΠΕΚ. Καὶ ἀπὸ τῆν μελέτην τῶν ἀποτίλεσμάτων τῶν τεσσάρων αὐτῶν λαϊκῶν ἐντυμηγοριῶν προκύπτει ἡ ἀπόδειξις. Ἰδού τὰ ἀποτελέσματα τῶν τεσσάρων λαϊκῶν ἐντυμηγοριῶν: 1) Ἐκλογαὶ 31ης Μαρτίου 1946. Κατ' αὐτὰς ὁ ἰσοκομμουνισμὸς ἀπέσχε. Ἀλλὰ πᾶσα ὑπόθεσις ἡ ἀποχή; Δὲν εἶναι ἐπικρατούμεν διδαξίαι τοῦ φασταστικῶς ἀριθμοῦ τῶν ἀπαρτηρητῶν. Τὴν ἀπάντησιν δίδει ὁ ἀριθμὸς τῶν ψηφισάντων, μετὰ πέντε μῆνας, εἰς τὸ Δημοψήφισμα τῆς 1ης Σεπτεμβρίου, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ ἰσοκομμουνισμὸς μέσχε. Εἰς τὰς ἐκλογὰς ἐψήφισεν 1.22.000. Εἰς τὸ

Δημοψήφισμα 1.665.000. Κατὰ συνέπειαν εἰς τὰς ἐκλογὰς εἶχον ἀπέσχε 543.000. Καὶ αὕτη εἶναι ἡ πρώτη ἀριθμησις τοῦ ἰσοκομμουνισμοῦ: 543.000. Διότι δεδαιώς ὅλοι γνωρίζομεν, ὅτι ὑπῆρξεν ἰσχυριστὸς ὁ ἀριθμὸς τῶν ὁπαδῶν ἄλλων κομμάτων, οἱ ὁποῖοι τότε ἐπίσης εἶχον ἀπέσχε. 2) Δημοψήφισμα 1ης Σεπτεμβρίου 1946. Κατὰ τὸ πολιτικὸν δημοψήφισμα εἶχομεν τὴν δευτέραν ἀριθμῆσιν τοῦ ἰσοκομμουνισμοῦ. Εἶναι αἱ ψῆφοι ὑπὲρ τῆς Δημοκρατίας, αἱ ὁποῖαι ἀνέρχονται εἰς 525.000 — ἀπὸ τὰς ὁποῖας ἴσως αἱ 25.000 θὰ προήρχοντο ἀπὸ ἰδεολόγους ἐδημοκρατιστοῦς, μὴ ἀνηκόντας εἰς τὸν ἰσοκομμουνισμὸν. 3) Ἐκλογαὶ 9ης Μαρτίου 1950. Ἐλαβον: ΕΠΕΚ: 278.000. Δημοκρατικὴ Παράταξις: 164.000. Σύνολον 442.000. Εἶναι, ἰσομένως προφανές, ὅτι ὁ ἀριθμὸς, περίπου ἰσοαξιοῦνται. Καὶ ἔχομεν σχετικὴν ἐλάττωσιν, διότι αἱ ἐκλογαὶ ἐκεῖνοι ἔγιναν τὴν ἐπομένην τῆς στρατιωτικῆς συντριβῆς τοῦ συμμοριτισμοῦ, καὶ ἰσχυρῶς οἱ ὁπαδοὶ τῆς ὑπαίθρου κατεῖχοντο ἀπὸ δέος. 4) Ἐκλογαὶ 9ης Σεπτεμβρίου 1951. Ἐλαβον: ΕΠΕΚ: 405.000. Ε.Δ.Α 180.000. Σύνολον 585.000. Ἡ αἰξίσις ὀφείλεται ἀπ' ἐνός εἰς τὴν ἀνασφάλησιν τῶν ἀριστερῶν στοιχείων, λόγω τῆς ἀποκαταστάσεως ὁμαλότητος, καὶ, ἀπ' ἑτέρου, εἰς τὴν περιστατικὴν μετατόπισιν ὁπαδῶν ἀπὸ τὸ κόμμα τῶν Φιλελευθέρων καὶ τὸ Δημ. Σοσιαλιστικὸν Κόμμα πρὸς τὸν στρατηγὸν Πλαστήρα — κατόπιν ἰδίως τοῦ ἐκλογικοῦ συστήματος τῆς ἐνίσχυμένης ἀναλογικῆς. Τὸ συμπέρασμα τῆς πολιτικῆς αὐτῆς ἀριθμητικῆς, καταλήγων, γράφει ὁ κ. Γ. Παπανδρέου εἶναι προφανές. Μετὰ τὸν Δεκέμβριον, καὶ ἕως σήμερον, τὸ Κ.Κ.Ε. κινεῖται, ἐκλογικῶς, γύρω ἀπὸ 200.000 ψῆφους. Καὶ τὸ Ε.Α.Μ. ὑπὸ τὴν νῆαν τοῦ ἐπισημοῦς, ὡς ΕΠΕΚ, γύρω ἀπὸ τὰς 300.000. Αἱ ἐπὶ πλέον ψῆφοι καθὼς καὶ αἱ ἐπὶ ἔλαττον, ὀφείλονται εἰς τὰς ἐκείστας, εὐμενικῆς ἢ δυσμενικῆς περιστάσεις. Ἡ διαπίστωσις αὕτη ὁδηγεῖ εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ συζητούμενη συγχώνευσις τῶν δύο κομμάτων, Φιλελευθέρων καὶ ΕΠΕΚ, καὶ ἂν ἀκόμη ἰθρυρεῖτο δυνατὴ ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῶν ἡγῆτων, λόγω τῆς καινῆς προσεγγίσεως ἀμφοτέρων ἀπὸ τὸ κόμμα τῶν Φιλελευθέρων, εἶναι ὅμως, κατὰ τὴν γνώμην μας, ἀντικειμενικῶς ἀδύνατος, λόγω τῆς διαφόρου ψυχολογίας τῶν ῥαζῶν.

Ο Παπανδρέου δηλώνει ὅτι ἡ ΕΠΕΚ εἶναι προέκτασις τοῦ Ε.Α.Μ. καὶ λειτουργεῖ με τὴν ἴδια τακτικὴ. «Κατὰ τὴν γνώμην μας, ἡ ΕΠΕΚ, ὁ κορμὸς τῆς ΕΠΕΚ, ἀποτελεῖ συνέχεια τοῦ Ε.Α.Μ. Δὲν εἶναι προσωπικὸν δημιούργημα τοῦ στρατηγοῦ Πλαστήρα, ὁ ὁποῖος ἀπλῶς ἐπροτιμήθη ἀπὸ τὸν κ. Σβόλον, ὡς ἀρχηγός, διότι παρείχε μεγαλύτερας ἐγγυήσεις προστασίας τῶν μελῶν τοῦ κόμματος.»

Εφημερίδα *Εμπρός* Πέμπτη 20 Μαρτίου 1952, σελίδα 6.

ΑΠΕΡΡΙΦΘΗΣΑΝ ΑΙ ΑΙΤΗΣΕΙΣ ΑΝΑΙΡΕΣΕΩΣ ΤΩΝ ΚΑΤΑΣΚΟΠΩΝ ΑΠΟΛΥΟΝΤΑΙ ΚΑΙ ΑΛΛΟΙ 342 ΕΚΤΟΠΙΣΜΕΝΟΙ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΑΙ

Ὁ Ἄρειος Πάγος ἀπέρριψεν ὡς ἀπαράδεκτους τὰς ὑποβληθείσας αἰτήσεις ἀναίρεσος τῶν καταδικασθέντων εἰς θάνατον κομμουνιστῶν κατασκοπῶν Ν. Μπελογιάννη, Δ. Μπάτση, Ἐλ. Ἰωαννίδου καὶ Ν. Καλυμμένου.

Ὁ Ἄρειος Πάγος εἰς τὴν ἀπόφασίν του τοῖζει ὅτι ἡ διάταξις τοῦ Α. Ν. 885)1949 διὰ τῆς ὁποίας δὲν ἐπιτρέπεται τὸ ἔνδικον μέσον τῆς ἐφέσεως, τῆς ἀναίρεσος καὶ τῆς ἀνασθῆρωσος κατασκόπων πᾶσις ἄλλης γενικῆς διατάξεως καὶ ἂν αὕτη εἶναι μεταγενεστέρη. Ἐπίσης ὅτι ἡ διάταξις ἡ ἀπαγορεύουσα τὰ ἔνδικα μέσα δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆ ὅτι ἀντιτίθεται εἰς τὸ περὶ ἐσθότητος τῶν Ἑλλήνων ἔθρονον 3 τοῦ Συντάγματος.

Κατόπιν τῆς ἀποφάσεως ταύτης δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς δεδαισῆ καὶ ἡ ἀπόρριψις τῶν αἰτήσεων ἀναίρεσος τῶν καταδικασθέντων εἰς θάνατον Μπισμπιάνου, Λεζαρίδη καὶ Ἀργυριῶδη.

Ἐν τῷ μεταξύ οἱ δικηγόροι κ.κ. Ἄγγ. Τσοκαλᾶς καὶ Στ. Καλλιόπουλος, συ-

νήγοροι τοῦ Μπελογιάννη καὶ ἄλλων καταδικασθέντων, ἐπεσκίβησαν χθὲς τὴν πρῶταν τὸν ὑπουργὸν τῆς Δικαιοσύνης, διὰ νὰ ὑποβάλουν πρὸς τὸ Συμβούλιον Χαρίτων ὑπόμνημα, εἰς τὸ ὁποῖον ἀναφέρουν τοὺς ἀναπτυχθέντας εἰς τὸν Ἄρειον Πάγον λόγους ἀναίρεσος κατὰ τῆς ἀποφάσεως τοῦ διοικητοῦ στρατοδικείου.

Ὁ κ. ὑπουργὸς παρέπεμψε τοὺς ὡς ἔνω δικηγόρους εἰς τὸν γενικὸν γραμματεῖα τοῦ ὑπουργείου ὁ ὁποῖος εἶναι πρῶτος τοῦ Συμβουλίου Χαρίτων.

ΘΑ ΑΠΟΛΥΘΟΥΝ ΚΑΙ ΑΛΛΟΙ

Ἡ ὑπὸ τὸν ἀντινομισματάρχη τῆς χωροφυλακῆς κ. Κράνην ἐπιτροπὴ ἡ ὁποία εἶχε μετεβῆ εἰς Ἄγιον Εὐστάθιον καὶ ἐξήτασε τὰς περιπτώσεις τῶν ἐκεῖ ἐκτοπισμένων δύο χιλιάδων περίπου κομμουνιστῶν, εἰς τὸ πῶρισμα τὸ ὁποῖον κατήρτισε προτείνει τὴν ἐπ' ἐκείστων ἀπόλυσιν 342 ἐκτοπισμένων.

Η ΚΥΒΕΡΝΗΣΙΣ ΕΞΑΚΟΛΟΥΘΕΙ ΝΑ ΤΕΛΗ ΥΠΟ ΤΗΝ ΑΠΕΙΛΗΝ ΚΡΙΣΕΩΣ ΕΞ ΑΦΟΡΜΗΣ ΤΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ ΤΩΝ ΕΚΤΕΛΕΣΕΩΝ Η ΧΘΕΣΙΝΗ ΣΥΣΚΕΨΙΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΟΙΚΙΑΝ ΤΟΥ κ. ΠΛΑΣΤΗΡΑ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑΙ ΑΝΑΒΟΛΗΣ ΛΗΨΕΩΣ ΟΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΠΟΦΑΣΕΩΣ

ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΖΟΥΣΑ ΤΟ ΑΔΥΝΑΤΟΝ ΤΗΣ ΠΕΡΑΙΤΕΡΩ ΠΑΡΑΜΟΝΗΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΡΧΗΝ

Η ΚΥΒΕΡΝΗΣΙΣ ΘΑ ΕΠΙΣΠΕΥΣΗ ΤΗΝ ΑΠΟΧΩΡΗΣΙΝ ΤΗΣ ΔΙΑ ΝΑ ΜΗ ΕΠΩΜΙΣΘΗ ΤΑΣ ΕΥΘΥΝΑΣ ΤΩΝ ΕΚΤΕΛΕΣΕΩΝ;

"Αν προκρίνη τούτο θα αναβάλη την απόφασιν του Συμβουλίου Χαρίτων ώστε πρό της παραιτήσεως να ψηφισή τὰ μέτρα ειρηνεύσεως άτινα έφερε χθές πρός συζήτησιν

ΘΥΕΛΛΩΔΗΣ ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΙΣ ΤΩΝ ΥΠΟΥΡΓΩΝ ΚΑΙ ΒΟΥΛΕΥΤΩΝ ΤΗΣ ΕΠΕΚ ΔΙΑ ΝΑ ΣΩΣΟΥΝ ΤΟΥΣ ΟΚΤΩ ΜΕΛΛΟΘΑΝΑΤΟΥΣ ΑΝΕΘΕΣΑΝ ΕΙΣ ΤΟΝ κ. ΠΛΑΣΤΗΡΑΝ ΝΑ ΧΕΙΡΙΣΘΗ ΤΟ ΘΕΜΑ

Ματαιωθείσας της συσκεψής των άποστολών της ΕΠΕΚ, 4 ώρες, ώς είπε έλεγχόθη από της προηγούμενης εσπέρας, θά συνεκοιτάει χθές την 9 η ώρα, άποφασισθή και συνεληθή την 9.30 π.μ. της ίδιας συσκεψής όλοι των βουλευτών εις την έν τη βουλή αίθουσαν του κάματου, καθένας ότι θα έπειτα να ύψωσθον όλοι οι άποφασίσει επί του θέματος των εκτελέσεων.

Της συσκεψής μετέβη και όλοι οι ύπουργοί της ΕΠΕΚ πλην του ύπουργού Τίνου κ. Ιωσήφ.

Εν όψει ήλπιόντο οι ύπουργοί των Ένωσεών κ. Ρέντης και της Δικαιοσύνης κ. Παπαδόπουλος. Ο κ. Ρέντης ένόησεν ότι τα όθρα των εκτελέσεων πρέπει ν' αντιμετωπισθώ υπό την γενικωτέραν άποψη αν της όποιαν παρασώσει δια την Κυβέρνησιν, και ότι δι' αυτόν φωνήσας των λόγων επιβάλλεται όπως άσπεί εν λευκώ εις τον άρχηγόν του κόμματός κ. Πλαστήρα ή λύσις της άδύνατου άποφασισθεί.

Ο κ. Ρέντης άνοησεν εις σχετικώς άσπείσμεν βαλάντιον της ΕΠΕΚ, ένόησεν ότι ή άπόφασις περί έκτελέσεως της όικης των καταπολέμων έπείδη μετά έπιβλήθη εκδίχη εις όια άποστολή συσκεψής υπό την προεδρίαν του κ. Πλαστήρα ή όποιος συνεληθήσεται ότι ή όικη επιβάλλεται να μη αναβληθή περαιτέρω.

Κατάληγον ο κ. Ρέντης συστήσας πειρασίαν εις τας άποφασίσεις του κ. Πλαστήρα, ώστε να ήσθησθί ή έπίτης των κόμματός και ή ευνοία της κυβερνήσεως.

Εν συνεχεία ώρίσθη η ύπεροχή της Δικαιοσύνης έγγίχσας τας εκδικαστικώς ένοχίας από της έπιβλήθη υπό τον στρατοδικειον ή καταδικαστικώς δια τους κομμουνιστάς καταδικασίας άποφασίσεις, με τή όικην άποφασιστικήν την παραμονήν του όλοις όθρατος εις τας συσκεψήσιν άποφασίσει.

Ο ύπεροχός άνω καταπολέμων κ. Σίγγος άπέκλιθη των άποφασίσεων ότι το όλον θέμα θα παρταί να αντιμετωπισθί υπό της ΕΠΕΚ χωρίς

όπό της κλήρωσις των γενικωτέρων άποφασίσειν τας όποιος είπας άνοησας τας τούτο να έπι, έξελόμενης της συσκεψής του κ. Βενιζέλου έπιτόστας ΕΠΕΚ, και να άνοησθώ άποφασισθή ή έπιμετρία ύπαιχτός όπό τα όποιος θα άπείσσει να ήσθησθί ή κ. Βενιζέλος, Τίλος ο κ. Ευριπιδής συστήσας όπως άνοησθί εν λευκώ εις τον κ. Πλαστήρα ή λήψι άποφασίσεις επί του έπιμετρίασθέντος έγγίχσματος.

Άποφασισθή, εν συνεχεία, όπως έλεσθί άποφασισθώ, ή όθρα και νά ήσθί εις τον κάματον επί της συσκεψής και των άποφασισθέντων εις τας όθρας όθρα καταλήξαι.

Επί της άποφασίσεως όθρας του άνοησθώσθέντος έγγίχσματος έπιμετρίασθέντος άποφασίσειν των άποφασισθέντων της ΕΠΕΚ, όθρα όθρα των άποφασισθέντων έγγίχσματος όθρα εις τας συσκεψήσιν άποφασισθί, ότι τα κομμουνιστικά μέλη της ΕΠΕΚ, έπιμετρίασται κατά των εκτελέσεων αλλά ότι πάντως έπι αντιμετωπισθώ εις τον κ. Πλαστήρα εις τας όθρας άποφασίσειν εν λευκώ ή λύσις άποφασίσει.

Επί της άποφασίσεως όθρας του άνοησθώσθέντος έγγίχσματος έπιμετρίασθέντος άποφασίσειν των άποφασισθέντων της ΕΠΕΚ, όθρα όθρα των άποφασισθέντων έγγίχσματος όθρα εις τας συσκεψήσιν άποφασισθί, ότι τα κομμουνιστικά μέλη της ΕΠΕΚ, έπιμετρίασται κατά των εκτελέσεων αλλά ότι πάντως έπι αντιμετωπισθώ εις τον κ. Πλαστήρα εις τας όθρας άποφασίσειν εν λευκώ ή λύσις άποφασίσει.

Επί της άποφασίσεως όθρας του άνοησθώσθέντος έγγίχσματος έπιμετρίασθέντος άποφασίσειν των άποφασισθέντων της ΕΠΕΚ, όθρα όθρα των άποφασισθέντων έγγίχσματος όθρα εις τας συσκεψήσιν άποφασισθί, ότι τα κομμουνιστικά μέλη της ΕΠΕΚ, έπιμετρίασται κατά των εκτελέσεων αλλά ότι πάντως έπι αντιμετωπισθώ εις τον κ. Πλαστήρα εις τας όθρας άποφασίσειν εν λευκώ ή λύσις άποφασίσει.

όποιος και άπείσσει της κυβερνήσεως εις τας όθρας άποφασίσειν εν λευκώ ή λύσις άποφασίσειν των άποφασισθέντων της ΕΠΕΚ, και να άνοησθώ άποφασισθώ ή έπιμετρία ύπαιχτός όπό τα όποιος θα άπείσσει να ήσθησθί ή κ. Βενιζέλος, Τίλος ο κ. Ευριπιδής συστήσας όπως άνοησθί εν λευκώ εις τον κ. Πλαστήρα ή λήψι άποφασίσεις επί του έπιμετρίασθέντος έγγίχσματος.

Άποφασισθή, εν συνεχεία, όπως έλεσθί άποφασισθώ, ή όθρα και νά ήσθί εις τον κάματον επί της συσκεψής και των άποφασισθέντων εις τας όθρας όθρα καταλήξαι.

Επί της άποφασίσεως όθρας του άνοησθώσθέντος έγγίχσματος έπιμετρίασθέντος άποφασίσειν των άποφασισθέντων της ΕΠΕΚ, όθρα όθρα των άποφασισθέντων έγγίχσματος όθρα εις τας συσκεψήσιν άποφασισθί, ότι τα κομμουνιστικά μέλη της ΕΠΕΚ, έπιμετρίασται κατά των εκτελέσεων αλλά ότι πάντως έπι αντιμετωπισθώ εις τον κ. Πλαστήρα εις τας όθρας άποφασίσειν εν λευκώ ή λύσις άποφασίσει.

Επί της άποφασίσεως όθρας του άνοησθώσθέντος έγγίχσματος έπιμετρίασθέντος άποφασίσειν των άποφασισθέντων της ΕΠΕΚ, όθρα όθρα των άποφασισθέντων έγγίχσματος όθρα εις τας συσκεψήσιν άποφασισθί, ότι τα κομμουνιστικά μέλη της ΕΠΕΚ, έπιμετρίασται κατά των εκτελέσεων αλλά ότι πάντως έπι αντιμετωπισθώ εις τον κ. Πλαστήρα εις τας όθρας άποφασίσειν εν λευκώ ή λύσις άποφασίσει.

Λόγω του γεγονότος ότι δεν μπορούσαν να αποφασίσουν οι υπουργοί για την τύχη των οκτώ καταδικασθέντων κομμουνιστών κάποιιοι υπουργοί τόνισαν ότι «το θέμα των εκτελέσεων πρέπει ν' αντιμετωπισθί υπό την γενικωτέραν σημασίαν την οποίαν παρουσιάζει δια την Κυβέρνησιν, και ότι δι' αυτόν ακριβώς τον λόγον επιβάλλεται όπως αφεθή εν λευκώ εις τον αρχηγόν του κόμματός κ. Πλαστήρα η λήψις της ενδεδειγμένης αποφάσεως».

Μετά πεντάωρον νυκτερινήν σύσκεψιν τών μελών του

ΕΞΕΔΟΘΗ ΧΘΕΣ Η ΑΠΟΦΑΣΙΣ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΧΑΡΙΤΩΝ

Προτείνεται ή έκτέλεσις τών 4 ή 6;

ΜΕΤΑ 21 ΗΜΕΡΑΣ

Ο ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΥΣΥΝΗΣ ΑΝΕΚΟΙΝΩΣΕΝ ΟΤΙ Η ΑΠΟΦΑΣΙΣ ΘΑ ΥΠΟΒΑΛΗΘΗ ΕΠΙΣΕ ΤΗΣ ΗΜΕΡΑΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΒΑΣΙΛΕΑ ΜΕΤΑ ΤΗΣ ΕΙΣΗΤΗΣΕΩΣ ΤΟΥ. Η ΠΕΡΑΙΤΕΡΩ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ

Η ΑΠΕΡΓΙΑ ΠΕΙΝΗΣ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΓΚΑΝΤΙ

"Εκτακτος Έκδοσις "Ωρα 6.30' πρωινή ΤΗΝ 4.12' Π. Μ. ΕΞΕΤΕΛΕΣΘΗΣΑΝ ΟΙ ΜΠΕΛΟΓΙΑΝΝΗΣ, ΜΠΑΤΣΗΣ, ΑΡΓΥΡΙΑΔΗΣ ΚΑΙ ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΣ

Την 4.12 πρωινήν εξετέλεσθησαν παρά το Γουδί οι εκ των καταδικασθέντων κομμουνιστών Μπελογιάννης, Μπάτσας, Αργυριάδης και Καλούμενος.

Η μεταφορά των έγινε εκ των φυλακών Καλλιθέας την 3.30 πρωινήν.

Προηγουμένως ο Βασιλικός Έπιτροπος κ. Αθανασούλης, αφού παρέλαβεν ισχυράν δύναμιν από το Τμήμα Μεταγωγών μετέβη εις τας άστυνομικόν τμήμα Καλλιθέας όπου έλαβεν άρισμένα μέτρα τάξεως και ακολουθίας εις τας φυλακάς Καλλιθέας.

Ο Βασιλικός Έπιτροπος του Στρατοδικείου εισήλθεν εις τώ κελλί εκάστου μελλοθανάτου και τούς ανέγνωσε τήν άπορριπτικήν άπόφασιν του Συμβουλίου Χαρίτων.

Εις τας φυλακάς Καλλιθέας προήλθεν και ίερευς, ό οποίος μετέλαβε τούς μελλοθανάτους πλην του Μπελογιάννη, ό οποίος ήρνηθη.

Ακολουθίας οι μελλοθανάτοι παρελήφθησαν υπό ισχυρούς δυνάμεις χωροφυλακικής και διαστρατιωτικής αυτοκινητόν μεταφέρθησαν εις τόν τόπον της εκτέλεσιως. Κατά τήν μεταγωγήν

των κρατουμένων εκ των φυλακών είχαν ληφθή εξαίρετικά μέτρα άσφαλείας, είχε δε άποκλεισθή όλα τώ τετραγώνον περίφ των φυλακών και άπηγορεύετο ή διέλευσις τώσαν των τροχοφόρων όσων και των πεζών.

Έξ άλλου και ή Αστυνομική Διεύθυνσις Άθηνων είχε λάβει εξαίρετικά μέτρα τάξεως από του μεσονυκτίου κηρύσσασα μερικήν έπιφυλακήν.

Η εκτέλεσις έγινε εις τών όπισθεν της «Σωτηρίας» συνήθη τόπον εκτελέσεων. Λόγω του σκοτούς, τώ αυτοκίνητα τώ όποια είχαν μεταφέρει τούς μελλοθανάτους, τήν φρουράν και τώ εκτελεστικόν άποσπάσμα ήνωσαν τούς προβαλείς των και έφώτισαν τόν χώρον, όπου θα ή γίνετο ή εκτέλεσις. Ούτω κατέστη δυνατή ή άνάγκωσις της άποφάσεως του Στρατοδικείου υπό του Βασιλικού Έπιτροπου. Οι κατάδικτοι βοηθούμενοι υπό των άνδρών της φρουράς κατήλθον του αυτοκινήτου και έτοιποθετήθησαν με τώ νύτα ίστρομμένα πρός τόν τοίχον τώ περιβάλλου της «Σωτηρίας».

Κατά τας έντονώσεις των περαστώντων ουδείς εκ των μελλοθανάτων διετήρει τήν ψυχραι-

μίαν του. Περισσότερον ψυχικός κλονισμένος έφαινετο ό Μπάτσας. Εις έρώτησιν του Βασιλικού Έπιτροπου έδωκεν να ανακοινώσουν τελευταίαν τών τίνω θέλησιν, ουδείς εξ αυτών απήντησιν.

Μετά ταύτα ό επί κεφαλής του εκτελεστικού άποσπάσματος τώ όποιον άποτελείτο από άνδρας της χωροφυλακής έδωσε τώ παραγγέλμα «ήπι σκοπόν» και όλίγον μετά ταύτα τώ παραγγέλμα «ήυρα».

Άμέσως ήκούσθη ή όμοβροντία και οι 4 κατάδικτοι, καιρίως πληγέντες, έπισαν κατά γής. Εύθως κατόπι ό επί κεφαλής του άποσπάσματος έπληρώσασε τώ τεσσάρα πτώματα και έδωσε ανά μίαν χαριστικήν βολήν.

Τώ πτώματα παρελήθησαν ακολουθίας υπό της νεκροφόρου του Δήμου και μεταφέρθησαν εις τώ Νεκροταφείον.

Σημειώτεον ότι είχε άπαγορευθή ακόμη και εις τούς δημοσιογράφους ή προσέγγισις εις τόν τόπον της εκτέλεσεως. Άνδρες της ΕΙΑ άπηγόρευον τήν διέλευσιν αυτοκινήτων και λοιπών τροχοφόρων καθώς και

πεζών από τήν όδόν Μεσογείων και συγκεκριμένως από τόν τελευταίον μανδρόνιχον της «Σωτηρίας» μέχρι της πρώτης στάσεως του Χολαργού.

Οι δημοσιογράφοι και οι φωτορεπόρτερς οι όποιοι είχαν μεταβή επί τοπου, υπεχρέωθησαν να περιμένουν επί της δημοσίας όδου μέχρι της σιγής της μεταφοράς των πτωμάτων υπό τη νηπιδιελφιν άνδρών της Ε.Σ.Α.

Αι Άρχοι προσπαθήσαν να τήρησουν άπολύτως μυστικήν τήν ώραν της εκτέλεσεως. Μέχρι της τελευταίας στιγμής έλέγετο ότι αι εκτελέσεις δεν έπρόκειτο να γίνον σημίρον και οι δημοσιογράφοι ήναγκάσθησαν να πορκολευθήσουν τήν κίνησιν των φυλακών Καλλιθέας όπου ίκράτουόντο οι εκτελεσθέντες.

Χαρακτηριστικόν της τηρηθείσης μυστικότητας είναι ότι όταν ή φύλαξις των αυτοκινήτων, ή όποια μετέφερε τούς εκτελεσθέντας, έφθασε εις τώ ύψος της «Σωτηρίας» ή έκεί μόνιμος φρουρά της ίστορταφης αβιφιδιασθείσα από τήν εμφάνισιν τώσαν αυτοκινήτων εις τωιαύτην άσυνήθη ώραν.

ΤΑ ΠΡΟΗΓΗΜΕΝΑ ΤΗΣ ΕΚΤΕΛΕΣΕΩΣ ΤΩΝ ΤΕΣΣΑΡΩΝ ΚΑΤΑΔΙΚΩΝ

Τας νυκτερινάς ώρας τώ ζήτημα των καταδικασθέντων εις θάνατον κομμουνιστών έρεασκε εις τώ στάδιον, τας άποφάσεις της άποφάσεως του Βασιλείου. Αι πιθανότητες ήσαν ίσως να έλθοι αυτή έντός της νυκτός ή σήμερον τήν πρωίαν.

Ο ύπουργός της Δικαιοσύνης κ. Παπασπύρου μετέβη εις τώ Άνάκτορον — άκως γράσσει εις τήν 1ην σελίδα — τήν 1 ην. μ. εις και κομίστηκε μέχρι της 2.30 η. μ. Κατά τήν διάρκεια της παραμονής του υπέβαλεν εις τόν Βασιλέα τήν γνωμοδότησιν του Συμβουλίου Χαρίτων με όλα τώ σχετικά έγγραφα της δικαιοσύνης. Έπει άλλων υπέβαλε και τήν ίδιαν τώ ισόλογον, τώσαν τωστίς, όσων και παρομοίως. Τώσαν επί της γνωμοδότησεως του Συμβουλίου, όσων και επί της ίδιικής τώ έισηγοσεως, ό κ. Παπασπύρου, όπως άλλωστε και όλα τώ άλλα υλά τής κυβερνήσεως, έπέσταν σέλυτον ίερωθίον.

Ο Βασιλεύς, όσοο έλαβε τας έισηγοήσεις του Συμβουλίου Χαρίτων και του ύπουργού της Δικαιοσύνης εκεί του αυτοκινήτου του και ήίδουσε μετά της Βασιλείσεως μέχρι Καλλιθέας, όπου έστάσε τήν 4.30 η. μ. Μετά τήν άρριωσιν παρομοίω ένέστρεψεν εις τας Άθήνας.

Τήν όην 3 η. μ. ό κ. Παπασπύρου ανήλθε και πάλιν εις τώ Άνάκτορον. Ης στήθη ό ίδιος εις τας δημοσιογράφους, μετέβη και εις τήν όν ήν ένδω ή άπόφασις του Βασιλείου. Τόν ίδιον τόν Βασιλέα τόν συνέντησε καμ' όδόν, άλλα από τήν ύπηρεσίαν τών Άνακτόρων έπληροφόρησεν ότι ή άπόφασις δεν είναι ίσοστί λαφύ.

Κατόπι τώτου ό κ. Παπασπύρου εκέστρεψεν εκ των Άνακτόρων. Έπει έπράσε μετά του κ. Βενιζέλου και άλλων μελών της κυβερνήσεως και τήν 5 η. μ. μετέβη εις τώ ύπουργόν Δικαιοσύνης, όπου τώσκατο ή

άποφασίς της άποφάσεως του Βασιλείου, τώσκις — ως ειπε — τώ γνωμοδότησιν όν τώ έίδετο αυτή έντός τώ νυκτός ή σήμερον τήν πρωίαν.

Ο κ. Παπασπύρου έπικρίσκειν πρός τούς δημοσιογράφους ότι ή γνωμοδότησις του Συμβουλίου Χαρίτων είναι άλλη γνωμοδότησις, μη δεσμεύουσα τήν κυβένησιν, ή όποια είναι δυνατόν να προσβή εις δημοφρετικην έισηγοσιν πρός τόν Βασιλέα.

Έκ της διαμνημόσεως τώσκις ειπώσκει, ότι ή έισηγοσις τών ύπουργών της Δικαιοσύνης πρός τόν Βασιλέα είναι διάφορα πρός τήν γνωμοδότησιν του Συμβουλίου Χαρίτων.

Συνεπώς πληροφοροί άνέκρον ότι τώ Συμβουλίου Χαρίτων έγνωμοδότησαν όπως άπορριπθώσι αι αίτήσεις χαρίτος τών Μπελογιάννη, Μπάτση, Αργυριάδη, Καλούμενου. Τώ σκεπτικόν όμας της γνωμοδότησεως παρασχη εις τόν κ. Παπασπύρου τήν

δυνατότητα να έισηγηθή πρός τόν Βασιλέα έπιμνηστικόν λυσιν. Στεγνερμένως ύπάρχει πληροφοροί ότι εις τήν διάθεσιν του, αυτοκινήτων τής συγκοσισιας δύο παρά ύπουργών της κυβερνήσεως, ό κ. Παπασπύρου υποδεικνύει ότι δια τόν Μπελογιάννη ύπάρχει τώ δικαιοσύνην της κατασποσισιας, δεδομένου ότι όσος κατέδικσθη εις θάνατον όταν κατέπεσθη τή πρώτη φωνή όσος τώ νόμου 509. Τώτου ένωσι ός έπαρσι στήλημα δια τόν Βασιλέα να άσκησθ εύως έπίκειν δια τών Μπελογιάννη.

Έπ' όσον τώτου θα ήγίετο δικτόν υπό τόν Βασιλέα, θα έδημιουργείτο ζήτημα κατά τώσαν είναι ίπιμνηστικόν να υπ έτελασθή ό Μπελογιάννης και ή έτελοσθήσθ άλλω θεωρημειο κατώτεροι του. Δια τώτου δεν ήτο γνωστόν ότι ό Βασιλεύς θα έζέικε τόν σκεπτικόν έισηγοσιν.

Η Ελευθερία πρόλαβε να εκδώσει λίγες ώρες μετά την εκτέλεση την είδηση και μάλιστα ακριβώς κάτω από το άρθρο παρουσιάζονται και τα τεκταινόμενα πριν από την εκτέλεση. Ο Υπουργός Δικαιοσύνης Παπασπύρου δήλωσε ότι το Συμβούλιο των Χαρίτων απέρριψε τις αιτήσεις των τεσσάρων κομμουνιστών. Ωστόσο, η γνωμοδότηση αυτή δεν ήταν δεσμευτική για την κυβέρνηση. Επίσης, ο Μπελογιάννης είχε ήδη καταδικασθεί σε θάνατο με βάση τον νόμο 509 και αν τώρα ο βασιλιάς ήταν πιο επιεικής θα δημιουργόταν πρόβλημα με τους υπόλοιπους καταδικασθέντες, οι οποίοι θεωρούνταν κατώτεροί του.

Εφημερίδα Εμπρός Κυριακή 30 Μαρτίου 1952, σελίδες 1 και 6.

Η Κυβέρνησις κατέβαλε προσπάθειαν να σώσῃ τόν Μπάτσην

Η ΑΠΟΦΑΣΙΣ ΕΛΗΦΘΗ ΠΑΜΨΗΦΕΙ ΔΙΑ ΤΟΥΣ ΜΠΕΛΟΓΙΑΝΝΗΝ, ΑΡΓΥΡΙΑΔΗΝ ΚΑΙ ΛΑΖΑΡΙΔΗΝ.—Ο ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ ΠΡΟΕΒΗ ΧΩΡΕ ΤΗΝ ΜΕΧΗΜΒΡΙΑΝ ΕΙΣ ΣΧΕΤΙΚΗΝ ΕΙΣΗΓΗΣΙΝ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΒΑΣΙΛΕΑ.—Β' ΑΠΟΧΡΗΣΗ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ Ο ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΥ Κ. ΚΑΡΤΑΛΗΣ, ΑΙ ΕΚΤΕΛΕΣΕΙΣ

Ο κ. Βενιζέλος άνεκοίνωσεν ότι έπήλθεν όριστική συμφωνία με τόν κ. Πλαστήρα διά να γίνουσιν αι έκτελέσεις και ότι ή Κυβέρνησις θα παραμείνῃ

**ΙΤΑΜΗ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΟΥ Κ. Κ. Ε.
ΔΙΑ ΤΗΝ ΧΘΕΣΙΝΗΝ ΕΚΤΕΛΕΣΙΝ ΤΩΝ ΤΕΣΣΑΡΩΝ ΚΑΤΑΣΚΟΠΩΝ**

ΠΑΡΙΣΙΟΙ. 30.— Οι ραδιοσταθμοί του Σιδηρού παραπετάσματος εις όλας τας έκπομπάς των ήσολήθησαν σήμερα με την έκτέλεσιν του αρχικομμουνιστού Μπελογιάννη. Επίσης μετέδωσαν επίσημον ανακοίνωσιν της Κ. Ε. του Πολιτικού Γραφείου του ΚΚΕ.

Η ανακοίνωσις άρχιζει: «Οι Γκαουλάτες κυβερνήτες έκτελούντες την άνω παρατάγη των άμερικανών έξετέλεσαν τον μεγάλο ήρωα Μπελογιάννη. Η έκτέλεσις του Μπελογιάννη άποτελεί γκαγκστερική των Βενιζελο-Πλαστηρικών που σαν γνήσιοι γκαγκστερ άρπαξαν τον Μπελογιάννη και τον έξετέλεσαν υπό το φώς των προβολέων των αυτοκινήτων κρυφά.»

Ακολουθως η ανακοίνωσις λέγει ότι με την έκτέλεσιν του Μπελογιάννη ο Πισυριφύδου προχωρεί διά την έγκαιρίδρυσιν Παπαγικής δικτατορίας, ότι το κυβερνητικό συγκρότημα άρχισε να κλονίζεται με τας παραιτήσεις ύπουργών και ότι τώρα δέν μένει παρά ή κλωτσιά. Μετά ταύτα η ανακοίνωσις λέγει ότι ή δολοφονία του Μπελογιάννη απέδειξε ότι ο Πλαστήρας είναι Ιούδας της Δημοκρατίας.

Περαιτέρω τονίζει ότι το καθήκον του κόμματος των Φιλελευθέρων είναι να παύση να στηρίξη την κυβέρνησιν και να διαχωρίση τας εϋθύνας του.

**ΟΙΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΙΚΙΣ ΤΡΑΠΕΖΙΣ
ΑΘΗΝΩΝ ΤΗ ΓΟΣ ΕΥΠΑΡΙΣΣΙΑΣ**

Προσχθείς εις Διεύθυντήν έτοποθετήθη και άναχωρεί κατ' αυτός εις τό ύπο-ατά-

Στην τέταρτη σελίδα αναφέρεται μεταξύ άλλων και «ιταμή ανακοίνωσις του πολιτικού γραφείου του ΚΚΕ». Το ΚΚΕ αποκαλεί τον Μπελογιάννη «ήρωα» και «εκτέλεσις του αποτελεί γκαγκστερική των Βενιζελο-Πλαστηρικών που σαν γνήσιοι γκαγκστερ άρπαξαν τον Μπελογιάννη και τον έξετέλεσαν υπό το φως των προβολέων των αυτοκινήτων κρυφά.» Τέλος, «η δολοφονία του Μπελογιάννη απέδειξε ότι ο Πλαστήρας είναι Ιούδας της Δημοκρατίας.»